سەيپىدىن ئەزىزى

سوتۇق بۇغراخان

2

مىللەتلەر نەشرىياتى

سەيپىدىن ئەزىزى

سوتۇق بۇغراخان

2

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

تۆتىنچى باب

ئۇلغىيىش

قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ ئوقۇش-ئاقارتىش ئولچىسى بىلىگە تېكىن كۈنچىقىش ياقىتىن پىيادە مېڭىپ ئوردۇ ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئوردۇ ئالدىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ سول ياقىغا بۇرالدى ۋە ئۆتۈكۈر قۇياشنىڭ تەپتىدە چىققان پېشانە تەرلىرىنى ياغلىقىغا ئېرتىپ ئازراق ماڭدى. كېيىن كۈنچىقىش ياقىغا قاراپ قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان، ئېگىز ئىككى پەشتاقلىق، پىشىق خىشتىن گۈلدار قىلىپ سېلىنغان يوغان قاپقىغا قاراپ توختىدى. پەشتاقلار ئارىسىدا كۆتۈرۈلگەن قاپقىنىڭ پېشانىسىدە ئۇيغۇرچە ھەم ئەرەبچە "خانلىق بىلىگە يۇرتى" دەپ سېرىق رەڭ بىلەن يېزىلغان خۇش خەت قۇياش نۇرىدا پارقىراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە بۇ خەت ئۇزاق بوشلۇقتا نۇرلار چاچقاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. "ئەجەب ياخشى، ــ دېدى ئۇ ئىچىدە، ــ شۇ نۇر ئەلنى يورۇتسا، ئۇلۇسنىڭ كۆزىنى ئاچسا ئەجەب ئەمەس". ئۇ قاپقىغا زوق بىلەن بىرپەس قاراپ تۇرۇپ كۈلۈمسىرىدى. ئۇ ھەر قېتىم بىلىگ يۇرت قاپقىسى ئالدىغا كەلگەندە، مەغرۇر ھېسسىيات بىلەن بىر قاراپ قويىاتتى. بۈگۈن توختاپ، ئالاھىدە سۈرىنچ بىلەن قارىدى. ئۇ خۇشال ھالدا قاپقىدىن ئىچكىرىگە كىردى. قاپقىدىن كىرگەندە، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بىلىگ يۇرتىنىڭ كەڭ ھويلىسى يېيىلدى. ياڭاق، ئالما،

نەشپۈت، ئۈجمە دەرەخلىرى بىلەن تولغان بۇ كەك، تۆت چاسا هويلىنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرىدە ئۈزۈنىسىغا سوزۇلغان پېشايۋانلىق هۈجرىلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. قاپقىنىڭ ئوڭ هەم سول ياقىدا قاپقىغا بىر تۇتاش ئۈزۈنچاق پەنجىرىلىك ئىككى ئۆيدە بالىلارنىڭ چۈرقىراشقان ئاۋازلىرى پۈتۈن هويلىنىڭ جىملىقىنى بۇزاتتى. "بالىلار... ئاھ، بالىلارمۇ ئوقۇماقتا، ــ دېدى بىلگە تېكىن ئۆز-ئۆزىگە، ــ مۇشۇنداق ئوقۇللار جىقراق ئېچىلسا..."

هازىر قەشقەر شەهىرىدە ۋە باشقا چوڭراق شەهەرلەردىلا بۇ خىلدىكى باشلانغۇچ ئوقۇللار ئېچىلغانىدى. بۇ ئوقۇللار دىنىي ئوقۇل بولۇپ، مەپتىيەك، قۇرئانىنىڭ پارچىلىرى، باشلاپقى دىنىي بىلىملەر ئوقۇلاتتى. ئۇنىڭدىن باشقا دەرسلەردىن گەپ ئېچىشقا بولمايتتى. چۈنكى، دەرس بېرىدىغان كىشىلەر ناھايىتى كەم، يوق دېيەرلىك ئىدى. پۈتۈن ئەلدە بىردىنبىر ئالىي ئوقۇل ــ مۇشۇ خانلىق بىلىگ يۇرتى بولۇپ، ئوتتۇز-ئوتتۇز بەش ياشلارغىچە بولغان ياشلار ئوقۇيتتى. دىن، دىنىي ئاقائىدىلەر، قۇرئانىنىڭ تەبىرىنى ئوقۇغاندىن باشقا، ئەدەبىيات، هېساب، تارىخ ۋە تىبابەتچىلىك دەرسلىرىمۇ ئوقۇلاتتى.

بىلگە تېكىن مېۋىلىك دەرەخلەر ئارىسىدىكى تار يولدىن ئۆتۈپ، مەدرىس بىناسىغا قاراپ ماڭدى ۋە پەلەمپەيدىن مەدرىسنىڭ سۇپىسىغا كۆتۈرۈلدى. بۇ سۇپا بىلەن تۆت چاسا بىنانى ئايلىنىپ چىقىشقا بولاتتى. بىلگە تېكىن ئادەتتى بويىچە مەدرىس بىناسىغا زوق بىلەن نەزەر سالدى. مەدرىسنىڭ ئاستىنقى يېرىمى ئېگىز تۆت چاسا بولۇپ، تۆت بۇلۇڭ ئۇستىدە گۈلۈك ئېگىز پەشتاقلار، تاملارغا سېلىنغان ئاق-يېشىل نەقىشلەر كىشىنى ئۆزىگە جەلىپ

قىلاتتى، تۆت پەشتاق ئوتتۇرىسىغا ئېگىز كۆتۈرۈپ سېلىنغان گۈمبەزنىڭ يېشىل ساپال خىشلىرى كۈنىنىڭ نۇرىدا پارقىرايتتى. ئۇ، بېزەكلىك چوڭ ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە، مەدرىس ئىچىدىن قاتتىق ئاۋازلار بىلەن ۋارقىراشلار ئاڭلاندى، ئىشىكنى ئېچىپ كىرسە ئوقۇغۇچىلار ئۆرە-تۆپە بولۇپ ۋارقىرىشىپ نېمىلەرنىدۇ تالىشىۋاتقانكەن. گايى بالىلار خۇددى ئۇرۇشىدىغاندەك تاكالا-لىشاتتى. ئۇ دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ چۈقانلار ئارىسىدىن "بىلگە تېكىنىنىڭ توغرا..." "بەگ بىلگەنىڭ توغرا" دېگەن ئىككى خىل سۆزلەرنى ئاران ئاڭلىدى. ئۇ تالاش-تارتىشنىڭ مەنىسىنى چۈشەندى، بۇلتۇردىن بېرى ئوقۇغۇچىلار ئىككى بۆلەككە بۆلۈنۈپ كەتكەن: بىر بۆلىكى تارىخ ئوقۇتقۇچىسى بىلگە تېكىنىنىڭ كۆز قارىشىنى قوللايتتى. يەنە بىر بۆلىكى، ئىسلام دىنى دەرسى ئوقۇتقۇچىسى بەگ بىلگەنىڭ كۆز قارىشىنى قوللايتتى. بۇنىڭدىن باشقا، ئەدەبىيات دەرسى ئوقۇتقۇچىسى ئىلىك ھاجىپنىڭ كۆز قارىشىنى ياقىلىغۇچىلارمۇ بار ئىدى، لېكىن بۇلارنىڭ تېخى سانى ئاز ئىدى.

بىلگە تېكىن يېشىل سىرلانغان چوڭ تۇۋرۈكلەرنى ئارىلاپ ئىلگىرى ماڭدى، ئۇنى كۆرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ چۈقانلىرى "شىپپىدە" توختىدى. بالىلار ئوقۇتقۇچىسىغا يول بېرىشتى ۋە ئۇنىڭ قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ باش ئېگىپ ھۆرمەت بىلدۈرۈشتى. ئوقۇتقۇچى بالىلار ئارىسىدىن كۆلۈمسىرەپ قاراپ ئۆتۈپ، ئۇدۇل تام ئالدىدىكى تاختا سۇپىغا چىقىپ، پەس، چاسا شىرەنىڭ ئۇ ياقىدا بالىلارغا قاراپ ئولتۇردى. تۇۋرۈكلەرنى ئارىلاپ سېلىنغان گىلەملەر ئۈستىدە ئولتۇرغان ئىككى يۈزگە يېقىن ئوقۇغۇچى ئالدىدا

كىچىك پەس چاسا شىرە، ئۇنىڭ ئۇستىگە كىتاب، دەپتەرلەر ۋە دۇۋەت، قومۇش قەلەم قويۇلغان ئورۇنلىرىغا ئولتۇرۇشتى. ئۇلار ئۇن چىقارماي ئوقۇتقۇچىسىغا تىكىلىپ ئولتۇرۇشاتتى. بىلگە تېكسەن تارتىنىپ ئولتۇرغان بالىلارغا دىققەت بىلەن بىر قاراپ چىقتى. ئۇنىڭ كالتە يۆتىلى مەدرىسە ئىچىدىكى جىمجىتلىقنى بۇزدى. ئۇ سەللىسىنى شىرەنىڭ بىر چېتىگە ئېلىپ قويىدى. كۆلاھ ئىچىگە كىيگەن چېتى گۇللۇك ئاق دوپپىسىنى بېسىپ، ئۇزۇن چار ساقىلىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ قويىدى. ئۇ بالىلارنى غەمخورلۇق بىلەن سۆيەتتى. بالىلارمۇ بۇ ئاق كۆڭۈل، بىلەرمەن ئۇستازىنى ياخشى كۆرەتتى ۋە ھۆرمەت قىلاتتى.

— خوش، بالىلار، — دېدى ئوقۇتقۇچى يوغان، سالماقلىق ئاۋازى بىلەن، — ئەجەب شۇك بولۇپ كەتتىڭلارغۇ، نېمە توغرىدا تالاشتىڭلار؟

بالىلار شۇك، گايىلىرى بېشىنى ئىچىگە تىقىۋالغان، گايىلىرى بىر-بىرىگە ئىما-شارەت بىلەن "گەپ قىل" دەيتتى. لېكىن ھېچقايسىسى باشلاپ گەپ قىلىشقا پېتىنالمايتتى. سەللىلىك بېشىنى ئويىنتىپ، ئۇزۇن شالاڭ ئاق ساقاللىرىنى گىلدىڭلىتىپ قېرى بەگ بىلگە كىرىپ كەلدى. ئۇ كىچىك قەدەم بىلەن دىكىلداپ، تۆمۈشۈقىنى سوزۇپ، كۆزىنى قىسىپ ئىككى ياقىغا قاراپ تازىم قىلىپ تۇرغان بالىلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ سۆپىغا چىقتى ۋە بىلگە تېكسەن بىلەن سوغۇقلا ئامانلىشىپ قويۇپ بالىلارغا ئالايدى.

— مەن سىلەرگە تەكرارلايمەن: ئەسسالامۇئەلەيكۇم دەڭلار.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — دېدى بالىلار قوشما ئاۋازلىرى بىلەن.

— ھەببەللى، مانا ئەمدى راست مۇسۇلمان بالىلىرىغا ئوخشۇدۇڭلار.

بالىلار ئولتۇرۇشتى. بەگ بىلگىمۇ تۇرغان ئورندا بىر ئايلىنىپ، باشقا بىرپەس شىرە ئالدىغا ئولتۇردى.

ــ بالىلار قېنى باشلايلى، ــ دېدى بىلگە تېكىن، ــ ئادەتتىكىدەك بويىچە بۇگۈن، يەنى پەيشەنبە مۇزاكىرە كۈنى. نېمىدىن باشلايمىز؟ مېنىڭچە، بايا تىن سىلەر تالاشقان مەسىلىلەردىن باشلايلى. قېنى، كىم سۆزلەيدۇ؟

ــ مەن باشلاي،... ــ دېدى ھودۇقۇپ، ئۇتتۇرىدىراق ئولتۇرغان، چەكمەن يەكتەكنىك ئۈستىدىن بەلباغ باغلىغان، بۇرۇتى ئەمدى خەت تارتقان بىر بالا ئورنىدىن قوپۇپ، ــ يەنىلا ئۆتكەن قېتىمقى گەپلەر.... زادىلىق قىلمايلارچۇ، ــ دېدى ئۇ كۆلگەن بالىلارغا، ــ شۇنداق، بىرى، ئالىلانىڭ قۇدرىتى. يەنە بىرى، ئىگىدارچىلىق مەسىلىسى.

بىلگە تېكىن ئوقۇغۇچىنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالغاچ، ئىشكىنى ئاستا ئېچىپ پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ كىلىۋاتقان ئىلىك ھاجىپقا قاراپ تۇردى. قېنىن قارا ساقال ــ بۇرۇتلۇق، ئوتتۇز ياشتىن ئاشقان بۇ قاۋۇل يىگىت ئاستا كىلىپ، ئارقا تەرەپتىكى بالىلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر بوش ئورۇنغا ئولتۇردى. يانلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلار قوزغالغانىدى، ئۇلارنىڭ تىزلىرىنى بېسىپ قويدى. بىلگە تېكىن يېنىغا شەرەت قىلىشقا قولىنى كۆتۈرگەنىدى، ئۇ ئىككى قولى بىلەن "جىم" دېگەن مەنىدە شەرەت قىلدى.

ــ ھە، يەنە شۇ گەپلەر، دەڭ، ــ دېدى بىلگە تېكىن ئۆرە تۇرغان ئوقۇغۇچىغا قاراپ، ــ بولىدۇ، داۋاملىق مۇزاكىرە قىلايلى. قېنى كىم سۆزلەيدۇ؟

ــ ئالىلانىڭ تەقدىرى توغرىسىدا مۇزاكىرە قىلىشنىڭ ئۆزى،

ئالـلاغا قارشـلىق، ــ دېدى بەگ بىلـگە ۋە ئىككى ياقىـغا قاراپ قوزغىلىپ قويدى، ئۇ تۈمـۈرقـىنى سوزۇپ ئاغزىـنى ئۆمەللەيتتى، ساقلى تىترەيتتى.

ــ بىز ئاللاغا قارشى ئەمەسمىز، لېكىن، ھەممە ئىش ئالـلانىڭ تەقـدىرىسىز بولمايدۇ، دېگەن سۆز توغرا ئەمەس، دەيمىز، ــ دېدى يەنە بىر بالا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ قايناپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئەگەر ھەممە ئىش ئاللانىڭ تەقدىرىسىز بولمايدىغان بولسا، مېنىڭ سۆز قىلىشىم، مېنىڭ مېڭىشىمۇ شۇنداقمۇ؟

ــ ئەلۋەتتە شۇنـداق، ــ دېـدى بەگ بىلگە قايناپ، ــ ئىككى دولاڭدا ئىككى پەرىشتە بار، سېنىڭ قىلماقـچى بولغان ئىشىڭنى ئۇلار سېنىڭ يادىڭغا سالـىدۇ، سەن قىلمـىسەن. سەن ھازىر سۆز-لەشتىن بۇرۇن ئاللا ئۆز قۇدرىتى بىلەن بۇيرۇق قىلغان، پەرىشتىلەر سېنىڭ ئېسىڭگە سالىدۇ، سەن سۆزلەيسەن.

ــ كاپىرلار دېمۇ پەرىشتە بولامدۇ؟ ــ دەپ سورىـدى يەنە بىر ئوقۇغۇچى.

ــ بولـمايـدۇ، چۈنـكى ئۇ، كاپىر ــ دە! ــ جاۋاب بەردى بىلـگە بەگ.

ــ ئۇنداق بولسا، كاپىرلار قانداق ھەرىكەت قىلىدۇ؟

ــ ھە، ھە... سەن ئاللاغا شەك كەلتۈردۈڭ، ــ دېدى بەگ بىلگە تىترەپ، ئوقۇغۇچـىلار كۈلۈشۈپ كەتـتى. ئۇ يەنە "ئىـمانـدىن ئازدىڭ"، ــ دەپ قويۇپ بىر چـۆگـىلەپ ئورنـدا ئولـتۇردى. ئوقۇغۇچىلار يەنە كۈلۈشتى.

ــ ئالـلاغا شەك كەلتۈرگەنـلەرگە بىزنىڭ بىلـگ يۈرتـىمىزدا ئورۇن يوق، ــ دېدى ئاق سېمىز كەلگەن بىر ئوقۇغۇچى ئورنـىدىن

قوپۇپ ۋارقىراپ.

بىرنەچچە جايدىن توغرا!، توغرا دېگەن ئاۋازلار چىقتى.

ــ مەسىلىنى چۈشىنىش ئۈچۈن نېگىزىدىن مۇھاكىمە قىلىش لازىم. بۇنداق دېيىش ئاللاغا شەك كەلتۈرۈش بولمايدۇ. ئاللا ھەممە ئادەمگە، ھەربىر ئادەمنىڭ ھەربىر ئىشىغا ئۆز تەقدىرى بىلەن بۇيرۇق بېرىپ تۇرىدىغان بولسا،ــ دېدى ئارقىدىراق، چەتتىرەك تۇلتۇرغان يېشى چوڭراق بىر ئوقۇغۇچى سالماق بىلەن، ــ بىر ئاللانىڭ تۇمەن ــ تۇمەن ئىشلارغا قانداقمۇ چولىسى تەگسۇن؟!

ــ ھەممە كىشىنىڭ كۆڭلىدە ئاللا بار، ــ دەپ ۋارقىرىدى، ھېلىقى ئاق سېمىز ئوقۇغۇچى.

ــ ئاللا بىر ئەمەسمۇ دوستۇم؟ ــ دېدى ئاۋۇ ئوقۇغۇچى كىنايە بىلەن، ــ لائىلاھە ئىللەللانى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ؟!

بالىلار ۋارقىراپ كۈلۈشتى. سېمىز بالا ئەترапىغا قاراپ قويۇپ، ئاچچىقى بىلەن دومسىيىپ ئولتۇردى.

ــ ھەممە ئىش، بارلىقنىڭ ھەممىسى ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن بولىدۇ، ــ دېدى بەگ بىلگە ئۇنىنى ئېگىز چىقىرىپ، ــ دۇنيانىمۇ، بىزنىمۇ، سېنىمۇ ئاللا يارىتقان. ئاللا بار دېسە، بار بولسەن، يوق دېسە، يوق بولسەن...

ــ بۇنداق دېيىش جانابىي بەگ بىلگە، ــ دېدى سالماق بىلەن بىلگە تېكىن، ــ دۇنيانىڭ ئەمەلىيىتىگە توغرا كەلمەيدۇ. دۇنيا ئەزەلدىن مەۋجۇت، ئۇ ئۆز ئالدىغا تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ... بىز ئەمدىلاتىن ئىسلامنىڭ دۇنيانى بىلىش قاراشلىرىنى ئۆزلەشتۈرۈۋاتىمىز. تېخى بىرنەچچە يىللار ئىلگىرى بىز بۇتقا چوقۇناتتۇق. بۇتنىڭ لايىدىن ياسىلىدىغانلىقىنى، ياسالغاندىمۇ ئۆز قولىمىز بىلەن ياسىلىدىغانلىقىنى

بىلىسپ تۇرۇپ چوقۇناتىتۇق. ئەمما، نېگىزىدىن ئالغاندا بىزنىڭ چوقۇنغىنىمىز لاي بۇت ئەمەس، بەلكى بۇددانىڭ دۇنيا ھەققىدىكى، ھايات ھەققىدىكى قانۇنىيەتلىرى ئىدى. كىشىلىك دۇنياسىنىڭ تەرەققىياتىنى ھەممە تەلىمات، ھەممە دىنلار نۇقۇللا "ئاللا ياراتقان" دەپلا چۈشەندۈرمەيدۇ. ئېيتىلىشتا شۇنداق بولغىنى بىلەنمۇ ئۇنى چۈشەندۈرۈشتە ئايرىملىق پەرقلىرى بار، بىزنىڭ خەلقىمىز مىڭ يىلدىن ئارتۇق راق ۋاقىت بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان، ئىسلام دىنى ھەممەيلەنگە، ھەتتا ئالىملىرىمىزغىمۇ تېخى يېڭى دىن. تالاش-تارتىشلارنىڭ بولۇشى ئەقىلغە مۇۋاپىق. ھەممە پىكىرلەرنى ئاللانى شېپى كەلتۈرۈپ تۇرۇپ چەتكە قېقىۋېرىش ئىسلام ئادىمىنىڭ ئىشى ئەمەس. خوش، دۇنيا ئىسلام دىنى كېلىشتىن ئىلگىرى، ھەتتا بۇددا دىنى ئوتتۇرىغا چىقىشتىن ئىلگىرىمۇ بارلىقى راستمۇ، يالغانمۇ؟ ئۇ قانداق تەرەققىي قىلىپ كەلگەن؟

ــ ئۆز قانۇنىيىتى بىلەن، ــ دېدى ئىلىك ھاجىپ بەگ بىلىگە تاتىرىپ تىمىقسىنى تاتىلاۋاتقاندا ئورنىدىن قوپۇپ، بالىلار ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا قاراشتى. ھاجىپ ئالدى تەرەپكە ماڭغاچ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ــ دۇنيا مەۋجۇت نەرسە، ئۇنى سەن بار دېسەڭ بار بولۇپ، يوق دېسەڭ يوق بولۇپ كەتمەيدۇ، ــ ئۇ سۇپا ئالدىغا كېلىپ بالىلارغا بۇرالدى، ــ ئۇ ئۆز قانۇنىيىتى بىلەن تەرەققىي قىلىدۇ. يەنە، دۇنيادىكى نەرسىلەر ئۆز ئالدىغا يەككە تۇرالمايدۇ. ئۇ بىر-بىرى بىلەن يارەملىشىپ ئۆسۈپ بارىدۇ.

ــ توغرىراقى، بىر-بىرى بىلەن چېلىشىپ ئۆسۈپ بارىدۇ،ــ دەپ قوشۇپ قويدى بىلگە تېكىن

ــ بۇ ھېلىقى ئەبۇ نەسىر فارابىنىڭ گەپلىرى، ــ دېدى چىڭگىشىپ

www.uyghurkitap.com

بەگ بىلگە، ــ فارابى دىنسىز، دەھرى، ئۇ كونا يۇنانلىق ئەقىلىدىن ئازغان ئارىستوتىلىك مۇرىتى...

ــ بىزدە، جانابىي بەگ بىلگە، ــ دېدى ئىلىك ھاجىپ يانغا ئۆتۈپ، ــ ئاشۇ يۇنانلىق ئارىستوتېلدەك "ئەقلىدىن ئازغان" ئادەم-لەر چىقسا ياخشى بولاتتى. ئەبۇ نەسىر مۇھەممەد فارابى ئۇنىڭغا مۇرىت بولۇپ بەك توغرا قىلغان، شۇڭلاشقا ئۇ ئۇلۇغ ئادەم بولغان. مانا، سىز ئاغزىڭىزدىن چۈشۈرمەيدىغان باغدادتا مۇھەممەد فارابىنىڭ تەلىملىرىنى ئەڭ چوڭ مەدرىسلەردە ئوقۇۋاتقانلىقىنى بىلەمسىز؟ فارابىغا مۇرىت بولۇش بەك ياخشى ئىش ئەمەسمۇ؟

بالىلار ئارىسىدا ھاياجانلىنىش ۋە خۇشاللىق كەيپىياتى كۆرۈلدى. بەزىلىرىنىڭ چىرايىدىن خاپىلىق چىقىپ تۇراتتى.

ــ بۇ ئاللاغا قارشىلىق، ــ دېدى بەگ بىلگە، كەشى بىلەن شەرەنى ئۇرۇپ چېچىلىپ، ــ ئۇتتۇر كەلگەنلا ئادەملەرنىڭ پەلەپەتىش گەپ-سۆزلىرىنى تەلىمات دەپلا مۇھاكىمە باھانىسى بىلەن دەھرىلىك ئۇرۇقى چېچىش، مۇقەددەس دىنىمىزغا قارشىلىق قىلغانلىق بولىدۇ. بۇ ناھايىتى دەھشەتلىك، بىزنىڭ ئىسلام دۆلىتىمىزدە بۇنىڭغا يول قويۇشقا بولمايدۇ. بىزگە ھازىر مۇھاكىمە ئەمەس، قاتتىق قوللۇقلۇق كېرەك، ــ ئۇنىڭ سەللىسى چۈۋۈلۈپ بوينىغا چۈشۈپ قالدى، ساقاللىرى تېخىمۇ تىترەپ كەتتى، ــ مەن بۇنداق مۇھاكىمە، تەتقىقات دەپ مۇقەددەس ئەقىدىمىزگە قىلىنغان ھاقارەتلەرگە چىداپ تۇرالمايمەن...

ئۇ ئالدىراپ كەشنى كىيىپ، سەللىسىنى قولتۇقلاپ شاپاشلاپ ئاشقىرىغا ماڭدى. بىر بۆلۈك تالىپلار راھەتلىنىپ كۈلۈشتى.

ــ بىزمۇ كېتىمىز! ــ دېدى سېمىز بالا، ــ يۇرۇڭلار!

ئۇچ ـ تۆت بالا ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى، بەزىلىرى باشقىلارغا قاراپ تۇرۇپ قالدى...

ـ خاپا بولسا ياخشى ئەمەس، ـ دېدى بىلگە تېكىن كۈلكىلەرنى بېسىپ، ـ بىزچە تالىشىش دەيمىز، ئەرەبچە بۇنى مۇنازىرە دەيدۇ. بۇ ئوخشىمىغان قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش دېگەن سۆز.

ـ مەن جانابىي بەگ بىلگە ئېيتقانىدەك دىنغا قارشى تۇرغىنىم يوق، ـ دېدى ئىلىك چۈشەنىدۇرۇپ، ـ مەن تېخى ئالىلاغا شەك كەلتۈرۈش دەرىجىسىگە يەتكىنىم يوق. مەن دۇنيا نەدىن كەلگەن، بۇ دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەر قانداق بار بولۇپ تۇرالايدۇ؟ دېگەن مەسىلىلەر توغرىسىدا ئۆز قارىشىمنى ئېيتتىم. يۇنانلىق ئارىستوتېل بۇنىڭدىن مىڭ ئىككى يۈز يىل ئىلگىرى ئۆتكەن ئادەم. ئۇ شۇ ۋاقىتلاردا ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن يېڭى قاراشلارنى ئېيتىپتىكەن، بىز نېمىشقا ئويلىيالمايمىز. ئۆزىمىزدىن چىققان فارابى ئۇلۇغ ئادەم، ئۇ جاھىل ئەرەب، پارس پەلسەپىسىگىمۇ تەۋرىتىش خاراكتېرلىك تەسىر كۆرسەتكەن، ئۇنىڭ ئىشلىرى بىزگە ياخشى ئۇلگە ئەمەسمۇ؟!

تالىپلار ھاياجان بىلەن ئىلىك ھاجىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى.

ـ بىزگە دۇنيا توغرىسىدىكى يېڭى قاراشلار جىقراق سۆزلەپ بېرىلسە ئىكەن، ـ دېدى ھېلىقى بۇرۇتلۇق بالا ئورنىدىن تۇرۇپ.

ـ بولىدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن جانابىي ئىلىكنى جىقراق ئاۋارە قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ، ـ بىلگە تېكىن سوئال قىيابىتى بىلەن ھاجىپقا قاراپ قويدى، ھاجىپ بېشىنى ئېگىپ رازى بولغانلىقىنى بىلدۈردى، ـ بالىلار، سىلەر يەنە نېمىنى تالاشقانىدىڭلار؟

ـ قۇلدارلىق ياخشىمۇ، زېمىندارلىقمۇ؟ دېگەن تالاش، ـ دېدى

www.uyghurkitap.com

بۇرۇتلۇق بالا، ــ بەزىلەر، "قۇلدارلىق ياخشىكەن. قۇللار تىنچ ئۆتـ
لەيتتى. ئەمدى تارىغچىلار چاتاقچى بولۇپ كەتتى، گەپكە كىرمەيدۇ"
دەيدۇ. گايىلار، "پۈت ـ قوللىرىنى زەنجىر بىلەن باغلاپ ئىشلەتـكە
قانداق گەپ قىلاتتى؟ تېخى كىشلەرنى خالىغانچە ئۇرۇپ ئۆلتۈرسە،
بازارغا ئېلىپ بېرىپ ساتسا، ئۇۋال ئەمەسمۇ؟ يەنە زېمىندارلىق
ياخشى ئىكەن" دەيدۇ. يەنە گايىلار "تارىغچىلارنىڭ قوشتىن چىقىرىپ
سۆرەمگە سېلىشى دېگىنى راست. ھازىرمۇ ئەركىن ئەمەس" دەيدۇ.

ــ سىز قايسىسىنى توغرا دەيسىز؟

ــ مەن... ــ ئۇ گەدىنىنى قاشلاپ ئۇنىڭا يسىزلانغاندەك قىلدى، ــ
مەن ئاخىرقى قاراش ئورۇنلۇقمىكىن دەيمەن.

ــ مىكىن دېمەي، ئورۇنلۇق دەۋېرىلىك، ــ دېدى ئىلىك
ھاجىپ، ــ "قوشتىن چىقىرىپ سۆرەمگە سېلىش" ــ نامراتلارنىڭ بۇ
سۆزى بەك توغرا ئېيتىلغان. يەنە "نۆقتىنى ئېلىپ يۈگەن سېلىش"
دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويۇش كېرەك. ھەممە زېمىن يەنە خوجايىنـ
نىڭ ئىلكىدە. نامراتلار باي ئۇچۇن تۇنەك ئازابىدا ئىشلەيدۇ. نۆقـ
تىمۇ يوق، يۈگەنمۇ يوق بىر زامان بولسا، نامراتلار ئۆز زېمىنىدا،
ئۆزى ئۇچۇن ئىشلىسە... مۇشۇنداق ئەركىن زامان بولسا ئەجەب
ياخشى بولغان بولاتتى.

ــ سىزچە ئۇ ئەركىن زامانىنىڭ نامىنى نېمە دېسەك بولار؟ ــ
سورىدى بىلگە تېكىن.

ــ ئۇ ئەركىن زامانىنىڭ نامى نېمە؟ مەن تېخى جاۋاب بېرەلـ
مەيمەن. ئىزدىنىش كېرەك.

بالىلار يەنە سوئاللارنى قويدى. جىددىي مۇزاكىرە بولدى.

ــ جانابىي ھاجىپ ياخشى سۆزلەرنى قىلدى تالىپلار، ــ دېدى

بىلگە تېكىن ئاخىرىدا، ــ ئالىلاغا شەك كەلتۈرمەسلىك، دۇنيانى توغرا تونۇش، كۆپچىلىككە ئەركىن زامانىنى ئارزۇ قىلىش، ئىزدەنىش... توغرىسىدا رىغبەت بېرىش ــ بۇلار ياخشى پىكىرلەر. ھاجىپنىڭ قاراشلىرى ئورۇنسىز ئەمەس، ئىزدىنىش كېرەك. ئوقۇش ــ بىلىم ئېلىش، ئىزدىنىش، ئۇچرىغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش دېگەن سۆز. ئىزدىنىش كېرەك. ئىزدىنىش ئۆچۈن مول، چوڭقۇر بىلىم كېرەك. خوپ تالىپلار، بۇگۈن مۇشۇنچىلىك سۆزلەشسەك قانداق؟

بىلگە تېكىن ئىلىك ھاجىپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى. بالىلار قوپۇپ ھۆرمەت بىلەن ئىككى ئۇستازىنى ئۇزاتتى...

* * *

بارلىق ئولچىلار، ئوردۇ ئەمەلدارلىرى نۆۋەتتىكى ئوردۇ كېڭەشمىسىگە يىغىلىپ بولغان. سۆلەتلىك تەخت ساراي ئادەم يوقىتەك جىمجىت ئىدى. ئارىلاپ ــ ئارىلاپ ئاغزىنى قولى بىلەن بېسىپ قىسقا يۆتەلگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالاتتى. تەخت سارايىنىڭ چوڭ مېھمان سارايىغا قارىغان ئىشىكى تاشقىرىغا ئاۋازسىز ئاستا، كەڭ ئېچىلدى. كىشىلەر ئىشىك ياقىغا بويۇنلىرىنى سوزۇشتى.

ــ خاقانىمىز ئۇلۇغ بۇغراخان ئايدىڭ خانىش بىلەن تەخت سارايىغا كىرىدۇ!

ئىشىك ئاغىسىنىڭ بۇ تەنتەنىلىك ئاۋازى سارايىنى جاراڭلىتىۋەتتى، ئادەملەر ئىشىك ياقىغا توغرىلاندى.

سۈتۈق بۇغراخان بىلەن ئايدىڭ خانىش خان ۋە خانىش كېيىملىرىدە سالماقلىق مېڭىپ كىردى. ئۇلارنىڭ نامى، كېيىملىرى سۈرلۈك، ئەمما، كىشىلەرگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان سىياقلىرىدىن سۈر ئەمەس، بەلكى يېقىملىقلىق بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ

ئارقىسىدا، ئوتتۇرىدا يۇغۇرۇش باتۇرتاغا، ئىككى يېنىدا يابغۇ بىلگە تېكىن، تۇكسىن ئارسلان بىلەن ئىلىك ھاجىپ بىللە كېلەتتى.

خان بىلەن خانىش گۈلگۈك ئۇزۇن گىلەم ئۈستىدە، ئىككى ياقتا قاتارلىشىپ، ئىككى قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ تازىم قىلىپ تۇرغان كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ، سۇپا ئۈستىگە كۆتۈرۈلدى، تەخت ئالدىغا بارغاندا ئارقىلىرىغا بۇرالدى.

ــ ئولتۇرىلى، جانابلار! ــ دېدى سۇتۇق. ئۇ ئاۋازىنى ياۋاش چىقارماق بولغان بولسىمۇ، لېكىن، بۇيرۇق ئاۋازىغا ئوخشاپ كەتتى.

خان ۋە خانىش ئولتۇرغاندىن كېيىن باشقىلارمۇ ئۆز رېتى بويىچە ئولتۇرۇشتى. تەخت سۇپىسىنىڭ ئىككى چېتىدىن باشلىنىپ، تۆردىن تۆشۈكىكە سوزۇلغان ئىككى قاتاردا، ئوڭ ياقتا يۇغۇرۇش باتۇرتاغا، تۇكسىن ئارسلان، يابغۇ بىلگە تېكىن ۋە باشقىلار، سول ياقتا تېكىن ئاغىچى، بەگ بىلگە، بۆرىبەگ ۋە باشقىلار تىزىلىپ ئولتۇرۇشاتتى.

سۇتۇق بۇغراخان تەمكىن، سالماق ئاۋاز بىلەن سۆز باشلىدى:

ــ ئالىلاتائالا شۇنداق بىر خىلەتلىك دۇنيا ياراتقانكى، ئۇنىڭدا ھەر خىل تىلدا سۆزلىشىدىغان، ھەر خىل دىنغا ئىشىنىدىغان، ھەر خىل ئوقەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەملەر ياشىماقتا. بىزمۇ شۇ قاتاردا. باشقىلار بىزگە يات، بىز باشقىلارغا يات. بىراق بىزنىڭ دەيدىغىنىمىز، بىزگە دوست بولغۇچىلارغا بىز دوست، بىزگە ياغى بولغۇچىلارغا بىزمۇ ياغى.

سۇتۇق بۇغراخانىنىڭ ئاخىرقى سۆزى شۇنداق ئەستايىدىل ۋەزمىن ئاڭلاندىكى، سورۇندىكىلەر ئىختىيارسىز قايىل بولدى.

سۆتۈق بۇغراخان سۆزىنى توختىتىپ، كۆپچىلىككە بىر سەپسېلىپ چىققاندىن كېيىن، بىلگە تېكىنىنى قول ئىشارىتى بىلەن كۆرسىتىپ: "جانابىي بىلگە تېكىن بىزگە ئەتراپىمىزدىكى دۈنيانى تونۇشتۇرۇپ بەرسۇن" دېدى.

بىلگە تېكىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئاۋال سۆتۈققا، ئاندىن كۆپچىلىككە نازىم قىلىپ بولۇپ سۆز باشلىدى:

ــ بىزنىڭ شەرقىمىزدە قېرىنداش قوچۇ خاندانلىقى بار. ئۇلار-نىڭ نېرىسىدا، بىزنىڭ شەرقىمىزدە تۆبۈتلەر، سېرىق ئۇيغۇرلار، تاڭغۇتلار بار. ئۇلارنىڭ نېرىسىدا سېلىنگا دەريا‌سى دەپ ئاتىلىدىغان بىر چوڭ دەريا بار. دەريانى پاسىل قىلغان ھالدا شىمالدا كىدانلار قۇرغان قاراختاي خانلىقى بار. جەنۇبتا بولسا ئىچكىرى چىن، يەنى سۇڭ خانلىقى بار. بىزنىڭ شىمالىمىزدىكى قوچۇ ئېلىنىڭ شىمالىدا نايمان، كېرەي ئۇلۇسلىرى بار. بىزنىڭ غەربىمىزدە سامانىلار خانداناسلىقى بار. ئۇلارنىڭ غەربىدە خارەزىم، غەزنە ھەم ئابباسلار خاندانلىقى بار. تۆبۈتلەر، سېرىق ئۇيغۇرلار، تاڭغۇتلار، كىدانلار، ئىچكىرى چىنلىقلار بۇددا دىنىغا ئىشىنىدۇ. بىزنىڭ قېرىنداشىمىز قوچۇ دۆلىتىدىكى ئادەملەرمۇ شۇ دىنغا ئىشىنىدۇ، نايمان ۋە كېرەيلەر شامان دىنىغا ئىشەنگۈچىلەر. بىزنىڭ غەربىمىز-دىكىلەرنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمانلار.

بىلگە تېكىن سۆزىنى توختىتىپ سۆتۈققا يېنىككىنە تازىم قىلىپ، سۆزىنىڭ تۈگمەنلىكىنى بىلدۈردى.

ــ ئەتراپىمىزدىكى ئەللەر، ئۇلۇسلار بىلەن كەلدى-باردىمىز ياخشى، ــ دېدى سۆتۈق، ــ چۆل-جەزىرە، تاغ-داۋانلار بىزنىڭ ئۇلار بىلەن بېرىش-كېلىش قىلىشىمىزغا بۇ چاغتۇچە توسقۇن بولالـ

www.uyghurkitap.com

ممدی. بىزنى بىئارام قىلمۇاتقىنى بىزنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىمىز سامانىلار، ــ سۆتۆق بىرئاز ئويلىنىپ، توختاپ ئېلىپ ئارسلانغا ئىشارە قىلدى، ــ تۆكسۈن ئارسلانبەگ ئەلنىڭ ئىچكى ئەھۋاللىرى توغرىسىدا سىلەرگە سۆزلەپ بەرسۇن، ــ دېدى.

ئارسلان كۆكىياردىكى بۇددا‌چىلارنىڭ توپىلاڭى، غەربتىكى باغدات خەلىپە ۋەكىلى دەپ كەلگەن ئادەملەرنىڭ چاتاق سېلىۋاتقانلىقى، سامانىلار دۆلىتىنىڭ بېسىپ كىرىش غەرىزى، چېگرىدىكى توقۇنۇشلار، ئۇ ياقتىكى خەلقنىڭ قىيىن ئەھۋاللىرى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى.

ــ ئەلنىڭ ئىچكى ـ تاشقى ئىشىنى چۈشەنگەن ئويلىشىشقا توغرا كەلدى، ــ دېدى خان ۋە ئولتۇرغانلارغا بىر نەزەر سالغاندىن كېيىن داۋام قىلدى، ــ دۆلەت بىرلىكنى كۆچەيتمەك، ئەل پاراۋانلىقنى ئاشۇرماق، تاشقى يېغىنا تەييار تۇرماق، بىلىگلىكنى ئاشۇرماق ــ بىزنىڭ ئۇزاق ئىشىمىز. بىزنىڭ ئىش باشلىغىنىمىزغا ئون بەش يىل بولدى. ئېلىمىزنىڭ ئىشلىرىدا يۇقىرىقىدەك ئۇتۇق ئاز ئەمەس. لېكىن، يەنە يېتەرسىزلىكلىرىمىز ئاز ئەمەس، ئەل تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقلار بار. قۇلدارلىق توسالغىنى بىلەن زېمىندارلىق كۆچەيدى. باشقا يېگى ئىشلارمۇ تۇغۇلماقتا. خەزىنىمىز خېلىلا قۇرۇق. بىزنىڭ ئېلىمىزگە چېگرىداش ئەللەر بىلەن دوستلۇق ئالاقە كۆچەيتىلدى، لېكىن، سامانىلار دۆلىتى ياغلىق قىلماقتا، چېرىك كۆچىنى ئۇلغايتىش كېرەك. كىشىلىرىمىز بىلىگسىز ھايات كەچۈرمەكتە. بىرنەچچە ئوقۇل، بىلىگ يۇرتىنىڭلا بولۇشى بەك يېتەرسىز. ئۇلۇغ خاندانلىقىمىزنىڭ بارچە ئېلىك خانلىرى، خانلار، ئايماقلار بىر تەندەك ئۇيۇشاق كېرەك. خاندانلىقىمىزنىڭ ئەلچىلىرى

ئىلىك خانلارغا بېرىپ كەلدى. قوچۇ خانلىقىغا ئارسلانبەگ بېرىپ قايتتى. ئىدىقۇت بىز بىلەن ھەمكارلىقتا بىللە ئۆتۈشكە، ئۇيغۇرلارنى ئىزا، ئاداۋەت قىلىشماسلىققا سۆز بەردى. بۇنىڭدىن باشقا يەتتە سۇ خانلىقىنىڭ ئىلىك خانى ــ ئارسلان ئىلىك، يەنە ئىلى بالقانمۇ بۇ يىل ياز ئاخىرىدا ئىلىك خانلار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزمەككە قېتىلدى. بۇ يىل توققۇزىنچى ئاي بىزنىڭ ئۇلۇغ خاندانلىقىمىز قۇرۇلغان مەرەم كۈنى. قۇرۇلتايىنى ئاشۇ مەرەم كۈنلەردە ئۆتكۈزسەك دەيمىز...

خان باشقىلارنىڭ پىكىر بېرىشلىرىگە يول بېرىپ سۆزىنى توختىتىپ، ئولتۇرغانلارغا بىر نەزەر سېلىپ چىقتى. تەخت سارايىدا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى.

ــ ئۇلۇغ بۇغراخانىڭ سۆزلىرى ئەدگۈ، ــ دېدى يۈغۇرۇش باتۇر تاغا ۋە ئۇزۇن ساقاللىرىنى سىلاپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلىدى ــ بىرلىك بولمىسا كۈچ بولماس. قاداش① ئىلىك خانلار ئەلنىڭ بىرلىكىنى ئۇلغايتماقنى ئىستەيدۇ. قۇرۇلتاي چاقىرماق كېرەك.

ــ ئەلنىڭ بىرلىكىدە گەپ يوق ئەمەس، ــ دېدى بىلگە تېكىن، ــ قايسى دىنغا تابىنماق كېرەك؟. ئىلى بالىق، قوچۇ، ماچىن ياقلاردا بۇددا‌غا تابىنىدۇ. ئىسلام دىنى شامىلى يېتىپ بارغان بودۇن ئارىسىدا ئىسلام دىنىغا تابىنمىساق، باشقا كېتەر ئىمىش دېگەن قورقۇنچلار بار ئىكەن....

ــ قورقما قورقۇن، ــ دېدى دىنىي ئىشلار ئولچىسى بەگ بىلگە قوپۇپ ۋە ساقلىنى گىلدىكلىتىپ تىترىتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئىسلام دىنىمىز دۆلەت دىنى. باشقىلارنىڭ ئۇنى قوبۇل قىلىشى

---

① قاداش ــ قېرىنداش.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
تەقدىمقىلغۇچى www.uyghurkitap.com

شەرت. ياخشىلىقچە قوبۇل قىلمىسا كۈچ ئىشلىتىش كېرەك، دېدى پېشۋايىمىز ئۇلۇغ بۇغراخان ئەلۋەتتە شۇنداق پەرمان بېرەر، دۇ.

ــ جانابىي بەگ بىلگە! سۆزىڭىزنى چۈشىنىپ سۆزلەۋاتامسىز؟ ــ دېدى خان ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، ــ مەن قانداق دېنىي پېشۋا بولاي؟

ــ خاتا سۆزلىدىڭىزغۇ دەيمەن. توغرا، "مۇھەممەد ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر" دېگەن، بايات①. ئۇنداقتا، بىزنىڭ ئۇلۇغ بۇغراخان ئىسلام دىنىمىزنىڭ باش پاناھى... ــ بۇغراخانىنىڭ كۆزىگە قاراپ سۆزىنى يۆتكىدى بەگ بىلگە، ــ شۇنداق، قىلىچ كۈچى بولمىسا كاپىرلارنى ئىسلام دىنىمىزغا تابىندۇرماق قىيىن.

ــ بىزنىڭ قولىمىزدىكى قىلىچنى بودۇننى قىرماقتا ئىشلىتىشكە بولمايدۇ، ــ دېدى بىلگە تېكىن نارازى بولۇپ، ــ ئۇنى ياغىغا ئىشلەتمەك كېرەك. ئىسلام دىنىنى ئۆگۈت قىلماق كېرەك. دىنغا تابىنماقتا كۈچ ئىشلەتكىلى بولمايدۇ.

باتۇرتاغا بېشىنى لىڭشىتىپ قوشۇلدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇنىڭ سىياقىدىن بىلگە تېكىنىنىڭ سۆزىگە قايىل بولغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

ــ ئۇلۇغ دىنىمىز ئىسلامنى ھەممە كۈچىمىزنى سەرپ ئېتىپ قوغدىماق كېرەك، ــ دېدى بەگ بىلگە تېرىكىپ، ــ بىزنىڭ مەدرىسلىرىمىزدە دەھرىلىك ئۆگۈت قىلىنماقتا. ئارىستوتېلدەك كاپىرلار، فارابىدەك دەھرىلەرنىڭ جۆيلۈشلىرى ئۆگۈت قىلىنماقتا. بىزنىڭ مەدرىسلىرىمىز ئىسلام دىنىمىزنىڭ بىلگىلىرىنى ئۆرگەتمەكى كېرەك ئىدى. تارىخ،

---

① بايات ــ خۇدا.

تىل، پەلسەپە... يەنە نېمىلەرنىدۇ تالىپلىرىمىزغا سىڭدۈرۈۋاتىمىز...

ــ بولمىغۇر گەپ، ــ دېدى ئىلىك ھاجىپ سالماق، يوغان ئاۋاز بىلەن، ــ دىن بىر خىل بىلىگ، سىز قارشى بولغان تارىخ، تىل، تەبابەت، ھەتتا ئىلمى مەنتىق ئۆرگەتلىمسە، بىزنىڭ بىلىگ يۈرتىمىزنىڭ مەسجىدتىن ئايرىمىسى بولماي قالار. ئۇلۇسنى بىلىگلى قىلماق، ئەلنىڭ بىلىگ دەرىجىسىنى ئاشۇرماق ــ بىزنىڭ بۇرچىمىز، خاندانلىقىمىزنىڭ بۇرچى. بۇ بۇرچ ئادا قىلىنمىسا بىزنىڭ دۆلەت تۇتقانىمىزنىڭ مەنىسى يوق. بەلكىم، بىرىپ ــ بىرىپ دۆلىتىمىز يوقىلىشى تۇرغان گەپ... "قۇت بەلگىسى ــ بىلىگ" دەيدۇ بودۇن... ــ ئىلىك بىرئاز ئويلاپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ــ بەزى كىشىلەر "دىن"نى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ، بىراق بودۇن پاراۋانلىقى بىلەن كارى يوق. قولدارلارنىڭ ئورنىنى ئالغان زېمىندارلار كۆپچىلىك تارىخچىلارنى بۇرۇنقىغا ئوخشاش قىينىماقتا. بەزىلەر ئىلگىرى قۇلدارلارنى قانداق چىڭ تۇرۇپ ياقلىغان بولسا ھازىرمۇ ئەشەددىي ئەزگۈچى زېمىنداراللارنى، پۇلدار بايلارنى شۇنداق ياقلىماقتا. يەنە كۆپلەپ دىن پېشۋالىرى ــ قازى ــ ئەلەملەر، خەتىب ــ ئىمامىلار نامراتلارنىڭ شىللىسىگە مىنىپ "دىن" قامچىسى بىلەن ئۇرۇپ، زېمىندارلارغا، بايلارغا ياردەم قىلماقتا. بودۇننىڭ زارىغىمۇ قۇلاق سالماق كېرەك ــ تە!

خان بىرئاز ئوڭايسىزلانغاندەك بولدىمۇ، قانداق، ئورنىدىن قوزغىلىپ قويدى. باتۇرتاغا كالتە يۆتىلىپ ساقلىنى سلاپ قويدى.

ــ بۇنداق سورۇنىدا ئويلاپ گەپ قىلماق كېرەك، ئىلىك ھاجىپ، ــ دېدى بۆرىبەگ نارازىلىق بىلدۈرۈپ، ــ گېپىڭىز دۆلىتىمىزگە، دۆلەت ئىشلىرىنا قارىتىلماقتا.

www.uyghurkitap.com

ــ ئىلىك ھاجىپ توغرا گەپ قىلدى، ــ دېدى خانىش ئايـ
دىڭ، ــ بىزنىڭ دۆلىتىمىز بودۇننىڭ دۆلىتى بولمىقى كېرەك.
بۇدۇننىڭ زارىغا قۇلاق سالماق، باشلاپ سىزنىڭ ئىشىڭىز، جانابىي
بۆرىبەگ. سىزنىڭ سالقىلىرىڭىز پۈلى بارلاردىن يانداپ ئۆتۈپ
كېتىپ، نامراتلارغا يېپىشماقتا. ئۇلار بېرىۋېتىپ قۇرۇقدىلىپ بولغاندا
نېمىسىنى بېرىدۇ؟ كىشىلەر ئېيتقاندەك "ئالمىچى ئارسلان، بېرىمچى
ساچقان" بولۇپ قالمامدۇ؟

خان ئاخىرقى سۆزنى ئاڭلاپ كۈلۈمسىرىدى. باشقىلارمۇ كۈلۈمـ
سىرىشىپ، چىرايلىرىدىكى جىددىيلىك ئۆزگەرگەندەك بولدى.

ــ شۇنداق، توغرا گەپ، ــ دېدى خان، ــ چوڭ ئالمىچى ــ مەن.
ئالمىچىلار كىمدىن قانچىلىك ئالماقنى بىلمەكى كېرەك ئىدى. خەزىـ
نىدار تېكىن ئاغىچى يەنە بىر چوڭ ئالمىچى، باش خەزىنىچى ـ
دە؟ ــ خان ئۇنىڭغا سىناش نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى، ئۇ ئوڭايـ
سىزلاندى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا قارىشىۋالدى، ــ مۇنداق كېتىۋېرسە
"مۇشۇككە ئويۇن، چاشقانغا قىسىن" بولۇپ قالمىغاي يەنە؟ تېكىن
ئاغىچى ئىلىك ھاجىپ ۋە بۆرىبەگ بىلەن بىللە ياساق ـ ئالىم
توغرىسىدا بىر يېڭى بىر بەلگىلىمە بېتىپ چىققاي.

بۇنىڭ بىلەن خان بايانىنى تالاشنى تۈگەتكەنلىكىنى بىلدۈردى.

ــ تاشقى ئەللەر بىلەن دوستلۇقنى ئۆتەمكىتىمىز، ــ دېدى چېرىك
ئىشلار ئولچىسى ئارسلانبەگ، ــ بىراق، سامانىلار كۈنىپەتىشتىن
بىزگە ئۆچلۈك قىلماقتا، چېگرىمىزغا پات ـ پات بېسىپ كىرىپ، قورالسىز
كىشىلىرىمىزنى ئۆلتۈرۈپ، تالان ـ تاراج قىلماقتا. ئەل خەتىرگە دۇچ
كەلمەكتە. سەگەك بولماق بولمايدۇ.

ــ شۇنداق، سەگەك بولۇش كېرەك، ــ دېدى بىلگە تېكىن قوشۇـ

لۇپ، ــ ياغى ياغىلىقنىڭ قىلۇر. ئەلنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن جان تىكىپ چىلىشماق كېرەك. سامانلار ئىككى دەريا ئارىسىنى، سەمەرقەنتنى، شاش، پەرغانە تۈزلۈكىنى بېسىۋېلىپ، ئۇ ياقلاردىكى بىزنىڭ ئۇلۇس قاداشلىرىمىزنى ئەزمەكتە، تالىماقتا. ئۇنىڭ بىلەن توختىماستىن، ئۇلار ئىچكىرىلەپ كىرىپ بىزنى يۇتماقنى ئويلىماقتا. بىز خاندانلىقىمىزنى قوغداپ قېلىشتىن باشقا، كۈنپېتىشتىكى قاداش ئۇلۇسىمىزنىڭ زارىغىمۇ قۇلاق سالماقمىز كېرەك.

ــ ئارتۇق كەتتىڭىز، جانابىي تۈكسىن، ــ دېدى تېكىن ئاغىچى نارازىلىق بىلدۈرۈپ، ــ بىز باشقىلار ئۈچۈن ئۆزىمىزنى يەم قىلالمايمىز، ئۆز يېرىمىزنى ساقلاپ قالساق بولغىنى...

ــ ھە، بۇ توغرا گەپ، دېدى بۆرىبەگ، ــ ئۇنىڭدىن كېيىن، سامانىلارنىڭ كۈچىنى تۆۋەن چاغلىماسلىق لازىم، "ئوت بىلەن ئويناشقاننىڭ قولى كۆيەر" دېگەن سۆز بار بودۇندا.

ــ ياتقان يىلانغا تەگسەك بولماس، ــ دېدى ساقلىنى گىلدىكلەتىپ بەگ بىلگە دەرھال، ــ سامانلار ئىسلام دىنىمىزنى قوغداش ئۈچۈن ئاللاھۇتائالا يولىدا چىلىشماقتا. باغدات خەلىپەم ئۇلارغا شەپقەت قىلماقتا. ئۇلارغا تېگىشمەك ــ گۇناھكار بولماق دېمەكتۇر...

ــ ئۇلار باغدات خەلىپەم نامىدىن ھەممە يەردە قان تۆكسە مەيلىمۇ؟ ــ دېدى بارسبەگ، ــ قان تۆكۈش، كىشىلەرنى بوزەك قىلىش، يۇرتنى خاراب قىلىش يوللۇق بولۇپ، ئۇنىڭغا قارشى تۇرماق يولسىزلىق ئىكەن ــ دە؟

ــ ئۆز ئىلىنىڭ ياغىسىنى قوللاش پەسكەشلىك، ــ دېدى خانىش ئايدىك غەزەپلىنىپ، ــ ياغى قىلىچىنى بوينۇڭغا تىرەپ تۇرسا، سەن ئۇنىڭغا باش ئېگىپ تۇرساڭ؟! ياق، جانابىي ئولىچىلار، بۇنداق

قىلماق تۆز تېلىسگە گۈناھ قىلماق دېگەن سۆز. تۇنداقتا بىزنىڭ خاندانلىقىمىز، دۆلىتىمىز نېمىگە كېرەك؟ بىز ياغىنىڭ ئەلنى تالاپ، ئۇلۇسنى قىرىپ، قان ئاققۇزۇشلىرىنى تاماشا قىلىپ تولتۇرالمايمىز، ــ خان ئۇنىڭغا زوق بىلەن قاراپ قويىدى. خانىش بارغانسېرى غەزەپ بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ياق، ھەرگىز ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، بىز ئەلنى، ئۇلۇسنى جان تىكىپ قوغدىغۇچىلاردىن بولماقىمىز كېرەك...

ــ كەچۈرگەيلا ئۇلۇغ خانىش، ــ دېدى بەگ بىلگە ئورنىدىن قوپۇپ، ــ مەن ھەرگىز ئۇنداق دېمەكچى ئەمەسمەن، مەن...

ــ سىز، سىلەر شۇنداق دېمەكچى جانابىي بەگ بىلگە، ــ دېدى خان سالماقلىق بىلەن كىنايىلىك ئاھاڭدا، ــ بۇ ئەلگە ئاسىيلىق قىلغۇچىلارغا يول قويغىلى بولمايدۇ. بىزنىڭ ئىچىمىزدە مۇنداق كىشىلەر بىلەن بىرلىشىپ يوشۇرۇن قەست قىلغۇچىلارمۇ يوق ئەمەس. دۆلەت قارۇغچىسىنىڭ ئورۇنباسار باشلىقى شۇنىڭ بىرسى ئەمەسمۇ؟ چەت ئايىغاقچىسىنىڭ بىزنىڭ ئىچىمىزدە ئون بەش يىلدىن ئارتۇق يوشۇرۇنۇپ يۈرەلىشى، بىزگە بىرمۇنچە سىرنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرىدۇ، ــ باشقىلار يەر ئاستىدىن ئاۋۇ ئولچىلارغا قاراپ قويۇشتى، ئۇلار ئوڭايسىزلىنىپ قەيەرگە قاراشلىرىنى بىلەلمەي قېلىشتى، خان ئۇلارغا كۆز قىرىدا قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ــ "ئوت بىلەن ئويناشماسلىق"، "ياتقان يىلاننى تەگمەسلىك" دەپ دوق قىلىشلار بىزنى ھېچ قورقۇتالمايدۇ. ئوت سېنىڭ ئۆيۈڭگە تۇتاشماق بولغاندا، قولۇڭنىڭ كۆيگىنىگە قارىماي ئۇنىڭ بىلەن "ئويناشماق" كېرەك. بولمسا، ئۆيۈڭ كۆيۈپ كۈل بولىدۇ. سەنمۇ خاراب بولىسەن. ياتقان يىلاننى تەگمەي، ئۇنى ئۆلتۈرمەي بولمايدۇ.

ئۇنىڭدا زەھەر بار. بىز زەھەرنى يوقاتمىمىز، ئوتنى ئۆچۈرمىكىمىز كېرەك...

خانىنىڭ شايە سەللە بېسىپ تۇرغان قوشۇمىسى بارغانسېرى تۇرۇلدى، كالتە قارا ساقلى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترىدى، ئۇ يەرگە قاراپ، ئازراق توختىۋالدى، — دىن توغرۇلۇق گەپ-سۆزلەر بولدى. بىز ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان ۋە ئۇنى كەڭ تارىتىماقچا تىرىشىمىز. ئىسلام دىنى بىزنىڭ دۆلەت دىنىمىز، بۇنىڭدا ئېغىشمايمىز. بىراق، باشقا دىندىكىلەرنى ئىسلام دىنىغا كىرگۈزۈشتە ئادەم ئۆلتۈرۈش چارىسىنى قوللىنىشقا بولمايدۇ. ئۆتكەن بىرمەزگىلدە گايى جايلاردا بۇنداق ئىشلارمۇ بولدى. ئۇ ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتى بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق قىلغاندا ئوبدان ئۇنۇم بەرمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. شۇڭا، ھەرقانچە زورلىغاندىمۇ قان ئاققۇزماسلىق كېرەك. قازى-ئەلەم، خەلپەت-ئىمامىلارنىڭ ئىسلام دىنىنى باي بولۇ-ۋېلىشنىڭ، تەييارتاپلىقنىڭ باھانىسى قىلىۋېلىپ بايلار بىلەن بىرلىشىپ كىشىلەرنى تالاشلىرىغا بولمايدۇ. باغداد خەلپىسى، ئىسلام شەيخى دېگەن كىشىلەرنى مەن كۆرگىنىم يوق. ئەگەر ئۇلار بايانىنىڭ پەرزى، مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ سۈننىتىگە قايچى ئىش قىل دېسە بىز ئۇنىڭغا قوشۇلمايمىز. دىنىي مەدرىسىلەرنى ئېچىش كېرەك، لېكىن بۇ مەدرىسىلەردە باشقا بىلىملەرنىمۇ ئوقۇتۇش، ئەلنى ئويغاتماق ۋە ئاقارتماق كېرەك. ئالۋاڭ-ياساق ئالماي بولمايدۇ. بىراق "ئالىمچى ئارسلان، بېرىمچى سىچقان" بولماسلىق كېرەك. نامراتلار "سىچقان" بولۇپ قالمىسۇن. ئالۋاڭ-ياساق كېلىشكەن ئۆلچەم بويىچە بولسۇن. كىم قانچىلىك بېرىشكە تېگىشلىك بولسا شۇنچىلىك بەرسىلا ھېچكىم "سىچقان" بولۇپ قالمايدۇ، بۆرى يەنە بۆرى پېتى

تۇردۇ. بىز تاشقى يېغىغا قارشى تەيىارلىق قىلىشىمىز تۇيۇن خەۋىنىنى كۆچەيتىشكە توغرا كېلىدۇ. ئەل ئىچىدە ۋە سىرتىدا ئالىم-ساتمىنى ئۇلغايتىش كېرەك. كۇنىپېتىش ۋە كۇنىچىقىش تەرەپلەردىكى ئەللەر بىلەن كۆپرەك ئالىم-ساتىم قىلماق كېرەك.

خان ئازراق توختاپ كۆتىرەڭگۇ ئاۋاز بىلەن داۋام قىلدى:

—چەت ئەللەر بىلەن دوستلۇقنى كۆچەيتىش كېرەك. بىزنىڭ دەيدىغىنىمىز ئەلنىڭ ئامانلىقى ۋە تىنچلىقى ئۈچۈن، بىزگە دوست بولغۇچىلارغا بىز دوست، بىزگە ياغى بولغۇچىلارغا بىزمۇ ياغى. بۇگۈنكى كېڭىشىمىز تۈگىدى.

خان، خانىش ئورنىدىن تۇرغاندىن كېيىن باشقىلارمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ھۇرمەت بىلدۇرۇشتى.

• • •

سۈتۈق بۇغراخان مېھمانخانىسىدا ئىلىك ھاجىپ ۋە بارسبەگ بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى، ئەركىن تاشقىرىدىن كىرىپ:

— ئۇلار كېلىشتى، — دەپ مەلۇم قىلدى.

— كىرسۇن، — دېدى خان.

ئىشىكنىڭ ئىككى قانىتى كەڭ ئېچىلدى. ئىككى خەنزۇ ئەمەلدار كىرىپ كەلدى.

— بۇ كىشى چىن خاقانىنىڭ ئېلىمىزدە تۇرۇشقا تەيىنلەنگەن سودا ۋەكىلى، — تونۇشتۇردى بارسبەگ ئۇزۇن چاساقال، ئېگىز بويلۇق بىر ئەمەلدارنى كۆرسىتىپ، ئۇ سۇڭ خانلىقىنىڭ ئەمەلدارلىرىدەك ئۇزۇن ياقىسىز توۋار تون كىيگەنىدى. بېشىدا ئىككى تەرەپىدە لىڭشىپ تۇرىدىغان ئەمەلدارلىق قالپىقى بار ئىدى. ئۇ ئاۋال يۈمشاق، گىلەمگە تىزلىنىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلدى ۋە كەڭ

يېڭىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن سۈڭ خاقانىنىڭ مەنسەپكە تەيىنلىگەنلىك دەستىكىنى چىقاردى. ئورنىدىن تۇرۇشقا ئىجازەت بېرىلگەندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ قەدىمىنى ئىلدامليتىپ، ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆرە تۇرغان سۈتۇق بۇغراخانغا يەنە تازىم قىلدى.

— ئۇلۇغ سۈڭ خاندانلىقىنىڭ ۋەكىلىنى قارشى ئالىمىز، — دېدى خان ۋەكىلىنىڭ تازىمىنى ئىلىك ئالغاندىن كېيىن لايىقىدا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ.

— قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ خاقانى ئۇلۇغ بۇغراخانىنىڭ بىزنى قوبۇل قىلغىنى ئۈچۈن بەك خۇشال بىز، — دېدى ۋەكىل ئىككىلىنىپ، كېيىن ئارقىسىدىكى ئۆزىگە ئوخشاش كىيىم كىيگەن، تازىم قىلىپ تۇرغان، ئوتتۇرا ياشلاردىكى بىركىشىنى تونۇشتۇردى، — بۇ كىشى، بىزنىڭ دۆلىتىمىزنىڭ كۈنپېتىش تەرەپتىكى ئەلىلەر بىلەن سودا ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى قەشقەردە تۇرۇشلۇق ۋاكالەتخانىسىنىڭ باشلىقى.

ئۇ ئېگىلىپ خانغا ھۆرمەت بىلدۈردى.

خان ھاجىپ بىلەن ئوردۇ ئاغىسىنى ۋە چىن دۆلىتىگە بارىدىغان ئەلچى ئەركىنبەگنى تونۇشتۇرۇپ بولۇپ ئۆلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

— ۋەكىل جانابلىرى بىزنىڭ تىلىمىزنى بىلىدىكەن، — دېدى خان كۈلۈپ.

— ئاز-ماز يامدايمەن، — دېدى ۋەكىل خۇش بولۇپ، — بېشبالىقتا ئون يىلدىن ئارتۇق تۇرغانىدىم. قايتقىلى ئۈچ يىل بولغان، يەنە سىزنىڭ دۆلىتىڭىزگە كېلىشكە بۇيرۇق ئالغانىدا، بەك خۇشال بولدۇم. يولغا چىقىش ئالدىدا سۈڭ خاندانلىقىنىڭ ئۇلۇغ خانى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بۇغراخان ئالىيلىرىغا سالام ئېيتىشىمنى تاپشۇرغانىدى. بۇ سالامنى يەتكۈزگەنلىكىم ئۈچۈن بەك خۇشالمەن.

ــ رەھمەت. مۆرىتى كەلگەندە خاقانغا بىزدىن سالام ئېيتقايسىز.

ــ ئەلۋەتتە، سالاملىرىنى يەتكۈزىمەن.

سۈتۈق بۇغراخان ۋەكىللەر بىلەن سۆھبەتلەشتى. ئەلنىڭ ئىچكى ئەھۋالى، تاشقى سىياسەتلەرنى تونۇشتۇردى، سامانىلارنىڭ دۈشمەنلىك غەرەزلىرى توغرىسىدىمۇ قىستۇرۇپ ئۆتتى. ۋەكىل ئىككى دۆلەتنىڭ ئارىلىقى يىراق بولسىمۇ دوستلۇق ئالاقىنى كۈچەيتىشكە بولىدىغانلىقىنى، غەربىي شىيا خانى سۈڭ بىلەن بىرلەشكەنلىكىنى، ئەمدى، ئۇزۇلۇپ قالغان بۇرۇنقى ئالاقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئاسان بولغانلىقىنى سۆزلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئۆزئارا سودىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا سۆزلەر بولدى...

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بەشىنچى باب

ئىپار گۈلنىڭ ئەسلىمىسى

ئەتىياز كۈنلىرىنىڭ ئايدىڭ كېچىسى. ئىلىك ھاجىپنىڭ مېۋىلىك باغ ھويلىسى، ئاي شولىسى شاپتۇل، ئالما چېچەكلىرىدىن ئۆتۈپ ھويلىنى ئالا-بۇلا يورۇتقان. ھويلىدا ئايلىنىپ يۈرگەن نەيزە-قالقانلىق قاروۇغچى ئايىغىنىڭ ئاۋازىدىن باشقا ئاۋاز يوق. ھەممە ياق جىمجىت.

ھويلىنىڭ كۈنپېتىش تۆرىگە يۆلەپ سېلىنغان چىرايلىق بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىنىڭ پەنجىرىسى جەنۇب ياقتا قارىغان بىر ئۆيدە قىلىن كۆرپىلەر ئۈستىدە بېشىنى ياستۇقتا سىڭايان قويۇپ ئىلىك ھاجىپ شېرىن ئۇيقۇغا چۆكۈپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدا ئاي دېسە ئاي، كۈن دېسە كۈن بىر گۈزەل يېتىپتۇ. توي بولغىنىغا بىر ھەپتە بولغان بۇ ياش كېلىن نېمىشقىدۇ ئۇخلىماپتۇ...

ئۇ يېنىدا ئۇخلاپ ياتقان ئېرىگە زوق بىلەن بىر قاراپ قويدى-دە، ئېرىنىڭ مەيدىسىگە چۈشۈپ قالغان تاۋار يوتقانىنى يۇقىرى تارتىپ قويدى. ئاندىن ئۆزىمۇ يوتقىنىنى يۇقىرىراق تارتىپ يەنە ياستۇقتا يۆلەندى. لېكىن ئۇ ئۇخلىيالماي چوڭقۇر خىيالىلارغا غەرق بولغاندى، شۇنداقتىمۇ ئارىلاپ بېشىنى قىشايتىپ ھاجىپقا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويياتتى. ئۆينى تولۇق يورۇتقان تولۇن ئاي نۇرى ئاپئاق ياستۇقتا چۆككەن بۇ گۈزەللىنىڭ جامالىدا سەيلە قىلاتتى،

ئۇنى ئەركىلىتەتتى، ئۇنىڭ كۈلۈمسىرىگەن لەۋلىرىدىن، ئالمىدەك سۈزۈك، قىزىل مەڭزىدىن سۆيەتتى. ئۇنىڭ بارلىق سەرگۈزەشتىلىرىگە گۇۋاھ بولغان ئاي ئۇنىڭ ئەركىنلىكىنى، ئۇنىڭ تويىنى تەبرىكلەيتتى، ئۇنىڭ ئۇرغۇپ تۇرغان يۈرەك تۇيغۇلىرىغا ھېسداشلىق قىلاتتى. ئۇنىڭ قەلەم قاشلىرى تېگىدە ئويناپ تۇرغان قوي كۆزلىرىدە مەرۋايىتتەك پىلدىرلاپ ئەكس ئەتكەن ئاي نۇرى گويا كى بۇ ئويناق كۆزلەرنى قىزغانغاندەك پارقىرايتتى ۋە ئۇزۇن قارا كىرپىكلىرىنىڭ بىر-بىرىگە تەگمەسلىكىنى ئارزۇ قىلىپ توختىماي نۇر چاچاتتى. ئۇنىڭ چۈۋۈلۈپ مەيدىسىگە تاشلانغان ئۇزۇن جىلۋىلىك قارا چاچلىرىنى ئاي نۇرى گويا يەنە ئۇزارتقۇسى كەلگەندەك ياۋاش تاراپ سۈڭگۈپ ئۆتەتتى...

ياش كېلىن قوللىرىنى بېشىنىڭ ئاستىغا قويۇپ، كۆزلىرىنى قەيەرگىدۇ قاداپ ھامان خىيال قىلاتتى...قارشىسىدىكى ئىككى پەنجىرە ئارىلىقىدىكى تامدا ھەم ئېچىنىشلىق، ھەم كۆڭۈللۈك سۈرەتلەر خۇددى مىڭبۆي سۈرەتلىرىگە ئوخشاش ئۆتەتتى...

...ئەنە قۇللار بازىرى. چوڭ-كىچىك، ئەر-ئايال قۇللار ئارىسىدا چاچلىرى چۈۋۈلۈپ يۈزىگە يېيىلغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال يەتتە ياشلىق بىر قىز بالا بىلەن تۇرۇپتۇ. بالا ئايالىنىڭ يىرتىق پېشىنى چىڭ تۇتۇۋالغان، ئۇ بازاردىكى ئالا كۆز، قامچىلىق كىشىلەردىن قورقۇپ، بارغانچە ئانىسىنىڭ پۇتلىرى ئارىسىغا قىسىلىدۇ. پېشانىسىگە چۈشكەن چاچلىرى ئارىسىدىن ئانىسىغا قاراپ قويىدۇ. ئۇ قامچىدىن بەك قورقىدۇ، دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ دەھشەتلىك نەرسە يوق بولسا كېرەك دەپ ئويلايدۇ قىزچاق. چۈنكى ئۇ نۇرغۇن قېتىم ئانىسىنى قامچا بىلەن ئۇرۇپ دۇمبالىنىۋاتقاندا، ئانىسىنىڭ قانلىق پۇتلىرىغا

ئېسىلىپ قىقىراپ يىغلىغان. ئۇنىڭ يىغىسى بەگلەرنىڭ كۆڭلىگە تەگكەندە، قانلىق قامچىلار قىزچاقنىڭمۇ بېشىدا ئويناپ، ئۇنىڭ بەدەنلىرىنىمۇ تىلىۋەتكەن. ئانا قىزنىڭ قورقۇۋاتقانلىقىنى قارىماي تۇرۇۋېمۇ بىلىپ تۇراتتى. ئۇ "قورقما قىزىم" دېگەندەك قىلىپ قىزنىڭ بېشىنى سىلاپ قويياتتى. قىز دادىسىنى بىلمەيدۇ. ئانىسىنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، دادىسىمۇ بىر سېتىلغان قۇل ئىكەن. ئۇ قىزى تۇغۇلۇپ بىر ئاي تۆتمەي باينىڭ بىر ئېشىكىنىڭ پۇتىنى "سۇندۇرۇپ قويغان"لىقى ئۈچۈن ئۇرۇپ تۆلىتۇرۇلگەنىكەن. كېيىن ئانا ھەم ئاچلىق، ھەم تاياق ئازابىدا بالىسىنى قوينىدىن چۈشۈرمەي بېقىپ چوڭ قىلىپتۇ، ئەمدى باي "بالىلىق قۇل، ئىشى ئاۋۇمايدۇ" دەپ مۇشۇ بازارغا ساتقىلى ئېلىپ كەلگەنىكەن. بىرھازادىن كېيىن، بىر يوغان قورساق، بومبا ساقال ئادەم كېلىپ، ئانا-بالىنىڭ باش-ئايىغىغا سەپسېلىپ چۆگىلىدى. بۇ "مالالار" ئۇنىڭغا يېقىپ قالدى بولغاي، ئۇ كۈلۈپ قويدى. "يارايدۇ، ئۇستىخانلىرى جايىدا، ئۆي خىزمىتىگە بولىدۇ، بالىسىمۇ ئۇزاق ئۆتمەي ئىشقا يارايدۇ" دەپ ئويلىدى ئۇ. ئاندىن يوغان قورساق "مال ئىگىسى"نى قېچىقىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق سودىلاشتى. ئاخىرى يانچۇقىدىن بىر خالتا ئېلىپ ئۇنىڭدىن ئۇچ-تۆت چاڭگال مىس پۇلنى بىر-بىرلەپ چىقاردى. لېكىن پۇلنى بەرمىدى. ئۇلار باشلىشىپ، بازارنىڭ بىر چېتىدە ئالدىدىكى كىچىك پەس چاسا شىرەگە قەغەز، قومۇش قەلەم، دۇۋەت قويۇپ ئولتۇرغان بىر قىرى كوسا پۇتۇكچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىرلىمىلەرنى دېيىشتى. پۇتۇكچى يۇقىرىدىن تۆۋەنلىگە قاتار قىلىپ خەت يازدى. ئاندىن خەتنى ئۇلارغا ئوقۇپ بەردى:

"مەن بېردون قارا بۇقاغا بىر چىشى قۇلنى كىچىك قىزى بىلەن

ئەللىك تەنگىگە ساتتىم. بۇ قۇل مىڭ يىل، تۆمەتمىڭ كۈن قارا بۇقاقنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ. ئەگەر يارسا ئۇنى تۇتسۇن، يارىمسا باشقا كىشىگە سېتىپ ئەتىمۇ بولىدۇ. بارماق باسقۇچلار:

بېردون، قارا بۇقا.

ئىت يىلى، سەككىزىنچى ئاينىڭ بەشى"

ساتمچى ـ ئالمچىلار رازى بولۇپ ئۆز ئىملىرى ئۇستىگە بارماق باستى. قارا بۇقا خەتنى قوينىغا سېلىپ، پۇلنى بېردونغا بەردى. كېيىن ئىككىلىسى پۇتۇكچىگە "قەلەم ھەققى" بېرىپ ئارقىلىرىغا بۇرالدى...

كىلىن ئوڭ قولىنى بېشى ئاستىدىن ئېلىپ مەيدىسىگە قويدى ۋە ئازراق قوزغىلىۋالدى، ئەمدى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا، تامدا باشقا سۈرەتلەر كۆرۈنۈشكە باشلىدى...

كۈزنىڭ بىرىنچى، قوناق ئورۇلۇپ، پاختا تېرىلىۋاتقان چاغ، قەيەردىدۇ چېلىنغان، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېزىدىغان مۇڭلۇق نەي ئاۋازى گويا جاپاكەش نامراتلارنى جوۋۇتۇپ، پۇتۇن يېزا ئاسمىنىغا يېيىلىپ يائرايدۇ. ھەممە ياق كۈز ئاپتىپىنىڭ ئىسسىق قوينىغا چۆمگەن. ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل تار ھارۋا يولىدا قورسىقى ئېگەرنىڭ قوش بېشىغا تېگىپ تۇرغان قارا بۇقا ئۆزۈن ئاغامچىنىڭ ئۇچىنى ئوڭ يوتىسىغا باغلىۋالغان ھالدا ئات ئۈستىدە مۇگدەپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئاغامچىنىڭ يەنە بىر ئۇچىغا قوللىرىدىن باغلانغان قۇل ئانا مۆدۈرۈپ ـ چوقۇرۇپ كېتىپ بارىدۇ. ئانىسىنىڭ جۇل ـ جۇل ماتا كۆڭلىكىنى چىڭ تۇتۇۋالغان قىز قولچاق ئانىسىغا قاراپ قويۇپ سوكۇلداپ دېگۈدەك كېتىپ بارماقتا... يىراقتىراق ــ ئوڭ ياقتا بىر قوناق ئېگىزىدا بىر توپ كالا، ئېشەك، قويلار ئوتلاۋېتىپتۇ.

www.uyghurkitap.com

ئېتىزنىڭ چېتىدىكى دۆڭدە ئون سەككىز ياشلاردىكى بىر پادىچى بالا نەي چالماقتا. پۈتىغا تېرە چوروق، ئۈستىگە تىتىلىپ كەتكەن كۆڭلەك، تەنلىرىنى چالا ياپقان تىزىدىن ئاشمىغان ئىشتان كىيگەن بۇ بالىنىڭ قانچىلىك ئازاپ تارتىپ يۈرگەنلىكىنى بىلىش تەس ئەمەس. بەلكى، ئۇمۇ سېتىۋېلىنغان بالا قۇل-كۈڭ بولغىدى؛ بەلكى دادىسى كالتەك ئاستىدا، ئانىسى ئاچلىقتا ئۆلگەندە، بىر كۆزىدىن ياش، بىر كۆزىدىن قان ئاققۇزۇپ يىغلاپ قالغان بولغىدى. ئۇ ئۆزى ياسىۋالغان قومۇش نەينى چالماقتا. كۆزلىرىدىن تارام-تارام ياشلىرى تۆكۈلمەكتە. ئۇ ياشلار نۇرغۇن پاجىئەلىك ۋەقەلەرنى، نۇرغۇن قانلىق كەچمىشلەرنى ۋە تۈگۈگسىز پىغانلارنى سۆزلەپ بېرەلەيدۇ. بۇ ياشلار پاجىئە بۇلىقى بولغان تۇمەنمىڭ جۇپ ھەسرەتلىك كۆزلەردىن ئاققان سانسىز ئىسىق ياشلاردىن گۇۋاھلىق بېرىدۇ...

پادىچى بالا نەي چالماقتا، كۆزلىرىدىن ياشلار ئاقماقتا. نەي ئۇنىڭ كونا دوستى، ئۇنىڭ مۇڭدىشى ھەم ئۇنىڭ سۈنۈقى، زەخمە كۆڭلىگە ئارام بېرىدىغان بىردىنبىر يارى. بۇنداق مۇڭ-زارلىق نەي چېلىش ئۇنىڭ ئۈچۈن بىرىنچى قېتىم ئەمەس، كۆزلىرىدىن ياش ئېقىشمۇ بىرىنچى قېتىم ئەمەس، ئەلۋەتتە...

پادىچى بالا نەي چالغاچ يىراقلارغا قاراپ بىر ئاتلىق، بىر پىيادە كىشىنىڭ كېتىپ بارغانلىقىنى غۇۋا كۆردى. ئۇ قوشۇملىرىنى تۇرۇپ سىنچىلاپ قاراپ، ئاتلىق سېمىز ئادەمنىڭ باغلانغان بىر ئايالنى يېتىلەپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆردى-دە، دىلى ئازاپلاندى. بولۇپمۇ، ئايالنىڭ پېشىنى چىگ تۇتۇپ دىكىدەپ كېتىپ بارغان قىزچاقنى كۆرگەندە، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ قانچىلىك ئازاپلانغانلىقىنى

تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى، ئۇ ئاشۇ قىزدەك كەچمىشنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى. ئۇ ئۇنىڭدىنمۇ كىچىكرەك ۋاقتىدا باغلانغان دادىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ ئاشۇنداق سوكۇلدىغانىدى.

پادىچى بالا نەينى ئەۋجىگە ئالدۇردى. نەي مۇڭى يىراقلارغا تارالماقتا، بالىنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار ئاقماقتا...

كېلىن ئۇ كۆڭۈلسىز ئۆتمۈشلىرىنى ئويلىماسلىققا تىرىشتى بولغاي، سول يېنىنى بېسىپ سىگايان ياتتى. ئەما، مېڭىسىنى چۈلغۇالغان خىياللار ئۇنىڭغا ئامانلىق بەرمىدى. بۇگۈنكى بەختلىك كۈنلىرىدە، ئۇ ئۆتكەن ئازابلىق كۈنلەرنى قانداقمۇ ئۇنتۇيالسۇن؟! ئەمدى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا، ئۆزۈن گۈللۈك پەنجىرە پەردىسىدە باشقىچە كۆرۈنۈشلەر ئۆتۈشكە باشلىدى...

...قارا بۇقا باينىڭ يېرىم يوروق كونا بىر ئۆيى. قىز ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىدىن ئاق قوناق ئۈستۈلغان يېرىم تاغارنى يىقىتتى ۋە تاغارنىڭ بوغۇقلۇق ئۈچىدىن تۆتۈپ سۆرەشكە باشلىدى. كۆچى يەتمىسمۇ تىنىپ-تىنىپ، پېشانە تەرلىرىنى سۈرتۈپ تاغارنى ئاخىر ئۆيى ئوتتۇرىسىدىكى ياغۇنچاق بار سۇپىنىڭ يېنىغا ئەكەلدى. كېيىن تاغار-دىن غەلۋىرگە قوناق ئۈستى، ئۇنى ياغۇنچاقنىڭ يېنىغا قويىدى، ئۆزىمۇ ئەپلەپ ئولتۇرۇۋېلىپ، قوناقنى قىسقا ساپلىق ياغاچ كۈرە بىلەن ياغۇنچاقنىڭ بوغۇزىغا قۇيۇپ، ئۇنى ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى. چوڭ كىشى ئايلاندۇرىدىغان ياغۇنچاقنى قىزنىڭ قولىمۇ يەتمەيتتى، كۆچىمۇ يەتمەيتتى. لېكىن ئىلاجى قانچە؟ ئۇ يوغان، ئېغىر خام خىش ئەكىلىپ تىزىپ شۇنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ سوزۇلۇپ، كۆچىنىپ بۇ ئىشنى قىلىشقا مەجبۇر ئىدى. ئۇ ئىككى قولى بىلەن ياغۇنچاقنىڭ

سەپىنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇنى كۆچەپ ئاران ئايلاندۇراتتى. ئايلاندۇرا-ئايلاندۇرا چىپىلداپ تەرگە چۆمدى...

مانا ئەمدى ئون يەتتە ياشقا كىرگەن، ئۇستىخانلىرى چوڭىيىپ، قاش-كۆزلىرى كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغان قىز ياغۇنچاق ئايلاندۇرماقتا. ئۇنىڭ قارا كۆز، قوشۇما قاشلىق گۈزەل هۆسنى جۇلدۇر كىيىم، چاڭگا چاچلار ئىچىدە ئوماققىنا جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ياغۇنچاقنى ئايلاندۇرۇشى ئاۋالقىدىن يەڭگىلرەك بولسىمۇ، يەنىلا پېشانىسىدىن تەر قۇرۇماياتتى. ئۇ قەيەرگىدۇ قاراپ، قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ، چوڭقۇر ئويلايتتى: قانداق قىلىش كېرەك؟ دادام ئانامغا ئوخشاش ئۆلۈپ بېرىش كېرەكمۇ ياكى هاياتلىق ئىزدەش كېرەكمۇ؟ جەبىر-جاپا، تاياق، كالتەك، تىل-هاقارەت...ئاھ! قانداق قىلىش كېرەك؟" ئۇنىڭ ئۆتكەن كۈنلىرى يەنە خىيالىغا چۈشتى... ئەنە ئون ياشلىق قىز پۈتلىرىدىن ئاققان قانلارغا قارىماي مال باقماقتا...ئەنە ئون ئىككى ياشتىن تارتىپ قۇچاق-قۇچاق كىرلەرنى يۇماقتا... ئۇ ئون تۆت ياش ۋاقتىدا تاغار يۇدۇپ هارۇندىكى ئاشلىقنى ئۆيگە توشۇماقتا...ئون بەش ياشلىرىدا كىچىككىنە قارا ئۆگىز "ئۆي" دە قۇرۇق ئوت ئۈستىدە تۈگۈلۈپ يېتىپ ئۇخلىماقتا....توخۇ قىچقاردى، ئۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ، سەكرەپ قوپۇپ چىقىپ، قۇدۇقتىن سۇ تارتىپ، ياغاچ سوغا بىلەن سۇ توشۇپ چوكۇ-چوكۇ ئىدىشلارنى تولدۇرماقتا...ئەنە ئۇ بېقىپ كەلگەن مالىلىرىنى قوتانغا سولاپ، ئانىسىدىن ئەسرەپ يۈگۈرۈپ كىرسە، چىرايلىرى سارغىيىپ هالسىز كەتكەن ئانىسى يىرتىق پالاس ئۈستىدە ئىڭراپ يېتىپتۇ. ئۇ بالىسىنى قولى بىلەن شەرەتلەپ يېنىغا قىچقاردى ۋە ئاڭلىنار-ئاڭلانماس ئاۋاز بىلەن "بىچارە قىزىم، يېتىم، پاناهسىز قالدىڭ..." دېدى ۋە قاتتىق يۆتىلىپ

جىقلا قان قۇستى، كېيىن قىزىنىڭ پېشانىسىلىرىنى تىتىرەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن سىلاپ، ياشلىرىنى سۈرتتى...ئاندىن تېنىسى، پۈت-قوللىرى بوشاپ، كۆز يۇمدى. قىز ئانىسىغا ئۆزىنى ئېتىپ زار-زار قاخشىدى، ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلايدىغان ئاتىباقار بوۋاي كىرىپ يەنە قىزنىڭ بېشىنى سىلىدى...ئەنە، قىز ئەمدى توپا يۆلەنگەن غېرىپ قەبرە ئالدىدا يۇكۈنۈپ ئولتۇرۇپ چۈۋۈلىغان چاچلىرىنى سىقىمداپ يىغلىماقتا. ئەنە، قىز ئانىسىنى يادلاپ كۆزلىرىدىن ياشلار تۆكۈپ ياتقان بىر كېچىسى، قارا بۇقىنىڭ بەتبەشىرە ئوغلى كىرىپ كەلدى، ئۇ بۆرە قويغا خىرىس قىلىپ يۈگۈرگەندەك قىزغا ئېتىلدى. قىز ۋارقىرىدى، ئۇنىڭ بىلەن چېلىشتى. بوۋاي قىزنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ كىرىپ قىزنى قۇتقۇزدى، باسقۇنچىنى ئەيىبلەپ چىقىرىۋېتىپ، قىزنى ئۆزىنىڭ يېنىغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن قىز بوۋاينىڭ كەپسىدە ياتىدىغان بولدى...

قىزنىڭ خىيالى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئالدىدىكى تام گۈلدۇر-لەپ ئۆرۈلۈپ، قىزىل-ئالا بۇلۇتلار ئىچىدە ئاق چاچلىرى چۈۋۈلغان، ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك كىيگەن ئانىسى پەيدا بولدى. قىز چۆچۈمىدى. لېكىن قاتتىق هاياجانلاندى. ئۇ ياغۇنچاقنى ئايلاندۇرۇشتىن توختاپ، قوللىرىنى ئانىسىغا سوزۇپ ياشلار تۆكتى، "ئانا جېنىم ئانا، مەن قانداق قىلىمەن؟" دېدى. "جېنىڭنى چەتكە ئال قىزىم، ئۆزەڭنى ئاسرا" دېدى ئانا ۋە ئوك قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قىزى بىلەن خوشلىشىپ غايىب بولدى...قىزدا تۇيۇقسىزلا ئاجايىپ كۈچ-لۈك غەيرەت پەيدا بولدى. ئۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ مۇشتلىرىنى تۈردى. "جېنىمنى چەتكە ئالمەن، قاچمەن، چېلىشىمەن!!!" دېدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە غەزەپ بىلەن. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن نۇر چاقنىغاندەك

بولدی، چىشلىرى غۇچۇلداپ كەتتى. ئۇ بەدبەشىدە قانداقتۇر بىر يەڭگىللىك ھېس قىلىپ ئورنىدىن دەس قوپتى. كۆڭلى ئازراق بولسىمۇ كۆتۈرۈلدى. "قاچىمەن، بۇ تۇنەكتىن ئۇزاق جايلارغا كېتىمەن!" دېدى قىز، ئۇنىڭ مۇشتلىرى تېخىمۇ چىڭ تۈرۈلدى...

...ياش كېلىن خىيال دېگىزىغا تېخىمۇ چوڭقۇر چۆكتى. ئۇ كۆز ئالدىدىكى سۈرەتلەرنىڭ توختاپ قېلىشىدىن قورقاتتى. چۈنكى، ئۇ شېرىن خىياللىرىغا يېقىنلاشقانىدى. پەنجىرە پەردىسىدە سۈرەتلەر توختىمىدى، يېڭى سۈرەتلەر پەيدا بولدى...

...قىز يۈگۈرگۈنچە بوۋاينىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇنى ئويغاتتى. ئۆزىنىڭ قېچىش نىيىتىگە كەلگەنلىكىنى، ئانىسىنىڭ روھى مەدەت بەرگەنلىكىنى ئېيتتى، "قىزىم، قاچ، غەيرىتىڭگە بارىكاللا" دېدى بوۋاي ئانچە ئويلاپ تۇرمايلا. كېيىن "قاچان قاچىسەن، نەگە بارىسەن؟" دەپ سورىدى. "مۇشۇ كېچە...ھازىرلا" دەپ جاۋاب بەردى قىز كەسكىن. "لېكىن قەيەرگە بېرىشىمنى بىلمەيسەن" دېدى ئۇ ناگولالىق بىلەن. "ئاۋۇ پەس تاغنىڭ ئۇ يېقىدا مېنىڭ بىر نامرات بوۋاي دوستۇم بار. ئۇنى كىشىلەر "ئەدگۈ بوۋا، دەپ ئاتىشىدۇ. ئۇ تاغ باغرىدا، بىر يالغۇز ئۆيدە ئولتۇرىدۇ. ئىشىك ئالدىدا بىر تۈپ تېرەك بار. سەن بېرىپ شۇنى تاپ، كېيىن سەن قانداق تىرىكچىلىك قىلىسەن، ئۇ ساڭا يول كۆرسىتىدۇ" دېدى...

ئەنە، يېردىم ئايدىڭ جىمجىت كېچە، ئىتلارنىڭ ھاۋۇشلىرىلا ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. بېشىنى يىرتىق ياغلىقى بىلەن چىڭ تېڭىۋالغان، جۇل-جۇل كۆڭلىكىنىڭ ئۈستىدىن بىر چىگە بىلەن بېلىنى باغلىۋالغان قىز تاياق تاينىپ، مۆدۈرۈپ-چوقۇرۇپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇ بېلىگىچە سۇ كېچىپ ئۆستەڭلەردىن ئۆتىدۇ، دۆڭگە چىقىدۇ،

پەسكە چۈشىدۇ. ئۇ يالاڭ ئاياغلىرىنىڭ تىلىنىپ قان ئاققىنىغا قارىماي غەيرەت بىلەن ئىلگىرىلىمەكتە. ئەنە، ئۇ ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ، تەرگە چۆكۈپ كېچىك تاغ ئۈستىگە چىقتى، ئازراق دەم ئېلىپ تۆۋەنلىدى. قىز تاڭغا يېقىن ئاخىرى تېرەك ئالدىدىكى يالغۇز ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى قاقتى. بىرھازادىن كېيىن بوۋاي ئىشىكنىڭ لوكىنى ئېچىپ چىقتى. ئۇ قىز بىلەن ئازراق سۆزلەشكەندىن كېيىن قىزنى ئۆيگە شەرەتلەپ ئىچكىرى ماڭدى، قىز ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى....تاغ ئارقىسىدىن كۆتۈرۈلگەن تاڭ نۇرى گويا قىزدىن ھال سورىغاندەك غەربىبانە يالغۇز ئۆينى قىزغۇچ قوينىغا ئالدى...

...ئوھ! قىز ئىسيان قىلدى، قاچتى، دوزاختىن قۇتۇلۇش يولىنى تاپتى. گويا ئۇ بوۋاينىڭ ئىشىكىنىڭ بەختيار بوسۇغىسىدىن ئىچكىرى كىردى. بىراق...قىز قاچتى، لېكىن قۇتۇلمىغانىدى...

...ئەنە بوۋاينىڭ ئۆيىدە قىز كونا يوتقانغا ئورۇنۇپ شېرىن ئۇخلىماقتا. ئەتىسى چۈشكە يېقىن بولغاندىمۇ ئۇ ئويغانمىدى. بىچارە كېچىچە ئازاپلىق يول يۈرۈپ ھارغان ئەمەسمۇ. ئاخشام بىر كېچىلا ئەمەس، ئۆمرىدە ئارامخۇدا ئۇيقۇ كۆرمىگەن قىزغۇ، ئۇخلىمامدىغان؟

بوۋاي ئەتىگەن قوپۇپ قىزنىڭ چىرايلىق ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئاستا چىقىپ، ئىشىكنى تېشىدىن قۇلۇپلاپ ئۆز ئىشىغا كەتكەنىدى. بىر ۋاقىتتا، ئادەمنىڭ ۋارقىرىشىمۇ، ياكى ئىشىك ئۇرۇلدىمۇ، ئىشقىلىپ بىر قورقۇنچلۇق ئاۋاز قىزنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇ ئاران كۆزىنى ئېچىپ ئىشىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي تۇراتتى، دەھشەتلىك بىر ئاۋاز بىلەن ئىشىك تاراقلاپ ئىچكىرىسىگە ئۆرۈلۈپ ئىككى پارچە بولدى. بىرسى ئىشكىنى دەسسەپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى. ئېسىنى بىلەلمەي تۇرغان قىزنىڭ كۆزىگە ئات

باقىۋچى بوۋاي سۆزلەپ بەرگەن چۆچەكتىكى دېۋىگە ئوخشاش بىرنەرسە كىرىۋاتقاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. قىز ئورنىدا ئولتۇرۇپ يوتقانىنى بېلىگىچە ئوراپ تىترەيتتى، ئاڭغۇچە ئۇ دولىسىغا تەگكەن قامچا زەربىسىدىن چىشلىرىنى چىك چىشلەپ تولغىنىپ دەس قوپتى. ئەمدى ئۇ ئالدىدا كۆزلىرىنى ئالايتىپ، تۇمشۇقىنى ئۆمەلىلەپ، قويغا ئېتىلغىلى تۇرغان بۆرىدەك ھومىيىپ تۇرغان مەخلۇقنىڭ — زومىگەر قارا بۇقىنىڭ ئوغلى "ئالا بۇقا" (كىشىلەر ئۇنىڭغا شۇنداق نام قويغان) ئىكەنلىكىنى ئوچۇق كۆردى.

— ھە، قېچىپ قۇتۇلمەن دېدىڭمۇ پەس دېدەك؟ — دېدى ئالا بۇقا قامچىسىنى ئايلاندۇرۇپ قىزغا يېقىنلىشىپ، — قولۇمغا چۈشتۈڭمۇ؟

ئۇ ۋارقىراپ قامچا بىلەن قىزنىڭ باش-كۆزىگە ئۇرۇشقا باشلىدى. قىز بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇلغان قامچىدىن يۈز-بېشىنى قولىرى بىلەن توسىدى. كېيىن قامچىنى يۆگەپ تۇتتى ۋە "ئەمدى مەن سەندىن قورقمايمەن، ئادەم يەيدىغان بۆرە، ئېشەك ئەمەسمەن" دېدى. قىز قامچىنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ قاتتىق تارتتى. ئاشۇنداق غەزەپ بىلەن چاپسان ھەرىكەت قىلغانلىقىدىكى، قامچىنىڭ قانداقچە قولىغا ئۆتۈپ قالغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى. ئالا بۇقىنىڭ بىلىكىدىكى قامچا سېپىنىڭ تاسمىسى ئۈزۈلگەندى. ئۇ ئارقىسىغا دەلدۈگۈنۈپ كەتتى. قىزنىڭ قىياپىتىدىن راستلا قورقۇنچ كۆرۈنەتتى. ئۇ بىر قولىدا قامچا، كۆچىنى توپلاپ دۈشمىنى بىلەن ئېلىشىشقا تەييار تۇراتتى. ئالا بۇقا ھۇجۇم قىلىپ كېلىشىگە قىز قامچا بىلەن ئۇنى تازا سالدى... لېكىن ئالا بۇقا قىزنى يېقىتتى، ئۇبىتىگە مىنۋېلىپ قىزنىڭ يۈز-كۆزىگە ئۇرۇشقا باشلىدى. قىزنىڭ

ئاغزى-بۇرنىدىن قان ئاقتى. قىز يېنىدا تۇرغان بىر يېرىندى ئوتۇنىنى ئاستا ئالدى ۋە ئالا بۇقىسىنىڭ بېشىغا كېلىشتۈرۈپ سالدى. ئالا بۇقا "ۋاي" دېگىنىچە قان ئېقىۋاتقان پېشانىسىنى تۇتتى. قىز ئۇنى تېپىپ ئۆرۈۋېتىپ، ئىشك تەرەپكە قاچتى...لېكىن، قىز قاچالمىدى، ئالا بۇقا ئارقىسىدىن كېلىپ ئۇنىڭ چۈۋۈلغان چاچلىرىدىن تۇتۇۋالدى. قىز بېشىنى ئارقىسىغا ئېگىپ داجىدى. ئالا بۇقا ئۇنى ئۆرۈپ دۈم يېقىتتى ۋە قويىنىدىكى كەندىر تانا بىلەن قىزنىڭ قوللىرىنى ئارقىسىغا قىلىپ باغلىۋالدى...

ئەمدى باشقا كۆرۈنۈش: ئالا بۇقا ئاتىتا كېرىلىپ ئولتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. قوللىرى باغلانغان قىز ئالدىدا، ئۇنىڭ كەينىدە تاغدىن هالقىپ يوتىغا چۈشكەندە، ئاخشام بۇ يەردىن قانداق ماڭغانلىقى قىزنىڭ ئېسىگە كەلدى. كېيىن، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بۇنىڭدىنّ ئون بىر يىل بۇرۇن مۇشۇ يەردە قوللىرى ئارقىسىغا باغلاقلىق ئانىسىنىڭ پېشىنى تۇتۇپ سوكۇلداپ كېتىپ بارغان كىچىكلىكى كەلدى. ئۇنىڭ غەزىپى تاشتى. "يەنە شۇ ئازابلار، ئانام بىچارە...، — دېدى ئىچىدە، — ماڭمايمەن، هېرىپ كەتتىم" دەپ ئولتۇرۇۋالدى. ئۇندىن كېيىن ئالا بۇقا قىزنىڭ قوللىرىنى ئالدىغا قىلىپ باغلاپ، ئۆزى ئارغامچىنىڭ ئۇچىنى تۇتقۇنچە ئاتنى چاپتۇردى. قىز ئازراق يۈگۈرۈپ باقتى... كېيىن يىقىلدى. ئۇ سۆرۈلۈپ-ئۇرۇلۇپ بىرپەس ئۆتكەندىن كېيىن ئېسىنى بىلمەي قالدى... ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى هاجىپىنىڭ قارۇغچىسى تەسىرلىك قىلىپ سۆزلەپ بەرگەنىدى. ئۇ ئىش قىزنىڭ يادىدىن زادى چىقمايتتى. ئۇ ئۆزى كۆرمىگەن شۇ ۋەقەنى يەنە ئويلىدى...

...ئەنە، پەنجىرە پەردىسىدىكى سۇرەتتە تاغ باغرىدا كېلىۋاتقان

ئىككى ئاتلىق كىشى پەيدا بولدى. ئالدىدىكى قېلىن ساقال-بۇرۇت-لۇق، چاقچاق كىيىنىپ، بېلىگە خەنجەر ئېسىۋالغان كىشى قامچىسىنى ئويناتتىپ، تورۇق ئېتىنى يورغىلىتىپ ئىلگىرىلەۋاتاتتى. قىلىچلىق بىر قاروۇلچى يېگىت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارا ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەلمەكتە. ئۇلار تار يولدىن توپا توزۇتۇپ يېزىغا يېقىنلاشقاندا، ئالدىدىكى ئاتلىق يېراقراقتا يان يولدا بىر ئاتلىق ئادەم بىرنېمىنى سۆرۈتۈپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ ئېتىنى توختاتتى ۋە ئارقىسىدىن ئەمدى يېتىپ كەلگەن قاروۇلچىدىن سورىدى:

— قارا، ئاۋۇ ئادەم بىرنەرسىنى ئاتقا سۆرۈتۈپ كېتىپ بارىدۇ، ئۇ نېمىدۇ؟ كۆردۇڭمۇ؟

— ھە، ھاجىم، كۆردۇم. ياغاچقا ئوخشامدۇ قانداق؟

— ياق، ياغاچقا ئوخشمايدۇ. بىرىپ كۆرۈپ باقايلى!

ئۇلار شۇ ياققا ئات چاپتۇرۇشتى... بارغانچە روشەن كۆرۈندىكى، ئاتلىق ئادەم بىر ئايال كىشىنى سۆرۈتۈپ كېتىپ بېرىپتۇ. ھاجىم ئېتىغا يانا قامچا ئۇرۇپ يېقىنلاشتى، سۆرەلگەن ئادەم باغلانغان ئاغامچىنى بويلاپ چاپتى. كېيىن، بېلىدىن خەنجىرىنى چىقىرىپ ئاغامچىنى كېسىپ تاشلىدى...

— سەن ئۇنى باغلا! — دېدى ھاجىم قاروۇلچىغا چۆچۈپ كۆز-لىرىنى ئېچىپ ئارقىسىغا بۇرالغان ئالا بۇقىنى كۆرسىتىپ ۋە ئۆزى ئاتتىن چۈشۈپ سۆرەلگەن ئادەمنىڭ يېنىغا بېرىپ ئېگىشتى ۋە سوزۇلۇپ دۇم ياتقان ئادەمنى ئوڭدا قىلدى. ئۇ كۆردىكى، كىيىملىرى يىرتىلغان تىزلىرى، قورساقلىرى ۋە يۈزى تىلىنىپ قانغا مىلەنگەن بىر قىز. ئۇ قىزنى مىدىرلىتىپ باقتى، كۆز ئاچمىدى. دەرھال تومۇرىنى تۇتقانىدى، ئۇلىمگەنلىكى بىلىندى. ھاجىم ئۇلۇم

هالىتىدىكى بۇ بىچارە قىزغا قاراپ قىمىرلىماي تۇلتۇراتتى. ئۇنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلايتتى، مۇشتلىرى تۈگۈلەتتى، كۆزلىرىدىن ئوت ياناتتى.

ــ مانا ئۇنى باغلىدىم ھاجىپ، ــ دېدى قارۇغچى قولى ئارقىسىغا، پۇتلىرى ئۇزۇنگە بىلەن قوشۇپ ئاتىنىڭ قورسىقىدىن ئۆتكۈزۈپ باغلانغان ئات ئۈستىدىكى ئالا بۇقىنى كۆرسەتتى.

ھاجىپ غەزەپلەنگىنى بويىچە ئورنىدىن قوپتى، نەشتەردەك نەزىرىنى ئات ئۈستىدە تىترەپ تولۇتۇرغان ئالا بۇقىغا تىكتى. شۇ تاپتا ئۇ بۇ مەخلۇقنى خەنجىرى بىلەن پارە-پارە قىلىۋەتكۈسى كېلەتتى، ئۇ ئېتىغا مىندى.

ــ ماۋۇ چاپانغا قىزنى ئورا، ــ دېدى قارۇغچىغا ئۈستىدىكى يەكتەكنى يېشىپ تاشلاپ بېرىپ، ــ ئاستا، ئاۋايلا، ھە، بولدى، ئەكەل، مېنىڭ ئالدىمغا.

ھاجىپ بەھوش جانىنى ئېتى ئالدىغا ئالدى ۋە ئۇنى قۇچاقلاپ، ئېتىنى ئالدىغا دېۋىتىۋىدى. قارۇغچى ئېتىغا مىنىپ ئالا بۇقىنى ئېتى بىلەن يېتىلەپ ماڭدى...

قىز خىيالىدىن نەتىجە چىقارغانىدەك چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ يەڭگىللىدى ۋە چىرايى ئېچىلدى. لېكىن، ئۇنىڭ خىيالى تۈگىمىگەنىدى. ئۇ كىيىنكى يىللاردىكى بەختلىك كۈنلىرىنى قانداقمۇ ئۇنتۇيالسۇن؟! ئۇ ھاجىپنىڭ ئاي شولىسىدا پارقىراپ تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەن ئىككى مەڭزىگە زوق بىلەن كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويدى. ئۇ يەنە خىيال قىلاتتى...

...ئۇ پەنجىرىدىن يۇزىگە چۈشكەن كۈن نۇرىدا كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ ئاچتى. ئۆينىڭ تورۇسىغا ۋە ئەتراپىقا قاراپ ئۆزىنىڭ

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

كۆزىگە ئىشەنمەي قالدى. پاكىز، ئىككى پەنجىرىسى كۆنچىسىغا قاراپ تۇرغىنى چىرايلىق بىر ئۆيى، ئۇ، ئۇستىگە بىر قىزىل-ئالا گۈللۈك يوتقان يېپىنغان هالدا كارىۋاتتا ئوڭدىسىغا يېتىپتۇ. "قىزىق ئىش، ئوگۇ-هۇ، چۈشۈممۇ؟ مېنى ئالا بۇقا ئاتقا سۆرۈتۈپ ئەكىتىپ باراتتىغۇ؟! بۇ ئۆيگە قانداقچە كىرىپ قالدىم؟ غەلىتە گەپ؟!" قىز ئۆيىغۇسىغا قېنىپتۇ، ئەلۋەتتە قانىدۇ. پۈتۈن بىر تۈن ۋە يېرىم كۈن ئوخلىغاندىلىقىنى ئۇ ئويلاپمۇ باقمايدۇ. ئۇ ئويلا-ئويلا قاچاندۇ بىرسى كىيىملىرىنى يېرتىپ تېنىسىگە سوغۇق بىرنەرسىنى سۈرتكەندە، ۋۇجۇدى قاتتىق ئاغرىپ ۋارقىرىغانلىقىنى ئەسلىدى. ئۈنۈك بېشى زىڭىلدىدى. پېشانىسىنى تۇتسا، بېشى، يۈزى قېتىش ئاق لاتا بىلەن چىرىك ئوراپ قويۇلغانىكەن. ئۇ ئاستا يوتقانىنى ئاچقانىدى، ئۈستىگە ئالىدى ئېتىك ئۈزۈن بىر ئاق كۆڭلەك كىيدۈرۈلۈپ قاپتۇ، كۆڭلەكنى كۆتۈرۈپ قارىۋىدى، مەيدە، قورساقلىرى، پۈت-پاقالچەكلىرىنىك بىرقانچە جايلىرىمۇ شۇنداق ئاق لاتىلار بىلەن باغلانغانلىقىنى كۆردى. بۇ ئىشلارنى مېڭىسىگە سىغدۇرالماي ئوڭدىسىغا يېتىپ، تورۇسقا قاراپ قاتتىق ئويلىدى. ئۇ هەتتا ئىشكىنىك ئېچىلغانلىقىنىمۇ سەزمىدى...

"ۋاي قىزىم، ئۇيغىنىپسەنغۇ" دېگەن ئاۋاز ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇ بېشىنى بۇراپ ئىشىك ياقتا قاراپ، يېنىغا كۇلۇپ كېلىۋاتقان بىر ئايالنى كۆردى. ئۇ قورقۇپ پۈتلىرىنى يىغىپ ئازراق قورۇندى. لېكىن، ئايالنىڭ كۇلۇمسىرىگەن مېهرىلىك چىرايى ئۇنى تىنچلاندۇراتتى. ئۇ نېمە قىلىشىنى، نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي هەيرانلىق بىلەن ئايالغا قاراپ قالدى.

— ياخشى ئۇخلىدىڭمۇ، قىزىم؟ — دېدى ئايال بىر ئورۇندۇقنى

كارىۋات يېنىغا قويۇپ، ــ ھە، كۆزلىرىڭ جايىغا كېلىپ قاپتۇ. ئوبدان ئۇخلىدىڭ. مەن تۈن بويى بىرنەچچە قېتىم كىرىپ قارىدىم. شۇنداق قاتتىق جۆيلۈدۈكى، قارا باستى بولغاي، گايىدا، ۋارقىراپ يىغلاپمۇ كەتتىڭ. گايىدا، ئىنجىقلاپمۇ قويىسەن. ئىشقىلىپ ئوبدان ئۇخلىدىڭ. ئەتىگەنىدىن بېرى قىمىر قىلمىدىڭ. قېنى، يۈقىرىراق كۆتۈرۈلۈپ يۆلەن. ھە، ھە، يەنە ئازىراق، ھە، بولدى. تەنلىرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ؟ ھە، ئاغرىيدۇ، ئەلۋەتتە، ــ ئۇ چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ قىينىلىۋاتقان قىزنىڭ بېشىنى سىلىدى، ــ ئاخشامقى ھالىڭنى خۇدا كۆرسەتمىسۇن، يېرىم ئۆلۈك جان ئىدىڭ.

قىز ئۇنىڭچىقارماي ھەيرانلىق بىلەن ئايالىنىڭ سىياقىغا قاراپ، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلايتتى، ئايال ئۇنىڭغا بارغانسېرى ئىسسىق تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن بېشىنى سىلاپ تۇرغان ئانىسىنىڭ مېھرىبان قىياپىتى ئۆتۈپ كەتتى. ئايال مېھرىبانىكەن. لېكىن، ئۇ قانداقمۇ ئانىسىغا ئوخشىسۇن؟ ئانا دېگەن، ئانا ــ دە؟ ئەمما، قىز ئۆمرىدە ئاتىباقار بوۋايدىن باشقا ئۆزىگە بۇنداق مېھرىبانلىق قىلغان يەنە بىر كىشىنى ئۇچراتمىغانىدى. "ياخشى كىشى ئىكەن. دۇنيادا مۇشۇنداق ئادەملەرمۇ بولىدىكەن ــ ھە! ئەمما، بۇ ئايال نېمىشقا بۇنداق سىلىقلىق قىلىدۇ؟ باشقا بىر گەپ بولمىسۇن، يەنە؟!" قىز قولىدا سۇ ۋە لۆڭگە كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان ئايالغا قاراپ ئازراق داجىدى. ئايال ئۇنى سەزمەي، سۆز قىلىغاچ كېلىۋەردى.

ــ ئەمدى يۇز ــ كۆزلىرىڭنى تازىلاش كېرەك. قورسىقىڭمۇ تازا ئاچتى تاينىلىق. قېنى، قوللىرىڭنى ئەكەل قىزىم.

ئايال قىزنىڭ قوللىرىنى لۆڭگە بىلەن سۈرتۈپ، تازىلىدى،

www.uyghurkitap.com

ئۇ سۆزلەپلا تۇراتتى:

ــ ۋاي-ۋۇي، نېمىدېگەن ئىش بۇ؟ قارا، لۆكگىسنىك قاپىقار بولۇپ كەتكىنىنى، ــ ئۇ لۆكگىسنى يۇيۇپ قىزنىڭ يۈزىنى تازىلاشقا كىرىشتى، ــ ئەمدى يۇزۇڭنى...، ئاھ بىچارە، يۈزۈڭنىڭ تازىلايدىغان يېرىمۇ ئازلا قاپتۇ، ھە، كېرەك يوق، مانا، ھە، تازىلاندى، قارا قىزىم قاش-كۆزلىرىڭنى، ئەخلەتتىن چىققان ئالتۇندەك بولۇپ قالدىڭ...

ئايال قىزنىڭ تېڭىلماي قالغان يېرىم پېشانىسى بىلەن قاش-كۆزىنى ۋە يېرىم-يېرىم ئىككى مەڭىزى بىلەن ئېغىز-بۇرنىنى ئاۋايلاپ، قايتا-قايتا سۈرتۈپ تازىلىغاندىن كېيىن، قان ئارىلاش لايلار يوقلىپ، قوشۇما قاشلىرى ئارىسىدىكى قوي كۆزلىرى، ئاپئاقمنا يېرىم مەڭىزى، قاڭشارلىق بۇرنى، مىدىرلىماي تۇرغان سۈزۈككىنە لەۋلىرى راستىنلا، ئەخلەتتىن چىققان ئالتۇندەك پارقىراپ ئېچىلىپ چىقتى...

ــ ئانا، مەن ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەيمەن، ــ دېدى قىز ئانىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ، ــ ئېيتىڭا، مەن قەيەردە، سىز كىم بولىسىز؟!

ــ سەنمۇ، قىزىمسەن...

ئىشىكنى ئاستا ئېچىپ پۈت ئۇچى بىلەن دەسسەپ قارۇغچى كىرىپ كەلدى. قىز ئۇنى كۆرۈپ، تېنى ئەيمىنگەندەك بولدى.

ــ ھە، كەلدىڭلارمۇ، كەل، قارا، قىزىمىز ئويغاندى. راستىنى ئېيتقاندا تىرىلدى. قىزىم، مانا بۇ، سېنى قۇتقۇزغان كىشىنىڭ بىرسى، ھاجىپ ئاكاڭنىڭ قارۇغچىسى. كەل بالام، بۇ قىزغا سەن ھەممىنى سۆزلەپ بەر، مەن تاماق تەييارلاپ كىرەي، قىزىم، سەن ھوشسىز ياتقاندا، نېمىلەر بولغانلىقىنى مۇشۇ ئاكاڭ سۆزلەپ

بىرىدۇ...

ئايال چەپ كەتتى، قارۇغچى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ كۈلۈمسىرەپ قىزغا قارىدى. ئۇ، يۈقىرىدا ئېيتىلغان تۈنۈگۈن بولغان ئىشنى تەسىرلىك قىلىپ سۆزلەپ بەردى...

قىز ھاياجان ئىچىدە قارۇغچىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى. ئۇ ھاجىپقا، قارۇغچىغا، مېھرىبان ئانىغا ئىچ-ئىچىدىن قايناپ تۇرغان مىننەتدار-لىقىنى ئېيتىپ تۈگىتەلمەيتتى...

"ئويغاندىمۇ؟" دېگەن ئاۋاز ئاڭلانىدى. ئاڭغۇچە كېلىشكەن، قويۇق قارا ساقال-بۇرۇتلۇق، قىز تونۇمايدىغان بىر كىشى كىرىپ كەلدى.

— ئويغاندى، — دېدى قارۇغچى ئورنىدىن قوپۇپ ئورۇندۇقنى كارىۋاتقا يېقىنراق سۈرۈپ، — سىزنى قۇتقۇزغان ھاجىپ دېگەن ئاكىڭىز...

قىز دەس قوپۇپ ھاجىپنىڭ ئاياغ ئاستىغا يېقىلىپ رەھمەت ئېيتقۇسى كەلدى. ئۇ قوزغالدى، لېكىن، تەنلىرى ئاغرىپ، چىشىنى چىشلەپ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ يەنە ئارقىسىغا يۆلەندى. ھاجىپ قىزنى تىنچىتتى:

— قوزغالماڭ سىڭلىم، سىزگە ھازىر تېخى قوزغىلىشقا بولمايدۇ.

— رەھمەت سىزگە، ھاجىپ ئاكا، — قىزنىڭ ئۇزۇن-ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئارىسىدىن سۈڭگۈپ چىقىپ مەڭزىدىن دومىلىغان ياش تامچىلىرى زادىلا توختىمايتتى، لېكىن ئۇنىڭ قارا كۆزلىرى، سۆزۈك لەۋلىرى كۈلۈمسىرەيتتى...

— رەھمەت دېگۈچىلىكى يوق سىڭلىم، بىز سىزدەك تۇمەنىمىڭ-لىغان دېدەك-كۆڭلارنىڭ زارىنى قۇلاق سالمىدۇق. بىزنىڭ جاۋابكار-

لقمىز بار... ياخشى دەم ئېلىڭ، ئەمدى سىزنى ھېچكىم بىزدىن تارتىۋېلىپ ئەپچىقىپ كېتەلمەيدۇ...

قىز كۈلەتتى، خۇشاللىق ياشلىرى تۆكۈلەتتى. ئۇ ھاجىمنىڭ سەمىمىي، ئالىيجاناب سۆزلىرىگە قانداق جاۋاب قايتۇرۇشنى بىلمەيتتى.

ئانا بىر پەتنۇستا بىر چۆگۈن چاي، بىر ھېجىر قايماق، بىر قاتلىما نان كۆتۈرۈپ كىردى.

ــ بولدى ئەمدى، قىزىمنى ھاردۇرۇپ قويماڭلار، قالغان گەپلەرنى ئالدىرىماي سۆزلىشىۋالىمىز. قېنى چىقىڭلار، مەن قىزىمغا تاماق بېرەي...

ــ بولىدۇ، چىقىمىز، مانا بۇ كىشى مېنىڭ ھاماچام بولىدۇ. سىزمۇ "ھاماچا" دېسىڭىز بولىدۇ. ھە، راستلا سىزنىڭ ئېتىڭىز نېمىدى؟

ــ مېنىڭ ئېتىم يوق. ئانام "بالام" دەيتتى. قولدارلار "دېدەك" دەيدۇ...

ــ ھە، ھە، ئېتىڭىز يوق ئىكەن-دە؟ ــ ئويلىدى ھاجىم، ــ ئىپارگۈل دەپ ئات قويساق قانداق؟

ــ ۋاي، ئەجەب ياخشى ئات بولدى بۇ، ــ ھاماچا كۈلدى.

ــ خوش، ئىپارگۈل! ــ ھاجىم قارۇغچى بىلەن چىقىپ كەتتى. ھاماچا ئىپارگۈلگە ئاۋايلاپ تاماق يېگۈزۈشكە باشلىدى...

* * *

ئىپارگۈل خىيالىنى ئۈزۈپ ئۆرۈلگىنىچە ئۇخلىدا ياتتى، چىرايىدا كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى. ئۇ مۇكىدەۋاتقانلىقىنى سەزدى. سول يېنىغا ئۆرۈلۈپ، ئۇخلىدا يېتىپ ئۇخلاۋاتقان ئېرىنىڭ مەيدىسىگە قولىنى قويۇپ، زوق بىلەن ئۇنىڭ يۈزىگە قاراپ ياتتى. كىرپىكلىرى

ئىلىنىپ ـ ئىلىنىپ، كېيىن ئۇخلاپ كەتتى...

ئىپارگۈل ئىلىك ھاجىتىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندىن كېيىنكى بەختلىك كۈنلىرىنى ھەمىشە خۇشاللىق بىلەن ئەسلەيتتى. بۈگۈن جىق خىيال قىلىپ ھاردى بولغاچ، ئۇيقۇسى كۆچلۈك كەلدى...

ئىپارگۈل ئۇچ ئاي دېگەندە ياردىسى ساقىيىپ ئورنىدىن قوپتى. ھامماچا ئۇنىڭغا ئۆز قىزىدەك كۆيۈنۈپ باقتى. ھاجىپ ھەر كۈنى ئەتىگەندە ئىشقا چىقىش ئالدىدا بىر قېتىم، ئاخشىمى ئىشتىن قايتقاندا بىر قېتىم كىرىپ ھال سورايتتى ۋە خەت ئۆگىتەتتى. گايىدا يېنىدا ئولتۇرۇپ كىتابلاردىن قىزىقارلىق ھېكايە ـ قوشاقلارنى ئوقۇپ بېرەتتى. ئىپارگۈلنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە كۆزى ئېچىلىشقا باشلىدى، يېڭى ـ يېڭى ئىشلارنى بىلدى، خەتمۇ تونۇپ، ھاجىپ ئېيتىپ بەرگەن جۈملىلەرنى ئاستا يازالايدىغان ۋە ھەجىلەپ ئوقۇيالايدىغان بولدى. بۈندىق ۋاقىتلاردا ئىككىلىسى خۇش بولۇپ كۈلۈشەتتى...

ئىپارگۈل ساقىيىپ ئورنىدىن قوپقاندىن كېيىن ھامماچا ئۇنى يۇيۇپ تاراپ كىينىدۈردى. كېيىن ئۇ ئىپارگۈلنىڭ ئۆمرىدە تارغاق ـ سۈزگۈچ كۆرمىگەن چاچلىرىنى ئاۋايلاپ يېشىپ تارىدى، بىلىگە چۈشكەن قارا چاچلار قىزنىڭ جامالىنى ئېچۈۋەتتى. ئۇ قىزغا خىتاي تاۋىرىدىن تىكىلگەن كۆڭلەكنى، گۈللۈك قىزىل بۆكسىنى، كۈللۈك پوپۈچنى كىيگۈزدى. ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ ئالدىدا ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس شۇندىق بىر ساھىبجامال پەيدا بولدىكى، ھامماچا ھەيران قېلىپ، كۆزلىرىنى چوڭ ئاچتى. ئۇ بۇندىق گۈزەللىنى كۆرمىگەن، پەقەت چۆچەكلەردىكى پەرىلەرنى شۇندىق ئۆز دەپ ئاڭلىغاندى. ئۇ كەينىگە چېكىنىپ قىزنى بىر

ئايلىنىپ چىقتى ۋە:

ــ ئۇھ، قىزىم، پەرىسنى كۆزەل دەيدىكەن، ئۇمۇ سەلىجانلىك گۈزەل بولماس، ــ ئۇ شىرەدىكى كىچىك كۆزگۈنى ئېلىپ ئىپارگۈلگە بەردى، ــ مانا، ئۆزەڭنى كۆرۈپ باق، ئىپارگۈل. قارا بۇ ئېتىكسىز ئاكاك ئۆزەڭگە تازا لايىق قىلىپ قويۇپتۇ. ئەمدى ئەخلەتتىن چىققان گۆھەر بولدۇڭ.

ئىپارگۈلمۇ ئۆزىنى كۆزگۈدىن كۆرۈپ "ئۇھ" دەپ دىمىنى ئىچىگە تارتتى، ئۆزىگە ئىشەنمەي كۆزگۈدە ئۇ ياق-بۇ ياقنى قاراپ:

ــ ۋاي هامماچا، بۇ مەنمۇ؟ ياق، ياق، ئىشەنمەيمەن. بۇ بەك گۈزەل، بەك گۈزەل قىز. بۇ قانداقمۇ مەن بولاي؟! ــ ئۇ كۆزگۈنى ئايلاندۇرۇپ ئارقىسىغا قارىدى. ئۆزى كۆرۈنمىگەندىن كېيىن، يوقاپ كەتمىگىيدى دەپ قورقاندەك، دەرھال كۆزگۈنى ئۆرىدى، يەنە ئۆزىنى كۆرۈپ خۇش بولدى، ــ ياق، ياق، هامماچا، بۇ قانداقمۇ مەن بولاي؟!

ئۇ راستىنلا ئۆزىنىڭ كۆزگۈ ئەكسىنى تونۇيالمايتتى. ئو كۆزگۈ دېگەن نەرسىنى كۆرمىگەن. يۇز-كۆزلىرىنى باغلاقلىق ۋاقىتدا هامماچا بىركۈنى كۆزگۈدە كۆرسەتكەندە چۆچۈپ كەتكەنىدى. بىرنەرسىنىڭ ئىچىدە ئادەمنىڭ كۆرۈنگىنىنى ئۇ چۈشەنمىگەنىدى. كېيىن-كېيىن هامماچىنىڭ چۈشەندۈرۈشى بىلەن بىلىپ قالدى. لېكىن، هېلىقى كۈنى كۆزگۈدە كۆرگەن ئۆزى بۇنىڭغا ئوخشمايتتى. ئۇ يەنە سىنچىلاپ قاراپ، قاش-كۆزلىرىنىڭ، كالپۇك-چىشلىرىنىڭ ئوخشاپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئازراق ئىشەنگەندەك بولدى. "هە...مەن بىلمىگەن ئىشلار جىققا ئوخشايدۇ" دېدى ئۇ ئىچىدە.

ــ بۇ سەن قىزىم، كۆزگۈدە كۆرۈنگەن خۇددى مېنىڭ ئالدىمدا

تۇرغان ئىپارگۈلنىڭ ئۆزى. كۆردۈڭمۇ قىزىم، سەندەك سانسىز غۇنچىلار زالىملارنىڭ زۇلمىدا ئېچىلماي قۇرۇپ كەتكەن.

قىز شۇ تاپتا ئۆز ئانىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ خۇشاللىقىغا ئانىسىنى شېرىك قىلماق بولدى، لېكىن، ئىلاجى يوق، ئۇنىڭ ئالدىدا خۇددى ئانىسىدەك بېشىنى سىلىغان، ئانىسى قىلالمايدىغان چارىلەر بىلەن ئۇنى ساقايتقان هامماچىسى تۇراتتى. ئۇ هاياجان ئىچىدە هامماچىنى قۇچاقلىدى:

— جېنىم هامماچا، ئانام بولسا قانچىلىك بولاتتى، سىز مېنىڭ ئانام، قەدىردان ئانامسىز...

ئۇنىڭ ياشلىرى تۆكۈلەتتى، هامماچىمۇ كۆز يېشى قىلدى.

— شۇنداق قىزىم، مەن سېنىڭ ئاناڭ، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، — دېدى ئۇ.

* * *

شۇنداق قىلىپ ئىپارگۈل بۇ ئائىلىنىڭ راست ئىپارگۈلى بولۇپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي هاجىپ ئۇنى قىزلار ئوقۇلىغا بەردى. ئۇ شۇنداق تىرىشىپ ئوقۇدىكى، ئۆزىنى مەستىمگەن گايى سۆلەتلىك قىزلاردىن ئۆتۈپ كەتتى...

ئىلگىرىكى ئوغۇل-قىزلار بىللە ئوقۇيدىغان ئوقۇل كېينىكى كۈنلەردە ئىسلام ئۆلمالىرىنىڭ پەتىۋاسى بىلەن ئىككىگە ئايرىلىپ كەتكەنىدى. قىزلار ئوقۇلى چوڭ مەدرىسە ئەمەس، باشقا بىر باغلىق هويلىدا ئىدى. بۇ ئوقۇلىغا قۇندۇز باشچىلىق قىلاتتى. هاجىپ، ئايدىك، يۇلتۇزلار دەرس بېرەتتى. بىلگە تېكىن گايىدا كېلىپ ئايدىڭغا يارەملىشىپ تارىختىن سۆزلەپ بېرەتتى. بەگ بىلگە بىرنەچچە قېتىم كېلىپ دىنىي دەرس بەرگەنىدى، كېيىن

www.uyghurkitap.com

بەزى قىزلارنىڭ نارازىلىقى ۋە زاڭلىق قىلىشىدىن قېچىپ كەلگەن دىغان بولۇپ كەتتى. بولۇپمۇ ئۇ ئاخىرقى كەلگىنىدە "...ئاياللار يېرىم ئادەم، ئۇلار ئەرلەر بىلەن تەڭ بولالمايدۇ. ئۇلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ سول قوۋۇرغىسىدىن يارىتىلغان..." دەپ سۆزلىگەندە قىزلار ئۇنى تازا زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشكەنىدى.

ئىلىك ھاجىنى بولسا قىز ئوقۇغۇچىلار ياخشى كۆرەتتى، ئۇنىڭ ئەدەبىيات دەرسىنى قىزىقىپ ئاڭلايتتى. ئۇنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئايالالار توغرىسىدىكى بەزى قائىدىلىرىگە قارىتا ئېيتقىنىغان سۆزلىرى قىزلارنى قىزىقتۇراتتى.

ــ دىنىي كۆز قاراشلار ئەسلىدىكى بىر پۈتۈن ئوقۇلمىزنى ئىككىگە ئايرىۋەتتى، ــ دېدى ئۇ، ئوقۇل بۆلۈنگەندىن كېيىن، ــ مۇشۇسى ياخشى بولمىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئانىسى ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ناھايىتى بىلىملىك ئايال ئىدى. ئۇ رەسۇلۇللانىڭ ھەدىس شەرىپلىرىنىڭ چىنلىقى ياكى ساختىلىقىنى ئايرىشتا كېيىنكى كىشىلەر ئۈچۈن نۇرغۇن ئىلمىي ئەمگەكلەرنى قىلغانىدى. شۇنىڭدىن تاشقىرى ئۇ، مەيلى قانداق سەۋەب ياكى قايسى مۇددىئادا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بۇ سەۋەب ۋە مۇددىئالارنى دەمەشقىلىقلەر بىلەن كۈفلىقلارنىڭ قانداق شەرھلىشىدىن قەتئىينەزەر تۆگە ئۈرۈشىغا قاتناشقانىدى. بۇنىڭغا قاتناشقانلىقىنى ئېيتىشتىكى سەۋەب شۇكى ئاياللارمۇ، يەنە كېلىپ رەسۇلۇللانىڭ خوتۇنى بولغان ئايالمۇ تالانى تەرك قىلمىغان. ئۇ قاتناشقان ئۇرۇشلارمۇ شۇ بىر قېتىم ئەمەس... بىزنىڭ خوتۇن، قىزلىرىمىزمۇ شۇنداق قىلىشى لازىم.

ئىلىك ھاجىنىڭ بۇنداق سۆزلىرى ئوقۇغۇچىسى قىزلارغا ياقاتتى. ئۆيدە دىن ئۆگىنىدىغان گايى قىزلارغا ياقمىسمۇ، ئۇلار گەپ

قىلالمايتتى.

ئىپارگۈل ئوقۇلدا ئىكىكى يىل ئوقۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆيدە ئاكىسىدىن ئۆگىنىپ خېلى نەرسىلەرنى بىلىۋالدى. ئۇ، ئاتا-ئانىسىنىڭ ۋە سانسىز قۇللارنىڭ نېمىشقا دوزاخ ئازابىدا ئۆلۈپ كېتىپ بارغانلىقىنىڭ، سانسىز كۆڭ-دېدەكلەرنىڭ ئېچىلماي قۇرۇپ كېتىپ بارغانلىقىنىڭ مەنىسىنى ئەمدى ئاز-تولا چۈشەندى. ئەمدى ئۇ ئاشۇ بىچارىلەرنى كۆپرەك ئويلايدىغان بولدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردىن بېرى، ئۇ ئاكىسى بىلەن بۇ توغرىدا جىقراق پاراڭلىشىدىغان بولدى. ئۇ ئوقۇغان دەرسلەر ئېچىدە، ھاجىپ بېرىدىغان ئەدەبىيات دەرسىگە جىقراق قىزىقاتتى. ھاجىپ بۇنى چۈشىنىپ ئۇنىڭغا ئەدەبىياتنى جىقراق ئۆگىتەتتى. قىز، ئاستا-ئاستا شېئىر-بېيىتلەر يازىدىغان، يازغان نەرسىلىرىنى ناخشىلارغا قوشۇپ ئېيتىدىغان بولۇپ قالدى.

يېقىنقى ۋاقىتلاردىن بۇيان ئىپارگۈلنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا ئۆزىمۇ چۈشىنەلمەيدىغان قانداقتۇر يېڭى كەيپىيات پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئۇ، نېمىسىدۇ ئارزۇ قىلاتتى، كىمىدۇ كۆرگۈسى كېلەتتى. ئۇنىڭ قانداقتۇر غەلىتە تۇيغۇلار بىلەن شېئىر يازغۇسى، ناخشا ئېيتقۇسى كېلەتتى. ئۇ، شۇنداقمۇ قىلدى. لېكىن، نېمىشقىدۇ، ئۇنىڭ كۆڭلى يەنە بېسىلمايتتى. تۇتقىلى بولمايدىغان، بىلگىلى بولمايدىغان بىر غەيرىي نەرسە ئۇنىڭ چۆرىسىدە ئايلىنىپ يۈرگەنىدەك ۋە ئۇنى غىدىقلىغانىدەك قىلاتتى. بىر جۈپ ئۆتكۈر قارا كۆز ئۇيالدۇرۇپ ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىكەندەك قىلاتتى. "ئاھ! نېمىدېگەن ئۆتكۈر كۆزلەر بۇ؟! ھەم يېقىملىق، ھەم دەھشەت. ئۇنى ئۇچراتمىغان ياخشى..."

مۇشۇنداق ئويلار بىلەن يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ ئارقا باغ

www.uyghurkitap.com

ياقتىكى پەشايۇاندا چاي ئىچىپ ئولتۇرغان ھاجىمقا، ئۇ سورىغان كىتابنى ئېلىپ چىقىپ بېرىۋاتقاندا، ئۇنىڭ كۆزلىرى تىكىلىپ قاراپ تۇرغان ئاشۇ بىر جۈپ قارا كۆز بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ئۇنىڭ تېنى "جۇغدەك" قېلىپ كەتتى. قىز قېتىپ قالغاندەك قىمىرلىماي تۇرۇپ قالدى. ھاجىمۇ قادىلىپ تۇراتتى. شۇ تاپتا ئىككىلىسى دۇنيانى ئۇنتۇغان، ئىككى جۈپ كۆز گويا بىر-بىرىگە ئوت يالقۇنلىرىنى چاچاتتى، ئەركىلىتەتتى، كۈلەتتى، سۆزلىشەتتى. چاقناپ تۇرغان بۇ نۇرلار ئىچىدىكى ئاۋازسىز سۆزلىشىشلەر بىلەن بۇ كۆزلەر بىر-بىرىگە يۈرەك سىرلىرىنىڭ مەنىسىنى ئېچىپ بېرەتتى. بىر-بىرىگە رىشتى تارتاتتى. "ئاھ! بۇ كۆز نېمىدېگەن كۈچلۈك پارقىرايدۇ، ھېلىقى غايىب كۆز مۇشۇ بولمىسۇن، يەنە"

ئىپارگۈلنىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى ۋە ئېسىگە كېلىپ كۆزلىرىنى يۇلۇۋالدى-دە، بۇرۇلۇپ ئۆيې تەرەپكە ماڭدى. ئۇ ئىشكىنى يېپىۋېتىپ ئارقىسىغا يېرىم بۇرۇلۇپ، كۈلۈپ قاراپ تۇرغان ھاجىمنى كۆردى ۋە كۈلۈمسىرەپ ئىچكىرى كىرىپ كەتتى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ياتقىغا كىرىپ كارىۋاتقا ئولتۇردى. ئۇنىڭ قىزارغان يۈزى كۈلەتتى، چېچىلما، لېكىن ئەركىلەتكۈچ خىياللار ئۇنى چىرمىۋالدى. ھېلىقى بىر جۈپ كۆز ئايلىنىپ ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇدۇلىدا توختايتتى، يەنە كېتىپ قالاتتى. ئۇ ئىككى قولى بىلەن يۈزىنى ئېتىپ، كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىۋەتتى...

ئىلىك ھاجىپ قىز كىرىپ كەتكەن ئىشىكە بىرپەس قاراپ تۇردى-دە، پىسكىدە كۈلۈپ قويدى ۋە بىر ئايلىنىپ ئورنىغا ئولتۇردى، ئۇنىڭدىمۇ چېچىلما خىيال، كۆز ئالدىدا بىر جۈپ كۈلۈمگۈنچەك خۇمار كۆز... "قىزىق! ئەجەب بىر ئىش بولدى بۇ! مەن

نېمه قىلدىم؟ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ قويدۇمۇ؟ قوللىرىمىز ھەمىشە تۇتىشىدىغان، بۇنداق ئەھۋال بولمايتتىغۇ؟!" ئۇ، ئۇزاق ئويلىدى. ئاشىق-مەشۇقلارنىڭ ھەر خىل ھېكايىلىرى كۆز ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى... "ھە، سۈينچ دېگەن مۇشۇ ئىكەن-دە!" دېدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە.

ئىلكىنىڭ يېشى ئوتتۇزدىن ئېشىپ قالغان بولسىمۇ بويتاق ئىدى. دادىسى سۈتۈقنىڭ دادىسى بازبرخانىنىڭ چېرىك ئەمەلدارى ئىدى. ئۇ ئاتىسىدىن كىچىك قالدى. بالاساغۇنىدا تۇل ئانىسىنىڭ قولىدا ئۆستى. ئۇ ئالتە ياشتىلا مەكتەپكە كىردى، ئېگىز چاپسان ئۆسۈپ باردى. ئون ئىككى يېشىدىلا زېرەكلىكى بىلەن بالىلارنى، ئوقۇتقۇ-چىلارنى ھەيران قالدۇردى. ئون سەككىز ياشقا كىرگەندە دادىسىنىڭ دوستى باتۇرتاغىنىڭ چاقىرتىشى بىلەن ئوردۇكەنتكە كېلىپ سۈتۈق، ئارسلانلار بىلەن بىرەر يىل ئوقۇدى. سۈتۈق ئۇنى ياخشى كۆرۈپ دوست قىلىۋالغاندى. كېيىن ئۇ، بالاساغۇنىدىكى ئوقۇلۇنىڭ ئوردۇكەنت ئوقۇلىغا قارىغاندا ئارتۇقلۇقىنى بىلدى. ئانىسىمۇ سېغىندى. شۇنىڭ بىلەن سۈتۈققا قايتىپ كېلىشكە ۋەدە بېرىپ قايتىپ كەتتى. بالاساغۇنىدا بەش يىلدىن ئارتۇق ئوقۇدى. بۇ كۈنلەردە ئانىسى ئۆلۈپ كېتىپ، ھامماسىنىڭ قولىدا قالدى. ئۇ ئوقۇپ ئوبدان يېتىشتى. ئۇنىڭ ئويلىغانلىرى، تەلەپلىرى ئوقۇل دەرىجىسىدىن ئېشىپ كەتتى بولغاي، ئاخىرى ئوقۇل ئۇنى قانائەتلەندۈرەلمىدى. ئۇنىڭ دۇنياغا قارىشىدا، كىشىلىك جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە قارىشىدا، ئادەملەرنىڭ تەڭلىكى ۋە ئەركىنلىكى توغرىسىدىكى قارىشىدا يېڭى مەسىلىلەر پەيدا بولدى. بۇ مەسىلىلەرگە ئەمدى ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى قانائەتلىنەرلىك جاۋاب

بهره لمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ بىر مەزگىل ئارىستوتېلغا چوقۇندى. ئۇنىڭغا قايىل بولدى، ئەمما بەزى مەسىلىلەرگە ئارىستوتېلدىنمۇ تولۇق جاۋاب ئالالمىدى. فارابى ئۇنى خېلى قايىل قىلدى، ئۇنىڭغا مۇخلىس بولدى. ئەمما، ئۇ فارابىمۇ تاپالماي كەتكەن دۇنيا سىرىنى ئېچىشقا نىيەت باغلىدى. شۇڭا ئۇ ئۆيلىنىش، ئائىلە، ھەتتا خىزمەت دېگەن نەرسىلەرنى ئويلىمايتتى. شۇنداقتىمۇ سۇتۇقنىڭ قايىتا-قايىتا تەلىپى بىلەن ھامىمسىنى ئېلىپ قەشقەرگە كۆچۈپ كەلدى. ئۇ رەت قىلالماي ئوردۇغا ھاجىپمۇ بولدى. ئوقۇتقۇچىلىقنى ئۇ ياخشى كۆرەتتى. لېكىن، ئۆيلىنىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. بۇ "ئەجەب ئىش" بولمىدى، تەبىئىي ئىش بولدى. سۇبنىچ ئاخىرى ئۇنى يەڭدى، ئۇنىڭ سۇبنىچ ئالدىدا تەسلىم بولماي ئىلاجى يوق ئىدى. بىر جۈپ ئەركىلەتكۈچ قوي كۆز ئۇنىڭ يۈرىكىنى شۇنداق ئېلىپ چاڭگىلىغا ئالدىكى، قېنى ئۇنىڭ قوللىرىدىن، ياق، ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چىرمىۋالغان رىشتىلىرىدىن قۇتۇلالمىۇنچۇ!؟ "ئاھا! سۇبنىچ، شۇنداقمۇ كۆچلۈك نەرسىمىدۇ؟" دېدى ئۇ ئىچىدە ۋە تەسلىم بولغانلىقىغا قايىل بولدى. "قايىل بولماي ئىلاجىڭىز قانچە؟" دېگەن بىر شوخ ئاۋاز ئۇنىڭ قۇلاقلىرى يېنىدا جاراڭلىدى، ھېلىقى ئەركە كۆزلەر يەنە "لاپ" قىلىپ چاقناپ ئۆتۈپ كەتتى...

كۆزنىڭ بىر يېقىملىق كۆنى. ھاجىپ ئىشتىن قايتىپ ئىپارگۈلنىڭ ياتقىغا كىرىپ چىقتى. ئۇ ئىشكىتىن چىقىشىغا "ئىپارگۈل باغدا، بالام" دېدى ھامىمسى. ھاجىپ بىلەن ئىپارگۈلنىڭ بىر-بىرىنى ئىزدىشىدىغان بولۇپ قالغانلىقى ئەمدى ھامىمسىغا سىر ئەمەس ئىدى. بۇنداق ئىزدىشىشلەرنى كۆرگەندە ھاماچا خۇش بولاتتى.

ھاجىپ باغقا چىقىپ، پىشايۋاندىلا ئىپارگۈلنىڭ يېنىك ئاۋاز

بىلەن ئېيتىۋاتقان مۇڭلۇق ناخشىسىنى ئاڭلىدى. قارىسا باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چىنار دەرىخىنىڭ ئاستىدا ئىسپارگۈل يىراقراقتىكى دەرەخلەرگە قاراپ ناخشا ئېيتىۋېتىپتۇ. دەرەخ ئارىسىدا قۇشلار خۇددى ئىپارگۈلگە تەڭكەش بولغاندەك سايراۋاتقانلىقى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. ھاجىپ پۇتنىڭ ئۇچىدا ئاستا مېڭىپ كېلىپ توختىدى ۋە ناخشىنى ئاڭلىدى:

سايرىسا ساندۇلاچ سەھەردە،
گۈل كۈلۈپ بەردى جاۋاب.
جىلۋە قىپ ئاچتى جامالىن،
ئاتتى كۆز نازلىق قاراپ.

كىم بىلۇر بىلگەنمىدۇ ئۇ،
غۇنچە گۈلنىڭ زارىنى.
بىلمىسە گۈلگە ئۇۋال،
قاخشاتمىغاي دىلدارىنى.

كۆز يېشى، شەبنەم دېمەڭ
نۇر چاقنىغان گۈل بەرگىدە.
تامچىلار مىڭ تامچىلار،
گۈل-غۇنچىلار، يوق ئەركىدە.

ھاجىپ يېقىنراق كېلىپ شۇ ئاھاڭدا ناخشا بىلەن ئىسپارگۈلنىڭ ناخشىسىغا جاۋاب بەردى:

ساندۇلاچ تەلمۈردى كۈتتى،
تا تاڭغۇچە گۈلگە قاراپ.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

سايرىدى خەندان ئۇرۇپ،
گۈل ـ غۇنچىدىن ئالغاچ جاۋاب.

ساندۇلاچدىن ئۆزگە بىلمەس
گۈل ـ چىمەننىڭ دادىنى.
سۈيىنچ بولغاندا بىلۈر،
سۈگىنىڭ پەريادىنى.

چاقنىغان شەبنەمدە كۆردى،
ساندۇلاچ ئۆز ئەكسىنى.
سۈگۈ تۇمارىن ئېسىپ،
بېزەندى راسلاپ بەستىنى.

هاجىپنىڭ ناخشىسىنى ئاڭلاپ ئۇيلىنىپقىنا قويغان ئىسپارگۈل كۈلۈمسىرەپ هاجىپقا يېقىن كەلدى.

ــ غەزەلگە ئۇستا ئىكەنسىز، هە، مەن بىرىنچى قېتىم ئاڭلاپتىمەن. بىراق، سىز كىشىنىڭ غەزىلىنى يوشۇرۇن ئاڭلايدىكەنسىز.

ــ كىشىنىڭ غەزىلىنى ئەمەس، گۈلنىڭ دادىنى.

ــ هە، گۈلنىڭ دادىنى ساندۇلاچتىن ئۆزگە بىلمەيدىكەن ــ دە؟

ــ بۇنىڭغا ئىشىنىمەن. لېكىن...

ــ لېكىن، ساندۇلاچ گۈلنىڭ نۇر چاقنىغان بەرگىگە تېخى قونمىدى دېمەكچىمۇسىز؟

ــ ...

قىز قىزىرىپ ئاستى كالپۇكىنى چىشلەپ بېشىنى تۆۋەن ئەگدى. ئۇلار باغدا قارىغۇ چۈشكۈچە شېرىن پاراڭلارنى سۆزلىشىپ

ئولتۇرۇشتى. ئەگەر هامماچا تاماققا قىچقارمىسا قاچانغۇچە ئولتۇراتتىكەن ـ تاك...

بۇ ئىككىيلەننىڭ بۇندىن كېيىنكى تۇرمۇش ئەھۋالى، ئىشقىلىپ، ئوردۇ ئىشى، مەكتەپتە ئوقۇش، بىرى ئۇستاز، بىرى شاگىرت، بىرى "ئاكا"، بىرى "سىكىل"، بىرى ساندۇلاچ، بىرى گۇل... بولۇپ داۋاملاشتى. ئادەملەرمۇ بارغانسېرى پىشىپ باردى، مۇھەببەتمۇ يېتىشىپ ئۆستى... ئاخىرى ئۇلار بۇندىن بىر هەپتە بۇرۇن تويمۇ قىلىشتى. ئۇلارنىڭ تويلىرى ئۇنتۇلماس، كۆڭۈللۈك بولدى، سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ خانىش ئايدىڭ بىلەن ئۆز دوستلىرىنى باشلاپ بۇ تويغا كېلىشىلىرىنى ئۇلار ئويلاپمۇ باقمىغان. سۈتۈق دوستىنى ۋە كېلىنچەكنى چىن كۆڭلىدىن تەبرىكلىدى. ئايدىڭ ئىپارگۈلنىڭ بويىنغا پارقىراپ تۇرغان يېشىل مونچاقلىرى بار كۆمۈش تۇمار ئاستى. يۇلتۇز ئۇنىڭ بويىنغا قىزىل شايى رومال باغلاپ قويدى. ئىپارگۈل تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتتى.

ئۇلار توي قىلدى، مەقسەتلىرىگە يەتتى. لېكىن، بۇ ئۇلارنىڭ ئاخىرقى مەقسەتلىرى ئەمەس ئىدى. هاجىپ ئېيتقاندەك ئۇلار "باشقا ساندۇلاچلار بىلەن تەڭ سايرىشى، باشقا گۈللەر بىلەن تەڭ كۈلۈشى كېرەك" ئىدى. مانا بۇ ئۇلارنىڭ ئاخىرقى مەقسەتلىرى ئىدى. ئۇلار بۇ مەقسەتلىرى ئۈچۈن ئۇزاق ۋاقىت نۇرغۇن جاپالىق كۈرەشلەرنى قىلىشلىرى كېرەك. ئەمما، ئۇلار ئاشۇ "تەڭ سايراش"، "تەڭ كۈلۈش" مەقسىتىگە يېتەلەمدۇ، يوق؟ بۇنىڭغا ئېنىق جاۋاب بەرگۈچى تېخى يوق ئىدى....

* * *

بالاساغۇن ئىلىك خانىلىقى تەۋەسىدە كۈتكەن يەردىن ۋەقە

چىقتى ــ تالاس يايلىقى ئايماق باشلىقى ئاغابى توپىلاڭ كۆتۈردى.

ئاغابى خانلار جەمەتىدىن بولغان باي چارۋىدار ئىدى. ئۇ سابىق خان ۋاقتىدا ئوردۇ ئەمەلدارلىرىدىن بولۇپ، دائىم يۇقىرى ئۆرلەشكە ئۇرۇنۇپ يۈرەتتى. ئارسلان ئىلىك خان بولغانىدىن كېيىن ئۇ ھەم ئەندىشە قىلدى ھەم نارازى بولدى. چۈنكى، ئارسلان ئىلىكنىڭ ئادىللىقى بىلەن ئۇنىڭ شەخسىي غەرىزى چەكلىمايتتى. ئارسلان ئىلىك ئۇنىڭغا ئوردىدىن مەنسەپ بەرمىدى. ئاغابى قېيداپ يۈرۈپ يۈرتىغا كەتمەكچى بولغاندا، خانلىق ئۇنى تالاس يايلىقىدىكى ئۇلۇس ئايمىقىنىڭ باشلىقى قىلىپ تەينىلىدى. ئۇ "ئۆز يۈرتۇمغا باش بولۇش ــ ئوردۇدا ئولچى بولغاندىن ياخشى" دەپ تالاس يايلىقىغا قايتقانىدى.

ئاغابى يۈرتىغا بېرىپ "ئۆزى بەگ، ئۆزى خان" بولۇۋالدى. ئۇنىڭ ھۆكۈمران چومىقى قۇل مالچىلارنىڭ بېشىدا ئىلگىرىكىدىنمۇ بەتتەر ئويۇنغىلى تۇردى. ئۇ ئۆز تەۋەسىدە ئۆزاقتا قالمايلا ئۆزىنىڭ گەپ ــ سۆزلىرىگە ئاز ــ تولا نارازى بولىدىغانلارنى باستۇردى. كېيىنرەك ئايماقتىكى چېرىكباشىنىمۇ قوغلۇۋېتىپ ئۇنىڭ ئورنىنى ئۆزى ئىگەللىدى. مىڭلىق چېرىكىنى خانلىققا مەلۇم قىلمايلا ئۇچ ــ تۆت مىڭغا يەتكۈزدى ــ دە، ئۆزىنى "تۇمەنباشى" دەپ جاكالىدى.

ئارسلان ئىلىك خان ئاغابىنىڭ ئەدەپ كېتىپ بارغان بۇ قىلمىشلىرىنى تۇزىتىش ئۈچۈن ھەر خىل چارىلەرنى قىلىپ كۆردى. "بۇ ئىشلار توغرا ئەمەس" دېسە، ئۇ، "بۇ جاي ھېنىڭ ئىلكىمدە، ئۆزلىرى باش قاتۇرمىسىلىمۇ بولىدۇ" دەپ رەت قىلدى. نەسىھەت ئۈچۈن ئەمەلدارلارنى ئەۋەتسە "خانىڭغا ئېيت، مەنمۇ خان جەمەتى، قامچىسىنى شىلتىمىسۇن" دەپ تىللاپ قايتۇردى.

ئاغابى قۇتراپ بەرىپ ئاخىرى قورالىق توپىلاڭ كۆتۈردى. ئۇ ئاۋال ئۆز تەۋەسىدىكى خانلىق ئەمەلدارلىرىنى ئۆلتۈردى، ياكى قوغلۇۋەتتى. "ئارسلان خان بولالايدىكەنۇ، مەن نېمىشقا خان بولالمايدىكەنمەن؟ ئۇ تەختتىن چۈشۈن" دەپ جار سالدى.

ئارسلان ئىلىكخان ئۇنىڭ توپىلىڭىنى باستۇرۇش ئۈچۈن، ئىككى مىڭ كىشىلىك قوشۇن ئەۋەتتى، بىرنەچچە ئايلىق ئۇرۇشتىن كېيىن خان قوشۇنلىرى ئۇنى تالاس دەرياسىنىڭ ئۇ ياقىغىچە قوغلاپ تېرىپەرەن قىلىۋەتتى ۋە ئۇنىڭ ياۋاش بولۇپ ئەل بولۇشىنى تەلەپ قىلدى.

ئاغابى ئەمدى قېيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. "يا ئەل بولۇش، يا بوش كەلمەي ئېلىشىش كېرەك. ئارسلانىڭ چېرىكلىرى جىق، كۈچ يەتمەيدىغان ئوخشايدۇ... ھە، كۈنپېتىشتىكى ئاكاملار يۆلەك بولىمامۇ؟!...، ھە، ھە، ئۇلارنىڭ دەرۋازىسىنى چېكىپ بېقىش كېرەك..." دەپ ئويلىدى ئۇ ۋە مۇشۇ ئويلاردىن كېيىن خېلى يېنىكلەپ قالغاندەك قىلدى...

كۆز قۇياشىنىڭ قىيپاچ شولىسىدا پارقىراپ ئېقىۋاتقان دەريا بويىدىكى ياپىلاق تاش ئۈستىدە ئىككى كىشى سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ بىرى ئاغابى. ئۇ بېشىغا كەمچەت تۆپىلىك تىك تەلپەك كىيگەن، ساقال-بۇرۇتلىرىغا ئاق كىرگەن. قوپال گەۋدىسى بېسىپ تۇرغان قورسىقى ئالدىغا چىقىپ تۇراتتى. يەنە بىرى، ئۇنىڭ مەسلىھەتچىسى ــ ۋەجمك، تاقىرباش، كوسا، شەيتان كۆز ئادەم. يىراقراقتا بىر يىگىت بىر كەچمك تاشتا ئولتۇرۇپ، ئوتلاۋاتقان ئۇچ ئېگەرلىك ئاتقا قارىغىنىچە قانداقتۇر بىر ئاھاڭغا دىققىدا غىڭشىماقتا.

ئاغابى قولىدىكى قاتلاقلىق قامچا بىلەن ئۆتۈكىنىڭ قونچىغا

www.uyghurkitap.com

ئۇرۇپ، قاپىقىنى سىلىپ ئولتۇراتتى.

ــ ئاتاڭ گۈرى سامانىلارنىڭ بىر يامان نىيىتى بولۇشى كېرەك، ــ دېدى ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ مەسلىھەتچىسىگە قاراپ، ــ بىزگە يۆلەك بولماقچى، بىراق شەرتى ئېغىر، شۇنداقمۇ؟

ــ ھازىر بىزگە ئۇلارنىڭ ياردىمى كېرەك، شەرتىنى بارا-بارا كۆرمەيمىزمۇ؟ ــ دېدى مەسلىھەتچى ھەيىار كۆزىنى ئوينىتىپ، ــ ئۇلار توزاق قويسا، بىز قاپقان قويمايمىزمۇ!

ــ ئارسلان خان تۇزاق-قاپقانلىرىنى قوشۇپ ئىرغىتىۋەتسىچۇ؟

ــ سامانىلارنى نوچا دەيدۇ، بالاساغۇنىدا توختاپ قالماستىن، تېخى، قەشقەرگىمۇ بارغۇدەك.

ــ ئۇ ۋاقىتتا بىز نەدە قالدۇق؟

ــ بالاساغۇن خانلىقىنى بېرىمىز، دېدىغۇ؟

ــ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋالغۇچە دەۋېرىدۇ-دە... ھەي، سەن يەنە بىر بېرىپ كەلسەك. بىز ئۇلارنىڭ ياردىمىدە بالاساغۇنىنى ئالغاندىن كېيىن سامانىلارغا تەۋە بولساقمۇ بولايلىيۇ، ئەمما ئۇلار چېرىكلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىشى كېرەك.

ــ كېيىن كۆرمەيمىزمۇ؟

ــ ياق، گەپچە سامانىلارنىڭ پەيلى يامان، داۋانىدىن ئۆتۈۋېلىپ، سېنى تېپىپ دوملىتۇۋېتىشى تۇرغان گەپ.

ــ مەيلى، يەنە بىر بېرىپ كېلەي. ئېيتقاندەك ئۇلارنىڭ چېرىكلىرىگە تاماق، ئاتلىرىغا يەم-خەشەكنى بىز بېرىدىكەنمىز.

ــ بولىدۇ، دېگىن. لېكىن، تالاڭچىلىق قىلماسلىقىغا گەپ بەرسۇن...

ئىككىسى ئورنىدىن قوزغالدى، ئۇلار يىگىت ئەكەلگەن ئاتلارغا

مىنىپ، دەريانى بويلاپ كىگىز تۆيلەر، مال-ۋارانلارنى ئارىلاپ تۆۋەنلەپ كەتتى...

ئاغابى ئارسلان ئىلكىنىڭ قوشۇنىدىن يېڭىلگەنىدىن كېيىن پاچە-قىغا پىت چۈشكەنىدى. خانىلىقىغا مۇشت ئېتىپ قويىدى، ئاخىر چاتاق بولغۇدەك. ئۆز كۈچۈڭ يەتمەيدۇ، يۆلەك تېپىش كېرەك. يۆلەك كىم بولاتتى؟ تاغ ئارقىسىدىكى دوستى-دە! گايى ئاغىنىلىرى ئۇنىڭغا "ھەي، چاغلىشىپ ئىش قىلىلى" دېسە، ئۇ "نېمىدىن قورقىسەن، تاغ ئارقىسىدا دوستلىرىمىز بار" دېگەنىدى. مانا ئەمدى شۇ "دوست"نى ئىزدەش لازىم بولۇپ قالدى. دوستى بولسا "بىرەر تەتۇر شامال چىقىپ قالماسمىكىن" دەپ تاغ ئارقىسىدا ماراپ ياتاتتى. چۈنكى ئۇلارمۇ بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇنۇپ بۇرۇنغا يەپ قايتقانىدى. ئارسلان ئىلىكخانىنىڭ چېرىكلىرىنى بىرنېمە قىلغىلى بولاتتى، بىراق، ئۇنىڭ پۇقرالىرى يامان ئىكەن. ئۇچىنى بۇزماي تۇرۇپ بالاساغۇن ئىلىكخانلىقىنى يوقىتىش تەسلىكىنى ئۇلار بىلىپ بولغانىدى. ئەتتەڭ، بىرەر كاتتىباشنى قولغا كەلتۈرگىلى بولسىچۇ... ئۇلار ئۇ ياق-بۇ ياقنى تىمىسقىلاپ يۈرۈپ ئاخىر ئاغابىنى تاپتى. ئۇ ئارسلان ئىلىكخانىغا قارشى ئىكەن. ئۆزىنىڭ ئەس-يادى خان بولۇش ئىكەن. يەنە كېلىپ خان جەمەتىدىن بولغىنى ئوبدان بولدى-دە،... تالاسقا قاماق تاشلاپ بېقىش كېرەك... ھە، كۆكۈلدىكىدەك ئىش بولدى. دەريا سۈيى بۇلغاندى. قاماقنى تاشلە-غىچە بېلىق ئۆزى سۈڭگۈپ كېلىپ قالدى، ئەجەب ياخشى بولدى.

شۇنداق قىلىپ، ئاغابىغا يۆلەك كېرەك بولدى. سامانلارغا بولسا بىر ئەپلىك چوماق كېرەك ئىدى. ئىش تازا جايىدىن چىقتى. ئاغابى ئۆزىنىڭ مەسلىھەتچىسىنى يۆلەك ئىزدەپ ئەۋەتتى. مەسلىھەتچى

ئاغابىنىڭ تاغ ئارقىسىدىكى دوستىنىڭ ئىككى قوللاپ قارشى ئېلىشىغا ئىگە بولدى. يۆلەك بولمامدىغان، دەرھال چېرىك ئەۋەتمەك بولدى. "ئاغابى بىلەن تىلىكسىز بىر" دېدى دوستى. بىراق ئۇ ياقتىنىڭ شەرتى ھە دېگەندە ئاغابىنى ئويلىتىپ قويدى. دوستى "بالاساغۇن ئېلىنغاندىن كېيىن، ئاغابى خان بولسۇن. بىرلا گەپ، بىزنىڭ گېپىمىزدىن چىقمىسا بولدى" دەپتۇ. بۇ گەپكە قارىغاندا ئاۋال خان قىلىپ، كېيىن چۆرۈۋەتمىگىدى. قوي بېشىنىڭ بىر قۇلىقىنى ساقا بېرىپ قويۇپ، قالغىنىنى ئۆزى سوقىغىدى، دېگىنە؟ ئىككى كۆزىنى ئويۇپ يېسە، يەنە مېڭىسىنى چىقىپ يېيىشىمۇ تۇرغان گەپ. ساقا نېمە قالدى؟!

ئاغابى مۇشۇنداق ئەندىشە بىلەن مەسلىھەتچىنى يەنە بىر قېتىم دوستىنىڭ يېنىغا ئەۋەتكەنىدى، ئۇ ياخشى خەۋەر ئېلىپ كەپتۇ. "چاتاق يوق. بىز ئاغابىنى خان تىكلەپ كېلىمىز. ئاغاخان دوستىمىز باشقىنى ئويلىمىسۇن..." دەپتۇ دوستى. ئۇلارنىڭ كۆڭلى تۇزۇك ئوخشايدۇ. "ئاغاخان" دەپتۇ ئەمەسمۇ؟ ھېلىتىلا "خان" دېگىنىنى قارىمامدىغان! بۇنىڭغا قارىغاندا راست چاتاق يوق ئوخشايدۇ...

مەسلىھەتچى ئۇچىنچى قېتىم بارغاندا سامانىنىڭ تۈمەنباشىسى ھەيدەرخاننى باشلاپ كەلدى. ئۇلار يوشۇرۇن سۆزلىشىپ كېلىشتى. ھەيدەرخان يەنە بىر ئايدىن كېيىن چېرىك باشلاپ كەلمەك بولدى.

كەچ كۈز، قىرو چۈشۈپ قالغان چاغ ئىدى. بىر كېچىسى ئاغابى تۇيۇقسىز دەريادىن ئۆتۈپ ئارسلان ئىلىكخان قوشۇنىغا ھۇجۇم قىلدى، ھۇجۇم شىددەتلىك بولدى. ھەيدەربەگنىڭ بىر تۈمەن چېرىك ئېلىپ كەلگەنلىكىدىن بۇ تەرەپ خەۋەرسىز ئىدى. شۇڭا باشتا ياغىنى خام چاغلىدى، كېيىن چېكىنىشكە توغرا كەلدى.

ئۇرۇشۇپ - چېكىنىپ، بىر تاغ باغرىدا ياغىنى توختاتتى، تىركىشىش جېڭى بولدى...

ياغى قانچە ئۇرۇنسىمۇ، ئىلگىرىلىيەلمىدى. ئارسلان ئىلىكخان قوشۇنى قالقان بولۇپ ياغىنى يانداۋرۇپ تۇردى، ھۇجۇم قىلمىدى. جەڭ مۇشۇنداق بىرمەر ئاي داۋام قىلدى...

بۇ مەزگىل ئىچىدە خانلىق ئۆز قوشۇنىنى ئورۇنلاشتۇرۇۋالدى. ئۇدۇل سەپكە يەنە بىر تۈمەن چېرىك قوشقاندىن باشقا، تالاس دەرياسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن ئېقىنىدىن ئىككى تۈمەن چېرىكنى ئۆتكۈزۈپ، ياغىنىڭ ئارقىسىدىن ئورغاقسىمان توساق ياسىدى. بۇنىڭ بىلەن ھەيدەرخان ئارقا سەپىدىن ئۇزۇلۇپ قالغانىدى.

بىركۈنى سەھەردە خانلىق قوشۇن تاغ باغرىدىن ئەگمە سەپ بىلەن ياغىغا تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. ياغىي بۇ ھەيۋەتلىك ھۇجۇمدىن ھودۇقۇپ قالدى - دە، ناھايىتى زور چىقىم بېرىپ چېكىندى، خانلىق قوشۇن ئۇلارنى دەريا بويىغا قىستاپ كەلدى. ئەمدى ياغى دەريانىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈۋالمىسا پۈتۈنلەي تۈگەپ كەتكۈدەك ئەھۋال مەيدانغا كەلدى. بىراق...

خانلىق قوشۇن ئۇرۇپ - يېقىتىپ ياغىنى دەريانىڭ كېرىكە مەجبۇر قىلدى. تالاس دەريانىڭ شىددەتلىك ئېقىنى شۇ تاپتا نېپىز مۇز ئاستىدا كۆرۈنمەيتتى. مۇزنىڭ يۈزى كۆن نۇرىدا پارقىراپ ياتاتتى. ئۇزاق ئۆتمەي ئوپۇر - توپۇر كىرىپ كەلگەن چېرىكلەرنىڭ ئايىغىلىرى ئاستىدا دەريا يۈزى بۇلغىنىپ پارقىراتمىسىنى يوقاتتى. كەڭ دەريانىڭ مۇزلۇق يۈزى ئادەملەر بىلەن تولۇشقا باشلىدى. جاھانىنى بېشىغا كېيىپ ۋارقىراپ - جارقىراپ بىر - بىرىنى ئىتتىرىپ ماڭغان ئاتلىق - پىيادە ئادەملەر، پۈتىلىرىنى سۆرەپ كېتىپ بارغان

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورلىسى

يارىدارلار...”مۇز كۆتۈرەلەرمۇ؟“ دېگەن قورقۇنچلۇق سوئال بىلەن ئاياغ ئاستىدىكى تايغاق مۇزغا قاراپ قويياتتى.

خۇداغا شۈكۈر، ئارقىدىن ئۇرۇپ قوغلاش توختاپ قالدى. ئاۋۇ بالاساغۇنلۇقلار ئەجەب تاماشا كۆرگەندەك قارىشىپ تۇرۇشىدىغۇ؟! ئەپلەپ دەريادىن ئۆتۈۋالسا جان ئامان قالار... نەدىكىنى، جاننىڭ تېخىمۇ چوڭ دەھشەتكە ئۇچرايدىغانلىقىنى كىم بىلىۋىن؟!

دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىندا بىر توپ ئاتلىق ئۇ ياقتا ئۆتۈپ دەريا لېۋىدىكى ئادەملەر بىلەن ئازراق ئېلىشىپ قويۇپلا سەپنى يېرىپ ئۆتۈپ كەتتى. سامانلارنىڭ تۇمەنباشى ھەيدەرخان بىر توپ چېرىكلىرى بىلەن ئاللىقاچان جېنىنى ئېلىپ قاچقانىدى. ئۇ ئۆز يېرىگە ئۆتۈپ كېتەلەرمۇ؟

تالاس دەرياسىنىڭ كەڭ، ئۇزۇن مۇزلۇق قويىنىغا ئادەملەر تىقىلىشقا باشلىدى. ئالدىدىكىلەر دەريا لېۋىگە چىقالمايتتى. قىرغاقتا ئۇزۇن سەپ تارتىپ خانلىق قوشۇن توسۇپ تۇراتتى. ئاغابى قاپقان سۆرىگەن بۆرىدەك ھودۇقۇپ ئاران دەريانىڭ ئۇ قات يېقىغا بارغانىدى، قىرغاقتىكى خانلىق چېرىكلىرىنى كۆرۈپ ئىمانى ئۇچۇپ كەتتى، ئۇ دەرھال ئارقىسىغا يېنىپ چېرىكلىرى ئارىسىغا كىرىۋالدى. ئادەملەر ئارىسىدا دەھشەتلىك ۋاقىراشلار چىقىشقا باشلىدى. ئۇلار ئەمدى ئالدىنغىمۇ ماڭالمايتتى، ئارقىغىمۇ يانالمايتتى. يۇقىرى-تۆۋەن مېڭىش خەتەرلىك ئىدى. گايى كىشىلەر قوراللىرىنى ئىككى قولىلاپ ئېگىز كۆتۈرۈپ دەريانىڭ ئىككى يېقىدا تۇرغان خانلىق قوشۇنىغا تەسلىم بولۇشقا باشلىدى.

بىرھازادىن كېيىن قاتتىق قارسىلدىغان ئاۋاز بىلەن دەريا مۇزى ئوتتۇرىدىن يېرىلىپ چۈشۈپ كەتتى. مۇز ئۈستىدە تۇرغان نۇرغۇن

چېرىكلەر سۇغا چۆكتى. مۇز چوڭ-كىچىك پارچە بولۇپ يېرىلىپ ۆزدى، ئادەملەر چۆكۈۋەردى. مۇز پارچىلىرىغا ئېسىلىۋالغانلارمۇ بىللە چۆكەتتى. ئۇ قاتقا يېقىنراقتا بىر توپ ئادەم ئاياغ ئاستىدىكى كەڭ تاختا مۇز بىلەن ۋارقىرىغانچە چۆكۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرسى قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئەتراپنى بېشىغا كىيىپ سەت ۋارقىرىدى، ئۇ — ھەمىشە چۈشىدە خانلىق تاجىسىنى كۆرىدىغان ئاغابى ئىدى.

دەريانىڭ ئىچى-تېشى بىر قىيامەتكە ئايلاندى. كىشىلەر ۋارقىرىغانچە پالاقلاپ سۇغا چۆكمەكتە، شەپقەتسىز سۇ ئۇلارنى مۇز ئاستىغا تارتىپ يۇتۇپ كەتمەكتە ئىدى. دەھشەت، بەك ئېغىر دەھشەت! قانداق قىلىش كېرەك! ئۇلارنى قۇتقۇزۇشنىڭ ئامالى يوق. سۇغا چۈشسەڭ ئۆزەڭمۇ تۇگەيسەن. بىرلا چارە قىرغاق يېنىدىكىسلەرنى تارتىۋېلىش كېرەك... خانلىق چېرىكلىرى ئاۋال تەسلىم بولغانلارنى تارتىۋېلىشتى. كېيىن، ئىشقىلىپ يېقىن كەلگەنلەرنى ئارغامچا تاشلاپ، نەيزە سۇنۇپ قۇتقۇزۇۋەردى. بىراق، ئۆلگىنى جىق، قۇتۇلغىنى ئاز بولدى...

شۇنداق قىلىپ، كەچلىكى كۆز قارانغۇلاشقاندا "تالاس جېڭى" ئاياغلاشتى. ئاغابىنى دەريا سۈيى مۇزلار ئاستىغا سۆرەپ ئەكىرىپ كەتتى...

ئۇنىڭ يۆلەك دوستى ھەيدەرخانچۇ؟ ئۇ بىر سەپنى يېرىپ ئۆتۈپ قاچتى، قۇتۇلدۇم، دەپ ئويلىغانىدى. بىراق، قۇتۇلالمىدى، باغى ئارقىسىغا مۆكتۈرۈلگەن ئىككىنچى سەپكە تۇتۇلدى. ئۇنىڭ قېچىشىنى كۆزلەپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇلغان خانلىق قوشۇنلىرى ئۇنىڭ چېرىكلىرىنى پاك-پاكىز جايلىۋەتتى. ھەيدەرخان

قولغا چۈشتى...

شۇنداق قىلىپ تالاس يايلىقىدا ئاغابى قوزغىغان ئاغ ئارقىسىدىكى دوستىنىڭ قوللىشى بىلەن قۇترىغان توپىلاڭ تىنجىتىلدى.

بۇ بولسا، بالاساغۇن ئىلىكخانلىقىنىڭلا ئەمەس، قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭمۇ بىر چوڭ ئۇتۇقى بولدى.

بەشىنچى قسىم

تارىخنى بېزەگەن «قوتادغۇ بىلىك»،
ئەجداد ئارسلىنىڭ باھاسىز مىراسى.
ئېلىمىزنى تەڭداشسىز قوتلۇق خەزىنە ئۇ،
ئۇ گەندى ئۇندىن ئەدەب ئارسلانى ئېلىمىز.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارىسى

بىرىنچى باب

دوستانە سەپەر

قاراخانىلار خاندانلىقى ئۇيغۇرۇش ھالقىسىنىڭ قارارى بويىچە، باشقا خانلىقلارغا باردىغان ۋەكىللەر يۇرۇپ كەتتى.

تۆكسىن ئارسلان قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ قىشلىق ئاستانىسى بېشىبالىقىغا قاراپ يولغا چىققىنىغا بۈگۈن بىر ئايدىن ئاشتى.

تاغنى بويلاپ ياپيېشىل گىلەمدەك ئۇزۇن سوزۇلغان ئوتلاقنى كۆزنىڭ ئاپتىپى قىزىتماقتا. ئوتلاقتا تىكىلگەن ئاپئاق كىگىز ئۆيلەر چۆرىسىدە چېرىكچە كىيىنگەن كىشىلەر يېنىك قەدەم بىلەن ئۇ يان-بۇ يان مېڭىپ قاراۋۇللۇق قىلماقتا.

ئۇلار كىگىز ئۆينى ھۆرمەت بىلەن ئاسرىماقتا. ئۇزاق ئۆتمەي بىر چوڭ ئاق كىگىز ئۆينىڭ ئىشىكى كۆتۈرۈلۈپ، ئارسلانبەگ چىقتى. ئۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئەتراپقا ھەۋەس بىلەن نەزەر سالدى. ئوڭ ياقتا ئاسمانغا تاقاشقان ئاقباش بوغدا چوققىسى پارقىرىماقتا. ئۇ گويا كى كۈلۈمسىرەپ، پامىر باغرىدىن كەلگەن قەدىرلىك مېھمانلارنى قارشى ئېلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئارسلانبەگ ئۆينى بىر ئايلىنىپ كېلىپ قوللىرىنى مەيدىسىگە قوۋۇشتۇرۇپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ، بوغدا چوققىسىغا يەنە سىنچىلاپ قارىدى، "نېمىدېگەن ھەيۋەتلىك تاغ، ــ ئويلىدى ئارسلان، ــ خۇددى مۇزتاغ ئاتىنىڭ پالۋان ئوغلىغا ئوخشايدۇ. كۈنچىقىش ۋە كۈنپېتىشتىكى ئىككى تاغ

چوققىسى بىر-بىرى بىلەن قوچاقلاشسا، نېمىدېگەن ياخشى... يەنە كۆنىلۈن، ئالتاي تاغلىرى... بار، بۇ تاغلار خۇددى بىر ئانىنىڭ قوشماق بالىلىرىغا ئوخشايدۇ. بۇ كارامەت تاغلارنىڭ كەڭ كۆكسىدىن ئۇرغۇپ چىققان ئەزىم دەريالار ــ تارىم، يۇرۇڭقاش، ئىلى، ئېرتىش، تالاس... يەنە سىر، ئامۇدەريالار بۇ ئەللەرنىڭ تەشنا-لىقىنى قاندۇرماقتا.

ئارسلان كۆكسىنى تولدۇرۇپ ساپ ھاۋادىن بىر نەپەس ئالدى ۋە سولغا بۇرىلىپ، سالماق قەدەم بىلەن ئويچان ماڭدى. ئۇ قارۇغچى چېرىكلەرنىڭ ھۇرمىتىگە باش ئېگىپ قويۇپ يىراقلارغا كۆز تىكىپ ئىلگىرى ماڭماقتا. ئوتلاقتا ئوتلاۋاتقان ئاتلار، يىراقتا بىر توپ كىگىز ئۆي چۆرۈسىدە ئوتلاۋاتقان قوي ۋە كالىلار ئۇنىڭ كۆزىگە چېلىقتى... ئۇ ئالدىراپ مېڭىشقا تەييارلىنىۋاتقان، بىرسى ئات توقۇسا، بىرسى ئاتقا نەرسىلەرنى غانجۇغىلاۋاتقان چېرىكلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ يۇقىرى ماڭدى، قارۇغباشى بىلەن بېشىبالىقتىن كەلگەن ئەمەلدار كېلىپ سالاملاشتى.

ــ ناشتا قىلىۋالىڭلار، ــ دېدى قارۇغباشى، ــ ئاندىن ئاتلانساق بولار.

ــ بېشىبالىقتا يەنە قانچىلىك قالدى؟ ــ سورىدى ئارسلان.

ــ ئەتىلىكە يېتىپ بارىمىز، ــ جاۋاب بەردى بېشىبالىقتىن كەلگەن ئەمەلدار، ــ سۇباشى بۆكەخان بۇگۈن ئالدىلىرىغا چىقماقچى.

ئۇلار كېلىپ ئاق چېدىرنىڭ ئالدىغا گىلەم ئۈستىگە سېلىنغان داستىخانىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. داستىخانغا قاتلىما، توقاچ، بوغۇرساق، چەلپەك، قۇرۇتۇلغان پىشىق قايماق، ئېرىمچىك، قوي

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

گۆشى، پىشىق تۇخۇملار قويۇلغان. چېرىكچە چىرايلىق كىيىنگەن قارىمۇتۇق بالا چىرىك چۆگۈندىن سۈتلۈك چاي قويۇپ ئارسلانغا سۇندى...

چايدىن كېيىن ئارسلان يولداشلىرى بىلەن ئاتلىرىغا مىنىپ تاغ بويلاپ كۈنچىقىش ياقتا يول ئالدى. چاك-توزان ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى. ئاتلارنىڭ دۈپۈرلىشى يىراقتىنلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ياخشى ئارام ئالغان، تويغان ئاتلار بىر-بىرى بىلەن بەسلىشىپ، تىزگىن سېرىپ ئىلگىرىلەيتتى. ئارسلاننىڭ جىرەن ئېتى باشقا ئاتلارغا يول بەرمەي، بەشىنى يېنىڭ ئويناتىپ، بۆرە مېڭىشىدا لەپىلدەپ ئىلگىرىلەيتتى...

كۈن قايرىلغاندا، ئۇلار بوغدا باغرىدىن ئېقىپ چۈشكەن بىر ئۆستەڭ بويىغا چۈشۈپ دەم ئالدى. چېرىكلەر چۆپلۈككە گىلەم سېلىپ سوغۇق تاماق تەييارلىدى. ئارسلان ئۆستەڭنى بويلاپ يۇقىرى ماڭدى ۋە قايتىپ، ئۆستەڭ بويىغا سېلىنغان ئېيىق تېرىسى ئۈستىدە، تاشتىن تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان سۈزۈك سوغا قاراپ ئولتۇردى. بوغدا سۇيىنىڭ شوخ سەكرەشلىرى، كىشىگە زوق بېرىدىغان "ناخشا-لىرى" مۇزتاغ ئاتا دەريالىرىغا ئوخشايدىكەن، لېكىن بۇ سۇلار تېخىمۇ چوڭ "ناخشىچى"غا ئوخشامدۇ، نېمە؟ دەرد-ئەلەملىرى چوڭراق-مىكىن-تاڭ؟! پامىر سۇلىرىنىڭ كەچۈرمىشلىرى بۇنىڭدىنمۇ چوڭغۇ! ھە، شۇنداق. گايىدا ئۇلار ھەيۋەت ئاۋاز بىلەن غارقىراپ، تاغلارنى غۇلىتىپ، تاشلارنى دومىلىتىپ، تەڭداشسىز قۇدرەتلىك كۈچى بىلەن يەر-جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ، تۈزلەڭلىكلەرگە ئېتىلغاندا، بۇ سۇلاردىن پەيدا بولغان غەزەپلىك دولقۇنلار دۇنيانى ئاستىن-ئۈستۈن قىلىۋېتىدىغاندەك قىلىدۇ. مۇشۇنداق يۈزلىگەن سۇلار

قوشۇلۇپ ئۇلغايغاندا جاھاننى تىترەتمەيدۇ دەپ كىم تەپتىپتۇ؟ يەنە تېخى ئىلى بىلەن ئېرتىش دەرياسى. ئەلگە بەھرى بار، يامانلارغا قەھرى بار ئۇ ئەزىم دەريالارنى كۆرسىگىز، ئىچ-ئىچىگىزگە پاتماي خۇشال بولىسىز...

"شۇنداق، تاغلار داۋالغۇسا، دەريالار غەزەپكە كەلسە، مەن-مەن دېگەنلەرمۇ بەۋا كېلەلمەيدۇ" دېدى ئارسلان ئۆزىگە-ئۆزى. ئۇ، ئۆستەڭ سۈيى بىلەن مۇنداق ئويدان مۇڭداشقانلىقىدىن خېلى رازى بولغانغا ئوخشايتتى. ئۇ يەنىلا سۈنىڭ شوخ "ناخشىلىرى"نى ئاڭلاپ، كۆپۈكلۈك سەكرەشلىرىگە قاراپ ئولتۇردى...

ئارسلان ۋە ئۇنىڭ يولداشلىرى ساپ ھاۋالىق ئۆستەڭ بويىدا بىرپەس دەم ئالغاندىن كېيىن يەنە ئاتلاندى.

كەچ پېشىن ۋاقتى. تۆۋاقلىرى قىزىغان ئاتلار توپا توزۇتۇپ ئىلگىرىلىمەكتە. ئەتراپقا دىققەت بىلەن كۆز تىكىپ كېتىپ بارغان قاروۇغباشى ئوڭ قولىنى پېشانىسىگە قويۇپ، ئۆزەڭگىگە پۈتلىرىنى تىرەپ يىراقتا قارىدى.

— بىر كىشى ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى ئۇ قولىنى پېشانىسىدىن ئالماي تۇرۇپ.

ئارسلانمۇ، بېشىبالىق ئەمەلدارىمۇ شۇنداق قاراشتى. راستىنلا يىراقتا بىر ئاتلىق بۇ تەرەپكە قاراپ چېپىپ كېلىۋاتاتتى.

— بىزنىڭ چاپارمەن بولسا كېرەك، — دېدى ئەمەلدار، — ئالدىلىرىغا چىققان سۈباشى يېقىنلاپ قالغان ئوخشايدۇ.

چاپارمەن يېقىنلاشتى ۋە ئاخىرى يېتىپ كەلدى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ چېرىكچە سالام بەردى. ئاتلىقلار توختىدى. چاپارمەن يېقىن كېلىپ ئەمەلدارغا دېدى:

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلار ئۈچۈن يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ــ سۇباشى يېتىپ كەلدى!

ــ قەيەرگە كەلدى، ئارىلىقى قانچىلىك بار؟

ــ تاز قالدى، ئۇلار بازاردىن چىقىقاندا، مەن بۇ ياقتا تاتالغانىدىم، ــ ئۇ ئارقىسىغا بۇرىلىپ يىراقتىكى كۆتۈرۈلگەن چاڭنى كۆرسەتتى، ــ ئەنە كېلىشتى.

ــ قېنى. ماڭايلۇق ئارسلانبەگ، ــ دېدى ئەمەلدار!

ئۇلار ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى بوشىتىپ، پۇتلىرىنى دېۋىتتى...

ئارسلانلار كۇزلۇك زىرائەتلىرى يىغىلۇاتقان، دەرەخ ياپراقلىرى سارغايغان يېزىلارنى بويلاپ بىردەم ماڭغانىدى، ئالدىدىن بىر توپ ئاتلىقلار چىقىپ كەلدى. ئۇلار يېقىن كېلىپ ئاتتىن چۈشۈپ ئارسلانلار تەرەپكە قاراپ كېلىشتى. چېرىكچە كىيىم كىيگەن، بېلىگە خەنجەر ئاسقان قارا ساقال ــ بۇرۇتلۇق، يوغان گەۋدىلىك بۆكە سۇباشى يوغان قەدەم بىلەن توپنىڭ ئالدىدا كېلەتتى. ئارسلانلارمۇ ئاتتىن چۈشۈپ ئۇلار ياقتا بىرنەچچە قەدەم ماڭدى. ھەر ئىككى تەرەپ روبىرو توختاشتى. سۇباشى غۇلاچلىرىنى ئېچىپ كەلدى. ئارسلانمۇ قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈردى، ئىككىيلەن سەمىمىي قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇلارنى تونۇشتۇرغىلى تەييارلانغان ئەمەلدار بىر چەتتە قېلىپ، تونۇشتۇرۇشمۇ ھاجەت بولماي قالدى. ئۇلار كۆرۈشۈپ بولغاندىن كېيىن، باشقا ئەمەلدارلار كۆرۈشتى. سۇباشى ۋە ئۇنىڭ ئەمەلدارلىرى بەك قىزغىن ئىدى. ئارسلان ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىمۇ ناھايىتى خۇشال بولدى. لېكىن، ئۇلاردىن، ئادەملەردىنلا ئەمەس، ئاتلاردىنمۇ ھارغىنلىق كۆرۈلۈپ تۇراتتى. مەنزىلگە يېتىپ كەلدى، بۇ خۇشاللىق ئەلۋەتتە. ئەمما قەشقەردىن چىقىقاندىن بېرى بىر ئايدىن ئارتۇق يول مېڭىش، يەنە كېلىپ، ئۇزاق ــ ئۇزاق چۆل ــ

جەزىرىلەرنى بېسىپ ئۆتۈش ئېغىر سەپەر بولغانىدى.

ــ ئۇلۇغ قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ چېرىك ئولچىسى ئارسلان-بەگنى قارشى ئالىمىز! ــ دېدى سۈباشى ۋە ئىككى قەدەمچە كەينىگە يېنىپ قوللىرىنى جۈپتەكلەپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپ.

ــ قوچۇ ئۇيغۇر خاندانلىقىنىڭ ئېلىگە كېلىپ قېرىنداشلار بىلەن ئۇچراشقانلىقىم ئۈچۈن بەك خۇشمەن. سىزنى ئاۋارە قىلدۇق، بۆكە خان سۈباشى، ــ دېدى ئارسلانمۇ ئاۋال مۇسۇلمانچە سالام بېرىپ ئاندىن بېرىپ ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ.

بۆكە سۈباشى ئارسلاننى ئاتلىنىشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇلار ئاتلىنىپ يولنىڭ ئىككى چېتىدە قاتار بولۇپ تۇرغان قارشى ئالغۇچى چېرىكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتكەندە، چېرىكلەر يالاڭ قىلىچلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ "خۇش كەلدىڭىز!" دەپ تەڭ ۋاقىراشتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئارسلاننىڭ قارۇغچىلىرى، ئاندىن سۈباشىنىڭ چېرىكلىرى يولغا چۈشتى...

شۇ كۈنى كەچلىكى ئارسلان سۈباشى بىلەن بىللە دەرەخزارلىق ئارىسىدىكى بىر كىچىك بازارغا كېلىپ مەخسۇس تەييارلانغان سارايغا چۈشتى. تاماقتىن كېيىن بۆكەخان ئارسلاننى دەم ئېلىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

ئەتىسى پەنجىرىدىن كىرگەن قۇياش نۇرى، ئارسلانىنىڭ يۈزىنى سىلاپ ئويغاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ياخشى ئۇخلاپ ئوبدان ھاردۇق ئالغانلىقىنى ھېس قىلدى. لېكىن بەل-پۇتلىرى يەنىلا ئۈيۈشۈپ تۇراتتى. ئارسلان ئورنىدىن تۇرۇپ، يۈز-كۆزىنى يۇيۇپ، كىيىم-لىرىنى كىيىپ ھويلىغا چىقىقاندا، قارشى تەرەپتىكى ئۆيدىن بۆكە سۈباشى چىقتى. ئۇلار سالاملىشىپ ھال سوراشقاندىن كېيىن ئەتىگەن-

لىك تاماققا كىرىشىپ كەتتى...

ئۇلار ئاتلىنىپ بازاردىن چىقىپ شىمال تەرەپتىكى يولغا قاراپ بۇرالغانىدا، ئاغامچا بويى كۆتۈرۈلگەن قۇياش ئوك تەرەپلىرىدىن يېقىملىق ئېسىستىپ تۇراتتى.

قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ يازلىق ئاستانىسى بېشىبالىق بۇگۈن ئەتىگەندىلا مېھمان كۈتۈشكە تەييارلىنىشقا باشلىغانىدى. چەنۇبقا قارىغان شەھەر سېپىلىنىڭ قوۋۇقى ئۇستىگە ھەر خىل رەڭلىك ئەلەملەر قادالغان، قوۋۇقنىڭ ئىككى ياق سېپىلى ئۇستىدە نەيزە قالقانلىق چېرىكلەر قاتار تىزىلغان. قوۋۇقتىن باشلىنىپ بىر چاقىرىم چىلىك يولنىڭ ئىككى يېقىدا، قارشى ئالغۇچى چېرىك ۋە مۇلكىي ئەمەلدارلار، خىزمەتچىلەر، چېرىكلەر ھەم باشقا ئەر-ئايال شەھەرلىكلەر يولغا قاراپ مېھمانىنى كۈتۈشتى. شەھەردىن ئۈچ چاقىرىم يىراقلىقتا، يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى پەشتاقتىن ناغرا-سۇناي ئاۋازى ياڭرىدى. بۇ ئاۋازدىن سېپىل سىرتىدىكى قارشى ئالغۇچىلار مېھمانىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى سەزدى... ئەنە ئۇلارمۇ يېتىپ كەلدى. ئاتلىقلار توپى ئالدىدا ئۈچ نەپەر ئاتلىق ئەمەلدار يول باشلاپ كېلەتتى. ئۇلارنىڭ كەينىدە ئون غۇلاچچە يىراقلىقتا ئارسلانبەگ، بۆكە سۇباشى، قاروغباشى، ئۇلاردىن كېيىن ئەمەلدار ۋە چېرىكلەر كېلىشمەكتە ئىدى. ئۇلار قارشى ئالغۇچىلارغا يېقىنلاشقانىدا، سېپىل قوۋۇقى ئۇستىدىكى پەشتاقتىن ناغرا، سۇناي ۋە كاناي ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلدى. ئارسلانبەگ، بۆكە سۇباشى بىلەن ئاتتىن چۈشۈپ قارشى ئالغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىن ئۇلارغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ماڭدى. قارشى ئالغۇچىلار "خوش كەلدىڭىز!" دەپ ۋارقىراشتى. چېرىكلەر يالاڭ قىلىچنىڭ پاينىكى بىلەن سول بىلىكىدىكى قالقانىنى

ئۇرۇپ "ئامان-ئامان!" دەپ تەڭ ئاۋاز بىلەن توۋلىشاتتى. قوۋۇق ئالدىدا قاتار تىزىلىپ تۇرغان ئوردۇ ئەمەلدارلىرى ئارسلاننى ھۆرمەت بىلەن قارشى ئالدى ۋە شەھەر ئىچىگە باشلىدى...

بېشىمالىق شەھىرىنىڭ جەنۇبىي قوۋۇقىغا يېقىن جايدىكى ئىككى قەۋەتلىك ئېگىز مېھمانخانىسىنىڭ ئۈستىگە ئايلاندۇرۇپ سېلىنغان پېشايۋاندا ئارسلانبەگ سالماق قەدەم بىلەن ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئۇ، پېشايۋانىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە كېلىپ توختاپ، شەھەردىن يەتمىش-سەكسەن چاقىرىم يىراقلىقتا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ھەيۋەتلىك تەڭرى تاغىغا نەزەر سالدى. قارىغاي بەلباغلىق تەڭرى تېغى كۈنچىقىشتىن كۈنپېتىشقا سوزۇلۇپ مۇگدەپ ياتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئارسلان بېشىنى بىرئاز كۆتۈرۈپ، بوغداغا قارىدى. بوغدا ئالدىنقى كۈندىكىدىن چوڭراق، ئېگىزرەك كۆرۈندى. ئاسمان بىلەن ئويناشقان باتۇرتاغ ئۇنى بەك سۆيۈندۈردى. يېشىل ئاسمان تېگىدە، قۇياش نۇرىدا پارقىرىغان بوغدا گويا ھېلىھەم ئارسلاننى قارشى ئېلىپ كۈلۈمسىرەپ تۇرغاندەك بىلىنەتتى. بوغدا چوققىسى ئارسلاندا بەك يېقىملىق، سۆيۈنۈشلۈك ھېسسىيات پەيدا قىلغانىدى. ئۇ ئايغىر-بۇلاقتىن ئۆتۈپ، توقسۇن تۇزلەڭلىكىگە ئېگىلگەندە، كۆز ئالدىدا قەد كۆتۈرۈپ پەيدا بولغان بۇ ئېگىز چوققىغا ھەۋەس بىلەن ئۇزاق قارىغانىدى. بۇ چوققا ئۇنىڭغا ئۆزى ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان ئاجايىپ كۈچلۈك مەدەت بېرەتتى. ئارسلان قەشقەردىن يولغا چىققاندىن بېرى، تەڭرى تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىنى بويلاپ ئىككى ئايغا يېقىن يول ماڭدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە تەڭرى تېغى ئۇلۇغ تاغ ئىدى. لېكىن ئۇ بوغدا چوققىسىنى كۆرگەندىلا، تەڭرى تېغىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنىڭ قانچىلىك زور دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئۇ ئات ئۈستىدە يول

www.uyghurkitap.com

ماڭغاندا، قونالغۇغا چۈشكەندە، تاغ ئارىلاپ ماڭغاندا، ئارىلاپ-ئارىلاپ بوغداغا ئۆزاق-ئۆزاق قاراپ قالاتتى. ئۇ بوغدانىڭ كۈنىپېتىشقا قارىغان كۆكسى ئاستىدىكى بىر كىچىك شەھەرگە كېلىپ چۈشكەندە، بوغداغا تېخىمۇ يېقىنلاشقانلىقىنى كۆرۈپ خۇش بولدى. ئۇ ئالدىنقى كۈنكى قونالغۇ ئوتلاقتا بوغدانىڭ ئوك يېنىدا تۇرۇپ ئامانلاشتى ۋە مۇز تاغ ئاتىنىڭ سالامىنى سۈندى. ئۇ يەنە ئالدىنقى كۈنى بوغدا باغرىدىن چۈشكەن دەريا سۈيىدىن قېنىپ ئىچتى. ئۇ سۈنىڭ شوخ "ناخشىسى"نى ئاڭلىدى. ئۇنىڭ بىلەن مۇڭداشتى. مانا بۈگۈن شۇ بوغدانىڭ كۈلۈمسىرەپ قارشى ئالغانلىقىنى كۆرمەكتە... ئۇ ئويلىغىنىچە بوغداغا قاراپ ئۆزاق تۇردى. كېيىن ئايلىنىپ پېشايۋاننىڭ كۈنچىقىش تەرىپىگە ئۆتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تەڭرى تېغىنى بېغىرلاپ ئۆزۈن سۈزۈلگان يېزىلار كۆرۈندى.

سېپىلنىڭ كۈنچىقىش قوۋۇقىنىڭ تېشىدا، يولنىڭ ئوك تەرىپىدە ھەيۋەتلىك بىر بىنا كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ــ بۇ بولسا بىزنىڭ خان ئوردۇمىز، ــ دېدى ئارسلانغا ھەمراھ بولۇشقا بەلگىلەنگەن بىر ئەمەلدار مېھمانىنىڭ سۆلەتلىك بىناغا تىكىلىپ قاراپ قالغىنىنى كۆرۈپ، ــ بىزنىڭ ئۇلۇغ ئىدىقۇت خانىمىز ياز كۈنلىرى قوچۇدىكى قىشلىق ئوردۇدىن كېلىپ مانا شۇ ئوردۇدا تۇرىدۇ.

ــ بەك ياخشى، گۈزەل ئوردۇ ئوخشايدۇ، ــ دېدى ئارسلان ۋە بېشىنى ئېگىزرەك كۆتۈرۈپ يەنىمۇ يىراقلا قارىدى. يىراقتا، يۇرتنىڭ ئۇ چېتىدە، كۈنچىقىشتىن كۈنپېتىشقا قاراپ سوزۇلغان قۇملۇقنى كۆردى. قۇملۇقنىڭ ئۇ چىتىدە، ئوك يېقىدا بىر تاغ قارىيىپ ياتاتتى. ئۇدۇلىدا يىراق-يىراقتىكى ئۇپۇق ئۇستىدە ئېگىز تاغلار غۇۋا

كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ــ ئاۋۇ تاغلار ئالتۇن تاغلىرى①، ــ دېدى ھېلىقى ئەمەلدار، ئۇ مەنسىپى بويىچە خانىنىڭ مېھمانلىرىنى كۈتىدىغان مېھمانخانا باشلىقى ئىدى، ــ ئۇ ياقلارمۇ بىزنىڭ خانلىقىمىزغا قارايدۇ. بۇ ياقتا، كۈنپېتىشتا ئىلى بالى خانلىقى بار، چەك ئارىمىز سايرام كۆلىگىچە بارمىدۇ...

ئارسلان ئۇنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىنىمۇ بۇ توغرۇلۇق تەپسىلىي بىلەتتى. لېكىن ئەمەلدارنىڭ سۆز ئۇرغۇسىدا ئۆز خانلىقىغا سادا-قەت، يۇرتىغا مۇھەببەت ئورغۇپ تۇرغانلىقىنى پەملەپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە توختىماي باش لىڭشىتىپ چۈشەنگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ تۇردى.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئىدىقۇتى ئۆز ئوردۇسىدا ئارسلانبەگنى قوبۇل قىلدى، ئارسلانبەگ بۆكە سۈباشى بىلەن ئوردۇ قوۋۇقى ئالدىدىكى چوڭ چاقماق سەينىغا كەلگەندە ئوردۇ ئاغىسى بىرنەچچە ئوزدۇ ئەمەلدارلىرى بىلەن كېلىپ ئۇلار بىلەن ئامانلاشتى. كېيىن ئۇلارنى ئوردۇغا باشلاپ ماڭدى، ئارسلان بۇ سۆلەتلىك بىناغا قاراپ زوقلاندى، كۆڭلىدە بولسا قەشقەردىكى بۇغراخان ئوردۇسىغا سېلىشتۇرۇپ كۆردى، "ئۇنىڭغا يەتمەسمۇ، قېلىشمايدىكەن" دەپ ئويلىدى ئۇ ئىچىدە. يوغان سۆلەتلىك قىزىل قوۋۇقنىڭ ئۈستىدە ئوچ قەۋەتلىك راۋاقتا نەيزىلىك قاروۇغچىلار كۆرۈنەتتى. ئۇلار قوۋۇقتىن كىرىپ مېۋىلىك دەرەخلەر ئۆسـ-تۈرۈلگەن كەڭ چاقماق ھويلىغا كىرىشتى. بۇ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى

---

① ئالتۇن تاغ ــ ئالتاي تېغى.

تاشيولدىن ئۆتۈپ، ئۇدۇلىدىكى بىر چوڭ بىنانىڭ ئىچىگە كىردى. ئۇ بىنانىڭ ئايۇننىدىن نېرى ياقىدا ئۆتۈپ كېچىكرەك بىر كۇلۇك هويلىنىڭ تۆرىدىكى ئۇچ قەۋەتلىك بىنانىڭ ئالدىغا بارغاندا، ئىشىك ئالدىدىكى پەلەمپەينىڭ ئالدىدا خانلارغا خاس سۆلەتلىك كىيىنگەن ئېگىز بويلۇق، ساقال-بۇرۇتىغا ئاق كىرگەن بىر كىشىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ يېنىدا ئىككى ئەمەلدار ئارقىسىدا چىرايلىق كىيىنگەن ئۇچ نەپەر بالا چېرىكلەر تۇرۇشاتتى. ئۇ كىشى ئارسلاننى كۆرۈپلا كۇلۇپ ئالدىغا ماڭدى. "ئۇلۇغ خاقانىمىز سىزنى قارشى ئېلىپ ئالدىڭىزغا چىقتى" دېدى سۆباشى ئارسلانغا. دېمىسىمۇ ئارسلان ئۇ كىشىنىڭ ئىدىقۇت خان ئىكەنلىكىنى بىر كۆرۈپلا بىلىپ بولغانىدى. ئارسلان ئۆزىنى رۇسلاپ قەدەملىرىنى تېزلەتتى ۋە ئالدىدا كۇلۇپ كېلىۋاتقان خانغا يېقىنلاشتى.

ــ هارماڭ قېرىندىشىم! ــ دېدى خان قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ۋە ئاندىن ئارسلاننى قۇچاقلىدى. ئارسلان ئۆزىدە قانداقتۇر بىر يېلىنلىقنى هېس قىلدى، ــ خۇش كەلدىڭىز، سىزنى قارشى ئالىمىز، ــ دېدى خان ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ.

ئارسلان هاياجان ئىچىدە خان بىلەن كۆرۈشتى. خان ئارسلاننى باشلاپ ئىچكىرى ماڭدى، ئۇلار كەڭ، چاسا پېشايۋاندىن ئوتقا بۇرۇلۇپ، هەر خىل نەقىشلەر بىلەن تاملىرى بېزەلگەن كىچىكرەك بىر سارايغا كىرىشتى. ئىدىقۇت خان ئارسلانبەگنى قىزىل، ئالا زىلچا ئوستىگە سېلىنغان ئاق ئېيىق تېرىسىگە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۆزىمۇ ئارسلاننىڭ يېنىدا ئولتۇردى. بۇ ئارسلانغا، توغرىراقى ئارسلان ئارقىلىق قاراخانىلار خاندانلىقىغا ۋە سۇتۇق بۇغراخانغا بىلدۈرۈلگەن كاتتا هۆرمەت ئىدى. چۈنكى، ئارسلان يولغا چىقىش

ئالدىدىن قوچۇ ئۇيغۇر خاندانلىقىنىڭ مېھمان قوبۇل قىلىش سىزا-
مىنى، ئىدىقۇت خانىنىڭ قايسى دەرىجىلىك ئەمەلدارغا قانداق
مۇئامىلىدە بولىدىغانلىقىنى ئىككى ھەپتە ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئاتايىن
تونۇشقان، ئۇلارنىڭ يوسۇنلىرىغا ئۇيغۇنلىشالماي ھۇرمەتسىزلىك بولۇپ
قالماسلىقى ئۈچۈن مەخسۇس مەشقىمۇ قىلغانىدى. ئىدىقۇت خانىنىڭ
ئۆزىنى خان قاتاردا كۆرۈپ كۆرۈشكەنلىكىدىن ئۇ بەكمۇ سۆيۈندى.
سۇباشى، ئوردۇ ئاغىسى، ئارسلانىنىڭ قارۇغباشى تۆۋەندە
ئولتۇرۇشتى.

ــ ئۆزاق يول مېڭىپ قينالدىڭىز، ــ دېدى ئىدىقۇت خان
ئارسلانبەگكە قاراپ، ــ بىرنەچچە كۈن ئوبدان دەم ئېلىڭ.

ــ ئۆزلىرىگە ھەشقالىلا ئۇلۇغ خاقان، ــ دېدى ئارسلان ۋە
قوينىدىن بىر توۋار لېپاپىنى ئېلىپ خانغا سۇندى، ــ سۇتۇق بۇغرا-
خان ئۆزلىرىگە سالام دېدى.

خان لېپاپىنى ئېچىپ ئىچىدىن قەغەزگە يېزىلغان خەتنى
يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قاراپ ئوقۇدى. خەت ئوقۇۋاتقاندا، ئۇنىڭ
چىرايىدا بىردەم جىددىيلىك، بىردەم خۇشاللىق كەيپىياتى سېزىلىپ
تۇراتتى. خەتتە مۇنداق يېزىلغانىدى:

"قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئۇلۇغ ئىدىقۇت خانىغا!

قاراخانىلار خانىدانلىقىمىزنىڭ ئوردۇسى قەشقەر بالىقتا
تۇرۇشلۇق ئىنىلىرى سۇتۇقتىن سالام.

بىزنىڭ ئەل ئىشلىرىمىز يار-يۆلەك بولۇشلىرى بىلەن ئوبدان
كېتىپ بارىدۇ. پاراۋانلىق، بىلىگلىك، بىرلىك، قوغدىنىش دەپ
قويۇلغان يېراق نىشانىمىز قەدەمىمۇقەدەم ئۇتۇققا ئىگە بولماقتا.
ئىشىمىزدە يېتىشسىزلىكلەرمۇ ئاز ئەمەس. بۇ يېقىندىن بېرى

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

كۈنپېتىشتىن سامانىلار ياغى بولۇپ بىزنىڭ ئېلىمىزگە بېسىپ كىلىشكە تەييارلىق قىلماقتا ئىكەن. بىز "ئاداشقا ئاداش، ياغىنا ياغى" دېگەن ئورانىمىز بويىچە ھەممە ئۇلۇسلار بىلەن ئىتتىپاق ئۆتۈشنى ئارزۇ قىلىمىز. شۇنداقلا ياغىنى ئۇرۇپ يانىدۇرۇشقا تەييارلانماقتىمىز. سىلىنىڭ خانلىقلىرى بىلەن بىزنىڭ خانادانلىقىمىز قېرىنداش، ئۇلۇسلىرىمىز قېرىنداش. ھەممىمىزنىڭ تىلى بىر، يېزىقىمىز بىر، ئادەت-يوسۇنلىرىمىز بىر، نېسىتىمىز بىر. سىلىنىڭ بىز بىلەن بىللە ھەمدەملىك قىلىشلىرىغا ئىشىنىمىز. بۇلتۇر ئەۋەتكەن پۇتۇكلىرى بىزنى بەك خۇش قىلغانىدى. ئەل ئاداشلىقى دۆلەت ئىتتىپاقلىقى ئۇتۇق بىلەن بىللە رونىق تېپىشىمىزنىڭ ھالقىسى.

يېقىندا ئىلىك خانلار قۇرۇلتايىنى ئاچماقچىمىز ھەم يەنە دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ مەرىسىنى ئۆتكۈزمەكچىمىز. ئەگەر مالال كەلمىسە، كېلىپ قۇرۇلتايىمىزغا ۋە تويىمىزغا قاتنىشىپ بېرىشلىرىنى سورايمىز.

قالدى ئىشلارنى ئارسلانبەگ تولۇق سۆزلەپ بېرەر. ئۇزاق يىللار ئامان بولۇشلىرىنى تىلەپ، ئىنىلىرى: سۇتۇق.

بارس يىلى 9-ئاي."

ئىدىقۇت خان پۇتۇكنى ئوقۇپ بولۇپ، ئارسلانبەگكە قاراپ كۈلۈمسىرەپ دېدى:

ــ ئەدگۈ، بەك ئەدگۈ. ئۇلۇغ سۇتۇق بۇغراخانىنىڭ قارا-خانىلار دۆلىتىگە يېتەكچىلىك قىلىپ، ئەل-ئۇلۇسنى ئەدگۈ كۈنلەرگە يەتكۈزۈۋاتقانلىقى ئۈچۈن بەك خۇش بىز. تۇغرا سۆز، بىزنىڭ ئۇلۇسىمىز بىر، تىل ۋە پۇتۇكىمىز بىر. تىلىكىمىز بىر. دىنىمىزنىڭ

باشقا-باشقا بولۇشى بىزنىڭ ئىشلىرىمىزغا كاشىلا قىلماسلىقى كېرەك. بۇغراخانىنىڭ ئەل پاراۋانلىقى ۋە ئەلنى قوغداش ئۈچۈن قىلىپ كەلگەن ئۇلۇغ ئىشلىرىدىن بەك خۇش بىز...

ئارسلانبەگ خاننىڭ سۆزىنى دېققەت بىلەن تىڭشىدى. خاننىڭ سۆزىدىن سۈتۈق بۇغراخاننىڭ ئۆمىدى يەردە قالمايدىغانلىقىنى بىلىپ بەك خۇش بولدى.

ئىدىقۇت خان ئارسلان بىلەن ئۇزاق سۆزلەشتى. سۆزلەشكەنچە ئۇلارنىڭ ئىناقلىقى تېخىمۇ كۈچەيدى. شۇ تۇرقىدا ئۇلار گويا بىرى خان، بىرى تۆكسىن ئەمەس، ھەيۋەتلىك بىر قەيسەر ئارسلانغا ئوخشايتتى. ئۇلارنىڭ بىرلىكىگە كەلگەن مەزمۇت ئىرادىلىرى تۆت تاغ، ئىككى قۇملۇق باغرىدا ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئورتاق ئارزۇسى ئىدى.

ئىدىقۇت خان تاماقتا تەكلىپ قىلدى. ئۇلار ئارسلانبەگنى قارا ئوغۇ چۈشكەندە، دۆگىلەك، تورۇسى ئېگىز بىر چوڭ سارايغا باشلاپ كىرىشتى. بۇ ساراي ئارسلاننىڭ دېققىتىنى ئۆزىگە تارتتى. تورۇسنىڭ كىندىكىدىن ساڭگىلاپ تۇرغان چاقماق پانۇس ئىچىدىكى شامىلارنىڭ يورۇقى قىزىل قەغەزدىن ئۆتۈپ ئۆيىنى قىزغۇچ يورۇتۇپ تۇراتتى. سارايىنىڭ تامىلىرىغا يايلاق ۋە ھايۋانلارنىڭ بوياقلىق سۈرەتلىرى، ھەر خىل كۆرۈنۈشلىرى سىزىلغانىدى.

خان مېھمان ۋە ھەمراھلىرى بىلەن ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەس دۆگىلەك شېرەنىڭ چۆرىسىدىكى كۆرپىلەر ئۈستىدە پۇتلىرىنى ئالماپ ئولتۇرۇشتى. كېيىن، ئوردۇ ئاغىسىنىڭ ئىملىشى بىلەن، لېگەنلەردە تاماقلار كۆتۈرگەن چىرايلىق قىزلار كىرىشتى.

سارايىنى كاۋاپ ھىدى قاپلىدى. جىق سېكىلەكلىك قىزلار لېگەنىنى ئاۋايلاپ شىرە ئۈستىگە قويۇپ كەينىچە ئارقىلىرىغا يېنىشتى. شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىغا پۇتۇن قوزا كاۋىپى، كاۋاپنىڭ چۆرىسىگە چەلىپەك، پىياز، ئاچچىقسۇ، قارىمۇچ...لار قويۇلدى. ئوردۇ ئاغىسى لېگەندە تۇرغان پىچاق بىلەن كاۋاپتىن كېسىپ خان ۋە مېھمانلارنىڭ ئالدىدىكى تەخسىلەرگە سالدى.

ــ قېنى باقلى،ــ دېدى خان ئارسلاننى تەكلىپ قىلىپ، ــ بىزدە قوزا كاۋىپىنى سىلەردەك ياخشى قىلالماس.

ــ يوقسۇ، بەك ياخشى ئىكەن، ــ دېدى ئارسلان كاۋاپقا قول سوزۇپ.

ھەر خىل تاماقلار بىرنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىپ تۇردى...

ئارسلانبەگ بېشىبالىقا كېلىپ ئون بەشىنچى كۈنى ئىدىقۇت خان ئۈنى ئوۋغا تەكلىپ قىلدى.

بىر توپ ئاتلىقلار، ئەتىگەنلىك قۇياش نۇرىغا تولغان باراقسان يېزىلاردىن توپا توزۇتۇپ شىمالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار چەكسىز كەڭ قوملۇققا قاراپ ئاتلىرىنى قويۇۋېتىشتى. ئىدىقۇت خان ئېگىز، چىرايلىق ئاق ئارغىمىقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ باشقا ئاتلارغا يول بەرمەي يۈرۈتۇپ كېتىپ بارغىنىغا ئىچ-ئىچىدىن زوقلىناتتى. تۆت تاي غان ئاتلارنىڭ ئالدىدىراق چېپىپ كېتىپ باراتتى. ئارسلان بولسا ئوردۇدىن ئەۋەتىلگەن بوز ئارغىماقتا مىنگەنىدى. ئارغىماقمۇ خانىنىڭ ئارغىمىقىدىن قېلىشماي كېتىپ باراتتى. ئارسلان ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى ياخشى كۆرىدىغان بوز ئارغىمىقىنى ئېسىگە ئېلىپ، بۇ ئارغىماق بىلەن سېلىشتۇردى. بۇ ئارغىماق ئۇنىڭ ئارغىمىقىدىن قېلىشمايدىغاندەك قىلاتتى، ئەلپازىدىن

قارىغاندا، يۈگۈرۈشته بەلكىم ئۆتۈپ كېتىدىغاندەك تۇراتتى. لېكىن ئۇنىڭ ئارغىمىقى زېرەك ئىدى. سۈتۈق بۇغراخان بىلەن ئوۋغا چىققان ۋاقىتلىرىدا، ياكى چېرىك مەشىقى قىلغان چاغلاردا ئۇنىڭ ئارغىمىقى نېمە دېسە شۇنى قىلاتتى. چۈلۈۋرنى قويۇۋەتسىمۇ ئەركىلەپ ئارسلاننىڭ كەينىدە ماڭاتتى. ئىست، ئۇ ئۆلۈپ كەتتى- دە! ئاخىرى ئارسلاننىڭ قولىدا قېرىپ ئۆلدى. ئۆلۈش ئالدىدا ئارسلان سوزۇلۇپ ياتقان قەدىناس بوز ئارغىمىقىنىڭ چېكىلىرىنى سىلىغاندا، ئىككىلىسىنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلگەنىدى. بۇ ئارغىماق چېپىشتا ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتسىمۇ، ئىگىسىگە بولغان سۆيۈنچىتە ئۇنىڭغا يېتىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇ ئارسلانغا قەدىناس ئىدى... ئارسلان تىزگىن تارتىپ كېتىپ بارغان بوز ئارغىماقنىڭ قارىپ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويدى-دە، يىراقنى كۆز سالدى. ئۇلارنىڭ ئاتلىرى ئەمدى قۇملۇقنىڭ ئالدىدىكى كەڭ ئوتلاقنى كىرگەنىدى. "كېلىپ قالدۇقما؟" دېدى خان يېنىدا تورۇق ئارغىماقنى مىنىپ كېلىۋاتقان بۆكە سۈباشىغا قارىپ.

— ھە، كېلىپ قالدۇق، بۇلتۇر بىز ئوۋ قىلغاندا يۇقىرىقى يول بىلەن كىرگەنىدۇق، — دېدى سۈباشى خانغا قارىپ.

ئۇلار قۇملۇققا يېقىنلاشقاندىن كېيىن سۈباشى ئارقىسىدىكى ئۇچ نەپەر چېرىكنى قۇم دۆۋىسىگە چىقىپ قاراشقا بۇيرۇدى. باشقا چېرىكلەر ئوتلاقنىڭ شىمال يېقىنى بويلاپ، كۈلپىتىشقا سوزۇلۇپ ئۇزۇن سەپ تارتتى. خاننىڭ قاروۇغچىسى تۇتقۇچى گۇللەپ ئىشلەنگەن يانى ئۇنىڭغا سۈندى. يەنە بىر قاروۇغچى ئوخشاشلا ئوقيانى ئارسلانغا سۈندى. ئىككىسى كەشته تىكىلگەن، پۈپۈكلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان ساداقلىق قومدۇنى بويۇنلىرىغا ئاستى. خان ئوۋچىغا خاس چاققان

www.uyghurkitap.com

هەم پۇختا كىينىگەنىدى. ئارسلانمۇ سۇباشى ئەۋەتكەن ئۇيغۇر كىيىمىنى كىيگەن. ئۇلار شۇ تاپتا جەڭگە كىرىشكە تەييارلانغان ئالىپلارغا① ئوخشايتتى.

ئات چاپتۇرۇپ كەتكەن ئوچ نەپەر چېرىك قوم دۆۋە ئۇستىگە چىقىپ، ئۇزەڭگىگە دەسسەپ تۇرۇپ يىراقلارغا قارىدى، كېيىن، بىرسى ئېتىنى بۇ ياقتا بۇراپ، قولىنى كۆتۈرۈپ پۇلاڭلاتتى. بۇ "ئىلدىك كەلدى" دېگەنلىك دېرىكى ئىدى. خان ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى تىزگىننى قويۇپ بېرىپ، ئاتلىرىنى دېۋىتىپ، تۆيغۇن تايغانلار باشلىرىنى كۆتۈرۈپ، ئەتراپقا قارىغىنىچە ئوتلاقلىققا چاپتى. ئاتلار قىزىپ ئىلگىرىلىدى...

ــ ئەنە، ئەنە، چىقتى! ــ دېدى خان خۇشال ۋە ھەمىمىدىن ئاۋۋال ئېتىنى قويۇپ بەردى.

يىگىرمىدەك ئىلىك سۆكسۆكلۈك قوم دۆۋىلىرىدىن ئىرغىپ چىقىپ، ئوتلاقتا چۈشتى. ئۇلار ئالدىدىكى ئۇزۇن شاخ مۇڭگۈزلۈك ئەركەك ئىلىكنى ئەگىشىپ جېنىنىڭ بېرىچە چېپىشاتتى... ئىلىكلەر ئوتلاق چېتىغا بارغاندا، قاتار تۇرغان چېرىكلەرنى كۆرۈپ سولغا بۇرالدىيۇ، قوملۇقتىن چىقىقان ئاتلىقلارنى كۆرۈپ ئوڭغا بۇرالدى. ئىدىقۇت خان، ئارسلانبەگ شېرىكلىرى بىلەن ئىلىكلەرگە ھۇجۇم قىلىشتى. تايغانلار ئاتلارنىڭ ئالدىدا ئوقتەك چېپىپ بېرىپ ئىلىكلەر توپىغا يېقىنلاشتى. بىر تايغان بىر كىچىك ئىلىكنى مەيدىسى بىلەن ئۇرۇپ يەرگە دومىلاتتى. ئىلىك قوپۇپ قاچقىلى تۇرغاندا ئۇستىگە ئېتىلىپ كانىيىدىن چىشلىۋالدى. بىر يىگىت كېلىپ،

---

① ئالىپ ــ باتۇر، قەھرىمان.

ئىلىكىڭ پۇتلىرىنى باغلىغاندا، ئاندىن تايغان چىشىنى قويۇپ بەردى، يىگىت چىرايلىق كۆزلىرى مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئىلىكىنىڭ بوغۇزىغا پىچاق ئۇردى... ئوۋچىلار پىتىراپ-پىرقىراپ يۈگۈرۈپ يۇرگەن ئىلىكىلەرنى ئوراپ ھوجۇم قىلدى. خان ئوقيانى بەتلەپ، يىپىنى قاتتىق تارتىپ قويۇپ بەرگەنىدى، ساداق غۇيۇلداپ بېرىپ قېچىپ كېتىپ بارغان ئىلىكنىڭ سۆڭگىچىگە قادالدى. ئىلىك بىر دومىلاپ قويۇپ ئاقىاپ قاچتى. بىر تايغان سۆڭگىچىدە ساداق، ئىغاڭلاپ كېتىپ بارغان توكۇر ئىلىكنى يەرگە باستى. ئارسلان بەگ ئېتىنى توختىتىپ ئوۋنىڭ جىددىي مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ تۇردى. ئىلىكلەر پىرقىراپ چاپماقتا، چېرىكلەر ئوقيا بىلەن ئاتماقتا، بىر چېرىك بىر ئىلىكنى قوغلاپ بېرىپ نەيزە ئېتىپ يىقىتتى. تايغانلار ئىلىكلەرنى قوغلاپ تېخىمۇ ھودۇقتۇرماقتا ئىدى. خان ئىلىكلەر ئارىسىدا ئات چېپىپ يۈرىدۇ. بىر ئەركەك ئىلىك ئارسلاننىڭ ئۈدۈلىدىن چېپىپ كېلىپ ئوڭغا بۇرالدى. ئارسلان ئۇنى ئاتقانىدى، تەگمەي قالدى. ئارسلان ئوۋنىڭ ئارقىسىدىن ئات سالدى، ئۇزاق ئۆتمەي ئوۋنىڭ ئارغىمىقى ئىلىككە يېتىشىپ قالدى. ئارسلان ئېتىنى توختىتىپ، ئوقيانى بەتلەپ ئاتتى. ئىلىك بىرنەچچە مولاق ئېتىپ يەردىن قوپتى. لېكىن ماڭالماي دەلدۈگۈنۈپ قالدى. ئارسلان يېتىپ بارسا ئىلىك يېلىنىپ، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ يېتىپتۇ. ئۇ ئارسلاننى كۆرۈپ قوپۇشقا ئۇرۇنۇپ باقتى، بولالمىدى. ئوۋنىڭ سۆڭگىچىدىن قان ئېقىپ تۇراتتى. ساداقنىڭ ئۇچى ئىلىكنىڭ قاق پەللىكى ئوستىدە لىڭشىپ تۇراتتى. ئارسلاننىڭ يىگىتلىرى يېتىپ كېلىپ ئىلىكنى بوغۇزلىدى...

ئوۋ قىزىپ كەتتى. تىرىك قالغان ئىلىكلەر "ياغى"نىڭ چەمبىرە-

كىنىك تارىيىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قەرىلىپ تۇكۈشكە كۆزى يەتتى. بىر ئەركەك ئىلىك قۇيۇنىدەك ئېتىلىپ، ئاتلىقلارنىڭ بېشىدىن ئىرغىپ ئۆچقاندەك ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ باشقا ئىلىكلەرمۇ شۇنداق ئىرغىپ ئۆتتى. تەۋەككۈل ئېتىلغان ئوقيالار بىلەن ئىككى ئىلىك دومىلاپ چۈشتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ "جەڭ" ئاياغلاشتى...

ئۇۋچىلار قايتىپ ئوتلاق چېتىغا يېقىنلاشقاندا، كاۋاپنىڭ مەززىلىك ھىدى دىماغقا تەگدى، كىشىلەرنىڭ ئۇۋ بىلەن ئۇنتۇپ قالغان ئىشتىھالىرى ئېچىلدى... ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، يۇز-قوللىرىنى سۇرتۈشتى ۋە سۇسىز ئېرىق بويىدىكى جىگدە دەرەخلىرى يېنىغا سېلىنغان زىلچا ئۈستىگە ئولتۇرۇشتى. بىرپەستىن كېيىن داستىخان سېلىنىپ، ھەر خىل سوغۇق تاماقلار كەلتۈرۈلدى، سۈتلۈك چاي قۇيۇلدى. ئۇۋچىلار ئۇسسىغان چېغى، ئاۋۋال چايغا تۇتۇش قىلدى. ئارقا-ئارقىدىن پىيالىلار چايغا سۇنۇلاتتى. كېيىن زىخ كاۋاپلارمۇ كەلدى.

ــ ئىلىك گۆشى كاۋىپى ياخشى بولىدۇ، ــ دېدى خان قولىدىكى زىخ كاۋاپتىن بىر پارچىنى چايناپ تۇرۇپ.

ــ شۇنداق، كىشى ئۆزى ئاتقان ئۇۋ گۆشى تېخىمۇ تەملىك تېتىيدۇ، ــ دېدى ئارسلان.

ئۇلار ئىشتىھا بىلەن كاۋاپ يېيىشتى. ئاندىن قوغۇن-تاۋۇز، ئۈزۈملەر كەلتۈرۈلدى. تاماق يەپ بولۇپ خان كۆرپىنگە ئوڭدىچە سوزۇلدى. ئارسلان مېڭىپ بېرىپ ئۆزى مىنگەن، تەرلەپ كەتكەن بولىمۇ تېتىك تۇرغان بوز ئارغىماقىغا بىرئاز قاراپ تۇردى ۋە قارىغىنىچە ئاتنىڭ ئارقىسىدىن ئايلىنىپ يۈرۈپ كەتتى. بېشىنى شۇ

ياقا بۇراپ ئوڭدىسىچە ياتقان ئىدىقۇت خان ئارسلاننىڭ ھەربكتىنى بايقىدى ۋە "بوز ئارغىماقنى يارىتىپ قالغان ئوخشايدۇ" دېدى ئىچىدە.

كۈن قايرىلىپ، ئاغامچا بويى قالغاندا، ئوۋچىلار قايتىشقا ئاتلاندى. ئۇلار قۇرۇق ئېرىقتىن ئۆتۈپ بىر قومۇشلۇق ئارىسىدىكى يولدىن كېتىپ بارغاندا، تايغانلار قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭشتىپ، يەرنى پۇراپ پىرقىراشقىلى تۇردى. "توڭگۇز بولسا كېرەك" دېدى تايغان باقىۋچى چېرىك. ئاتلىقلار ئىز-ئىزلەپ ماڭغان تايغانلارنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىشتى. ئۇلار پەسرەك قومۇشلۇققا چىققاندا، تايغانلار قاۋىغان بويى چالا-بۇلا كۆرۈنگەن ئىككى توڭگۇزنى قوغلاپ كەتتى. ئوۋچىلار ئات سېلىشتى. چوڭ تايغان يېتىپ بېرىپ بىر ئەركەك توڭگۇز بىلەن ئېلىشىپ قالدى. ئىت قاتتىق ۋاڅشىدى، توڭگۇز قاچتى. ئۇلار يېتىپ بارسا تايغان يەردە سوزۇلۇپ يېتىپتۇ، ئۇزۇنىسىغا يېرىلغان قورسقىدىن ئۇچەي-قېرىنلىرى چىقىپ قاپتۇ. تايغان باقۇچى دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ، يانچۇقىدىن زەي يىپ جۇۋالدۇرۇز ئېلىپ ئىتنىڭ قورسقىنى تىكىشكە باشلىدى. ئىت غىڭ قىلماي سوزۇلغان پېتى ياتاتتى. ئوۋنىڭ ئاساسىي "قەھرىمانى" نىڭ ھالىغا قاراپ ئوۋچىلار ئىچ ئاغرىتتى. خانىنىڭ ئىچى تېخىمۇ ئاغرىدى. ئۇ بۇ قەدىناس پالۋان "دوستى"نى ياخشى كۆرەتتى. "ھەي، ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ" دېدى خان ئەپسۇسلىنىپ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ياتقان تايغانغا قاراپ. "چاتاق يوق، ئۇ جايىدىن قوپسلا ئۆلمەيدۇ. بىز ماڭمىلى" دېدى تايغان باقۇچى.

ئۇلار ماڭدى. باشلىرىنى بۇراپ ئىتقا قاراپ قويۇشاتتى. ئازراق ماڭغاندىن كېيىن ئىت بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇلارغا قارىدى. يېرىم

چاقىرىمچە ماڭغاندىن كېيىن، ئۇ ئاستا قوپۇپ دەلدۇڭشۇپ ماڭدى، كېيىن تۆز ماڭدى، ئاندىن سېكىلدەپ ماڭدى. "ئۆلمەيدۇ" دېدى تايغان باققۇچى هاياجانلىنىپ. هەممەيلەن خۇش بولۇشتى. ئۇ يېتىپ كېلىپ، ئاتلىقلارنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ يەنە توڭگۈز ئىزدەشكە باشلىدى...

ئۇلار تېخى ئۇزاق ماڭمىغاندى، چېرىكلەر قومۇشلۇقتىن بىر ئۆلۈك توڭگۇزنى سۆرەپ چىقىشتى. ئۇ، بۇ ياققا قاچقان مىكىجىن ئىكەن. تايغانلار قاۋاپ سول ياققا چاپتى. ئوۋچىلار بارسا قومۇشلۇقنىڭ چېتىدە بىر جىغانىنى چۆرىدەپ ئېتىلار قاۋاۋېتىپتۇ. هېلىقى قاۋان توڭگۇز بېلىنىڭ تۆۋەنىنى جىغان ئىچىگە تىقۋېلىپ، ئېتىلارغا خىرىس قىلۋېتىپتۇ. خان يېنىدىكى چېرىكىدىن ئوقيانى ئېلىپ، توڭگۇزنىڭ كۆكسىنى چەنىلەپ ئاتتى. توڭگۇز يىقىلدى. ئېتىلار ئولىشىپ ئۇنى تالاشقا باشلىدى. هېلىقى ياردار تايغان هەممىدىن قاتتىق تالىدى. كېيىن ئۇ توڭگۇزنىڭ بوغۇزىدىن چىشلەپ غىزىلداپ تۇرۇپ، ئالدى ئىياغلىرىنى يەرگە قاتتىق تىرەپ، ئارقىسىغا داجىپ بارلىق كۈچى بىلەن سۆرىدى. توڭگۇز راستىنلا سۆرۈلۈپ چىقتى. ئۇ توڭگۇزنىڭ ئۇستىگە مىنۋېلىپ تۇرۇپ راسا تالىدى. "تالا، دەردىڭ چىقسۇن" دېدى خان تايغانغا مەسلىكى كېلىپ.

ئوۋچىلار يولغا چۈشتى. ئازراق مېڭىپ بىر چىغلىققا چىقتى. ئېتىلار قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ قالدى. قارىغۇدەك بولسا، چىغ ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىققان ئىككى توشقان ئۆلە-تىرىلىشىگە باقماي قېچىپ كېتىۋېتىپتۇ. تايغانلار چاپتى. چوڭ تايغان پەللىكىنى يەرگە قويۇپ قاراپ تاماشا قىلدى. ئازغىنا يۈگۈرۈپ تايغانلار يېتىۋالدى، ئىككى تايغان ئىككى توشقانىنى بېلىدىن چىشلەپ ئېلىپ كەلدى.

بۇ ئوۋ تازا ئەرزانغا چۈشتى. توشقانلار ئۆلدىمۇ، ھوشىدىن كەتتىمۇ، ئۇنىڭغا ھېچكىم پەرۋا قىلماي ئاتقا غانجۇغلىدى...

"ئەنە! تۈلكە؟..." دەپ ۋارقىرىدى بىرسى. قارىغۇدەك بولسا، بىر ئۇزۇن سېرىق تۈلكە چىغلىق ئارىسىدا قېچىپ كېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ قاچقانچە ئارقىسىغا قاراپ-قاراپ قويياتتى. بۇ ئوۋ تايغانلارغا ئاسان چۈشمىدى. تۈلكە بىردەم چىغلار ئارىسىدا غايىب بولاتتى، بىردەم چۆپلۈك ئېرىق ئىچىگە كىرىپ يوقىلاتتى. تايغانلار ئاخىر ئۇراپ-قوغلاپ يۈرۈپ ئۇنى ئالدى. بىر تايغان يانىدىن بېرىپ مەيدىسى بىلەن بىر ئۇرغاندى، تۈلكە دومىلاپ كەتتى. ئۇ قوپقۇچە، يەنە بىر تايغان كېلىپ باستى-دە، ئۇنىڭ بوغۇزىنى قاتتىق چىشلىدى. تۈلكە خىرقىراپ، تېپىرلاپ، ئاخىر جان بەردى. تۈلكىنى چۆرىدەپ تىك ئولتۇرۇشقان تۆت تايغان ئات چېپىشىپ كەلگەن ئوۋچىلارغا، ئارقىدىراق سوكۇلداپ كەلگەن چوڭ تايغانغا مەغرۇرلۇق بىلەن قارايتتى. "بارىكاللا، بۇلارغا يەم بېرىش كېرەك" دېدى خان ئارقىسىدىكى تايغان باقىۋچىغا قاراپ. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ، غانجۇغدىكى خۇرجۇنىدىن پىشىق گۆش ئېلىپ ئىتلارغا بۆلۈپ بەردى. ئىتلار ئىشتەي بىلەن يېدى. تايغان باقىۋچى تۈلكىنى غانجۇغلىدى...

ئوۋچىلار يېزىغا يېقىن قالغاندا، خان ئالدىدا كېتىپ بارغان ئاتلىقنىڭ غانجۇغسىدىكى توشقانىنىڭ مىدىرلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدى. توشقان غانجۇغا باغلانغان ئالدى ئىككى قولىنى چىشى بىلەن يېشەتتى. خان يېنىدا كېتىپ بارغان ئارسلانغا شەرەت قىلىپ كۆرسىتىپ قويدى. باشقا بىرسى ئالدىدىكى ئاتلىقنا بىرنېمە دېمەكچى بولغانىدى، خان ئۇنى توسۇپ قويدى. بىرپەستىن

www.uyghurkitap.com

كېيىن توشقان "پالاققده" يەرگە چۈشتى-ده، بىر دومىلاپ قويۇپ، قۇيرۇقنى تىكشۈەتتى. باشقىلار ئاتماقچى بولغانىدا خان "ئاتمائلار، كۆرىدىغان كۈنى بار ئىكەن" دەپ ئاتقۇزمىدى. "ھەي قارۇغباشى، توشقانىنى مەھكەم تۇتۇڭ، قېچىپ كەتمىسۇن يەنە" دېدى خان ئالدىدىكى ئاتلىققا. "باغلاقلىق، ئۆلگەن توشقان نەگە بارىدۇ، دەيلا" دېدى قارۇغباشى. لېكىن ئۇ گۈمانلىنىپ قولىنى ئارقىغا سوزۇپ توشقانىنى سىلىماق بولغانىدى، توشقان يوق، ھەممەيلەن قاقاقلاپ كۈلۈشتى. ئۇ خىجالەت بولۇپ قالدى. "قاراڭ، ئۆلۈك توشقانمۇ قاچىدىكەن!" دەپ ۋارقىراپ-ۋارقىراپ كۈلدى خان...

ئووچىلار يۈرتقا كىرگەندە، كۆز قارايغانىدى...

* * *

بۈگۈن ئىدىقۇت خاننىڭ ئارسلانبەگكە بېغىشلانغان زىياپىتى بولدى. سۆلەتلىك مېھمانخانىدا بېشىبالىقنىڭ مۆتىۋەر ئەمەلدارلىرى ۋە يۈرت كاتتىلىرى ساھىبخان بىلەن مېھمانىنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئوردۇنىڭ ئولچىلىرى، ئوتتۇرا، چوڭ ئەربابلىرى، سۈباشىدىن تارتىپ تۆمەنباشىغىچە بولغان چېرىك ئەمەلدارلار؛ چوڭ زېمىندارلار، چارۋىدارلار، ئاتاقلىق سودىگەرلەر بار ئىدى. كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا پاراڭلىرى ساراي تاملىرىدىن يانغان سادا بىلەن قوشۇلۇپ غوڭۇلدايتتى. بۆكە سۈباشى ھەممىدىن خۇش ئاۋاز، ھەربىكەتچان ئىدى. ئۇ سالاپەتلىك كىيىنگەن چېرىك باشلىقلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ ئوردۇ ئەربابلىرىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئازراق پاراڭلاشتى. كېيىن، يوغان قورساق، يۈز-بۇرۇنلىرى مايلاشقان قارا ساقاللىق پۇلدارلار بىلەن سالاملىشىپ ئۆتۈپ، ساراي ئەمەلدارلىرى بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇرغان ئۇچ

نەپەر خەلزۇ كىشىنىڭ يېنىغا باردى. ئۇلار ئورۇنلىرىدىن قوپۇپ قارشى ئالدى. سۈباشى مېھمانلار بىلەن پاراڭلاشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئوردۇ ئەمەلدارلىرىغا خاس خەلزۇچە كىيىنگەن ئۇزۇن چار ساقاللىق بىرسى كۆكۈل بۆلۈپ سۆزلەشتى. ئالچىنبەگ تىلماچلىق قىلدى.

كىشىلەر ئارىلاپ سارايىنىڭ ئىچكىرىكى ئىشكىگە قاراپ قويۇشاتتى. خان بۇگۈن ئارسلانبەگ بىلەن ئۇچىنچى قېتىم سۆزلەشەتتى. ئالدىنقى ئىككى قېتىملىق سۆھبەت سەمىمىي دوستانە بولغانىدى. قوچۇ خانلىقى قاراخانىلار خاندانلىقى بىلەن ئىتتىپاق بولۇپ، بىرلىكتە ئەلنى پاراۋان قىلىش، بىرلىكتە غەربتىن كېلىدىغان چەت ياغدىن ئەلنى قوغداش ــ مانا بۇ، سۆھبەتلەرنىڭ نەتىجىسى بولدى. ئارسلانبەگنىڭ كېلىشتىن مەقسىتىمۇ شۇ ئىدى. ئۇ بۇ ئۇتۇق بىلەن قايتىپ بارغاندا، سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ رازى بولۇشىغا ئىشىنەتتى. بۇگۈنكى سۆھبەت ئاۋۋالقىلىرىدىن تېخىمۇ ياخشى بولۇشىدا گەپ يوق ئىدى.

سارايىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، خان، خانىش ئارسلانبەگ بىلەن بىللە كىرىپ كەلدى. سارايدىكىلەر ھۆرمەت بىلدۈرۈپ تازىم قىلىشتى. خان ئارسلانبەگنى باشلاپ ھالقا بولۇپ تۇرغان مېھمانلار ئالدىدىن ئايلاندى، ئوردۇ ئاغىسى ۋە ئولچىلارنى، ئوردۇ ئەمەلدارلىرىنى، بايلىرىنى ئارقىدىن تونۇشتۇرۇپ ماڭدى. ئۇلار چىنلىق خەلزۇ مېھمانلار يېنىغا كەلگەندە، ئوردۇ ئاغىسى:

ــ مانا بۇ كىشى چىن خانداندانلىقىنىڭ ئەلچىسى ۋاڭ يەندې بولىدۇ، ــ دەپ ھېلىقى ئۇزۇن چار ساقال كىشىنى تونۇشتۇردى.

ۋاڭ يەندې ئىككى مۇشتىنى پۈشەنگە قويۇپ، سول ئايىغىنى

ئازراق ئارقىغا سۈرۈپ، ئوك ئايغىنى يېرىم ئېگىپ خانىغا باش ئەگدى ۋە:

ــ ئۇلۇغ ئىدىقۇت خانىنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولغاي! ــ دېدى. ئاندىن ئارسلانبەگكىمۇ يەڭگىل تازىم قىلىپ قويدى.

ــ ئەلچى ۋاڭ يەندې بىزنىڭ كونا دوستىمىز بولۇپ قالدى، ــ دېدى خان ئارسلانبەگكە قاراپ ۋە ئۇنى ئەلچىگە تونۇشتۇردى، ــ بۇ كىشى قاراخانىلار خانلىقىنىڭ چېرىكلەر ئولچىسى قېرىنداشىمىز ئارسلانبەگ.

ئوردۇ ئاغىسى ۋاڭ يەندېنىڭ يېنىدىكى خەنزۇلارنى تونۇشتۇردى:

ــ بۇ كىشى ئەلچىنىڭ ياردەمچى ئەمەلدارى، مانا بۇ كىشى چىن خاندانلىقىنىڭ سودا ۋەكىلى.

ئۇلارمۇ خانغا ۋە ئارسلانبەگكە ھۆرمەت بىلدۈردى.

ئوردۇ ئاغىسى مېھمانلارنى زىياپەت سارىيىغا تەكلىپ قىلدى. خان ۋە مېھمانلار سارايغا كىرىپ كېلىشتى. سارايدىكى بېزەكلەر ئارسلانبەگنىڭ دىققىتىنى ئالاھىدە جەلپ قىلدى. خان، خانىش، ئارسلانبەگ بىلەن سارايىنىڭ تۆرىدە، پەس شىرە ئالدىدىكى كۆرپە ئۈستىدە پۇتلىرىنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرۇشتى.

شىرەلەرگە تاماق تارتىلىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئىككى يېقىدا ئوردۇ كاتتىباشلىرى ۋە ۋاڭ يەندې، تۆۋەندە باشقىلار ئولتۇرۇشتى. چوڭ تاۋاقتا خۇددى تىرىكتەك بويىنىنى سوزۇپ ياتقان قوزا ئىلىك كاۋىپى قويۇلدى. باشقا شىرەلەرگىمۇ كاۋاپلار كەلتۈرۈلدى. ھەر خىل تەملىك تاماقلار كېلىۋەردى. ئارسلان ئارىلاپ تام ۋە تورۇسىتىكى رەسىملەرگە زوق بىلەن قاراپ قويياتتى. تامىلاردا قارلىق چوققىسى

كۆرۈنۈپ تۇرغان يېشىل گەۋدىلىك تاغ باغرىدىكى كەڭ باغلار، ئەر-ئايال سازچىلار، ئۇسۇلچى قىزلارنىڭ سۈرەتلىرى سىزىلغان، چىرايلىق كىيىنگەن، ئۇزۇن چاچ، كالتە سېكىلەكلىك قىزلار نازلىق جىلۋە بىلەن مېھمانلارغا قارايتتى. بىر توپ قاناتلىق قىزلار ئۇزۇن قىزىل-يېشىل دۇردۇنلارنى يەلپۈتۈپ، بوغدا چوققىلىرىغا قاراپ ئۇچاتتى. بەزىلىرى ئاقباش چوققىنى ئايلىنىپ كۆتۈرۈلۈپ پەلەكتە پەرۋاز قىلاتتى. ئارسلانبەگ سۈرەتلەرگە قاراپ تويمايتتى، "بۇ يەردىكى سۈرەتچىلەر بىزنىڭ يۇرتتىكىلەردىن ئېشىپ چۈشىدىكەن" دەپ ئويلايتتى ئۇ.

تاماقتىن كېيىن تاماشا سارىيىدا ئويۇن كۆرسىتىلدى. بىرلەشكەن ساز، قوشما غەزەللەر، يالغۇز ۋە قوشما ئۇسۇللار توختىماي قاتارىغا داۋام قىلدى. بولۇپمۇ قىزلارنىڭ كېچىك جىلدىر داپلىق ئۇسۇلى ئارسلانغا بەك ياقتى. ئويۇن تۈن يېرىمغىچە داۋام قىلدى...

ئەتىسى ئارسلانبەگ ۋاڭ يەندېنىڭ تەلىپى بويىچە ئۇنى قوبۇل قىلدى. ئالىجىنبەگ ۋاڭ يەندېنى باشلاپ ئوردۇنىڭ مېھمان سارىيىغا كىرگەندە، ئارسلانبەگنىڭ قارۇغچىسى ئۇلارنى قارشى ئېلىپ، بىر ياسداق ئۆيگە باشلاپ كىردى ۋە "ئارسلانبەگ بىر كىشى بىلەن سۆزلىشىۋاتاتتى. بىرپەستىن كېيىن چىقىدۇ. ئەلچىدىن كەچۈرۈم سورىدى" دېدى. ئىككىيلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، تامدىكى بىر كۆپلەت شېئىرگە كۆزى چۈشتى. شېئىر سېرىق سىرلىق، قىزىل گىرۋەكلىك تاختايغا ئۇيغۇرچە چوڭ، مەشقىلىق قارا خەت بىلەن يېزىلغانىدى. ۋاڭ يەندې تامغا يېقىن بېرىپ شېئىرگە "ئەجەب چىرايلىق يېزىلغان خەت ئىكەن. شېئىرگە ئوخشايدۇ، بىراق چۈشىنەلمەيمەن" دېدى يېنىدا ئولتۇرغان ئالىجىنە-

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

بەگكە قاراپ. "شۇنداق، شېئىر" دېدى ئالچىنبەگ ۋە شېئىرنى ئوقۇپ بەردى:

بىلگلى ئەرەندىن كېلۇر ئەزگۈلۈك،
بىلگسىز ناداندىن نارى كەزگۈلۈك.
بىلگەدىن ئۆگرەنگىل كېلۇر قۇت ساڭا،
بىلگسىز ياماندىن يىراق تەزگۈلۈك.

ئالچىنبەگ بۇ شېئىرنىڭ مەنىسىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى.

ــ ھە، بەك ياخشى، مەزمۇنى بەك چوڭقۇر ئىكەن، ــ دېدى ۋاڭ يەندې تەسىرلىنىپ، ــ سىزمۇ شائىرلىقتا قىلىشمايسىز ئالچىنبەگ، شېئىرنى باشقا تىلغا شېئىر بىلەن ئاغدۇرۇش تىلماچ شائىرنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ.

ئۇ ئالچىنبەگنىڭ ئۇنى قارشى ئېلىپ ئالدىغا چىقىقانىدا، يول ئۈستىدە چۈي يۈەننىڭ شېئىرىنى تەرجىمە قىلغانلىقىنى ئەسكە ئالدى:

ۋاڭ يەندىنىڭ قونالغۇ جايى بار كۆل بويى. كەچلىكى ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئاي دەريا سۈيىدە پارقىرايتتى. يىراقتىن ئاڭلانغان لەرزان، موڭغۇق نەي ئاۋازى جىمجىت، گۈزەل كېچىدە كىشىگە زوق ۋە ئىلھام بېرەتتى.

يېشىل چۆپلۈككە تىكىلگەن سۆزەتلىك ئىككى چوڭ قارا ئۆينىڭ ئىشكى ئالدىدىكى ئىككى موسىغا چوڭ قىزىل پانۇس ئېسىلغان، قارا ئۆي ئالدىدا ۋە ئەتراپتا قاروغچى چېرىكلەر تۇرۇشاتتى.

خەنزۇچە ئۇزۇن چاپان ۋە بېشىغا قارا موزا كىيگەن ۋاڭ يەندې كۆل بويىدا ئۇ ياقتىن بۇ ياقتا ئىككى قېتىم مېڭىپ، كېيىن، كېچە مەنزىرىسىگە قاراپ توختىدى. ئۇ كۆل ئىچىدىكى ئايغا قاراپ، بىر ئاز تۇرغاندىن كېيىن، ئۆرۈلۈپ ئاسماندىكى تولۇن ئايغا قاراپ

بېشىنى يەڭگىل ئىغاڭلاتىتى ۋە خەلىزۇ تىلىدا دېكلاماتسىيە قىلىپ ھەرىكەت بىلەن شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى.

شېئىر ئوقۇش باشلانغاندا، ئۇنى قارشى ئېلىشقا بېشىبالقىتىن كەلگەن ئالىچىنبەگ كېلىپ، ئورنىدا توختاپ، دىققەت بىلەن شېئىرنى ئاڭلاپ تۇردى ۋە تۇگىگەندە:

ــ بەللى، ئەلچى...، ــ دېدى ئارقىسىغا بۇرالغان ئەلچىگە قاراپ، ــ ياخشى يېزىلغان شېئىر ئىكەن، سىز بەك ياخشى ئوقۇدىڭىز.

ــ ھە، سىز مەشھەدىمىدىڭىز؟ ــ دېدى ئەلچى كۈلۈپ، ــ ئەمما، مەن ئۇيغۇرچە ئوقۇشنى بىلمەيمەن، بۇ سىزگە خاس.

ــ ھە، مەن ئالدىنقى يىللىرى بىزنىڭ ئەلچىمىز بىلەن سىلەرنىڭ ئېلىڭلاردىكى ۋاقتىمدا بەزى شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى قىزىقىپ ئوقۇغانىدىم، مەسىلەن: مەشھۇر شائىر چۈي يۈەن، لى بەي، دۇپۇلارنىڭ شېئىرلىرىدىن بەزىلىرىنى خاتىرەمگە كۆچۈرۈۋالغان ۋە يادلاپمۇ ئالغانىدىم. سىز ئوقۇغان بۇ شېئىر چۈي يۈەننىڭ شېئىرى ئەمەسمۇ؟ ئۇيغۇرچىغا ئۆرۈگەندە مۇنداق بولىدۇ:

بۇ ھاياتلىق يولىدا مەن تاشلىدىم ئىلدام قەدەم،
مېنى يىللار تاشلىۋېتەرمۇ دېگەن تەشۋىشتەمەن.
شۇڭا ئۆزۈمنى ئەتىگەندە تاغدا مۇلەن گۈلىنى،
ھەمدە ئۆزدۈم سۈ بويىدا سۇ گۈلىنى كەچتەمەن.

كېزىدۇ ئالتۇن قۇياش بىرلە كۈمۈش ئاي توختىماي،
ئۆتىدۇ كۆكلەم بىلەن كۈز ئۆزئارا نۆۋەتلىشىپ.
مەن غازاڭ پەسلىنى ئويلانغاندا قورقىمەن كېلىدۇ،
سولىغىيدى دىلبىرىم، بىۋاق قىرو پەسلى كېلىپ.

ئۇلار كۈلۈشتى.

ــ ئۇزاق يول يۈرۈپ هاردىڭىز. بەشبالىقا يېتىپ بارمىدىغان يولمۇ تاز قالدى.

ــ ھېچ گەپ ئەمەس. ئىككى ئايلىق ئاتلىق سەپەر ئاسان ئەمەس، ئەلۋەتتە. يول خەتەرلىك ئىكەن. قىينىچىلىقلارمۇ تاز بولمىدى. سىز كونا دوستىمىزنىڭ ئۇزاق يول بېسىپ پېقىرنى قارشى ئالغانلىقىڭىزغا كۆپ رەھمەت.

ــ ھېچقىسى يوق. بۇ بىزنىڭ ۋەزىپەمىز...

...ئەلچىنىڭ يۈقىرىقى خىيالىلىرىنى تارسلاننىڭ "كەچۈرگەيسىز" دېگەن ئاۋازى ئۈزۈپ قويدى. ئۇ ئارقىسىغا بۇرالدى، "كۈتكۈزۈپ قويدۇم... قېنى ئولتۇرىلى" دېدى تارسلان.

ئۇلار خېلى ئۇزاق سۆھبەتلەشتى. ئەلچى سۇئ دۆلىتىنىڭ ئەھۋالىنى، چىن خاقانى ئىچكىرىدىكى ئىشلار بىلەن بولۇپ، قارا خانلار خاندانلىقى بىلەن ئالاقە قىلالمايۋاتقانلىقىنى، يېقىن تاردا بىرەر ئەلچى ئەۋەتىپ قېلىشى مۇمكىنلىكىنى سۆزلەپ، ئىككى دۆلەت ئارىسىدا زىچ ئالاقە ئورنىتىشنىڭ مۇھىملىقى توغرىسىدا توختالدى. ئۆزئارا سودىگەر ۋە كارۋانلار ئەۋەتىش توغرىسىدىكى بۇرۇنقى توختاملارنى يېڭىلاش ۋە يېڭىدىن بارىدىغان سودا كارۋانلىرى، ئۇلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە ئىككى تەرەپ تەڭ كاپالەتلىك قىلىش مەسىلىلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. تارسلان قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ، سۇئ دۆلىتى بىلەن داۋاملىق ئالاقىلىشىش كېرەكلىكى توغرىسىدا توختالدى. ئۇ، ۋاڭ يەندېنىڭ پىكىرلىرىگە قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەم قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ سۇئ

دۆلتىگە ئەلچى ۋە سودا ۋەكىللىرى ئەۋەتىش مۇمكىنلىكىنى بىلدۈردى. ئۇ بۇ ئىشلار توغرىسىدا سۆتۈق بۇغراخانىدىن رۇخسەت سورىغاندىن كېيىن، ۋاڭ يەندې بىلەن يەنە ئالاقە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. سۆھبەتتىن ھەر ئىككىلەن رازى بولۇشتى...

ئەتىسى ئەتىگەندە بېشبالىق خان ئوردۇسىنىڭ ئالدىدا چېرىكلەر ئىككى قاتار تىزىلىپ تۇرۇشاتتى. قوۋۇق ئالدىدىكى بۆكە سۈباشى نېمىندۇ كۆتۈپ، سىرتقا قاراپ ئولتۇراتتى. "ئەنە، كەلدى" دېدى بىرسى ئاتلىق ئوردۇ ئالدىغا كىرىپ كېلىۋاتقان ئارسلانبەگنى كۆرسىتىپ. ئۇ چېرىكلەر قاتىرىنىڭ بېشىدا ئاتتىن چۈشتى. بىر چېرىك ئەمەلدار ئۇنى چېرىكلەر ئارىسىدىن باشلاپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئارسلاننىڭ قاروۇغباشى ۋە قاروۇغچىسى بىللە كېلەتتى. قوۋۇق ئالدىدا بۆكە سۈباشى ئارسلانىنى كۆتۈپ ئالدى ۋە "خان سىزنى ئۆزاتماقچى" دېدى. "مەن كېتەر ئالدىدا خان بىلەن كۆرۈشۈپ كەتمەكچى ئىدىم" دېدى ئارسلان خىجالەت بولغاندەك قىلىپ.

قوۋۇق ئىچكىرىسىدىن ئوردۇ ئاغىسىنىڭ ھەمراھلىقىدا خان چىقىپ كەلدى، ئۇ ئارسلانغا قاراپ كۈلۈپ كېلەتتى.

ــ شۇنداق قىلىپ بىزنى تاشلاپ كېتىدىغان بولدىڭىز، دوستۇم، ــ دېدى خان ئارسلاننىڭ قوللىرىنى سىقىپ.

ــ ئامان بولساق كۆرۈشەرمىز. ئۆزلىرىنى بەك ئاۋارە قىلدىم.

ــ ھېچقىسى يوق. قېرىنداشىمىز سۆتۈق بۇغراخانىغا سالام دەڭ. بۇ خەت ئۇنىڭغا، ــ خان لېپاپىلىق خەتنى بەردى.

ــ قېرىنداشلىق سالاملىرىنى چوقۇم يەتكۈزىمەن. ئۆزلىرىمۇ بىزنىڭ يۇرتلارغا بېرىپ قايتقايلا.

www.uyghurkitap.com

ـــ ئامانلىق بولسا.

خاننىڭ شەرىتى بىلەن ئىككى چېرىك يان تەرەپتىن ئىككى ئارغىماقنى يېتىلەپ كەلدى. بىرى بويۇن، قۇلاقلىرىدىن قۇيرۇقىغىچە كۆك يوپۇق بىلەن يېپىلغان ئېگەرسىز، ئېگىز قۇلا ئارغىماق ئىدى. يەنە بىرى ئېگەرلىك بوز ئارغىماق ئىدى. بۇ ئارغىماق ئارسلانغا تونۇش ئىدى. شۇ تاپتا ئاتلار ئورنىدا تۇرالماي تېپىرلايتتى.

ـــ مانا بۇ، سۈتۈق بۇغراخانغا ئەرزىمىگەن سوغىمىز، ـــ دېدى خان قۇلا ئارغامقنى كۆرسىتىپ، ـــ مانا، بۇنىسى سىزگە. ئۇ، سىز بىلەن ئۇۋدا تونۇشقان ئەمەسمىدى؟ سىزنى ياخشى كۆرۈپ قاپتۇ، ھېچ ئايرىلغۇسى يوق، ـــ كۈلدى خان.

ـــ بەك رەھمەت. بۇ ئىككى ئات بىزنىڭ ئىناق قېرىنداشلىقىمىزنىڭ گۈۋاھچىلىرى.

ـــ توغرا ئېيتتىڭىز. خوش، يولدىن قالماڭ، ئاق يول تىلەيمىز.

خان ئارسلانبەگ بىلەن مەھكەم قۇچاقلاشتى. ئارسلان خوشلىشىپ بۇرىلىشقا تەمشەلگەنىدى.

ـــ قېنى ئاتلىنىڭ، مۇشۇ بوز ئاتنى مېنىڭ، مەن كۆرۈپ تۇراي ـــ دېدى خان.

ئارسلان مەمنۇنلۇق بىلەن خان تەقدىم قىلغان بوز ئارغامقا چاققان مىندى. ئارسلان مېڭىشقا ئالدىرىغان ئارغامقانىڭ تىزگىنىنى تارتقانىدى، ئۇ ئالدى ئاياغلىرىنى كۆتۈرۈپ تىكلەندى ۋە قاتتىق كىشنىدى.

ئارسلان قوۋۇق ئالدىدا، پەلەمپەي ئۇستىدە كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرغان خان بىلەن يەنە بىر قېتىم خوشلىشىپ ئارقىسىغا بۇرالدى. ئاتلىق بۆكە سۈباشى ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ماڭدى. ئارقىلىرىدىن

ماڭغان ئىككى نەپەر قاروۇلباشىنىڭ كەينىدىن چاپچىپ تۇرغان قۇلا ئارغامچىنى ئىككى چېرىكنىڭ يانىدىن تىزگىنىنى تۇتۇپ يېتىلەپ ماڭدى. مەيدانىدىن چىقاردا ئىككى ياقتا قاتار تۇرغان سۇباشىنىڭ چېرىكلىرىمۇ ئارقىلىرىدىن ئەگەشتى...

ئۇلار مەيداندىن چىقىپ كەتكىچە خان قاراپ تۇردى، ئۇ ئارقىسىغا بۇرىلىپ قول كۆتۈرگەن ئارسلانغا قاراپ، قول كۆتۈرۈپ ئۇزاتتى...

* * *

قاراقوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئاستانىسى قاراقوچۇ شەھىرىنىڭ سىپىلى ئۇستىدىكى كەڭ يولدا ئارسلانبەگ قوچۇ خانلىقىنىڭ باش ئولچىسى بىلەن خۇشال پاراڭلىشىپ كېتىپ باراتتى. ئارسلان بۇ يەرگە كەلگىلى ئۇچ كۈن بولغانىدى. ئۇ بېشىبالىقتىن كەلگۈچە تاغلار ئېشىپ، چۆللەر كېزىپ ھارغانلىقتىن ئىككى كۈن ئارام ئالدى. بۈگۈن ئەتىگەن باش ئولچىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئاستانىنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن سىپىل ئۈستىگە چىققانىدى.

ئۇلار بىر ئېگىز راۋاق ئالدىغا كېلىپ توختاپ ئۈنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، پەلەمپەيدىن كۆتۈرۈلدى. ئارقىلىرىدىن بىر قىسىم ئوردۇ ئەمەلدارلىرى ۋە قاروۇغچىلار بىللە ماڭدى. ئىككى ئايلانما پەلەمپەيدىن كۆتۈرۈلۈپ، ئۇلار چوڭ چاقماق پەنجىرىلىك ئۆيگە چىقتى. تاش، ياغاچتىن مەھكەم ياسالغان بۇ ئۆيدىن پۈتكۈل ئاستانە چالا-پۇلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— يۇقىرى چىقايلۇق، — دېدى باش ئولچى ئارسلانغا، — ئۇ يەردىن ھەممە ياق ئوچۇق كۆرۈنىدۇ.

يەنە بىر ئايلانما پەلەمپەيدىن كۆتۈرۈلۈپ، ئۇلار راۋاقنىڭ ئۈستىگە

چقتی. تاش سالاسۇنلۇق بۇ جايدىن ئاستانە تۇگىسە، يۇتكۇل ئەتراپ ــ يېزا ـ كەنت، تاغ ـ ئېدىر، چۆل ـ قۇملۇقلارنى ئوچۇق كۆرگىلى بولاتتى.

ــ مانا ئالىپ تاغ، ــ دېدى باش ئولچى قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان تەڭرى تېغىنى كۆرسىتىپ، ــ بۇ تاغنى كىشىلەر "ئەركىن تاغ" دەپمۇ ئاتىشىدۇ. كېيىنكى يىللاردا "تەڭرى تاغ" دەپ ئاتايدىغان بولدى. ھەيۋەت تاغ، ئۇ، تۇرمۇشىمىزنىڭ بۇلىقى.

ــ راستتىنلا ھەيۋەت تاغ، ئالىپ تاغ ئىكەن، ــ دېدى ئارسلان، ــ ئالىپ، تەڭرى، ئەركىن، دېمىسىمۇ شۇنداق ــ ئالىپلارنىڭ ئالىپى. تاغلارنىڭ تەڭرىسى، بوشلۇقنىڭ ئەركىن ئوغلانى. قاراڭ، ئاۋۇ بوغدا چوققىسىنى، ئۇ مەيدىسىنى كېرىپ، كۆك بىلەن ئويناشماقتا... ــ ئارسلان بۇ سۆزنى شۇنداق مەغرۇر ۋە جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ئېيتتىكى، باش ئولچى ۋە باشقا ئەمەلدارلار قايىل بولغانلىقىنى بىلدۈردى.

ــ شۇنداق، بەك توغرا باھا، ــ دېدى باش ئولچى، ــ ئۇنىڭ ئاق بېشى قارا بۇلۇتلارنى بۆسۈپ چىقىپ كۈن نۇرىدا پارقىراپ تۇرغاندا كىشىنىڭ كۆڭلى ياياراپ كېتىدۇ.

ــ شۇنداق، بۇلۇتلار جۇدۇنلۇق بولسىمۇ، ئۇ ئۆتكۈنچى. بوغدا تىك تۇرغىنى تۇرغان، ــ دېدى ئارسلان. كېيىن ئۇ تاغ باغرىدىن تۆۋەنگە ــ كەنتلەرگە تۆكۈنلۈك ئاغامچىدەك سوزۇلغان كارىزلارنى كۆزدىن كەچۈردى، ــ سىلەر يەر تەكتىدىكى سۇنى ئېلىشقا ئۇستەكەنسىلەر.

ــ تەڭرى تاغ بەرگەن سۇنى چۆل يۇتۇۋالدۇ، كىشىلەر ئۇنىڭدىن تارتىۋالدۇ. سۇ بولمىسا تىرىكچىلىك بولمايدۇ ــ دە. قاراڭ ئارسلان ـ

بەگ، ئاۋۇ بېرىكى، تاغ ئالدىدىكى ئۆينى كۆردىڭىزمۇ؟

ــ كۆردۇم، كۆردۇم، بەك چوڭ جاي بولسا كېرەك.

ــ چوڭ جاي، ئۇلۇغ جاي. بىزنىڭ بۇتخانىمىز. ئۇ يەردە بۇت بار. بۇ ئۆينى "بېزەكلى" دەپ ئاتايمىز.

ــ بەك ياخشىكەن. مەن چوقۇم بېرىپ كۆرىمەن، ــ دېدى ئارسلان، كېيىن بۇرىلىپ كۇنىپېتىشقا، كۇنىچىقىشقا، تۆۋەندە ــ تاغ باغرىدا، قۇملۇق قويىنىدا سوزۇلۇپ ياتقان بوستانلىققا كۆز سالدى، ــ گۈزەل ماكان. بەك گۈزەل، ــ دېدى ئۇ ھۆزۇر بىلەن.

كۈزنىڭ ئۆتكۈر ئاپتىپى قىزدۇرۇپ، پېشانىلىرىدىن چىم-چىم تەر چىققىلى تۇرغاندا، ئۇلار راۋاقتىن تۆۋەنلىدى...

ئەتىسى ئارسلان بېشىبالىقتىن ھەمراھ بولۇپ كەلگەن ئوردۇ ئاغىسى بىلەن بېزەكلى بۇتخانىسىنى زىيارەت قىلغىلى چىقتى. كۈن ئارغامچا بويى ئۆرلىگەندە ئۇلار ئاتلاندى. باغلىق ھويلىلار ئارىسىدىكى ئىككى تەرىپىدىكى ئۆستەڭدە شىلدىرلاپ سۇزۇك سۇ ئېقىپ تۇرغان يوللار بىلەن ئۇلار بىرپەس ماڭغاندىن كېيىن كەنتنىڭ چېتىگە چىقتى. ئالدىلىرىدا ئانچە ئېگىز بولمىغان قىزىل-ئالا تاغ ئېچىلدى. سول ياقتىكى سايدا بىر ئۆستەڭ سۇ ئېقىپ تۇراتتى. ئۇلار يېقىنلاپ بارغاندا، تاغ قولتۇقىدا، يۇقىرىراقتا ھەيۋەتلىك بىر بىنا ئوچۇق كۆرۈنىدى. ئۇنىڭ قىزىل ساپال ئۆگزىلىرى، چوڭ-كىچىك ئۇنارىلىرى قۇياش نۇرىدا پارقىرايتتى. كەڭ چاقماق ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان بۇ ئېگىز-پەس بىنالارنىڭ ئوتتۇرىسىدا باشقىلىرىدىن ئېگىز ۋە سۆلەتلىك بىر بىنا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى.

"دېبزەكلى"ــ، دېدى ئارسلان ئىچىدە ۋە ئىلگىرى ئاڭلىغانلىرىنى ئەسلىدى،ــ كىشىلەر دائىم ئۇچ چوڭ بۇددا ئىبادەتخانىسىنى ماختى-

شاتتی. بىرى، خوتەن بۇددا ئىبادەتخانىسى. بىرى، قەشقەر بۇددا ئىبادەتخانىسى، يەنە بىرى مۇشۇ «بېزەكلى»". ئۇ "بېزەكلى"نى ئەڭ چوڭ، گۈزەل ئىبادەتخانا دەپ ئاڭلىغان. شۇڭلاشقا، ئۇ قەشقەردىن چىقىشتىن بۇرۇنلا"بېزەكلى" ئىبادەتخانىسىنى بىر كۆرۈشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغانىدى.

بۇگۈن ئەتىسىگەندىلا كىشىلەر مېھماننى قارشى ئېلىشقا جابدۇنغانىدى. ئۇلار كىمنىدۇ كۈتۈپ، بويۇنلىرىنى سوزۇپ شەھەر تەرەپكە قارىشاتتى...ئاخىرى، ئوردۇ ئاغىسىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئارسلانبەگ چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ كەينىدە ئىككى قارۇغباشى ۋە تۆت نەپەر چېرىك كېلەتتى. ئۇلار تاغنىڭ بېلىگە چىققاندىن كېيىن ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، قاتار سەگى تېرەكلەر ئارىسىدىكى يولدىن مېڭىپ ئاغ باغرىغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىدا، بىر چاقىرىمچە يىراقلىقتا ھەشەمەتلىك بۇتخانا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يېقىنلاشقانچە بىنانىڭ قەددى چوڭايدى. ئۇلار كېچىك سېپىلىگە ئوخشاپ كېتىدىغان دۇگىلەك تامنىڭ ئىچىدە تىزىلىپ تۇرغان قىزىل ئۆگزىلىك ئىمارەتلەرنى كۆردى. يوغان ئىككى قاناتلىق قوۋۇق ئۇستىگە قىزىل سىر پىلەن ئۈيغۇر يېزىقىدا يۇقىرىدىن تۆۋەنگە "بېزەكلى" دېگەن خەت يېزىلغان گىرۋەكلىك ئۇزۇن تاختا ئېسىلغان. ئارسلانبەگ توختاپ بېشىنى كۆتۈرۈپ تاختايغا قاردى. "دېبزەكلى، گۈزەل ئات، ئىچى ئوبدان بېزەلگەن بولسا كېرەك." دەپ ئويلىدى ئۇ، بۇ ئىمارەتلەر ئارقىسىدىكى تاغ يوتىلىرىدا كوپلىگەن گەمە بۇتخانىلىرىنىڭ ئىشكىلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئوردۇ ئاغىسى ئوچۇق قوۋۇق ئىچىگە دىققەت قىلىپ قالدى. ئارسلان ئۇ ياقتا قارىغانىدى، ياشانغان بىر راھىب كەينىدە

ئەگەشكەن ئىككى ياش راھىب بىلەن چىقىپ كەلدى. ئۇ قوۋۇق پەلەمپەيدىن ئاۋايلاپ چۈشۈپ ئارسلانىنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئىككى قولىنىڭ ئالقانلىرىنى جۈپلەپ پېشانىسىگە قويۇپ ئازراق ئىگىلدى. "ئامىستابا" دېدى ئۇ غورۇچلاپ چىققان ئاۋاز بىلەن. كېيىن تۆزلىنىپ "ھارمىغايلا، قۇتلۇق مېھمان" دېدى. ئارسلانمۇ ئوخشاشلا دىنىي تەكەللۇپ بىلەن جاۋاب قايتۇردى. ئۇ ئەمدى مۇسۇلمان بولسىمۇ، بۇددا دىنىنىڭ يوسۇنلىرى ئۇنىڭغا يات ئەمەس ئىدى. ئارسلان راھىبنىڭ سىياقىغا سەپسالدى. ئۇ يۇقىرى تەبىقىلىك راھىبلارغا خاس سالاپەت بىلەن كېيىنگەن. يەڭلىرى كەڭ، ئۇزۇن، سېرىق يەكتەكنىڭ ئۈستىدىن بوينىنى ئايلاندۇرۇپ ئارقىسىغا تاشلانغان قىزىل سېرىق يوللۇق رەخت تىزلىرىدىن تۆۋەن چۈشۈپ تۇراتتى. چىلاندەك يوغان، جىگەر رەڭ كەھرىۋا ماجانلىق تەسۋى پارقىراپ قورسىقىغىچە چۈشۈپ تۇراتتى. ئوڭ بىلىكىگە بىر كىچىك سېرىق تەسۋى ئورىۋېلىنغان. چاچسىز يۇپيۇمىلاق بېشى پارقىراپ تۇرىدۇ. ئاق كىرگەس قويۇق قاشلىرى يېپىپ تۇرغان كۆزىدە قانداقتۇر بىر سىر يوشۇرۇنغاندەك قىلاتتى. بۇ سىر بۇددا ئىلاھىنىڭ قۇدرىتىدىن دېرەك بېرىپ تۇرامدۇ، ياكى يالغاندىن كىشىلەرنى ئالداۋاتقىنىغا ئۇيالغانلىقتىنمۇ؟ بۇنى بىلىپ بولمايتتى. راھىب سىڭايان بولۇپ قوللىرى بىلەن ئارسلاننى ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلىپ ئۆزى ئالدىدىراق يانداپ ماڭدى. ئۇلار دەرەخلىك ھويلىدا قوللىرىنى پېشانىلىرىگە قويۇپ تىزلىپ تۇرۇشقان راھىبلار ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ، پەلەمپەيدىن سۈپىغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلار تاشلىق سالاسۇن بىلەن ئورالغان چاقماق سۇپىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشقان ئېگىز قىزىل بىنانىڭ قىزىل قوۋۇقىدىن ئىچكىرى كىردى. ئۇدۇلدا ساكىيامونىنىڭ

www.uyghurkitap.com

باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرغان ھەيكىلى، ئۇنىڭ ئىككى يېقىدا باشقا بىر-مۇنچە بۇددا مۇئەككەللىرىنىڭ ھەيكەللىرى قويۇلغان. ئۆينىڭ تېمى ئالدىغا ھەرخىل قىياپەتتىكى بۇددا كاھىنلىرىنىڭ ھەيكەللىرى قاتار قويۇلغانىدى. ئۇلار ئارقا ئىشىكتىن يەنە بىر ھويلىغا كىرىپ، ئاۋۇنىڭدىن ئېگىزرەك بىر تاش سۇپىغا چىقتى. ئۇ يەردىن يەنىمۇ چوڭ بىر بىناغا كىرىپ، بايىقىلاردىنمۇ چوڭراق، ھەيۋەتلىكرەك بۆت-مەبۇدلار ھەيكەللىرىنى ۋە تاملاردىكى، تورۇستىكى ھەر خىل-ھەر رەڭدىكى سۈرەتلەرنى كۆردى. "راست ياخشى ېېزەلگەنسەن" دېدى ئارسلان ئېچىدە.

بۇ بىنانىڭ ئارقا ئىشىكىدىن ئۆچىنچى ھويلىغا كىرىشتى. ھويلا كەڭ، ئىككى چېتىدە پېشايۋانلار ئاستىدا چىرايلىق پەنجىرىلىك ئۆيلەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ-كىچىك راھىبلار قاتار تىزىلىپ قارشى ئالاتتى. ئۇلار باشتىكى ئىككى سۇپىدىنمۇ چوڭ ۋە ئېگىز بىر تاش سۇپىغا چىقتى. بۇ يەردىن "ېېزەكلى" تاملىرىنىڭ تاشقىرىسىدىكى تاغ ئېتەكلىرىنى، يېزا، كەنتلەرنى كۆرگىلى بولاتتى. ئارسلانلارنى باشلىغان راھىب ئېگىز قۇۋۇق ئالدىغا كەلگەندە، ئىككى قاسناقتا تۇرغان ئىككى نەپەر ياش راھىب قوللىرىنى پېشانىسىگە قويۇپ، راھىبنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېگىلىدى. راھىب باشلىرىغا قولىنى تەككۈزگەندىن كېيىن ئارقىسىغا چېكىندى.

ئارسلان بۇ چوڭ بىنانىڭ تاشقى قۇرۇلۇشىغلا قايىل بولدى. بىنانى ئايلاندۇرۇپ پېشايۋان چېتىگە تېرەپ تىكلەنگەن يوغان، ئېگىز قىزىل تۈۋرۈكلەر تۆت تەرەپتىن بىنانى كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئارسلان ئېچكىرى كىرىپلا قۇچاق يەتمەيدىغان ئالامەت چوڭ قىزىل تۈۋرۈكلەرنى

كۆرۈپ، قاتـمۇقات ئېگىز ئۆگزىنىڭ مەزمۇت تۇرالغانلىقىنى بىلدى. ئۇلار ئىشىكتىن كىرگەندە ئىككى ياندا تۇرغان چوڭ ياشـلىق ئىككى راھىب ئالدى بىلەن باش راھىبـقا بۇددا دىـنى قائىدىـسى بويـىچە ھۆرمەت بىلـدۈردى. كېـيىن، ئارسـلان ۋە باش ئولچىـغا ھـۆرمەت بىلدۈردى. ئۇلارنى ئالدىلىرىغا قىلىن نوملارنى قويۇپ، ئىككى قاتار ئولـتۇرۇپ، غۇڭشـىغان چـوڭ ئاۋازلار بىلەن ئوقۇۋاتـقان راھىبـلار ئوتتۇرىـسىدىن باشلاپ ماڭدى. ئاخىرى ئۇلار روبىروسىدا ھەممىدىن چوڭ ياسالغان ھەيۋەتلىك ساكيامونىنىڭ ھەيكىلـىنى كـۆردى. ئادەم بويىدىن ئېگىز سۇپىنىڭ ئوتتۇرىـسىدا ئالـتۇن رەڭـدە سىرلانغان بۇ ساكيامونى بىر قولىنى پېشانىـسىنىڭ ئوتتۇرىـسىغا قويۇپ، پۇتـلىرىـنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇراتـتى. ھەيكەلـنىڭ چوڭلۇقـى كىشـىنى ھەيـران قالدۇراتتى. باش راھىب ئارسـلانـنىڭ بۇ بۇتـقا قاراپ قالغـىنـىنى كـۆرۈپ "بۇت قويۇلـغان سۇپا ئۇچ غۇلاچ، ھەيـكەل بەش غۇلاچ، پۈتۈن ئېـگىزلىكـى سەككـىز غۇلاچ كېلـدۇ" دەپ چۈشەنـدۈردى. بۇت ھەيكىلىنىڭ ئالدىدا ئىككى تەرەپكە ئىككـىدىن تـۆت مەبۇد، ئۇلارنىڭ كەينىدە تۆتتىن سەككىز مۇئەككەللەرنىڭ ھەيكـىلى تـىك تۇراتتى. تۇرلۇك قىياپەتتىكى ۋە تۇرلۇك ئوبرازلارنى ئېپادە قىلىدىـغان بۇ مەبۇد ۋە مۇئەككەللەر گويا كى ساكيامونىنى قوغداۋاتـقاندەك ۋە ئۇنىڭ دىنىي مەرىپەتلىرىگە تەبىر بېرىپ جاھانغا جار قىلىۋاتقانـدەك بىلىنەتـتى. باش ئولچـى بالا راھىـب ئېلىـپ كېلىـپ بەرگەن ئۇچى يېنىپ تۇرغان ئۇزۇن، قىزىل نوكچىنى ئېلىپ بۇت ئالدىدىكى ئوقۇر شىرە ئىچىگە قادىـدى. كېيىن راھىبـنىڭ ھەمراھلىقىدا يەرگە قويۇلغان دۇگىلەك ياستۇقنى تىز چۆكۈپ بۇتـقا چوقۇنـدى. ئارسـلان مۇسۇلمان بولـسىمۇ بۇتـقا چـوقۇنۇش ئۇنىڭـغا يات ئۇيۇلـمـدى. ئۇ

كېچكلىكىده دادىسى باتۇرتاغنغا ئەگىشىپ ھەر كۈنى دېگۈدەك بۇتا خانىغا بېرىپ بۇتقا چوقۇنغانلىقىنى ئەسلەپ بىر خىل تونۇشلۇق سېزىم ھاسىل قىلدى. ئەمدى ئۇ بۇتقا ئەمەس، ئاللاغا چوقۇنىدۇ. ئۇ ناماز ئوقۇغاندا، "بۇت، دەرگاھىڭدا ساقلىغىن" دېمەيدۇ. "ئاللا بىر، مۇھەممەد ئۇنىڭ رەسۇلى، مەن سادىق بەندە" دەيدۇ. شۇ تاپتا ئۇ ئۆز شەخسىيىتى ئۈچۈن ئەمەس، بىر مۇسۇلمان دۆلىتىنىڭ ئەلچىسى بولغانلىقتىن، بۇت ۋە چوقۇنۇشلارغا ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمەي قاراپ تۇرىۋەردى. بۇتخانا راھىبلىرى ۋە قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئەمەلدارلىرىمۇ دىنىي ئېتىقادتىكى ئوخشىمايدىغان يوسۇنلارنى بىلگەچكە، باشقىچە ئىپادە بىلدۈرمىدى. ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ چوڭ راھىبقا ئەگىشىپ بۇتخانىنىڭ يان ۋە ئارقا تامىلىرىدىكى ھەرخىل سۈرەتلەرنى تاماشا قىلدى. قاتار تىزىلغان خىلمۇخىل ھەيكەللەرنىڭ ئۈستىدىكى تاملارغا بىر-بىرىدىن گۈزەل ۋە يېڭىچە رەڭلىك سۈرەتلەر سىزىلغان. بۇرھانىلارنىڭ ئەجدىھاغا مىنىپ ئاسمانغا چىقىپ دۈشمەن بىلەن ئۇرۇشۇشى؛ قاناتلىق ھۇرلەرنىڭ جىنلارنى قوغلاپ زەربە بېرىشى، شىر ۋە يولۋاسلارغا مىنگەن كىشىلەرنىڭ غار ئىچىدە دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىشى؛ بۇتقا ئەگەشكەن راھىبلارنىڭ يەتتە قات ئاسماندىكى قاتمۇقات راۋاقلىق بىنالار ئۈستىدە ئايلىنىپ ئۇچۇشى، بۇلۇت ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ساز قىلىۋاتقان، ناخشا ئېيتىۋاتقان ۋە ساما بوشلۇقىدا ئۈسۈل ئويناۋاتقان ھۇرلەرنىڭ پەرۋاز قىلىشلىرى...بۇ ئاجايىپ-غارايىپ سۈرەتلەرگە زوق بىلەن قاراپ چىقتى.

ئۇ بۇ سۈرەتلىك مەنزىرىلەرنى قەشقەرنىڭ ئىلگىرىكى بۇتخانىسىدىكى سۈرەتلەر بىلەن سېلىشتۇردى. ئۇ ئىلگىرى ئۆزى كۆرگەن

بۇددا ئىبادەتخانىلىرى ئىچىدە بۇ"بەزەكلى" ئىبادەتخانىسىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە، ماھىر ئۇستىلارنىڭ نەپىس سەنئەتىلىرىگە قايىل قالىدى... ئۇلاردىن كېيىن ئۇلار يۇقىرىقى تاغ باغرىدىكى گەمە بۇتخانىلارنى زىيارەت قىلدى ۋە ئاجايىپ ـ غارايىپ گۈزەل سۈرەتلەرنى تاماشا قىلدى.

بۇگۈن قوچۇ بالىقىنىڭ ئاياغراقمىدىكى، چوڭ گۈزەل ئوردۇ بېغىدا ئارسلانبەگ ھۈرمىتىگە زىياپەت بېرىلىدى. باغ مېھمان ۋە كۈتكۈچىلەرگە تولغان. باغ قوۋۇقىدىن كىرگەندە، ئوڭ ياقتا كارىز تىلمىسىدىن ئېتىلىپ چىققان سۈزۈك سۇ كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدۇ. ئارسلان باش ئولچى بىلەن قوۋۇقتىن كىرىپلا كۆزى دەرھال تىلمىغا چۈشتى. "ئەجەب سۈزۈك سۇ، شوخ ئېقىشىنى قاراڭ" دېدى باش ئولچىغا قاراپ. "شۇنداق، يەر تومۇرىدىن ئايلىنىپ چىققان ئەركىن تاغ سۈيى، ئۇ تىرىكچىلىك بۇلىقى" دېدى باش ئولچى.

ئۇلار مېۋىزارلىق ئارىسىدىكى يولدىن ئىچكىرىلىدى. كىشىلەر ئۇلارغا ھۈرمەت بىلدۈردى. ئۇلار باغ ئوتتۇرىسىدىكى سالاسۇنلۇق سۈپا ئالدىغا كەلگەندە ئوردۇ ئەربابلىرى، چوڭ ـ كىچىك ئەمەلدارلار ۋە يۇرت كاتتىلىرى قارشى ئالدى. سۈپىغا چىقىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئارسلان باغقا نەزەر تاشلىدى. راستتىنلا بەك ئوبدان، گۈزەل باغكەن. سۈپىدىن ئوڭ ۋە سولغا سوزۇلغان كەڭ، ئۇزۇن ئۆزۈم بارىگىدا كۈز ئايىتىمىدا سارغايغان ھەر خىل ئۈزۈم شىڭگىللىرى ساڭگىلاپ تۇرۇپتۇ. ئەتراپتىكى قىزىل، سېرىق ئالما، ئانار، شاپتۇل، نەشپۈتلەر گويا مېھمانىنى قارشى ئېلىپ كۈلىدۇ. سۈپىنىڭ نېرىراقىدا چوڭ ـ چوڭ قوغۇنلار تىزىپ قويۇلغان. ئۇنىڭ نېرىسىدا كاۋاپخانىلاردىن ئىس كۆتۈرۈلۈپ، مەززىلىك كاۋاپ ھىدى باغقا تولغان.

سۆپەدىكى داستىخانغا باغنىڭ ياخشى مېۋىلىرى قويۇلغان. داستىخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ لېگەنگە شىڭگىلى بىلەن ياتقۇزۇپ قويۇلغان ئۇزۇن مۇناقى ئۇزۇملەر ئارسلانغا گويا "يېمىسىڭىز مەيلىڭىز" دەپ نازلىق كۆلۈمسىرەپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ. ئارسلان شىڭگىلدىن بىر تال ئۇزۇمنى ئۇزۇپ ئاغزىغا سالغاندا، ئۇنى يېمەي ئىلاجى يوقلۇقىنى ھېس قىلدى. راست دېگەندەك بۇ ئۇزۇم قەشقەر ئۇزۇملىرىدىن ھەم ئۇزۇ، ھەم شېرىن ئىكەن. ئۇ ئالدىدا تۇرغان كاسىدىن بىر پارچە قوغۇنىنى يەپ كۆرۈپ، يۇنى قەشقەر قوغۇنىغا سېلىشتۇرۇشقا پېتىنالمىدى...

زىياپەت باشلاندى. كاۋاپ كەينىدىن مەززىلىك تاتلىلار ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇردى. چۈشتىن كېيىن باشلانغان زىياپەت كەچكىچە داۋام قىلدى. نېرىراقتىكى سۆپەدا ئولتۇرۇپ نەغمە قىلىۋاتقان سازەندە-لەرنىڭ ساز-ناخشىلىرى زىياپەتنىڭ پەيزىگە پەيز قوشۇپ تۇردى. ناخشا-ئۇسۇل، قوشاقلار كەينى-كەينىدىن قايناپ تۇردى. كەچقۇرۇن بولغاندا، ساز ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى. كىشىلەر زوق بىلەن سازەندىلەر ئولتۇرۇشقان ياققا قاراپ بويۇندىشاتتى. بىر جۈپ قىز-يىگىتنىڭ شوخ، چاققان ئۇسۇللىرىدىن كېيىن كەكە ساقال بىر سازچى غىجىكە-نى بىر شوخ ئاھاڭغا باشلىۋەتتى. باشقا سازچىلار ئۇنىڭغا تەڭكەش قىلدى. بىرپەستىن كېيىن سازچى ناخشا باشلىدى.

قاتار-قاتار قاپقارا تاغدا،
ئەركىن تىنچ ئورمانلىقتا،
ئارچا-سۆگۈت ئاستىنتا،
ئامراق قۇشلار سايرار،
تەرەڭلىك قۇرۇقلۇقتا،

ئاتقاغسز① مەنگى خۇش قىلۇر ئول —
ئانىڭتەگ ئورۇنلاردا.

غىجەك ئاھاڭنى تەكرارلىدى، سازچىلار، ناخشىچىلار ئاۋاز قوشتى:

"هوي، هوي، هوي، هوي!"

سازچى ناخشىنى داۋام قىلدۇردى:

تەرەڭ قات-قات بۇك تاغدا،
ئەسلى قالىن ئورماندا،
ئېگىز تىك قىيا ئاستىنتا،
تۆگەل جىمجىتلىقتا،
ئىرماش-چىرماش سۆگۈت ئاستىنتا،
ئىنچىكەگىنە سۇۋ قىرغاقىندا،
ئامان ئولتۇرارغا لايىق ئول —
ئانىڭتەگ ئورۇنلاردا.

كۆپچىلىك ئاۋازى جور بولدى:

"هوي، هوي، هوي، هوي!"

يىراق بولۇڭ تەرەڭ تاغدا،
سەۋىگىلىگ ئورماندا،
زۇمرەت سۇۋلار بويىنتا،
جىم-جىم تۆزلەڭدە،
سەگىز يېلگە تەبرەنمىگەن —
سۇرلۇك شۇ جايدا،

---

① ئاتقاغسز — ئەندىشسز.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بىر يالغۇز خۇش بولغۇلۇق ئول —
ئانىڭتەگ ئورۇنلاردا.
"هوي، هوي، هوي، هوي، هـوي!"
كۆكەرىپ تۇرۇر كۆركلۈگ تاغدا،
كۆكۈل ياراشى ئەدگۈ ئورۇنتا،
كۆپ باراقسان سۆگۈتلىكتە،
ئۆركەش ئاققان سۇۋلىقتا،
كۆز قاچقۇنلاردىن① نەرى
كۆرۈنمىش، بىللىمىش ئورۇنتا،
كۆسەنچىگسىز② چىن كۆكۈللۈك ئول —
ئانىڭتەگ ئورۇنلاردا.

ساز، ناخشىلار يەنە "هوي-هـوي"لاپ داپۇدۇمباقنى ئەۋجىگە كۆتۈردى. چوڭ-كىچىك، ئەر-ئاياللار ئۇسۇلغا چۈشۈپ كەتتى. ئاۋال ياۋاش ساماغا ئويىنىشىپ، كېيىن ئىككى-ئىككىدىن بولۇپ، بىر-بىرىنى ئايلىنىپ پىرقىراشقا باشلىدى. ساز، سازغا ئەگىشىپ ئۇسۇل بارغانسېرى چاپسانلاپ قاينىپ كەتتى...گاياللار هېرىپ-هۆمۈدەپ چەتكە چىقتى، بىرمۇنچىلىرى كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىپ پىرقىراۋەردى. يىقىلغانلارنى كىشىلەر كۆتۈرۈپ چەتكە ئالغاندا، ئۇنىڭ ھەمراھلىرى كۆزىنى يۇمۇپ پىرقىراۋەردى... شۇنداق قىلىپ، ئۇسۇل-چىلار ئازىيەۋەردى. ئاخىر بىر جۇپ قىز-يىگىت قالدى. ئۇلار ئازراق

---

① كۆز قاچقۇنلار — بۇددا دىنىدا ئېيتىلىدىغان ئالتە ئوغرى — كۆز، قۇلاق، بۇرۇن، تىل، بەدەن، ئاڭنى كۆرسىتىدۇ.

② كۆسەنچىگسىز — غەمسىز.

پىرقىرىغاندىن كېيىن، بىرپەس ياۋاش ئويندى-دە، يەنە پىرقىراشقا باشلىدى. بىردەم ئوك، بىردەم تەتۇر پىرقىراشتى. پىرقىردى، پىرقىردى، پىرقىردى... توختىمىدى، بارغانچە چاپسانلىشىپ كەتتى. پېشانىلىرىدىن تەرلەر ئاققىلى تۇردى. ئۇلار كۆزىنى ئاچمايلا پىرقىرىغانچە چاپانلىرىنى يېشىپ ئىرغىتىپ تاشلىدى. پىرقىراۋەردى... ئاخىرى كىشىلەر هوگا-سۇرەن بىلەن كېلىپ ئۇلارنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا تاشلاشتى ۋە كۆتۈرگەن پېتى سۈپىغا ئېلىپ كەلدى. ئارسلان باش ئولچى ۋە باشقا ئەمەلدارلار بىلەن قويۇپ ئۇلارنى خۇشال تەبرىكلىدى. سازچىلار ئورۇنلىرىدىن قويۇپ سازنى بولۇشىغا قويۇۋەتتى.

كۆپچىلىك ناخشىلارغا ئەگىشىپ چاۋاكقا كېلىشتۈرۈپ "هوي، هوي-هوي...هوي-هوي، هوي، هوي، هوي!" دەپ ۋارقىرىشاتتى. پۈتكۈل باغ كارامەت خۇشاللىق تەنتەنىسى بىلەن تولدى...

* * *

بۈگۈن ئارسلان يولغا چىقتى. باش ئولچى بىر قىسىم ئەمەلدارلار ۋە چېرىكلەر بىلەن ئۇزىتىپ چىقتى. ئۇلار يۈرتتىن چىقىپ ئاتلىرىنى يورۇتۇپ بىرپەس ماڭغاندىن كېيىن، تاغ باغرىدىكى ئاچا يولغا كېلىپ توختىدى. مېهمان ۋە ئۇزاتقۇچىلار ئاتلىرىدىن چۈشۈپ قۇچاقلاشتى، خوشلاشتى. ئارسلان ئاتلاندى...

باش ئولچى باشلىق ئۇزاتقۇچىلار ئارسلانلار ئۇزاپ كەتكۈچە قاراپ تۇرۇشتى...بىرىپ-بىرىپ ئارسلانلار كۆرۈنمەي قالدى. ئاسماندىكى سۇ دولقۇنىغا ئوخشاپ لەپىلدەپ ئېقىپ تۇرغان ساغىم ئۇلارنى قۇچاقلاپ قوينىغا ئالغاندى....

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئىككىنچى باب

قۇرۇلتاي

قاراخانىلار خانىدانلىقى دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ بايرام كۈنى بېقىنلىشىپ قالدى. ئۇچلۇك ئۇيغۇروش ھالقىسىنىڭ قارارى بويىچە بايرامنى ئوبدان قارشى ئېلىش ۋە بايرام ئالدىدا قۇرۇلتاي ئېچىش جاكالانغانىدى. بۇلتۇردىن تارتىپ پۈتۈن ئەلدە ئالدىراش تەييارلىق باشلىنىپ كەتتى. ئاستانە قەشقەردە تەييارلىق قىزىپ كەتتى: شەھەر ئىچى-تېشىنى پاكىزلاش، سالپى-سايات كوچا-ئۆيلەرنى تەرتىپكە سېلىش، دەرەخ، گۈلزارلىقنى كۆپەيتىش، بولۇپمۇ ئوردۇ، مەسجىد، مەدرىسەلەرنى سىرلاپ، گۈللەش ئالاھىدە ئىش قىلىپ تۇتۇلدى. ھازىر ئەمدى قەشقەردە يالغۇز ئۇچ چوڭ بىنالا ئەمەس، كۆپلىگەن بىنالار — دۆلەت ئىدارە ئورۇنلىرى، تۆرەلەرنىڭ، يۇقىرى ۋە ئوتتۇرا قاتلام ئەمەلدارلار، دىنىي ئۆلىمالار ۋە ئىكتارلارنىڭ سالاپەتلىك سارايلىرى مەيدانغا كەلدى. چەت ئەل ئەلچىخانىلىرى ۋە ئالىي، تۆۋەن مېھمانخانىلارمۇ سېلىندى. كىچىك ئوقۇللار ۋە يېڭى-يېڭى مەسجىدلەر بارلىققا كەلدى. شەھەرنىڭ غەرب، شىمال ۋە شەرق تەرەپلىرىدە، تۈمەن دەرياسىنى بويلاپ گۈزەل باغ-بوستانلار پەيدا بولدى. شۇنداق قىلىپ، ئاۋۇالقى كىچىك دائىرىنىڭ قەشقەر ئورنىدا ئون بەش يىل ئەتراپىدا بىر گۈزەل يېڭى ئاستانە قەد كۆتۈرۈپ چىقتى. قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ يېڭى مەركىزى

بولغان بۇ شەھەر ئۇزاق ئۆتمەي، يالغۇز تۇركلەر دۇنياسىدىلا ئەمەس، سودا، مەدەنىيەت، ھۇنەر سەنئىتى جەھەتلەردە پۈتۈن ئاسىيا ۋە ياۋروپادا داڭلىق شەھەرگە ئايلاندى.

قۇرۇلتايغا تەييارلىق قىلىش توغرىسىدا بىرنەچچە يىل ئىلگىرى قارار قوبۇل قىلىنغان بولسىمۇ، ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن كېچىكىپ كەلگەنىدى، ئەمدى ۋاقىت يېتىپ كېلەي دەپ، ئۇيغۇرۇش ھالقىسى، بارلىق ئوردۇ ئەمەلدارلىرى ئالدىراشلىق بىلەن تەييارلاندى.

سەككىزىنچى ئاي يېتىپ كەلدى. بايرامغا بىرەر ئايدەك ۋاقىت قالدى. قۇرۇلتاينىڭ ئاساسىي قاتناشچىلىرى ــ ھەربىر ئىلىك خانلار قەشقەرگە توپلىنىشقا باشلىدى. سۈتۈق بۇغراخاننىڭ بۇيرۇقى بويىچە، ئىلىك خانلار، خانلار ئايرىم-ئايرىم ياخشى قارشى ئېلىنىدى. قارا قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئالاھىدە ۋەكىلى بۆكە سۈباشى ئالاھىدە قارشى ئېلىنىدى.

سەككىزىنچى ئاينىڭ باشلىرى، قەشقەرنىڭ ياخشى ياز ئايلىرى. چۈشتىن كېيىن ئاتلىق ئەمەلدارلار، ئاتلىق چېرىكلەر تۈمەندىن ئۆتۈپ ئاتۇش يولى بىلەن يۇقىرىلىماقتا ئىدى. ئۇلار قورغان يېزىسىنىڭ چېتىگە كېلىپ توختاشتى. يېزا چېتىدە ئۆستەڭ بويىدىكى چوڭ بىر تۈپ رەدە ئاستىدىكى سەينىغا كىگىز، گىلەم، كۆرپىلەر سېلىنغان، داستىخانلارغا نان، يازلىق مېۋىلەر تىزىلغان. ئۆرە-تۆپە كىشىلەر شاپاشلاپ يۇرۇشىدۇ. ئۆستەڭنىڭ ئۇ ياقىدا ئەر-ئايال ياشلار سەپ نارتىپ تىزىلغان، ئارىلاپ ناغرىنىڭ ۋە سۇنايىنىڭ ئاۋازى كىشىلەرنىڭ چۇقانلىرى ئارىسىدا ئاڭلىنىپ قالدۇ.

شەھەردىن چىققان ئاتلىقلار كەلگەندىن كېيىن، قارشى ئېلىش

www.uyghurkitap.com

مەيدانى قاپلاپ كەتتى. ئاتلىق چېرىكلەر ئۆستەڭدىن ئۆتۈپ، يولنىڭ ئىككى يېقىسىدا تىزىلىپ تۇرۇشتى. ئەمەلدارلار ئاتتىن چۈشۈپ دەم ئېلىشتى. كىشىلەر ئارىلاپ-ئارىلاپ ئاتۇش تېغى يېقىغا قاراپ قويۇشاتتى...

"چاپارمەن كەلدى!" دەپ ۋاراقچىدى بىرسى. يىراقتا — تاغ يوتىسىدىكى يىپىتەك سوزۇلغان يولدا توپا توزۇتۈپ كېلىۋاتقان بىر قارا كۆرۈندى...ئۇ بارغانچە يېقىنلاشتى. ئەمدى بېشىنى قىزىل ياغلىق بىلەن تېڭىۋالغان بىر ئاتلىقنىڭ قۇيۇندەك چېپىپ كېلىۋاتقانلىقى ئوچۇق كۆرۈندى... ئۇ كۆۋرۈك ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشۈپ تەرگە چۆمگەن ئېتىنى بىرسىگە بەردى-دە، رىدە ئاستىغا كېلىپ ئوردۇ قاروۇلباشى قىلىچقا ئالدىراپ سۆزلىدى:

— كېلىۋاتىدۇ، توققۇز ھۇجرىدىن ئۆتۈپلا ئىلگىرىلەپ چاپتىم، ھازىر كېلىدۇ...

— ھە، سەن دەم ئالغىن، — دېدى قىلىچ چېرىككە، كېيىن كۆۋرۈك بېشىغا كېلىپ يۇقىرى قاردى.

"كەلدى، كەلدى" دېدى كىشىلەر. ئەمدى تاغ باغرىدىكى تۈزلەڭلىكتە چاڭ كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان بىر توپ ئاتلىقلار كۆرۈندى.

بىرپەستىن كېيىن مېھمانلار يېتىپ كەلدى. ناغرا-سۇناي ۋە كىشىلەرنىڭ ھوگا-سۇرەنلىرى ياڭراپ كەتتى. ئوتتۇرىدا بۆكە سۇباشى كەلمەكتە. ئۇ ئېگىز تورۇق ئاتقا مىنگەن، بېشىنى قىزىل ياغلىق بىلەن تېڭىۋالغان، جىگەر رەڭ ئۇزۇن يەكتىكى ئۈستىدىن كەمەر باغلىۋالغان، كەمەردە ساپ غىلاپلىرى پارقىراپ تۇرغان خەنجەر ئىككى يېنىدا ئۇنىڭغا ئوخشاشلا كېيىنگەن، چوڭ گەۋدىلىك قىلىچلىق ئىككى چېرىكباشى كەلمەكتە. كېيىنكى قاتارلاردا ئەمەل-

دارلار، قىلىچلىق چېرىكباشلىرى ۋە نەيزە-قالقانلىق چېرىكلەر.

كۆۋرۈكتىن نېرىراقتا مېھمانلار ئاتتىن چۈشتى. كۆۋرۈك ئالدىدا تۇرغان توغرۇلبەگ، بۆرىبەگ، قىلىچ ۋە باشقا ئەمەلدارلار ئالدىغا ماڭدى، ئۇلار ئۆزئارا قۇچاقلىشىپ قىزغىن كۆرۈشتى. قارشى ئېلىش ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى...

مېھمانلار باش-كۆزلىرىنى سۈرتكەندىن كېيىن، رەدە ئاستىدىكى داستىخانغا تەكلىپ قىلىندى. بىرپەس ئارام ئالغاندىن كېيىن، مېھمانلار مېھمان ئىگىلىرى بىلەن شەھەرگە قاراپ مېڭىشتى...

* * *

ئوردۇدىكى سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ئىشخانىسىدا ئۇيغۇرۇش هالقىسىنىڭ مەجلىسى بولماقتا. سۇتۇق بۇغراخان باشچىلىق قىلدى. بارسبەگ، توغرۇلبەگلەرمۇ بۇ باش قوشۇشتا بار ئىدى. بۇگۈنكى بۇ باش قوشۇشتا قۇرۇلتايىنىڭ تەييارلىقى تەكشۈرۈلمەكتە ئىدى.

ــ ئىلىك خانلار ۋە ئىدىقۇت خانىنىڭ ئەلچىسى كېلىپ بولدى، ــ دېدى بارسبەگ، ــ ھەممىسى ئامان-ئېسەن، كەيپىياتلىرى ياخشى، ئات ئۈستىدە ھېرىپ كەلگىنى ئۈچۈن، هارغىنلىق كۆرۈلمەكتە. باتۇرتاغا مېھمانخانىغا بېرىپ هال سورىدى.

ــ ھەممىسى كېلىشىپتۇ، ــ دېدى باتۇرتاغا، ــ دەم ئېلىشقا ۋاقىت بېرىش كېرەك بولدى. مەن ئۇلارغىمۇ ئېيتتىم. ئۇچرىشىش ۋاقتىنى ئۈچ كۈندىن كېيىنگە توختاتساق.

ــ ياخشى گەپ، ــ قوشۇلدى سۇتۇق، ــ بۇگۈن، ئەتە، ئۆگۈن، ــ ئۇ بارماقلىرى بىلەن سانىدى، ــ يەنە بىر كۈن قوشايلۇق، ئىندىن، بۇگۈندىن باشقا ئۈچ كۈن دەم ئالسۇن. چىندىنلىققا كۆرۈشسەك،

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قانداق؟

هەممەيلەن قوشۇلدى. بۇنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋەزىپىسى بارلىق بەگكە تاپشۇرۇلدى.

ــ قۇرۇلتايدا سۆزلىنىدىغان سۆز ۋە دۆلەت بەلگىلىمىسى كۆپ قېتىم تالقىلاندى. يەنە قانداق ئىشلار بار، ــ دېدى سۈتۈق بىرئاز ئويلىنىپ، ــ ئاۋۋالدىن ئېيتىپ كېلىۋاتقان نىشانسىز: پاراۋانلىق، بىلىگلىك، بىرلىك، قوغدىنىش؛ كېيىن چەت بىلەن ئالاقىدە "ئاداشقا ئاداش، ياغىغا ياغى" دېگەن سۆزنى قوشتۇق. ئىلىك ھاجىپ، سىزنىڭ يەنە سۆزلىرىڭىز بار بولغاي...

ــ بەش سۆزلۈك نىشان بەك ئەدگۈ، ــ دېدى ئىلىك ئىككىلەنگەندەك بولۇپ، كېيىن سۆزنى داۋام قىلدى، ــ ئەلنىڭ پاراۋانلىقى ئالدى بىلەن تەييار تاپلار ئۈچۈن بولماقتا. مەن "تەڭلىك" دېگەن بىر سۆزنى قوشاي دەيمەن. "بىلىگلىك"دە دىن بىلىگى باشقا بىلىگلەرنى بېسىپ كەتمەكتە. "ھەر بىلىگ ئۆز ئالدىغا بولسۇن" دېسەك بولارمۇ؟ "بىرلىك"دە ھەربىر خانلىقلارنىڭ بىرلىكىنى كۆچەيتىمەك ئۈچۈن پۈتۈن بىرلەشكەن دۆلەت ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئەركىگە تەگمەسلىك سۆزلەنسە؛ بىرقانچە خانلىقلار، ياكى خانلىقلارنىڭ كۆپ قىسمى تېخى ئىسلام دىنىغا كىرگىنى يوق. قاراقوچۇ خانلىقى بولسا جىق يىراق. "دىنىدا مەيلىچە بولۇش، كۈچ ئىشلەتمەسلىك" دېگەن سۆز بېكىتىلسە. "ئاداشقا ئاداش، ياغىغا ياغى" سۆزى ياخشى ئېيتىلغان.

ــ مانا قاراڭ، دوستىمىز ئىلىك بىزدىن جىق ئويلايدۇ، ــ دېدى سۈتۈق كۈلۈپ، ــ ياخشى ئويلىنىش، ياخشى سۆزلەر... "تەڭلىك" ...، ــ ئۇ ئويلىنىپ توختاپ قالدى...

ــ تەڭلىك ــ بۇ چوڭ سۆز، ھاجىپ، ــ دېدى بىلگە تېكىن ئويچان سىياقتا، ــ تەڭلىكىنى قانداق ئورنىتىش كېرەك؟ تۆرەلەر، ئېكىتالار، يەر ئىگىلىرىنى دېھقانلارغا، نامراتلارغا تەڭ قىلىش كېرەكمۇ، ياكى دېھقان ۋە نامراتلارنى ئۇلارغا تەڭ قىلىش كېرەكمۇ؟ بىرىنى چۈشۈرۈپ، بىرىنى تىكلەش؛ ياكى بىرىنى كۆسۈپ، بىرىگە ئۇلاش... قانداق تەڭ قىلماق كېرەك؟ ياخشى سۆز. لېكىن چوڭ گەپ، قىينىراق گەپ...بىرىنى يۆلەپ، بىرىنى بېسىپراق قويماق قانداق بولاركىن؟!...بۇ ئىشنى ئۆتكەن قېتىم ھاجىپ ئېيتقاندىن كېيىن جەق ئويلىدىم. لېكىن ئۇزۇپ گەپ قىلىش قىيىندەك تۇرىدۇ...

ــ ئويلاشقا تېگىشلىك ئىش، ــ دېدى خانىش ئايدەك، ــ ئەگەر تەڭلىك بولمىسا كۆپچىلىك بودۇن پاراۋان بولمايدۇ، بودۇن پاراۋان بولمىسا، ئەل پاراۋان بولالمايدۇ. بۇ ئەھۋال ھازىر ئەمدى ئوچۇق كۆرۈنمەكتە. لېكىن، قانداق "تەڭ" قىلىش كېرەك؟ مەنمۇ بۇنىڭغا بىرنېمە دېيەلمەيمەن.

ــ بىز ئىككىمىز بۇ ئىش ئۈستىدە جەق ئويلاشتۇق، ــ دېدى خان خانىشقا قاراپ، كۆلۈپ ــ ئاخىر ئايدەك "تەڭلىك" دېگەن سۆزدە مەنى سۈندۈردى. لېكىن، قانداق "تەڭ" قىلىشتا بىر يەرگە كېلەلمىدۇق. بۇ، ئېيتقاندەك، ھەم چوڭ ئىش، ھەم قىيىن ئىش...

ــ بۇ ئىشنى يەنە ئويلىشايلۇق، ــ دېدى ساقلىنى سىلاپ ئويلاپ ئولتۇرغان باتۇرتاغا، ــ بىرىنى چۈشۈرۈپ، بىرىنى تىكلەش: ياكى، بىرىنى كۆسۈپ، بىرىگە ئۇلاشنى ھازىرچە قويۇپ تۇرساق، بىلگە تېكىن ئېيتقاندەك بىرىنى يۆلەپ، بىرىنى بېسىپراق قويۇش، تىزگىننى تارتىپ قويۇش ياخشى بولارمىكىن؟!

www.uyghurkitap.com

ــ خوپ، باتۇرتاغنىڭ سۆزىچە بولۇن، ــ دېدى سۈتۈق بۇغراخان، ــ تەكلىك توغرىسىدىكى تالقىمىزنى قۇرۇلتايدىن كېيىن يەنە داۋاملىق ئېلىپ بارايلى. دۆلەت قانۇنىچۇ؟ ــ ئۇ سوئال ئالامىتى بىلەن بىلگە تېكىنگە قارىدى.

ــ بەلگىلىمە توغرىسىدا باشقا پىكىر يوق، ــ دېدى بىلگە تېكىن، ــ ئىنچىكىلەپ پىزىشنى ئىلىك خانلارغا قالدۇرساق. دۆلەت قانۇنى ھەممە پارچە ئىشلارنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشى قېيىن.

ــ خوپ، ئۇنداق بولسا، سۆز بىلەن بەلگىلىمنى باسمىدا بېسىپ تەييارلاش كېرەك، ــ دېدى سۈتۈق بۇغراخان، ــ ئاۋۋال ئوردۇ ئولچەلىرىغا، ئاندىن كېيىن قۇرۇلتايغا تارقىتىپ بېرىش كېرەك. ئۇچ كۈندىن كېيىن، ئاينىڭ ئون سەككىزىنچى كۈنى ئوردۇ كېڭەشمىسىنى ئاچايلۇق. يىغىرمىنچى كۈنى قۇرۇلتاينى ئاچايلۇق. قانداق، ئۇلگۈرەمزمۇ؟

ــ ئۇلگۈرىمىز، ــ دەپ جاۋاب بەردى ھاجىپ.

ــ ئەلنى قوغداش ئىشىنى كۆچەيتمەك لازىم، ــ دېدى سۈتۈق ۋە جىددىيەرەك ئاھاڭ بىلەن داۋام قىلدى، ــ كەلگەن خەۋەرلەرگە قارىغاندا، سامانىلار، بىر ياقتىن ئۇ ياقتىكى قېرىنداش ئۇلۇسلارنى قىينايدىكەن، يەنە بىر ياقتىن بۇ ياققا باستۇرۇپ كېلىپ، بىزنىڭ يۇرتىمىزنى بېسىۋېلىشقا ئۇرۇنماقتا. قۇرۇلتايدىن كېيىن تەييارلىقنى ئالدىرىتىش كېرەك.

ــ بىرەر جاۋابكار كىشى ئەۋەتىپ، بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلى سىمجۇق بىلەن ئۇچرىشىش كېرەك ئىدى، ــ دېدى بىلگە تېكىن، ــ ئۇ بىزنى كۈتكىلى ئۇچ يىل بولدى. چاپسانراق كىشى بارسا بولارمىكىن؟

ــ بۇ ياخشى پىكىر، ــ دېدى باتۇرتاغا، ــ بۇ بىزنىڭ تەييار-

لەقمىزنىڭ بىر بۆلىكى بولۇشى لازىم. راستتىنلا ئەمىر ئەبۇ ئەلى بىزنى كۆتكىلى ئۇچ يىل بولدى. چاپارلىراق كىشى بارسۇن.

ــ كىم بارسا بۇلار؟ ــ سوردى سۇتۇق بۇغراخان.

ــ قوچقار قايتىپ كەلگەندە، ئەبۇ ئەلى ئوردۇ باش بېتكچىسى غۇلامخان دېگەن ئادەمنى ئۆزگەنىگە ئەۋەتمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتقانىدى. بىزدىن قىلىچ بارسا قانداق؟ ئۇ يارايدۇ. يەنە ئۇ ئوردۇ قاروۇغباشى-دە، ــ دېدى ئايدىڭ.

ــ مەيلى، ــ دېدى سۇتۇق، ــ ئۇ قوچقار بىلەن بىللە بارسۇن،

سەككىزىنچى ئايىنىڭ يىگىرمىنچى كۈنى. ئەتىگەندىلا ئوردۇ ئىچىدە قاتىلائچىلىق باشلىنىپ كەتتى. ئوردۇ يىغىن سارىيى پاكىز تەييارلانغان. شىرە-ئورۇندۇقلار رەتلىك تىزىلغان، ئىشكىنىڭ يېنىدا قىلىچلىق ئىككى قاروۇغچى تۇرىدۇ. بېشىغا پۆپۈكلۈك بۆرك، ئۇستىگە كالتە قىزىل پەشمەت، پۇتلىرىغا گۈللۈك جىگەر رەڭ پوپۇچ كىيگەن ياش ئوردۇ خادىملىرى شىرەلەرگە قەغەز، دۇۋەت-قەلەم... لەرنى تىزماقتا...

چوڭ مېھمانخانىسىدا ئوردۇ ئولچىلىرى ۋە باشقا ئەمەلدارلار ئۆرە-تۆپە، بىر-بىرى بىلەن پاراڭلاشماقتا...

ئوردۇنىڭ چوڭ قوۋۇقى ئالدىدا ئىككى ياقتا، قوۋۇق قاسىقىدا، قوۋۇق ئىچىدە نەيزىلىك قاروۇغچىلار قاتار تىزىلغان. قوۋۇق ئالدىدا ئوردۇ ئاغىسى بارسبەگ بىرنەچچە ئەمەلدارلار بىلەن مېھمانلارنى كۈتمەكتە...

قوۋۇق ئۈستىدىكى پەشتاقتىن تۈيۈقسىز كاناي ۋە ناغرا ئاۋازى ياڭرىدى. ئوردۇ ئالدىدا نېرىراقتا تۇرغان كىشىلەر توپى كۈنپېتىش

www.uyghurkitap.com

ياقتىكى كوچىغا قاراشتى. بارسىبەگلەر ئۆزلىرىنى تۇيۇقسىز ئۇ ياققا يۆزلەندى. بىر توپ ئاتلىقلار ئوردۇ ئالدىغا كېلىپ كەلدى. بۇلار بۆكە سۇباشى، ئولىچى، بىر قىسىم بەگ ۋە ئەلمك خانلار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر قاروۇلچىباشى ۋە تۆت قاروۇلچى، ئارقىلىرىدا مېھمانلارنىڭ ئەمەلدارلىرى ۋە قاروۇلچىلار كەلمەكتە ئىدى.

مېھمانلار قوۋۇق ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشۈشتى. بارسىبەگ ۋە قالغان ئەمەلدارلار ئۇلارنى قارشى ئېلىپ، ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلىپ بىللە ماڭدى. ئۇلار قوۋۇقتىن كىرىپ ئوك ياققا بۇرالدى ۋە كەڭ، ئېگىز، يوروق ئايۋان بىلەن ئىچكىرى قاراپ مېڭىشتى...

مېھمانلار مېھمانسارايغا كىرىشتى، سارايدىكى قالايمىقان پاراك توختاپ، كىشىلەرنىڭ دىققىتى ئۇلارغا بۇرالدى. ئاڭغۇچە ئىچكىرىدىن سۈتۈق بۇغراخان ئايدىڭ خانىش بىلەن چىقىپ كەلدى، ئەمدى كىشىلەر ئۇ ياققا قاراشتى. سۈتۈق بۇغراخان بىلەن ئايدىڭ مېھمانلار بىلەن سەممىي كۆرۈشتى، كېيىن، كۆپچىلىكنىڭ ھۇرمىتىگە جاۋاب قايتۇردى. بارسىبەگ خان، خانىش مېھمانلار ۋە باشقىلارنى سارايغا تەكلىپ قىلدى. كىشىلەر خانغا ئەگىشىپ مېڭىشتى.

چوڭ چاقماق سارايغا ئادەم تولدى. سۈتۈق بۇغراخان ئايدىڭ بىلەن گىلەم، كۆرپىلەر سېلىنغان، ئۆزۈن، پەس شىرە قويۇلغان تاختا سۇپىغا چىقتى. لېكىن باشقىلارنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشمىدى. بارسىبەگنىڭ تەكلىپى بىلەن باتۇرتاغا، بىلگە تېكىن خان بىلەن خانىشنىڭ ئىككى يېقىغا ئۆتتى. بۆكە سۇباشى تاغىنىڭ يېنىغا، ئولچىنىبەگ بىلگە تېكىننىڭ يېنىغا تەكلىپ قىلىندى. ئۇنىدىن كېيىن، ئىلىك خانلار، ئولچىلار ۋە باشقا خانلار چىقىشتى. خانىنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئۇلار كۆپچىلىككە يۈزلىنىپ شىرە ئالدىدىكى كۆرپىلەر

ئۇستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى. شۇنىڭدىن كېيىن يېغىن قاتناشـ
چىلىرىمۇ ئولتۇرۇشتى. جايلاردىن كەلگەن ۋەكىللەردىن باشقا، قەشقەر
شەھىرىدىكى چوڭ-كىچىك ئەمەلدارلار بولۇپ، ئىككى يۈزدىن ئارتۇق
كىشى يىغىنغا قاتناشى، بىرپەس جىمجىتلىقتىن كېيىن، سۇتۇق
بۇغراخان سۆز باشلىدى:

— قاراخانىلار خاندانلىقىمىزنىڭ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

داغدۇغىلىق ساز چېلىندى. ھەممە ئورۇنلىرىدىن قوپتى، ساز
توختىدى.

— قۇرۇلتايغا ۋە دۆلەت تويىمىزغا قاتناشقىلى ئۇچۇن ئۇزاق
يوللارنى بېسىپ ئاستانىمىزگە كەلگەن قارا قوچۇ ئۇيغۇر دۆلىتى
ئىدىقۇت خانىنىڭ ئەلچىسى بۆكە سۇباشى، ماچىن خانىلىقى خانى
شىرخانىنىڭ ئەلچىسى ئولچىنبەگنى قارشى ئالىمىز.

يەنە ساز چېلىندى. كىشىلەر ئۇلارغا ھۆرمەت بىلدۈردى.

— ھەر بىر ئىلىكخانلار، خانلارنى ۋە باشقا مېھمانلارنى قارشى
ئالىمىز!

يەنە ساز چېلىندى.

تۆردىكى مېھمانلار جاۋاب ھۆرمىتى بىلەن تازىم قىلىشتى. سۇتۇق
بۇغراخانىنىڭ ئىشارىتى بىلەن ھەممەيلەن ئولتۇردى.

بۇغراخان سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بىز دۆلەت ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان ۋاقتىتا، پاراۋانلىق،
بىلىگىلىك، بىرلىك، قوغدىنىش، دەپ جاكا قىلغانىدۇق، كېيىن،
چەت بىلەن ئالاقە قىلىشتا "ئاداشقا ئاداش، ياغىغا ياغى" دېگەنىنى
قوشتۇق. ئۆتكەن يىگىرمە يىلدىن بۇيان شۇ نىشانغا قاراپ ئىش قىلىپ
كەلدۇق، بىراق، ئېلىمىز ئوبدان پاراۋان بولالمىدى. بىلىگ ئۆگۈت

ئىشىمىز ئارقىدا. ئەلنى قوغداش كۆچىمىز يەنە بوشراق، ئەل بىرلىكىنى ھەرقايسى ئىلىكخانلار ۋە باشقا خانلار ئۆز خانلىقىنىڭ بىرلىكى ئۈچۈن ۋە پۈتۈن ئەلنىڭ بىرلىكى ئۈچۈن ئۈيغۇشقاقلىق بىلەن ئىشلەپ كەلدى، بۇنىڭدىن بەك خۇش بىز. شۇنى خۇشلۇق بىلەن جاكالايمىزكى. قاراقوچۇ ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ ئىدىقۇت خانى ۋە ماچىن خانى شىرخان قۇرۇلتايىمىزغا ھەم دۆلەت تويىمىزغا قاتنىشىش ئۈچۈن ئەلچىلىرىنى ئەۋەتتى. بىز بىلەن بىللە چىلىشماققا نىيەت بىلدۈردى. چىن كۆكلىمىزدىن ھەشقاللا ئىيتىمىز. سامانىلار پادىشاھلىقى پەرغانە، شاش، بۇخارا، سەمەرقەنت ۋە سىر دەريا بىلەن ئامۇ دەريا ئارىلىقىدىكى قەبرىنداش ئۇلۇسلىرىمىزنى بىرىپ ياتقىلى ئۇزاق بولدى. ئۇلار يەنە بىزنىڭ يۇرتىمىزغا بېرىپ كىرىشكە تەييارلىق قىلماقتا. سامانىلار پادىشاھى مەنسۇر يېقىندىن بېرى بىزنى قورقۇتۇش ئۈچۈن داۋراڭ سېلىۋاتىدۇ. ئۇلار ئۇچ يىلدىن بېرى بىزنىڭ چېگرىمىزغا بىرنەچچە قېتىم بېرىپ كىردى. يەتتە-سۇغا كۆپرەك ئۇرۇندى، بىز ئۇرۇپ ياندۇردۇق. شۇنداقلا، ئۇلار-نىڭ چوڭ كۈچ بىلەن باستۇرۇپ كېلىشىگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن تەييارلىقىلىك باشلىدۇق. بىز چەت ئەللەر بىلەن تىنچ، ئىناق ئۆتۈشنى خالايمىز. ئەگەر باستۇرۇپ كەلسە سوقتا بېرىمىز.

بىزگە ئەلنىڭ ئىشىنى ياخشىلاش ۋە تاشقى ياغىنا تەڭ كېلىش، ئەلنى قوغداش ئۈچۈن تولۇقراق بىر بەلگىلىمە كېرەك بولۇپ قالدى. ھازىرغىچە بولغان بەلگىلىمە، تەرتىپلەرنىڭ بەزىلىرى ئىشقا يارىمايدىغان بولۇپ قالدى. بىز، بىر دۆلەت ئىشلار بەلگىلىمىسى تۈزۈپ چىقتۇق، بۇ سىلەرگە تارقىتىلدى، بۇنىڭغا قاراپ ھەربىر ئىلىكخانلار يېڭىچە بەلگىلىمە تۈزۈپ چىقىشى كېرەك. جانابىي بىلگە تېكىن دۆلەت

ئىشلار بەلگىلىمىسى ئۇستىدە سۆزلەپ ئۆتىۋىن...

بىلكە تېكىن دۆلەت ئىشلار بەلگىلىمىسىنى ئوقۇپ، بەزى جايلىرىغا چۈشەنچە بەردى.

بەلگىلىمىنىڭ بىرىنچى قىسمى دۆلەت تەۋرىنىدا بولۇپ، ئۇلۇغ قاراخانىلار دۆلىتى ئۇيغۇر، قارلۇق، ياغما، چىگىل، باسمىل، تۈركەش قاتارلىق ئۇلۇسلاردىن ۋە ھەربىر ئىلىكخانلاردىن ئۇيۇشقان، ئۇيغۇر ئۇلۇسىنى تۈپ ئاساس قىلغان دۆلەت ئىكەنلىكى بايقىتىلگەن.

دۆلەتنىڭ بارلىق ئالىي ھوقۇقى بۇغراخانغا تەئەللۇق بولۇپ، ئۇچ بەش يىلدا بىر قېتىم ئىلىكخانلار ۋە خانلارنىڭ قۇرۇلتىيىنى چاقىرىپ چوڭ ئىشلار مەسلىھەت قىلىنىدىغانلىقى؛ ئاستانىدە "ئۇچ-لۇك ئۇيغۇرۇش ھالقىسى" بولۇپ، قۇرۇلتايدىن يۇقىرى ھوقۇقلۇق ئورۇن ئىكەنلىكى؛ خان لازىم تاپقان ۋاقىتتا ئوردۇ كېڭەشمىسى ئېچىپ ئۆۋەتتىكى ئىشلار تالقىلىنىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن.

بەلگىلىمىدە چېرىك ھوقۇقى، ئالۋاڭ-ياساق ئېلىش ھوقۇقى، قاماش ۋە ئۆلتۈرۈش ھوقۇقى، چوڭ ئەمەلدارلارنى تەيىنلەش ھوقۇقى خاندانلىققا تەئەللۇق ئىكەنلىكى ئېنىق كۆرسىتىلگەن.

بەلگىلىمىنىڭ ئىككىنچى قىسمى دۆلەت قۇرۇلمىسى توغرىسىدا بولۇپ، بۇغراخاندىن قالسا جايلاردا ئىلىكخانلار ئۆز دائىرىسىدە ئالى ھوقۇقلۇق بولۇپ، ھەممە ئىشلارنى باشقۇرىدىغانلىقى ئالاھىدە كۆرسىتىلگەن، تۆۋەندە بولسا ئايماقباشى، بەگ ياكى قەبىلە-باشلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھوقۇقى ۋە مەجبۇرىيىتى كۆرسىتىلگەن.

بەلگىلىمىنىڭ ئۈچىنچى قىسمى، جەمئىيەت قۇرۇلمىسى توغرىسىدا بولۇپ، قوللۇق تۈزۈمى بىكار قىلىنغانلىقى، قولچىلىققا يول

قويۇلمايدىغانلىقى يېزىلغان. يەر، ياپىلاق، كۆل، ئورمان دۆلەت ئىگىلىكىدە بولۇپ، دۆلەت بىر قىسمىنى باشقۇرغاندىن تاشقىرى، قالغانلىرىنى تۆرىلەر، ئېكتارلار، يۇقىرى ئەمەلدارلار ۋە ئىجارىچى زېمىندارلار باشقۇرىدىغانلىقى؛ ياقىچى تارىخچىلارنىڭ ۋە نامراتلارنىڭ يەر تەرىش، ئىجارە ھەققى تۆلەش ۋە باياشلارنىڭ يېرىدە، ئۆيىدە، ھۈنەرۋەنلىكىدە ئىشلەش مەجبۇرىيىتى كۆرسىتىلگەن.

بەلگىلىمىنىڭ تۆتىنچى قىسمى، دۆلەت كىرىمى توغرىسىدا بولۇپ، دۆلەت يېرى، چارۋىچىلىق ۋە ھۈنەرۋەنچىلىكىدىن كىرگەن كىرىمدىن باشقا، ئالىق مەھسۇلاتىدىن، مېۋىدىن ئۆشرىگە ئوندىن بىرىنى، چارۋا مالدىن ئوندىن بىرىنى، ھۈنەرۋەنلەر، سودىگەرلەر پۇل كىرىمىدىن بەشتىن بىرىنى زاكاتقا، قىرىقتىن بىرىنى جازانىخورلارنىڭ كىرىمىدىن ئوچتىن بىرىنى دۆلەتكە بېرىشى كۆرسىتىلگەن.

بەلگىلىمىنىڭ بەشىنچى قىسمى، چېرىك ئىشلار توغرىسىدا بولۇپ چېرىك ئالىي ھوقۇق بۇغراخانغا تەئەللۇق ئىكەنلىكى، دۆلەتنىڭ كۈچى جان تىكىپ ئەلنى قوغدىشى شەرت ئىكەنلىكى، ئوردۇدا چېرىك ئولچى بولۇپ، ئۇنىڭ قول ئاستىدا سۈباشى، يۈزمىڭباشى، ئۇمەنباشى، مىڭباشى، يۈزباشى، ئونباشى دەپ بۆلۈنىدىغانلىقى، چېرىكلەرنىڭ ئەلنى قوغداش مەجبۇرىيىتى بارلىقى، چېرىك بولۇشقا چاقىرىلغانلارنىڭ باش تارتماي چوقۇم كېلىشى، چېرىكلەرنىڭ خەلقنىڭ جېنىغا، مۈلكىگە، پۇلىغا، مېلىغا تەگمەسلىكى ۋە خەلقنىڭ چېرىكلەرنى قوللىشى لازىملىقى كۆرسىتىلگەن.

بەلگىلىمىنىڭ ئالتىنچى قىسمى، جىنايەتچىلەرگە جازا بېرىش توغرىسىدا بولۇپ، ئۆلۈم جازاسى بېرىش، ئۇنەككە ئېلىش ۋە تەن

جازاسی بېرىش بەلگىلەنگەن. ئادەم تۆلىتۇرگەن، دۆلەتكە قارشى ھەرىكەت قىلغان، چەت ئەلگە سېتىلغان (ياكى پايلاقچىلىق قىلغان)، بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچىلىق قىلغان، ئوت كېتىشتىن پايدىلىنىپ ئوغرىلىق قىلغان، ئۇچ قېتىم تەكرار ئوغرىلىق قىلغان... لارغا تۆلۈم جازاسى بېرىش؛ ئادەم ساتقان، ئوردۇ، مەسجىد (بۇتخانا) نەرسە-لىرىنى ئوغرىلىغان، چېرىك قورال ئوغرىلىغان، دۆلەتكە باج تۆلىمە-گەن، ئادەم ئورۇپ ياردار قىلغان، ئىجارە ھەققى تۆلىمىگەن، ئارتۇق ئىجارە ھەققى ۋە ئارتۇق جازانە ئالغانلار، يانچۇقچىلار... غا تۆنەك ياكى تۆنەك ئورنىغا مال جەريمانە قويۇشمۇ كۆرسىتىلگەن؛ تەن جازالىرى: ئوغرىنىڭ ئوڭ قولى، بۇلاڭچىنىڭ ئوڭ پۇتى، خانغا قارشى سۆز قىلغانىنىڭ تىلى، ئوت قويغانىنىڭ سول قولى، ئالدامچى، خىيانەتچىنىڭ تىلى، زىناخورنىڭ بۇرنى، چېرىكلىكتىن قاچقانىنىڭ سول پۇتى كېسىلىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن.

بىلگە تېكىن بەلگىلىمىنى ئوقۇپ ئىزاھات بەرگەندىن كېيىن، بۇغراخان كۆپچىلىكىنىڭ ئويلىشىنى تاپشۇردى ۋە بۇگۇنكى قۇرۇلتاي-نىڭ ئولتۇرۇشى يېپىلدى.

ئويلىشىلار، ئۆزئارا پىكىر ئېلىشىشلار، چوڭ-كىچىك ھالقە-لاردا تالقىلاشلاردىن كېيىن، ھەممەيلەن خانىنىڭ سۆزىگە ۋە بەلگىلە-مىگە قوشۇلدى. سەككىزىنچى ئاينىڭ يىگىرمە بەشىنچى كۈنى ئىلىك-خانلار، بەزى ئەمەلدارلار سۆز قىلغاندىن كېيىن، بۇغراخان سۆز قىلىپ قۇرۇلتاي تارقالدى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئۇچىنچى باب

بايرام تەنتەنىسى

بۈگۈن ــ سەككزىنچى ئاينىڭ ئوتتۇزىنچى كۈنى ــ دۆلەت تويىنىڭ هارپىسى. سۈتۈق بۈغراخان بۈگۈن ئەتىگەنرەك قوپتى. يۈز-كۆز-لىرىنى يۇغاندىن كېيىن، ئادىتى بويىچە ئانىسىنىڭ ئالدىغا كىردى. چىرايلىق قېرىنغان ئاقباش تەركىن بېگىم كۆرپە ئۈستىدە ئىككى ياستۇقتا يۆلىنىپ يانپاشلاپ ياتاتتى. ئوغلى كىرگەندىن كېيىن ئانا ئورنىدىن ئازراق قىمىرلاپ قويدى.

ــ ئەھۋالىڭىز قانداقراق، ئانا؟ ــ سورىدى بۈغراخان ئانىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ.

ــ خۇداغا شۈكۈر، يامان ئەمەس. ئىككى پۈتۈمىنىڭ ماغدۇرى يوق. ئۈيقۇم قېچىپ قالدى. كېرەك يوق....، هە، مەندىن ئەندىشە قىلماڭ، ئىشىڭىزغا پۇختا بولۇڭ، ــ ئانا ئوغلىنىڭ چىرايىغا دىققەت بىلەن سەپسېلىپ بىرەر نەرسە ئويلىغاندەك قارىدى. "يېشى چوڭ بولۇپ قالدى، ــ دەپ ئويلىدى ئوغلىغا قارىغانچە، ــ توغرا، بۇ ئەمدى ئات چېپىپ يۈرگەن كۆدەك ئەمەس، تەختكە يېگرمە ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئولتۇرغانىدى، مانا ئەمدى توپتوغرا قىرىق ياشقا كىردى... يۈكى ئاز ئەمەس. تەڭ يېقىندىن بېرى بىرئاز تېرىككەك بولۇپ قالدى. بۇ ياخشى ئەمەس..."

ــ بۈگۈن تويىمىزنىڭ هارپىسى، ئانا. سىزگە قۇتلۇق بولسۇن.

ــ بىللە بولسۇن. مەن ئېھتىمالىم كېلەر يىلقى تويىنى سىلەر بىلەن بىللە ئۆتكۈزەلمەسمەن. قېرىدىم، تۇرمۇش شۇنداق نەرسە، بىرىنى ئۇزىتىپ، بىرىگە قۇچاق ئاچىدۇ...، ــ ئۇ كۆڭلى يېرىم بولۇپ، ياشلىرىنى سۈرتتى.

ــ مالال بولماڭ ئانا. بىز تېخى سىز بىلەن بىللە جەق تويلارنى ئۆتكۈزىمىز.

ــ ئىلاھىم شۇنداق بولغاي... ئۆز ئىشىڭىزغا پۇختا بولۇڭ، بالام. ئىدراكىڭىزغا ھەممە قايىل. ئەمدى ئۆزىڭىزنى توختىتىپ، جىقراق ئويلاپ ئىش قىلىدىغان ۋاقتىڭىز كەلدى." يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس" دەيدىغۇ كىشىلەر. قۇرۇلتاي ئوبدان ئېچىلدى. ئەل دادىغا، دوستلار سۆزىگە جىقراق قۇلاق سالماق كېرەك.

ــ رەھمەت ئانا، كۆڭلۈمدە چىڭ تۇتىمەن.

ــ ئەبۇ نەسىر سامانىنىڭ مۇردىسىنى قەيەرگە قويماقچى؟

ــ شۇ ئىشنى سىز بىلەن مەسلىھەتلىشەي دېگەنىدىم.

ــ ئاتۇش قۇمباغقا قويۇڭلار. بىزمۇ ئاخىر شۇ يەرگە بارىمىز... ئۇ بېرىپ تۇرسۇن. ئەبۇ نەسىر ئوبدان ئادەم، ئىسلام دىنىنى بىزگە ئېلىپ كەلگەن ئۇلۇغ ئادەم. ئۇنىڭ جايى جەننەت بولغاي. ھازىرىنى ياخشى ئۆتكۈزۈش كېرەك. ئاندىن ئۇنىڭ بالىلىرىغا قارىشىش كېرەك. ئانىلىرى ئۆلۈپ كەتكەنغۇ دەيمەن...

ــ سىزنىڭ پىكرىڭىزچە بولسۇن. مەنمۇ شۇنداق ئويلىغانىدىم. ئەبۇ نەسىر بىزگە ئىسلام دىنىنى ۋە مۇسۇلمانچىلىق پەرزلىرىنى ئۆگەتكەن پېشۋايىمىز. ئاتۇش قۇمباغقا قويۇلغىنى ياخشى.

ــ شۇنداق قىلىڭلار. ئاتۇش قۇمباغ ئوبدان جاي. شېھىتلەر ماكانى شۇ يەردە بولسۇن. قۇمباغنىڭ شۇ كەنتىگە "مەشھەد" دەپ

نام بېرىڭلار...

ــ خوپ، ئانا. بەك ياخشى، يۇرتىمىزنىڭ نامى مەشھەد بولسۇن، شېھىتلەر ماكانى بولسۇن...

گۈللەيلى كىرىپ خان ئانىغا ۋە خانغا تازىم قىلدى.

ــ گۈللەيلى، چاينى مەشھەگە ئېلىپ كىرسۇن. سۈتۈق بىلەن بىللە ئىچىمەن. ھە، ئايدىڭ ھەم بالىلارمۇ كىرسۇن.

گۈللەيلى تازىم قىلىپ چىقىپ كەتتى...

قۇياش كۆتۈرۈلۈپ چاشكا بولۇپ قالدى. يازنىڭ ئاپتېپى ئەلەم-گەندىلا ئوردۇ ئارقىسىدىكى ھويلىنى قىزدۇرۇشقا باشلىدى. گۈللەر ئېچىلىپ ھۆسنىگە تولغان. باراقسان دەرەخلەر ياپىراقلىرى يېنىك شامالدا شوخ چاۋاك چېلىشماقتا. تەبىئەت گۈزەل، ھەممە خۇش. سۈتۈق بۇغراخانىلا ناكولا. ئۇ پېشايۋاندىكى يۇمشاق ئورۇندۇقتا غەمكىن ئولتۇرۇپ ھويلا سەيناسىدا قىلىچ ئويۇنى قىلىۋاتقان ئوغۇللىرى بايتاش بىلەن تونغانىنىڭ چاققان ھەرىكەتلىرىنى كۆزەتمەكتە. ئون بەش ياشلىق تونغان كىچىكلىكىگە قارىماي، يېشى ئون يەتتىگە تولغان ئاكىسى بايتاشقا تەڭ كەلمەكتە. يەتتە ياشلىق خان قىز ئالانۇرخېنىم ئۇلارنىڭ چۆرىسىدە پىرقىراپ ئاكىلىرىغا مەدەت بەرمەكتە. سۈتۈق ئوغۇل بالىلىرىغا قاراپ مەسلىكى كېلىپ كۈلۈپ قويىدۇ، لېكىن، ئانىسى بىلەن بولغان سۆھبەت ئۇنىڭغا تەسىر قىلدى بولغاي، كۆڭلى خىيالدا. "... يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس"... بىزمۇ بارمىز، ئۇ يەرنىڭ نامى مەشھەد بولسۇن...توغرا، ھەممىمىز ئاخىر بارمىز. ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، تەن بېرىش كېرەك. ئەمما دۇنيادىن قانداق كېتىش مۇھىم... ياخشى كېتىشمۇ، ياكى يامان كېتىشمۇ؟... مەن ياخشى كېتەلەيمەنمۇ؟! ھازىرچە ئىش

يامان ئەمەس، بۇنىڭدىن كېيىنچۇ؟!... ئەلىنى پاراۋان قىلىش ۋە قوغداش!... بەك ئالىي ۋەزىپە. ئەمما، بەك قىيىن ئىش..."

ئايدىڭنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ ئۆيدىن چىقىقان تاۋۇشى سۇتۇقىنىڭ خىيالىنى بۆزدى.

ــ قاراڭ باللارنى، كىشىنىڭ زوقى كېلىدۇ، ــ دېدى ئايدىڭ سۇتۇقىنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ، كېيىن، ئۆزىگە تىكىلىپ قاراپ تۇرغان ئېرىگە ھەيران بولۇپ سورىدى، ــ نېمە بولدى سىزگە؟ ئەجەب ئويچان كۆرۈنىسىزغۇ؟!

ــ ئانام ماڭا چوڭ ئاگاھلاندۇرۇش بەردى. ئۆتكەن يولىمىزنى ئويلاش، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى ياخشى قىلىش كېرەك. ئىش مۇشكۈل، يول تايغاق.

ــ بۇ ئوبدان ئويلاش بوپتۇ. بۇ دورقى قۇرۇلتاي ئوبدان ئۆتتىغۇ؟ ئەل بىرلىكى بولسا، باشقا ئىشلارنى قىلماق ئاسان بولىدۇ. خاتىرجەم بولۇڭ، بىللە چىلىشىمىز، ئەلنى رازى قىلىمىز!

خان قىز ئالانۇرخېنىمنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئايدىڭنىڭ سۆزىنى ئۈزۈپ قويدى.

ــ دادا، ئانا! قارىڭلار، قارىڭلار، بايتاش ئاكام تونغان ئاكامنى ئۆتتى.

راستىنلا شۇنداق بوپتۇ. بايتاش بىر پۇتى بىلەن تىزلىنىپ، قىلىچنى توغرا تۇتۇپ تۇرغان تونغانىنى قىلىچى بىلەن قىستاپ يېقىتقىلى تۇرۇپتۇ. "بولدى ئاكا، داداملار كۆرۈپ قالمىسۇن" دەيتتى تونغان ئاكىسىغا يىلىنىپ، سۇتۇق بىلەن ئايدىڭ مەز بولۇپ كۈلۈشتى. ئىككى قىزنىڭ يۆلىشى بىلەن ئۆيدىن چىقىقان خان ئانا ئۇلارغا زوقلىنىپ قاراپ تۇردى. سۇتۇق بىلەن ئايدىڭ قويۇپ خان

ئانىغا ھۇرمەت بىلدۈرۈشتى.

ــ بەللى، يارايسەن، ــ دېدى خان ئانا كۈلۈپ، ــ بولدى ئەمدى بايتاش، ئۇكاڭ سەندىن كىچىك بولغاندىكىن ئۇكاڭغا يول قوي.

بايتاش تونغاننى قويۇپ بېرىپ، قىلىچىنى دولىسىغا قويۇپ يوغان دەسسەپ ئارقىسىغا ماڭدى.

گۈللەيلى خان ئانىغا ئورۇندۇق قويدى. ئۇلار قاتار ئولتۇرۇپ، خان ئوغۇللارنىڭ باتۇرلۇقىغا كۈلۈشتى.

تونغان قويۇپ كىيىملىرىنى قاقتى. يېڭىلىپ قالغانلىقى ئۈنىڭغا بەك ھازكەلدى بولغاي، يۈزى قىزاردى. ئۇ ئۆچ ئېلىش كويىدا بولدى. مومىسىنىڭ ۋە ئاتا-ئانىسىنىڭ كۈلۈشلىرى ئۇنى تېخىمۇ ئىزا قىلدى. ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ، بايتاش بۇرنىلىپ ئۆزىنى راسلىغىچە قىلىچ بىلەن ئۇنىڭ قىلىچىنى ئۇرۇپ يەرگە چۈشۈردى. ئاندىن بايتاشنى چاپۇتلاپ يىقىتىپ، مەيدىسىگە دەسسەپ قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈردى.

ــ ھەسەپ ئەمەس، ھەسەپ ئەمەس! ــ دەپ ۋارقىرايتتى بايتاش ياتقىنىچە تېپىرلاپ...

ــ ھەسەپ ئەمەس، ئارقىدىن كەلدىڭ، ــ دېدى خان قىز ئالانور-خېنىم ۋە كىچىك ئاكىسىنىڭ پېشىدىن كۈچىنىڭ بېرىچە تارتتى. ئانا، سۈتۈق، ئايدىڭلار ھۈزۈر قىلىپ كۈلۈشتى.

* * *

كەچ بولدى. پامىر ئارقىسىغا ئېگىلگەن قۇياش ئالا بۇلۇتلارنى قىزارتىپ قىزغۇچ شولىسىنى چاچماقتا ۋە ئاستا تاغ كەينىگە مۆكمەكتە.

ئاستانىنىڭ ئوردۇ ئالدى مەيدىكە تۇسىنى ئالغان، مەيدان سۈپۈ-رۈلۈپ سۇ سېپىلگەن، مەيدان چېتىدىكى ئىشىك ئالدىلىرىدا ئەتىگەندىلا ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىۋالغان بالىلار ئويناشىپ يۈرىدۇ. كىشىلەر ئۇ ياق-بۇ ياققا ئالدىراش ئۆتۈشمەكتە. ئوردۇ قوۋۇقى ئالدىدا ۋە ئۇستىدىكى پەشتاقتا قىلىچ ۋە نەيزىلىك چېرىكلەر تەق تۇرۇشىدۇ. قوۋۇق ئالدىدا ۋە ئىچىدە بىرنەچچە ئەمەلدارلار مېھمانلارنى كۈتمەكتە.

ئاتلىق، پىيادە، سۆلەتلىك كىيىنگەن ئەر-ئايال كىشىلەر ئىككى ياقتىكى كوچىدىن مەيدانغا كىرىپ ئوردۇ تەرەپكە قاراپ يۈرمەكتە. ئەمەلدارلار قوۋۇق ئالدىدا مېھمانلارنى قارشى ئېلىپ قوۋۇق بىلەن ئىچكىرىگە كىرىشكە تەكلىپ قىلماقتا. قوۋۇق ئىچىدىكى ئەمەلدارلار بولسا ئۇلارنى ھۆرمەت بىلەن ئوڭ ياقتىكى ئۆزۈن ئايۋانغا باشلاپ ماڭماقتا...

تەنتەنىلىك بېزەلگەن مېھمانسارايغا ئەر-ئايال مېھمانلار ئارقا-ئارقىدىن كىرىشمەكتە. چوڭ ئىشىكنىڭ ئىككى قاسنىقىدا قاروۋغىچى كىيىمىدىكى ئېرايلىق ئىككى بالا مېھمانلارغا ئىشىك ئېچىپ بەرمەكتە. ئىشىكنىڭ ئىچىدە ئوردۇ ئاغىسى بارسبەگ بىلەن ئوردۇ قاروۋغباشى قىلىچ مېھمانلارنى تازىم بىلەن قارشى ئېلىپ، يۇقىرى ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلماقتا. تۆردە باتۇرتاغا، بىلىگە تېكىن ۋە ئىلىك ھاجىپلار مېھمانلارنى قارشى ئالماقتا.

چوڭ دۇگىلەك ساراي مېھمانلار بىلەن تولۇشقا باشلىدى. بەزىلەر بىر-بىرى بىلەن خۇشال سۆزلەشمەكتە. كۆپلىرى سارايىنىڭ تامىلىرىدىكى ھەر خىل-ھەر رەڭدىكى بىر-بىرىدىن گۈزەل، ئۇز نەقىش

ۋە سۈرەتلەرنى ھەۋەس بىلەن تاماشا قىلىشماقتا. سارايىنىڭ كۈسەڭ-لىك دۈگىلەك تورۇسى ھەممىدىن كۆزەل، ھەم مەزمۇنى، ھەم رەڭگى ياقتىن بىر-بىرىگە ئوخشمايدىغان يۈزلەرچە گۈللۈك چاسا سۈرەتلەر كىشىنى ئۆزىگە تارتمدۇ. گۈل كاسىلىرىنىڭ كىندىكىدىكى ياڭاقچىلىك دوملاق ئەينەكلەردە شاملارنىڭ يورۇقلىرى پارقىرايدۇ. تورۇسقا قارىغاندا بىر باش بىرنەچچە بولۇپ دوملاق ئەينەكلەر ئىچىدە تەپمۇتەك ئوچۇق كۆرۈندۇ. بۇ ئاجايىپ سەنئەتتىن كىشىلەر پەيز ئېلىپ كۈلۈشمەكتە...

تۆردىكى چوڭ ئىشىك ھەيۋەتلىك ئېچىلدى. بارسبەگ ئىشىك يېنىغا بېرىپ تەنتەنىلىك جاكا قىلدى:

ــ ئۇلۇغ خاقانىمىز بۈغراخان ھۈرمەتلىك خانىش بىلەن سارايغا كەلمەكتە!

سارايدىكى ئاۋازلار شىپپىدە توختىدى، كىشىلەر ئىشىك ياقىغا قاراشتى...

قارا ساقاللىق، خاقان كىيىمى كىيگەن، بېشىدا تاج، يېنىغا سەدەپ ساپلىق خەنجەر ئاسقان سۈتۈق بۈغراخان، تاجىلىق دوپپا كىيگەن، ئۆزىگە خاس بېزەكلەر بىلەن بېزەلگەن خانىش ئايدىڭلىق بىلەن ئىشكتە كۆرۈندى. ئۇلار سارايغا كىرمەكتە. سۈتۈق بۈغرا-خانىڭ كۈلۈمسىرىگەن قاۋۇل قامىتى، خانىش ئايدىڭنىڭ كۆزلىرى ئويناپ تۇرغان مەغرۇر سىياقى تەسىر قىلدى بولغاي، كىشىلەر ئارە-سىدا پىچىرلاشقان ئاۋازلار چىقتى. بولۇپمۇ ئايالىلار بىر-بىرىنى نوقۇپ قۇلاقلىرىغا بىرنېمىلەرنى دېيىشەتتى. بەزى ئايالىلار خان بىلەن خانىشنى كۆرگەندە، بىر قولى بىلەن يۈزىنى تۇتۇپ، كۆزلە-

رىنى يوغان ئېچىپ، ئاۋازىنى ئىچىگە تارتقىنىچە قاراپ قالدى. پۈتۈن ساراي خان ۋە خانىشقا تازىم قىلدى، ئۇلار كۆپچىلىككە ھۆرمەت بىلدۈردى.

خان بىلەن خانىش ئوڭغا بۇرىلىپ ئاۋال بۆكە سۈباشى بىلەن، ماچىن ئەلچىسى ئولچىن بىلەن، ئاندىن تىزىلىپ تۇرۇشقان ئىلىك خانلار ۋە ئولچى، بەگلەر بىلەن كۆرۈشتى ۋە ئۆزئارا تونۇشتۇرۇلاشتى. كېيىن ئەربابلار بىلەن ۋە باشقا ئەمەلدارلار بىلەن ئامانلاشتى. ۋە ئۇلار بىلەنمۇ قۇتلۇقلاشتى. ئاندىن، بارسبەگ ئۇلارنى سول ياقتا قاتار تۇرۇشقان چەت ئەل ئەلچىلىرى يېنىغا باشلاپ كەلدى.

ــ ھە، بىز تونۇش، سۇڭ دۆلىتىنىڭ ۋەكىلى، ــ دېدى خان قاتار بېشىدا تۇرغان خەنزۇچە ئەمەلدارلار كىيىمدىكى كىشى بىلەن ئامانلىشىپ.

ــ ئۇلۇغ سۇڭ دۆلىتىنىڭ خانى قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ دۆلەت تۇيىنى قۇتلۇقلايدۇ، ــ دېدى سۇڭ دۆلىتىنىڭ سودا ۋەكىلى قوش مۇشتىنى پېشانىسىگىچە كۆتۈرۈپ، بېشىنى ئازراق ئېگىپ.

ــ ھەشقاللا، ــ دېدى خان، ئۇنىڭغا كۈلۈمسىرەپ.

ۋەكىلنىڭ يېنىدا تۇرغان يەنە بىر ۋەكىل خەنزۇچە تازىم قىلدى. خەنزۇچە چىرايلىق بېزەلگەن ئىككى نەپەر ئايال خان بىلەن خانىشقا ئىككى قولىنى بېقىنىشقا قويۇپ ئازراق ئېگىلىپ خەنزۇچە سالام قىلدى. خانىش ئايدىڭ بۇ ئاياللارنىڭ گۈزەل كىيىنىشىگە ئۇلارنىڭ ئۇنچە-مارجانلار ئېسىلغان، بېزەكلىك چاچلىرىغا قېتىقسىنىپ سەپسالدى...

سۇتۇق بۇغراخان بىلەن خانىش ئايدىك شۇ يوسۇندا تىبەن جۇ① توفەن ②، جوباگى ③، جىسنى ④ ئەلچىلىرى بىلەن كۆرۈشتى، ئۇلارنىڭ قۇتلۇقلاشلىرىغا جاۋابەن رەھمەت بىلدۈردى. قاتارنىڭ ئاخىرىدا قەدىم ئوتتۇرا شەرق فورمىسدا كىيىنگەن، بېشىغا يېشىل سەللە ئورىغان سامانىلار خاندانلىقى ئەلچىسى تۇراتتى، نۆۋەت ئۇنىڭغا كېلىپ، يوسۇن بويىچە ئۇ:

ــ مەلىك ۋە مەلىكە ئالىيلىرىنى قۇتلۇقلايمەن، ــ دېدى قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ، لېكىن ئېگىلمىدى.

سۇتۇق بۇغراخان بۇ ئەلچىنى كۆرۈشنى خالىمايتتى، ھاكاۋۇرلۇقى خانىنى خاپا قىلدى. يەنە كېلىپ ئۇ دۆلەتنى، تۇيىنى ئاغزىغا ئالمىدى.

ــ بىزنى راست قۇتلۇقلاشنى خالىمايدىغانلارغا بىز ئېلىمىزنىڭ داڭقىنى تاڭمايمىز، ــ دېدى سۇتۇق ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، ــ جانابىي ئەلچى! خانىڭىز ئىبىن مەنسۇرغا شۇنى ئېيتىپ قويۇڭكى، بىز قوشنا ئەللەر بىلەن تىنچ ئۆتۈشنى خالايمىز. بىز ئاداشقا ئاداش، ياغىغا ياغى. سىلەر تەرەپتىن بىزنى بوزەك ئېتىش بولسىمۇ، بىز سۆزلىشىپ ئۆزئارا تالاش ئىشلىرىنى تۈگىتىشنى خالايمىز. ئەگەر خانىڭىز ئۇنىسا، بىز ئەلچى ئەۋەتەيلۇق.

ــ بۇغراخانىڭ سۆزلىرىنى بىزنىڭ ئۇلۇغ سۇلتانىمىزغا يەتكۈزە-

---

① تىبەن جۇ ــ ھازىرقى ھىندىستان ـ پاكستان دائىرىسى.

② توفەن ــ ھازىرقى تىبەت، چىڭخەي دائىرىسى.

③ جوباگى ــ ھازىرقى موڭغۇل، ئالتاي، زايسان دائىرىسى.

④ جىسنى ــ ھازىرقى ئافغانستان دائىرىلىرى.

مەن، ــ دېدى سامانلار خانلىقىنىڭ ئەلچىسى ئوڭايسىزلانغاندەك بولۇپ.

ــ مېھمانلار بۇ ياقتا مەرھەمەت قىلايلى، ــ دېدى بارسبەگ يوغان ئاۋاز بىلەن ئىككى قوللاپ ۋە ئوك ياقتىكى ئوچۇق ئىشىكنى كۆرسەتتى.

سۇتۇق بۇغراخان خانىش بىلەن بىللە مېھمانلارنى باشلاپ ئېگىز، كەڭ دالاندىن ئۆتۈپ، "باغ ساراي" دەپ ئاتالغان گۈزەل سارايغا كىردى. ئۇلار دۇگلەك شىرە چۆرىسىدىكى ئورۇندۇقلارغا ئولتۇرۇشتى. بۇ سارايدا ئولتۇرغاندا، كىشى ئۆزىنى خۇددى بىر گۈزەل باغدا ئولتۇرغاندەك ھېس قىلاتتى. تامدىكى ھەر خىل، ھەر رەڭدىكى بىر بىرىدىن گۈزەل نەقىشلىق گۈللەر كۈلۈپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. نەقىشلەر ئارىلىرىدىكى كۆزگۈ ئەينەكتىن ئادەملەرنىڭ ئەكسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يەردىن تورۇسقىچە كۆتۈرۈلگەن ئوچۇق پەنجىرىلەر ۋە ئېگىز گۈللۈك ئوچۇق ئىشكىلەردىن يازنىڭ كەچكى سالقىنى كىرىپ تۇراتتى. شىرە ئۈستىگە ھەر خىل داغلىق شارابلار قويۇلغان. ئوردۇ خادىملىرىغا خاس كىيىنگەن قىز-يىگىتلەر ئاشۇ ئىشكىلەردىن كىرىپ-چىقىپ قاتناپ، ئېسىل تاتاملارنى توشۇيتتى. ئاۋۋال تۇرلۇك كاۋاپلار كەلتۈرۈلدى: ئىلىك قوزىسىنىڭ كاۋىپى، قوتاز موزىسىنىڭ كاۋىپى، ئاندىن كېيىن قوي قوزىسىنىڭ پۈتۈن، زىخ كاۋاپ ۋە چاۋا كاۋاپلار بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى شىرەلەرگە تىزىلدى. كاۋاپ پۇراقلىرى سارايىنى تۇتەك قاپلىدى. مېھمانلار زوقلىنىپ كاۋاپقا تۇتۇش قىلدى، شارابلار ئىچىلدى. مېھمانلار كاۋاپلار ۋە شارابلارنى يەپ ئىچكەچ داغلاپ سۆزلەشتى... كېيىن مانتا، پولو، چۆچۈرە ۋە ھەر خىل باشقا-باشقا تاماقلار ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇردى...

www.uyghurkitap.com

زىيافەتتىن كېيىن، مېھمانلار يەنە ھېلىقى چوڭ دوكلىدىكى سارايغا قايتىپ چىقىشتى. تام تۆۋىگە ئايلاندۇرۇپ كۆرپىلەر سېلىنغان، كۆرپە ئالدىغا، گىلەم ئۈستىگە پەس ئۆزۈنچاق شىرە قويۇلغان، شىرەنىڭ ئۈستى ھەر خىل مېۋىلەر بىلەن لىق تولتۇرۇلغان. سۈتۈق بۇغراخان ئايدىڭ بىلەن مېھمانلارنى تەكلىپ قىلىپ ئولتۇرۇشتى.

تۇيۇقسىزلا سارايىنى ياڭراتقان ساز ئاۋازى كۆتۈرۈلدى. سازچىلار ئىككى ياقتىكى بالىخانىدا-ئوڭ ياقتا ناغرا، داپ، سۇنايچىلار؛ سول ياقتا ھەر خىل زەي ۋە سىم تارلىق چالغۇلۇق سازچىلار بىر-بىرىگە تەڭكەش قىلىپ ساز چالاتتى. ساز جارانلىق ۋە تەنتەنىلىك ئاھانغا بىرپەس چىلىنغاندىن كېيىن، لەرزان سەنەم پەردىسىگە يۆتكەلدى. سارايىنىڭ ئىككى ياقىدىكى ئىشىكتىن گۈزەل بېزەلگەن ئوندىن يىگىرمە قىز-يىگىتلەر سازغا كېلىشتۇرۇپ كۆكرەكلىرىنى كېرىپ، ئوڭ قولىنى بېشىغا ئېگىپ، سول قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، مەردانە مېڭىپ سارايىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىشتى. قىز-يىگىتلەر بىرمۇ بىر بولۇپ ئارىلاشتى، كېيىن تۆر تەرەپكە ئېگىلىپ تازىم قىلىشتى. ئاندىن كېيىن ئۇلار ھالقا بولۇپ ئۇسۇلغا چۈشتى. بىرپەستىن كېيىن سازغا ئەگىشىپ ئۇسۇل چاپسان يېڭى پەدىگە ئۆزگەردى. ئاخىرىدا ساز، ئۇسۇل ئەۋج ئالدى. قىز-يىگىتلەر بىر-بىرى بىلەن بەسلىشىپ ئاجايىپ يۇقىرى ماھارەت بىلەن چەبدەس ئويناشتى ۋە تازىم بىلەن سارايدىن چىقىشتى. ئۇسۇل كۆپچىلىكنى قايىل قىلدى.

ئەمدى بىرجۇپ قىز-يىگىتنىڭ يەڭگىل، شوخ سازغا ئويىنىغان ئېيتىشىش ئويۇنى باشلاندى. خۇش ئاۋاز، چاقچاقلىق ئويۇن مېھمانلارنى تازا كۈلدۈردى. ئوندىن كېيىن داپچى قىزلار ئويۇنى كۆرسىتىلدى، يالغۇز، كۆپلۈك ناخشىلار ئېيتىلدى. ئاخىردا يالغۇز

قىزنىڭ لېگەن ئىچىدىكى ئۇسۇلى كۆرسىتىلدى:

بىر قىز، بىر يىگىت كېلىشتۈرۈپ مېڭىپ سارايغا كىرىپ كەلدى. قىز شۇنچە گۈزەل بېزەلگىنىگە قارىماي، يالىڭاياغ ئىدى. يىگىت گىرۋەكلىك بىر سېرىق تۈچ لېگەننى داپ قىلىپ چالاتتى. قىز يىگىتنى چۆرىدەپ، لېگەننىڭ ئارقىسىغا بىر قولى بىلەن ئۇرۇپ قويۇپ ئازراق ئويناندى. كېيىن يىگىت لېگەننى گىرۋىكى بىلەن يەرگە پىرقىراتتى. لېگەن پىلدىرلىغۇچىتەك پىلدىرلىدى. قىز قولـ لىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇنى ئايلىنىپ چۆگىلىدى. كېيىن لېگەن لەپكىلەپ ىېرىپ توختىدى. قىز سەكرەپ ىېرىپ لېگەننىڭ ئىچىگە كىردى، يىگىت ئىچكىرىدىن تاشلاپ ىەرگەن داپنى تۈتۈپ ئېلىپ چېلىشقا باشلىدى، قىز داپقا ئەگىشىپ "لېگەن ئۇسۇلى"نى باشـ لىدى. داپ ئاۋال ياۋاش چېلىنىدى. قىز لېگەنگە تاپىنى بىلەن تېپىپ، قوللىرىنى ىېلىگە تىرەپ، دولا، مەيدىسىنى سىلكىتىپ ئويـ نىدى. ئۇنىڭ بىلەكلىرىدىكى جىلدىرلىما بىلەزۈكىنىڭ ئاۋازى داپ ئاۋازىغا زىل ئاۋاز قوشاتتى. كېيىن، قىز ئارقىسىغا ئېگىلىپ، قولـ لىرىنى لېگەنگە، پۈتلىرىنىڭ يېنىغا قويىدى ۋە پۈتلىرىنى ئاستا قوللىرىنىڭ ئىچىگە ئالدى، ىېشىنى پۈتلىرىنىڭ ئارىسىغا كىرگۈزدى. ئاندىن پۈتلىرىنى ئايلاندۇرۇپ لېگەنگە قويىدى. تېنىسىنى تۈزلەپ پەللىكىنى لېگەنگە قويىدى. كېيىن پۈتلىرىنى بىر-بىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ ئولتۇردى. قىز ئولتۇرغان بويى بەل، بويۇن، قوللىرىنى ئوينىتىپ، ئازراق ئويىنغاندىن كېيىن، ئاستا-ئاستا تىك تۇرۇپ ئويناشقا باشلىدى. ئەمدى ئۇ چاقىقان ئاياغ ئويۇنى كۆرسەتتى. ئۇنىڭ پۈتلىرى شۇلداق چاقىقان ھەرىكەت قىلاتتىكى، كۆرۈپ پەرق ئېتىشكە ئۇلگۈرگىلى بولمايتتى. ئاخىردا ئۇ قوللىرىنى كۆتۈرۈپ

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۇزاق ۋە چاپسان پىرقىرىدى... كىشىلەر قايىل قالدى، ماختاش ئاۋازلىرى ئاڭلاندى...

* * *

بۈگۈن توققۇزىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنى — قاراخانىلار خانداملىقى قۇرۇلغانلىقىنىڭ بايرام كۈنى.

قۇياش تويىنى مەرەكلەپ، كىشىلەرنى ئەركىلىتىپ، ئەتىگەندىلا ئاستانىنى ئىللىق نۇرى بىلەن پۈركىدى. قەشقەر شەھىرى ھەر كۈنكىدىن ئەتىگەنرەك ئويغاندى. كۈن تېرەك بويى ئۆرلىمەيلا كوچىلار ئادەملەر بىلەن تولۇشقا باشلىدى. ھەر خىل-ھەر رەڭدىكى چىرايلىق، تويلۇق كىيىملىرىنى كىيگەن قىز-يىگىتلەر بىر-بىرىگە چاقچاق قىلىشاتتى. قاقاقلاپ كۈلۈشەتتى. يۇقىرى ياشتىكىلەر ئۆزئارا توي بىلەن مەرەكلەپ بىر-بىرىگە تازىم قىلىشاتتى. ئازنا مەسجىدىنىڭ ئېگىز پەشتىقىدا ياڭرىغان ناغرا-سۇنايلار ئاۋازى كىشىلەرنىڭ پەيزىنى تېخىمۇ كۆتۈرۈۋەتتى. شەھەر سەيناللىرىدا ۋە كەڭ كوچىلاردا، چىمەنزارلىقلاردا ناغرىغا تەڭكەش قىلىپ ئەر-ئاياللار ئۇسۇلغا چۈشۈپ كەتتى. قەشقەر بېزەلدى، قەشقەر كۈلدى، قەشقەر قايىندى.

"تۇمەنتۇ چېچەكلەر يازىلدى كۆلە،
ئىغار تولدى كافور ئاڑۇن ھىد بىلە."

دېگەنىنىڭ ئۆزى بولدى... ئادەملەر توپ-توپىي بىلەن شەھەرنىڭ جەنۇبىغا — تۇمەن ۋە قىزىل دەريالىرى قوشۇلغان جايدىكى ياپيېشىل مەيدانغا ئېقىشقا باشلىدى...

ئىككى دەريا سۈيى بىر-بىرىنى مەرەكلەپ، قۇچاقلىشىپ ئويناقلىشىپ ئاقماقتا. تۇمەن دەرياسىنىڭ ئۇ يېقىدا، يارنىڭ ئۈستىدە،

ئېگىز-پەس، كۆمۈلاچ لاي تاملىق باغلار، تاملار ئۈستىدىن شاپتۇل، توغاچ، ئالمىلار كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئوك-سولدا، يېزىلار ئارىلىقىدىكى يولدا ئاتلىق، ئېشەكلىك، پىيادە ئادەملەر چاك كۆتۈرۈپ كەلمەكتە، ئۇلار دەريا كېچىكىدىن ئۆتۈپ، مەيداندىكى ئادەملەر ئارىسىغا سىڭىپ كىرمەكتە...

ئىككى دەريا قولتۇقىدىكى ئۇزۇنسىغا سوزۇلغان ئوتلۇق، يېشىل مەيدان تىقما-تىقماق ئادەملەر بىلەن تولغان، گۈرۈلدىگەن كۈچ-لۈك ئاۋاز ئىچىدىن، ۋارقىرىغان بەزى توم، بەزى زىل ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. باققاللار، سامىسىپەزلەر، مانتىپەزلەر... نەرسىلىرىنى ماختاپ، كانايىلىرى يىرتىلغۇدەك ۋارقىراشماقتا. ئۇ يەر-بۇ يەردە توپ-توپ بولۇۋالغان كىشىلەر كۈلۈشۈپ تاماشا كۆرمەكتە. بىر سورۇندا تېكە ئويناتماقتا. ساقال-مۇڭگۈزلۈك كىچىكرەك ئاق تېكە بىر ياغاچتىن ياسالغان تاختا پەرىنىك پەشتاقلىرىدىن بىر-بىرلەپ چىقماقتا. بىرنەچىمىلەرنى دەپ ئۇنى ماختاۋاتقان تېكىچى قولىدىكى تاياقنى پەشتاقتا ئورۇپ "قېنى، ئەل-ئاغىنىلەرگە بىر سالام قىلۇەتسىلە" دېگەنىدى، تېكە ئالدى ئاياغلىرىنى يۇقىرى پەشتاقتا قويغان پېتى ئالدىغا، ئوك ۋە سولغا باش ئەگدى. ئادەملەر كۈلۈشتى. تېكە ئاۋايلاپ چىقىپ تۆت پۇتى بىلەن پەشتاقنىك ئالقاندەك كىچىك يۈزىگە چىقتى. ئۇنىك پۇتلىرى بىر يەرگە يىغىلىپ، تىترەپ تۇراتتى. تاياقلىق تېكىچى بۇيرۇق بېرىۋىدى، ئۇ يەنە تېكىچىنىك ئوك دولىسىغا چىقتى ۋە تاياقنىك ياغاچقا ئۇرۇلغان ئاۋازىغا ئەگىشىپ، بىر يەرگە يىغىلغان پۇتلىرىنى جايىدا دەسسەپ بىر چۆگىلەپ چىقتى، ئاندىن يەنە كىشىلەرگە سالام قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ چىققان "يولى" بىلەن تۆۋەنگە چۈشۈشكە باشلىدى...

قەيەردىدۇ بىر يەردە ناغرا-سۇناي ئاۋازى كۆتۈرۈلدى. كىشىلەر شەھەر ياققا قاراشتى. سۈتۈق بۇغراخان، خانىش ئايدىك ئوردۇ كاتتىباشلىرى بىلەن ئاتلىق كېلىشمەكتە ئىدى. خەلق ھوگا-سۇرەن بىلەن تەنتەنە قىلىشتى. ئۇلار ۋاقتىلىق ياسالغان ئۇستى يېپىق تاختا پەرىگە چىقىشتى. تاختا پەرە ئۇستىدىكى مېھمانلار، ئىلىك-خانلار، باشقا ئەمەلدارلار ۋە چەت ئەل ئەلچىلىرى بىلەن ئامانلاشتى. كېيىن بۇغراخان ھۈرمەت بىلدۈرگەن خەلقتە قول كۆتۈرۈپ جاۋاب قايتۇردى ۋە مېھمانلار بىلەن ئولتۇرغانىدىن كېيىن ئويۇنلار داۋاملىشۇەردى...

ئالدى بىلەن ئات ئۇستىدىكى ھەر خىل چېرىك مەشقلىرى كۆرسىتىلدى: قۇياق كىيگەن قىلىچلىق يىگىتلەر كۆرۈكتىن ئۆتتى. ئاندىن ئويۇنلىرىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. ئىككى تەرەپ بولۇپ ئات ئۈستى قىلىچۇازلىق، نەيزىۋازلىق، ياغاچ بېشىدىكى "ياغى"نىك بېشىنى قىلىچ بىلەن ئېلىپ تاشلاش... ئويۇنلىرى كۆرسىتىلدى. ئاخىردا قىز چېرىكلەرنىك ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ، ئاتلىرىنى ياتقۇزۇپ، ياردارلارنى ئات ئالدىغا ئېلىپ قاچقان چېۋەر مەشقلىرى كۆرسىتىلدى. يۇقىرى ماھارەت بىلەن ئويىنالغان ئات ئويۇنلىرى تاماشىچىلارنى ھەيران قالدۇردى. بولۇپمۇ قىزلارنىك ئاتقا چاققانلىقى، ئاتلارنىك قىزلارنىك سۆزىنى ئاڭلايدىغانلىقى ھەممىنى قايىل قىلدى. كۆتۈرۈپ پىرقىرىتىپ ئېتىش، يانپاشقا ئېلىپ ئېتىش، ئوڭدا يېتىپ بېشىدىن ھالقىتىپ ئېتىش ۋە باشقا چېلىش ھۈنەرلىرى قىزىپ كەتتى. چىدىماسلىق قىلىش، قىزىرىشىلار بولمىدى. قەدىمدىن تارتىپ ئۇيغۇر چېلىشىدا چىرماق سېلىش، پۇتىغا ئېسىلۋېلىش، بوينىنى سقىۋېلىشقا ئوخشاش ھەرىكەتلەر مەنئى قىلىناتتى.

بۇنداق قىلىش مەردانىلىق ئەمەس، چىدىماسلىق دەپ ئەيىب-لىناتتى. بۇگۈنمۇ ئۇيغۇرچە چېلىشنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكىگە ئېتىبار قىلمىدى، ئۇتۇپ چىققان پالۋانلارنى ئىككى كىشى تاختايەرە ئالدىغا ئەكىلىپ، بۇغراخانغا تازىم قىلدۇراتتى. تۆۋەندىكى خادىملار ئۇلارنىڭ بوينىغا قىزىل تاۋار رەختلەرنى ئېسىلدۇرۇپ قويياتتى...

ئوغلاق ئويۇنى باشلاندى. ئادەملەر سورۇنىنى بۇزۇپ يىراق چېكىنىشتى. ئوغلاقچىلار ئاتلىق ئىككى رەت بولۇپ تەييارلاندى. بىر كىشى ئېتىنىڭ ئالدىغا ئالغان ئۆلۈك قىزىل توپاقنى ئېلىپ كېلىپ، ئاتلىقلار ئالدىغا تاشلىدى. ئۇ بىرئاز چېكىنىپ قولىنى كۆتۈرگە-نىدى، ئوغلاقچىلار يەردىكى توپاقنا ئېتىلىشتى. ئۇلار ئاتتىن ئېگە-لىپ، توپاقنى تالىشىپ، خېلى ئۇزاق ۋاقىتىقچە ئالالمىدى. كېيىن، قارا ئايغىر مىنگەن بەستلىك بىر يىگىت توپاقنى يۇلۇۋېلىپ ئالدىغا ئالدى ۋە توپنى يېرىپ ئېلىپ قاچتى...ئوغلاق قىزىپ كەتتى. ئۇلار بىردەم قوغلىشاتتى، بىردەم توپ بولۇپ بىر-بىرىدىن توپاقنى تالىشاتتى، بىرى تارتسۇېلىپ قاچسا، باشقىلىرى قوغلايتتى. ئاخىر، ئوغلاقچىلار يەنە مەيدانغا ئات چېپىشىپ كىردى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ھېلىقى قارا ئايغىرلىق يىگىت ئېگەر ئالدىدا توپاقنى چىڭ تۇتۇپ، ئارقىسىغا قاراپ قويۇپ كېلەتتى... ئۇ تاختايەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى ۋە توپاقنى بېمىشىدىن ئايلاندۇرۇپ بۇغراخانغا تاشلىدى. ئۇنىڭ، ئۆز ئورنىدا تېپىرلاپ تۇرغان ئېتى ئالدى ئايا-لىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كىشنىدى. سۈتۈق بۇغراخان ئۇنىڭغا باريكالا ئېيتتى. خادىملار يىگىتنىڭ ھەم ئايغىرنىڭ بوينىغا قىزىل تاۋار ئاستى...

دەريانىڭ يېقىن جايدا ناغرا-سۇناي ئاۋازى ئاڭلاندى. كىشىلەر

شۇ ياقتا قاراپ مېڭىشتى، سۇتۇق بۇغراخان، خانىش ئايدىك باشلىق بارلىق ئوردۇ خادىملىرى ۋە مېھمانلار بارسىبەگنىڭ باشلىشى بىلەن شۇ يەرگە ياسالغان تاختاپەرىگە چىقىشتى، دەريا بويىدا ئېگىز تىكىلگەن دار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كەندىر ئارغامچىلاردىن تارتىلغان دار قاتار قېقىلغان ئادەم يوتىسىدەك ئىككى قوزۇقتىن باشلىنىپ كۆتۈرۈلەتتى، ئون غۇلاچ ئېگىزلىكتە ئالماشتۇرۇپ باغلانغان ئىككى چوڭ بادرىنىڭ چەمبىگىدىن ئۆتۈپ سەگى تېرەك بويى ئېگىزلىكتىكى ئىككى قىزىل تۇغ لەپىلدەپ تۇرغان تەختىراۋانغا باراتتى. دار تېگىدە يېشىل كىيىم-دىكى ئىككى بالا ناغرا ھەم سۇناي چالاتتى. كىشىلەر توپى ئىچىدىن بېشىغا كۆك سەللە ئورىغان، ئۇستىگە كۆك شىم-پەشمەت، پۇتىغا پوپۇچ كىيگەن ئوتتۇرا ياشتىكى داڑاز ئۇستا چاپسان مېڭىپ كېلىپ دار ئاستىغا كەلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن تۇگەل قىزىل كىيىنگەن، پەشمەت ئۇستىدىن قىزىل بەلباغ باغلىغان، بېشىغا چۇچىلىق قىزىل سەللە ئورىغان قىزىل پوپۇچ كىيگەن ئون سەككىز ياشلاردىكى بىر چىرايلىق بالا سەكىرەپ، يۇگۇرۇپ كىرىپ كەلدى. ئۇ دار تېگىدە قاتارغا بەش-ئالتە موللاق ئېتىپ توختاپ ئۇستىگە قارىدى. كىشىلەر ئارىسىدىن "داڑاز، بالا داڑاز" دېگەن ئاۋازلار چىقتى. ئۇ ئۇستا داڑاز بىلەن بىللە ئاۋۋال تاختاپەرە تەرەپكە، كېيىن كۆپچىلىككە ئېگىلىپ تازىم قىلدى. ئاندىن ئۇستا قول شەرىتى بىلەن ناغرا-سۇنايىنى توختاتتى ۋە دارنى بويلاپ مېڭىپ كۆپچىلىككە بىر-نېمىلەرنى دېدى. داڑاز قىزىل پوپۇچىنى سېلىپ، دار بېشىدا تىك تۇردى ۋە ئىككى ئادەم ئەكىلىپ بەرگەن، ئوتتۇرىدىن ئۇلانغان ئۇزۇن بادرىنى قولىغا ئېلىپ، بېشىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئۇزۇن، ئېگىز دارغا قاراپ تەييار تۇردى. ئۇستا يەنە بىرنېمىلەرنى دەپ دار

تېگىگە كېلىپ توختىدى ۋە ناغرىچىغا قاراپ شەرەت قىلدى. ناغرا-
سۇنايىنىڭ جارانلىق ئاۋازى ئاستىدا دارۋاز بالا دارغا چىقتى ۋە
تەڭشەك بادرىنى ئىككى قولى بىلەن مەيدىسىدە چىڭ تۇتۇپ
چەبدەس مېڭىپ كەتتى. بالا دار ئۈستىدە ئىغانلىماي تىك ماڭاتتى.
ئۇنىڭ تۇرۇلگەن قوشۇمىلىرى ئاستىدىكى ئۆتكۈر كۆزلىرى دار ئاغا-
چىسىنى بويلاپ يۇقىرى تىكىلگەن، ئەمما، ئۇ كۈلۈمسىرەپ، خۇددى
يەر ئۈستىدىكى ئېگىزرەك بىر دۆڭگە چىقىپ كېتىپ بارغانىدەك
خاتىرجەم ماڭاتتى. ئۇنىڭ قىزىل كىيىملىك، قىزىل يۈز ئۇز بەستى
كىشىلەرنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرەتتى. گويا، پەلەك پەرىسى بىلەن
توي قىلغىلى ئاسمانغا چىقىپ كېتىپ بارغان بۇ چىرايلىق يىگىت شۇ
تاپتا قانچىلىغان قىز-چوكانلارنىڭ يۈرەكلىرىنى تىترەتكەندۇ-ھە؟...

دارۋاز بالا بادرىلار چەمىكىدىن ئۆتۈپ، تېخىمۇ تىك تارتىلغان
دار ئۈستىگە كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى. كېيىن ئۇ دار ئۈستىدە بىردەم
پۈتلىرىنى مىنگەشتۈرۈپ ئولتۇرۇپ، بىردەم پۈتلىرىنى ئىككى ياققا
تاشلاپ ئويۇن كۆرسەتتى. دارۋاز ئۈستا دار ئاستىدا يۈرۈپ بالىغا
ئامانلىق تىلەيتتى ۋە بىر قولى بىلەن قۇلقىنى تۇتۇپ نەغمە ئېيتاتتى.
تەختىراۋانغا ئىككى غۇلاچ قالغان يەنىمۇ تىك دارغا كېلىپ
دارۋاز بالا توختىدى ۋە سول پۈتىنى ئوڭ پۈتىنىڭ تىزىغا قويۇپ،
بىز پۈت بىلەن خېلى ئۇزاق تۇردى. يۇقىرى قاراپ تۇرغان كىشىلەر
ئارىسىدىن غۇلغۇلا ۋە ھۇقۇيتىش ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ئۇلار "چاپ-
سانراق چىقىپ كەتسۇن!"، "بولدى چۈشۈپ كەتسۇن!" دەپ تۇۋلە-
شاتتى. دارۋاز ئالدىغا ئېگىلىپ، دارنى سالماق بىلەن ئاۋايلاپ
دەسسەپ يەنە ئۆرلىدى. ئۇ تەختىراۋانغا ئىككى پۈتىنى ئالغاندا،
بارلىق مەيدان "ئۇھا..." دەپ چىڭدىلىپ تۇرغان ئۆپكىسىنى

www.uyghurkitap.com

بوشاتتی. "ئۇھ، جېنىم ئاز قالدى. ئەمدى دارنى كۆرمەيمەن" دېدى توپ ئاربىسىدا تۇرغان چىرايلىقىنا بىر قىز. "ھە، بۇلتۇر نورۇز مەرىمدە دار باغلىغاندىمۇ شۇنداق دېگەنىدىڭغۇ؟" دەپ سۆز قىستۇردى يەنە بىر قىز. "بۇلتۇر يۈرىكىمنى ئالغانىدى بۇ ئوغۇل... ــ ئۇ بىرئاز ئىزا تارتقاندەك قىلىپ توختاپ قالدى ــ دە، كېيىن، ــ ئاشۇ بالىنى يەنە بىر كۆرگۈم كېلىپ كەلگەنىدىم..." دەپ سالدى. ئۇنىڭ چۈرىسىدىكىلەر كۈلۈشۈپ ئۇنىڭغا قاراشتى. قىز يۈزىنى ئېتىۋالدى...

دارۋاز تەختىراۋاندا تۇرۇپ ئاۋۋال بۇغراخانغا ۋە مېھمانلارغا، كېيىن تاماشىچىلارغا تازىم قىلدى. ناغرا ــ سۇنايلار توختىدى. دار ــ ۋاز پۈتلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇردى. تاماشىچىلارمۇ دەم ئېلىپ قالدى. ئاسماندا كىچىككىنە، چىرايلىق ياسالغان تەختىراۋانىنىڭ ئۈستىگە يېپىلغان كۆك ــ قىزىل تاۋارلار ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ تۆت تەرىپى ئوچۇق بولۇپ، بىر ياقىدا دار، بىر ياقىدا چىغىرىق، ئىككى ياقى ئوچۇق ــ بوش ئىدى. تەختىراۋان ئىچىگە قوچاق ئولتۇرغۇزۇپ، ئاسمانغا يېپىسز ئېسىپ قويۇلغان قوچاق ئۆيىگە ئوخشاپ كېتەتتى.

دارۋاز ئۈستىنىڭ شەرىتى بىلەن ناغرا ــ سۇنايى چېلىندى. بالا قوپۇپ تەختىراۋاندىن ساڭگىلاپ تۇرغان چىغىرىققا چۈشتى. ئۇ ھەر خىل چىغىرىق ئويۇنى كۆرسەتتى. ئۇندىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنى تۆۋەن تاشلۇۋەتتى. بىرمۇنچە كىشىلەر "ۋاي" دەپ قالدى. دارۋاز پەسكە چۈشۈپ كەتمىدى. ئۇنىڭ پۇتلىرى چىغىرىق تانىلىرىغا ئىلىنىپ قالغانىدى... ئۇ چاقىرانلىق بىلەن قايتىدىن تەختىراۋانغا كۆتۈرۈلدى ــ دە، ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ سىرنەيسىلەرنى قىلدى. كېيىن

ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزىنى راسلاپ تۆۋەن سەكرىدى...

تاماشىچىلار ئارىسىدىن چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئايالىلارنىڭ ئاۋازلىرى ئالاھىدە ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كىشىلەر بارلىق دىققىتى بىلەن قاراپ تۇرغانىدا، يەرگە چۈشۈپ كېتىپ بارغان دارۋاز پۈتى بىلەن ئېسىلىپ، بېشى تۆۋەن ساڭگىلاپ قالدى. پۈتكۈل مەيدان قاتتىق تارتىلغان يا بوشىغانىدەك ئۆز جايىغا چۈشتى. تاماشاچىلار ئىچىدە ۋاراڭ-چۇرۇڭ كۆتۈرۈلدى. بۇغراخانمۇ قاتتىق تىكىلىپ تۇرغان كۆزىنى بوشاشتۇرۇپ، بوينىنى قويۇپ بەردى ۋە ياغلىقىنى ئېلىپ پېشانىسىنى سۈرتتى. خانىش ئايدىڭ چۆچۈپ ئىرغىپ قوپتى، كېيىن "ئۇھا..." دەپ ئورنىغا ئولتۇردى. سەھنىدىكى ئەمەلدارلار ۋە مېھمانلاردىمۇ بىرپەسلىك ئەنسىزلىك يۈز بەردى...

دارۋاز تەختىراۋانغا چىقىپ كۆپچىلىككە تازىم قىلدى. كېيىن ئۇ تۆۋەندىكى تۆت تۆۋرۈكنىڭ بىرىگە باغلاپ ساڭگىلىتىپ قويۇلغان ئاغامچىنى ئۈتۈپ سېرىلىپ يەرگە چۈشتى. دارۋاز ئۈستام دارۋاز بالىنى ۋە ناغرا-سۇنايچى بالىلارنى باشلاپ، بۇغراخاننىڭ ئالدىغا بېرىپ تازىم قىلىشتى. خانىنىڭ خىزمەتچىلىرى كۆك يوپۇقلۇق بىر تورۇق ئاتنى ئەكىلىپ دارۋاز بالىغا تارتۇق قىلدى. ئۇستىغا تون كىيگۈزدى، ئىككى سازچىنىڭ بوينىغا قىزىل تاۋار ئاستى.

ئەمدى بەيگىنى كۈتۈش كېرەك ئىدى. تاختاپەردىكىلەر دەم ئېلىشتى. تاماشىچىلار ئارىلاپ تاماشا قىلىشتى...

مەيداننىڭ يۇقىرىسىدا، ئېگىز ئۆسكەن تېرەكلىك ۋە سۆگەتلىك ئارىسىدا قىز-يىگىتلەرنىڭ ۋە بالىلارنىڭ ھەر خىل ئويۇنلىرى بولۇۋاتاتتى. قىزلار جۇپ-جۇپ بولۇشۇپ چىم-چاچاق تېپىشمەكتە. ئۇلار بىر-بىرى بىلەن بەسلىشىپ قوشاق ئېيتىشىدۇ:

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

چىم-چاچاق چىمادۇرمەن،
ئۆستەڭنى چاپادۇرمەن،
كاتتا قۇلۇپنى سەپ قويۇپ،
دادىكامنى ئاچ قويادۇرمەن.
. . . . . .

ئىككى ياقتا بىر قىز، بىر يىگىت ئۇلارنى ئارقىلىرىدىن كۆچەپ ئىتتەرمەكتە. قىزلار تەرلەپ-پىشىپ قارشى تەرەپتىكى ئاغامچىسىنى جېنىنىڭ بېرىچە تەپمەكتە. چىم-چاچاقلار توختاپ قىزلار ئالمىشىپ تۇرماقتا.

يەنە بىر تەرەپتە قاپاق تېرەكنىڭ ئېگىز شېخىغا سېلىنغان ئىلاھ-گۆچ ئويۇنى بولماقتا ئىدى. ئۇزۇن قارا چاچلىق، سىياقى بەلەن بىر قىز توختىغان ئىلانگۆچتىكى قىزنىڭ چۈشۈشىگە يارەملىشىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزى چىقتى. ئۇ ئىككى قولى بىلەن ئىككى ئاغامچىنى چىڭ تۇتۇپ، بېلىنى ئازراق ئېگىپ، پۇتلىرى بىلەن ئاغامچىنىڭ ھالقىسىنى كۆچ بىلەن تەپمەكتە. ئارقىدا بىر يىگىت ئۇنى ئىتتەرمەكتە. قىز ئاستا-ئاستا ئۆرلىدى. ئۇ ئۆرلىگەنچە خۇش بولۇپ قاقاقلاپ كۈلەتتى. ئۇزۇن ئۆرۈلگەن چاچلىرى ئالدىغا كۆتۈرۈلگەندە، بېلىدىن ئايرىلىپ شامالدا يەلپۈلدەيتتى. كەينىگە كۆتۈرۈلگەندە، ئۇنى يىقىلمىسۇن دەپ ئايىغاندەك بېلىدىن قۇچاقلايتتى. قىز ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ ئۇچماقتا. ئۇنىڭ ئىلانگۆچى تېرەك شېخى بىلەن تەڭلەشتى... ئۇنىڭدىنمۇ ئېشىپ كۆتۈرۈلدى. قىز ئىلانگۆچنى قاتتىق تېپىپ، كۆڭلىكى ئىچىگە شامال تولدۇرۇپ، قاقاقلاپ كۈلگىنىچە بىر چۈشۈپ، بىر كۆتۈرۈلۈپ ئوقتەك ئۇچماقتا. كىشىلەر ئۇنىڭدىن ئەنسىرىدى بولغاي، ۋارقىراشقا باشلىدى" ۋاي... بولدى، توختاڭ!..."،

"ئەجەب ياخشى ئۇچتى بۇ قىز، بىر ھادىسە بولمىغىدى..." دېيىشتى. بايانىن قىزنى ئارقىسىدىن ئىتتىرىۋاتقان يىگىت تىمتاس بولۇپ قالدى، ئۇ يانىدا تۇرۇپ ئىلانگۈچىنىڭ ئۇچىشىغا ئەگىشىپ بېشىنى ئۇ ياققا-بۇ ياققا تولغايتتى. ئۇنىڭ چىرايىلىرى تاتىرىپ، پېشانىسىدە نەر تامچىسى كۆرۈلدى. ئۇ مۇشۇ كەمگۈچە بۇ ئادىشىدىن بۇنداق ئەنسىرىمىگەنىدى. قىز تۆۋەنلىگەندە، يىگىتنىڭ تۇرقىغا قاراپ چۆچۈدى، يەنە ئىككى قېتىم ئۇچقاندىن كېيىن كەينىچە ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەندە، "قو-قو...يىڭ!..." دەپ توۋلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى پۈتۈن مەيداندا ياڭرىدى. يىگىتنىڭ يۈرىكى جايىغا چۈشتى. كىشىلەرمۇ "ئۇھ...!" دېيىشتى. قىز ئىلانگۈچنى تەپسەي ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتتى. ئۇ ئىككى تال ئاغامچىنى گىرەلەپ كۆلۈمسىرەپ تىك تۇراتتى. ئىلانگۈچ بارا-بارا ئاستىلاپ توختىدى. يىگىت يارەملىشىپ ئۇنى ئىلانگۈچتىن چۈشۈردى، قىز ھامان كۆلەتتى... ئاندىن، باشقا بىرسى ئىلانگۈچقا ئولتۇردى....

بىر ياقتا "ساغادى" ئويۇنى بولماقتا ئىدى. بىرنەچچە كىشى كۈچەپ چىغىرىقنى ئايلاندۇرماقتا. يەرگە تەككۈزمەي ئېسىلغان چاقپىلەكنىڭ چەتلىرىگە چىڭىتىپ ئېسىپ قويۇلغان ئوچۇق ساندۇقلاردا قىز-يىگىتلەر ساندۇقنىڭ چېتىنى چىڭ تۇتۇپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئاۋۋال چاقپىلەك ئاستىراق ئايلانغاندا، ئولتۇرغانلار پەرۋاسىز كۈلۈپ ئولتۇرۇشتى. چاقپىلەكنىڭ ئايلىنىشى چاپسانلاشقاندا، بىر تۆۋەن چۈشۈپ، بىر يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان ساندۇقتىكى ئادەملەر ۋارقىراشقىلى تۇردى. بەزىلىرى كۈلۈپ ۋارقىراشسا، گاييلىرى ۋاي "بولدى، توختات!" دەپ توۋلىشاتتى. گاييلىرى بولسا يۇقىرىدىن "ھۆ...!" دەپ قۇساتتى. ئاخىرى ساغادى توختىدى. ھەممىسىنىڭ دېگۈدەك

چىرايلىرى ساپسېرىق بولۇپ كەتكەن. بەزىلىرىنى بولسا دوستلىرى قولتۇقلاپ چەتكە ئېلىپ كېتەتتى... ئاشۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئادەملەر ئولتۇرغان ساغادى يەنە ئايلىناتتى. يەنە قىقاس-سۈرەن، كۈلكە....

ناغرا-سۇناي ئاۋازى كۆتۈرۈلدى. كىشىلەر تۈمەن دەريانسىنىڭ ئۇ ياقىدىكى يولغا قاراشتى. "كەلدى، ئەنە كەلدى!" دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى، تاختاپەرە ئۈستىدە بۇغراخان ۋە مېھمانلارمۇ بەيگىنى كۈتۈپ، كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇراتتى.

ئاخىر بەيگە كۆرۈنىدى ۋە قاتارلىشىپ مەيدانغا كىرىشكە باشلىدى...جەدە قاشقا ئاتقا مىنگەن ئون بەش ياشلاردىكى بىر بالا ئالدىدا كەلدى. ئۇندىن كېيىن باشقىلار... ئۈستۈن ئاتۇشنىڭ بېشىدىن قويۇپ بېرىلگەن، توختىماي چاپقان بەيگىلەر چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەنىدى. بىرىنچى بەيگىگە — بالا ھەم ئاتنىڭ ھويىنىغا ئۇزۇن تاۋار ئارتىلىدى. باشقا بالىلارنىڭ بېلىگە كۆك دۇردۇن بەلباغ باغلاندى...

تاختاپەردىكىلەر تۆۋەن چۈشۈپ مېڭىپ كەتكەندىن كېيىن، تاماشىچىلارمۇ شەھەرگە ۋە ئەتراپ يېزىلارغا تارىدى.

تۆتىنچى باب

دوستلۇق توختىمى

ياندۇرقى يىلى ئەتىيازنىڭ يىلىق كۈنلىرىنىڭ بىرى، كۈن قايرىلغان، ھاۋا ئوچۇق، ئىككى چېتىدىكى ئېرىقلار بويلىرىدا يېشىل چىمەنلەر كۆكىرىپ چىققان ھارۋا يولىدا ئۇچ ئادەم، ئىككى ئات، بەش خېپچىرلىق بىر كىچىك كارۋان كېتىپ باراتتى. كارۋان ئالدىدا باي سودىگەر قىياپىتىدىكى بىر ئادەم قامچىسىنىڭ سېپىنى ئېگەرگە تىرەپ ئات ئۈستىدە مۈگدەپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئادەتتىكى سودىگەر كىيىمىدىكى قارا ساقاللىق بىر ئادەم ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئەتراپقا تىنىمسىز كۆز تىكەتتى ۋە ئوچۇق چىراي بىلەن قانداقتۇر بىر ئاھاڭغا بۇرنىدا غىڭىلدايتتى. ئەڭ كەينىدە بېشىغا تىك كۆرپە تۇماق، پۇتىغا كۆن چورۇق كىيگەن، بېلىگە پىچاق ئاسقان، مالاي قىياپىتىدىكى بىر يىگىت خېچىر مىنىپ كېلەتتى. ئۇ قولىدىكى ئۇزۇن قامچا بىلەن خېچىرلارنى باشقۇراتتى ۋە ئارىلاپ "ھايت-ھۇيت..." دەپ قويياتتى.

قەشقەردىن يولغا چىقىش ۋاقتىدا بارسىبەگ بۇلارنى "بىر كىچىك كارۋان ــ دوستلۇق كارۋىنى" دېگەنىدى ھەم قىلىچقا "توختى تاۋار" دەپ ئات قويۇپ بەرگەنىدى. ئۇلار تاغ-داۋانلار ئېشىپ، دەريا-كېچىكلەر كېچىپ، ئۇزاق يول يۈرۈپ، بۇگۈن نەمەنگانغا يېقىنلاپ كەلدى. ئارقىلىرىدا يەنە، ئىككى چاقىرىمچە

یىراقتا بىرەر يۇزچە ئاتلىق چوڭ كارۋان توپا توزۇتۇپ كېلەتتى.

ــ ئەنە، يېتىپ كەلدۇق! ــ دېدى قوچقار خۇشال ھالدا، ــ قىلىچبەگ كۆردىڭىزمۇ؟ ئەنە نەمەنگان، ــ ئۇ يېزىلار ئارىسىغا ئورنىلىپ ياتقان شەھەرنى قولى بىلەن كۆرسەتتى.

ــ ھە، كۆردۇم، ــ دېدى چۆچۈپ بېشىنى كۆتەرگەن قىلىچ شەھەرگە قاراپ، ئاندىن ئۇ قوچقارغا ئاگاھلاندۇرۇش بەردى، ــ نەمەنگانغىغۇ يېتىپ كەلدۇق، لېكىن مېنىڭ ئېتىمنى ئۇلتۇپ قالغىنىڭىز ئېسىمىزدىن چىقمىسۇن.

ــ شۇنداق "توختى تاۋار"، ئۆگەنگەن ئادەت ــ تە!

ــ ئەمدى ئادەتلەرنى چوقۇم ئۆزگەرتىش كېرەك.

ــ خوپ، چۈشەندىم، ــ قوچقار ئارقىسىغا قاراپ ۋارقىردى، ــ ھەي خېچىرچى! قامچاڭنى چاپسانلات! كۆردۈڭمۇ شەھەرنى!

ــ كۆردۇم، كۆردۇم خوجايىن، ــ دېدى خېچىرچى خۇشال ۋە ئىككى پۇتى بىلەن خېچىرنىڭ بىقىنىغا دېۋىتىپ، قامچىسىنى ئويناتتى...

"كارۋان" كۈنىپېتىش ئالدىدا شەھەرگە يېتىپ كېلىپ، ئۇنچە چوڭ بولمىغان بىر سارايغا چۈشتى. ئېگىز بويلۇق، چار ساقال سارايۇەن ئۇلارنى ئىسسىق قارشى ئالدى. قوچقار كونا تونۇش سارايۇەن بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. قوچقار "تۆختى تاۋار"نى سارايۇەنگە "يېڭى مېھمان، نامى بار تاۋارچى، خەقلەر «توختى تاۋار» دەپ ئاتايدۇ" دەپ تونۇشتۇردى.

ئىككى "سودىگەر" قوچقارغا تونۇش ئىككى ئېغىزلىق ھۆجرىغا ئورۇنلاشتى. ئۆزلىرى ئىچكىرىكى ئۆيگە جايلىشىپ، يۈك ــ تاقلارنى دالانغا ئورۇنلاشتۇردى. خېچىرچى بولسا ئات، خېچىرلارنى ئاتخانا-

دىكى تۇۋرۇكلەرگە ئېگىز باغلاپ سوۋۇتىتى. ئۆزى ھويلىسىنىڭ بىر چېتىدىكى كىچىك بىر ھۇجرىغا جايلاشتى.

قاراڭغۇ چۈشۈپ، تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن، قوچقار چىقىپ كەتكەندى، ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇ خۇشال قايتىپ كەلدى.

ــ ئىش جايىدا، ــ دېدى ئۇ پالاس ئۈستىدە خۇرجۇنغا بېشىنى قويۇپ ئوڭدىسىغا سوزۇلۇپ ياتقان قىلىچىنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇپ، ــ غۇلامخان كەلگىلى بىر ھەپتە بوپتۇ، ئۇ بىزنىڭ خەۋىرىمىزنى سوراپ، تاغامنىڭ ئۆيىگە ئىككى قېتىم كېلىپ كېتىپتۇ.

ــ ھازىر ئۇ نەدىكەن؟ ــ سورىدى قىلىچ پۇتلىرىنى يېغىپ ئولتۇرۇپ.

ــ يېزىدىكى بىر تۇغقىنىنىڭكىگە كېتىپتۇ. ئۆگۈنلۈكىگە قايتىپ كەلگۈدەك...

ئۇلار كۆك چاي ئىچكەچ سۆزلىشىپ ئۇزاق ئولتۇردى...

غۇلامخان ــ بۇ ئادەم بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلى سەمجۇقنىڭ باش پۈتۈكچىسى. بىرنەچچە يىل ئىلگىرى قوچقار بۇخارغا بارغاندا، ئۇ قوچقارنى يوشۇرۇن ئېلىپ كىرىپ، ئەمىر ئەبۇ ئەلى بىلەن كۆرۈشتۈرگەن. ھە، ئاشۇ ۋاقىتتا ئەبۇ ئەلى: "سۈتۈق بۇغراخانغا سالام ئېيتىڭ، بىز بىرلىشىشنى خالايمىز. ئەگەر ئۇنىسا، ئەمەنگانغا بىر ۋەكىل ئەۋەتسۇن، شۇ جايدا بىر كېلىشىم تۈزسەك" دېگەنىدى. ئەبۇ ئەلى غۇلامخاننى ئەمەنگانغا ئەۋەتمەكچى ئىكەنلىكىنى ئېيتقانىدى. كېيىنكى يىللاردا قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ ئىچكى ئىشلىرى ئالدىراشراق بولدى. سۈتۈق بۇغراخان ۋە "ئۇچلۇك ئۇيغۇرۇش ھالقىسى"نىڭ ئاساسىي دىققىتى كۆپرەك ئەلنىڭ بىرلىكىنى كۆچەيتىشكە سەرپ قىلىندى، ئەنە شۇ مەقسەت ئۈچۈن بۇلتۇر قۇرۇلتايمۇ

ئېچىلدى، ئەمدى، سۈتۈق بۇغراخان ۋەكىل ئەۋەتىشنى قارار قىلىپ، ۋەكىلنىڭ بۇ يىل تۆتىنچى ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا نەمەنگانغا يېتىپ بارىدىغانلىقىنى بۇخارا ئەمىرىگە خەۋەر قىلدۇرغانىدى. غۇلامخان ئېنە شۇ خەۋەرگە ئاساسەن نەمەنگانغا كەلگىلى بىر ھەپتە بولغانىدى. غۇلامخاننىڭ نەمەنگاندا يېقىن تۇغقانلىرى بارئىدى، ئۇ بۇرۇن گايى يىللىرى دەم ئېلىپ، ئويناپ كېتىش ئۈچۈنمۇ كېلىپ تۇراتتى.

قوچقار غۇلامخاننىڭ كەلگەنلىكىنى ئۇقۇشۇپ كەلگەندىن كېيىن، قىلىچ خۇش بولدى، ئىككىسى كېيىنكى ئىشلار توغرىسىدا ئۇزاق پاراڭلىشىپ ئۇخلاپ قالدى...

ئەتىسى چاشكا ۋاقىتى بىلەن سارايۇەن نەمەنگانىنىڭ مەشھۇر سودىگىرى، ھۆپىگەر سىيت خوجىنى باشلاپ كىردى.

ــ قېنى ھۆجرىغا، ــ دېدى سارايۇەن ئىشكىنىڭ تاشقىرىسىدا تۇرۇپ ۋە ئىككى قوللاپ ئۇنى ئويغە تەكلىپ قىلدى.

ئۆكۈزدەك سېمىز سىيت خوجا بېشىنى تۆۋەنرەك ئېگىپ ئىشكىتىن كىردى. ئۇنىڭ ئالدى ئوچۇق بەقەسەم يەكتەكىدىن پەشمەت ئوستىدىن شايى بەلباغ باغلىغان يوغان قورسىقى چىقىپ تۇراتتى.

ــ ھە، خوجايىن كەلسىلە، ئولتۇرسىلا، ــ دېدى قوچقار سىيت خوجىنى قارشى ئېلىپ، ــ قېنى يۇقىرى چىقسىلا، مانا بۇ كىشى قەشقەرنىڭ نامدار تاۋار سودىگىرى توختى تاۋار بولىدۇ، ــ ئۇ ئورنىدىن قوپۇۋاتقان قىلىچنى ئۇنىڭغا تونۇشتۇردى.

ــ ھە، يېڭى مېھمان ئىكەن-دە، ــ دېدى سىيت خوجا "تاۋارچى" بىلەن سالاملىشىپ، ــ بىز نەمەنگانلىقلار مېھماندوست ئادەملەر بىز. ياخشى كەپسىز، كېلىپ تۇرۇڭ، ــ دېدى ئۇ خىرقىراپ

ۆه تۆرده ــ كۆرپه ئۇستده ئاران ئولتۇروپ قاتتىق يۆتەلدى.

"تاۋارچى" هۆپىگەرنىڭ سەت قىياپىتىگە ۆه ئوڭايسز هەرىكىتىگە سەپسالدى. سىيت خوجا هەددىدىن زىيادە سېمىز ئىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇ خۇددى بىر سامان تىققان تاغارغا ئوخشايتتى. ئۇ پۇشۇلداپ دەم ئالغاندا، مىنگەشتۇروپ ئولتۇرغان پۇتلىرىنى بېسۋالغان كۇپىتەك قورسقى بىر كۆتۇرۇلۇپ-بىر چۇشۇپ تۇراتتى. كېلەڭسز ساقال-بۇرۇت ئۇستىگە ئۇسۇپ چىققان ئىككى مەڭزىنىڭ ئوتتۇرىسغا قونغان مۇشتەك چوقۇر بۇرنىنى كۆرگەندە، چولۇ ئادەمنىڭ كۇلگۇسى كېلەتتى. باللار بولسا يىغلاپ تاشلىغان بولاتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا باپ كەلمىگەن هارامزادە كۆزلىرى پىلدىرلاپ كىشىگە يەرنىڭ ئاستىدىن قارايتتى. ئۇ قىسقا قوللىرىنى قورسقىنىڭ ئۇستىگە ئالسا، ئەپلەشمەي چۇشۇپ كېتەتتى. شۇڭا ئۇ قوللىرىنى بىر ئېلىپ، بىر چۇشۇروپ هەپىلىشپىلا ئولتۇراتتى، پات-پات تېلىقپ، چىڭقىلىپ يۆتۇلەتتى. يۆتەلگەندە چىرايى تېخمۇ قورقۇنچلۇق بولۇپ كېتەتتى. "قىخ..." قىلىپ كۇلگەندە، كانىيىدىن هەر خىل ئاۋازلار چىقىپ كېتەتتى، قورسقى دىڭگىلايتتى...

ــ تونۇشۇپ چۆپقەت بولايلۇق. سىز قەشقەرنىڭ نامدار تاۋار-چىسى بولسىڭىز، بىز نەمەنگانىنىڭ، پەرغانىنىڭ نامدار تاۋارچىسى بولىمىز، ــ "قىخ" قىلىپ كۇلدى سىيت خوجا، ــ قوچقار باي ئۆز بالىمىز، ياخشى بۇرادەر. لېكىن بىزگە ياخشى مالىلارنى ئاز ئېلىپ كېلىدۇ. شاش، سەمەرقەنت، بۇخارادىن كەلگەن سودىگەرلەر چىننىڭ تاۋار-دۇردۇنلىرىنى، قەشقەرنىڭ بەقەسەم-ئەتلەسلىرىنى كۆپ سورايدۇ، بىلدىڭىزمۇ قوچقارجان!

ــ قوچقار بۇ قېتىم سىزگە ئاتاپ ياخشى مالىلاردىن جىق ئېلىپ

www.uyghurkitap.com

كەلدى باي، ــ دېدى "توختى تاۋار" كۈلۈپ، ــ سىز بىلەن بىرىنچى نۆۋەت كۆرۈشمەكتىمىز. ئەمما چۆچەت بولمىسىمىزغا كۆپ يىللار بولدى. سىزگە نېمە كېرەك بولسا يەتكۈزۈپ بېرىمىز. خاتىرجەم بولۇڭ.

ــ قىخ... ھە... مانا، مانا، بەك ياخشى. بىزگە مانا شۇنداق دوستلار كېرەك. قول كەتتى بۇرادەر، ــ سىيت خوجا بىر قولىغا تايىنىپ ئاران ئېگىلىپ "توختى تاۋار"غا قول سوزدى. ئۇ قول ئېلىشقاندىن كېيىن بىراقلا چىرايىنى ئۆزگەرتىپ بېشىنى ئەگدى، ــ قېنى ئاغىنە، بۇ قېتىم قانداق ماللار...

ــ قانداق مال دېسىڭىز بار، خوجايىن، ــ دېدى قوچقار ئۇنىڭ سۆزىنى بولۇپ، ــ بەش خېچىر تاللانغان ئەڭ ئېسىل چىن تاۋار-دۇردۇنلىرى ۋە قەشقەرنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك يىپەك ماللىرى بار.

ــ ھا، بەللى، بەللى، دوست دېگەن مانا مۇشۇنداق بولسا، جېنىڭنى بەرسەڭمۇ ئەرزىيدۇ. ھە، ئاغىنە، باھاسى...

ــ باھاسى ئىلگىرىكىدىن ئەرزانىراق، ــ دېدى قوچقار، ــ بۇ دورام بىزنىڭ باي ئاغىمىز ئۆزى كەلدى ئەمەسمۇ؟

ــ بارىكاللا، بارىكاللا، يارايسەن قوچقارجان، يارايسەن.

ــ بۇ، ئۆزلىرىگە ئەرزىمىگەن سالامىلىق، ــ دېدى "توختى تاۋار" نېرىراقتا ئۇستى يېپىق تۇرغان پەتنۇسنى ئېلىپ، سىيت خوجىنىڭ ئالدىغا ئېچىپ قويدى. سىيت خوجا پەتنۇستىكى گۈللىرى پارقىراپ تۇرغان بىر توپ چىن تاۋىرى، بىر جۈپ تاقا بەقەسەمنى كۆرۈپ خۇش بولۇپ كەتتى. ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ پەتنۇسقا يەنە بىر قاراپ چىقتى-دە، كۆزلىرىنى ئوينىتىپ كۈلدى:

ـــ قىخ... دوستۇم، كېرەك ئەمەس ئىدى. رەھمەت، رەھمەت.

ـــ ئەرزىمەيدۇ، بىز ئەكەلگەن مالىلارنى سىزگە ئۆتكۈزسەك، بۇگۈن چۈشتىن كېيىن...

ـــ بەك ياخشى، بەك ياخشى...

ـــ جانابىڭىزنىڭ بىزگە بەزى ياردەمىڭىز كېرەك بولۇپ قالار-مىكىن. بىزنىڭ ئاكىمىز بىرىنچى قېتىم كەلدى ئەمەسمۇ؟ مەسىلەن،...

ـــ ھە، بولىدى، ئۇ ياقىنى ماڭا قويۇپ بەر، ـــ دېدى سىيىت خوجا مەيدىسىگە ئۇرۇپ، ـــ بۇ شەھەرنىڭ كاتتىباشلىرى مېنىڭ قولۇمدا، بىلدىڭمۇ؟ قىخ...

ـــ باي ئاكاڭنىڭ بۇرۇتى قىمىرلىدىمۇ، بولدى، ـــ دېدى سارايۇەن خۇشامەت ئاۋازى بىلەن، ـــ بۇ كىشى چىمچىلىقى بىلەن شەھەرنى پىرقىرىتىدۇ، ھا. ھا. ھا... ـــ سارايۇەن ئاغزىنى يوغان ئېچىپ يالغان كۈلدى. سىيىت خوجىمۇ قورساقلىرىنى دىڭگىلدىتىپ خىرقىراپ كۈلدى. كېيىن ئۇ شۇنداق قاتتىق يۆتەلدىكى، قۇلاق-بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى. مۇشۇكنىڭكىدەك كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى. مېھمانلار بىر-بىرىگە قارىشىۋالدى...

ئەتىسى كەچقۇرۇنلۇقى، قوچقارنىڭ تاغىسىنىڭ ئۆيىدە دوستلار ئۇچراشتى. قىلىچ غۇلامخان بىلەن خۇددى كونا دوستلاردەك قۇچاقلىشىپ سەمىمىي كۆرۈشتى. غۇلامخانمۇ قىلىچنىڭ دولىسىدىن ئىككى قولىنى ئالماي قايتا-قايتا ئامانلىق سورىدى. بۇ، ئىككىيلەنىنىڭ بىرىنچى قېتىم كۆرۈشۈشلىرىگە ئوخشىمايتتى. ئۇلار راستىنلا كونا دوستلاردەك يېقىن ئىدى. بىرقانچە يىلدىن بېرى بىر-بىرى توغرىسىدا جىق ئاڭلاپ كۆرۈشمەيلا دوست بولۇشۇپ كەتكەن، غۇلامخان قوچقار بىلەن بولسا ئۇچىنچى قېتىم كۆرۈشمەكتە...

www.uyghurkitap.com

بۇگۈنكى ئولىتۇرۇشتا ئۇلار ئۆزئارا ئاخبارات ئالماشتۇردى. قىلىچ قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە چېرىك ئەھۋاللىرىنى تونۇشتۇردى. ئۆتكەن يىلدىن بېرى ئەلنىڭ ئىچكى بىرلىكى كۈچەيتىلگەنلىكى، ئىلىدىخانلار بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن قۇرۇلتايىنىڭ ئۇتۇقلىرى... توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى. بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئالدىراش بولۇپ كېلەلمىگەنلىكى ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىدى. غۇلامخانمۇ سامانىلار ببىسپ ياتقان پەرغانە، شاش، سەمەرقەنت، بۇخارا دائىرىلىرىدە خەلقنىڭ ئېغىر ئازاب تارتىۋاتقانلىقى، خەلقنىڭ ئۈستى-ئۈستىگە سېلىنغان ئالۋاڭ-ياساق، ھاشار، چېرىك ئۇتۇش ۋە ئەمەلدارلارنىڭ، روھانىلارنىڭ بۇلاش-تالاشلىرى نەتىجىسىدە كۈن كەچۈرەلمەيدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقى توغرىسىدا كەڭ توختالدى. كېيىن ئۇ خان-بەگلەرنىڭ، ئەمەلدارلارنىڭ خىيانەت قىلىشى، پارىخورلۇق، دۆلەت مۇلكىنى تالاشقا ئوخشاش ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ ببىسپ كېتىپ بارغانلىقى ۋە كىشىلەرنىڭ غەزىپىگە ئۇچراۋاتقانلىقى توغرىسىدا سۆزلىدى. ئۇلار خېلى ئۇزاق مۇڭداشقاندىن كېيىن، غۇلامخان: "سىلەرگە دەم ئېلىش كېرەك، ئۇزاق سەپەردە ھاردىڭلار. ئۇچ كۈندىن كېيىن يەنە سۆزلەشسەك" دېدى. قىلىچ ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى.

ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇلار يەنە باش قوشۇپ، ئەگەر يامان پەيدىن يانمىسا، سامانىلار ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ھەرىكەت قىلىش كېرەك بولغاندا بىرلىشىپ قورالىنىق قارشى تۇرۇش توغرىسىدا تەپسىلى سۆزلەشتى. قىلىچ سامانىلارنىڭ قاراخانىلارغا ھۇجۇم قىلىشى قىلماسلىق ئېھتىمالىنى سورىغاندا، غۇلامخان: "ئۇلار چوڭ يۇرۇشنى پىلانلىماقتا. لېكىن ئالدىن بىر سىناپ كۆرۈش ئۈرۈشى قىلىپ

باقماقچى. بىزنىڭ ئىگەللىشىمىزچە، ئۇلار بۇ يىل كۆزدە بۇ ئۇرۇشنى باشلايدۇ." دېدى. قىلىچ بۇ خەۋەرگە بەك دىققەت قىلدى. "ئېنىق خەۋەرمۇ؟" دەپ سورىدى ئۇ. "ئېنىق، سىزنىڭ سەمەرقەنتتىكى تاغىڭىزدىن كەلگەن خەۋەر. چېگرىغا ئالدىراش چېرىك توپلاۋاتقىدىغۇ؟" دەپ قەتئىي ئېيتتى غۇلامخان. قىلىچ سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ بۇنىڭغا قارشى تەييارلىقى بارلىقىنى ئېيتىپ، سامانىلار قانچىلىك كۈچ بىلەن كىرىشى مۇمكىنلىكىنى سورىدى، غۇلامخان ئوتتۇز مىڭ ئادەملىك كۈچ تەييارلىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ چېگرىدىن ئۆتۈپ ئۇرۇشىدىغانلىقىنى، بۇ قېتىم ئۇنىڭدىن ئىچكىرىگە كىرمەكچى ئەمەسلىكىنى تەكىتلەپ سۆزلىدى. "چوڭ ھۇجۇمى قاچانراق بولار؟" دەپ سورىدى قىلىچ. غۇلامخان سامانىلار بۇ قېتىمقى سىناق ئۇرۇشىدىن كېيىن ئاندىن رەسمىي تەييارلىق قىلماقچى ئىكەنلىكىنى، ئۇلارغا تەييارلىق ئۈچۈن خېلى ئۇزاق ۋاقىت كېتىدىغانلىقىنى ئېيتتى. "شۇنىڭ بىلەن، بۇ قېتىمقى سىناق ئۇرۇشتا ئۇ يېڭىلسە، ئىچكى جەھەتتىكى قىيىنچىلىقى تېخىمۇ ئاشىدۇ. بۇنداق بولسا، ئۇنىڭ تەييارلىقىنى كەينىگە سۈرىدۇ" دەپ قوشۇپ قويدى غۇلامخان.

ئۇلار بۇگۈن جىددىي سۆزلەشتى ۋە ئەھۋالنى خېلى چوڭقۇر مۇزاكىرە قىلىشتى. شۇنىڭ بىلەن ۋاقىتنىڭ يېرىم كېچە بولۇپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەي قېلىشتى.

ئىككى كۈندىن كېيىنكى تۇنىدە ئۇلار ئۇچىنچى قېتىم سۆھبەت ئۈتكۈزدى، بۇ قېتىمقىسى ئاخىرقى سۆھبەت بولدى ھەم دوستانە، ئەتىجىلىك سۆھبەت بولدى:

غۇلامخان بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلى سىمجۇق نامىدىن قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ پەرغانە، شاش ۋە ئىككى دەريا ئارىلىقىدىكى تۈرك

ئۇلۇسلىرىنىڭ سامانسلار ھۆكۈمرانلىقىدا ئېزىلىۋاتقانلىقىغا كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقىغا خۇرسەنلىك بىلدۈردى. ئۇ ئەبۇ ئەلى ئەمرىنىڭ غەزنە ئەمىرى سەبۈق تېكىن ۋە باشقا ۋەتەنداشلىرى بىلەن سۆتۈق بۇغراخاننىڭ بۇ دىيارنى قوتقۇزۇشىنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى ۋە زۆرۈر تېپىلىدىغانلا بولسا ئىچكى جەھەتتە چېرىك كۈچى بىلەن ماسلىشىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلدى.

قىلىچ غۇلامخاننىڭ سەمىمىيتىگە مىننەتدارلىق بىلدۈردى، ئەمىر ئەبۇ ئەلى ۋە سەبۈق تېكىن ئەمىرلەرنىڭ سۆتۈق بۇغراخاننىڭ سامانىلار تاجاۋۇزىغا قارشى كۈرەش قىلىشىغا ياردەملىشىدىغانلىقىغا خۇرسەنلىك ئىزھار قىلدى ۋە سۆتۈق بۇغراخان نامىدىن رەھمەت بىلدۈردى.

سامانىلارنىڭ بۇ يىل كۈزدە قىلىدىغان سىناق ئۇرۇشىغا ئەبۇ ئەلىنىڭ ئارىلاشماسلىقى، قاراخانىلارنىڭ چوڭ چېرىك يۇرۇشىگە ماسلىشىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش توغرۇلۇق كېلىشتى ھەم ئىككىلا تەرەپ چېرىك كۈچى جەھەتتە پۇختا تەييارلىق قىلماقچى بولدى.

ھەر يىلى ئەتىيازدا مۇشۇ جايدا ئىككى ياقنىڭ ئالاقچىلىرى كېلىپ ئۇچرىشىپ تۇرماقچى بولدى.

ــ بەك ياخشى بولدى، ــ دېدى قىلىچ خۇشال كەيپىياتتا، ــ بۇ، قېرىنداشلارنىڭ، دوستلارنىڭ كېلىشىمى بولدى.

ــ شۇنداق، بىزنىڭ بۇ كېلىشىمىمىز كەلگۈسىدىكى بىرلەشكەن چوڭ كۈچنى كۆرسەتكۈسى، ــ دېدى غۇلامخان ۋە سورىدى، ــ بۇ كېلىشىملىرىمىزنى قەغەزگە پۈتىمىزمۇ، قانداق؟

ــ قەغەزگە پۈتۈش خەتەرلىك، ــ دېدى قىلىچ چۈشەندۈرۈپ، ــ قەغەزگە پۈتۈش يەنە بىر جەھەتتىن كۆڭۈل توختىتالماسلىقنىڭ

بەلگىسى. بىز ئىككىمىز بۇ كېلىشىمنى كۆڭلىمىزگە پۈتۈۋالايلۇق. بىزنىڭ سەممي-ساپ كۆڭلىمىزنى ھېچكىم ئوغرىلىيالمايدۇ.

ــ بەك ئوبدان گەپ بولدى بۇ، ــ دېدى قوچقار، ــ بۇغراخان بىلەن ئەمرىنىڭ كۆڭۈل سۆزلىرى ئىككى ۋەكىل، ئىككى دوستنىڭ كۆڭلىگە پۈتۈلگەن كېلىشىم. قەغەز كۆيۈپ كېتىدۇ، سىيا ئۆچۈپ كېتىدۇ، سادىق كۆڭۈللەرگە بېسىلغان ئىناقلىق تامغىسى بولسا ئۆچمەيدۇ.

ــ ياخشى گەپ، مەيلى، ــ دېدى غۇلامخان قوشۇلۇپ، ــ بىز ئۇلۇسىمىز ئىرادىسىنىڭ گۈۋاھچىلىرى بولايلۇق.

ئۇلار ئۇگەل رازىلىق بىلەن سۆھبەتنى ئۇگەتتى، دوستلار سەممي قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

* * *

قىلىچ بىلەن قوچقار ئىشنى ئۇگەتكەندىن كېيىن، بىر ھەپتىچە دەم ئالدى ۋە نەمەنگان شەھرىنى، ئەتراپ يېزىلارنى تاماشا قىلدى.

بۇگۈن ئۇلار سىيىت خوجىنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدى، سىيىت خوجا ئۆزىنىڭ شۇنچە پىخسىقلىقىغا قارىماي، مېھمانلارنى "سېخىلىك" بىلەن كۈتۈۋالدى. مېھمانلارغا بۇلتۇر كۈزدىن ئېشىپ، سېسىپ قالغان ئۇزۇملەردىن قىلىنغان "قول بالىسى" مۇسەللەسىنى زورلاپ ئىچكۈزدى. "مېنىڭ ئىچمىگەن شارابلىرىم يوق، ھېچبىرى ئۇزۇمدە ياسىغان مۇسەللەسكە يەتمەيدۇ..." دەپ ماختاندى ئۇ ئىچىملىكنى. "ھەبەللى، مانا پولۇ...، ھە، لالەخان، چاي دەملەپ كېلىڭ. ياخشى كۆڭ چايدىن بولسۇن." دېدى خوجايىن يېنىچە كېلىپ پولۇ ئۇسۇلغان لېگەننى داستىخانغا قويۇۋاتقان ئوتتۇرا ياشلىق ئايالغا.

قوچقار نېمىشقىدۇ بۇ ئايالنىڭ يۈزىنى كۆرۈشكە ئۇنچە قىزىقىپ قالدى، لېكىن ئۇنىڭ بېشىدىكى رومىلى يۈزىنى يېپىپ ئۇلغىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىدى. ئايال لېگەننى داستىخانغا قويۇۋېتىپ، يەر ئاستىدىن قوچقارغا قارىغاندى، قوچقارنىڭ كۆزىدىن ئوت چاقنىغاندەك بولۇپ كەتتى. ئۇ نېمە ئەھۋال بولغاندىلىقىنى چۈشىنەلمەي تۇرغاندا، سىيىت خوجىنىڭ "لالەخان" دېگەن سۆزىدىن چۆچۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن نەشتەر سانجىلغاندەك تېنى جۇغۇلداپ كەتتى. ئۇ ھېلىقى ئاجايىپ كۆزلەرنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈشنى خالايتتى، ئەپسۇسكى، لالەخان كەينىگە قارىماي چىقىپ كەتتى. قوچقار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىچە قېتىپ قالدى: "ئاھ! نېمىدېگەن ئۆتكۈر كۆزلەر؟! ئۇ نېمىشقا يۈزىگە رېشتىلرىنى تىترىتىدۇ؟ 'لالەخان'؟! ھە، شۇ لالە بولمىسۇن، يەنە؟! ياق، بۇنىڭ ئىسمى ئاخىرىدا 'خان' بار. بىراق ئۇ ئەجەب مەنىلىك قارايدىغۇ؟ زادى كىم بۇ؟..."

قىلىچ قوچقاردا پەيدا بولغان بۇ ئۇشتۇمتۇت خىيالغا ھەيران بولۇپ قاراپ قويدى. سىيىت خوجىنىڭ سۆزى قوچقارنىڭ خىيالىنى بۆلدى:

ــ قېنى، ئەزىز مېھمانلار، باقىلى، مانا بۇ بەقەسەم پولۇنىڭ ئۆزى بوپتۇ-دە، بىزنىڭ خوتۇن پولۇغا شۇنچە ئۇستا ئىكەنكى، نەمەنگاندا بىر دېسە ئارتۇق كەتمەيدۇ... قېنى، باقىلى.

قىلىچ ئالا بولۇپ قالغان پولۇنى زورمۇزور يېگەن بولۇپ ئولتۇراتتى. قوچقارنىڭ بولسا كېكىرىكى بوغۇلۇپ غىققىدە تويغاندى. ئۇ ئىشكتىن كۆزىنى ئۈزەلمەيتتى... ئەنە لالەخان چەينەك، چىنە قويۇلغان پەتنۇسنى كۆتۈرۈپ كىردى، لېكىن ئۇ يېرىم يېپىلغان

يۇزىنى تۆۋەن ئەگكەن پېتى پەتنۇسىنى سىيست خوجىنىڭ ئالدىغا قويۇپ تەتۇر بۇرىلىپ چىقىپ كەتتى. قوچقار ئارمانىدا قالدى، ئۇنىمد بىكار كەتتى. يەنە كىرىپ قالارمىكىن ـ تاڭ؟!

قىلىچ سىيست خوجىنى تاماشا قىلاتتى. خوجايىن سۆزلىگەچ پولۇ يەيتتى. ئۇ پۇشۇلدايتتى، داستىخاندىكى مايلىق لۆڭگە بىلەن پېشانىسىدىن ئېقىۋاتقان تەرنى ئېرتىپ قويىاتتى. لېكەن يېرىملىدى، تۆگەپمۇ قالاي دېدى. خوجايىن: "ھە، مېھمانلارنىڭ ئىشتىھاسى ئېچىز ئىكەن ـ دە؟ مەيلى، زورلىمايمىز." دەپ قويۇپ باش ئالماي پولۇ يەيتتى. ئۇ لېگەننى سۈپۈرۈپ، بىر تال گۈرۈچمۇ قالدۇرماي ئالدىغا يىغدى. "بىر تال گۈرۈچنى قالدۇرۇپ قويسا كۆپۈرلۈق بولىدۇ، دەپتىكەن ئىمام ئەزەم" دېدى ئۇ ۋە ئەڭ ئاخىرقى كاپام پولۇنى چىڭ ئۇگۈچلاپ ئاغزىغا سالدى. ئۇ ئاغزىدىكى قالغان پولۇنى يۇتۇپ، بارماقلىرىنى بىر ـ بىردىن يالاپ چىقتى. كېيىن تازا بىر كېكىرىپ چىنىلەرگە چاي قۇيدى. "مېھمانلارنىڭ پولۇغا ئانچە زوقـ لىرى يوق ئىكەن، قېنى چاي ئىچەيلى" دېدى ئۇ مېھمانلار ئالدىغا چاي قۇيۇپ...

قىلىچ بىلەن قوچقار سارايغا قايتتى، قوچقار ئويچان ئىدى. قىلىچ سورىدى:

ـ نېمە بولدى قوچقار، ئۇشتۇمتۇتلا ئويچان بولۇپ قالدىڭىزغۇ؟

ـ ھېچ... ھە، غەلىتە بولۇپ تۇرىمەن. ھېلىقى خاتۇن... ھە، شۇ، مېنىڭ بىر كىچىك دوستۇمنى ئەسلەتتى.

ـ ئەسلەتكەن بولسا، شۇ ئۆزى بولمىسۇن يەنە؟

ـ شۇمىدۇ؟ كۆزلىرى ئوخشاپ كەتتى. بەلكى... ياق. بۇ خاتۇننى "لالەخان" دېدى.

ئۇيغۇر كىتاپ تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ــ كىچىك دوستىڭىزنىڭ ئىتى نېمە ئىدى؟

ــ لالە

ــ ئايرىلغىنىڭىزغا قانچە يىل بولدى؟

ــ ئاشۇ، سىلەر تەرەپتە قالغاندىن بېرى كۆرگىنىم يوق. سىلەر مېنى تۇتۇۋالغىلى قانچە يىل بولدى؟

ــ يىگىرمە يىل بولۇپ قالدى، ئېھتىمالىم.

ــ ھە، شۇنىڭدىن بېرى كۆرمىدىم. بىر كەلگىنىمدە سۆرۈشتە قىلسام "ئەرگە تېگىپ مەرغىلانغا كەتكەن، ئىز-دېرىكى يوق،" دېيىشكەنىدى.

ــ دۇنيادا ئويلىمىغان ئىشلار بولىدۇ، ــ دېدى ئۇنىڭ سۆزىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرغان قىلىچ، ــ "لالە"گە "خان"نى قوشۇپ "لالەخان" دەپ ئاتاشلىرى بەك ئېھتىمال. كېيىن ئۇ خوتۇن سىزگە ئېيتمىغا شۇنچە سىنچىلاپ قارايدۇ؟ ماڭا ئېيتمىغا قارىمايدۇ؟ مەرغىلاندىن يېنىپ كەلگىلى بولمامدىكەن؟ ھازىر ئېرى بارمۇ، يوق؟ مانا بۇلارنى ئېنىقلاش كېرەك. سىز بۇ خوتۇن بىلەن كۆرۈشۈشىڭىز چارىسىنى قىلىڭ، ئۇمۇ بەلكى سىزنى ئىزدەۋاتقاندۇ.

ئۇلار ئۇخلاشقا ياتتى، قىلىچ غۇلامخان بىلەن قىلغان كېلىشىم توغرىسىدا، بۇ يىل كۈزدە دۇشمەن بارغاندا قانداق تاقابىل تۇرۇش توغرىسىدا ئويلاپ ياتاتتى، قوچقار بولسا ئوگدا ياتقىنىچە، ئۆينىڭ تورۇسىغا قاراپ بايىقى ئايالنى، ھېلىقى يەر ئاستىدىن قارىغان قۇدرەتلىك كۆزلەرنى ئويلايتتى. كېيىن ئۇنىڭ خىياللىرى ئۇزاق ئۆتمۈشكە قايتىپ كەتتى...

... قوچقار بىلەن لالە كىچىكىدىن بىللە پادا باقاتتى. قوچقار تاغىسىنىڭ قويىنى، لالە سىيت خوجايىنىنىڭ كالىسىنى باقاتتى. ئون

ئۇچ ياشلىق قوچقار ئون ئىككى ياشلىق لاله‌گه خۇددى ئاكسىده‌ك غه‌مخورلۇق قىلاتتى..

بىركۈنى قوچقار قويلىرىنى يېڭا چېتىدىكى بىر ئوتلاقىقا قويۇۋېتىپ، بىر دۆڭده ئولتۇرۇپ نه‌ي چېلىۋاتاتتى، لاله‌نىڭ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. ئۇ قوپۇپ قارىسا، بىر ئېتىزلىقتا بىر ئايال لاله‌نى ئۇرۇۋۈبتىپتۇ. قوچقار نه‌يىنى بېلىگه قىستۇرۇپ شۇ ته‌ره‌پكه يۈگۈردى. بارسا، ئايال: "سه‌ن شۇم نېمىشقا كالىلىرىمىزنى مېنىڭ ئېتىزىمغا قويۇۋېتىسه‌ن؟" ده‌پ تاياق بىلەن لاله‌نىڭ باش-كۆزلىرىگه ئۇرۇۋۈبتىپتۇ. لاله قوللىرى بىلەن يۈز-كۆزلىرىنى توسۇپ يىغلاۋېتىپتۇ. "ئۇنى ئۇرماڭ!" دېدى قوچقار چوڭ كىشىده‌ك ۋه ئايالنىڭ قولىدىكى تاياقنى تۇتۇۋالىدى-ده، ئۇنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئۆكسۈپ يىغلاپ، يۈگۈرۈپ كه‌لگه‌ن لاله‌نى قۇچاقلىۋالىدى. ئايال يه‌ردىكى تاياقنى يه‌نه ئېلىپ، ئىككىلىسىنى ئۇرغىلى تۇردى. قوچقار لاله‌نىڭ قولىدىن تۇتۇۋېلىپ قاچتى. ئايال ئازراق قوغلاپ بېقىپ، يېتىشه‌لمىگه‌چ ۋارقىراپ تىللىغىنىچه قالدى...

پادىچى بالىلار كالىلارنى هه‌يده‌پ قويىلارغا قوشتى ۋه هېلىقى دۆڭگه چىقىپ ئولتۇرۇشتى. لاله قوچقارنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۆكسۈپ يىغلايتتى. "هه‌ممىسى بوزه‌ك ئېتىدۇ..." دېدى ئۇ، كېيىن گه‌پ قىلالماي ۋارقىراپ يىغلىدى. "يىغلىما لاله، مېنىڭ ئاتا-ئانام يوق، سېنىڭ داداڭ بارغۇ؟ بىز بوزه‌ك بولمايمىز. يه‌نه بىرئاز چوڭ بولۇپ ئالايلۇقچۇ، ئاندىن كۆرىمىز" دەيتتى قوچقار لاله‌نى جۇۋۈتۈپ ۋه به‌لېغىنىڭ ئۇچى بىلەن لاله‌نىڭ يۈز-كۆزىنى سۈرتتى.

بىركۈنى، كه‌چ كۈز بولۇپ قالغان چاغ. لاله بىلەن قوچقار

قوي-كالسلارنى قويۇپ يبرىپ، يەنە شۇ دۆڭگە چىقىشتى. ئۇلار مالسلارغا قاراپ ئولتۇرۇشتى. "قاراڭ ئاۋۇ قوچقارلارنى، ھەممىسى لاله، ــ يەنە سوقۇشقىلى تۇردى". بىر ئاق قوچقار ئوتلاۋاتقان بىر قارا قوچقار يانداپ كېلىپ بىر مۇڭگۈزى بىلەن ئۇنىڭ بىقىنىغا ئۇستى. ئاق قوچقار بېشىنى كۆتۈرۈپ، "چاقچاق قىلما" دېگەندەك قارا قوچقارغا قاراپ قويدى. قارا قوچقار يەنە بىرنى ئۇستى. ئاق قوچقار-نىڭ ئاچچىقى كېلىپ كەينىچە ئارقىغا ياندى. قارا قوچقارمۇ ياندى، ئىككىسى ئۈچ-تۆت غۇلاچ يەردىن يۈگۈرۈپ كېلىپ بىر باش ئۇرۇشتى. ئىككىنچى قېتىم كەينىگە جىققاق يېنىشتى. بىر ئارغامچا بويى يەرگە بېرىپ توختاپ بىر-بىرىگە ھومىيىشتى ۋە ئۈدۈللاپ يۈگۈرۈشتى. ئاق قوچقار غەزەپ بىلەن يۈگۈردى، يۈگۈرگەنچە كېلىپ، تىزلىنىپ تۇرۇپ قاتتىق باش ئۇردى. قارا قوچقار كەينىگە ئولتۇرۇپ قالدى. ئاق قوچقار يەنە كەينىگە يېنىپ ئىككى غۇلاچ يەردىن يۈگۈرۈشكە تەييارلانغاندى، لېكىن، قارا قوچقارنىڭ قوپالمايۇاتقىنىنى كۆرۈپ توختاپ قالدى-دە، بوينىنى بۇراپ باشقا ياققا مېڭىپ كەتتى. لاله قوچقارلارنىڭ سوقۇشۇشىغا دىققەت بىلەن قاراپ تۇردى ۋە ۋارقىراپ كۈلدى.

ــ قارا، قارا، قوچقار ئاكا، ئاۋۇ قوچقار قوپالماي قالدى.

ــ ھە، ئۇ ئۆزىگە باقماي ھەمىشە ئاشۇنداق يوغانچىلىق قىلىدۇ.

ــ سەنمۇ ئاشۇنداق شوخ قوچقار بولامسەن؟

ــ بىكاردىن تېگىشىپ يىقىلىپ ياتقانلىق شوخلۇق بولامدىكەن، بىكاردىن چېقىلىماسلىق، چېقىلغانىنىڭ ئەدىبىنى بېرىش كېرەك، كۆردۈڭمۇ؟

ــ ھە، ئاق قوچقار بولىمەن، دېگىنە... بوزەك بولمايدىكەنسەن.

راست، ئاۋۇ كۈنى، چوڭ بولغاندا بوزەك بولمايمىز، دېدىڭغۇ؟ قاچان چوڭ بولىمىز؟

ــ بەش يىلدا، ئون يىلدا...

ــ ۋاي-ۋۇي، بەك ئۇزاق ئىكەن، مېنىڭ ئانام يوق، ئۇ ۋاقتىقىچە قېينىلىپ كېتىمەن، ــ ناگولا بولۇپ بېشىنى تۆۋەن سالدى لاله.

ــ كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما لاله. مەن بار، ئىككىمىز ئايرىلمايمىز، ــ قوچقار مەيدىسىگە بېشىنى قويغان لالەنى ئاكىلارچە مېھرىبانلىق بىلەن قۇچاقلاپ، بېشىنى سىلىدى. ئاندىن ئازراق ئويلاپ ئىككىسى ياخشى كۆرىدىغان ناخشىنى باشلىدى. لاله بېشىنى كۆتۈرۈپ قوشۇلدى.

قوزىچاقلار مەرەيدۇ،
يېتىم قالغان ئوخشايدۇ.
بوز تورغايلار سايرايدۇ،
دانسىز قالغان ئوخشايدۇ.

ئانىسىز يېتىم باللا،
يىغلايدىكەن ياش تۆكۈپ.
دادىسى يادىغا يەتسە،
بوزلايدىكەن تىز پۈكۈپ.

بوزەك ئەتمە يېتىمنى،
يوقمىكەن ئەنتى ئۇنىڭ؟
شۇ يېتىملەر ئاھلىرى،
جېنىڭنى ئالماسۇ سېنىڭ؟

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاپ تور بېكىتى

. . . . . .

قوچقار خىيالى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، كۆكرەكسىنى تولۇقسۇزلۇق ـ كەچىك تىندى. ئۇ يېنىچە يېتىپ ئاشۇ جاپالىق كۈنلىرىنى ۋە لاله بىلەن ئۆتكۈزگەن بالىلارغا خاس مۇھەببەتلىك ـ دوستانە ئۆتمۈشلىرىنى ئۇزاق ئويلاپ ياتتى...

ئەتىسى ئەتىگەندە قوچقار خېچىرچى بىلەن شەھەر تەشىدىكى ئۆستەڭگە ئات سۇغارغىلى باردى. ئۇلار ئەمدى ئات ـ خېچىرلارنى سۇغىرىشقا باشلىغانىدى، بىر ئايال كېلىپ ئۆستەڭنىڭ يۇقىرىراقىدا ئولتۇرۇپ، يۈزىنى رومالى بىلەن يېرىم يوشۇرۇپ كوزىسىغا سۇ ئالغىلى تۇردى. ئۇنى كۆرۈپلا قوچقارنىڭ يۈرىكى "قاتتىدە" قىلىپ كەتتى. بۇ، شۇ لاله‌خاننىڭ ئۆزى ئىدى. لاله‌خان سۇ تولدۇرۇلغان كوزىنى ئۆستەڭ بويىغا قويۇپ، داكا رومال ئىچىدىن قوچقارغا بىر قارىۋالدى. قوچقار بۇنى سەزمىدى. ئۇ "لاله‌خان"نىڭ ئاشۇ "لاله" ئىكەنلىكىگە تېخى تولۇق ئىشەنمىگەنىدى. ئۇ "نېمە بولسا بولسۇن" دەپ بىر سۆز تاشلاپ بېقىشنى خالايىتى، لېكىن قانداق قىلىپ سۆز ئېچىشنى بىلمەيتتى. تۇرۇپلا، ئۇنىڭ يادىغا ھېلىقى بالىلىق ۋاقتىدىكى ياخشى كۆرىدىغان ئاخشىسى چۈشۈپ قالدى. "ھە، مانا بۇ ئوبدان چارە." دېدى ئۇ ئىچىدە ۋە ئات سۇغارغان بولۇپ قەدىمكى ئاھاڭدا ئاستا ناخشا باشلىدى:

قوزىچاقلار مەرەيدۇ،
دانسز قالغان ئوخشايدۇ.

قوچقار ناخشىنىڭ ئۈچىنچى قۇرىنى باشلاي دەپ تۇرۇۋىدى، لاله ئۇ ئاھاڭدا:

بوز تورغايلار سايرايدۇ،

دانسز قالغان ئوخشايدۇ.

دېدى.

ــ ۋاي لاله، ــ دېدى قوچقار، ئۆزى قانداقچه ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەي قالدى، ــ ئاه لاله، بۇ راستمۇ؟ مەن...

ــ بولدى، سىز قوچقار، ــ دېدى لاله خان ئىزا ئارىلاش كۆلۈپ، ــ ئاق قوچقار ئەمەسمۇ!

ــ ۋاي شۇمۇ يادىڭىزدا بارىكەن ــ ھە!

ــ بولمايچۇ، ھەممىسى يادىمدا. سىزنىڭ يادىڭىزدىن چىقىپ كەتكەن بىلەن... ــ لاله خان گېپىنى بوغۇلغاندەك بولۇپ سۆزلىيەلمەي قالدى.

ــ ياق لاله، مەنمۇ ئۇنتۇمىدىم، يادىمدا، ھەممىسى يادىمدا. تۇنۇگۈنكىدەكلا يادىمدا...

ــ مېنىڭ گېپىم جىق، بەك جىق. باشقا سۆزلىشەيلۇق، بولامدۇ؟

ــ مەيلى، مېنىڭمۇ گېپىم جىق. قاچان، قەيەردە؟

ــ مەن ئىزدەيمەن.

قوچقار لاله‌خان ئۆزاپ كەتكۈچه ئۇنىڭغا قاراپ تۇردى. لاله خان بۇرۇلۇشقا بېرىپ ئارقىسىغا قارىغاندىن كېيىن، ئۇ ئاتلار بار ياقتا يۈگۈردى ۋە ھاڭۇبقىپ قاراپ تۇرغان خېچىرچىنى قۇچاقلاپ پىرقىرىتىۋەتتى...

قوچقار قايتىپ سارايغا كېلىپ قىلچقا ئەھۋالىنى ئېيتىپ بەردى. لاله‌خانمۇ قايتىپ دادىسىغا ئەھۋالىنى ئېيتىپ بەردى. "دادا، ئىشىنەمسەن؟ ئۇ، قوچقار، ئۆلمەپتۇ، بار ئىكەن، شۇ قوچقارنىڭ ئۆزى" دەپ ئۇ دادىسىنى ئىشەندۈردى. لاله‌خانىنىڭ دادىسى قوچقارنىڭ

دادىسى بىلەن يېقىن دوست ئىدى. ئۇ قوچقارنى كىچىكىدىن تارتىپ ياخشى كۆرەتتى. قوچقار چېرىكلىككە تۆتۈلۈپ كېتىپ قايتىپ كەلمىگەندىن كېيىن، "ئۆلۈپ كەتكەن بولسا كېرەك" دەپ ئويلىغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىزنى قارشىلىقىغا قارىماي بىر پەرغانىلىققا بەرگەنىدى. ئۇ پەرغانىدىن قايتىپ كەلگەندە، لالەگە: "قوچقارنى ئەمدى ئويلىمىساڭمۇ بولىدۇ، ئۇ قايتىپ كەلمەيدۇ." دېگەنىدى. لېكىن، قىزى باشقا ئەرگە تەگمەي قوچقارنى كۈتۈپ يۈرگەنلىكىنى بىلەتتى. "يېشىڭ ئوتتۇز بەشكە كېلىپ قالدى قىزىم، لايىقلارنى قايتۇرۇۋەرمە، تۇل ئولتۇرۇش ياخشى ئەمەس" دەپ نەسىھەت قىلغانىدى ئۇ قىزىغا. لالە بولسا ھامان قوچقارنى كۈتەتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە قوچقار بىركۈنى قايتىپ كېلىدىغاندەكلا قىلاتتى. "باشقا ئەرگە تېگىپ نېمە قىلىمەن، ــ دەيتتى ئۇ دوستلىرىغا، ــ ئەرگە تەگدىمغۇ؟ راستىنى ئېيتقاندا پەرغانىلىق ئىرىم مېنى ياخشى كۆرگەن، ئازار قىلمايتتى. لېكىن، شۇ قوچقار يادىمدىن چىقمايتتى... ئىرىم ئۆلۈپ كەتتى. قويۇڭلار، ماڭا نەسىھەت قىلماڭلا، قوچقار كەلسۇن ــ كەلمىسۇن، ئەرگە تەگمەيلا قويماي." دەيتتى ئۇ كەسكىن ھالدا. ئۇ ئەمدى قوچقارنى تاپقانلىقىنى دادىسىغا ئېيتقاندا، دادىسى "قوچقارنى مەن يامان دېمەيمەن قىزىم. ئۇ بەلكى بالا ــ چاقلىق بولغاندۇ، ــ قوشۇمىلىرىنى تۈرۈپ ئويلىدى بوۋاي، ــ خاتالاشمىسام ئۇ بۇ يىل ئوتتۇز سەككىزگە كىرىپ قالدى..."، "ئەگەر ئۇنىڭ بالا ــ چاقىسى يوق بولسىچۇ؟" دەپ سورىدى لالەخان دادىسىنىڭ كۆزىگە تەلمۈرۈپ. "ئۇنداق بولسا ئويلاپ كۆرەرمىز" دېدى بوۋاي.

لالەخان ئىككى باسقۇچتىن ئۆتتى: بىرى، قوچقار بىلەن كۆرۈشۈپ، تونۇشلۇق ئالدى. يەنە بىرى، دادىسىنىڭ رازىلىقىنى ئالدى.

ئەمدى ئىش قوچقارنىڭ بالا-چاقىسى بار-يوقىدا قالدى. "قوچقار ئۆزى ئۇنارمۇ؟!" بۇ سوئال لالەخاننىڭ كۆز ئالدىدىن "لاپ" قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى، ئۇ ئىشنىڭ ئۇ ياقنى ئويلىماسلىققا تىرىشتى.

بۇگۈن ئاخشام لالەخان ئويغا چۆكۈپ ياتاتتى. گادىرماش ئويلار ئۇنى شۇنچە ئورىۋالغاندىكى، كېچىنى ئۆتكۈزۈش ئاسان بولمىدى. ئۇ قوچقار بىلەن قەيەردە، قانداق ئۇچرىشىشنى ئويلاپ ئۇزاقتىن ئۇخلىيالماي ياتتى.

ئەتىسى سىيىت خوجا پولۇغا جىقراق گۈرۈچ سېلىشنى ئېيتتى. چۈش ۋاقتىدا ئۇ دۇكاندىن قايتىپ كېلىپ: "لالەخان، پولۇدىن بىرلىگەنگە تۇلدۇرۇپ ئۈسۈپ، سارايدىكى بىزنىڭ ئىككى مېھمانغا ئاپىرىپ بېرىپ كەل، بىلدىڭمۇ؟" دېدى. بۇ گەپ لالەخاننىڭ ئويىغا تازا ماس كەلدى. ئىشنىڭ بۇنىڭدىنمۇ ئوبدان ئېپى بولامدىغان! لالەخان ئاۋۋال بىر لېگەن پولۇنى ئۈسۈپ سىيىت خوجا بىلەن خانىمغا ئەكىرىپ بەردى. يەنە بىر لېگەن پولۇغا گۆشنى جىقراق بېسىپ، ئۈستىگە ئىككى توقاچنى يېپىپ، داستىخان بىلەن ئوبدان ئوراپ دولىسىغا قويدى-دە، دەرۋازىدىن چىقىپ ساراي ياقىغا مېڭىپ كەتتى ...

لالەخان قوچقارنىڭ سارايىنىڭ قايسى ھۈجرىسىدا ئىكەنلىكىنى، كىم بىلەن بىللە تۇرىدىغانلىقىنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغانىدى. ئۇ ساراي دەرۋازىسىدىن كىرىپ توپتوغرا ئاشۇ ھۈجرىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ ئەمدى ھۈجرا ئىشىكىگە كەلگەندە، ئىچكىرىدىن قىلىچ چىقىپ قالدى.

— خوجايىن ئاش ئەۋەتىپتى، — دېدى ئۇ رومىلى بىلەن يۈزىنى يانتۇ توسۇپ.

www.uyghurkitap.com

ـــ هه، خوجايين سىيت خوجا ئاش ئەۋەتكەن دەك؟ ـــ دېدى قىلىچ كۆلۈپ ۋە لالەخانغا يول بەردى، ـــ قوچقار، مېھمان كەلدى! ـــ دېدى ئۇ ئىچكىرىگە قاراپ ۋە لالەخانغا بۇرالدى، ـــ قېنى سىلىم، ئۆيگە كىرىڭ. قوچقار، مېنىڭ ئازراق ئىشىم بار. بىرئاز كېچىكىپ قايتىمەن.

لالەخان بوسۇغىدىن يەڭگىل ئاتلاپ كىرگەندە، ئىچكىرىدىن چىقىۋاتقان قوچقارنىڭ تېنى جۇغۇلداپ كەتتى.

ـــ ۋاي، لالەخانمۇسز؟ ـــ دېدى ئۇ ھودۇقۇپ، ـــ قېنى ئۆيگە، ياق، مايماقا، ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىڭ!

ئويلىمىغان يەردىن كېلىپ قالغان ياخشى "مېھمان"، ئېپىدە كېلىپ قالغان "ساھىبخانا" ـــ ئەجەب ياخشى ـ ھە؟ ئىش ئوڭىغا كەلسە، ھەممىسى جايىدا بولئوبرىدىكەن. ھازىر پولۇغا ئۆۋەت يوق، سووۇپ قالسمۇ مەيلى، ئۇ شىرە ئۇستىدە تۇرۇپ تۇرغاي.

ئىككىيلەن گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي، بىرى روسلىنىڭ ئۇچىنى ئۇۋۇلسا، يەنە بىرى قىچىشقان گەدىنىنى قاشلاپ قويدى.

ـــ ئۆزلىرىنى قەيەردىن سورايمىز ئاق قوچقار، ـــ دېدى لالەخان ئاخىرى باشلاپ سۆز ئېچىپ ۋە كۆلۈپ قوچقارغا قارىدى.

ـــ قەشقەردىن...

ـــ ھە، ئۇ جاي نەدە، يىراقمۇ؟

ـــ قاتمۇقات تاغلارنىڭ كەينىدە. بەك يىراق، يېقىندا قايتماقچى بىز.

ـــ ھە، قايتىش كېرەك ئەلۋەتتە. بالىلار كۈتۈپ قالدۇ ـ دە!

ـــ . . .

ئىككى كونا ئاداش شۇنداق قىلىپ مۇڭداشتى، بىر ـ بىرىگە ئەھـ

ۋاللىرى ئايدىڭلاشتى... كېيىن ئىككىلىسى تەڭ شۇك بولۇپ قالدى، بىرھازادىن كېيىن جىمجىتلىقنى يەنە لالەخان بۇزدى:

ــ مەن سەن بىلەن كېتىمەن! ــ كەسكىن سۆزلىدى ئۇ، كۆزىدىن چىقىقان ياشلىرى قۇرۇپ بولغانىدى. ئۇ ھازىرلا ئاشۇ قاتمۇقات تاغلار كەينىدىكى ئۇزاق جايغا كېتىشكە تەييارلانغانىدى.

ــ بولمايدۇ، لاله، داداڭ يالغۇز.

ــ مەن كېتىمەن دېدىم كېتىمەن. دادام ئۆز كۈنىنى ئۆزى كۆرەلەيدۇ. ئەگەر سېنىڭ بالا-چاقاڭ بولمىسا، ئىككىمىزنىڭ بىللە تۇرۇشىمىزغا دادام رازى.

ــ يول ئۇزاق، تاغ-داۋانلار ئېگىز. خاتۇن كىشىگە قىيىن سەپەر...

ــ ھە!...، ــ دېدى لاله شارتتىدە بېشىنى بۇراپ قوچقارغا قاراپ، ــ "تاغ-داۋان" قانداق بولىدۇ، "خاتۇن كىشى" قانداق بولىدۇ، قېنى، مەن كۆرۈپ باقاي، ئاشۇ تاغ-داۋانلار "خاتۇن كىشى"بولغان مېنىڭ بېلىمنى ئېگەلەمدىكىن؟! ــ ئۇ غەزەپ بىلەن ئورنىدىن قوپتى ۋە كەشنى كىيىپ خوشۇ دېمەي تالاغا ماڭدى.

قوچقار "لالەخان، توختا" دېگىنىچە ئىشك ئالدىدا قاراپ قالدى. ئەمدى دەرۋازىدىن كىرىۋاتقان قىلىچ لالەخانىڭ خاپا، شاپاشلاپ مېڭىشىغا، قوچقارنىڭ ھاڭۇبقىپ قالغان قىياپىتىگە قاراپ توختاپ قالدى. لېكىن، ھەيران قالمىدى. ئۇ قوچقاردىن ئەھۋالنى ئۇقتى "كېرەك يوق، پالۋان خاتۇن ئىكەن. سېنى مات قىپتۇ، كۆردۇڭمۇ؟" دېدى قىلىچ. كېيىن ئۇلار خېلىلا سوۋۇپ قالغان ئاشنى ئېچىپ يېدى.

www.uyghurkitap.com

شۇنىڭدىن كېيىن لالەخان كۆرۈنمىدى. قوچقار ئات سۇغارغىلى چىققاندا، ئۇ سۇغىمۇ چىقمىدى. قوچقار جىلە بولىدىغان بولۇپ قالدى. ھەتتا، تاماقنىمۇ تۇزۇك يېمەيتتى. قىلىچنىڭ "قارىغىنا سېنى، ئۆزەڭنى چاغلىماي ئۇنى خاپا قىلىپ قويۇپ، ئەمدى نېمە دەيسەن؟ خوپ بولدى!" دېگەن سۆزى ئۇنى تېخىمۇ خاپا قىلاتتى. بىراق، قىلىچ كۆلۈپ دولىسىغا ئۇرۇپ: "قورقما دوستۇم، لالە قوچقاردىن قالمايدۇ" دېگەندە، ئۇنىڭ كۆڭلى ئازراق جايىغا چۈشۈپ قالدى. "ھە، قىلىچنىڭ بۇ سۆزىدە بىر گەپ بار. ئالدىنقى كۈنى لالەنىڭ دادىسى بىلەن سۆزلەشكەن ئەمەسمىدى؟" دەپ ئۇمىد قىلدى.

ئەسلىدە قوچقار لالەنى خاپا قىلاي دېمىگەنىدى. ئۇ، لالە كەتسە دادىسىنىڭ يالغۇز قېلىشىدىنلا ئەنسىرىگەنىدى. قوچقارنىڭ سۆزى لالەنىڭ كۆڭلىگە تەگكەن بولسىمۇ، بالىلىق ۋاقتىدىكى دوستانە مۇھەببەتنى ھېچنېمە سۇندۇرالمىغانىدى. بەلكى ئۇ بارغانچە پىشىپ، قارىشلاشقىلى بولمايدىغان بىر كۆچكە ئايلانغانىدى. ئەنە شۇ كۆچ لالىنى ئۇزاقتىن بېرى چاڭگىلىغا ئېلىپ تىزگىنلەپ كەلگەنىدى. ئۇ قوچقارنى ئۇزاق يىللار كۆتكەنلىكى ئۈچۈن ئەپسۇسلانمايتتى. ئۇ ئاخىر قوچقارنى تاپتى. لېكىن، قوچقار ئۇنىڭ ئىرادىسىنى خام چاغلاپ "تاغ-داۋان"، "خاتۇن كىشى" دېسە، بۇ سۆزنى يەنە كېلىپ ئۇنىڭ يۈرىكىدە ساقلىغان كىشى دېسە ئۇنىڭغا قانداقمۇ ئەلەم قىلمىسۇن؟!

كېچىك كارۋان قايتتى...ئەنە، ئات خېچىرلارغا مىنگەن، خېچىر ھەيدىگەن ئۇچ كىشى نەمەنگان يېزىلىرىدىن چىقىپ، تاغ يوتىلىرىنى بويلاپ كەلمەكتە. ئۇلار بىر بۆكتەردىن ئېشىپ كەتكەن بىر سايغا كىردى. قىلىچنىڭ كەيپى خۇش، نېمىنىدۇ ئىزدەۋاتقانىدەك ئات

ئۇستىدە ئەتراپقا كۆز سېلىپ ماڭماقتا. خېچىرچى ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ناخشىسىنى بوش ئاۋاز بىلەن ئېيتىپ كېتىپ بارىدۇ. قوچقار بولسا ئاتنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋېتىپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئويچان كېتىپ بارماقتا. ئۇلار سايىنىڭ ئىچىدە بىر سۇ كېچىكىدىن ئۆتۈپ بۇرالغاندا قىلىچ ۋارقىرىدى:

— قوچقار! قاراڭ، ئاۋۇ كىمۇ؟ — ئۇ ئات چاپتۇرۇپ شۇ ياققا كەتتى. كېيىن قوچقار ئېتىنى ئىلدامليتىپ بارسا، قىلىچىنىڭ ئالدىدا بىر ئەركىشى تۇرغانىكەن، قوچقارنى كۆرۈشى بىلەنلا ئۇ تەتۇر ئۆرۈلۈۋالدى. قوچقار قىلىچقا سوئاللىق قارىدى.

— ھە، قېنى تاپە، كىمكىن؟ — دېدى قىلىچ كۈلۈپ قوچقارغا.

— ۋاي تاغىەي، — دېدى قوچقار ھەيران بولۇپ. ئۇ ئاۋۇ كىشىنىڭ ئالدىغا ئۆتەي دېسە، ئۇ يەنە بۇرىلىپ يۈزىنى كۆرسەتمەيتتى. قىلىچ بولسا توختىماي كۈلەتتى. ئۇ قوچقارغا "كۆزۈڭنى يۇم" دېدى. ئاۋۇ كىشىنى ئۇنىڭغا روبىرو تۇرغۇزغاندىن كېيىن "كۆزۈڭنى ئاچ!" دېدى. "ھە...!" دەپ چۆچۈپ كەتتى قوچقار كۆزلىرىگە ئىشەنمەي ۋە ئازراق ئارقىغا داجىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا پۇختا ئەرەنچە كىينگەن لاله كۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ پۇتىغا قىزىل كۆن ئۆتۈك كىيىپتۇ، يەكتەكسىنىڭ ئۈستىدىن كۆك بەلباغ بىلەن بېلىنى چىڭ باغلاپتۇ. بېشىغا نېپىز ئاق كىگىز قالپاق كىيىپتۇ. ئۇ شۇنداق بىر چىرايلىق يىگىت بوپتۇكى، كىشىنىڭ زوقى كېلەتتى. پەقەت ھەيدىسى يەكتەكنى ئازراق كۆتۈرۈپ تۇرغىنى بولمىسا.

— ۋاي لاله، بۇ سەنمۇ؟ — دېدى قوچقار ئىككى قولى بىلەن ئۇنىڭ دولىسىدىن تۇتۇپ، — ئاھ! نېمىدېگەن پالۋانسەن؟!

— شۇنداقمۇ؟ خاتۇن كىشىمۇ پالۋان بولامدىكەن؟! — دېدى

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

لاله قولىدىكى تاياق بىلەن قونچىنى ئۇرۇپ، بىر پۇتىنى ئويناتىپ، ئەرەنچە ھەرىكەت بىلەن.

ئەمدى يېتىپ كەلگەن خېچىرچىمۇ ئۇلارغا قوشۇلۇپ ھەمىسى بىللە كۈلۈشتى. قوچقار ئىزا ئارىلاش يەرگە قارىدى.

ئۇچ كىشىلىك كىچىك كارۋان ئەمدى تۆت كىشىلىك بولدى. ئۇلار سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ، چاقچاق، كۈلكە بىلەن سوغۇق گۆش، نان-پان يەۋېلىشقاندىن كېيىن سەپىرىنى داۋام قىلدۇردى...

بەشىنچى باب

قوغدىنىش تەييارلىقى

قىلىچ قوچقار بىلەن سۈتۈق بۇغراخانغا ئۆز ئىشلىرىدىن قىسقىچە مەلۇمات بەردى. بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلى سىمجۇقنىڭ ۋەكىلى غۇلامخان بىلەن كېلىشكەن توختام سۈتۈق بۇغراخانىنى بەك خۇش قىلدى. غۇلامخان يەتكۈزگەن، بۇ يىل كۈزدە سامانىلارنىڭ سىناق ھۇجۇمى قىلىش خەۋىرى ئىنتايىن مۇھىم ئىدى. بۇغراخاننىڭ ئەلچى ئەۋەتىپ سۆزلىشىپ تىنچلىق بىلەن تالاشنى ھەل قىلىش تەلىپىنى سامانىلار خانى مەنسۇرنىڭ قوپالىلىق بىلەن رەت قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبى شۇ چاغدىلا مەلۇم بولدى. بۇ ئەھۋال بولسا بۇغراخاننىڭ بارلىق پىلانلىرىنى باشقىدىن قاراپ چىقىشنى تەلەپ قىلاتتى.

مەلۇماتنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، بۇغراخاننىڭ كەيپىياتى بىراقلا ئۆزگەردى. ئورنىدىن قوپۇپ ئىشخانىسىدا ئايلاندى. بىر ئايلىنىپ بېرىپ چوڭ پەنجىرىنىڭ يېنىدىكى پەردىلىرىنى تارتىتى ۋە پەنجىرىنىڭ ئىككىلا قانىتىنى تاشقىرىغا قاتتىق ئىتتىرىپ ئېچىۋېتىپ، باغدىكى ھۆپپىدە ئېچىلغان شاپتۇل چېچەكلىرىگە قاراپ خېلى ئۇزاق تۇردى. ئۇ شاپتۇل چېچەكلىرىنىڭ بىرىدىن بىرىگە قونۇپ قانات-لىرىنى ئويناتقۇپ ئۇچۇپ يۈرگەن چېچەك ھەرىلىرىگە قاراپ ئويلايتتى: "بۇ ھەرىلەر شۇنچە ئەركىن، شۇنچە راھەت ئوينايدۇ،

تاماشا قىلىشىدۇ... ئادەمىلەرچۇ؟! ئادەمىلەرگىلا ئەمەس، مۇشۇ ھەرىلەرگىمۇ ئامانلىق بولمايدىغان كۈنلەر كېلىپ قالارمۇ؟!... دۆلەتكە، ئەلگە ياغى كۆز تىكمەكتە..." ئۇ پەنجىرە ئالدىدىن ئارقىسىغا بۇرۇلغاندا، قىلىچىنىڭ ئۇنىڭغا دىققەت بىلەن قاراپ تۇرغانلىقىنى، قىلىچنىڭ يېنىدا قوچقارنىڭ ئولتۇرغىنىچە ئۇخلاپ قالغىنىنى كۆردى. سۈتۈق بۇغراخان ئۇلارغا قاراپ يېقىن كەلدى، قىلىچ قوچقارنى تۇرتۈپ ئويغاتماق بولدى.

— تەگمەك ئۇخلىسۇن، — دېدى بۇغراخان، — ئۇيقۇسىز قاپتۇ. يول ئۇزاق، جەق قىينالدىڭلار، ئەمەسمۇ؟

قوچقار چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى.

— ياپىرەي، كېتىپ قاپتىمەن-دە؟ — دېدى ئۇ خىجالەت بولۇپ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ.

— ھېچقىسى يوق قوچقار، مانا قايتىپ كەلدىڭغۇ؟ — دېدى بۇغراخان كۈلۈپ.

— ھە، راست. بىز قوش ئولجا بىلەن قايتىتۇق، — دېدى قىلىچ قوچقارغا قاراپ كۈلۈپ، — ئۇچ كىشى بىرىپ تۆت كىشى بولۇپ قايتىتۇق. يەنە كېلىپ كونا دوستتىن بىرنى ئالغاچ كەلدۇق...

— بەللى، شۇنداق دەڭلار تېخى، قوچقار، ئىش جايىدىغۇ؟ قۇتلۇق بولسۇن، ئۇ كىم ئىدى؟ — سورىدى بۇغراخان.

— بىللە پادا باققان بىر ئادىشىم، — دېدى قوچقار ئىزا تارتىپ يەرگە قاراپ.

— تازا ياخشى بوپتۇ. پادا باقىقان چاغدىكى دوستىنى ياڭاق چاققاندا تاشلىۋېتىشكە بولمايدۇ، — دېدى بۇغراخان ۋە قىلىچقا، — بۇلارنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇڭلار، بۇ خۇش خەۋەرنى خانىش

ئايدىڭغا ئېيتىمىغ، ــ دېدى

بۇغراخان ئۆيىنى يەنە بىر ئايلىنىپ بايقى خيالىغا قايتتى.

"نېمە قىلىش كېرەك؟" دېگەن سوئال ئۇنىڭ بېشىنى ئوردىۋالدى...

ــ ئىش ئايدىڭلاشتى، ــ دېدى ئۇ قىلىچ بىلەن قوچقارنىڭ ئالدىدا توختاپ كەسكىن ھالدا، ــ ئەلدە جەڭ تەييارلىقىنى جاكالاش كېرەك بولدى. قېنى، ياغى سىناپ باقسۇن، دەككىسىنى بېرەيلۇك. بۇنىڭ ئۈچۈن ھازىردىن باشلاپ تۆگەل جەڭگە تەييارلىق قىلايلۇق. قىلىچ، سىز ئىلىك ھاجىپقا ئېيتىڭ، بۇگۈن كەچقۇرۇن "ئۇيغۇرۇش ھالقىسى"نىڭ باش قوشۇشىنى قىلايلۇق...

كەچقۇرۇنلۇقى "ئۇچلۇك ئۇيغۇرۇش ھالقىسى"نىڭ باش قوشۇشى بولدى.

"ھالقا"نىڭ ئۈچ ئەزاسىدىن باشقا خانىش ئايدىڭ ۋە توغرۇل-بەگلەر قاتناشتى. قىلىچ مەلۇماتچى سۈپىتىدە قاتناشتى. باش قوشۇش بۇغراخاننىڭ ئىشخانىسىدا بولدى.

بۇغراخاندىن باشقىلىرى كېلىپ بولدى.

ــ خان ئازراق كېچىكىپ كەلمەكچى. ئۇ، ئاۋۋال قىلىچ ئۆزىنىڭ سەپىرى توغرىسىدا سۆزلەپ بەرسۇن، دېدى، ــ دېدى خانىش ئايدىڭ.

قىلىچ مەلۇمات بەردى. ئىككى ئىش ئۇستىدە: بىرى، ساما-نىلارنىڭ ئېزىشى ئاستىدىكى تۈرك ئۇلۇسلىرىنىڭ ئەھۋالى؛ يەنە بىرى، غۇلامخان بىلەن كېلىشكەن توختام توغرىسىدا سۆزلىدى. بىرىنچى مەسىلە ئۇستىدە سۆزلىگەندە، ئولتۇرۇشتىكىلەر قىزىقىپ ئاڭلىدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ دىققىتى كېيىنكى مەسىلىگە كۆپرەك يۆزلەنگەندى. ھەممەيلەن "توختام"نى بىلىشكە بەك قىزىقاتتى.

شۇڭا، قىلىچ بۇ مەسىلىگە كۆچكەندە، كەيپىيات باشقىچە بولىدى. ئەمر ئەبۇ ئەلىنىڭ قاراخانىلار دۆلىتىگە بولغان دوستانە مۇناسىۋىتىنى، سۈتۈق بۇغراخاندىن چوڭ ئۇمىدلەرنى كۈتىدىغانلىقىنى سۆزلىگەندە، ئولتۇرغانلار خۇشال بولۇپ جانلىنىپ كەتتى. بولۇپمۇ توختامىنىڭ "بۇغراخان قايتۇرما ھۇجۇم قىلىپ كەلگەندە، بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلى ئىچكى جەھەتتە ماسلىشىدۇ؛ غەزنە ئەمىرى سەبۈك تېكىن بولۇشىدۇ" دېگەن مەزمۇن ئېيتىلغاندا، ئولتۇرغانلار كۈلۈمسىرەپ، بىر-بىرىگە قاراپ جانلىنىپ كېتىشتى.

— بۇنىڭغا ئىشەنچىڭ تۇگەلمۇ؟ — دەپ سورىدى ئارسلان قىلىچتىن.

— گەپ يوق! — دەپ كەسكىن جاۋاب بەردى قىلىچ.

— سەبۈك تېكىننىڭ قوشۇلۇشىغا ئىشەنگىلى بولارمۇ؟ — دېدى گۈمانلىنىپ توغرۇلبەگ، — ئەمر سەبۈك تېكىن ئەبۇ ئەلىنىڭ ئىشەنچىلىك دوستى ئىكەن، غۇلامخانىنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، ئۇلار كېلىشىپ قويغان چېغى بار، — دەپ چۈشەندۈردى قىلىچ ۋە يەنە، — سەبۈك تېكىن بىزنىڭ تۈرك ئۇلۇسىدىن ئىكەن، — دەپ قوشۇپ قويدى.

شۇنىڭدىن كېيىن قىلىچ سامانىلارنىڭ بۇ ياقتا باستۇرۇپ كېلىشى توغرىسىدا، نۆۋەتتىكى مەسۇرنىڭ قاراخانىلار ئېلىنى بېسىۋالماقچى بولغانلىقى، ئۇ بۇنىڭغا تەييارلىق قىلىۋاتقانلىقى، لېكىن، نۆۋەتتىكى قاچان چوڭ يۇرۇش قىلىدىغانلىقىغا ئېنىق بىرلەمە دېگىلى بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى. "بۇ يېقىن يىللاردا ھەرىكەت قىلالماس، ئۇلارغا كۈچىنى ئۇلغايتىشقا ۋاقىت كېرەك بولىدۇ" دېگەن سۆزىنى يەتكۈزگەندە، ئولتۇرغانلار غۇلغۇلا قىلىشتى.

— ئۇلارنىڭ بېسىپ كېلىشى چوقۇم، — دېدى خانىش ئايدىڭ، —

ياغىغا ۋاقىت كېرەك بولسا، بىزمۇ ۋاقىتنى قولدىن بەرمەي تەييارلىق قىلىشىمىز كېرەك!

— توغرا!، شۇنداق! — دەپ قوشۇلدى باشقىلار.

— بىراق، بۇ يىل كۈزدە ئۇلار چېگرىدىن بېسىپ كىرىپ بىر سىناق جېڭى قىلار ئىمىش، — دېدى قىلىچ ئاكاھىلاندۇرۇپ.

بۇ سۆز ئولتۇرغانلارنى چۆچۈتۈۋەتتى. بۇ يىل؟! سىناق جېڭى!؟"

"دېيىشتى بەزىلەر بىر-بىرىگە قارىشىپ.

— بۇ ئېنىق خەۋەرمىكەن — دەپ سورىدى بىلگە تېكىن.

— بۇ سۆزنى ئەبۇ ئەلى كېسىپ ئېيتىپتۇ، سۈتۈق بۇغراخانغا چوقۇم يەتكۈزۈش كېرەك دەپتۇ، — دېدى قىلىچ ۋە، — غۇلامخانمۇ بۇ خەۋەر ئېنىق دېدى، — دەپ قوشۇپ قويدى.

— شۇنداق، گەپ ئېنىق، — دېدى قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئولتۇرغان باتۇرتاغا، — ئاۋۇال بېلىمزنى تۇتۇپ سىناپ باقماقچى. بېلىمىز بوش بولسا، ئېلىپ ئاتماقچى!

— توغرا گەپ، — دېدى ئۆيگە كىرىپ كېلىۋاتقان بۇغراخان، — بېلىمزنى مەھكەم باغلاش كېرەك. سىناپ باقۇن، — ئۇ ھۇرمەت قىلىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرغان ئۆيدىكىلەرنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى-دە، ئۆزىمۇ ئولتۇردى، — قىلىچ، سۆزلەپ بولدىڭىزمۇ؟

— سۆزلەپ بولدۇم، ھەممىنى سۆزلەپ بولدۇم.

— قېنى، تالقىلايلۇق، تەييارلىق قىلىش كېرەك، — بۇغراخان بىرئاز ئويلىۋېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بەلنى مەھكەم باغلاش كېرەك، ياغى تۇمشۇقىنى تىقىدىكەن، ئۇرۇپ يانىدۇرۇش كېرەك. ئۇرۇپ يانىدۇرالايمىزمۇ، يوق؟ بېلىمزنى سالماقلاپ باقايلۇق. گەپ چېرىك قوشۇننىڭ كۆچىدە.

ئۇيغۇر كتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ــ چېرىك قوشۇننىڭ كۆچى يامان ئەمەس ــ دېدى ئارسلان، ــ ئۇزاقى يىلى "ئۇيغۇرۇش هالقىسى" قوغدىنىشنى كۆچەيتىش توغرىسىدا قارار چىقارغاندىن بېرى چوڭ ئىلگىرىلەش بولدى. بىراق كۆچنى رەتلەش ۋە ئۇلغايتىش كېرەك ئىدى...

ــ قانداق قىلىپ؟ ــ سورىدى بۇغراخان

ــ قوشۇندا چېرىك سانى ئاز ئەمەس، ــ دېدى توغرۇلبەگ، ــ هازىر، بىرى، قورال-ياراغنى ياخشىلاش كېرەك؛ يەنە بىرى، چېرىكلەرنىڭ ئەل ئۆچۈن جانىنى ئايىماي جەڭ قىلىش غەيرىتىنى كۆچەيتىش كېرەك. باشقا چېرىك قوشۇنلىرىنىمۇ قادىنلار قوشۇنىغا ئوخشاش يېتىشتۇرۇش كېرەك.

بۇغراخان كۈلۈپ خانىش ئايدىڭغا قاراپ قويدى.

ــ دېمىسىمۇ، قادىنلار قوشۇنى بەك ياخشى، ــ دېدى خانىش ئايدىلك، ــ بارسىڭىز كۆرىسىز. يۈلتۈز بىلەن قۇندۇز بوش كەلمىدى. ئۇلار ئۆز ئىستىكى بىلەن قوشۇنغا بارغان ئەمەسمۇ؟

ــ بىز ياغىنىڭ جەڭ قىلىش چارىسىنى تېخى ياخشى بىلمەيمىز، ــ دېدى باتۇرتاغا كالىتە يۆتىلىپ، ــ سەن جەڭ قىلىۋاتقان ياغىنىڭ قانداق قىلىچ ئۇرۇشنى بىلمەسەڭ، سېنىڭ قىلىچىڭ زايا كېتىدۇ، قىلىچ يەپ ئۆلىسەن.

ــ چېرىكلەر كۆچىنى ئۇلغايتىش ۋە جەڭ قىلىش چارىسىنى ئۆگىنىشتىن باشقا، يەنە بىر مۇهىم ئىش بار، ــ دېدى ئويچان ئولتۇرغان ئىلىك هاجىپ، ــ ياغىغا قارشى ئۆچلۈكنى ئاشۇرۇش، چېرىك ۋە چېرىكباشىلىرى تۈگۈل، پۈتكۈل ئەلگە: "ياغى بېشىڭنى ئالماقچى، يۇرتۇڭنى تالىماقچى، سەگەك بول" دەپ چۈشەندۈرۈش كېرەك. ئاۋال يۇقىرى ئەمەلدارلاردىن باشلاش كېرەك. "جەڭ

قىلىپ ئۆلۈپ بېرىش نېمىگە كېرەك؟"، "ھەممەيلەن مۇسۇلمان، ئۇلۇغ باغدات خەلىپەمنىڭ غۇلاملىرى"، "بىرلىشىپ كەتسەك بولمىدۇ؟"... دېگەندەك ئۆسەك سۆزلەر ئاز ئەمەس. بىز جەڭ تەييارلىقىنى جاكالىغاندىن كېيىن بۇنداق پۇتلىكاشاڭلار چوقۇم كۆپىيىدۇ...

ــ توغرا گەپ، ــ دېدى بىلىگە تېكىن قوشۇلۇپ، ــ بۇ خاتا تونۇشنى تۈگەتمەي، جەڭدە ئۈتۈپ چىققىلى بولمايدۇ. بۇ ئىشنى ئوردۇنىڭ ئۆزىدىن باشلىماق كېرەك.

ــ بىلىشىمچە خەزىنە بوشاپ قالاي دېدى، ــ دېدى خانىش ئايدىڭ، ــ بۇنىمۇ ئويلىشىش كېرەك، مېنىڭچە، ئاۋۇ يوغان قورسىقلارنىڭ يېغىنى ئاز ــ تولا شىلىش كېرەكمىكىن؟

باشقىلار كۈلۈشۈپ، باش لىڭشىتىپ قوشۇلىدىغانلىقىلىرىنى بىلدۈردى.

"ئۇيغۇرۇش ھالقىسى"نىڭ ئولتۇرۇشى يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدى. چوڭ ــ كىچىك نۇرغۇن ئىشلار تالقىلاندى ۋە بىرلىككە كېلىندى. يىغىپ ئېيتقانىدا: پۈتكۈل ئەلنى ئاياقتا تۇرغۇرۇش، ھەرقانداق كاشىلىلارنى بۆسۈپ، ئەلنى قوغداش ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن ئەتىلا ئوردۇ كېڭەشمىسى ئېچىپ، چارە ــ تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ مۇزاكىرە قىلىشقا قارار قوبۇل قىلىندى. كېڭەشمىدە ئارسلانبەگ ئاۋال سۆز قىلماق بولدى.

* * *

ئوردۇنىڭ كېڭەش سارىيىغا ئوردۇ ئەربابلىرى تۈگەل يەتكىلىنىدى. ئەمەلدارلار سىياقىدىن ھېچ ئىش يوقتەك قىلغان بىلەن، كۆڭۈللىرى دەككە ــ دۈككىدە ئىدى. بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئوردۇدا تارالغان "مىش ــ مىش"لەر بىرەر چوڭ ۋەقە بولىدىغانلىقىدىن

www.uyghurkitap.com

دېرەك بېرەتتى. "بۇگۈنكى كېڭەش ئادەتتىكى كېڭەش بولماس..." دەپ ئويلىشاتتى ئولچىلار ۋە ئەمەلدارلار. بەزىلەر جەمجىتلىقنى بۇزۇپ، بىر-بىرى بىلەن پىچىرلىشاتتى، پىچىرلاشقاچ ئارىلاپ ئىشكىكە قارىشىپ قويىاتتى.

ئىچكىرىنىڭ ئىشكى "شارت" قىلىپ ئېچىلىشى بىلەنلا ھەممەيلەن تەڭلا ئىرغىپ قوپۇشتى. سۈتۈق بۇغراخان خانىش ئايدىڭ بىلەن كىرىپ كەلدى. كۆپچىلىك ئىككى قولىنى ئالماشتۇرۇپ مەيدىسىگە قويۇپ باشلىرىنى ئەگدى. ئۇلار بۇغراخانغا قارىمىغان بولسىمۇ، قاتتىق باسقان قەدەم ئاۋازىدىن ئۇنىڭ جىددىي كەيپىياتىنى بىلىپ تۇراتتى. خان بىلەن خانىش تۆردىكى ئورۇندۇقلار ئالدىغا كېلىپ توختىدى:

— ساق بولۇڭلار! — دېدى بۇغراخان سۆرلۈك، چۈس ئاۋاز بىلەن.

— ئۇلۇغ خاقانىمىز ئامان بولغاي! — دېدى كۆپچىلىك باشلىرىنى يەنىمۇ ئېگىپرەك يوغان، تەڭ ئاۋاز بىلەن. بۇ ئاۋازلاردىن سارايى گۈلدۈرلەپ كەتتى.

بۇغراخان باشقىلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئۆزىمۇ ئولتۇردى.

ئولتۇرغانلار يەر ئاستىدىن بۇغراخانغا قارىشاتتى. ئۇ قاپاقلىرى سېلىنغان، ئويچان، سۆرلۈك كۆرۈنەتتى. ھەممە جەمجىتلىق ئىچىدە ئۇنىڭ سۆزلىشىنى كۈتەتتى.

— ئەلگە ئاپەت كەلمەكتە، يارانلار، — دېدى ئۇ سالماق، يوغان ئاۋاز بىلەن، — ياغى بېسىپ كەلمەكچى، ئۇلار يۇرتىمىزنى ۋەيران قىلماقچى، بىز ئېلىمىزنى قوغداش ئۈچۈن ئاتلىنىشىمىز

كېرەك. بۇگۈنكى كېڭەشمىمىزدە مۇشۇ ئىشنى تالقىلىشىمىز كېرەك. چېرىك ئىشلىرى ئولچىسى ئارسلانبەگ ئاۋال سۆزلىسۇن.

ئارسلانبەگ كېڭەشمىگە تەپسىلىي چۈشەنچە بەردى. ئۇ سامانلار خانى نۇھ II ئىبن مەنسۇر قوشۇن ئەۋەتىپ ئەلىنىڭ چېگرىسىغا بېسىپ كىرمەكچى ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن قايسى ئىشلارنى قانداق قىلىش لازىملىقىنى سۆزلىدى. ئۇ مۇنداق تەلەپ ۋە تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى:

"پۈتكۈل ئەلنى ئاياقتا تۇرغۇزۇپ دۆلەتنى قوغداشقا ھەربىكەتلەندۈرۈش"

"چېرىك كۈچىنى تولۇقلاش ۋە ئۇلغايتىش"

"ھەممە ئىشنى قوغدىنىش جېڭىگە قارىتىش"

"خەزىنىنى تولۇقلاش، جەڭگە كاپالەتلىك قىلىش"

"يەتتەسۇ ئىلىكخانى بالدۇرراق جەڭگە راسلىنىش، باشقا ئىلىك-خانلار ۋە باشقا خانلىقلار تەييار تۇرۇش".

دىنىي ئىشلار ئولچىسى بەگ بىلگە قوپۇپ تازىم قىلىپ ئاۋال سۆز ئالدى:

ــ ئەلنى قوغداش ياخشى ئىش، ــ دېدى ئۇ بېشىنى سىلكىپ، ساقلىنى گىلدىكلىتىپ، ــ قان تۆكۈلۈشنى ئاللا راۋا كۆرمەيدۇ. يەنە كېلىپ، سۇلتان مەنسۇر خان دىنىي قېرىندىشىمىز، ھەممىمىز مۇسۇلمان،... شۇڭا، ئىشنى يەنىمۇ ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن ئويلاپ كۆرسەك...

ــ ئاللا ئۇنىڭ قان تۆكۈشىنى راۋا كۆرەمدىكەن؟ ــ دېدى ئاقارتىش ئىشلىرى ئولچىسى بىلگە تېكىن، ــ ياغى بېسىپ كىرىپ بېشىمىزنى ئالسۇنۇ، بىز "مۇسۇلمان قېرىندىشىمىز" دەپ بېشىمىزنى

تۆتۈپ بېرەيلۈك؟ بۇ بولمىغۇر گەپ!

ــ ئەگەر ئۇ بىزنى قېرىنداش دەپ بىلسە، بىز ئۇنىڭغا قېرىنداش، ــ دېدى باتۇرتاغا پەس، لېكىن كەسكىن ئاۋاز بىلەن، ــ ئۇ بىزگە ياغلىق قىلسا، بىزمۇ ئاڭا ياغى. ياغنا باش ئېگىش ــ گۇناھ، بەگ بىلگە، بۇنى بىلىشىڭىز كېرەك!

بەگ بىلگە "ھە، ھىم..." دەپ يەنە سۆز قىلىماقچى بولغا-نىدى، لېكىن، باشقىلارنىڭ قارشىلىقى بىلەن پېشانىسىنى ئېرتىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

ــ خەزىنىنى قانداقچە تولۇقلاش كېرەك؟ ــ دېدى تېكىن ئاغچى سۆز ئېلىپ، ــ جەڭ بولسا، پۇل ئاز كەتمەيدىغانلىقى ئېنىق.

ــ پۇل يەتمەيدۇ، دەپ ياغنا تىز چۆكۈش كېرەكمۇ؟ ــ دېدى ئوردۇ ئاغىسى بارسبەگ، ــ پۇلنىمۇ تېپىش كېرەك، جەڭنىمۇ قىلىش كېرەك.

ــ ئەمەلدارلار، ئاۋۋال ئوردۇ ئەمەلدارلىرى خەزىنىگە ئازراق قول سوزىدىغان بولسۇن، بەلكى يارىمىم قىلسۇن. باشقىلاردىنمۇ ئېلىش كېرەك.

ــ كىمدىن ئالىمىز؟ ياساق ئاز ئەمەس، ــ نارازىلىق بىلدۈردى ياساق ئولچىسى بۆرىبەگ.

ــ يوغان قورساقلارنىڭ يېغىنى ئازراق شېلىش كېرەك، ــ دېدى خانىش ئايدىڭ، ــ ئۇ بىچارىلەرگە يارىمىم قىلىش كېرەك ــ تە، ئېغىناپ ماڭا لماي قاپتۇ. قانداق دېدىم، تېكىن ئاغچى؟ ــ خانىش ئۇنىڭغا كىنايىلىك بىلەن كۈلۈپ قارىدى، باشقىلارمۇ كۈلۈشتى.

ــ ھە، خوش، شۇنداق، ھەئە...، ــ دېدى تېكىن ئاغچى ھودۇقۇپ.

كۆپچىلىك يەنە كۈلۈشتى.

ــ چېرىك قوشۇنىنى تولىدۇرۇش ئۈچۈن چېرىك ئېلىش كېرەك، ــ دېدى ئىلىك ھاجىپ، ــ لېكىن نامراتلاردىن ئېلىش، بايلاردىن ئالماسلىقنى توسۇش كېرەك. بايلار نامراتلارغا چېرىك سېلىق سالمىغان، كۈچ-مالايلىرىنى ئۆز ئوغلى ئورنىغا بېرمىغان ئىشلارنى چوقۇم چەكلەش كېرەك. بويۇنىمىغانلارنى جازالاش كېرەك.

ــ ھەممىنى ئەلنى قوغداشقا قارىتىش كېرەك، ــ دېدى بۇغراخان جىددىي ھالدا، ــ دىنىي ئىشلارمۇ بۇنىڭ ئىچىدە. بىز ئۇلۇغ دىنىمىزنى ساقلىشىمىز كېرەك. ئەلۋەتتە، شۇنى ئۇنتۇماسلىق كېرەككى، ئەل خاراپ بولسا، بودۇن خارلانسا دىنىنى ساقلىغىلى بولمايدۇ. بىز بېسىپ كەلمەك بولغان ياغىغا قارشى تۇرمىز. ھازىر ئالۇان-ياساق جىق، كىشىلەر نارازى بولماقتا. شۇنداق تۇرۇقلۇق، خەزىنە بوشاپ قالدى، ئالىنغان ئېلىمسلار قەيەرگە كەتتى؟ تېكىن ئاغچى، بۆرىبەگ، سىلەر بۇنىڭغا جاۋاب بېرىشىڭلار كېرەك، ــ خان ئۇ ئىككىسىگە غەزەپ بىلەن قارىدى، ئۇلار باشلىرىنى تۆۋەن ئەگدى، ــ ھە، جاۋاب بېرەلمەيسىلەرغۇ؟ ئاۋۋال ئۆزەڭلارنىڭ قولۇڭلار پاكىز ئەمەس، باشقىلار بىلەن شېرىك سىلەر. "قوينۇم ئوغرى، قونچۇم ئوغرى". ئەل پۈلى، دۆلەت بايلىقى غەيرى يانچۇقلارغا كىرىپ كەتمەكتە، نامراتلار ئېزىلمەكتە، بايلارنىڭ قورسىقى يوغىنىماقتا. خانىش ئايدىڭ راست ئېيتتى. ئۇلارنىڭ يېغىنى شىلىش كېرەك. ئىلىك ھاجىپ، يارلىقىنى ئوقۇڭ.

ئىلىك ھاجىپ ئورنىدىن قوپۇپ، قولىدىكى يۆگەكلىك قېلىن ئاق قەغەزنى ئاچتى، ھەممەيلەن "گۈررىدە" قوپۇشتى ۋە ھۆرمەت بىلەن

تەق تۇرۇشتى. ھاجىپ سۇرلۇك ئاۋاز بىلەن يارلىقىنى ئوقۇشقا باشلىدى:

"قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ ئەلنى قوغداش يارلىقى:

ئىلىكخانىلارغا، خانلىقلار، ئۇلۇس ۋە ئۇلۇس ئۈيۈملىرىغا، بارلىق چېرىك ۋە چېرىكباشلىرىغا، جىمى خىزمەتچى ۋە ئەمەلدارلارغا، جىمى بودۇن ۋە ئەلكۈنگە!

بىزنىڭ ئەلگە ياغى كەلمەكچى!

بۇگۈندىن باشلاپ ھەممە ئىشنى ئەلنى قوغداشقا قارىتىش كېرەك!

پۈتكۈل ئەل دۆلەتنى قوغداشقا ئاتلىنىش كېرەك!

چېرىك كۆچمنى تولۇقلاش ۋە ئۇلغايتىش كېرەك. كىم چېرىك بولۇشقا لايىق بولسا شۇ چېرىك بولىدۇ.

خەزىنىنى كۆپەيتىش كېرەك. پۇلى بارلار جەڭگە ياردەم قىلىشلىرى كېرەك.

بۇ يارلىققا قارشىلىق قىلغانلارغا جازا بېرىش كېرەك.

ئۇلۇغ قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ بۇغرا خانى سۇتۇق ئابدۇكېرىم

بارس يىلى تۆتىنچى ئاي،

قەشقەر."

ھەممەيلەن يارلىققا قوشۇلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

ــ كېچەشمىمز تۈگىدى، ــ دېدى بۇغراخان ئورنىدىن قوپۇپ، ئاندىن، ــ ئۇلار كېلىشتىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى بارسبەگدىن.

ــ كېلىشتى، ــ جاۋاب بەردى بارسبەگ.

ــ قېنى يۈرۈڭلار، چىقىپ يۇرت كاتتىلىرى بىلەن مەسلىھەت-

لىشەيلى، ــ دېدى بۇغراخان ۋە خانىش ئايدىك بىلەن باش ئېگىپ تۇرغان ئوردۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئارىسىدىن مېھمانخانا تەرەپكە ماڭدى...

ــ ئۇلۇغ بۇغراخان كىردى! ــ دەپ يوغان ئاۋاز بىلەن جاكالىدى ئىشىك ئاغىسى.

سارايدىكى مېھمانلار "گۈر" قىلىشىپ قوپۇشتى ۋە بۇغراخاننى كۆرۈش بىلەنلا:

"ئۇلۇغ خاقانىمىز ئامان!" دەپ سارايىنى گۈلدۈرلىتىپ بىر ئېغىزدىن ۋاراقىراشتى.

سۈتۈق بۇغراخان مېھمانلار بىلەن ئامانلاشقاندىن كېيىن ئارقىسىغا قاراپ ئوردۇ ئەربابلىرى بىلەن بىللە تۇرغان ئىلىك ھاجىپقا:

ــ قېنى، ھاجىپ، يارلىقنى ئوقۇڭ، ــ دېدى.

ئىلىك ھاجىپ يارلىقنى ئوقۇۋاتقاندا، بۇغراخان ئىلگىرى-كېيىن تۇرغان كىشىلەرگە قاراپ چىقتى. ئالدىنقى قاتاردا تۇرغانلارنىڭ گايىلىرى شايە بەلباغ ئۇستىگە بەقەسەم چاپان، باشلىرىغا دۇخاۋا تەلپەك كىيگەن، گايىلىرى كەمچەت ياقىلىق پۇچاق جۇۋا، ئۆرە كەمچەت تۇماق كىيگەن، ساقاللىرى پارقىراپ، يۈزلىرى ياغلىشىپ تۇرغان "يوغان قورساقلار" ئىدى. ئۇلارنىڭ كەينىدە ئاۋۇلارغا قارىغاندا ئانچە باي ئەمەس، لېكىن سۆلەتلىك كىيىنگەن ئوزۇن ساقال، كەكە ساقاللىق بايلار قول قوشتۇرۇپ، باش ئېگىپ تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بۇ ئەلدە تۇڭۇل، كۇنچىقىشتىن كۈنپېتىشقىچە داڭ چىقارغان، بەزىلىرى خان ئەۋلادلىرىدىن بولغان تۆرىلەر، سودىگەرلەر، ئونىلىغان-يۈزلىگەن يېزا-كەنتلەرنىڭ خوجايىنى بولغان ئېكىتارلار، زېمىندارلار، يۈزلەپ ئات-تۆگىسى بار كارۋانچى-

لار... بار ئىدى، سۈتۈق بۇغراخان ئىنىتايىن چاپسان كۆسۈۋاتقان بۇ بايلارنى ئانچە ياخشى كۆرمىسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇ بايلار بولمىسا بولمايدىغاندەك قىلاتتى، "قىزىق ئىش؟! چوڭ قۇلدار بايلار يوقالدى دېسەك، ئەمدى ئۇلاردىنمۇ جىق چوڭ بايلار چىقتى..." دەپ ئويلايتتى ئۇ. ئۇ بايلارنىڭ پۇلى نەدىن كەلگەنلەكىنى، نامراتلار ئەمگىكى ھېسابىغا بۇلارنىڭ قورساقلىرى يوغىناۋاتقانلىقىنى بىلسىمۇ، بۇ ئىش قانداقتۇر توغرا بولۇۋاتقاندەك سېزەتتى. سۈتۈق قۇلدارلىقنى يوقاتتىم دەپ پەخىرلىنەتتى، بۇنىڭ نامراتلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا "نۇقتىنى ئېلىپ يۈگەن سېلىش" ئىكەنلىكىنىمۇ ئۇ چۈشىنەتتى. لېكىن "بۇلار بولسىمۇ يامان ئىش ئەمەس ئىكەن، كېرەك بولغاندا خەزىنىگە لازىم بولىدۇ..." دەپ ئويلىدى ئۇ شۇ تاپتا ئۇلارغا يەنە بىر قاراپ چىقىۋېتىپ. لېكىن بىردىنلا بىلگە تېكىن بىلەن ئىلىك ھاجىپىنىڭ: "بۇ مەرەزلەرنى كىشىلەرنىڭ شىللىسىدىن ئېلىپ تاشلىمىغۇچە، نامرات بودۇن ئەركىن بولالمايدۇ" دېگەن سۆزلىرى يادىغا چۈشتى. "بۇنداق دەيدىغانلار كۆپمىيپ يۈزلىگەن-مىڭلىغان بىلگە تېكىن، ئىلىكلەر چىقماقتا. تارىخچى بودۇن بۇلارنى قوللىماقتا..." دەپ ئويلىدى بۇغراخان. ئۇ بۇ سۆزلەرنىڭ توغرىلىقىنى ئىقرار قىلاتتى. لېكىن، بارغانچە كۆپمىيۋاتقان بايلارنى ئۆزىگە يۆلەنچۈكتەك ھېسابلايتتى. دۆلەتنىڭ ئاساسىي يۆلەنچۈكى، مۇتلەق كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلغان ئاساسىي ئەمگەك ئىگىلىرى ئىكەنلىكىنى، قانداق قىلغاندا بۇ ئۇلۇغ كۈچنىڭ رولىنى ياخشى جارى قىلغىلى بولىدىغانلىقىنى ئۇ چۈشەنمەيتتى، ياكى چۈشىنىشنى خالىمايتتى. سۈتۈق ئۇنىمۇ، بۇنىمۇ رەنجىتمەي دۆلەتنى ئۇلاغايتىشنى ۋە ئەلنى پاراۋان قىلىشنى ئويلايتتى. لېكىن، بارغانسېرى قىستاپ

كېلىۋاتقان بۇ ئىكىكى چوڭ تاغ ئۆزىنى بېسىپ كېتىدىغاندەك دەھشەتلىك كۆرۈنەتتى. "قانداق قىلغان ياخشى؟" دەپ ئويلايتتى ئۇ هامان.

بۇگۈنمۇ شۇ سوئال ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى. "هازىرقى گەپ — ئەلنى قوغداش، هەممىنى مۇشۇنىڭغا بويسۇندۇرۇش، ئۇلارنىڭ پۈلىنى ئېلىپ تۇرايلۇق، كېيىن بىر گەپ بولار" دەپ ئويلىدى ئاخىرى ئۇ.

— يارلىقىنى ئاڭلىدىڭلار، — دېدى بۇغراخان ئىلىك هاجىپ يارلىقىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، — قېنى، ئەلنى قوغداشقا سىلەر قانداق ياردەم قىلالايسىلەر؟

— خانىدانلىقىنىڭ يارلىقىنى قوغدايمىز، — دېدى بىرسى ئالدىنقى قاتاردىن، — بىز چوقۇم ئىشىنىمىزكى، ئۇلۇغ خاقانىمىزنىڭ باشچىلىقىدا...

— بىزگە قۇرۇق گەپ كېرەك ئەمەس، — دېدى بۇغراخان، — راستىنى ئېيتقاندا، خەزىنىمىز بوشاپ قالدى. جەڭگە پۇل كېتىدۇ. هازىردىن باشلاپ بىر يىل ئىچىدە قېنى كىم قانچە چېرىكنى باقىدۇ؟ توغرۇل سۇباشى، بايلارغا هېساب كۆرسىتىپ بېرىڭ.

توغرۇلبەگ قويىنىدىن خەت پۈتۈلگەن بىر پارچە قەغەزنى ئېلىپ ئوقۇدى:

— بىر چېرىك ئۇچۇن: كىسىم ئەللىك تەڭگە، قورال-ياراغ ئەللىك تەڭگە، جابدۇقلۇق بىر ئات ئىكىكى يۈز تەڭگە، تاماق كۈنىگە بىر تەڭگىدىن بىر يىلغا ئۈچ يۈز ئاتمىش تەڭگە. هەممىسى بولۇپ بىر چېرىككە ئالتە يۈز ئاتمىش تەڭگە كېتىدۇ. ئون چېرىككە ئالتە مىڭ ئالتە يۈز تەڭگە، يۈز چېرىككە ئاتمىش ئالتە مىڭ تەڭگە، مىڭ چېرىككە ئالتە يۈز ئاتمىش مىڭ تەڭگە.

www.uyghurkitap.com

ـــ خوش، قېنى، كىم قانچىلىك چېرىكنى بىر يىل باقىدۇ؟ ـــ دېدى سۈتۈق ھەممىسگە سىناق بىلەن قاراپ. ئۇنىڭ كۆزى كېلىپ كەمچەت ياقىلىق پۇچىقاق جۈۋا، ئۆڭرە كەمچەت تۇماق كىيگەن بەردى بايغا تىكىلدى. باشقىلارمۇ شۇنىڭغا قاراشتى. ئۇلار ئەلدە داڭقى بار بۇ باينىڭ ئاتىغان سانىنى ئۆلچەم قىلىشماقچى ئىدى. سۈتۈق بۇغراخانمۇ ئۇنىڭ قانداق باشلاپ بېرىشىگە دىققەت قىلىپ قاراپ تۇراتتى.

بەردى باي قوينىدىن ياغلىقنى ئېلىپ تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن پېشانە تەرنى ئېرتتى. ئۇ قانداق ئېغىز ئېچىشنى بىلمەي قېينىلاتتى. "قانچىلىك دېيىش كېرەك؟ جىق دېسەك، يۇرىكىڭ قېيمايدۇ، ئاز دېسەك، خانىنىڭ ئاچچىقى يامانراق تۇرىدۇ. بەش يۈز دەيمۇيا؟ ياق، بەك جىق. ئىككى يۈز دېسەم بولارمۇ؟ بۇمۇ كىچىك سان ئەمەس. ئاۋال "يۈز" دەپ تۇراي. بولمىسا يەنە قوشارمەن..." بەردى باي بۇ ئېغىر تاغنىڭ ئاستىدىن قانداق قۇتۇلۇشنى ئازاب بىلەن ئويلاۋاتقاندا، بۇغراخانىنىڭ ئاۋازى ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى.

ـــ بەردى باي! ھەممەيلەن سىزنىڭ باشلاپ بېرىشىڭىزنى كۈتمەكتە.

ـــ ھە، ھە... شۇنداق... مەن... ـــ تىلىنى ياملاپ تۇكۇرۈكىنى يۇتتى بەردى باي، ـــ مەن يۈز چېرىكنى بېقىشقا... شۇنداق قىلىپ بىر چېرىك ئۈچۈن ئالتە يۈز ئاتمىش بولسا، جەمئىي ھېسابى ئاتمىش ئالتە مىڭ تەڭگە بەرسەم... ـــ ئۇ يەنە نېمە دېيىشنى بىلەلمەي دۇدۇقلىنىپ تۇرغاندا بۇغراخان سۆزنى بۆلۈۋەتتى:

ـــ ياخشى باشلىدىڭىز، باي. باشقىلارنىڭمۇ غەيرىتى تاينىلىق.

كىينىنى پىچپ بەرمسە ماتاغا قاچا ئورىيالمايدىغان ئوخشايسىلەر. بىز پىچپ بېرەيلى، ــ ئۇ ئارقىسىغا قاراپ دېدى، ــ ئىلىك ھاجىپ، پىچمىكىنى ئېيتىپ بېقىڭا.

ئىلىك ھاجىپ قولىدىكى ئوراقلىق قەغەزنى ئېچىپ ئوقۇشقا تەييارلىنىۋاتقاندا، بايلار ئۆزلىرىنى يوقاتقان ھالدا ئۇنىڭغا تەلمۈرۈشتى. ھەرقايسىسى ھەر خىل سىياقتا گويا ئۆلۈم ھۆكمىدەك بىر دەھشەتنى كۈتۈشەتتى. ھاجىپ ئاۋازىنى يوغان چىقىرىپ پۈتۈكلى ئوقۇدى:

ــ بەردى باي ئىككى مىڭ چېرىك، بىر چېرىك ئۇچۇن ئالتە يۈز ئاتمىش تەڭگىدىن ھېسابلىغاندا جەمئىي پۇلى: بىر يۈز ئوتتۇز ئىككى تۇمەن تەنگە...

ساراي "گۇررر..." قىلىپ قالدى. بەردى باي چىرايى تاتىرىپ ئارقىسىغا داجىغانىدى، يېنىدىكى ئىككى كىشى ئۇنى يۆلىۋالدى.

ــ "ئالمىچى ئارسلان، بېرىمچى سىچقان" دېگەن مۇشۇدە، باي، ــ دېدى بۇغراخان كىنايىلىك كۈلۈپ، ــ سىز ئالغاندا تۇمەنمىڭ كىشى زارلىغان ئەمەسمىدى؟ ئوقۇڭ ئىلىك ھاجىپ.

ھاجىپ ئەنسىز كىشىلەرگە بۇ "دەھشەتلىك ھۆكۈم"نى ئوقۇپ بەردى. ئۇنىڭ تىزمىدىن مۇلداق ھېساب كېلىپ چىقتى:

"بىر باي ــ بەردى باي ئىككى مىڭ چېرىك ئۇچۇن بىر يۈز ئوتتۇز ئىككى تۇمەن تەڭگە؛ ئون بەش باي بىرى مىڭدىن، بەش مىڭ چېرىك ئۇچۇن توقۇز يۈز توقسان تۇمەن تەڭگە؛ يىگىرمە ئالتە باي بىرى بەش يۈزدىن ئون ئۇچ مىڭ چېرىك ئۇچۇن سەككىز يۈز ئەللىك سەككىز تۇمەن تەڭگە؛ ئەللىك باي بىرى يۈزدىن، بەش مىڭ چېرىك ئۇچۇن ئۇچ يۈز ئوتتۇز تۇمەن تەڭگە؛ جەمئىي توقسان ئىككى باي، ئوتتۇز بەش مىڭ چېرىك ئۇچۇن ئىككى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مىڭ ئۇچ يۈز ئون تۆمەن تەڭگە...»

سارايدا غۇلغۇلا، غودۇڭشىشلار ئاز بولمىدى. كۆزى قارىيىپ، بېشى ئايلىنىپ ئورنىدا ئولتۇرۇپ قالغانلارمۇ بولدى. ئارىلاپ مىشلىدىغان ئاۋازلارمۇ ئاڭلىنىپ تۇردى. ئەگەردە ئوردۇ ئىچىدە خانىنىڭ ئالدىدا بولمىسا يىغا-زارى كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى...

* * *

بىرنەچچە ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، سۈتۈق بۇغراخان چېرىك كۈچلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە چىقتى. چېرىك قوشۇنلىرى ئاستانىسىنىڭ شىمالىدا، قورغانىنىڭ نېرى يېقىدىكى تاغ باغرىدا سۈتۈق بۇغراخاننى كۈتەتتى. بۇغراخان تۆمەن دەريا كېچىكىدىن ئۆتۈپ، يېزىلار ئارىسىدىكى يول بىلەن يۇقىرى ئۆرلىدى. بۇغراخان ئالىي چېرىك كىيىمىدە ئاق ئارغىماقتا مىنگەن هالدا ئەتراپىغا سەپسېلىپ كېتىپ بارىدۇ. سول يېنىدا چىپار ئارغىماق ئۈستىدە خانىش ئايدىڭ، ئۇنىڭ يېنىدا ئون ياشلىق خان قىز ئالانۇرخان تورۇق ئاتقا مىنىپ، ئانىسىغا بىرنېمىلەرنى دەپ ماڭماقتا. بۇغراخانىنىڭ ئوڭ يېقىدا ئون بەش ياشلىق خان ئوغلى تونغان چاپچىپ تۇرغان جەدە قاشقىغا مىنىپ ماڭماقتا. ئۇلارنىڭ كەينىدىن بىلگە تېكىن، ئارسلان، ئىلىك هاجىپ، قىلىچ، بارسبەگلەر، ئۇنىڭدىن كېيىن ئوردۇنىڭ باشقا ئەمەلدارلىرى ۋە چېرىكباشلىرى، نەيزە-قالقانلىق چېرىكلەر كەلمەكتە. بۇغراخانىدىن ئون غۇلاچچە ئالدىدا ئىككى يانغا قاتار تىزىلغان ئاتلىق قاروۇچىلار، قاتارنىڭ باش ئوتتۇرىسىدا ئەركىن كېتىپ باراتتى.

تاغ باغرىدا تۇغ-ئەلەمنىڭ قوشۇنلار كۆرۈندى. تۇغلار

يەلپۇلدىمەكتە، نەيزە، تۆمۇر قۇيۇقلار پارقىرىماقتا. بۇغراخان ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى يېقىنلاپ كەلگەندە، خان ئوغۇل بايتاش بىلەن توغرۇلبەگ ئاتلىرىنى يۇرۇتۇپ ئالدىدىن كەلدى. بۇغراخانلار توختىدى. ئالدىدىكى قارۇغچىلار ۋە ئەركىنمۇ توختاپ يول بەردى. خان ئوغۇل بىلەن سۇباشى توغرۇلبەگ ئۇچ-تۆت غۇلاچچە نەرىدا توختاپ، يالاڭ قىلىچىنىڭ پەيىنكىنى پېشانىلىرىگە قويۇپ، ئۇزەڭگىدە تىك تۇرۇپ تەڭ ئاۋاز بىلەن دېدى:

— ئۇلۇغ خاقانىمىز سۇتۇق بۇغراخانىڭ كۆزدىن كەچۈرۈشىگە قوشۇن تەييار!

بۇغراخان ئۇلارنىڭ بايانىتىغا ھۇرمەت بىلدۈردى. خان ئوغۇل بىلەن توغرۇلبەگ ئاتلىرىنى بۇرىدى، قارۇغچىلار يەنە قاتارلاندى، ئەركىن قاتار ئالدىغا چۈشتى. شۇ تەرتىپتە ئۇلار قوشۇن تەرەپكە قاراپ قوزغالدى.

بۇغراخان بىلەن خانىش ئايدىڭ ئوخشاش بىر ئويدا كېتىپ باراتتى. بايانتىن خان ئوغۇل بايتاش چېرىكچە سالام بەرگەندە، خانىش ئايدىڭنىڭ ۋۇجۇدىدا "شۇرىدە" قىلىپ بىر لەززەتلىك تۇيغۇ پەيدا بولغانىدى. خان بىلەن خانىش ئىختىيارسىز بىر-بىرىگە قارىشۋالدى. ھازىر بولسا خانىش ئايدىڭ چېرىكچە چىرايلىق كىيىنگەن قاۋۇل ئوغلىنىڭ ئارقىسىدىن زوقلىنىپ قاراپ ئويلايتتى. "قاتارغا قوشۇلدى دېگەن مۇشۇ. دادىسىدەك قاۋۇل يىگىت بولدى. ئۇنىڭ تۇرقى ئەجەب دادىسىنىڭ ياشلىق ۋاقتىغا ئوخشايدۇ..." ئۇ ئىچ-ئىچىدىن ئوغلىغا سۆيۈنەتتى. ئۇنىڭ يۈزلىرىگە سۆيگۈسى كېلەتتى. بۇغراخان ئويلايتتى: "مانا قاراڭ، تۇنۇگۈنكى تەنتەك بالىنىڭ بۈگۈن ياراملىق يىگىت بولۇپ قالغىنىنى!" دېگەندەك، خان

ئوغۇل دادىسىنىڭ ياشلىقىغا چاپلاپ قويغاندەك ئوخشايتتى. بۇغرا خان ئوغلىنىڭ سىياقىنى ئويلىغاندا، ئۆزىنىڭ ياشلىقى ئېسىگە چۈشۈپ كەتتى: ئەنە ئۇنىڭ باتۇرتاغنىڭ ھويلىسىدا قىلىچ ۋازلىق ئۆگىنىۋاتقان ۋاقتى... ئەنە، ئۇ ئوۋدا بىر توپ كىيىكنى قوغلىغان تايغانىنىڭ كەينىدىن ئات چاپتۇرۇپ كېتىپ بارىدۇ... ئەنە ئۇ ئوردۇ تاغىسى ئوغۇلچاق بىلەن قىلىچلاشماقتا... ئەنە، ئۇ ئوردۇ سەيناسدا توپلانغان كىشىلەرگە سۆز قىلماقتا... ئۇ ئوغلىنىڭ سۆزىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. راستتىنلا بەك ئوخشايدۇ، يېشىمۇ يېگىرمە. لېكىن، دەۋر ئوخشىمايدۇ. ئۇ ۋاقتىلاردا دادىسى تەخت تالىشىپ يۈرگەن بولسا، ئەمدى ئوغلى سۈباشى بىلەن بىللە خاندانلىقنىڭ قوشۇنىغا باشچىلىق قىلماقتا...سۈتۈق بۇغراخان بايتاشنى كىچىكىدىن تارتىپ ياخشى تەربىيىلىدى. بولۇپمۇ چېرىك ئىشلىرى جەھەتتە، ئۇنىڭغا يالغۇز چېرىكچە جەڭ ماھارىتىلا ئەمەس، ئۇرۇش بىلىگى ئۆگەتتى. باشقا بىلىملەرنى ئۆگۈنۈشكىمۇ كۆڭۈل بۆلدى. بايتاش كىچىكىدىنلا ھوشيار بالا ئىدى. ئوقۇلدا ئوقۇپ بىلىم ئېلىشقا باشلىماندىن كېيىن، كۆز قارىشىدا، چېرىك مەشغۇلاتىدا ئۇنىڭ ئىدراكى ئالاھىدە كۆزگە چېلىقتى. ئۇنىڭ مومىسى تەركىن بېگىم بىلەن باتۇرتاغا چوڭ ئۇمىد بىلەن ئۇنى كۆزىتىپ كەلدى. "تەركىن بېگىم، كۆكۈللىرى تىنچ بولغاي، خان ئوغۇل چوقۇم دادىسىنىڭ ئىزىنى باسىدۇ" دەيتتى باتۇرتاغا بايتاشقا مەسلىكى كېلىپ. ئايدەك بالىلىرىغا قاتتىق تەلەپچانىدى. بايتاشنىڭ تونىغان بىلەن ئالانۇرغا ئۇلگە بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتى. تونىغانمۇ ئاكىسى بايتاشتىن قېلىشمايدىغاندەك قىلاتتى. ئالانۇر خېنىم قىز بولۇشىغا قارىماي، ھېلىتىنلا ئۆزىدىن چوڭ ئوغۇل بالىلار بىلەن بەسلىشىدۇ. ئوقۇل ئىچىدە

بالىلارنىڭ ئالدىدا، زېھرەك خان قىز بولۇپ يېتىشمەكتە. سۇتۇق بۇغراخان بىرقانچە يىل ئىلگىرى بايتاشنى چېرىكلىككە بەردى. ئۇ توغرۇلبەگكە تاپىلاپ: "بونى قاتتىقراق بىر چېرىكباشقا بېرىڭ. مەنسەپ بەرمىسۇن، بىر چېرىككە ئوخشاش كۆرسۇن." دېگەنىدى. توغرۇلبەگ خان ئوغلىنى قاتتىق قوللۇق، چېرىك ماھارىتى ئۈستۈن بولغان قۇتلۇق تۇمەنباشىنىڭ قوشۇنىغا ئەۋەتتى. خان ئوغۇل ئاتا-ئانىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ئۆزىگە تەلەپچان بولدى. بەك چاپسان ئۆسۈپ، پىشىپ باردى. "يىگىت يارايدۇ! بىر قوشۇنغا باشچىلىق قىلىشقا كۈچى يېتىدۇ." دەيتتى قۇتلۇق تۇمەنباشى ئۇنىڭغا قايىل بولۇپ.

بۇ قېتىم ياغىغا قارشى ئۇرۇش ھازىرلىقى باشلىنىپ، جەڭگە قوماندانلىق قىلىش توغرۇل سۇباشىغا تاپشۇرۇلغاندا، سۇباشى خان ئوغۇل بايتاشنى خاندىن سورىۋالغاندى. "جەڭنى كۆرسۇن، چېنىقسۇن" دېدى ئۇ خانغا. خان خانىش بىلەن مەسلەھەتلىشىپ رازى بولغاندى، "ھازىرچە ئۇنىڭغا مەنسەپ بەرمەڭ" دېدى خان توغرۇلبەگكە. بۇگۈن خان ئوغۇلباشى بىلەن بىللە يۇقىرى دەرىجىلىك چېرىك ئەمەلدار سۆيىتىدە خانغا بايانات بەرمەكتە. ئۇنىڭ مەنسىپى يوق، لېكىن، خان ئوغۇل-دە. مۇشۇ مەنسەپمۇ يېتەرلىك. شۇنداق، گايىدا ھەممە مەنسەپدارلاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغان، مەنسەپ دەرىجىسى يوق يۇقىرى ھوقۇقلۇق مەنسەپدارلارمۇ بولىدۇ. بەرىبىر ئۇ ئەتىكى خان، ھوقۇقنىڭ ھەممىسى شۇنىڭدا بولىدۇ، ئۇ پۈتكۈل خانلىق چېرىك قوشۇنىغا قوماندانلىق قىلىدۇ...'

بۇغراخان قوشۇنغا يېقىنلاشتى. تۇتۇرگىنىڭ ئۈستىدىن باشلاپ

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتابلىرىنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئۇستۇن ئاتۇشنىڭ يولىنى بېسىپ ئۆتۈپ، توققۇز ھۇجرىنىڭ ئارقىسىدا جەنۇبىي تاغ باغرى بىلەن سەپ تارتىپ تۇرغان قوشۇنلار ئەمدى ئوچۇق كۆرۈندى. خاننى كۆرگەندىن كېيىن پۈتكۈل سەپ بويىچە كۆتۈرۈلگەن كۈچلۈك ئاۋاز كەڭ دالىنى ياڭرىتىۋەتتى. بۇ ئاۋاز- نىڭ ئىنكاسى تاغلاردا جارانلىماقتا ئىدى. ئاۋازغا دىققەت قىلىپ ئاڭلىغاندا "ئامان!..." دېگەن سۆزنى پەملىگىلى بولاتتى. سۇباشى توغرۇلبەگ خان ئوغۇل بايتاش بىلەن بىللە بۇغراخانىنى قوشۇن سېپىنىڭ ئوڭ قانات بېشىغا باشلىدى. بۇ يەردە قادىنلار قوشۇنى ئاتلىق سەپ تارتىپ تەنتەنىلىغانىدى. خان، خانىش يولداشلىرى بىلەن قوشۇنغا يېقىنلاشقاندا، ئوخشاش چېرىكچە كىيىنگەن، ئوخشاش ئاق ئاتقا مىنگەن ئىككى ئايال چېرىك باشى ئارغىماقلىرىنى ئويناتتىپ كېلىپ توختىدى ۋە قىلىچلىرىنى پېشانىلىرىگە قويۇپ جارانلاپ تۇرغان قوش ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ بايانات بەردى:

— قادىنلار قوشۇنى ئۇلۇغ بۇغراخانىنىڭ بۇيرۇقىغا تەييار!

بۇغراخان كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، زوق بىلەن ئۇلارنىڭ بايانىنى قوبۇل قىلدى.

بۇ ئايال چېرىكباشىلىرىنىڭ بىرسى — بەستلىك، تولۇق كەلگەن، قوشۇننىڭ تۇمەنباشى يۈلتۈز؛ يېنىدىكى جۈغى كىچىكرەك، كۆزلىرى كۈلۈپ تۇرغان يەنە بىرسى بولسا تۇمەنباشىنىڭ ئورۇنباسارى قۇنىدۇز ئىدى. قادىنلار قوشۇنى قۇرۇلغاندا، ئۇلار ئۆزلۈكىدىن بۇغراخانىغا تەلەپ يېزىپ قاتناشقانىدى. ئارسلان يۈلتۈزنىڭ چېرىك قوشۇنغا بېرىشقا قوشۇلدى. ئۇنىڭ چېرىكلەر ئارىسىدا، جەڭدە بىر چەبدەس ئەر كىشىنىڭ ئورنىنى باسالايدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. لېكىن ئارسلاننىڭ كۆڭلىنىڭ بىر يېرى رازى بولمىغان-

دەك قىلاتتى. "مەن قارشى ئەمەسمەن، ياش چوڭسيپ قالدى، ئۇنىڭدىن كېيىن..." دېگەندە يۇلتۇز ئۇنىڭ سۆزىنى كېسىپ جىددىيلىك بىلەن: "ھە، سىز شۇنى دېگەندە باشقىلار نېمە دەيدۇ؟ مەن تېخى قىلىچ تۇتالايمەن." دېگەنىدى. ئەركىن بولسا راستىنى ئېيتقاندا، قۇندۇزنىڭ چېرىك قوشۇنىغا بېرىشىغا قوشۇلمايتتى. لېكىن، قۇندۇزنىڭ قەتئىيلىكىنى كۆرۈپ غىڭ قىلالمىدى. ئۇ سىڭلىسى بولغاندىن كېيىن قىلىچ بىرنېمە دەرمىكىن، دەپ ئۇمىد قىلغانىدى. قىلىچ بولسا "ئەل ئۈچۈن جان تىكىمەن ياخشى ئىش" دېدى. ئەمما ئۇنىڭ يۈرىكىنى تاش بېسىۋالغاندەك قىلاتتى. ئۇ يالغۇز، مېھرىبان سىڭلىسىدىن ئەندىشە قىلاتتى.

قادىنلار قوشۇنى قۇرۇلغىنىغا ئاران ئۈچ يىل بولغىنىغا قارىماي، بەك چاپسانلىق بىلەن ئۆسۈپ، ئۇلغىيىپ باردى. ئاۋۇال مىڭ كىشىلىك بولۇپ، يۇلتۇز بىلەن قۇندۇز مىڭباشى، مىڭباشىنىڭ ئورۇنباسارى قىلىپ بەلگىلەنگەن. كېيىن كۆپەيىپ، ھازىر بەش مىڭغا يەتتى. چېرىك سانى ئاز بولسىمۇ، كۆپەيىشىنى كۆزدە تۇتۇپ، شۇنداقلا ئۇ قادىنلار قوشۇنى بولغىنى ئۈچۈن سۇباشى توغرۇلىۋەگ ئۇنى تۇمەنلىك قوشۇن ھېسابلىدى. باشلىقلىرىغا تۇمەنباشى، ئورۇنباسار تۇمەنباشى نامىنى بەردى. كىشىلەر بۇ قوشۇننى ياخشى كۆرەتتى. ئۇنى ھۆرمەتلەپ: "قادىن قوشۇن" دەپ ئاتىدى. بۇنىڭدىن باشقا، بۇگۈن تاغ باغرىغا تىزىلغان قوشۇنلار قۇتلۇق تۇمەنباشىنىڭ قوشۇنى، شىربەگ تۇمەنباشىنىڭ قوشۇنى ۋە چەبەر تۇمەنباشىنىڭ قوشۇنلىرى ئىدى. ھەرقايسىسى يىگىرمە مىڭ ئەتراپىدا ئىدى. چەبەرنىڭ لەقمى "بارس" ئىدى. كىشىلەر بۇ قوشۇنلارنى قىسقارتىپ "قۇتلۇق قوشۇن"، "شىر قوشۇن"، "بارس

قوشۇن" دەپ ئاتايتتى. خانلىق بۇ نامىلارنى بېكىتتى. قوشۇنلار-نىڭ بېشىغا قادىسىن قوشۇن قويۇلغان، خانمۇ بىرنەچچى بولۇپ بۇ قوشۇنغا كەلدى.

يۇلتۇز بىلەن قۇندۇز خانغا بايانات بەرگەندىن كېيىن، ئاتلىرى-نىڭ بېشىنى بۇراپ خانىنىڭ ئالدىغا چۇشتى. خان ۋە خانىش يانلىرىدا قاتار تۇرغان بايىتاش ۋە توغرۇل بىلەن يۇلتۇزلارنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

ئۇلار قوشۇنغا يېقىنلاشقاندا، يېڭىچە، لېكىن كۇچلۇك خاتۇنلار ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلدى. ھوگا ئاۋازلىرىدىن "ئامان..." دېگەن سۆزنى ئاران ئايرىغلى بولاتتى. خان قوشۇنىنىڭ بېشىغا باردى. قوشۇن بېشىدا باشقىلاردىن پۇزۇررراق كىيىنگەن ئۇچ ئاتلىق چېرىك قىز بىر تۇغنى تىك تۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا قىلىچلىق ئىككى ئاتلىق قىز تۇراتتى. تۇغ ئۇزۇن ئۇچ بۇرجەك قىزىل دۇردۇندىن تىكىلگەن بولۇپ، چەتلىرىگە سېرىق چۇچىلار تۇتۇلغان، ساپ تەرىپىگە قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ توققۇز شاخلىق دۆلەت بەلگىسى زەر سېرىق يىپ بىلەن چېكىلگەن، ئۇنىڭ تۆۋىنىگە ماش رەڭلىك يىپتىن "بۇغرا قوشۇن" دېگەن سۆز يۇقىرىدىن تۆۋەنگە چېكىلگەن. تۇغنىڭ سېپى ئۇچىدا بىلەكتەك يوغان قىزىل پۇپۇكلەر ساڭگىلاپ تۇراتتى.

تۇغ تۇتقان چېرىكلەر ئارىسىدا، يىراقتا بىر ئاتلىق قىز چېرىك "قادىسىن قوشۇن" تۇغىنى تىك تۇتۇپ تۇراتتى. بۇنداق تۇغ ئايرىم قوشۇن تۇغى بولۇپ، ئۇزۇن تۆت بۇرجەك يېشىل رەختتىن، ساپ تەرىپىگە ئوقيا بەلگىسى، ئۇنىڭدىن كېيىن قوشۇن نامى زەر سېرىق مەشئەت يىپتىن چېكىلگەن، سېرىق گىرۋەكلىك ئىدى، بۇغراخان

ئالدىغا كېلىپ تۆختىغاندا تۇغ بىر گەزچە ئېگىز كۆتۈرۈلدى. ياندىكى قىز چېرىكلەر قىلىچلىرىنى پېشانىسىگە قويدى. بۇغراخان ئۆزەڭگىدە كۆتۈرۈلۈپ ئوك قولىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ شۇ پېتىچە قوشۇنغا بۇرىلىپ قاتتىق ئاۋاز بىلەن "قاداشلار ئامان!" دەپ توۋلىدى. قوشۇن بويىچە "بۇغراخان ئامان" دېگەن ئاۋازلار تەك كۆتۈرۈلدى. سۈتۈق بۇغراخان قوشۇنىنى بويلاپ ماڭدى، باشقلار ئەگەشتى. دۇمباق-سۇناي ئاۋازلىرى ياڭرىدى. خان ئوك قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ چېرىكلەرگە ھۇرمەت بىلدۈرۈپ ماڭدى. قوشۇننىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە خان توختىدى. دۇمباق-سۇنايمۇ توختىدى. خان قوشۇنغا ئالدىنى قىلىپ "قاداشلار ئامان!" دېدى. قوشۇننىڭ "ئامان-ئامان!" دېگەن ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلدى...

بۇغراخان "قۇتلۇق قوشۇن"نىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. قۇتلۇق تۇمەنباشى ئاتلىق كېلىپ، يالاڭ قىلىچىنى پاينىكى بىلەن پېشانىسىگە قويۇپ: "قۇتلۇق قوشۇن ئۇلۇغ بۇغراخانىنىڭ بۇيرۇقىغا تەييار!" دېدى. خان جاۋاب ھۇرمىتى بىلدۈردى. كېيىن قۇتلۇق تۇمەنباشى خانىنى قوشۇننىڭ بېشىغا باشلاپ باردى. بۇ يەردىمۇ ئۇچ ئاتلىق چېرىكلەر بۇغرا قوشۇن تۇغىنى، ئۇنىڭ كەينىدە "قۇتلۇق قوشۇن" تۇغىنى تۇتۇپ تۇراتتى. تۇغ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، خان ھۇرمەت بىلدۈردى. كېيىن قوشۇندىن ھال سورىدى، قوشۇن جاۋاب قايتۇردى. خان قوشۇنىنى بويلاپ ماڭدى، يىگىرمە مىڭ كىشىلىك بۇ قوشۇننىڭ ئالدىغا ئون قاتار پىيادە چېرىكلەر، ئارقىلىرىغا ئون قاتار ئاتلىق چېرىكلەر تىزىلغانىدى. خان دۇمباق-سۇنايلارنىڭ ئاۋازى ئاستىدا كېلىپ، ئوتتۇرىدا توختاپ قوشۇنغا سالام بەردى...

شۇنداق قىلىپ بۇغراخان "شىر قوشۇن" ۋە "بارس قوشۇن"نى-

www.uyghurkitap.com

ئىمۇ ئوخشاش ھەرىكەت بىلەن كۆزدىن كەچۈردى.

سۈتۈق بۇغراخان قوشۇنىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، خېلى رازىلىق بىلەن قايتتى. ئۇ ئات ئۈستىدە ئويلايتتى: "خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ياغى ئەللىك مىڭ چېرىك بىلەن كېلەر ئىمىش، بىزنىڭ ئاتمىش بەش مىڭ كىشى. ئۇنىڭدىن باشقا توغرۇلبەگنىڭ يەنە ئوتتۇز مىڭ كىشىلىك تەييار كۈچى بار... چېرىك باشلىرى جەڭدە سىنالغان، پىشقان باتۇر. ياغىنىڭ كۈچىدىن ئۈستۈن كېلىپ ئۇنى چېكىنىدۈرۈشتە گەپ يوق... بەلكى ياغى بارلىق كۈچى بىلەن باستۇرۇپ كېلەر. ياماق يېقىنى ئويلاش كېرەك. بۇنداق ئېھتىمالغا قارشى ئەلنىڭ پۈتكۈل چېرىك كۈچىنى تەييار تۇرغۇزۇش كېرەك. يېڭىدىن يۇز مىڭ چېرىك ئالماقچى بولغان ئىشنى چاپسان ئورۇنلاش كېرەك..." خان بۇ قاراشلىرىنى يېنىدا كېتىپ بارغان ئارسلان، توغرۇلغا ئېيتتى. ئۇلار تولۇق قوشۇلدى. "توغرا، — دېدى ئارسلان، — بۇنىڭدىن باشقا، چېرىك يېشى قۇرامىغا يەتكەنلەرنىڭ قاچان چاقىرىلىشا شۇ زاماتلا كېلىشكە تەييار تۇرۇشلىرى ئۈچۈن بىر بۇيرۇق جاكالاش كېرەك". خان ئىلىك ھاجىپقا بۇيرۇق تەييارلاشنى تاپشۇردى.

ئالتىنچى باب

چېگرىدا جەڭ

چېگرىغا يېقىن قىشلاقنىڭ ئىككىلا تەرىپى ئىككى تەرەپ چېرىك قوشۇنلىرى بىلەن تولغانىدى. كۈزگى قۇياش نۇرى ئىككى تاغ ئارىسىغا جايلاشقان بۇ قىشلاقنى قىزدۇرۇپ كۆتۈرۈلمەكتە. بۇ جايدىكى كۆچمەن ئاۋۇللار بىرنەچچە ئاي ئىلگىرىلا "يېغى بولۇ-غۇدەك" دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ ئىچكىرىرەك كۆچۈپ كەتكەن. كۈنپېتىشتىن كۈنچىقىشقا قاراپ سوزۇلغان دالىنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈنگەن ئۆستەڭنىڭ سۈزۈك سۈيى تاشتىن تاشقا ئۇرۇلۇپ شۇخ ئاقماقتا. ئوڭ ۋە سول ياقىسكى تاغ باغرىلىرىدا ئىككى قوش تىكىلگەن. قوشۇنلار سېپى ئىككى قانات بولۇپ ئۇزاق سوزۇلغانىدى.

بۇغرا قوشۇننىڭ ئوتتۇرىدا خان ئوغۇل بايتاشنىڭ ۋە توغرۇلـ بەگنىڭ سۆلەتلىك قارا ئۆيى ئالاھىدە كۆزگە چېلىقاتتى. بۇ قارا ئۆي ئۈستىدە "بۇغرا قوشۇن" دەپ چوڭ قىزىل خەت چېكىلگەن، قىزىل پۆپۈكلۈك يېشىل چېرىك تۇغى ھاۋادا مەغرۇر يەلپۇنمەكتە. ئوڭ قول تەرەپتە "قۇتلۇق قوشۇن"، سولدا "شىر قوشۇن" سەپ تارتىپ جەڭگە تەييار تۇرۇشۇپتۇ. ھەربىر قوشۇنىڭ سېپى ئوتـ تۇرىسىدا ــ ئالدىدا چېرىك تۇغىنى تىك تۇتقان ئاتلىق چېرىك، ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئارغىماقتا مىنگەن تۇمەنباشى قارشى تەرەپتىكى

www.uyghurkitap.com

ياغى چۈشكۈنىسىگە كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇرماقتا. ھەربىر سىگنال قوشۇن ئالدىدا سىگناشىلار ئوخشاشلا تۇرماقتا ئىدى. پىيادە چېرىكلەر ئارقىسىدا ئاتلىق چېرىكلەر سەپ تارتىپ، جەڭگە تەييار تۇرۇشاتتى. "بارس قوشۇن" بىلەن "قادىر قوشۇن" ئارقىدىكى تاغنىڭ ئوڭ-سول ئارقىسىغا يوشۇرۇنغانىدى.

ياغى چۈشكۈنى تۇتۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ھەيۋىتى چوڭ، باش قوشى قوشۇننىڭ ئارقىسىدا ئىدى. قارا ئۆينىڭ يۇقىرىسى ۋە قارا ئۆي ئۇستىگە قادالغان تۇغلىرى غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ياغى چېرىكى چېگرىدىن بېسىپ ئۆتكىلى بىر ھەپتە بولدى، چېگرىدىكى بۇغرا چېرىكلىرىنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىغا قارىماي بېسىپ كىرگەن جايدىكى ئاۋۇللارنىڭ پۇقرالىرىنى ئۆلتۈردى، قارا ئۆيلەرگە، مال-قوتانلىرىغا ئوت قويۇپ بۇلاپ-تالىدى. ئۇلار قىزىلئۆي دالىسىنىڭ ئۇ يېقىدىن ئېشىپ چۈشكەندە، بۇغرا چېرىكلىرىنىڭ ئاساسىي قىسىملىرىنى كۆرگەندىن كېيىنلا توختاپ قالدى. بىر ھەپتىدىن بېرى بىرنەچچە قېتىم ئۆزئارا ئەلچى ئەۋەتىپ سۆھبەتلەر ئۆتكۈزۈلدى. بۇ تەرەپ "دەرھال چېكىن!" دېسە، ئۇ تەرەپ "ئەل بول!" دەيتتى. تىنمۇتىنغ جەڭ ۋەزىيىتى بارغانسېرى ئۆتكۈرلەشتى. بۈگۈن كۈن چىقىشى بىلەنلا توغرۇلىۋەگ بايىتاش بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئاخىرقى تەلەپ بىلەن ئەلچى ئەۋەتتى. ئاخىرقى تەلەپ: "چاپسان چېكىنىشىڭ كېرەك! بولمىسا ئۆز ئۇۋالىڭ ئۆزەڭگە" دېيىلگەنىدى. كۈن چاشقا بولدى، ئەلچىدىن خەۋەر يوق. بايىتاش ۋە توغرۇللار چىدىر ئالدىدا كۆز ئۇزمەي ئۇياقتا قاراپ تۇرۇشماقتا... "ئەنە، ئات!" دېدى بىرسى قارشى ياقنى كۆرسىتىپ. راستتىنلا ئۇ ياقتىن ئەلچى مىنىپ كەتكەن

ئات ئۆستەڭدىن ئۆتۈپ كەلمەكتە ئىدى. ئاۋال ئات ئۈستىدە نېمە بارلىقى ياخشى كۆرۈنمىدى، ئات يېقىنلاشقاندا ھەممەيلەن چۆچۈپ كېتىشتى، ئېگىرىگە ئەلچى باغلانغان ئات كېلىۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرۈپلا توغرۇلبەگ غەزەپ بىلەن: "جەڭگە تەييار بولۇڭلار!" دەپ ۋارقىرىدى. قوشۇندا جىددىي ھەرىكەتلىنىش باشلاندى، شاراقلىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى، قىلىچلار قىنىدىن سۇغۇرۇلدى. ساداقلار قوم-دۇدىن ئېلىندى. نەيزىلەر راسلاندى. ياغى سېپىمۇ قوزغىلىپ قالدى. ئەلچىنىڭ تېنى باغلانغان ئات كېلىپ خان ئوغۇل بىلەن توغرۇلبەگنىڭ ئالدىدا توختىدى. ياغىنىڭ بۇ ۋەھشىيانە ھەرىكىتىنى كۆرگەن توغرۇلبەگ تىترەپ كەتتى ۋە غەزەپ بىلەن توۋلىدى: "ياغىغا قارشى ئالغا!!!"

سۈباشىنىڭ جەڭگىۋار بۈيرۇق ئاۋازى دالىدا ياڭرىدى، قوشۇن قوزغالدى. ئالدىدا پىيادە، ئارقىدىن ئاتلىقلار ئۇمەنباشىغا ئەگ-شىپ كەڭ دالىدا چاڭ كۆتۈرۈپ ئالغا ماڭدى. يېرىم چاقىرىم ماڭغاندىن كېيىن، ئۇمەنباشلىرى ئاتلىرىنى توختاتتى. پىيادىلەر مىڭباشلىرىنىڭ ئارقىلىرىدىن ئىلگىرىلىدى. ئاتلىقلار ئۇمەن-باشنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ سەپ تارتىپ تۇردى...

بۇغرا قوشۇنلىرى ئۆستەڭدىن ئۆتكەندىن كېيىن ياغىنىڭ پىيادە قوشۇنلىرى قوزغالدى... بارا-بارا ئىككى سەپ تىغسىمۇتىغ يېقىنلاشتى...جەڭ باشلىنىپ كەتتى...

دۈمباقلار ئاۋازى پۈتكۈل دالىنى گۈلدۈرلەتمەكتە ئىدى. قىلىچلارنىڭ ۋە نەيزىلەرنىڭ بىر-بىرىگە ئورۇلغان ئاۋازى، ئات-لارنىڭ كىشنىگەن ئاۋازلىرى، بويىنغا قىلىچ، ياكى قورسىقىغا نەيزە ئورۇلغان چېرىكلەرنىڭ ۋاقىرىشلىرى جەڭ مەيدانىنىڭ دەھشىتىنى

www.uyghurkitap.com

كۆرسەتمەكتە. خان ئوغۇل بايىتاش بىلەن توغرۇلبەگ ئىگىزدىكى بارگاھ ئالدىدا تۇرۇپ دىققەتتە بىلەن جەڭنى كۆزەتمەكتە. ئۆينىڭ ئىككى يېنىدا، ئالدىدا بىرنەچچە يۈز قاۋۇل چېرىكلەر قارۇغچىلار تەييار تۇراتتى. ئىككى چاپارمەن چېرىك بارگاھ بىلەن قوتلۇق ۋە شىربەگ تۇمەنباشلىرى ئارىلىقىدا ئات چاپتۇرۇپ، بۇيرۇق ۋە خەۋەرلەرنى يەتكۈزمەكتە ئىدى...

جەڭ ئۇلغايدى. مەيدان گويياكى بىر دېڭىز دولقۇنىدەك چاڭ توزانلار ئارىسىدا بىردەم ئۇ ياققا، بىردەم بۇ ياققا، بىر دەم ئىككى يانغا داۋالغۇيتتى... كۈن قايرىلىپ پېشىن بولغاندا، ياغىنىڭ ئاتلىقلىرى جەڭگە كىردى. ئۇلار قىقاس-سۈرەن بىلەن قىلىچ ئۇرۇپ بۇغرا چېرىكلىرىنى چېكىنىدۈرۈپ ئۆستەڭ بويىغا قىستاپ كەلدى. توغرۇلبەگنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قىلىچ-نەيزىلىك ئاتلىقلار بارلىق كۈچلىرى بىلەن "ئۇررا!..." دەپ توۋلاپ كەڭ سەپ بويىچە جەڭ مەيدانىغا ئات سالدى. ئۇلار تاغنى تالقان قىلغۇدەك غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ ئۆستەڭدىن ئۆتتى ۋە ياغى بىلەن قىلىچلىشىپ كەتتى. ياغى ئاتلىقلىرى ئازراق چېكىنىپ، كېيىن قارشى ھۇجۇم بىلەن قىستاپ كەلدى، بۇغرا ئاتلىقلىرى ئارقىلىرىغا بىر يېنىپ، كېيىن ياغىنى ئارقىغا سۈردى. ھوگا-سۈرەن چۈشتىن ئاۋالقىدىن نەچچە ھەسسە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. قوشۇن باشلىرىدا قىلىچ-نەيزىلەر ئويناقتا، ئاتلار كىشنەپ ئالدى ئاياغلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئۇستىدىكى ئادەم-پادىمى بىلەن يەرگە يېقىلماقتا...

جەڭ شىددەت بىلەن داۋام قىلماقتا. بۇغرا قوشۇن ياغىنى ئۇرۇپ-قىرىپ، ئاساسىي چۈشكۈنىگە يېقىن قىستاپ باردى. كۈن تېرەك بويى قالغاندا، ياغىنىڭ تەييار ئاتلىق ۋە پىيادە قوشۇنلىرى

تاغ ئارقىسىدىن ھۇقۇيتقىنىچە ئۇشتۇمتۇت بېسىپ كەلدى. بۇغرا قوشۇنلىرى بىرپەس تىركىشىپ قاتتىق ئېلىشتى... كېيىن بولالماي ئارقىغا سۇرۇلدى... ئۆستەك بويىغا كەلدى... ئۆستەكنىمۇ ئۆتتى. ياغى قوشۇنلىرى ئادەم جەسەتلىرىنى دەسسەپ قۇتراپ-ۋارقىراپ ئىلگىرىلىمەكتە... خان ئوغۇل جىددىيلىشىپ توغرۇلغا قارىدى، توغرۇل "ئالدىرىماسلىق كېرەك، قۇتراش-يېڭىلىشنىڭ باشلىنىشى" دېدى... ئەنە، ياغى قوشۇنلىرى تېخىمۇ قىستاپ كەلدى. توغرۇل بايتاشقا جىددىي بىر قاراپ قويۇپ، قولىنى ئېگىز كۆتۈردى. ئوڭ-سول تاغ ئارقىسىدىن "بارس قوشۇن" ئات چاپتۇرۇپ ئۇرغۇپ چىقتى ۋە "ئۇررا!..." دەپ توۋلىغىنىچە قۇيۇنىدەك ئېتىلىپ ياغى سېپىنىڭ ئوڭ-سول قانىتىنى بۆسۈپ ئارقىغا ئۆتتى. "قادىن قوشۇن" دۆڭ ئارقىسىدىن ئات سېلىپ چىقتى ۋە ياغى سېپىگە يېقىن توختاپ، يۈلتۈزنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئوقيا ئېتىشقا باشلىدى. مەرگەن ئايالىلارنىڭ ساداقلىرى زايە كەتمىدى، ھەربىر ئوقى ياغىي چېرىكلىرىنى دومىلىتىپ تۇردى. "قادىن قوشۇن" بىرپەس ئىلگىرىلەپ يەنە توختىدى. ئەمدى يۈلتۈز شەرەت بىلەن ياغى ئاتلىقلىرىنى ئېتىشنى بۇيرۇدى. ئاتلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يەرگە ئېغىناپ چۈشۈشكە باشلىدى. ياغى سېپى چېكىنىپ ئۆستەكنىڭ ئۈ ياقىغا ئۆتتى... ياغى سېپىنىڭ يەنە بىر قىسمى كېلىپ "بارس قوشۇن"غا ئارقىدىن ھۇجۇم قىلدى. "قادىن قوشۇن" ئاشۇ تەرەپكە بۇرىلىپ قىلىچلىرىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ غەزەپلىك ئاۋاز بىلەن "ئۇررا!" دەپ توۋلىغىنىچە ئات سالدى ۋە جەڭگە كىردى. "بارس قوشۇن"نىڭ بىر قىسمى ئارقىدىن كەلگەن ياغىنى ئۇرۇپ چېكىندۈردى، شۇنىڭ بىلەن ياغى سېپى ئىككىگە قالدى...

"فادىن قوشۇن" سول ياقتا ياغى سەپنى بىلەن ئېلىشۋاتقاندا، بىر قىسىم قادىن چېرىكلەر ياغى ئاتلىقلىرىنىڭ ھالقىسىغا كىرىپ قالدى. ئۇلار باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلدى، ئەمما چىقىم كۆپمىيشكە باشلىدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ خان ئوغۇل بايتاش چىداپ تۇرالمىدى-دە، قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ئېگىز كۆتۈردى ۋە توغرۇلنىڭ توسۇشىغا قارىماي ئېتىنى قويۇپ بەردى. توغرۇلنىڭ شەرتى بىلەن قارۇغچى قىسىم بايتاشنىڭ ئارقىسىدىن ئات سالدى. بايتاش بەك چەبدەسلىك بىلەن ئۇرۇشتى. ئۇ ياغى ئاتلىقلىرىنىڭ ھالقىسىنى بۆسۈپ، قادىن چېرىكلەرنى قۇتقۇزدى ۋە قوشۇن بىلەن بىللە جەڭ قاينىمىغا كىرىپ كەتتى. بايتاشنى كۆرگەن يۇلتۇز تېخىمۇ روھلىنىپ "ئۇررا!!" دەپ توۋلىغىنىچە قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ياغى ئاتلىقلىرىنىڭ توپىغا بۆسۈپ كىردى ۋە چەتتىرەك ئاز بىر قىسىم چېرىك بىلەن بىللە ئۇرۇشۇۋاتقان قۇندۇز تەرەپكە يېقىنلىشىپ ئوق تەرەپتىن ئات سالدى...

قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىدى. ياغى چېرىكلىرىنىڭ كۆپلىرى قېرىلىپ كەتتى، ئالدىدىن ئارقىدىن، ئوڭدىن سولدىن بېرىلگەن زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمەي ئاخىر قېچىشقا باشلىدى. بايتاش قوشۇننىڭ ئالدىدا قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ چاپماقتا ئىدى... ياغى قوشۇنى تېرىپىرەن بولۇپ كەتتى. بايتاش قوشۇن بىلەن ياغى چېرىكلىرىنىڭ قوش بېشىغا بېسىپ بارغاندا، ئۇلارنىڭ قارا ئۆيلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، ئەتراپتا قورالسىنى تاشلاپ يۈگىنىپ ئولتۇرغان ياغى چېرىكلىرىدىن باشقا ھېچكىم قالمىغانىدى. ياغى چېرىكلەرنىڭ باشلىقلىرى ئاللىقاچان تىكشۈرتىتۇ. بايتاش قوتلۇق تۇمەنباشى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قوغلاشقا ماڭغىلى تۇرغاندا،

توغرۇلىبەگ ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ قالدى. ئۇ خان ئوغۇلىنى توسىدى:

ــ قوغلاشنىڭ كېرىكى يوق. ياغىباشى چېگرىدىن ئۆتۈپ كەتتى. قاراڭغۇ چۈشتى، چېرىكلىرىمىز ھاردۇق ئالسۇن، ــ دېدى ئۇ خان ئوغۇل ۋە قۇتلۇق تۇمەنباشىغا.

تۇمەنباشى، مىڭباشىلار چېرىكلەرنى توختاتتى. ئۇلار چۈشكۈن ئەتراپىغا بېرىپ دەم ئېلىشقا ۋە چېرىكلەرنى ئىدىتلاشقا ماڭدى، ھەربىر مىڭباشى قايتىشتا يارىدار بولغان ئۈچ چېرىكلىرىنى قۇتقۇزۇشقا، ئەل بولغان ياغى چېرىكلىرىنى ھەيدەپ قايتىشقا ۋە جەڭ مەيدانىدىكى ياراغلارنى يىغىشقا بىر قىسىم چېرىك ئاجراتتى.

قاراڭغۇ چۈشتى، قوشۇن قايتىتى. جەڭ مەيدانىدا خۇددى يۇلتۇزدەك ئوتقاشلار پارقىرايتتى، ئاختۇرۇش، قۇتقۇزۇش، ھەيدەش، يىغىش داۋام قىلماقتا.

ــ قۇندۇز كۆرۈنمەيدۇغۇ؟ ــ دېدى كىيىملىرى يىرتىق، بېشى ۋە قوللىرى قان، يۈز-كۆزى قارا-ئالا بىر قىز چېرىك ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ يۇلتۇزغا، ــ بايا تىندىن بېرى خېلى ئىزدىدۇق، تاپالمىدۇق.

ــ قولىدا ئوتقاش بار چېرىكلەر مېنىڭ ئارقامدىن مېڭىڭلار! ــ دېدى يۇلتۇز بۇيرۇق ئاھاڭىدا، ــ قۇندۇزنى تاپماي قويمايمىز.

ئوتقاش تۇتقان چېرىكلەر يۇلتۇزنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى، بىرمۇنچە ئەر چېرىكلەرمۇ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. جەڭ مەيدانىدا قۇندۇزنى ئىزدەش باشلاندى. "قۇندۇز!!!" دەپ توۋلىغان ئاۋازلار قاراڭغۇدا يىراقلارغىچە ياڭرايتتى. چېرىكلەر ئۆلۈكلەر

ئاردىسىنى ئاختۇردى، يىراقراقتا ياردىدار بولۇپ قالغان بولسا ئاۋ-
لىسۇن دەپ ۋارقىراپ باقتى، شۇنداقتىمۇ تېپىلمىدى.

بىر دۆڭنىڭ كەينىدىن ئۇلار پۈتى ئېغىر ياردار بولغان بىر قىزنى تېپىشتى... قىز چېرىك يۇلتۇزغا "قۇندۇز ئاچام ياغىنى قوغلاپ كېتىپ بېرىپ ياردار بولۇپ يىقىلغاندا، بىر ياغى ئۇنى ئات ئۈستىگە ئېلىپ قاچقاندى. بىز قوغلاپ يېتەلمىدۇق" دەپ مەلۇمات بەردى. يۇلتۇز ئورنىدا قاققان مىختەك توختاپ قالدى. چېرىكلەر ئەندىشە بىلەن ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قاراشتى. يۇلتۇز كەپ-سۆزسىزلا ئاتقا مىنىپ چۈشكۈن تەرەپكە ماڭدى. چېرىكلەر ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىشتى...

خان ئوغۇل بىلەن سۈباشى ئاستانىگە قايىتىپ بايانات بەرگەندە، سۈتۈق بۈغراخان ئۇرۇش غالىبىيىتىدىن بەك خۇرسەن بولغا-
نىدى. لېكىن قۇندۇزنىڭ ياغى قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ تولىمۇ مەيۈسلەنىدى. ئايدىڭ كۆزلىرىنى يۇمماي ياش تۆكەتتى.

ــ ياغى يېگىلىپ قاچتى، ئۇتۇق چوڭ. قۇندۇزنى ئاخىرى تېپىۋالىمىز، ــ دېدى بۈغراخان تەسەللى بېرىپ. يۇلتۇز ئايدىڭنى قۇچاقلاپ يىغلاپ تاشلىدى.

ئالتىنچى قىسىم

"ئوقۇشلۇغ ئوقۇرئۇ، بىلىملىگ بىلسر،
بىلىكلى، ئوقۇغلى تىلە كىمە تېگسر،"
بىلگە ئول، بىرۇرقۇت، بىرۇرئەرك ساشكا،
بىلىكدىن ئېشىلگە ئولوغلوق كېلىر.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاپ تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

بىرىنچى باب

يىلان باش كۆتۈردى

قەشقەرنىڭ يېقىملىق كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. تېرەك بويى كۆتۈرۈلگەن قۇياش نۇرى ئاستانىنى قۇچاقلاپ ئەركىلەتـمەكتە. باغدىكى دەرەخلەر شاخلىرىنى يەڭگىل ئېگىپ كىمگىدۇ "سالام" قىلماقتا. باغقا قارىغان پېشايۋاندا ئىسپارگۈل ئويىچان ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ ئورۇندۇقتا يېنىچە ئولتۇرۇپ، شىرەگە بېلىنى تىرەپ باغنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى تاماشا قىلماقتا. ئۇنىڭ كۆزى بىر ۋاقىتتا ئىلىك بىلەن ناخشا ئېيتىپ، شېرىن سۆيگۈلىرىنى ئىزھار قىلىشقان بوستانغا چۈشتى-دە، شۇ ۋاقىتتىكىدەكلا لاپىلداپ تۇرغان سىۋىنچ چوغى ئۇنىڭ يۈرەك قاتلىرىدىن يالقۇنلار چېچىپ قىزدۇرۇۋەتتى. ئۇ ئۆزىدە ئارىلاپ پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان بىر خىل شېرىن تۇيغۇنى يەنە سەزدى-دە، "پىسكىدە" كۈلۈپ قويدى. ئۇنىڭ ئانار رەڭ سۈزۈك لەۋلىرى ئېچىلىپ، ئاپئاق چىشلىرى كۆرۈنگەندە كۆزلىرىمۇ كۈلدى، ھۆسنىدە ئاجايىپ بىر خۇش خۇي گۈزەللىك پەيدا بولدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆڭلى سۆيۈنۈپ، ئىلكىنى كۆرگۈسى كەلدى.

ئىسپارگۈلنىڭ مۇشۇنداق گۈزەل سىياقىنى كۆرگەندە، ئىلىك بەك خۇش بولاتتى، ئۇنىڭ قىزىل ئالمىدەك مەڭزىلىرىگە، كۈلگۈنچەك كۆزلىرىگە سۆيەتتى. ئىسپارگۈل يەنە ئېچىلىپراق كۈلۈمسىرىدى،

ئەمما، يەنە دەرھال قوشۇملىرىنى تۇرۇۋالدى.

ئۇ نېمىنى ئويلايدىكىن ـ تاڭ؟ ئائىلىسىنىمۇ ياكى ئۆزىنىمۇ؟ ئۇ ئەمدى كىچىك قىز ئەمەس، ياش چوكانمۇ ئەمەس، بەلكى ئىككى بالىلىق جۇۋان. بالىلىرىمۇ بىر چىرايلىق چوڭ بولماقتا. ئۇلار قوزىچاقلاردەك سەكرىشىپ ئويناپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ زوقىنى كەلـ تۇرىدۇ. ئۆزلىرى يېتىشەلمىگەن بىلەن، ھامماچا بالىلارغا ئۆز نەۋرىلىرىدەك كۆيۈنۈپ قارايدۇ. ئائىلىسىدىن غەم قىلىدىغان يېرى يوق. ئۆزى بولسا يۇقىرى بىلمىگە ئىگە بولۇپ قالدى. يېقىندا مەدرىسىنى پۈتتۈردى، ئىلىك ئۇنى كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇتتى. ئۇ مەدرىسىدە ئوقۇشقا شەرت تۇغدۇرۇپ بېرىپلا قالماي، ئۆيىدىمۇ ئوقۇيتتى. ۋاقىت تاپسىلا، ئىلىك ئىپارگۈل بىلەن بىلىم توغرىسىدا سۆزلىشەتتى، ئۇنىڭغا سوئاللارنى بېرەتتى، قىيىن مەسىلىلەرنى يېشىشنى تەلەپ قىلاتتى، گاھىدا ئىلىك مەسىلىنىڭ سەلبى تەرەپدارى بولۇپ ئۇنىڭ بىلەن جىددىي مۇنازىرە قىلاتتى. ئۇلار شۇنداق تالاش ـ تارتىشلار قىلاتتىكى، ئۆزلىرىنىڭ ئەر ـ خاتۇن ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالاتتى. بەزىدە ئىلىك تەتۇر "دەلىل" لەر بىلەن ئىپارگۈلنى ئالدىرىتىپ قوياتتى. بۇنداق ۋاقىتلاردا، ئىپارگۈل قىزىرىپ دۈدۈقلىناتتى ۋە كۆڭلىدە: "بۇ ئادەم ئاشۇ گەپلەرنى راست دەۋاتامدۇ، نېمە؟" دەپ ئويلاپمۇ قالاتتى. ئىلىك قايىللىق بىلەن چىرايىنى ئېچىپ كۈلگەندىلا، ئىپارگۈل ئېرىنىڭ ئاتايىن مۇنازىرە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، كۈلەتتى. لېكىن ئۇ يېڭىلىپ قالغانلىقىغا تەن بېرىپ، ئىلىكنىڭ مەسىلىنى يېشىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ خېلى بىرنەچچە مەسىلەرنى بىلىۋالاتتى. كېيىنكى كۈنلەردە، بەزىدە ئىپارگۈل مۇنازىرىدە ئىلىكنى ئالدىرىتىپ

قويىدىغان بولۇپ قالدى. ئىلىك "ئەل" بولغانلىقتا تارماي ئىقرار بولاتتى. ئۇ ئىچىدە ئىپارگۈلنىڭ ئىدراكىدىن خۇش بولاتتى لېكىن، ئۇنى ماختىمايتتى. "بىلگىنىڭ پۇتىقى جىق، بالىدىقى تۆگىمەس" دەيتتى ئۇ ئىپارگۈلگە تەلەپچانلىق بىلەن. دېمەك، ئىپارگۈل ئۆزىدىن تېخى قانائەتلەنمىمۇ، ھەر ھالدا نارازىمۇ ئەمەس ئىدى.

ئۇنداق بولسا ئىپارگۈل نېمىنى ئويلايدۇ؟ ئېرىنىڭ ئورنىدىن، خىزمىتىدىنمۇيا؟ بۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ غەم قىلمايدۇ. ئىلىك ئوردۇدا ئۇچىنىڭ بىرى. سۆتۈق بۇغراخان ئۇنى "دوستۇم" دەپ يېقىن كۆرىدۇ. يېقىندا باتۇرتاغا ۋاپات بولغاندىن كېيىن، بۇغراخان ئىلىكنى ئوردۇ ھاجىپلىقىدىن كۆتۈرۈپ باش ئولچى قىلدى ۋە "ئۇچلۇك ئۇيغۇروڭش ھالقىسى"دىكى ئورنىنى يۇغۇرۇشقا كۆتۈردى. ھازىر ھەممە ئۇنى ئىلىك ئولچى دەپ ھۆرمەت قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئىلىكنى كىشىلەر بىلگۈچ، ئۇستاز دەپ ھېسابلايدۇ. دېمىسمۇ ئىلىك ھازىر قەشقەر تۆگۈل قاراخانىلار دۆلىتىدە داڭقى چىقىقان ئالىم بولۇپ قالدى. "خانلىق بىلىگ يۇرتى"دا يىراق-يىراق ئەل يۇرتلاردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭدىن دەرس ئالىدۇ. ئوقۇغۇچىلار بۇنداق بىلىگلىك ئۇستازى بىلەن ماختىنىشىدۇ.

ئىپارگۈلنىڭ غەم قىلىدىغىنى باشقىسى ئەمەس، دۆلەت ئىشى ئىدى. ئۇ بىلىگ يۇرتىدا، ئۆيدە، كىشىلەر ئارىسىدا جىق نېمىلەرنى ئۆگەنىدى. ئۇ ئۆگەنگەنلىرىدىن "بىلىگ قۇت بېرور"، "دۆلەت ئارىغ بولسا، بودۇن ئەركىن بولۇر" دېگەن سۆزلەر بەك توغرا ئىكەن دېگەن خۇلاسىنى چىقارغانىدى. بۇ سۆزلەرنى ئۇ ئىلىكتىن ئاڭلىدىمۇ، ياكى ئۆز مېڭىسىدە پەيدا بولدىمۇ، بۇنىسى ئېنىق

ئەمەس. "بىلىگ قۇت بېرۇر" دېگەن سۆز ئۇنىڭ دىلىدىن چىقمايتتى، تىل ئۇچىدىن كەتمەيتتى. ئۇنى ئوقۇلداشلىرىغا، ئاداشلىرىغا دائىم ئېيتىپ يۈرەتتى.

ئۇ، ئۆگەنگەن تارىختىن، ئۆزى ياشاۋاتقان تۈرمۈشتىن بۇ سۆزنىڭ توغرىلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى. كېيىن ئۇ ئىلىكنىڭ "دۆلەت ئارىغ بولغاي"، "بودۇنغا ئەرك كېرەك" دېگەن سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلايدىغان بولدى. "ئارىغ" دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى ئۇ بارغانچە چوڭقۇر چۈشىنىشكە باشلىدى. كېيىنكى كۈنلەردە، "دۆلەت ئارىغمۇ يوق؟!" "بودۇن ئەركىنمۇ يوق؟!" دېگەن سوئاللار ئۇنىڭ مېڭىسىدە ئايلىنىپلا يۈرەتتى. ئېلىكتىن سورىغاندا، ئۇ "ئۆزىڭىز تېپىڭ" دەپ جاۋاب بەردى. ئاخىر ئۇ جاۋاب تاپتى: "دۆلەت ئارىغسىز"، "بودۇن ئەركسىز".

ئۇ سۇتۇق بۇغراخانغا سادىق، لېكىن كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە ئۇنىڭدىن خاتىرجەم ئەمەستەك تۇيۇغۇنى غۇۋا سېزەتتى. سۇتۇق ئەلنى قوغداشتا چىڭ. ئۆتكەن نۆۋەت چەتتىن كەلگەن ياغىنى ئۇرۇپ قايتۇردى. لېكىن، ئوردۇدا نېمىشقا ھېلىغىچە يامان ئادەملەر ھوقۇقدار بولۇپ يۈرىدۇ؟ سۇتۇق بۇغراخان "پاراۋانلىق" دېدى. لېكىن، ئەلنىڭ ئەھۋالى تېخى يەتەرلىك ئۆڭلانغىنى يوق. ئىپارگۇل ئۆزىنىڭ دېدەك ۋاقتىدىكى كۆرگەن-بىلگەنلىرىنى، قۇل-دېھقان-لارنىڭ تېخىچە ئاۋۇالقۇدەك ئازاپلار بىلەن ئۆلۈم قىرغىقىدا ياشاۋات-قانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇ ئۇلارنىڭ ھالى-دەردىنى ئوبدان چۈشىنىدۇ. يېقىندا ئۆز يېزىسىغا بارغاندا، تارىغچىلارنىڭ ھالىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئېچىندى. ئۆزىنىڭ يۇرتداشلىرىنىڭ ئاشۇ ئازاپ-ئوقۇبەتلىرى يادىغا چۈشكەندە، ئۇنىڭ گېلىدىن تاماق ئۆتمەي

قالاتتى.

"هه، شۇنداق، ئۇلار ئەركسز" دەيتتى ئۇ ئۇھلىنىپ، "قانداق قىلىش كېرەك؟" دېگەن سوئال ئۇنىڭ مېڭىسىدىن كەتمەيتتى. ئۇ بۇ سوئالنى ئىلىك ئولچىغا ئېيتقاندا، ئىلىك: "توغرا، قانداق قىلىش كېرەك؟" دەپ سوئالغا سوئال قايتۇراتتى.

بۇگۈنمۇ ئىپارگۈل پىشايۋانىدا ئولتۇرۇپ شۇ ئىشلار ئۈستىدە ئويلايتتى... ئەنە، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا باغنىڭ ئىچكىرىسىدىن چىققان ئىلىك پەيدا بولدى. ئۇ بىر شىڭگىل مۇناقى ئۈزۈم بىلەن ئازراق يېرىلىپ قالغان، بىر چېتىدىن سۇزۇك دانىلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئانارنى ئاۋايلاپ ئېلىپ كېلەتتى. ئىلىك ئادىتى بويىچە، ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى قوپۇپ يۇز-كۆزىنى يۇغاندىن كېيىن بېغىنى ئايلىناتتى. قايتىشىدا چىرايلىق ئېچىلغان گۈل، يا بولمىسا پىشقان مېۋە ئېلىپ قايتاتتى.

ئىلىك يىراقتىنلا گەپ قىلىپ كەلدى:

ــ ئىپارگۈل، مانا بۇ ئۈزۈمنى كۆردىڭىزمۇ؟ بەك شېرىن. ئەتىگەنلىكى نان بىلەن يېسە... سىز ئۈزۈمنى بۇنداق يېيىشنى ياخشى كۆرمىسىز؟ ــ ئۇ سۆزلىگەچ پەلەمپەيگە يېقىن كېلىپ قالدى، ــ ماۋۇ ئانارنى قاراڭ. مانا ئۇ كۈلۈپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ قىزغۇچ سۇزۇك دانىلىرىنى قاراڭ، سىزنىڭ لەۋلىرىڭىزگە ئوخشايدۇ...

ئىلىك پىشايۋانغا چىققاندا، ئىپارگۈل كۈلۈمسىرەپ ئورنىدىن قوپتى ۋە مېۋىلەرنى ئېلىپ ئىچكىرىدىن چىققان خىزمەتچى قىزنىڭ قولىدىكى لەگەنگە سالدى.

ــ ئاھ! مەن شۇ ئانارغا ئوخشىسام ئەجەب ياخشى بولاتتىغۇ، ــ دېدى ئۇ ئارقىسى بىلەن تۇۋرۇكىكە يۆلىنىپ، ــ ئانارنىڭ سۈيى

يۈرەكلەرگە داۋا-دە! ئىپارچۇ؟ كىشىلەرگە پۇراقتىن كۆرە ئەرك كېرەك.

ــ ھە، شۇنداق، ئەرك كېرەك. بۇ سۆزنىڭ توغرا. بەك توغرا سۆز. ئەركسىزلىكىنىڭ ئۆزى كىشىگە تاغدىتمۇ ئېغىر، تاشتىنمۇ قاتتىق. ئەركسىز تۇرمۇش ــ دوزاخ. ھە، سىز بۇنى ياخشى بىلىسىز، سىز ئۆز بېشىڭىزدىن كەچۈرگەن...شۇنداق، تارىخچى نامراتلارنىڭ، قول ھۈنەرۋەنلەرنىڭ شىللىسىدىكى كۈلپەتنى يەڭگىللىتىش كېرەك ئىدى، ئۇلار ئازراق جاپا تارتىدىغان بولسا ياخشى بولاتتى...، ــ ئۇ بارغانچە يىراقلارغا تىكىلىپ ھاياجانلىناتتى.

ــ شۇنداق بولۇشى ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟

ــ...

ئىلىك ئويچان ھالدا پېشايۋانىنى ئايلىناتتى. ئۇ بۇ سوئاللىغا جاۋاب بېرەلمەيتتى. جاۋاب بېرىش ئۇنىڭغا بىر تۈرۈپ ئاساندەك، بىر تۈرۈپ قىيىندەك تۇيۇلاتتى.

"بۇ دۇنيا توغرىسىدا ئاشۇنداق چوڭقۇرلاپ مۇلاھىزە قىلىشقاندا، بۇ دۇنيانىڭ قۇرۇلۇشىنى تەڭسىزلىك دېگەندە، قۇرۇلىدىغان يېڭى دۇنيا قانداق بولىدۇ؟" دېگەن سوئاللار جاۋاب كۈتۈپ قاتار تۇراتتى. بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىش قىيىن ئىدى. ئىپارگۈل، ياكى ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى تېخى بۇنداق سوئاللارنى توغرىدىن توغرا بېرىپ باقمىدى، لېكىن، بۇ سوئاللار ئىلگىنىڭ مېڭىسىدە دائىم ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئۇ دائىم ئويلايتتى، بەزىدە ئويلاپ كېچىلىرى ئاز ئۇخلايتتى. ئىپارگۈل ئۇنىڭ مېڭىسىدە بەك ئېغىر يۈك بارلىقىنى بىلەتتى. سوراۋېرىپ قىيناشنى خالىمايتتى، ئۇنى جۇۋۇتۇپ ئوخلىتاتتى.

ئىلىك پىشايۋانىدا ئايلىنىپ ئويلايتتى. ئىپارگۈل ئۇنىڭغا مېھرىبانلىق ۋە ئايال بىلەن قاراپ تۇراتتى.

— ۋاي دادا، ئانا، ئاۋۇ ئۇكامنى قارا، — دەپ ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىققان قىزچاقنىڭ ئاۋازى ئۇلارنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئىلىك توختاپ قىزنىڭ ئالدىغا ئېگىلىشتى. ئۇ گەپ قىلاي دەپ تەمشەلگەندە، ئۆيدىن قولىدا تاياق تۇتقان بىر ئوغۇل بالا دەلدۇگۇنۇپ چىقىپ كەلدى. ئۇ ھېچكىمگە پەرۋا قىلماي، ئۇدۇل كېلىپ قىزچاقنى تاياق بىلەن ئۇردى، تەگمىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ تايىقىنى ئىپارگۈل تۇتۇۋالغانىدى.

— ئوغلۇم چاقماق، نېمە بولدى؟ — سورىدى ئىلىك قىزچاقنى قوغداپ.

— گۈلنۇي قىلىچىمنى تاشلۇەتتى، ئۇيۇمەن تازا، — چاقماق ئانىسىنىڭ قولىدىكى تاياقنى تارتاتتى.

— نەگە تاشلۇەتتى؟ — سورىدى ئانىسى.

— كاتىنىڭ ئارقىسىغا، ئەمدى قىلىچىم يوق، — چاقماق كالپۇكلىرىنى ئۆمەلەپ يىغلاشقا باشلىدى.

— قىزىم، ئۇنىڭ قىلىچىنى نېمىشقا تاشلۇەتتىڭ؟ — سورىدى ئىلىك.

— ئويىنىشىپ تاشلىسام كاتىنىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ كەتتى.

— يۈر گۈلنۇر. بىز ئۇنى تېپىپ چىقايلۇق، — ئىلىك قىزىنى باشلاپ كىرىپ كەتتى.

ئىپارگۈل ئوغلىنى جۇۋۇتۇپ تۇراتتى، گۈلنۇر قىلىچنى كۆتۈرۈپ چىقتى، ئارقىسىدا ئىلىك:

— مانا چاقماق، قىلىچىڭ تېپىلدى. قىزىم، قىلىچىنى ئۇكاڭغا

تۇت، ــ دېدى.

گۈلنۇر قىلىچىنى ئىككى قولى بىلەن ئېگىز تۇتۇپ ئالدىغا ئېگىلىپ چاقماقتا سۈندى. چاقماق كېچىككىنە ياغاچ قىلىچنى ئىپلىپ ئاچىسىنىڭ بېشىغا تەڭلىدى، ئاچىسى دادىسىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى.

ئۆيدىن خىزمەتچى قىز چوڭ پەتنۇستا ناشتىنىڭ مەزىلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ شىرەگە قويدى.

ــ بولدى ئەمدى، كېلىڭلار، ناشتا قىلىلى، ــ دېدى ئىسپارگۈل.

ئۇلار شىرەگە يىغىلىپ ناشتىغا ئولتۇرۇشتى. ئانىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان چاقماق دادىسىنىڭ بېقىنىغا قىسىلىپ ئولتۇرغان ئاچىسىغا قاراپ گۈلىيىپ قويىاتتى. گۈلنۇر كۈلۈمسىرەپ كۆزىنى قىسىپ قويىاتتى. ئۇلار بىر-بىرىگە مەھرى كېلىپ ئىشتىها بىلەن غىزالىنىۋاتاتتى، ئىلكىنىڭ قارۇغچىسى بىلەن، ئېغىز-بېشى قان، كىيىملىرى يىرتىلغان بىرسى ئۆي تەرەپتىن هودۇقۇپ چىقتى.

ــ ۋاي ئۇستاز، بولمىدى، ئۇستاز... ئۇلار، ئۇستاز...

ئىلىك چۆچۈپ قويۇپ:

ــ نېمە ئىش بولدى؟ هودۇقماي سۆزلەڭ!

ــ هە، هېلىقى...ئاۋۇ ئەزەم مەسجىدىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بىزنىڭ بىلىگ يۇرتىنى چېقىۋاتىدۇ...

ئىلىك ئۇنىچە هەيران قالمىدى. چۈنكى ئۇ بۇنداق، هەتتا بۇنىڭدىنمۇ چوڭراق ۋەقەنىڭ بولۇش ئېهتىمالىنى مۆلچەرلەپ قويغانىدى.

ــ يۇرۇڭلار. سىز ئوردۇدىن قارۇغچىلارنى باشلاپ كېلىڭ، ــ دېدى ئۇ قارۇغچىغا ۋە ئىپارگۈل تۇتۇپ تۇرغان يەكتەكنى كىيدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ـــ مەنمۇ بارايمۇ؟

ـــ ياق، كېرەك ئەمەس.

ـــ پەخەس بولۇڭ.

ئىلىك سالماق بىلەن مېڭمپ چىقىپ كەتتى.

* * *

ئىلكىنىڭ ھېلىقى تاياق يېگەن ئوقۇغۇچى بىلەن ئالدىراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەنسىرىگەن بىرمۇنچە كىشىلەر ئۇلارغا قوشۇلدى. ئۇلار بىلىگ يۈرت قوۋۇقى ئالدىغا كەلدى. قوۋۇق ئالدىدا توپلانغان كىشىلەر غۇلغۇلا قىلىشماقتا، بىلىگ يۈرت ھويلىسىدىن چۇقان-سۈرەن ئاڭلانماقتا ئىدى.

ـــ ھاي، ئىلىك ئۇستاز كەلدى، يول بېرىڭلار! ـــ دېدى بىر يىگىت ۋە كىشىلەرنى ئارقىلىرىغا چېكىنىدۈردى. ياشانغان بىر ئادەم ئىلكىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بەردى:

ـــ بۇ بولمىغۇر ئىش جانابىي ئىلىك. بۇلارغا يول قويۇشقا بولمايدۇ! ئىلىك ھېچقانداق ئىپادە بىلدۈرمەي بېشى بىلەن ئالدىنى ئىشارە قىلدى-دە، كىشىلەر ئېچىپ بەرگەن يولدىن داۋاملىق ئىلگىرىلىدى. بىر توپ قۇرامىغا يەتكەن يىگىتلەر بىلەكلىرىنى شىمايلاپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرنەچچە كالتەك-لىك كىشىلەرمۇ بار ئىدى. ئۇلار بىلىگ يۈرت ھويلىسىغا كىرىپ كىشىلەرنىڭ ۋارقىراشلىرىنى، بىر-بىرى بىلەن ئېلىشىشلىرىنى كۆردى، بىلىگ يۈرت ھويلىسىنىڭ ئىككى يېقىدىكى ھۈجرىلارنىڭ ئىشىك-پەنجىرىلىرى چېقىلغان. بىرمۇنچە كىشىلەر ھويلا ئوتتۇرىسىدا، ھۈجرىلار ئالدىدىكى پېشايۋاندا ئۇرۇشماقتا ئىدى. كىيىمى يىرتىق، باش كۆزى قان كىشىلەر ئاز ئەمەس، بىر توپ

كالتەكچىلەر دەرسخانىغا كىرىشكە ئۈلگۈرمەكتە ئىدى. بىلىگ يۈرتىنىڭ ئىشىك ئالدىدىكى سۇپىدا يەنە بىر توپ كالتەكلىك كىشىلەر ئۇلارنى توسماقتا ئىدى...

— توسما، قويۇۋەت، بولمىسا كالتەك ئاستىدا ئۆلسەن!

— بىلىگ يۈرتىنى چېقىشقا بولمايدۇ. كەينىگە قايت، بولمىسا كالتەك يەيسەن.

— ئۇر، بېسىپ كىر!

— ھەركىز كىرگۈزمەكلەر، ئۇرۇڭلار!

— ...

ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئاۋازلىرى قۇلاق-مېڭىنى يەيتتى.

ئىلىكنىڭ ھويلىغا كىرگىنىنى كۆرگەن بىرسى:

— ئۇستاز كەلدى، ئۇستاز كەلدى، — دەپ توۋلىدى. ۋاقىراشلار پەسەيدى.

— ئەنە، ئىلىك دېگەن كەلدى...، — دېيىشتى بىرقانچىسى ئۇنىڭغا ئالىيىپ.

ئىلىك ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلگەن شاگىرتلىرىغا مېھرىبانلارچە تىكىلدى. ئىككى يېنىنى ئورىۋالغان ۋە ئارقىسىدىن ئەگەشكەن كالتەكلىك، قۇرۇق قول يەڭ شمايلىغان كىشىلەر بىلەن ئالىمانلار توپىنى يېرىپ مەدرىس پېشايۋانىغا قاراپ ماڭدى. پېشايۋان ئالدىدىكى كالتەكچىلەرمۇ ئاستا-ئاستا بىر-ئىككى قەدەم كەينىگە يېنىپ يول بەردى. لېكىن ئۇلار ئىلىككە يەر ئاستىدىن ھومىياتتى. ئىلىك سالماق بىلەن مېڭىپ سۇپىغا چىقتى ۋە:

— بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، يارانلار، گەپ بولسا، ئالدىرىماي سۆزلىشەيلى، — دېدى.

www.uyghurkitap.com

ــ بۇلار زومىگەرلەر، بۇلار لۇكچەك، پاچاقلىرىنى چىقىش كېرەك، ــ دەپ ۋارقىردى بىرسى.

ــ بۇلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىش كېرەك! ــ دەپ ۋارقىردى يەنە بىرسى.

غۇلغۇلا كۆتۈرۈلدى.

ــ بۇ كاپىرلارنىڭ بۇتخانىسىنى چاققىنىمىز چاققان.

ــ بۇلار دەھرىلەر، بۇلار ئۇلۇغ دىنىمىزنى ئاياغ ئاستى قىلماقتا...

ــ دەھرىلەرنىڭ باشلىقى ئىلىك دېگەن كاپىر مۇشۇ، ــ دېدى قارا، سېمىز، بېشىنى كۆك ياغلىق بىلەن تېڭىۋالغان بىر كالتەكچى قولىدىكى كالتەك بىلەن ئىلىكنى كۆرسىتىپ.

ــ دىنىمىز ئۈچۈن جېنىمىز پىدا!!

ــ ئۆلسەك شېھىت، قالساق غازى!

ــ ئۇرۇڭلا! ــ دەپ جېنىنىڭ بېرىچە ۋارقىراپ پېشايۋان تەرەپكە ماڭدى ھېلىقى قارا سېمىز، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىر توپ كالتەكچىلەر چۇقان كۆتۈرۈپ ئالدىغا سىلجىدى. قارشى تەرەپىمۇ "جەڭ"گە تەييارلاندى، يەنە ئالتوپىلاڭ كۆتۈرۈلدى. شۇ ئاردا قارا سېمىز غالجىرلارچە سۈپىغا ئېتىلىپ چىقىپ ئىلىككە كالتەك ئۇرماقچى بولغانىدى، بىرسى ئۇنىڭ كالتىكىنى ئۇرۇپ چۈشۈردى. ئاڭغۇچە ئۇ ئىلىككە مۇشت ئاتتى. ئىلىكنىڭ ئاغزىدىن قان ئاقتى. ئۇ ئاغزىنى تۇتۇپ، سۇنغان ئۇتتۇر چىشىنى قولىغا ئالدى، ئۇنىڭ بارماقلىرى ئارىسىدىن قان چۈشتى. ئىلىكنىڭ قارۇغچىسى يۈگۈرگەن پېتى كېلىپ قارا سېمىزنى بىر مۇشت بىلەن سۈپىدىن دومىلىتىۋەتتى ۋە ئىلىكنى قوغدىغاچ غەزەپ بىلەن "ئۇررا!" دەپ ۋارقىردى.

يىگىتلەر كالتەكچىلەرگە ھۇجۇم قىلىدى. ھايت-ھۇيت دېگۈچە ئون-ئون بەش كىشى يەرگە دومىلىدى... قوۋۇقتىن يۇگۇرۈپ كىرگەن قارۇغچىلار توپى ئۇلارنى ئورىۋالدى. ئىلكىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ تەرەپدارلىرى كالتەكچىلەرنى ئوراپ-قىستاپ ئۇراتتى. ھازىر ئەمدى كالتەكچىلەر ئازچىلىق ئىدى. ئۇلار يېڭىلدى.

— توختاڭلار يىگىتلەر، ئۇرۇشنى توختىتىڭلار، — دېدى ئىلىك بۈيرۇق ئاھاڭىدا.

ئۇرۇش توختىدى، لېكىن غەزەپ تۈگىمىدى.

— بىلىگ يۈرتىنى چاققان لۈكچەكىلەرنى تۈتۈڭلار! — دەپ بۈيرۇق قىلدى ئەمدى سۈپىغا چىققان قارۇغباشى.

قارۇغچىلار ئەمدى قوزغالغاندى، ئىلىك ئۇلارنى توختاتتى.

— توختاڭلار، — دېدى ئۇ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، — ئۇلارنى تۈتماڭلار...

"بولمايدۇ"، "بۈلارنى جازالاش كېرەك!"، "بۈلارنى كەچۈرمەيمىز!" دېگەن ئاۋازلار ئىلىكنىڭ سۆزىنى بۆلدى. ئىلىك بىرئاز توختاپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بۈلار ئالدانغان كىشىلەر، گۈنا ئالدامچىلاردا، كىم دىننى راست قوغدايدۇ، كىم يالغان قوغدايدۇ؟ بۈنى ئايرىپ ئېلىش كېرەك. سىلەر ئەزىم مەدرىسىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بۈنى ياخشى ئويلاڭلار. سىلەردىن پايدىلىنىپ ئۆزىنىڭ يامان نىيىتىگە يەتمەكچى بولغان ئىش بۈزدىلارنى ئايرىۋېلىڭلار. كالتەكچىلەرنىڭ چۈقان-سۈرەنلىرى بىرئاز پەسەيدى، — ئالدانغانلىقىڭلارنى بىلىۋالغىلا بولدى. ئىككى بىلىگ يۈرتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىناق ئوقۇلداش

www.uyghurkitap.com

بولۇشۇڭلار كېرەك. ئالدام خالتىغا چۈشمەڭلار! ــ ئىلىك قارۇغچىلارغا ۋە ئوقۇغۇچىلارغا قارىتىپ دېدى ــ قويۇپ بېرىڭلار بۇلارنى، قايتىپ كەتسۇن، ياخشى ئويلانسۇن!

ئوقۇغۇچىلار ۋە قارۇغچىلار ئۇلارغا يول بېرىشتى. ئۇلار كالتەكلىرىنى سۆرەپ ماڭغانىدى، قارۇغباشى "كالتەكلەر قالسۇن!" دېدى. ئۇلار كالتەكلەرنى ئاستا يەرگە قويۇشتى. گايىلىرى ئاچچىق بىلەن تاشلىدى ۋە باشلىرىنى ئېگىپ قوۋۇق تەرەپكە مېڭىشتى. توپنىڭ ئارقىسىدا ماڭغان ھېلىقى قارا سېمىز ئادەم ئورنىدا توختاپ، ئاستا ئارقىسىغا بۇرالدى ۋە يەنە بېشىنى كۆتۈرمەي بىرنەچچە قەدەم ئارقىسىغا ماڭدى-دە، ئىلىكىكە قارىماي تۇرۇپ ئېگىشىپ تازىم قىلدى. ئاندىن يەنە شۇ بويىچە بېشىنى كۆتۈرمەي كالتەكچىلەر توپىنىڭ ئارقىسىدىن كەتتى.

• • •

بىلىگ يۈرتتا غەلۋە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سۈتۈق بۇغراخان بەك خاپا بولدى. بولۇپمۇ ئىلىككە قول تەگكەنلىكىنى ئاڭلاپ ھەم ئاچچىقى كەلدى، ھەم ئەنسىرىدى. ئۇ ئارسلاننى ئەۋەتىپ ئىلىك ئولچىنىڭ ھالىنى سورىدى. بۇغراخانىنىڭ دوستلىرى ئاز ئەمەس ئىدى. ئەڭ يېقىن دوستلىرىنىڭ بىرسى ئارسلان، يەنە بىرسى ئاشۇ ئىلىك ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرى ئەلەمچى، بىرسى قەلەمچى ئىدى. ئۇلار بۇغراخانغا چوڭ ياردەم قىلىپ كەلگەن، ئەل ئىشىغا كۆپ تۆھپە قوشقانىدى. ئىلىك يىگىرمە يىلغا يېقىن ئوردۇ پۇتۇكچىسى ــ ھاجىپ بولدى. بۇ مەزگىلدە ئۇ بۇغراخاننىڭ ھەر خىل يوللاردىن توغرا ئۆتۈشىدە ئوبدان ياردەمچى بولغانىدى ۋە بۇغراخاننىڭ "بىلىگلىك" دېگەن ئۇرانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا

تۈپلىك رول ئويىنىغانىدى. بىلىگە تېگىش ۋە باشقا بىلەرمەنىلەرمۇ بار، ئەلۋەتتە. لېكىن ئىلىك بولمىغاندا، بىلىگىنىڭ نىشانى قايانقا قاراپ كېتىشى بەلگىلىك ئىدى. بۇنىڭدىن بۇغراخان بەك خۇش ئىدى. شۇڭا ئۇنى ئوردۇنىڭ ئۇششاق-چۈششەك ئىشلىرىدىن ئازات قىلىپ، ئاساسىي زېھنىنى كۆپرەك ئوقۇش-ئوقۇتۇش ئىشىغا، ئەل ئاقارتىش ئىشىغا ئىشلەتىشكە بۇيرىدى. ئىلىكىنىڭمۇ ئارزۇسى خۇددى شۇ ئىدى. سۈتۈق بۇغراخان ئىلىكىنىڭ "ئەركىنلىك" دېگەن غايىسىگە تولۇق قوشۇلالمايتتى. ئەسلىدە بۇغراخانمۇ "ئەركىنلىك" دېگەنىدى. شۇڭا ئۇ باشتا قاتتىق تۇرۇپ قۇللۇقنى يوقاتتى. قۇللارنى، تارىخچىلارنى قولدارلاردىن ئەركىن قىلدى. لېكىن، ئىلىك يەنە "ئەركىنلىك" دەپ چىقتى. سۈتۈق ئاۋاللىرى "يەنە قانداق ئەركىلىك" دەپ ئويلىدى، كېيىنچە ئىلىكىنىڭ سۆزلىرى، تەكرار چۈشەندۈرۈشلىرىدىن كېيىن، ئامرات تارىخچىلارنىڭ تەلەپلىرىدىن كېيىن ئۇ "بۇرۇنقى ئەركىنلىك راستىنلا يېتەرسىز ئىكەن" دېگەن ئويغا كەلدى. ئەمما بولۇپمۇ ئىلىك ئېيتقان "ئەركىنلىك"نى ئويلىغاندا، ئۇنىڭ قورقۇسى كېلەتتى. "ھەممە ئەركىن بولۇپ كەتسە، بىرلىك ئىرادە بولمىسا دۆلەتنى قانداق باشقۇرغىلى بولىدۇن" دەپ ئەندىشە قىلاتتى. ئىلىك "دۇنيانى باشقىدىن قۇرۇش كېرەك"، دەيدۇ. ھازىرقى دۇنياچۇ؟! ئۆزىنىڭ تەختى-بەختىچۇ؟ بېشىدىكى دۆلەت قۇشچۇ؟ ئىشىنىڭ تەكىتى بۇغراخانغا راستىنلا قورقۇنچلۇق ئىدى. لېكىن ئۇ ئەلنىڭ تېخىمۇ تولۇقراق ئەركىنلىككە ئېرىشىشىگە قوشۇلاتتى، بۇ نۇقتىغا ئۇ قارشى بولمايتتى، قارشى بولۇشقا بولمايدىغانلىقىنىمۇ ئۇ ياخشى چۈشىنەتتى. يەنە ئۇ ئىلىكىنىڭ سۈتۈقنى، دۆلەتنى قوغدايدىغانلىقىنى، ياخشى يولغا ئۇندەيدىغانلىقىنى بارا-

بارا چۈشەندى. شۇنداق قىلىپ بۇغراخان ئىلىكنى قوللايتتى، ھەم ئەنسىرەيتتى. ئومۇمەن ئالغاندا، ئۇ ئىلىكسىز، ئىلىكنىڭ مەپكۇرسىگە تەرەپدار بولغان ئادەملەرسىز تەختىدە چىڭ ئولتۇرالمايتتى. ھەتتا خانىش ئايدەڭمۇ ئىلىكنىڭ مەپكۇرسىگە مايىل ئىدى. بۇنداق روھىي كۈچ ئالدىدا سۈتۈقنىڭ بويۇنماي ئىلاجى يوق ئىدى. يەنە، ئۇ ئىلىكنى ئۆزىنىڭ سەمىمي، قەدىردان دوستى ۋە كەم بولسا بولمايدىغان سەپدىشى دەپ ھېسابلايتتى. مۇشۇنداق بىر قەدىردان دوستىنىڭ يامانلاردىن چىشى چۈشكۈدەك دەرىجىدە ئازار يېگەنلىكى، ئۆزىنىڭ بىر ئىپتىخارى بولغان داڭلىق بىلىگ يۇرتىنىڭ ئۇرۇش-چېقىشقا ئۈچرىغانلىقى، شۇ تاپتا سۈتۈقنى ئىنتايىن غەزەپلەندۈردى. سۈتۈق شۇ كۈنى چۈشتىن ئاۋال ۋەقەنى ئاڭلىغاندا قاتتىق كايىپ، بىلىگ يۇرتىغا باستۇرۇپ كىرگەن چوماقچىلارنى دەرھال تۈتۈشقا بۇيرۇق بەرمەكچى بولدى. لېكىن خانىش ئايدىڭ ئۇنى توسىدى. "بۇ ئىش تۈيۇقسىز بولغان ئەمەس، كەينىدە يۆلەنچۈكى بولۇشى مۇمكىن، ئۇلارنى تۈتۈش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. ئىلىك ئولچى بىلەن مەسلىھەتلىشىش كېرەك" دېدى ئايدىڭ.

چۈشتىن كېيىن سۈتۈق بۇغراخان ئىلىكنى سوراپ كېلىشكە جابدۇنغانىدى، ئاڭغۇچە ئىلىك ئۆزى ئوردۇغا يېتىپ كەلدى. ئۇ سارايغا كىرىشى بىلەن سۈتۈق ئالدىراپ بېرىپ ئىشىك ئالدىدا قارشى ئالدى.

— ۋاي دوستۇم، بۇ قانداق بولغىنى؟ — دېدى ئۇ ئىلىكنى قۇچاقلاپ، — قانداقراق؟ — ئۇ ئىلىكنىڭ ئۇستىبېشىغا سەپسالدى، ئىلىكنىڭ كومىك چىشىنى كۆرگەندىن كېيىن غەزەپلەندى، — لۇكچەكلەر! — دېدى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، كېيىن ئىلىكنى باشلاپ

ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

ــ ئەرزىيەت تارتتىڭىز، ــ دېدى خانىش ئايدىڭ بىلىنەر-بىلىنمەس بېشىنى ئېگىپ.

خان بىلەن خانىشتىن كېيىن ئىلىك ئولتۇردى. ئارسلان بىلەن قىلىچ كىرىپ كەلدى. ئۇلار خان بىلەن خانىشقا سالام بەردى. ئۇلار ئىلىكنىڭ ئۆڭىگە بېرىپ بىللە كەلگەنىدى.

ــ ھېچقىسى يوق. بۇ ھەيران قالارلىق ئىشمۇ ئەمەس، ــ دېدى ئىلىك كۈلۈمسىرەپ، ــ خانىمزىنىڭ كۆڭۈل بۆلگەنلىرىگە ھەشقاللا.

ــ خانلىق بىلىگ يۈرتىنى چېقىش، ئېلىمزىنىڭ داڭلىق ئۇستازىغا قول تەككۈزۈش ــ بۇ، خاندانلىقىمزغا قىلىنغان ھاقارەت، مەن ... دوستۇم، مەن ئاللىقاچان ئۇلارنى تۇتۇپ چارە قىلىشقا بۇيرۇق قىلماقچى ئىدىم، ئايدىڭ...

ــ شۇنداق، مەن ئالدىرىمايلى دېدىم، ــ دېدى ئايدىڭ خانىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، ــ ئاتىمغان ئوقنى ئاتقىلى بولىدۇ. چەنلەپ ئېتىش، جايىغا تەككۈزۈش ياخشى ئىش بولىدۇ.

ــ توغرا گەپ، ــ دېدى ئىلىك خانىشنىڭ سۆزىگە قايىل بولۇپ، ــ ئۇلارنى تۇتۇشقا بولاتتى. بەلكى، يارانلار ئەدىبىنى تازا بېرەتتى. خانىشىمز ئېيتقاندەك، ئوقنى جايىغا ئېتىش كېرەك. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ئادەم بار.

ــ ھېچ بولمىغاندا، سىزگە مۇشت ئاتقان لۇكچەككە چارە قىلماق كېرەك ئىدى، ــ دېدى سۆتۇق.

ــ ئۇنىڭغا ئىلىك ئولچى كەڭچىلىك قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى كۆرۈلدى، ــ دېدى قىلىچ، ــ ئۇ ئادەم بۇگۈن چۈشتە كېلىپ مېنى تاپتى، خاتا قىلغانلىقىنى ئېيتىپ يىغلىدى. ماڭا ئەھۋالنى ئېيتىپ

www.uyghurkitap.com

بەردى، ئۇ بىر قاساپ ئىكەن، دىنىي ئېتىقادى كۈچلۈك، سادىراق ئادەم بولغانلىقتىن، بۇنىڭدىن يامانلار پايدىلانغان.

ــ بۇ ئاددىي ئىش ئەمەس، ــ دېدى ئارسلان، ــ ياغىنىڭ يېقىن يىللاردىن بېرى ئېلىپ بېرىۋاتقان قارشىلىق، بۇزغۇنچىلىقلىرىنىڭ بىر پارچىسى. زەھەر چاچقۇچى يىلان بىزنىڭ ئوردۇدا، بىزنىڭ يېنىمىزدا.

ــ شۇنداق، ــ دېدى خانىش، ــ يىگىرمە نەچچە يىلدىن بېرى يېنىمىزدا سۆرۈلۈپ يۈرگەن بۇ يىلان يەنە زەھىرىنى چاچماقتا. قىلىچ، قېنى، سىز بىلگەن ئەھۋالنى سۆزلەپ بېقىڭ.

ــ تېكىن ئاغىچى بىر زەھەرلىك يىلان، ــ دېدى قىلىچ سۆز باشلاپ، ــ ھەممە يامانلارنىڭ چۈلۈۋرى ئۇنىڭ قولىدا، ئۇنىڭ تىزگىنى چەتئىنىڭ قولىدا...

قىلىچ ئۆزى ئىگەللىگەن ئەھۋاللارنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بەردى...

ئەل ئىچىدە قارىمۇ قارشىلىق باشتىنلا بار ئىدى. سۇتۇق بۇغراخان تەختكە چىققاندىن كېيىن ئۇ ئازايمىدى، بەلكى كۈچەيدى. سۇتۇق بۇغراخانغا قارشى گۇرۇھلار بىرنى يوقاتسا، يەنە بىرى چىقىپ تۇردى. تۆت-بەش يىلدىن بېرى يەنە بىر يېڭى قارشى گۇرۇھ پەيدا بولغان، بۇلار دىنىنى بايراق قىلىپ، قارشى ھەرىكەت ئېلىپ بارماقتا ئىدى.

سۇتۇق بۇغراخان قاراخانىلارنىڭ دۆلەت ئەنئەنىسىگە، بۇۋىسى بانتېكىنىڭ يولىغا قارشىلىق قىلغان تاغىسى ئوغۇلچاقنى ئۆلتۈردى، پىتنىچى سۇباشىنىڭ بېشىنى ئالدى. ئاۋۋالقى ئوردۇ ئاغىسى ساۋۇقبەگ ساقلىنىپ قالدى. كېيىن ساۋۇقبەگ ئۆلتۈرۈلدى، سۇباشىنىڭ

ئوغلى ھاكاۋۇر قويۇپ بېرىلدى. يېڭى پىتنىچىلەر قوشۇلۇپ تۇردى. يېڭى چوڭ-چوڭ يەر ئىگىلىرى، بەردى بايغا ئوخشاش سۈتۈق بۇغراخانىنى خەتەرلىك دەپ ھېسابلىغان چوڭ بايلار كېلىپ چىقتى. ئوردۇدا ئىككى "يىلان"ساقلىنىۋەردى: ئۇنىڭ بىرى، مۇلۇكدارلارنىڭ ۋەكىلى، يەنە كېلىپ خەزىنىچى تېكىن ئاغىچى. ئۇنىڭ "دىۋانە دوستى" يوقالدى. لېكىن، يېڭى "دوستى"شەيخ جالالىددىن بىن سالاھىددىن دېگەن كىشى پەيدا بولدى. يەنە بىرى، ئىلگىرىكى چوڭ راھىب، كېيىنكى كاتتا مۇدەررىس، ئوردۇ دىنىي ئىشلار ئولچىسى بەگ بىلگە. ئۇ ئۆلگىلى ئىككى يىل بولدى. لېكىن، ئۇ تەييارلاپ كەتكەن ئىزباسار ئوغلى ئۇنىڭدىن ئېشىپ چۈشتى. بۇنى ياقلىغۇچىلار ئانچە ئاز ئەمەس. بۇلارغا تاغ ئارقىسىدىن غايىب روھ مەدەت بېرىپ تۇرىدۇ...

بۇنىڭدىن تۆت يىل ئىلگىرى بىركۈنى، ئوردۇ كېڭەشمىسىدىن قايتىشتا تېكىن ئاغىچى ئەترapىغا بىر قارىۋېلىپ، يېنىدا كېتىپ بارغان ئوردۇ دىنىي ئىشلار ئولچىسى بەگ بىلگىگە: "بۇگۈن كەچقۇرۇن بىزنىڭ ئۆيگە بېرىڭ، بىر يېڭى دوست بىلەن تونۇشىسىز" دېدى. بەگ بىلگە بېشىنى ئېگىپ قويدى، كېيىن ئۆلار ئايرىلدى. بەگ بىلگە يول بويى ئويلاپ ماڭدى: "ئۇنىڭ گېپى ئەجەب سىرلىققۇ؟! بۇ يېڭى دوست كىمدۇ؟..."ئۇ شۇنداق ئويلىدى، لېكىن ھەيران قالمىدى. "يېڭى دوست"نىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشىنى ئۇ بىلەتتى، ئۇ ئۇنى كۈتەتتى. ساۋۇق ئۇنىڭ ئۆيىدىكى خىزمەتكارى ئاۋۇالقى "دىۋانە"، كېيىنكى "خەتىب ئاخۇنۇم" يوقالدى. بەگ بىلگە "خىزمەتكار" بىلەن كېيىنرەك تونۇشقان بولسىمۇ، كۈچلۈك تىرەك تېپىۋالغانلىقىغا بەك خۇش بولغانىدى. ئاۋۇال ئۇنىڭ قانداق يوقلىپ

كەتكىنىنى بىلەلمەي ئىچى پۇشتى. كېيىن تېكىن ئاغىچى ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بەرگەندە، ئۇ قاتتىق ئەندىكىپ، ئۇچۇقىغا ساقلى گىلدىڭلاپ كەتكەن، ئۆزىگە باغلاقلىق يېپىنىڭ ئۇچى يۇرىكىنى سۇغۇرۇۋالىدىغاندەك چۆچۈگەن. تېكىن خەزىنىچى "قورقماڭ، ئۇ چىڭ ئادەم ئىكەن" دېگەندىن كېيىن يۇرىكى بېسىلغانىدى. ساۋۇقبەگ ئۆلتۈرۈلگەندە، ئۇ ئۇنىچە قورقۇپ كەتمىگەنىدى. ئۇنىڭمۇ "چىڭ ئادەم"لىكىنى ئۇ ياخشى بىلەتتى. "خىزمەتكار" يوقالدى ــ تىرەك يىقىلدى، بۇ يامان بولدى. خەزىنىچىغۇ ھوقۇقدار ئادەم. ئەمما ئۇ كۆچلۈك تىرەك بولالمايدۇ-دە! شۇڭا ئۇ بىرەر "يېڭى دوست"نىڭ پەيدا بولۇشىنى كۈتەتتى.

كەچقۇرۇن بەگ بىلگە خەزىنىچىنىڭكىگە بارغاندا، قۇۋۇق ئالدىدا تۇرغان بىرسى ئۇنىڭغا باش ئېگىپ ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلدى. ئۇ كىرگەندىن كېيىن قۇۋۇقنى ئاۋايلاپ ئېتىپ، ئۇنى ئۆيگە باشلاپ ماڭدى. غۇۋا شام يورۇقى يورۇتۇپ تۇرغان ئايۇاندىن ئۆتكەندە، كۆتكۈچى بەگ بىلگىگە تونۇش بولغان تېكىن خەزىنىچىنىڭ مېھمانخانىسىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، ئۇنى ئىچكىرى كىرگۈزدى. ئۇ كىرىشى بىلەنلا بىر ئادەم ھاپىلا-شاپىلا يېنىغا قويۇلغان يوغان سەللىسىنى كىيدى، خەزىنىچى قوپۇپ بەگ بىلگەنى قارشى ئالدى:

ــ كەلسىلە، كەلسىلە جانابىي ئولچى، ــ دېدى ۋە قوپۇپ ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرغان چوڭ سەللىنىڭ، چار ساقال ئادەمنى تونۇشتۇردى، ــ مانا بۇ كىشى يېقىندا باغداد شەرىپتىن كەلگەن دوستىمىز شەيخ جالالىدىن بىن سالاھىددىن جانابلىرى بولىدۇ.

بەگ بىلگە مېھمان بىلەن ھاياجان ئىچىدە قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. مېھمانمۇ قول بېرىپ سەمىمىي كۆرۈشتى. لېكىن، ئۇنىڭدىن بىر خىل

هاكاۋۇرلۇق سېزىلىپ تۇراتتى. ئۇ بەگ بىلگىنىڭ باش ئايىغىغا سەپسالدى. ئولچىنىڭ خۇشامەت كۈلكىسى ۋە ساقلىنىڭ گىلدىڭلاپ تۇرۇشى نېمىشقىدۇ ئۇنىڭغا ياقمىدى. "سەن مېنىڭ قولۇمدىكى بىر ئوچۇم سېغىز لاي، نېمە خالىسام شۇنى ياسايمەن" دەيتتى ئۇ كۆڭلىدە. كېيىن "بۇ لايدىن مەزمۇت نەرسە ياساشقا بولماسمىكىن" دېگەن ئوي ئۇنىڭ مېڭىسىدىن "لاپ" قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار كۆرپە ئۈستىگە پۈتلىرىنى مىنگەشتۇرۇپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، بەگ بىلگە ھەجىيىپ سۆز باشلىدى:

— ئۇلۇغ باغدات خەلىپەمىنىڭ يېنىدىن كەلگەن شەيخ ئەزەم جانابلىرىنى خۇرسەنلىك بىلەن قارشى ئالىمىز.

— قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ داڭلىق ئۆلىماسى ۋەزىر جانابلىرى بىلەن تونۇشقانلىقىم ئۈچۈن زىيادە خۇرسەنمەن.

— بىز يەنە بىر باشچىغا ئىگە بولدۇق، بەگ بىلگە ئۇستاز، — دېدى ئاغچى ھەجىيىپ.

— بەك ياخشى. ئەدگۈ، ئەدگۈ. بىز مانا مۇشۇنداق دانا باشچىنى ئۇزاقتىن بۇيان تۆت كۆز بىلەن تەلمۈرۈپ كۈتكەنىدۇق.

— باشچى بولۇشقا ئەرزىمەيمەن، جانابىي ئولچى، ئاللا يولىدا دىن ئۈچۈن بولغان ھەققانىي كۈرەشلەردە ھەربىرلىرىگە ئاز-تولا بولسىمۇ ياردەم قىلالىسام، پەۋقۇلئاددە خۇرسەنمەن. ئاللاھۇ تاباركى ۋە تائالا پېقىر بەندىلىرىگە رەھىمەت قىلغاي، ئامىن! — شەيخ جالالىددىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، سۆرلۈك قىياپەت بىلەن ساقاللىرىنى سىلىدى. ئاۋۇ ئىككىيلەنمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ دۇئا قىلىشتى.

شەيخ جالالىددىن دۇئا قىلغاچ يەر ئاستىدىن بەگ بىلگىگە زەڭىلدى، ئۇنىڭ روھى ھاياجانلانغانلىقىنى كۆرۈپ، "چاڭگىلىمغا

چۈشۈپ بولدۇڭغۇ ئولچى؟" دېدى ئىچىده.

خىزمەتچى چاي ئەكىردى، ئۇلار مەزەگە باقتى. كېيىن تاماق كىردى. ئۇلار تاماق يىگەچ پاراڭلاشتى. پاراڭلار ئۇ ياندىن-بۇ ياندىن ئادەتتىكىچە داۋام قىلدى. بۇ قېتىم غەيرىي گەپ ئېچىلمىدى. ئاخىردا ئۇلار كۆپرەك ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان بولۇپ ئايرىلىشتى. مېھمانلار يەككە-يەككە قايتىشتى.

بىر يىلدىن كېيىن بەگ بىلگىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن باشلانغان مەدرىس پۈتتى. ئۇ دېگەندەك "كۆزىنىڭ ئوچۇقىدا ئۆزى ياساتقان مەدرىسىنى كۆردى". خانىلىق بىلىگ يۇرتتا ئۇستاز ۋە ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا بىلىگ ئىختىلاپلار كۆپەيگەندىن كېيىن، بەگ بىلگە مۇدەررىسلىكتىن قالغانىدى. گايى ئوقۇغۇچىلارمۇ كەلمەي قويىدى. بەگ بىلگە قېرىپ ماغدۇرسىزلىنىپ، ھاسىغا تايىنىپ يۇرۇشتىن باشقا ھەددىدىن ئارتۇق پالاقلاپ يۇرۇشكە ھالى يەتمەي قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئاخىر ئوردۇ كېڭەشمىسىگىمۇ چاقىرىلمىدى. بۇغراخان ئۇنى "دەم ئالسۇن" دېگەنىدى. شۇنداق قىلىپ ئولچىلىقمۇ قولدىن كەتتى، بەگ بىلگىنىڭ بازىرى يوقالدى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ مەقسىتىگە مۇۋاپىق بىر مەخسۇس مەدرىس بىنا قىلىشنى تەشەببۇس قىلدى. خەزىنىچى تېكىن ئاغىچى ئۇنى قوللىدى. مەدرىس پۈلىنى "دىنغا سادىق" بايلار ئىئانە قىلدى. بەردى باي بۇ قېتىم تۈيۈقسىز سېخى بولۇپ كېتىپ باشلامچىلىق قىلدى. ئاخىر مەدرىسمۇ پۈتتى. خانىلىق بىلىگ يۇرتى بىلەن ئېلىشىدىغان مۇنەر بارلىققا كەلدى.

مەدرىسنىڭ پۈتۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلمەكچى بولغان كۈنى بەگ بىلگە ئىككى تالىپىنىڭ قولىتۇقلىشى بىلەن ئۇشتاق دەسىپ

دوكقاقلاپ مەدرىس ھويلىسىغا كىردى. ئۇ يەردە بايلار، سەللىسى يوغان بولسىمۇ بىلىدىغىنى ئاز موللىلار ۋە كونا-يېڭى تالەپلار بولۇپ ئىككى-ئۈچ يۈز كىشى بار ئىدى. يەنە ھەممىسى ئالاھىدە ھۈرمەتلەپ تۇرغان شەيخ جالالىدىنمۇ بار ئىدى. ئۇ بەردى باي بىلەن ئالدىغا چىقىپ بەگ بىلگىنى قارشى ئالدى.

مۇراسىم كۆڭۈلسىز، يىغا-زارى بىلەن دېگۈدەك ئۆتتى.

— مەن مۇقەددەس دىنىمىزغا قارشى بولغان دەھرىيلەر بىلەن كۆرەش قىلىشقا جېنىمنى تىكىپ قويىدۇم، — دېدى بەگ بىلگە تىترەپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ تۆكۈلگەن ياشلار ئاپئاق ئۆچكە ساقىلىغا دومىلاپ چۈشەتتى. باشقىلارنىڭ بەزىلىرىمۇ كۆز يېشى قىلدى. بۇ قېرىنىڭ كالپۇكىنى ئۆمەللەپ، يىغلاپ تۇرۇپ كۈچەپ سۆزلىگەن سۆزلىرى ئۇنىڭ مۇرىتلىرىنىڭ كۆڭلىنى يۇمشاتماي قويمايتتى. ئۇلارنىڭ روھىنى "ساداقەت" دېگەن ئۇلۇغ نەرسە ئىگەللىۋالغان، ئەگەر مۇشۇ شەيخلەر قۇرئانىنى تۇتۇپ ئۇلارنى بۇيرۇيدىغان بولسا، ئۇلار ئاللا يولىدا قۇربان بولۇشقا تەييار تۇرغان پىدائىلار ئىدى.

شەيخ جالالىدىن يەر ئاستىدىن ھىيلىگەر كۆزىنى يۇگۈرتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ بىر توپ سادىق مۇرىتلىرىنى كۆرۈپ خۇرسەن بولدى. بەگ بىلگىدىن بولسا ئۇ ھامان گۇمانلىناتتى: "ئۇ 'راستتىنلا ئاللا-نىڭ سادىق بەندىسىمۇ؟ ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچكىرىسىدە قانداقتۇر بىر سېھىرگەرلىكىنىڭ ئالامەتلىرى يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ. بۇ نەرسە ئۇنىڭ ئاغزىدا ئاللا، دىن، كۆڭلىدە مەنسەپ-ئابرۇي دەيدىغان مەككار سىرنى سەزدۈرىدۇ"، "بەردى بايىچۇ؟ ئۇنىڭغا، ئۇنىڭ شېرىكلىرىگە پۇل-مال بېرىنچى، ئاللا، دىن ۋە كۆز ياشلىرى بولسا سېھىرگەرنىڭ ياغلىقىدىنلا ئىبارەت..."، "مەيلى، ماڭا

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

كېرىكى ــ ئۇلارنىڭ غەزىپى، كالتەكى...ھە، لازىم بولغاندا، مېنىڭ خەنجىرىم ئۇلارنىڭ قولىدا قان تۆكۈشى مۇمكىن..." شەيخ جالالىددىن ئويلاپ، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ "سادىق مۇرىت"لارنىڭ كۆز ياشلىرىنى غەزەپكە ئايلاندۇرماق بولدى.

ــ جانابىي ھەق تائالانىڭ سادىق بەندىلىرى! مۇقەددەس دىنىمىزنى كۆز ياشلىرى بىلەنلا ھىمايە قىلىپ قالغىلى بولمايدۇ...، ــ ئۇ بىرپەس تۇرۇپ بىر تۇرلۇك روھىي سېھىرلىك ئاۋاز بىلەن دېدى، ــ دەھرىلەرنىڭ يۇرىكىنى مۇجۇش، ئۇۋۇسىنى تالقان قىلىش كېرەك. ئۇلار يەر يۈزىدىن تازىلانسۇن! ــ ئولتۇرغانلاردا جانلىنىش پەيدا بولدى. ئۇ ئاۋازىنى بىرئاز چۈشۈرۈپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئىسلام دۇنياسىغا مەشھۇر ئالىم، ئاتاقلىق ئۇستاز بەگ بىلگە ئالىملىرىغا تەشەككۈر ئېيتىشىمىز كېرەك. بۇ زاتنىڭ تەشەببۇسى ۋە رەھبەرلىكىدە بۇ مۇقەددەس مەدرىسىمىز بىنا بولدى...، ــ بىر مۇنچىلىرى بەگ بىلگىگە رەھمەت ئالامەتلىرىنى بىلدۈرۈشتى، ــ مەن بۇ مەدرىسىمىزگە "مەدرىس ئەزىم" دەپ نام قويۇشنى تەكلىپ قىلىمەن. چۈنكى، بىزنىڭ مەدرىسىمىز ھەممە مەدرىسىلەرنىڭ ئۇلۇغى بولغۇسى...

كۆپچىلىك "توغرا"، "بولىدۇ" دېيىشتى. ئۇلار شەيخنىڭ يېنىدا چاقچاقلىشىنا سەللە ئورىغان، قىيا پۈتىدىن سۈر يېغىپ تۇرغان قارا ساقاللىق بىر كىشىگە "نېمە دەركىن" دەپ قاراشتى. بۇ بولسا بەگ بىلگىنىڭ ئوغلى ئابدۇل جاپپار بىن بىلگە ئىدى. ئۇ بەگ بىلگىنىڭ ئالاھىدە تەربىيىلىشى بىلەن ئوبدان ئىزباسار بولۇپ يېتىشكەنىدى. ئۇ ئوتتۇز ياشقىچە قەشقەردە خانلىق بىلىم يۈرتىدا ئوقۇدى، ئۇنىڭدىن كېيىن دادىسى بىر ئىلاجى قىلىپ

باغدادقا ئەۋەتسەڭ ئون يىل ئوقۇتتى. ئۇ ئەرەبچە، پارسچىنى ئوبدان بىلىدىغان، دىن قائىدىلىرىنى ۋە ئىسلام پەلسەپىسىنى خېلى ئىگەللىگەن موللا بولۇپ قايتتى. ئۇ باغدادتىكى ۋاقتىدا شەيخ جالالىددىن بىلەن تونۇشقانىدى. كېيىنرەك دوست بولۇپ قېلىشتى. ئۇ ۋاقىتتا جالالىددىن ھېچبىر "شەيخ"كە ئوخشمايتتى، بىر ئادەتتىكى ئىمام ئىدى. ئۇ ئابدۇل جاپپارغا ياخشى تەسىر بەردى. ئۇ قايتىشىدا جالالىددىن ئۆيىگە مېھمانغا ئېيتىپ ئۈزىتىپ "قەشقەردە كۆرۈشۈپ قالارمىز" دېگەنىدى. ئابدۇل جاپپار شەيخ جالالىددىننىڭ قولىدىن ئىش كېلىدىغان سىرلىق ئادەم ئىكەنلىكىنى پايقىغانىدى. شۇڭا ئۇ چوڭ شەيخ ۋە ئۇلىما قىياپىتىدە قەشقەردە پەيدا بولۇپ قالغاندا، ئابدۇل جاپپار ھەيران قالمىدى. ئۇنىڭ بىلەن "كونا دوست"لارچە ئۇچرىشىپ، ئۇزاق ئۆتمەي "يېڭىچە سىرلىق دوست" بولۇشتى. ئابدۇل جاپپار شەيخنى "ئۇلۇغ ئۇستازىم" دېسە، شەيخ ئۇنى "كەلگۈسى سەركەردە" دەپ، ئەمەلدە بىرى بىرىدىن پايدىلانسا، بىرى بىرىنى ئويلىنىتاتتى. ئۇلار بۇنداق ئويۇنىنى ئويناشقىلى تۇرغىلى ئۇچ يىل بولۇپ قالدى. شەيخ جالالىددىن پۈتى گۆرگە ساڭگىلىغان قېرى دادىسىدىن كۆرە، ئوغلى ئابدۇل جاپپارغا چوڭ ئۈمىد باغلىغانىدى. ئابدۇل جاپپار باغدادتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، باشقا بىر جۇمە مەسجىدىگە خەتىب بولدى. ئۇ دىن تونۇرىسىدا ۋەز ئېيتاتتى، كىشىلەر ئارىسىدا، بولۇپمۇ ساددا دىل كىشىلەر ئىچىدە خېلى ئابرويغا ئىگە بولۇپ قالدى. بىرمۇنچە كىشىلەر ئۇنىڭ سۆزىنى ئاخىرقى سۆز ھېسابلايتتى، كېيىنرەك ئۇنىڭ ۋەزىلىرى سىياسىي تۈس ئېلىشقا باشلىدى.

ــ باغداد خەلىپەسىنىڭ ھۇزۇرىدىن كەلگەن ئۇلۇغ ئۇستاز شەيخ

جالالـددين بـن سالاهـددين مەدرىس ئەزىمگە باش مۇەررىس بولماقچى، بىز مۇنـداق ئۇلۇغ پەشۋايـىمزنىك تەربىيـسـىگە نائىل بولغىنىمىز ئۈچۈن ئۆزىمىزنى شەرەپلىك ھېسابلايمىز، ــ دېدى ئابدۇل جاپپار شەيخكە قاراپ قويۇپ ۋە سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ پەقەت ئۇستاز شەيخىنىك شاگىرتى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئۇستازغا يارىدەم قىلماقچىمەن. ھەممىمىز بىر نىيەتتە بىلىم تەھسىل قىلىپ، مۇقەددەس دىنىمىزنى قوغداش ئۈچۈن ئاللا يولىدا شەھىت بولۇشقا دائىم تەييار تۇرمىقىمىز كېرەك. بىز مەدرىسىمىزنى بىنا قىلىشقا يارىدەم بەرگەن بەردى بايىغا ۋە باشقا بايلىرىمىزغىمۇ تەشەككۈر بايان قىلىمىز...

ــ ئەرزىمەيدۇ، ــ دېدى بەردى باي پۈشۈلداپ، ــ بىز بارلىق مۇلكىمىز، ھەتتاكى كېرەك بولسا جېنىمىز بىلەن دىنىمىزنى ساقلاشقا، دەھرىلەر بىلەن ئېلىشىشقا تەييارمىز.

شۇنداق قىلىپ مەدرىس ئەزىم ئىش باشلىدى. بىر يىل ئۆتتى، ئىككى يىل ئۆتتى، ئۈچ يىل ئۆتتى... تالىپلار كۆپەيدى. بۇلارنىك كۆپرەكى خانلىق بىلىگ يۇرتىغا بېرىشنى خالىمايدىغان، ياكى بىلىگ يۇرتتىن ھەيدەلگەنلەر، بايلار، موللىلارنىك بالىلىرى ئىدى. ئوقۇشنىلا خالايدىغان، باشقا ئىشلار بىلەن چاتىقى يوق ئادەتتىكى تالىپلارمۇ بار ئىدى. شەيخ جالالىددىن بىلەن ئابدۇل جاپپار بىر قىسىم روھانىي سەۋدايىلارنى تەييارلىدى. بۇنىڭدىن باشقا ئۇلار جۈمە نامازلىرىدىن كېيىن ۋە باشقا ئۇسۇللار بىلەن كىشىلەر ئارىسىدا ئالاھىدە تەرغىباتلار ئېلىپ باردى. بۇنىك تەسىرىمۇ ئاز بولمىدى. شەيخ جالالىددىنىنىك مۇرىتلىرى، دوستلىرى كۆپەيدى. ئۇ ئۆز ئىشىدىن رازى ئىدى. ئابدۇل جاپپار بولسا دادىسىنىك ئالدىنقى

يىلى ئۆلەر ئالدىدا: "...كۆزۈم يۇمۇلدى، ئەمما روھىم ئۆلمىگەي!" دېگەن سۆزىنى يادىدىن چىقارمىدى. ئۇ ھەر نامازدا دادىسىنىڭ روھىغا سېغىناتتى، دادىسىنىڭ روھى بولسا ئۇنىڭغا "مەدەت" بېرەتتى.

شۇنداق قىلىپ قەشقەردە سۈتۈق بۇغراخانىغا ۋە ئۇنىڭ خانادانلىقىغا قارشى يەنە بىر قارا كۈچ پەيدا بولدى...

ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟ يالغۇز ۋەزىنەسىھەت بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ-دە؟ شەيخ ئابدۇل جاپپار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئىشنى خانلىق بىلىگ يۈرتىنى بۇزۇشتىن باشلاشقا قارار قىلدى. خانلىق بىلىگ يۈرتى ئۇلار ئۈچۈن دەھشەت ئىدى. ئىلىك بولسا ئۇلارنىڭ كۆزىگە قادالغان مىخ ئىدى...

ئۇلار بۇگۈن ئابدۇل جاپپار بىن بىلىگنىڭ ئۆيىگە توپلىنىشتى. بۇنداق توپلىنىشلار ئادەتتە "زىياپەت" باھانىسى بىلەن بولاتتى. بۇگۈنكى "زىياپەت"كە ئابدۇل جاپپار، شەيخ جالالىدىندىن باشقا، بەردى باي ۋە ھاكاۋۇرمۇ قاتناشتى. ھاكاۋۇر سابىق سۇباشنىڭ ئوغلى. ئۇ ياش ۋاقتىدا دادىسىنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش مەقسىتىدە ساۋۇقبەگنىڭ ئارقىسىغا كىرگەنلىكى، ساۋۇقبەگنىڭ ئۆيىدىكى "خىزمەتچى"دىن جىق مەدەت ئالغانلىقى، كېيىن، قاغىلىققا كۆكيار مىڭباشنىڭ توپىلاڭىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كېتىپ بارغانىدا يېڭىساردا قولغا چۈشكەن، كېيىن ئۇ دادىسىنىڭ يېقىن دوستى، ئوردۇ خەزىنىچىسى تېكىن ئاغىچىنىڭ يارىدىمى بىلەن ئۆلۈمىدىن قۇتۇلۇپ قالدى. يەنە شۇ خەزىنىچىنىڭ يارىدىمى بىلەن تۇنەكتىنمۇ چىققانىدى. باشلاپقى يىللىرى، ئۇ بېشىنى ئۇچىگە تىقىپ دادىسىنىڭ مۇلكىنى باشقۇردى، ئۇزاق ئۆتمەي ۋەيرانچىلىققا چۈشۈپ

قالغان بايلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. مىڭلىغان تاردىچىلارنىڭ بوينىغا يەنە دادىسىنىڭ كونا بويۇنتۇرۇقى سېلىندى. ھازىر ئۇ دادىسىنىڭ ئىزىنى ياخشى باسقان داڭلىق ئېكىتا ــ چوڭ زېمىندار بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە بۇغراخانغا بولغان ئۆچمەنلىك ئوتى ئۆچمىگەنىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بايلىقىغا قول تېگىدىغان بولۇپ قالدى. يۇقىرى سېلىق، چېرىك بېقىش پۇلى تۆلەش ئۇنىڭغا بەك ئەلەم قىلاتتى، شۇڭا ئۇنىڭ ئىنتىقام ئېلىش نىيىتى بارغانچە كۈچىيىپ كەلدى، دادىسىنىڭ يېقىنلىرىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا بەختكە يارىشا شەيخ جالالىددىن دەپ بىر پىشۋا پەيدا بولۇپ قالغان. ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى ئەمەلگە ئاشسا ئۈمىد يوق ئەمەس...

ــ بەردى باي ۋە باي ئوغلىدەك تۆۋرۈكلىرىمىز تۈرغاندا، بىزگە ھەرقانداق دەھشەت قورقۇنچلۇق ئەمەس، ــ دېدى ئابدۇل جاپپار ئۇ ئىككىسىگە خۇشامەت قىلىپ.

ــ جانابىي شەيخ جالالىددىنىدەك پېشۋايىمىز تۇرسا دېسىلە، ــ دەپ قوشۇپ قويدى بەردى باي.

ــ خۇداۋەندە كېرىم سىزلەردەك سادىق بەندىلىرىنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، ــ دېدى شەيخ ۋە تۆۋەنرەك ئاۋاز بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئۇلۇغ دىنىمىزنى قوغداش ئۈچۈن ئاۋال دەھرىلەر ئۈۈسىنى پاچاقلاش كېرەك.

ــ شۇنداق، ــ دېدى ئابدۇل جاپپار خۇپىيانە قۇتىرىتىش پۇرىقى بىلىنىپ تۇرىدىغان ئاۋاز بىلەن، ــ خەزىنىچى ئاغىچى ئۆتكەن قېتىمقى مەسلىھەتىمىزگە قوشۇلدى. "ئاۋۋال قول-قانىتىنى قىرقىش كېرەك" دېدى ئۇ.

ــ تالىپلار چىكىمۇ؟ ــ سورىدى باي ئوغلى ئەندىشە بىلەن.

ــ گەپ يوق، تالىپلاردىن باشقا ئۆزلىرى ۋە بەردى باي تەييارلىغان يىگىتلەرمۇ بار. يەنە، بازاردىن پۇلغا ئامراقلاردىنمۇ تەييارلىدۇق.

ئۇلار تەييارلىق پۈتكىنىدىن خۇرسەن بولۇشتى. تالىپلارغا شەيخ يەنە بىر قېتىم ۋەز ئېيتىپ بەرمەك بولدى. "دەھرىلەر ئۇۋىسىنى بۇزغۇلۇق!" دېگەن پىتنىنى يەنە بىرنەچچە كۈن كۆچەيتىپ، كېلەر جۈمە كۈنى، تالىپلار بىلىگ يۇرتتا يوق ۋاقىتتا ئىش باشلاشقا قارار قىلىشتى.

شۇنداق قىلىپ خانلىق بىلىگ يۇرتىنى چېقىش يۇز بەرگەنىدى.

* * *

قىلىچنىڭ تەپسىلىي بايانىتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سۈتۈق بۇغراخان ئويلاپ قالدى.

ــ شۇنداق، بۇ تۈيۇقسىز بولغان ئىش ئەمەس. بۇ باشلىنىشى، تېخى ئۇلارنىڭ قىلغۇلۇقى جىق، ــ دېدى ئىلىك، ــ يىلان ئۇۋىسىدىن بېشىنى چىقاردى. ئەمدى ئۇ تۇڭەل چىقسۇن.

ــ توغرا گەپ، ــ دەپ قوشۇلدى خانىش ئايدىڭ، ــ ئۇلارنىڭ يۆلەنچۈكى تاغ ئارقىسىدا، پاناھى ئوردۇدا. ئۆتكەن قېتىمقىدەك يەنە بىر قەپەز ئويۇن ئويناشلىرى تۇرغان گەپ. بۇ ئىشقا شەھەر قاروۇغچى ئىشلار باشلىقى كەنجىبەگ ۋە ئورۇنباسارى قوچقارلار مەسئۇل بولسۇن.

ــ توغرا، ئۇلارنىڭ يۆلەنچۈكى تاغ ئارقىسىدا، بۇ قېتىم بۇ ئالۋاستىنىڭ يۈز پەردىسىنى ئېچىش كېرەك.

ــ ياخشى گەپ، ــ دېدى بۇغراخان ۋە رازىلىقىنى بىلدۈرۈپ باش لىڭشىتتى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئىككىنچى باب

بىلىم قۇت بەرۇر

خانلىق بىلىگ يۇرتىنىڭ ئۇلى بارغانچە چىڭىدى. ئۇ ئالىملار ماكانىغا، بىلىم ئوچىقىغا ئايلاندى. بۇنىڭ ئۇلىنى لىكشتىشقا ئۇرۇ-نۇش، بۇ "ئوچاق"تىكى چوغ يالقۇنى بىلەن ئويىنىشىش خەتەرلىك ئىدى. مەككار ماشايىخلار، ھەييار بايلار بوۋىلىرىنىڭ روھىنى قىچقە-رىپ ھەرقانداق دۇرۇد ئوقۇمىسۇن، چوغ يالقۇنى كۈچەيتۈەردى، بارغانسېرى ئۇزاقلارغا تارىلىۋەردى. بۇ بىلىگ يۇرتى ئەمدى يىگانە تىكىلىگەن دەرەخ بولماستىن ئۇنىڭ كۆپىلىگەن شاخلىرى ئۆسۈپ چىقتى ۋە چېچەكلەپ مېۋە بېرىشكە باشلىدى. ئىلىم-مەرىپەت قانات يېيىپ ئۇچۇشقا باشلىدى. ئەل سىرتىدىن بىلىم ئىزدىگەنلەر بارغا-سېرى كۆپلەپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئەمەلىيىتى بىلەن نادامەت چەككەن تەتۇرلەرنىڭ كۆزىنى ياشلىدى.

بىلىگ يۇرتىنىڭ دەرسخانىسى كېڭەيتىپ ياسالدى. ئارقىدىكى باغنىڭ چۆرىسىگە ئايلاندۇرۇپ مۇدەررىس ۋە تالىپلار ئۈچۈن ھۇجە-رىلار بىنا قىلىندى. ھازىر ئەمدى بىلىگ يۇرتىدا ئۇچ-تۆت يۈز ئوقۇغۇچى ئوقۇيدۇ. ئەلنىڭ يىراق-يېقىندىن باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا بىلىم ئالغان ئوقۇغۇچىلار بۇ يەرگە كېلىپ يۇقىرى بىلىم ئېلىپ قايتىدىغان بولدى. ئۇلارنىڭ بىرمۇنچىلىرى ئىلىكخانىلىقلار ئاستا-

نىلىرىدە ۋە باشقا شەھەرلەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدۇ. يالغۇز ئەرلەرلا ئەمەس، كۆپلەپ خاتۇن-قىز ئوقۇغۇچىلارمۇ ئوقۇپ تۈرىدۇ. ئاستا-ئاستا "خاتۇنلار بىلىگ يۈرتى" دەپ ئاتالغان مەخسۇس بىلىگ يۈرتى بارلىققا كەلدى. خانلىق بىلىگ يۈرتىنىڭ تارىخى ھېسابلانغان بۇ بىلىگ يۈرتىنى پۈتتۈرۈپ چىققان خاتۇن-قىزلاردىن ئاتاقلىق بىلىم ئىگىلىرى يېتىشىپ چىقماقتا. ئۇلارمۇ ئەرلەر بىلەن بىللە ئەلنىڭ ئايماقلىرىدا بىلىم-مەرىپەت تارقاتماقتا.

شۇنداق قىلىپ، قاراخانىلار خاندانلىقىدا ئىلگىرى سىلىنغان ئۇل ئاساسدا يېڭى، كەڭ، چوڭقۇر، يۇكسەك ئىلىم-مەرىپەت دەۋرى — ئۇلۇغ ئۇيغۇر خاندانلىقىنىڭ تارىختىكى گۈللەنگەن دەۋرى باشلاندى. ئۇ بارغانچە ئۇلغىيىپ، ئەجدادلارنىڭ تىلىكى، ئۇلۇغ ئالىم فارابىنىڭ ئارمانلىرى ئەمەلگە ئاشماقتا ئىدى...

تۆت-بەش يۈز كىشى سىغىدىغان كەڭ-ئازادە دەرسخانىدا، ئۇچ يۈزدەك ئوقۇغۇچى شىرە ئالدىدىكى ئورۇندۇقلاردا دەرس مۇنبىرىگە ئالدىلىرىنى قىلىپ ئولتۇرۇشاتتى ۋە ئىلىك ئۇستازنى كۈتەشەتتى. ئۇلار ئەزەم مەدرىسىنىڭ كالىتەكچىلىرىنىڭ خانلىق بىلىگ يۈرتىنى چاقىرىلىقى توغرىسىدا، بولۇپمۇ ئۇستازى ئىلىكىنى ئۇرغاد-لىقى توغرىسىدا غۇلغۇلا قىلىشاتتى. بەزىلەر غەزەپلىنىپ: "ئۇلار چاقىرا بىز چاقىمامدىكەنمىز، بىز ئۇرالمامدىكەنمىز، بىز مۇشۇنداق بوزەك بولۇپ يۈرىۋېرىمىزمۇ؟!" دېسە، بەزىلەر "بىزمۇ ئۇلارغا ئۆزىمىزنى بىر كۆرسىتىپ قويماق بولمايدۇ!" دەيتتى قايناپ. بىرسى ئىككىلەنگەندەك قوپۇپ: "ئۇلارنىڭ چاقىرىنى، ئۇرغىنى توغرا ئەمەس. لېكىن، بىزنى 'دەھرى' دېگەنلىكىنى ئويلىشىش كېرەك" دېدى پەسرەك ئاۋاز بىلەن. "بۇ گەپمۇ راست" دېدى بىرى ئوتتۇ-

www.uyghurkitap.com

ربدىن، قوپۇپ. "سىلەر، بىز دەھرى، شۇڭا ئۇلار توغرا قىلىدى، دېمەكچىمۇ سىلەر؟ ــ دېدى ئوتتۇز ياشتىن ئاشقان قارا ساقال ــ بۇرۇتلۇق بىر يىگىت قاپىناپ، ــ ئاندىق بولسا، ئالدىنقا بېرىپ سەجدە قىل، ئۇلار دۇمبالاۋەرسۇن!" چوڭ گەۋدىلىك يەنە بىر ئوقۇغۇچى قوپۇپ: "ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى دەھرى. دىن نامى بىلەن دىنغا بۇزغۇنچىلىق قىلماقتا. ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى بۇرمىلىماقتا، بىزگە تۆھمەت قىلماقتا. ئۇلارنى قوللايدىغانلار بىزنىڭ ئاردىمىزدىن كەتسۇن!" دېدى ۋارقىراپ ــ تىترەپ ۋە ئۇ مۇشتۇمىنى ئېگىز كۆتۈردى. "توغرا گەپ، ئۇندىق پىتنىچىلەرگە يول قويماي مىز!"، "ئۇلارنىڭ يالاقچىلىرى بىزنىڭ بىلىگ يۇرتىمىزنى بۇلغىماي بۇ يەردىن كەتسۇن!" دېگەن ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى.

كۆپچىلىك ئالدىنقى ئوچىنچى قاتاردىكى بىرسىگە قارىشاتتى. ئوچىنچى قاتاردىن بىر ئوقۇغۇچى سالماقلىق قوپتى ۋە ئالدىنقا ئۆتۈپ، ئوقۇغۇچىلارغا يۈزلىنىپ سۆز باشلىدى:

ــ قاداشلار، كىم دىنىمىزنى قوغدىغۇچى، كىم دەھرى؟ بۇنىڭغا ئىش يۈزى جاۋاب بەرسۇن. "كالتەكچىلەردە گۇناھ يوق" دېدى ئۇستاز ئىلىك. بۇ راست گەپ. گۇناھ، كالتەك تۇتقانلاردا، ــ ئۇ بىرپەس ئويلاپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ــ ئۇلۇغ ئۇستاز فارابىنىڭ بىر شېئىرى ئېسىڭلاردا باردۇ، بەلكىم:

ئەي قېرىنداش خالى تۇر، ھەمراھ ئەمەس ناھەق ساقا،
ھەق ــ ئادالەتنىڭ قېشىدىن سەن ماكان تۇت دائىما.

بىز ناھەقتىن قېچىپ، ئۇنىڭغا ئېغىشماي قارشى تۇرساق، ھەق ــ ئادالەتنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇنىڭدىن ئايرىلمىساق بولغىنى. ھەرقانداق ناھەقلىق، ئادالەتسىزلىك ئاخىر يېڭىلىدۇ. ئۇلار بىزنى يامان دەپ

تىللايدۇ، ئۆزلىرىنىڭ يامانلىقىنى كۆرمەيدۇ، ياكى يوشۇرىدۇ "يىلان كەندو ئەكرىسىن بىلمەس، تىۋە بويىن ئەكرى تىر"① دېگەن ئەمەسمۇ ماقالدا. ئەگرى بىلەن تۈزنى كۆشىلەر ئايرىۋالالايدۇ... بىزنىڭ ساۋاقداشلىرىمىز ئارىسىدا قارشى پىكىردە بولغانلارنىڭ بولۇشى يامان ئىش ئەمەس. بۇنداق پىكىرلەر ئىشنى تالقىلاشقا، ئېنىقلاشقا سەۋەب بولىدۇ. ئۇلار ئاخىر ھەق بىلەن ئادالەتنىڭ نەدىلىكىنى بىلىۋالالايدۇ. بەزىلەر بىلىشنى خالىماي كالتەكچىلەر ياقتا ئۆتۈپ كەتسىمۇ مەيلى. ياكى قايتىپ كېلىدۇ، ياكى تۈيۈق يولغا كىرىپ قالىدۇ. بۇنداقلارنىڭ جېنىغا ۋاي...

ئوقۇغۇچىلاردا جانلىنىش پەيدا بولدى. "ئاداش تېكىن راست دەيدۇ" دېيىشتى.

ئاداش تېكىن ئالمىلىقتىن كەلگەن ئوقۇغۇچى ئىدى. ئۇ ياخشى ئۆگەندى، بەك چاپسان ئۆستى. بىر يىل ئۆتمەي ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئاداش بولۇشۇپ كەتتى. شۇڭا ئۇنى ئوقۇلداشلار يېقىن كۆرۈپ "ئاداش تېكىن" دەپ ئاتايتتى. ئۇنى ئوقۇلداشلار باشلىقى قىلىپ كۆتۈرگەندە، ھەممىسى ھەتتا پىكرى ئوخشىمايدىغانلارمۇ چاۋاك چېلىشقا- نىدى. ئۇ تالاشلاردىكى چىگىش مەسىلىلەرنى يېشىپ بېرەتتى، ياكى ئۇستازلارنىڭ يېشىپ بېرىشىگە سۇناتتى. ئۇستازلار ئۇنىڭ يەشكە- نىگە قوشۇلاتتى ۋە ئۇنى ماختىشاتتى. بولۇپمۇ ئۇستاز ئىلىك ئاداش تېكىننى ئالاھىدە ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭغا چوڭ ئۈمىد باغلايتتى. ئۇمۇ ئۈمىدكە لايىق ئۆسمەكتە ئىدى. ئاداش تېكىن يەنە سۆز قىلماقچى ئىدى، ئىشكىتىن ئىلىكىنىڭ كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ

---

① يىلان ئۆزىنىڭ ئەگرىلىكىنى بىلمەس، تۆگىنىڭ بويىنىنى ئەگرى دەر.

www.uyghurkitap.com

هۇرمەت ئالامتى بىلەن ئۇ ياققا قاراپ توختاپ قالدى. ئوقۇغۇچىلار بۇرۇلۇپ، كۆلۈمسىرەپ كېلىۋاتقان ئۇستازىنى كۆرۈپ "كۇررىدە" قويۇشتى. ئۇلار كۆزلىرىنى ئۇستازدىن ئالماي، ئۇنىڭ مېڭىشىغا ئەگىشىپ باشلىرىنى ئاستا بۇراشتى. كېيىن ئالدىغا قاراپ تەڭ تۇرۇشتى. ئۇستاز دەرس مۇنبىرىگە چىقىپ "ئامان قاداشلار!" دېگەندىن كېيىن، ھەممىسى بىر ئاۋاز بىلەن "ئامان ئۇستاز!" دەيىشتى. ئۇستاز ئورۇندۇققا ئولتۇرغاندىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار ئولتۇرۇشتى. ئۇلار بىلىگ يۇرتىنى چېقىش ۋەقەسىدىن كېيىن بىر ھەپتە ئۆتۈپ بىرىنچى قېتىم كۆرۈشكەن قەدىردان ئۇستازىغا سەمىمىيەت بىلەن تەلمۈرۈشتى.

— ئاداش تېكىن، سۆزىڭىزنى نېمىشقا توختاتتىڭىز؟ — دېدى ئىلىك ئورنىغا بېرىپ ئولتۇرغان ئوقۇغۇچىسىغا قاراپ.

— ياق، مۇنداقلا، — دېدى ئۇ تارتىنچاقلىق بىلەن، — ئوقۇلداشلار بىلەن ئۆتكەن ھەپتىدىكى ئىش ئۇستىدە غۇلغۇلا قىلىۋاتقاندۇق.

— ئاداش تېكىن سىزلەرگە قانداق جاۋاب بەردى؟ — سورىدى ئىلىك ئوقۇغۇچىلاردىن.

— ئەدگۈ سۆز قىلدى، — دېدى ئوتتۇرىدىن بىر ئوقۇغۇچى قوپۇپ، — ھەق-ئادالەتتە چىڭ تۇرماق كېرەك.

— توغرا گەپ، ھەق-ئادالەتتە چىڭ تۇرماق كېرەك، — دېدى ئىلىك قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ، — لېكىن، بۇ ئاسان ئىش ئەمەس، شۇنداق چىڭ تۇرۇش كېرەككى، ھەرقانداق بوران-چاپقۇن سېنى يېقىتالمىسۇن، لىڭشىتالمىسۇن. ھەق-ئادالەتكە قارشىلار بىلەن بەك ئېغىر ۋە چوڭ چېلىشىش بولىدۇ. بۇ چېلىشىش يولىدا كىم مەزمۇت

ماڭالسا، شۇ بودۇننىڭ پالۇنى بولىدۇ. ئۇ ئۆلسىمۇ، ئاتى ئۆلـ
مەيدۇ. يامانىڭ كۆزگۈسىدىن ئۆزەڭنىڭ ياخشى چىرايىنى كۆرەلەيـ
سەن. بۇ دۇنيا، ياخشىنىڭ يامان بىلەن، يېڭىنىڭ كونا بىلەن
كۈرەشىدە ئۆزگىرىدۇ، ئالغا باسىدۇ. يامانلار ياخشىلارنى، كونىلار
يېڭىلارنى تىللايدۇ، ئۇرىدۇ، چاقىدۇ، ئۆلتۈرىدۇ. ئەمما ياخشىلار،
يېڭىلار تۇغۇپ كەتمەيدۇ، بەلكى بارغانچە كۆپەيىدۇ ۋە ئۆسىدۇ.
ئاخىر ئۇلار ئۇستۇن بولىدۇ. ئەگەر مۇشۇنداق بولمىغاندا، دۇنيا،
ئالەم ئۆزگەرمىگەن بولاتتى، ئۆسمىگەن بولاتتى، بەلكى بۇ قەدىمـ
دىن تارتىپ شۇنداق بولغان، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق بولىدۇ. مانا
بۇ ــ دۇنيانىڭ، ئالەمنىڭ، بارلىقنىڭ، ھاياتنىڭ قانۇنىيىتى...

"تۆۋەنلەشنىڭ بولۇر ئەۋجى ھامان،
يوقىتىش بولغاي ئۇرۇشتا دائىمان"

تۆۋەنلەش ــ كۆتۈرۈلۈش، يەنە تۆۋەنلەش ــ يەنە كۆتـۈرۈلۈش،
مۇشۇنداق تەكرارلىنىش بولۇپ تۇرىدۇ. ھەربىر تەكراردا بىر ئۆرلەش
بولىدۇ. بۇنداق تەكرارلىنىش ــ كۆرەش دېگەن سۆز. كۆرەشتە
يوقىتىش بولماي مۇمكىن ئەمەس. ئەمما، بۇنداق يوقىتىشلار بەدـ
لىگە تېخىمۇ يېڭى ۋە يۇكسەك ئۆرلەشلەر پەيدا بولىدۇ. قارشىلىق
قانچە چوڭ بولسىمۇ ئالغا بېسىشنى، يوقىتىش قانچە ئېغىر بولسىمۇ
ئۆرلەشنى توسالمايدۇ، بەلكى ئۇنى كۈچەيتىدۇ، ئالغا سۈرىدۇ. بۇ
قارشىلارنىڭ تىلىكىنىڭ تەتۈرىچە بولىدۇ. ھەقىقەت پارقىرايدۇ،
ھەقسىزلىق گۇم بولىدۇ...

ئوقۇغۇچىلار بارلىق ھېسسىياتى بىلەن بېرىلىپ ئۇستازىغا كۆز
تىكىپ، ئۇستازىنىڭ بۇ كارامەت سۆزلىرىنى دىلىغا بېكىتىۋېلىشقا
تىرىشاتتى ۋە ئالدىراپ ئالدىدىكى دەپتىرىگە پۈتۈشەتتى. ئىلىك

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بارغانسېرى جانلىنىپ سۆزلەيتتى.

ــ بۇندىن مىڭ يىللار ئىلگىرى خەلقچىللىق، ئەركىنلىك ۋە ھوقۇق توغرىسىدا كۆرەش قىلىپ يۈكسەك تەپەككۇر ۋە تەلەپپەرۋەر ئوتتۇرىغا قويغان قەدىم يۇنان پەيلاسوپلىرى ھېراكىت، دىموكرىت، پلاتون، ئارىستوتېلدەك ئۇلۇغ ئالىملار قارشىلىق، ھاقارەت ۋە ئۆلۈم خەۋپىگە ئۇچرىغانىدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ تەلىملىرى بارغانچە نۇرلىنىپ كېڭەيمەكتە...، ــ ئىلىك ئۇستاز بىرپەس دېمىنى ئېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئىككى زىت نەرسە بىر-بىرى بىلەن دائىم كۆرەش قىلىدۇ، ئاخىر بىرىنى بىرى يېڭىدۇ، بۇنىڭدىن بىر نەتىجە چىقىدۇ. بۇنداق نەتىجە گايىدا تەتۇر بولىدۇ. ئەمما، ئاخىرقى نەتىجە ئوڭ، ياخشى بولىدۇ. گەپ، ھەق قايسى تەرەپتە؟ شۇ نەرسە ئېنىقكى، ھەق ھامان يېڭىلىق تەرەپدارلىرى تەرەپتە بولىدۇ. يېڭى كونىنى باسىدۇ، مۇشۇنداق بېسىشلار بىلەن يېڭى قەدەممۇقەدەم يەنە يېڭىلىنىپ، ئۇلغىيىپ ئۆسۈۋېرىدۇ... سىلەر بىلەن مېنىڭ ئارامدا زىتلىق بارمۇ، يوق؟

ــ يوق، ــ دەپ جاۋاب بەردى بىر ئوقۇغۇچى.

ــ نېمىشقا؟

ــ سىز ئۇستاز، بىز ئوقۇغۇچى. بىز ئوقۇشنى خالايمىز، سىز بىزگە ئۆگىتىسىز، تالاش يوق.

ــ بۇنداق ئەمەس دوستۇم، زىتلىق بار. ئۇ بىلىگلىك بىلەن بىلىگسىزلىكنىڭ زىتلىقى. بىزدە ئارىلىق بار، پەرق بار. مۇشۇ پەرقنىڭ ئۆزى زىتلىق. شۇڭا بىزنىڭ ئارىمىزدا كۆرەش بولىدۇ. ئاخىر بىلگىمىز تەڭلىشىدۇ، ئىككىمىز يېقىنلىشىمىز، پەرق يوقلىدۇ. ياخشى نەتىجە چىقىدۇ، بۇ ئاددىيراق مىسال. يەنە بىر مىسال: ئەزىم

مەدرىسى بىلەن بىزنىڭ بىلىگ يۇرتىمىز ئارىسىدا زىتىلىق بار. بۇ زىتىلىقنىڭ تېگى باشقىراق ــ بىر ــ بىرىنىڭ تەتۇرى. ئۇلار بىزنى "دەھرى" دەيدۇ. بىزنى مۇشۇ نام بىلەن ئابرويسىزلاندۇرۇپ موللاق ئاتقۇزماقچى. بىز ئۇلارنى كونىچى، ئەل ئارزۇسىغا قارشىلار دەيمىز. ئۇلار بىزنى يامان دەيدۇ، بىز ئۇلارنى يامان دەيمىز. ئارىمىزدا تالاش ـ كۈرەش بولىدۇ. ئۇلار بىزنى تىللايدۇ، بىلىگ يۇرتىمىزنى چاقىدۇ، ئۇرىدۇ، ھەتتا بۇنىڭدىنمۇ ئېغىرراق ئىشلارنى قىلىدۇ. بىز تىللىمايمىز، ئۇرمايمىز، ھەقنى سۆزلەيمىز. ئاخىر ئۇلار يېڭىلىدۇ، بىز يېڭىمىز، زىتىلىق تۈگەيدۇ. ئەمما، باشقىچە زىتىلىق، يېڭى چىققان كونىچى "ئەزىم مەدرىسى" بىلەن، يېڭىچە ئۆسكەن "خانلىق بىلىگ يۇرت" ئارىسىدا، باشقا تون كىيگەن "ئابدۇل جاپپار" بىلەن، جىقراق ھەقىقەتكە ئىگە بولغان "ئىلىك" ئارىسىدا تالاش، كۈرەش داۋام قىلىدۇ... ھەقسىزلەر مۇشت ئاتىدۇ، ھامان ئۇتىلىدۇ. ھەقلىقلەر يول سۆزلەيدۇ، ھامان ئۇتىدۇ. بۇنى بودۇن "ھەقىقەت ئېگىلىمەيدۇ، ئېگىلمىسىمۇ، سۇنمايدۇ." دەپ خۇلاسىلىغانغۇ؟...

ئىلىك بۇگۈن دەرسنى ئۇزۇنراق سۆزلىدى. بۇگۈنكى دەرس پەلسەپە ئىدى. ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۇرۇپ، قارىمۇ قارشىلىقنىڭ ھەممە نەرسىدە دائىم بولۇپ تۇرىدىغانلىقى، ئۇنىڭدا كۈرەش بولىدىغانلىقنى، ئاخىر بىرلىكە كېلىپ ياخشى نەتىجە چىقىرىدىغانلىقنى، لېكىن، يېڭى زىددىيەت پەيدا بولىدىغانلىقنى، ھەق ـ ئادالەت ۋاقتىلىق يېڭىلسىمۇ ئاخىر ئۇتۇپ چىقىدىغانلىقنى ئوقۇغۇچىلارغا ئوبدان چۈشەندۈردى. ئۇ بۇ دەرسته يەنه، بالىلارنىڭ غەزەپ بىلەن ئالدىراپلا ئۆچكه ئۆچ ئېلىش، چېقىشقا چېقىش بىلەن جاۋاب

www.uyghurkitap.com

بېرىش كويىغا كىرىپ قالماسلىقىنى مەقسەت قىلىغانىدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىپادىسىگە قارىغاندا، بۇ مەقسەتنى ھەل بولغانغا ئوخشايدۇ.

ــ ئاراڭلاردا پىكىر ئوخشىماسلىق بولۇشى ياخشى ئىش، ــ دېدى ئۇ، ــ ئوخشىماسلىق بولسا تالاش بولىدۇ، تالاش بولسا ھەق-ناھەق ئايرىلىدۇ، كۆزىمىز يەنىمۇ روشەن بولىدۇ. تالىشىڭلار، چوڭقۇر تالقىلاڭلار. بىراق، تالىشىش بىلەن بىراقلىشىپ كەتمەسلىك كېرەك. ئوقۇلداشلاردا ياردەملىشىش، بىرلىك بولۇشى كېرەك.... بۇگۈن مۇشۇ يەرگىچە سۆزلىشەيلى.

ئۇستاز ئورنىدىن قوپتى. ئوقۇغۇچىلارمۇ قوپۇشتى ۋە بۇرىلىپ ئۇستازى تا ئىشىكتىن چىققىچە ھۆرمەت بىلەن جىم تۇرۇشتى.

• • •

"خاتۇنلار بىلىك يۇرتى"نىڭ باغ ھويلىسى، كەچ كۈزكى قۇياش شولىلىرى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى ئارىسىدىن ئۆتۈپ، قىزىل ياپراقلاردا پارقىرىماقتا. دەرەخ تۈۋىلىرىدە، ئېرىق بويىلىرىدا توپ-توپ بولۇپ چوخچىيىپ ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى قىز-خاتۇنلارنىڭ سۈمبۈل چاچلىرىنى تاراپ، ئالمىدەك قىزغۇچ مەڭزىلىرىنى سۆيمەكتە. ئۇلار ئىلىك ئۇستازنىڭ ئۆتكەن ھەپتە خانلىق بىلىگ يۇرتىدا پەلسەپە دەرسىدە سۆزلىگەن سۆزىنى ئوقۇماقتا. ئۇ سوزنى ئاداش تېكىن خاتىرىلەپلا باستۇرغانىدى. بۇنى سۆتۇق بۇغراخان كۆرۈپمۇ بەك تەسىرلەنگەن ۋە "ئىلىك راستىنلا ئۇلۇغ ئۇستاز" دېگەنىدى. خانىش ئايدىڭ يۇلتۇزغا، "بەك ئەدگۈ سۆز، خان خۇش بولدى. سىزنىڭ بىلىگ يۇرتىڭىزدىكى ئوقۇغۇچىلار ئوبدان ئوقۇسۇن" دەپ تاپىلىغان، يۇلتۇز تۇلۇگۈنكى

تارىخ دەرسىدىن كېيىن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ سۆزنى ياخشى ئوقۇشىنى تاپشۇرغانىدى.

يۇلتۇز ئىپارگۈل بىلەن باققا كىرىپ كەلگەندە، ئوقۇغۇچىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قارشى ئالدى.

ــ ئامان، ئاداشلار! ــ دېدى يۇلتۇز كۈلۈمسىرەپ.

ــ ئامان، ئۇستاز! ــ دېيىشتى ئوقۇغۇچىلار ياكىراق ئاۋاز بىلەن.

ــ ھە، ئوقۇۋاتقىنىڭلار نېمە؟ ــ دېدى يۇلتۇز ياڭاق دەرىخى ئاستىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇ بىر ئوقۇغۇچىنىڭ قولىدىن بېسىلغان دەرسلىكنى ئېلىپ دېدى، ــ ھە، ئۇستاز ئىلكنىڭ دەرسى، قانداقكەن؟

بارغانچە كۆپەيگەن ئوقۇغۇچىلار ۋارقىرىشىپ كەتتى: "ۋاي، بەك ياخشى"، "ئەدگۈ، ئەدگۈ" "بىزنىڭ كۆزىمىزنى ئۇستاز ئىلىك يەنە بىر قېتىم ئاچتى"...

ــ سىلەر بىلەن مېنىڭ ئارامدا زىتلىق بارمىكەن؟

ــ بار، ــ دېدى بىر پاكار، چىرايلىق قىز ئالدىغا ئۆتۈپ، ــ مەن پاكار، سىز ئېگىز.

ھەممىسى ۋارقىراپ كۈلۈشتى. بۇ خۇش چاقچاق قىزنى يۇلتۇز ياخشى كۆرەتتى.

ــ ئېگىز، پەسلىكىڭ بىر زىتلىق، ــ دېدى يۇلتۇز پاكار قىزنىڭ دولىسىغا قولىنى قويۇپ، ــ لېكىن بۇ بىر خىل ئادەتتىكى ئوخشىماسلىق. بىزنىڭ ئارىمىزدا چوڭراق زىتلىق بار، سىلەر بىلىگىلىك بولۇپ ئۆتۈپ كېتىپ بارىسىلەر. ئىستىكىڭلار چوڭايماقتا. مېنىڭ بىلگىم يەتمەيۋاتىدۇ. ئىستەك بىلەن ئىستەكنى قاندۇرالماسلىق ــ بۇ زىتلىق ئەمەسمۇ؟ شۇنداق، ئوقۇلداشلار، دۇنيانىڭ ئۆزى بىر ــ بىرىگە

قارشى بولغان زىتلىقلار بىلەن تولغان، زىتلىق بولمىسا، دۇنيا بولمىغان بولاتتى. بىزمۇ بولمىغان بولاتتۇق... ھە، بۇ گەپلەر توغرىسىدا ئىلىك ئۇستاز ئۆتكەن دەرسىدە ياخشى سۆزلىدى. ئۇنىڭ سۆزىنى پىششىق ئوقۇش كېرەك. ئۇ يەنە سىلەرگە بۇ توغرىدا جىق سۆزلەپ بېرىدۇ. بىز ئۆز دەرسىمىزنى ئوقۇيلۇق، يۇرۇڭلار.

ئوقۇغۇچىلار يۇلتۇز بىلەن ئىپارگۈلگە ئەگىشىپ دەرسخانىغا كىرىشتى.

يۇلتۇز تارىخ دەرسىنى سۆزلەشكە باشلىدى. ئوقۇغۇچىلار سۆيۈملۈك ئۇستازىغا مېھرىبانلىق بىلەن نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭ دەرسىنى دىققەت بىلەن ئاڭلىماقتا.

يۇلتۇزنى ئوقۇغۇچىلار چىن كۆڭلىدىن سۆيەتتى. ئۇنىڭ ياخشى دەرس بەرگەنلىكى ئۈچۈنلا ئەمەس، ھەم قەلبىم، ھەم ئەقلىم تۇتاشلايدىغان بىر ئەرباپ بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ ياخشى كۆرەتتى. يۇلتۇز راستىنلا قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ يېتىشكەن بىر ئۇيغۇر خاتۇن ئالىمى بولۇپ چىقتى. ئۇنىڭ ئۆتكەن يىگىرمە بەش يىلدىن ئارتۇق ھاياتى، ئۇنى تاۋلاپ يېتىشتۇرگەن جەڭگىۋار ھايات بولدى. ئۇ بالىلىق ۋاقتىدىن تارتىپ ئىناق دوستلىرى سۈتۇق، ئايدىك، ئارسلان بىلەن بىللە ئويناپ، بىللە ئوقۇلدا ئوقۇپ چوڭ بولدى. كېيىن ئۇلار بىلەن بىرلىكتە كۈرەش قىلىپ سۈتۇقنى تەختكە ئولتۇرغۇزۇش ھەرىكىتىگە ئاكتىپ قاتناشتى. ئۇ خاندانلىق ئوردۇسىنىڭ چېرىك ئولچىسى ئارسلانغا تەگكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىتىكچىلىكىنى قىلىپ يېقىندىن ياردەملەشتى. ئۇ يالغۇز ئارسلانىنىڭلا ئەمەس، سۈتۇق بۇغراخاننىڭ، ئايدىكىنىڭمۇ ئىشەنچلىك ياردەمچىسى بولۇپ كەلدى. شۇڭا ئۇنى ئوردۇدىكىلەر قەدىرلەيتتى. خان ئانا-

تەركىن بېگىم بولسا ئىككى-ئۈچ كۈن ئۇنى كۆرمەي قالسا قىچقىرىدۇ-ۋالاتتى ۋە پېشانىسىگە سۆيۈپ، ئۇنىڭ كۆلۈپ تۇرغان خۇمار كۆزلىرىگە، سۈزۈك لەۋلىرىگە قاراپ ئولتۇرۇپ چۆچۈك ۋە مەنسىلىك سۆزلىرىنى ئاڭلايتتى. باتۇرتاغا ھايات ۋاقتىدا ئايدىڭ بىلەن ئوخشاش ئۆز قىزىدەك كۆرەتتى. ئۇ، يۇلتۇزنىڭ چاقنان ۋە چىرايلىق قامىتىگە قاراپ زوقلىناتتى، ئۇنىڭ رەھمەتلىك دادىسىنىڭ ئارمانلىرىنىڭ يالغۇز قىزىنىڭ كۆرەش ئەھمىيىتىدە ئەھمەلگە ئاشقانلىقىدىن خۇش بولاتتى. ئايدىڭ بولسا كىچىك چېغىدىكىدەكلا بۇ ئالىم دوستىنى ياخشى كۆرەتتى. سۈتۈق بۇغراخان ئۇنى ئايدىڭنىڭ ئادىشى بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئەمەس، خاندانلىقنىڭ بىردانا ئەربابى بولغانلىقى ئۈچۈن پەخىرلىنەتتى. يۇلتۇز تىرىشىپ ئىشلەيتتى ھەم تىرىشىپ ئوقۇيتتى. ئۇ، ياش ۋاقتىدىن تارتىپ تارىخ دەرسىگە قىزىقىدىغان، تارىخچى ئالىم بىلگە تېكىننىڭ دەرسىنى مەكتەپتە قىزىقىپ ئاڭلاش بىلەن قالماستىن، كەچلىرى ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ قوشۇمچە دەرس ئالىدىغان، سوئاللىرىغا جاۋاب ئالىدىغان ۋە تارىخىي ھېكايە-قىسسە-لەرنى ئاڭلايدىغان، شۇنداق قىلىپ، ئوقۇپ-ئىزدىنىپ، تارىخ ئىلمىدىن يۇقىرى سەۋىيىلىك بىر ئالىم بولۇپ قالغانىدى. ئۇ چېرىك بىلىمنى ۋە چېرىك مەشقىنىمۇ قىزىقىپ ئۆگىنەتتى. ئالدىنقى يىللىرى سامانىلارنىڭ باستۇرۇپ كىرىشىگە قارشى چېرىك تەييارلىقى باشلانغاندا، ئۇ سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ تەستىقى بىلەن "قادىنلار قوشۇنى" قۇرۇپ باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلدى. ئۇرۇش توغرىسىدىكى جىددىيلىك بىرمەھەل پەسەيگەندىن كېيىن، بىلگە تېكىننىڭ تەكلىپى بويىچە "خاتۇنلار بىلگە يۇرتى"نىڭ باشلىقى ۋە تارىخ ئۇستازلىقىغا تەينىلەندى. يېقىندىن بېرى بىلگە تېكىن قېرىغانلىقتىن، دەرس

بهره‌لمه‌س بولۇپ قالغاچقا "خانلىق بىلىك يۈرتى"دا ئۇنىڭ دەرسـ-
نمۇ ئۆز ئۈستىگە ئالدى. شۇنداق قىلىپ يۇلتۇز داڭلىق تارىخ
ئوقۇتقۇچىسى ۋە ھۆرمەتلىك ئۇستاز بولۇپ قالدى...

بۇگۈن يۇلتۇز ئوقۇغۇچىلارغا تارىختىن خېلى ئۇزاق سۆزلىدى.

ـــ بىزنىڭ ئۇيغۇرلار قەدىمىي ئۇلۇس، ـــ دەپ سۆزىنى يېراقتىن باشلىدى يۇلتۇز، ـــ بۇ ئۇلۇسنىڭ چىقىش قەبىلىلىرىنى سۇرۇشتۇر-گەندە، ئۇلار بۇنىڭدىن بىر مىڭ ئۈچ يۈز يىللار ئىلگىرى ئۇلۇس بولۇپ ئۆز ئۆيۈمنى قۇرغان. ئۇلار باشقا قاداش قەبىلىلەر بىلەن بىللە ياشاش كۆلى، ئالتاي تاغلىرى، ئىلى دەريا بويلىرى، يەتتەسۇ، تەڭرى تېغىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبى، پامىر، كۇنلۇن ئېتەكلىرىدە ياشاپ كەلگەن. كېيىن ئۆزگەن، شاش، سەمەرقەنت، بۇخاراغىچە بارغان ۋە سىر دەريادىن ئۆتۈپ ئامۇ دەريا غىچە يېتىپ بارغان...

يۇلتۇز ئۇيغۇرلارنىڭ تىلى، مەدەنىيىتى، سەلتەنىتى ۋە باشقىلار توغرىسىدا توختالدى. "ئۆز ئۇلۇسىنىڭ ئۆتمۈشىنى بىلمىگەن كىشى ئۆز ئۇلۇسىغا خىزمەت قىلالمايدۇ" دېدى ئۇ سۆزىنى خۇلاسىلەپ.

يۇلتۇز باشقا قوشنا ئەللەردىن ھونلار، چىنلار، كىدانلار، تۆبۈتلەر ۋە چەت ئەللەردىن ئەرەب، يۇنان، مىسىر، ھىند تارىخىدىنمۇ دەرس بېرەتتى. ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ دەرسىنى بەك قىزىقسىپ ئاڭلايتتى. دېمىسىمۇ، ئۇ دەرسىنى ھەم تەسىرلىك ھەم ھاياجان بىلەن، ھەم نەپرەت، ھەم شەپقەتلىك قىزىقىش بىلەن سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ دەرسى ئوقۇغۇچىلاردا ئۇمىد، ئۇمتۇلۇش، كۈچ پەيدا قىلاتتى.

خانلىق بىلىك يۈرتىدا ۋە خانۇنلار بىلىك يۈرتىدا ئىلمى

نۇجۇم، ھېسابتىن باشقا، دۆلەت دىنى ھېسابلانغان ئىسلام دىنى توغرىسىدىكى دەرس ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. بۇ دەرس ۋاقتىدا قەشقەردە يېتىشكەن، چەتتە ئوقۇپ كەلگەن ئالىملار دەرس ئېيتاتتى. قەشقەر بۇ چاغدا دىنىي ئۆلىمالار يېتىشتۇرىدىغان بىر ئاساسىي مەنبە بولۇپ قالغانىدى. دائىملىق دىنىي دەرسنى ئەبۇ نەسىر سامانىنىڭ ئوغلى ئەبۇل پەتتاھ بىلەن بىر چاغلاردا ئەبۇ نەسىر بىلەن بىللە سۇتۇقنىڭ ئىمان ئېيتىشىغا قاتناشقان نىشاپۇرلۇق ئۆلىما ئوبۇل ھەسەن مۇھەممەد كارامەت بېرەتتى. ئەبۇل پەتتاھ ئاۋۋال دادىسىدىن، كېيىن مەدرىسىدىن ئوبدان دىنىي تەھسىل ئالغانىدى. ئارىلىقتا باغدادقىمۇ بېرىپ كەلدى. كېيىن قەشقەر جۇمە مەسجىدىگە خەتىپ بولدى.

ئۇ ئۆلىمالىقتا ئابدۇل جاپپاردىن بىلگەن قېلىشمايتتى. ئۇ مۇلايىم، ياۋاش، ئوقۇغۇچىلارنىڭ پىكىرلىرىگە قولاق سالىدىغان ئادەم بولغانلىقتىن، ئوقۇغۇچىلار ئۇنى ياماق كۆرمەيتتى. ئەبۇل پەتتاھ جۇمە مەسجىدىگە خەتىپ بولغاندا مۇنبەردە خۇتبە ئوقۇغاندا، ئانچە قىينالمايتتى. ھەممە جامائەت ئۇنىڭغا ئىقتىدا قىلىدۇ. گايىدا خۇتبە ئوقۇغاندا، جامائەت ئارىسىدا مىشىلداپ يىغلىغانلارمۇ بولىدۇ، يىغلىغۇچىنىڭ يىغىسى خۇتبىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگەنلىكىدىن ئەمەس، ئۇنىڭدىكى روھانىي كۈچىنىڭ تەسىرى ئىكەنلىكىنى خەتىب ياخشى بىلەتتى. ئەبۇل پەتتاھ خەتىب جۇمە مەسجىدىگە ئەركىن، خۇشال بېرىپ قايتاتتى. ئەمما بىلىگ يۇرتىدا دەرس ئۆتۈش ئۇنىڭغا ئاسانغا چۈشمەيتتى. ياشلارغا دىنىي تەلىم بېرىش مۇقەددەس ۋەزىپە، بۇنىڭدىن ئۇ خۇش ئىدى. لېكىن ئۇنى قىينايدىغىنى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر خىل سوئاللىرى ئىدى. ئۇ ئوقۇغۇچىلارنى ئالداشنى خالىمايتتى،

ئۇلارنى ئالدىغىلىمۇ بولمايتتى. ئۆزىدىمۇ نۇرغۇن سوئاللار بار ئىدى.

ئوقۇغۇچىلار خەتىبىنىڭ دەرسىگە قارشى ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىگە چۈشىنىكسىز، قايمۇل قىلالمايدىغان مەسىلىلەرنى سورىغان بىلەن، دىن دەرسىنى يەنىلا كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايتتى. ئىسلام دىنىنىڭ ئۆزلىرى توغرا دەپ ھېسابلىغان قائىدە، ئەدەب، يوسۇنلىرىغا كۆڭۈل بۆلەتتى. بولۇپمۇ، قۇرئاندا سۆزلەنگەن پەلسەپە تەلىماتلىرىنى دىققەت بىلەن ئوقۇيتتى. توپلىشىپ، ئىلىك ئۇستازىنىڭ پەلسەپە دەرسىگە سېلىشتۇرۇپ تالقىلايتتى.

ئەدەبىيات دەرسىنى يېگىرمە يىلغا يېقىن ئىلىك بەردى. ئۇ ھەم پەيلاسوپ، ھەم سىياسەتچى ئىدى. ئەدەبىياتچىلىقتا بولسا ئادەتتىكىچە ئەمەس، يۇقىرى ماھارەتكە ئىگە ئىدى. ئۇ پەلسەپىنى ئەدەبىياتقا بىرلەشتۈرۈشنى، بولۇپمۇ بودۇن ئەدەبىياتى ئىچىدىكى پەلسەپىنى خىللاپ چىقىرىپ، پەلسەپىنىڭ ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى ئورنى ۋە رولىنى ياخشى كۆرسىتىپ بېرەتتى. يازغان ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىمۇ، ئۇ پەلسەپىنى مەزمۇن قىلاتتى. ئۇ فارابىنى ئۇستاز قىلغان، راستىنلا فارابىنىڭ ئوبدان شاگىرتى بولۇپ يېتىشتى. ئىلىك ئۆتكەن ھاياتىدا ھەم ئۆگەندى، ھەم ئۆگەتتى. ئۇ دەرس ئارقىلىق ۋە ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن بىرقانچە پەيلاسوپ، تارىخچى، ئەدەبىياتچىلارنى يېتىشتۈردى. بۇلارنىڭ ئىچىدە كۆزگە كۆرۈنەرلىكلىرى يۇلتۇز، ئاداش تېكىن، ئىپارگۇل... لەر ئىدى. ئىپارگۇلنى بولسا ئۇ ئائىلە ئىچىدىمۇ ۋاقتىنى بوش ئۆتكۈزمەي تەربىيىلىدى. ئاخىر ئۇنىڭغا ئەدەبىيات دەرسىنى يۈكلىدى. ئىپارگۇل ئۇنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويمىدى. ئۇ ئاۋۋاللىرى دەرس بېرىشنى ھۆددە ئالالماي قورقتى،

كېيىن، ئىلىكنىڭ مەدەت بېرىشى بىلەن ماقۇل بولدى. مانا، ئوقۇتقۇچى بولغىنىغا ئىككى يىل بولدى. ھازىر ئەمدى ئۇ دادىل ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭدا ئەدەبىياتچى ئالىملىقنىڭ بىخلىرى كۆرۈلۈشكە باشلىغاندىن كېيىن ئىلىك بەك خۇش بولدى.

ئىپارگۈل ئىلىكنىڭ ئۇسۇلى بىلەن بودۇن ئېغىز ئەدەبىياتىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى. ئۇ تىرىشچانلىق، بېيىت، مەسەل، ماقال، چۆچەكلەرنى يىغاتتى، رەتلەپ دەرسلىك ئورنىدا ئوقۇغۇچىلارغا بېرەتتى. "ئەل ئەدەبىياتى بىزگە باھاسىز بىلىگ بېرۈر" دەيتتى ئوقۇغۇچىلارغا ۋە تەمسىل-ماقاللارنى يېشىپ بېرەتتى.

ئۇ بۇ قېتىمقى دەرستە بىلىگ توغرىسىدىكى تەمسىل، ماقاللاردىن مىسال كەلتۈرۈپ مۇنداق دېدى:

"كېڭەشلىك بىلىگ ئۆزرەشۈر،
كېڭەشسىز بىلىگ ئۈپرەشۈر."

بۇ ماقالنى چۈشەندۈرۈپ ئىپارگۈل: "كېڭەش — بۇ يەردە ئەل، ئەلدىن بىلىگ ئال، يارانلار بىلەن تالقىلا، بىلىگ ئەل ئىچىدە، دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ئەگەر سەن ئۆزەڭنىڭ بىلىگىڭ بىلەنلا بىلىدىم دېسەڭ، ئالغا باسالمايسەن، بەلكى ئۈپراپ تۈگەيسەن" دەيتتى.

"ئۆلا بىلسە يول ئازماس،
بىلىگ بولسا سۆز يىزماس."

مانا كۆردىڭلارمۇ ئوقۇلداشلار، ئەل بىزگە: "يولدىن ئازمايمەن دېسەڭ، يول داۋامنى توختىتىپ قويماي ئۆلاشنى بىل، سۆزدىن ئازمايمەن دېسەڭ بىلىگ ئال." دەيدۇ. بۇ يەردە يول، تىلەك، مەقسەت مەنىسىدە، بۇ ماقالنىڭ مەنىسى بەك چوڭقۇر. ئۆتكەن

ئۇيغۇر كىتاپ تورى يىڭى نادىرسى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىڭى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

دانالار بېيتلاردا مۇنداق دېگەن:

ئەردى ئۆزا ئەرەنلەر،
ئەردەم بەگى بىلىگ تاغ.
ئايدى ئۆكۈش ئۆگۈتلەپ،
كۆڭلۈم يولار ئاڭا ساغ.

ئىلگىرى شۇنداق ئەرەنلەر بولغانكى، ئۇلار نەسىھەتتە بىلىگ تېخنىك چوققىسىغا چىققان؛ ئۇلار نەسىھەت، پەزىلەت ئۆگەتتى، شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ كۆڭلۈم ساق، خاتىرجەم بولاتتى دېمەكچى، بىلىگ چوققىسىغا چىققىن. شۇ چاغدا سەن ئوبدان ئۆگىتەلەيسەن، مېنىڭ كۆڭلۈم تىنجىيدۇ دېگەن گەپ. مانا مۇشۇ بېيتنىڭ ئۆزى بىزگە چوڭ بىلىگ، ياخشى ئۆگۈت. يەنە ئالايلۇق:

"ئالغىل ئۆگۈت مەندىن ئوغۇل ئەردەم تىلا،
ئەلدە ئۇلۇغ بىلگە بولۇپ بىلىگلىك ئۇلا."

"مەندىن، بىلگەنىدىن ساۋاق ئال، نەسىھەت تىلە، ياخشى ئادەم بول، ئەلدىن ئۆگىنىپ، ئەلگە يارامليق ئۇلۇغ بىلىگ ئىگىسى بول. لېكىن بۇنىڭ بىلەن قانائەتلىنىپ توختاپ قالماي، ئۆنى ئۇلاپ تولۇقلا، بىلىگ سانسىز، بىلىگ چەكسىز دەپ بىزنى ئۆگىتىدۇ ئەل."

باشقا ئوبدان ماقال-تەمسىلەرمۇ ئاز ئەمەس:

ئاشچ① ئايۇر تۇبىم ئالتۇن.
قىمچ② ئايۇرمەن قايدامەن.

"سەن مەنلا بار، تۇغۇم تۇغمەس ئالتۇن دەپ ماختانما، سېنى

---

① ئاشچ — قازان.
② قىمچ — چۆمۈچ.

باقىدىغان، سېنىڭ قورسقىڭنى تويغۇزىدىغان باشقىلارمۇ بار. دۇنيادا مەنلا بار، دېمە." دېگەن سۆز.

يەنە:

ئارىڭ ئېرىنى ياغلىق،
ئەرمەگو باشى قانلىق.

"سەن قورسقىڭنى تويغۇزۇپ ياخشى ياشايمەن دېسەڭ، تىرىشچان، ئەمگەكچان بول. ئەگەر ھۆرۈنلۈق قىلىپ ئىشلىمىسەڭ ئاچ قالسەن، بېشىڭ قان بولىدۇ." دېگەن سۆز.

يەنە:

تولۇم ئانوتسا قۇلۇن بولۇر،
تولۇم ئۇنۇتسا بولۇن بولۇر.

يەنى "قورال تەييار تۇرسا، ياغىنى يېڭىسەن، قورالنى ئۇنتۇساڭ ئەسىر بولىسەن." دېمەكچى. بۇ، ئەلنى قوغداش ئۈچۈن سەگەك بول قىلىچنى قولدىن چۈشۈرمەي تەييار تۇرۇش كېرەك دېگەنلىك بولىدۇ.

"كۆردۈڭلارمۇ ئوقۇلداشلار، ئەل ئەدەبسياتى، قوشۇغ، بەيىت، ماقال، تەمسىلەر بىزگە ئەل تىلىكىنى، ئەل نەسىھىتىنى سۆزلەيدۇ. بىزنىڭ ئەل تىلىكىنى ئۇلتۇراي، بىلىگلىك، ئەل ئۈچۈن پايدىلىق، ئەلنى قوغدايدىغان ياخشى ئادەم بولۇشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. ياخشى ئۆگىنىش ۋە ئەمەل قىلىش كېرەك..."

بۇ قېتىمۇ ئىپارگۇل ھەم چۈشىنىشلىك، ھەم يېقىملىق سۆزلىدى. ئوقۇغۇچىلار ھەر قېتىمقىدەك كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىدى...

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئۇچىنچى باب

ئەلدە ئۆزگىرىش

قەشقەرنىڭ ئاۋات كەنتىدە توپىلاڭ چىقتى، قان تۆكۈلدى. كىچىك ماجرا، قان تۆكۈلۈش بۇرۇنمۇ بولۇپ تۇرىدىغان. لېكىن بۇ دورەمىقىسى چوڭ ئىش بولدى. ئىلگىرى يەر ئىگىلىرى تارىغچىلارنى ئۆلتۈرۈپ قان ئاققۇزىدىغان، بۇ قېتىم يەر ئىگىلىرىنىڭمۇ قېنى ئاقتى. ۋەقە مۇنداق بولغانىدى:

قەدىمكى ئوردۇكەنتنىڭ يېقىنىدىكى ئاۋات كەنتى ئوردۇ خەزىنىچىسى تېكىن ئاغىچىنىڭ ئىلكىدە ئىدى. ئاۋات بىرقانچە كەنتلەرنى ئىچىگە ئالغان "باش كەنت" ئىدى. باش كەنتتە چوڭ يەر ئىگىسى، باشقا كەنتلەردە كىچىك يەر ئىگىسى بار ئىدى. خەزىنىچىنىڭ بايلىقى كۆپىيىپ ئۇنىڭ تەسىرى ئاۋاتتىن ئېشىپ ئايماقنىڭ خېلى كەنتلىرىگە يېتىپ باردى. ئاۋۋالقى چوڭ يەر ئىگىسى خەزىنىچى بولغاندىن كېيىن قەدىمىۋقەدەم ئۆسۈپ ھوقۇقتىمۇ، مەنسەپتىمۇ، بايلىقتىمۇ داڭلىق ئېكىتارلارنىڭ بىرىگە ئايلاندى. مەنسەپتە بولسا ئۇ باشقا ئېكىتالاردىن ئېشىپ چۈشەتتى. خەزىنىچىنىڭ گۇماشتىسى ئاۋات كەنتىنىڭ چوڭ يەر ئىگىسى پالتۇبەگ خەزىنىچىنىڭ ئىگىلىكىدىكى بىر يېرىم تۆمەن پاتمانلىق يەر، بىر مىڭ بىر يۈزدىن ئارتۇق پۇتۇن تارىغچىلارنى باشقۇراتتى. ئىلگىرىكى قوللاردىن تارىغچىلارغا ئايلانغان بۇ جانلار دەھشەتلىك ئېزىلىشىلەرگە چىدىماي قارشىلىق

كۆرسىتىپ تۇراتتى. لېكىن بۇنداق قارشىلىقلار يەنە نامراتلارنىڭ پاجىئەسى بىلەن ئايانغلىشاتتى. بۇ قېتىم چوڭ توپىلاڭ بولىدى، بۇنىڭغا بايلارنىڭ بېشى قاتتى.

كەچ كۈز، قوناق يېغىلىۋاتقان چاغ. ئاۋاتنىڭ تۆۋەندىكى كەنتىدە قوناق ئورۇۋاتقان، قوناق بېشى ئۇزۇۋاتقان ۋە خامانغا باش توشۇۋاتقان نامرات تارىغچىلار ماغدۇرسىز ئەمگەك قىلماقتا. ئىشتانچاق، قارا تەنلىك ئادەملەر سۆرەپ كېتىپ بارغان ھارۋىلارنىڭ يانغىسىز چاقىدىن چىققان چىرقىراق ئاۋاز جانغا تېگىدۇ، خاماندىن ئاڭلانغان مۇڭلۇق "لاي-لاي" ئاۋازى قاغجىرىغان تەنلەرگە سۇ سەپكەندەك ئارام بېرىدۇ.

ئەنە، ئىشتانچاق، چار ساقاللىق بىر تارىغچى قوناق بېشى باسقان ھارۋىنى سۆرەپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇ ھەر قەدىمىنى مىڭ بالالىقتا يۆتكەپ چىشلىرىنى مەھكەم بېسىپ ماڭماقتا. سۆڭەكلىرىگە يېپىشىپ تۇرغان تېرىلىرىدىن تەپچىپ ئېقىۋاتقان تەرلەرنى سۈرتۈشكە ماجالى يوق. باش-كۆزىدە ئايلىنىپ يۈرگەن كالتەك ئۇنى ئۇنداق قىلىشقا يول قويمايدۇ. كىشىلەر ئۇنىڭغا قاراپ ئىچ ئاغرىتىپ ئاھ ئۇرىدۇ. ساقال-بۇرۇتى ئەمدى خەت تارتقان قاۋۇل بىر يېگىت ئورغىقىنىڭ سېپىنى مەھكەم سقىپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ دادىسىنىڭ چېكىۋاتقان بۇ ئازابىغا چىدىماي كۆزلىرىدىن ياش تۆكىدۇ. ئۇ ئورغاقىنى قوناق شاخلىرىغا شۇنداق غەزەپ بىلەن ئۇرىدىكى، شۇ تاپتا ئۇ يوغان قورساقلارنىڭ كاللىسىنى مۇشۇنداق كەسكىسى كېلەتتى.

ئەسلىدە، دادىسى ئاغرىپ قالغىنىغا ئۇچ ئايچە بولغانىدى. ئۇ قۇرسىقى ئاغرىپ كېچىلىرى كۆز يۇمماي تاڭنى ئاتقۇزاتتى. ئاۋۋال-لىرى ئۇماچ ئاران سىڭەتتى، ئەمدى سۈنىمۇ ياندۇرىدىغان بولۇپ

قالدی. یىگىت دادىسىنىڭ ئاغىرىپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ رۇخسەت سوراپ دادىسىنىڭ ئىشىنىمۇ قوشلاپ قىلىشنى ئېيتتى. لېكىن ئۇناشمىدى، بەلكى تەكىيە تۈتۈپ ياتقان بوۋاينى كالتەكلەپ قوغلاپ چىقىپ ئىشقا سالدى. بۇگۈن مانا ئۈچ كۈن بولدى، بۇ بىچارە ئاشۇنداق ئازاپ چەكمەكتە. بۇنىڭغا جانجىگەر ئوغلى قانداقمۇ چىدىيالىسۇن؟! "قانداق كۈن بۇ. ...دەپ ئويلايتتى يىگىت ــ شۇ يوغان قورساقلارنىڭ بېشىنى ئېلىپ، ئۆيلىرىگە ئوت قويسام...ئاسمانىدىن چاقماق چۈشۈپ ھەممىسىنى‌كۈل قىلىۋەتسە...يەر يېرىلىپ بۇ قانخورلارنى يۇتۇۋەتسە...ئاھ، نېمىدېگەن دەھشەتلىك كۈنلەر بۇ؟ جېنىڭدىن ئەزىز دادامنىڭ ئۆلۈمى گىردابىدا ئىگىراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇشقا قانداقمۇ چىدايسەن!..."

"ۋاي ئادەم ئۆلدى!" دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، يىگىت قارىغۇدەك بولسا، بىر كالتەكچى يەردە دومىلاپ ياتقان دادىسىنى تېپىپ-دەسسەپ دومىلىتۇۋېتىپتۇ. ئۇ قانداقچە بارغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەي قالدى. بېرىپلا كالتەكچىنىڭ ياقىسىدىن ئېلىپ قۇلاق تۈۋىگە غەزەپ بىلەن بىر مۇشت سالدى، كالتەكچى تىك مولاق ئېتىپ، ئاغزى-بۇرنىدىن قان كەتتى. يىگىت "ۋاي دادا، جېنىم دادا" دەپ دادىسىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئاتتى. لېكىن دادىسىدىن ئاۋاز چىقمايتتى. باش-كۆزلىرى يېرىق، ئاغزىدىن قان ئېقىپ تۇرغان بىچارە بوۋاي، ئارام ئالغانىدەك كۆزلىرى ئوچۇق، تىنچ ياتاتتى. ئۇ، بۇ زۇلۇم دۇنياسى بىلەن، كالتەك ئاستىدا ۋىدالاشقانىدى. ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئوچۇق قالغانلىقى ئاشۇ ئازاب ئوتلىرى ئىچىدە قالغان يالغۇز ئوغلىنىڭ ئارمانى بولسا كېرەك...توپلانغان تارىخچىلار كۆز يېشى قىلىشتى...

يىگىت كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ دەس قوپتى، ببرىپ، يەردە ۋاي-ۋايلاپ ياتقان كالتەكچىنى ياقىسىدىن تۈرتۈپ تۇرغۇزۇپ، قەھرى بىلەن يەنە بىر مۇشت سالدى. كالتەكچى قايتىدىن يەرگە دومىلىدى، كېيىن ئۆمىلەپ قوپۇپ قاچتى. يىگىت ھارۋىنىڭ تاقاق كالتىكىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، ئاقساقلاپ كېتىپ بارغان كالتەكچىنىڭ بېشىغا شۇنداق غەزەپ بىلەن تۇردىكى، ئۇنىڭ مېڭىسى چۈۋۈلۈپ، ئۇن چىقىرالماي يېتىپ قالدى، يىگىت كۆكسىنى تولىدۇرۇپ يوغان بىر نەپەس ئالدى. ئۇ پۈخادىن چىقىرانىدى. يىگىت يېنىپ كېلىپ "مانا، ئۆچۈڭنى ئالدىم، جېنىم دادا" دېگەندەك دادىسىنىڭ جەسىتى ئالدىدا يۇكۈنۈپ باش ئەگدى. بىر ياشانغان تاربغچى بۇۋاينىڭ قاپاقلىرىنى ئۈۋۈلاپ كۆزلىرىنى يۇمغۇزۇپ قويدى...

ئەتراپتا غۇلغۇلا قوزغالدى. پالتۇبەگنىڭ كالتەكچىلىرى تېپىر-لاپ قېلىشتى. تاربغچىلارغا ئەندىشە چۈشتى. بەزىلىرى بېشىنى ئېچىگە تىقىپ ئاستا كېتىپ قالدى. "قانداق قىلىش كېرەك؟" قول يانداۋۇر-غانلار دارغا ئېسىلىدىغان تۇرسا، پالتۇبەگ بىر ئادەمنىڭ ئۆلگىنىگە قاراپ تۇرماسلىقنى تاربغچىلار بىلەتتى...دېگەندەكلا، ئونغا يېقىن كالتەكچىلەر بىلەكلىرىنى شىمايلاپ، كالتەكلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى...

يىگىت كالتەكچىلەرگە قارىغىچە قانلىق كالتەكنى قاتتىق سىقىمىلىۋالدى ۋە ئاستا-ئاستا قوپۇپ، يوغان-يوغان دەسسەپ كالتەكچىلەر تەرەپكە ماڭدى. ئۇ ئەمدى ھېچنېمىدىن قورقمايتتى. قورقسىمۇ، قورقمىسىمۇ ئۆلىدىغانلىقىنى بىلەتتى. تەنلىرى قارايغان، يوغان كۆدىلىك بۇ يىگىتنى قانداقتۇر كۆرۈنمەس بىر كۈچ مەدەت بېرىپ ئالدىغا ئىتتىرىپ كېتىپ بارغاندەك قىلاتتى.

"كېله قانخورلار، ئەمدى قورقمايمەن، دادامنىڭ، دادىلارنىڭ، ئانىلار، بالىلارنىڭ ئۆچىنى ئالىمەن" دەپ ئويلايتتى ئۇ ئىچىدە.

تارىخچىلار بىر-بىرىگە قاراشتى. ئاق ساقاللىرى چاچلىرى بىلەن قوشۇلۇپ گەجگە-مەيدىلىرىنى ياپقان بىر بوۋاي قولىدىكى ئورغىنى كۆتۈرۈپ گەپ-سۆزسىزلا يىگىتنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. قالغان تارىخچىلارنىڭ خېلى بىر قىسمىمۇ ئورغاق-كالتەكلىرىنى كۆتۈرۈپ ئىختىيارسىز ھالدا بوۋاينىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى...

يىگىت يېقىن بارغاندا، ئۇنىڭ دەھشەتلىك قىياپىتىدىن كالتەك-چىلەر ئالاقزادە بولۇپ توختاپ قېلىشتى. كېيىن ئىككى كالتەكچى ئۇنى ئورماقچى بولۇپ كەلگەندى، يىگىتنىڭ كالتەك زەربىسى بىلەن ئىككىسى ئىككى ياققا يىقىلدى. ئارقىدىكى كالتەكچىلەر شۇ ھامان يىگىتنى ئورىۋالدى، لېكىن دەماللىقتا ئۇنىڭغا يېقىن كېلەلمىدى. ئاڭغۇچە قالغان تارىخچىلار يېتىپ كېلىشتى، كالتەكچىلەر ئىشنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرۈپ غىپپىدە تىكىۋەتمەكچى بولۇۋاتقاندا، تارىخچىلار كالتەكچىلەرگە ھۇجۇم قىلىپ يەنە ئىككىسىنى يىقىتتى، قالغانلىرى باش-كۆزلىرىنى چاڭگاللاپ كالتەكلىرىنى سۆرەپ تىكىۋەتتى...

ئىش يامىنغا ئايلاندى. پالتۇبەگ كۈچ ئىشلىتىدۇ. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟

— قورقماڭلار، — دېدى بوۋاي تارىخچىلارنىڭ ئەندىشىلىك قىياپىتىگە بىر قاراپ چىققاندىن كېيىن، — ئەمدى پىچاق بىرىپ سۆڭەككە يەتتى... ئەنە قاراڭلار، بىز يالغۇز ئەمەس، قېرىنداشلار بىزگە كۆمەكلىشىش ئۈچۈن كەلمەكتە، — ئۇ ئەتراپتىن ئارا-ئورغاق-لىرىنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان تارىخچىلارنى كۆرسەتتى. بوۋاي ھايا‌جان بىلەن ئۇلارغا قاراپ تۇردى ۋە سۆزىنى داۋام قىلدى، — جاندىن

تويدۇق. يا تۆلۈم، يا كۆرۈم!

تارىغچىلار توپى تۇلغيسۇەردى. بوۋاينىڭ غەزەپلىك، تىترەپ چىققان ئاۋازى تۇلارنى جانلاندۇرۇۋەتتى. يۇرت مۆتىۋىرى بۇ دانا بوۋايغا تارىغچىلار ئىخلاس قىلاتتى. بۇرۇندىنلا ئۇنىڭ سۆزىدىن چىقمايتتى، ئۇنى ھۇرمەتلەپ "بوۋا" دەپ ئاتىشاتتى.

ــ بوۋا راست دەيدۇ، قانغا قان، جانغا جان ئالايلى! ــ دەپ ۋارقىرىدى ئەمدى يېتىپ كەلگەن قارا ساقاللىق، يىرتىق كىيىملىك بىر تارىغچى.

ــ جاندىن تويدۇق. بۇنداق ياشاشتىن ئۆلگەن ياخشى، ــ دەپ ۋارقىرىدى بەشىنى ياغلىق بىلەن چىڭ باغلىۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق، قامەتلىك بىر ئايال قولىدىكى ئورغاقنى پۇلاڭلىتىپ.

ئەتراپتىن "قانغا قان، جانغا جان!" دېگەن ئاۋاز كۆتۈرۈلدى. بوۋاي يول باشلىدى. تۆت-بەش يۈز ئەر-ئايال تارىغچىلار توپى توپا توزۇتۇپ بوۋاينىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ئۇلار پالتۇبەگنىڭ ئۆيىگە قاراپ كېتىپ بارماقتا ئىدى. تارىغچىلار توپى شددەت بىلەن بېسىپ كېلىۋاتقان دەريا تاشقىنىغا ئوخشايتتى. بۇ قۇدرەتلىك تاشقىن بىردەمنىڭ ئىچىدىلا پۈتكۈل كەنتنى تىترىتىۋەتتى...پالتۇ بەگنىڭ ئىشىكىگە كەلگەندە، ئالدىلىرىنى توسقان نەيزە-قىلىچلىق يەرلىك چېرىكلەر ئۇلارنى توختىتالمىدى، ئېلىشىش باشلاندى. تارىغچىلار ھويلىغا بېسىپ كىردى...ئۇزاق ئۆتمەي تارىغچىلار چېرىكلەرنى يېڭىپ قورالىلارنى قولغا ئالدى. ئەللىك-ئاتمىش چېرىكدىن ئون-ئون بەشى ئۆلدى، يىگىرمىسى باغلۇۋېلىندى. ئون نەچچىسى قوراللىرىنى تاشلاپ ياۋنداق ئاتقا منىپ قاچتى... تارىغچىلاردىنمۇ بەش كىشى ئۆلدى، توققۇز كىشى يارىدار بولدى...

تارىغچىلار كۆپەيدى، بىرمۇنچىسى ئاتلىق، قورالىق بولدى. غەزەپلىك ئادەم دولقۇنى داۋالغۇپ ئۇلغايماقتا ئىدى... "قانغا قان، جانغا جان!" دەپ ۋارقىرىغىنىچە تارىغچىلار بەگ ھويلىسىنىڭ قوۋۇقىدىن سىغماي، ئېگىز تاملىرىدىن ئاتلاپ ھويلا ئىچىگە ئاقماقتا ئىدى...ئۇلار ئىشىك-پەنجىرىلەردىن ئۆيلەرگە ئېتىلماقتا ئىدى...

ــ خاتۇن-بالىلارنى ئۇلتۇرمەڭلار! نەرسە-كېرەك بۇلاشقا بولمايدۇ! ــ دەپ توۋلايتتى بوۋاي پېشايۋانغا چىقىپ.

تارىغچىلار شۇنداق قىلدى. ئۇلار بوۋاينىڭ سۆزىنى پەرماندەك ئىجرا قىلاتتى. تۆت-بەش نەيزىلىك تارىغچى ئىچكىرىسىدىن بىرقانچە ئايال ۋە بالىلارنى ھەيدەپ چىقىپ، ھويلىنىڭ چېتىدىكى بىر ئەسكى ئۆيگە سولاپ قويدى. ئىشىكىگە دەرھال "قارۇغچى" قويۇلدى. بوۋاينىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئارقا ھويلىدىكى ئاشلىق ئامبىرىغمۇ "قارۇغچى" قويۇلدى. بوۋاي تەينىلىگەن بەش-ئالتە كىشى ئالامانغا باشچىلىق قىلاتتى...

كۈن قايرىلىپ كەچ پېشىن بولغاندا، پالتۇبەگ ئىككى يۈزگە يېقىن مۇنتىزىم چېرىك باشلاپ كەلدى. بۇ چېرىكلەر خەزىنىچىنىڭ باشقا كەنتلەردىكى قوغدىغۇچىلىرى ئىدى. ئۇزۇن قارا بۇرۇتلۇق، قىلىچ ئاسقان، قالقانلىق بىرسى چېرىكلەرنى باشلاپ ئالدىدا سەپ تارتىپ كېلەتتى. پالتۇبەگ سەپنىڭ ئارقىسىدا قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاتلىق كېلەتتى.

كونا چېرىك، تەجرىبىلىك بوۋاي تارىغچىلارنى ئۈچ قىسىمغا بۆلۈپ، باشلىقلىرىنى تەينىلەپ، بىر قىسمىنى ھويلىغا، ئىككى قىسمىنى ھويلىنىڭ تېشىغا ــ ئىككى ياقتىكى تام كەينىگە جايلاشتۇرۇپ قويۇپ راسلىنىپ تۇردى.

چېرىكلەر نەيزە-قىلىچلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ چاپسان قىلىشىدى. كېيىن ھېلىقى بۇرۇتلۇقنىڭ ئارقىسىدىن "ئۇررا" دەپ ئۇلار يۈگۈردى. ئۇلار ھويلىنىڭ ئارقا تېمىغا ياماشقانىدا، تارىخچىلار ھويلىدىن سەكرەپ چىقىپ ئېلىشىپ كەتتى. قىلىچ، قالقان ئاۋازلىرى، ۋارقىرىغان ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى. پالتۇبەگ يىراقراقتا ئات ئۈستىدە تۇرۇپ قىلىچىنى شىلتىپ بىرنېمىلەرنى دەپ ۋارقىرايتتى. ھە دېگەندە تارىخچىلاردىن چەقىم جەقىراق بولۇپ كەتتى. كېيىن بۇۋاينىڭ شەرتى بىلەن ئىككى ياقتىكى تام ئارقىسىدىكى تارىخچىلار يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇلار ئالاقزادە بولۇپ قالغان چېرىكلەرگە ئىككى ياقتىن ھۇجۇم قىلدى، ئۇرۇش قايناپ كەتتى. تارىخچىلار قورالغا ئىگە بولدى. ياش تارىخچىلار ئاجايىپ غەيرەت بىلەن ئۇرۇشاتتى. يايداق ئات مىنىۋالغان قاۋۇل يىگىت يوغان بىر قىلىچ بىلەن بىرنى ئولتۇرۇپ بىرنى يېقىتاتتى...ئاخىرى چېرىكلەر چىداشلىق بېرەلمەي چېكىندى...يىگىت چېرىكلەر ئارىسىدىن پالتۇبەگنى ئىزدەيتتى. كېيىن ئۇنىڭ ئېتىنى ئارقىسىغا بوراپ قاچقىنىنى، ئارىلىقنىڭ يىراقلىقىنى كۆرۈپ قالدى-دە، "ئەتتەڭ!" دەپ قولىنى چىشلىدى. قولغا چۈشكەن چېرىكلەر بىر ئامبارغا قاماپ قويۇلدى.

قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالدى. كەنت ئىچىدە توپىلاڭ، تارىخچىلار ھېلىغىچە ئەنسىز ئىدى. ھويلىدا ئۆرە-تۆپە يۈرگەن تارىخچىلار ئۆيدىن چىققان بۇۋاينى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا توپلاندى. ئۇنىڭغا خىلمۇخىل پىكىر ۋە سوئاللار يېغىپ كەتتى:

— بۇۋاي سىز گەپ قىلىڭ، ئەمدى قانداق قىلىغۇلۇق؟ قانخور بەگنىڭ بېشىنى ئېلىش كېرەك ئىدى، ئۇنى قوغلىمايسىزمۇ؟

— ئۆي-ۋاقىنى، ئاشلىقنى بۆلۈۋېلىش كېرەك ئىدى...

ـ ئويلاپ ئىش قىلايلى ئاغىنىلەر، ـ دېدى پېشايۋان تۈۋرۈكىگە يۆلىنىپ گەپ قىلماي بېشىنى سېلىپ ئولتۇرغان قارا ساقالىلىق ياشراق تارىخچى قوپۇپ، ـ ئۆلتۈرۈش، بۆلۈۋېلىش ئاسان، لېكىن چېرىكلەرگە تەڭ كېلىش ئاسان ئەمەس، ئۇلار قاراپ ئولتۇرىدۇ، دەمسىلەر؟...

ـ بولىدىغان ئىش بولدى. باشقا كەلگەنىنى كۆرىمىز، ـ دەپ ۋارقىرىدى يەنە بىرسى توپ ئىچىدىن.

ـ جانغا ـ جان، قانغا ـ قان ئالىمىز، تويدۇق بۇ جاندىن! بۇندىن كۆرە ئۆلتۈرۈپ ئۆلگەن ياخشى، ـ دېدى كىيىملىرى تىتىلىپ كەتكەن، يۈز ـ قوللىرى قان بىر يېگىت قولىدىكى قانلىق قىلىچنى پۇلاڭلىتىپ.

ـ بولىدىغان ئىش بولدى. قىلغۇلۇقنى قىلىپ قويدۇق، ـ دېدى بۇۋاي ئاخىرىدا سالماق ئاۋاز بىلەن، ـ بۇ بىزنىڭ مەيلىمىز ئەمەس، ئاشۇ باش كېسەرلەر ئۆزى قىلدۇردى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟! ئۆلتۈرۈۋالغىلى، بۆلۈۋالغىلى بولىدۇ، بىراق بۇنىڭ بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. ئۇلار دېگەندەك قاراپ ياتمايدىغۇ! ـ بۇۋاي بىر ـ پەس ئويلاپ سۆزىدى داۋام قىلدى، ـ بىزمۇ قاراپ ياتمايلى. بىرى، شەھەرگە تادەم چاپتۇرۇپ ئىلىك ئۇستازنى تېپىش كېرەك. ئۇ كىشى بىزنىڭ ھالىمىزنى بىلىدۇ، يول كۆرسىتىدۇ، يەنە بىرى، كىچىچە كەنت ـ كەنتكە بېرىپ قاداشلارنى قوزغايلى، كۆچمىز ئۇلغايسا، بەگلەرمۇ ئاقىۋىتىنى ئويلىشىدۇ. يەنە بىرى، قوغدىنىش ھەققىدىمۇ كاللا قاتۇرايلى. ئۇلار كېچىچە چېرىك ئىلىپ چىقىپ قىلىشى مۇمكىن. خاتۇنلار، بالىلار، بۇۋايلاردىن باشقا ھېچكىم ئۆيىگە كەتمەسۇن، يىگىتلەر تۆتكە بۆلۈنۈپ، مۇشۇ تۇرغان جايىمىزنى ۋە كەنتىمىزنى ساقلايلى!...

ئۇيغۇر كىتاپ تورى
www.uyghurkitap.com

ـــ توغرا. گەپ!

ـــ قاراپ ئولتۇرساڭ بېشىڭ كېتىدۇ! بوۋايىنىڭ دېگىنىنى قىلمىز!...

ئىلىك ئۇستازغا بايقى قارا ساقاللىق تارىخچى ئەۋەتىلدى. ئەتراپ كەنتىلەرگە ئادەم ماڭغۇرۇپ، رەت-رېتى بىلەن هويلىغا تىزىلغان نەيزە-قىلىچلىق، كالتەك-ئورغاقلىق تارىخچىلار تۆتكە بۆلۈنۈپ كەنتنى قوغداشقا ماڭدۇرۇلدى. بوۋاي بىر قىسىم تارىخچىلار بىلەن هويلىدا قالدى...

ئەتىسى تاڭ ئېتىشى بىلەن باشقا كەنتلەرمۇ قوزغالدى. يېزىلارنى ئالامانىڭ چۇقانلىرى قاپلىدى، تارىخچىلار غەزەپكە كەلگەندى. بەگ-تۆرىلەرنىڭ قاچقىنى قاچتى، قالدىسى جاجىسىنى يېدى...

* * *

بەگلەرمۇ كېچىچە ئۇخلىمىدى. پالتۇبەگ باشقا بەگلەر بىلەن بىللە غەلىيانچىلارغا تاقابىل تۇرۇشنىڭ چارىسىنى مەسلىھەتلەشتى. كەنتلەردىكى يەر ئىگىلىرىنىڭ هويلىسىنى ساقلايدىغان ئائىلە چېرىكلىرىنى توپلىدى. شەھەرگە-تېكىن ئاغىچىغا كىشى چاپتۇرۇپ يۇقىرىدىن ئۇمىد كۈتتى. خەزىنىچى تېكىن ئاغىچى چوقۇم چېرىك باشلاپ ئۆزى كېلىدۇ دەپ ئويلاشقانىدى، تېخىچە خەۋەر يوق. كەنت-كەنتلەردىن غەزەپكە كەلگەن ئىسيانچى تارىخچىلار ئۆلمىشىپ ئۆلغايماقتا. ئۇ پۈتكۈل ئايماقتا يامراپ كەتسە، تۈگىگىنىڭ شۇ. قاراپ تۇرۇشقا بولمايدۇ، ئالدىنى ئېلىش كېرەك...

چۈش بولاي دېگەندە، ئوچ يۇزدىن ئارتۇق چېرىكنى باشلاپ پالتۇبەگ ئۆز كەنتىگە "يۇرۇش" قىلىپ كەلدى. يەنە ئىككى توپ چېرىك باشقا كەنتلەرنىڭ ئالدىنى توسۇپ تۇردى. ئۇلارنىڭ پىلانى

"ئاۋۋال غولنى سۈندۈرۈپ، ئاندىن شاخلىرىنى چاتاش" ئىدى.

نەيزە ـ قىلىچلىرىنى باشلىرىدىن ئېگىز كۆتۈرۈۋالغان چېرىكلەر سەپ تارتىپ چوڭ قەدەملەر بىلەن كەنتكە قاراپ كەلمەكتە. پالتۇ-بەگ خۇددى دۇنيانى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتكەندەك ئەلپازىدا سەپنىڭ ئالدىدا قىلىچىنى يالاڭداپ ئاتلىق كېلەتتى. ئالدىدا كەڭ سەپ تارتىپ، مەيدىلىرىنى كېرىپ تۇرغان مىڭدىن ئارتۇق تارىغچىلار قوشۇنىغا يېقىنلاشقانچە، پالتۇبەگنىڭ چىرايى سارغىيىپ، قوللىرى تىترەشكە باشلىدى. ئۇ چېرىكلەرگە "ئالغا!" دەپ ۋارقىراپ قويۇپ، ئاستا سەپنىڭ ئارقىسىدا قالدى. ئۇ چېرىكلەرنىڭ قەدىمى ئاستىلاپ قالغانلىقىنى سېزىپ چۆچۈدى. راست ئەمەسمۇ؟ ئۇلار ئۆز قېرىنداشلىرىغا قانداقمۇ قىلىچ ئۇرسۇن؟! ئارقىسىغا يېنىپ قىلىچ ئۇرمىسىدى تېخى...

پالتۇبەگ بىر چېرىك باشنى قىچقىرىپ، چېرىكلەرنى توختىتىشقا بۇيرۇق قىلدى. چېرىكلەر سېپى نەيزىلىرىنى ئالدىغا تۈز تەڭلەپ توختىدى. قارشى ھۇجۇمغا تەييارلانغان تارىغچىلارمۇ توختاپ قالدى. تىنمۇتىنغ تۇرغان ئىككى سەپ "ھە" دېسە ئېتىلىدىغاندەك تەييار تۇرۇشاتتى...

يىراقتىن ۋارقىرىغان ئاۋاز كىشىلەرنى چۆچۈتۈۋەتتى. ھەممەيلەن شۇ ياققا قاراشتى...

ـــ ھاي، ھاي، ئۇرۇشمانلار!... ـــ دەپ ۋارقىراپ ئوردۇ قاروۇغچىلىرىنىڭ يۈزباشى شەھەر تەرەپتىن ئات چېپىپ كېلەتتى.

يۈزباشى ئېتىنى چاپتۇرغان بويى ئاۋۋال تارىغچىلار سېپىگە كېلىپ چوڭ ئاۋاز بىلەن ۋارقىردى:

ـــ ئۇرۇشمانلار! ئوردۇ بەگلىرى كېلىۋاتىدۇ!

www.uyghurkitap.com

ئۇ ئاندىن چېرىكلەر سېپىگە بېرىپ ئاشۇنداق ۋارقىرىدى. ئاخىرىچە شەھەر يولى تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ كۆرۈندى. ھەممەيلەن شۇ ياققا تىكىلەتتى.

بىر توپ ئاتلىقلار يېقىنلاپ كەلدى. قىرىق-ئەللىك ئاتلىق چېرىكلەر ئالدىدا كۆلۈك ئاتلارغا مىنگەن ئىلىك ئۇستاز، خەزىنىچى تېكىن ئاغىچى ۋە ئوردۇ قارۇغباشى قىلىچ كېلەتتى. خەزىنىچىنىڭ چىرايلىرى سارغايغان، كەيپىياتى ئەندىشىلىك ئىدى، قىلىچ جىددىي ھالدا ئىككى سەپكە قاراپ كېلەتتى. ئىلىك ئۇستاز بولسا ئات ئۈستىدە تەمكىن ئولتۇرۇپ تارىخچىلار سېپىگە جىقراق نەزەر سالاتتى. ئۇنىڭ سىياقىدىن بىلىنەر-بىلىنمەس كۈلۈمسىرەش سېزىلىپ تۇراتتى. ئۇلار ئىككى سەپنىڭ بېشىغا يېقىن كېلىپ توختىدى.

ئىلىك ئولچى ئادەم ئەۋەتىپ بوۋاينى ۋە پالتۇبەگنى قىچقارتىپ كەلدى. قىلىچ تۇتقان بوۋاي ئىككى نەپەر نەيزىلىك يىگىتنى ئەگەشتۈرۈپ ئاتلىق كەلدى. بوۋاي ئىلىك ئۇستازغا ھۆرمەت بىلەن سالام قىلدى، خەزىنىچى ئۇنى كۆرۈپلا تەتۈر قارىۋالدى.

ــ سەن تېخى بىزگە ھومىيامسەن؟ مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۆچەلۈك ئىكەن-دە! ــ دېدى بوۋاي قىزىپ.

ــ ئامان، بوۋا! ــ دېدى ئىلىك مۇلايىم ئاۋاز بىلەن، ــ باشقىلارنى باقمان نامراتلار ھەممىدىن كۆچلۈك، سەۋر قىلىڭ.

پالتۇبەگمۇ ئىككى قىلىچلىق چېرىكنى ئەگەشتۈرۈپ يېتىپ كەلدى. ئۇ خەزىنىچىنىڭ چېرىيىنىڭ سارغىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ چۆچۈپ، كالپۇكلىرى مىدىرلاپ، يىغلاپ تاشلىغىلى تاس-تاس قالدى. باشقىلار بولمىغاندا، ئۇ خوجايىننى قۇچاقلاپ ھۆركىرەپ، يىغلىغانمۇ بولاتتى. ئۇ "خەزىنىچى چوقۇم چېرىك ئەۋەتىپ تارىخ-

چلارنى باستۇرىدۇ" دەپ كۆتكەنسدى، ئۇنداق بولماي چىقتى. خەزىنچى يەنە كېلىپ ئىلىك ۋە قىلىچ بىلەن چىقىپتۇ. نېمىشقا ئۇنىڭ سياقى ياماڭ؟ بىر گەپ بار...ئۇ ئىلىك بىلەن سوغۇققىنا سالاملىشىپ، قايناپ كەتتى:

ــ ئوردۇ بەگلىرىنىڭ چىققىنى ئوبدان بولدى. مانا قارىماماڭ، كەنتلەرنى توپىلاڭ قاپلاپ كەتتى. ئۆلتۈرۈش، بۇلاش...

ــ "ئاش ئاتقانغا تاش ئات" دېگەن مۇشۇ ئەمەسمۇ؟ بۇ ئەبگار-لارنىڭ جاجىسىنى بېرىپ قويماي بولمايدۇ...

ــ تىلىڭنى تارتىپ گەپ قىل بەگ، ــ دېدى بوۋاي سالماقلىق بىلەن، ــ كىم كىمگە تاش ئاتتى؟ ئاتام زامانىدىن تارتىپ سەن بەگ-تۆرىلەرنى بېقىپ كېلىۋاتقان كىم؟ قۇل تارىغچىلار ئەمەسمۇ؟ ئۇلارنى ئېزىپ، سېتىپ، ئۆلتۈرۈپ، قىرىپ، ئېسىپ، ئېشەك ئورنىدا خورلاۋاتقان كىم؟ سەن تەييارتاپ قالخور ئەمەسمۇ؟ يەنە تېخى سەن بىزگە "ئاش ئاتقان"، بىز "ساڭا تاش ئاتقان" بولدۇقمۇ؟ تۇنۇگۈن بىكاردىن بىكار بىر بوۋاينى ئۆلتۈرۈۋېتىشتىڭ... ئۇنىڭ گۇناھى نېمە ئىدى؟ بىزگە تىرىكچىلىك يولى يوق. پىچاق سۆڭەككە يەتتى. ئەمدى چىداپ تۇرالمايمىز. يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم! دېگىنىمىزنىڭ سەۋەبى شۇ...

بوۋاي بارغانچە قىزىپ سۆزلىدى، ئۇنىڭ ھەققانىي سۆزى خەزىنچى بىلەن بەگكە خەنجەردەك سانجىلىپ قىينايتتى، ئۇلار يەر ئاستىدىن ھومىيىپ بوۋايغا قارايتتى. ئىلىك ئۇستاز بولسا بوۋاينىڭ سۆزىگە قايىل بولۇپ كۆلۈمسىرەيتتى. ئۇ سۆزلەشكە ئۇمتۇلۇۋاتقان پالتۇبەگنىڭ سۆزىنى كەستى:

ــ ھەق سۆز، ئاش ئاتقۇچى كىم، تاش ئاتقۇچى كىم؟ بۇ ئەلگە

ئايان...هه، هازىر تالىشىدىغان چاغ ئەمەس، ھەر ئىككىڭ ئەرەپ دەرھال قايتىپ، ئۇرۇشنى توختىتىپ، ئۆيلىرىڭلەرگە تارقىلىڭلار. خاندانلىقنىڭ پەرمانىنى كۈتۈڭلار. بۇ خاننىڭ ئۆزىنىڭ ئەمرى. كىم بويۇنىمىسا جازا بېرىلىدۇ، ــ ئىلىك ئازراق ئويلاپ قوشۇپ قويدى، ــ پەرماندىن ئىلگىرى تارىخچىلارنى تاك قىلىپ چېكىشكىمۇ يول قويۇلمايدۇ!

ئىلىكنىڭ ئاخىرقى سۆزىنى ئاڭلاپ بوۋاينىڭ ناگولالىغى كۆتۈرۈلگەندەك بولدى بولغاي، ئۇنىڭ ھارغىن چىرايىغا ئازراق قان يۈگۈردى.

ــ بىز خاننىڭ ئەمرىگە بويسۇنىمىز، ــ بوۋاي ۋە خەزىنىچى بىلەن بەككە قاراپ دېدى، ــ بىز نامراتلار ئەمدى بوزەك بولمايمىز!

بەگ بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ئۇمتۇلگەندى، خەزىنىچى ئۇنىڭغا غودۇكشىدى:

ــ خاننىڭ ئەمرىگە بويسۇنماق كېرەك، بەگ...

بوۋاي بىلەن بەگ ئۆز "قوشۇن"لىرى تەرەپكە ماڭدى. بەگ ئويلايتتى: "خاننىڭ ئەمرىنى ئىجرا قىلماسلىق جىنايەت. لېكىن بۇگۈن ئەجەب ئىش ئويلىغان جايدىن چىقىمدىغۇ؟! خەزىنىچى نېمانچە غەمكىن؟ بىزنى ياقلاپ بىرەر ئېغىزمۇ سۆز قىلىپ قويمىدىغۇ؟! ئەجەب ئۇ ئىلگىرىكى سۇرلۇك ئولچىغا ئوخشىماي قالدى... بىر گەپ بار. ئەگەر ئۇ ئولچىلىقتىن چۈشۈپ كەتسە!... ياق، خۇدا ساقلىسۇن، ئۇندىق بولغاندا ئەمەل-مەنسەپلىرىمىز بىلەن، پۈتكۈل مال-مۈلۈكلىرىمىز بىلەن قوشۇلۇپ ۋەيران بولۇپ كېتىمىز! ئاھ... نېمىدېگەن دەھشەتلىك...خان خەزىنىچىگە خاپا بولغانمىكەن-تاك؟..."

بەگنىڭ ئويى ئەھۋالىيەتكە يېقىنلىشىپ كەلدى. خان خەزىنىچىگە قاتتىق كايىغانىدى. "ئەگەر تارىغچىلارنىڭ يەنە قېنى تۆكۈلمىگەن بولسا، سىز جاۋابكار!" دەپ ئاگاھلاندۇرغاندى خان ئاخشام.

ئاخشام ئەۋەتىلگەن بوۋايىنىڭ چاپارمىنى تۇن يېرىمدا بېرىپ ئىلىككە ئەھۋالنى ئېيتقاندىن كېيىن، ئۇ چاپارمەننى باشلاپ دەرھال ئوردۇغا بارغانىدى. ئۇ خانىغا ئەھۋالنى ئېيتىتى ۋە چاپارمەننى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. چاپارمەن ئاۋال هودۇقۇپ سۆزنى ئەپلەشتۈرەلمىدى، خان "ئولتۇرۇڭ، ئالدىرىماي سۆزلەڭ" دېگەندىن كېيىن، ۋەقەنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. ئۇ كېيىن شۇنداق هاياجانلانىپ، تارىغچىسىغا سۆزلەپ كەتتىكى، شۇ چاغدا ئۇ خانىمۇ، ئوردۇنىمۇ يادىدىن چىقىرىپ قويغانىدى. ئۇ ئېتىز بېشىدا ئاداشلىرىغا بىرەر ئېچىنىشلىق هېكايە سۆزلەپ بەرگەندەك، قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ، قولىلىرىنى شىلتىپ، بىردەم قوپۇپ، بىردەم ئولتۇرۇپ سۆزلەيتتى. ئىلىك ئۇنىڭغا زوقلىناتتى. بۇغراخان بۇ تارىغچى ئوغلىنىڭ تېخى پىشانىسىدىكى، قولىلىرىدىكى، يىرتىق ئاق ماتا كۆڭلەكلىرىدىكى قان يۇقۇندىلىرىنى سۈرتۈشكىمۇ ئۆلگۈر-مىگەن ساددا قىياپىتىگە ئېچىنىش بىلەن نەزەر سېلىپ ئۇنىڭ قەتئىي، ئۆتكۈر سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلىدى. ئۇنىڭغا سوئال بېرىشكە ئورۇن قالمىغانىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ سۆزلىرىدە قىلچە گۇمانلىنىدىغان يەر يوق ئىدى. ئۇ هەقسىقەتنى سۆزلەيتتى. خان ئويىچان قوپۇپ دالاندىكى قارۇغچىسىنى قىچقاردى. تارىغچى چۆچۈپ ئورنىدىن قوپتى ۋە ئىلىككە ئەندىشىلىك قارىدى. "ئىش چاتاق، بايقاپ سۆزلىمەي، تۇڭشۇپ كەتتىڭە گاداي، بۇ خان تۇرسا، بۇ يەر سېنىڭ خامانلىقىڭ بولىمسا...داڭقان پۈتى گەپ قىلمۇبرىپ، تويە، ئەمدى..." دەپ

ئويلايتتى ئۇ ئېچىدە. كېيىن ئىلىكىنىڭ "قورقما" دېگەن شەرتىنى كۆرۈپ يۈرىكىنىڭ دۈپۈلدىشى پەسەيدى "راست، ئىلىك ئوسال بارغۇ، ئۇ يولدا كېلىۋېتىپ، بولغان ئىشنىڭ ھەممىسىنى خانغا قورقماي سۆزلەپ بەر، دېگەن ئەمەسمىدى..."

ــ بۇ كىشىگە چاي-تاماق بېرىپ دەم ئالدۇرۇڭ، ــ دېدى خان ئىشىك ئالدىغا كېرىپ پەرمان كۈتۈپ تەق تۇرغان قاروۋغچىغا، كېيىن چاپارمەنگە قارىدى، ــ ئىش ئايان بولدى، سىز دەم ئېلىڭ. قاداشلىرىڭىزدىن ئەندىشە قىلماڭ!

تارىغچى خانغا ۋە ئىلىككە بېشى يەرگە تەگكۈدەك ئېگىلىپ تازىم قىلدى. ئۇ قاروۋغچىنىڭ ئالدىغا بارغاندا "كۆردۈڭمۇ!" دېگەندەك ئۇنىڭغا كۆز قىسىپ كۈلۈمسىرەپ قويدى ۋە مەيدىسىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ بىلەن چېقىپ كەتتى.

سۈتۈق بۇغراخان دەرھال "ئۇچلۇق ھالقا"نىڭ ئەزالىرىنى چاقىرىپ مەسلىھەتلەشتى. ھەممەيلەن تەڭ، ئەھۋالنىڭ جىددىي ئىكەنلىكىنى، ناھەق قان تۆكۈشكە چىدىمايى ئىسيان كۆتۈرگەن تارىغچىلارنى قوغداش ۋە ياردەم قىلىش لازىملىقىنى بىلدۈرۈشتى.

ــ ھەممە گەپ خەزىنىچىدە، ــ دېدى ئارسلان، ــ ئۇ ئاخشام ۋەقەنى ئاڭلاپلا رەھىم قىلماي باستۇرۇشقا پالتۇبەگكە بۇيرۇق بېرىپتۇ.

خان باشقا ئولچىلارنى يىغدى. ئارسلان ئەھۋالنى ئۇلارغا ئېيتىپ مەسلىھەت سورىغاندىن كېيىن، گايى ئولچىلار: "يول قويۇشقا بولمايدۇ، بۇ گادايىلارنىڭ خانلىقىمىزغا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈشى" دېسە، گايىلار: "بۇ خاندانلىقىمىزغا ئەمەس، خانلىقىمىز نامىدىن زۇلۇم سېلىۋاتقان ئەزگۈچىلەرگە قارشى ئىسيان، ھەقلىق ھەرىكەت، قوللاش

كېرەك"! دېيىشتى.

ــ سىز نېمە دەرسىز جاناب خەزىنىچى؟ ــ سورىدى سۈتۈق بۇغراخان تېكىن ئاغچىغا سىناق نەزىرى بىلەن قاراپ.

ــ كەچۈركەيلا ئۇلۇغ خانىم، بەگلەر تارىغچىلارنى ئەزگەن بولۇشلىرى مۇمكىن. بىراق ئۇ گادايلارمۇ چېكىدىن ئېشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىپ قويمىسا بولمايدۇ. بۇ ئىش ئاخىرى خاندانلىقىمىزغا بېرىپ تاقىلىدۇ.

ــ ھە، "گادايلار" چېكىدىن ئېشىپ كەتتىمۇ؟ ــ دېدى ئىلىك خاپا ھالدا، ــ ياكى سىزنىڭ بەگلىرىڭىزنىڭ كالتەكلىرى كۆپەيىپ كەتتىمۇ؟ نامراتلارنى ھايۋاندەك دۇمبالاپ ئىشلىتىشكە، ئۇنى ئاز دەپ يەنە خالىغانچە ئۆلتۈرۈشكە بولامدىكەن؟

ــ بۇداقى ئىشنىڭ قانداق تۇغۇلغانلىقىنى بىلدىڭىزمۇ؟ جانابىي ئاغچى ــ دېدى خان ئاچچىقى كېلىپ، ــ ئاچ-زار، كېسەل بىر بوۋايىنى كالتەكلەپ ئۆلتۈرۈۋەتسە، يەنە ئۇنىڭ ئوغلى گۇناھكار بولامدۇ؟ خوپ، كىم ھەق، كىم ناھەق؟ بۇنى كېيىن سۆزلىشىمىز تېخى. سىز ئىلىك ئۇستاز بىلەن دەرھال بېرىپ چېرىكلەرنى چېكىندۈرۈڭ، ئەگەر يەنە قان تۆكۈلىدىغان بولسا، سىز جاۋاب قىلىسىز.

شۇنداق قىلىپ بۇگۈن ئەتىگەنلىكى ئىلىك ئۇستاز خەزىنىچى بىلەن ئاۋاتقا چىققانىدى...

* * *

سۈتۈق بۇغراخان تارىغچىلار توپىلىڭى ۋەقەسىنى تېخى بىر تەرەپ قىلىشقا ئۇلگۈرمىگەنىدى، يەنە يېڭى ۋەقە چىقتى. ئۇنىڭ ياغلىرى بۇغراخانغا يەنە "شاھ" بەردى. "قېنى سېنى كۆرۈپ

باقايلى" دېمەكچى ئىدى ئۇلار...

توپىلاڭ ۋەقەسىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدىكى ئوردۇ مۇزاكىرىسى ئىككى كۈن داۋام قىلدى. پىكىرلەر بىرلىككە كېلەلمىدى. ئاساسىي ئىختىلاپ كىمنى ئەيىبلەش مەسىلىسى ئىدى. خەزىنىچى تەرەپ "توپىلاڭچىلارنىڭ جاجىسىنى بېرىش كېرەك" دەيتتى. ئىلىك تەرەپ "ھەق كىمدە بولسا شۇنى قوللاش، ئەيىب كىمدە بولسا شۇنى جازالاش كېرەك" دەيتتى. ئىلىك تارىخچىلارنى قەتئىي قوللاپ، ئۇلارنىڭ "تىرىكچىلىك، يەر دېگەن تىلىكىنى قاندۇرۇش كېرەك" دەيتتى. خان ئىككى ئارىلىقتا قالدى. تارىخچىلارنى قوللاش كېرەك، ھەق شۇلاردا. لېكىن بەگلەرنى جازالاشمۇ ئوڭاي ئىش ئەمەس، ئۇلار بايلىققا ئىگە. يەنە تۆرىلەر، ئەمەلدارلار، چېرىك باشلىقلىرى بار. قانداق قىلىش كېرەك؟! خانىش ئايدىڭنىڭ ئىلىكلەر تەرەپكە يان بېسىپ تۇرغىنىنى قارىمامدىغان...ئۇنىڭ سۆزىنىڭمۇ يولى بار. دېمىسىمۇ تارىخچىلارغا بەك ئۇۋال بولۇپ كېتىپ بارىدۇ...

كېڭەشمىنىڭ ئىككىنچى كۈنى بۇغراخان ئىلىك ئۇستاز باشلىق بىرنەچچەيلەنگە بىر پەرمان پۈتۈكى تەييارلاشنى تاپشۇردى. ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەزمۇنى: تارىخچىلارنىمۇ، يەر ئىگىلىرىنىمۇ رەنجىتمەسلىك، مادارا قىلىش ئىدى. ئىلىكلەر بۇنداق پەرمانغا قەتئىي قوشۇلمىسىمۇ، خانىڭ قارارىنى ئىجرا قىلىشقا مەجبۇر ئىدى.

ئەتىسى تاڭ ئېتىشى بىلەنلا شەھەردە غوۋغا كۆتۈرۈلدى. غوۋغا ئاۋۋال ئەزىم مەدرىسىدىن باشلىنىپ، بارا-بارا بارلىق مەسجىدلەرگە تارالدى، ئۇزاق ئۆتمەيلا پۈتۈن شەھەرنى قاپلاپ كەتتى. "ئەزىم مەدرىسىنىڭ مۇدەررىسى ئابدۇل جاپپارنى ئۆلتۈرۈپ قويۇشۇپتۇ، بۇ ئىشنى تايىنلىق خانلىق بىلىگ يۈرتىدىكىلەر قىلغان، بۇنىڭ ئارقىسىدا

ئادەم بار...» دېگەن مىش-مىشلەر...كېيىنرەك ئوچۇق-ئاشكارا سۆزلەر ئولغىيىپ يۇقىرى بالداقتا كۆتۈرۈلدى: «ئۇلۇغ ئالىمىمىزنى ئۆلتۈرۈپ قويۇشقا قاراپ تۇرغىلى بولمايدۇ، بۇ ئاشۇ دەھرىلەرنىڭ ئىشى، ئارقىدىكىسىنى تېپىپ چىقىش كېرەك...»

كىشىلەر ۋەقە يۈز بەرگەن ئەزىم مەدرىسىسى ياقىغا ئېقىشقا باشلىدى. تەلپىكىنى پېشانىسىگە بېسىپراق، تارىخچىچە كىيىنگەن ئىككى يىگىت كىشىلەر توپىنى يېرىپ ئالدىراپ مەدرىس ياقىغا كېتىپ باراتتى. ئۇلار مەدرىس ھويلىسىغا كىرگەندە، ھويلا ئادەملەر بىلەن تولغانىدى. سۆيىدا ئاق يېپىلغان جىنازىدا ئابدۇل جاپپارنىڭ جەسىتى تۇراتتى. ئۇنىڭ چۆرىسىدە بىرقانچە ئەر-ئاياللار ئۆزىنى ئۇرۇپ يىغلاۋاتاتتى، بىرقانچە سەللىسىز ئادەملەر شاپاشلاپ يۈرەتتى. ئۇلار مەدرىس ياقىغا قاراپدى، كىشىلەرمۇ شۇ ياقىغا تىكىلىشتى. مەدرىس بىناسىدىن بېشىغا يوغان سەللە ئورىغان چار ساقال، سالاپەتلىك كىيىنگەن شەيخ جالالىددىن، بەردى باي، بەگ ئوغلى ۋە بىرقانچە يارانلىرى سۆرلۈك قىياپەتتە چىقىپ جىنازا ئالدىدا توختىدى. شەيخ كىشىلەرنىڭ روھىي ھالىتىگە بىر قاراپ چىقتى، ئاندىن ماتەم ئاھاڭىدا سۆز باشلىدى:

ــ ئەي مۇسۇلمانلار، مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىزلەركى، ئاللانىڭ سادىق قۇلى، مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنىڭ پېشۋاسى ئۆلىمايى ئىكرام ئابدۇل جاپپارنى قاتىللار ئۆلتۈرۈپ كېتىشتى. بۇ، ھەربىر مۇسۇلمان ئۈچۈن ئېغىر ماتەم، ــ ئۇ قايغۇلۇق قىياپەتتە توختاپ قالدى ۋە مىشلداپ، قولتۇقىدىن قولياغلىقىنى ئېلىپ كۆزىنى سۈرتتى. كىشىلەر ئارىسىدىمۇ پىخىلداپ يىغلاشلار پەيدا بولدى. گايىلىرى ئاۋازىنى چىقىرىپ يىغلايتتى. ئاۋۇ ئىككى يىگىت بىر-

بىرنى شەرەتلەپ، توپنى يېرىپ ئالدىغا ئۆتتى. شەيخنىڭ قىياپىتىدە، بىر خىل "غەزەپ" ئالامىتى پەيدا بولدى، ئۇ قوللىرىنى سىلكىتىپ، ساقاللىرىنى سلكىتىپ سۆزلەپ كەتتى، ــ مۇسۇلمان بۇرادەرلەر! ئالىلاھۇ تاباركى ۋە تائالانىڭ سادىق بەندىسى، مۇھەممەد پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەمنىڭ جان پىدا ئۈممىتى، بىزنىڭ قەدىرلىك ئۇستازىمىز شەيخ ئابدۇل جاپپار ئاللا يولىدا، دىن يولىدا، شۆھرەت بولدى. ئۇنى مۇقەددەس دىنىمىزنىڭ دۈشمەنلىرى بولغان دەھرىلەر ئۆلتۈردى. بىز ئۇلاردىن ئىنتىقام ئالماق، ئالىلا بىزنى كەچۈرمەيدۇ، مۆمىنلەر...

شەيخنىڭ بارغانچە ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈۋاتقان نۇتقى تۇيۇقسىزلا پەسىيىپ كەتتى. ئۇ توپ ئاۋىسىدا بىرەر قورقۇنچلۇق ئىشنى كۆرگەندەك ئارقىسىغا چېكىنىدى ۋە بەردى بايىنى ئىلگىرى سۈرۈپ "سىز سۆزلەڭ" دېگەن شەرەتنى قىلىپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ دالدىسىغا ئالدى. بۇنىڭدىن ھەيران بولغان كىشىلەر بىر-بىرىگە قارىشتى. شەيخنىڭ كۆزىگە كۆرۈنگەن "دەھشەت" ھېلىقى ئىككى يىگىت ئىدى. بۇ يىگىتلەر ئۇنىڭغا تونۇش ئىدى. جۈمەدە خۇتبە ئوقۇغاندا، مەدرىستە ۋەز ئېيتىۋاتقاندا، ئۇنىڭ شەيتان كۆزلىرى بۇ بىر جۈپ ئۆتكۈر كۆزلەر بىلەن بىرنەچچە قېتىم ئۇچراشقاندى. بىرنەچچە قېتىم يول ئۈستىدىمۇ ئۇلارنى ئۇچرىتىپ چۆچۈپ ئۆتكەنىدى. ئەنە شۇ ئوتلۇق كۆزلەر يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ كىيىملىرى بۇگۈن باشقىچىراق بولسىمۇ، كۆزلەر ئۇنىڭغا تونۇش ئىدى. تەجرىبىلىك شەيتان كۆزلەرنىڭ ئۆز رەقىبىنىڭ كۆزلىرىنى تونۇماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ــ شەيخ جالالىدىن بەغدادى ياخشى سۆز قىلدى، بۇرادەر-

له‌ر، ــ ده‌پ سۆز باشلدی به‌ردی باي، ــ بز ئۇلۇغ ئۆلمايمز، ئۇستازيمز ئابدۇل جاپپارغا ئېچىنش بىلەن ماتەم بىلدۇرىمز. ئۇنى ئۆلتۇرگەن قاتىللارنى تېپىپ جازالايمز. لېكىن، گەپ ئۆلتۇرگۇچىدىلا ئەمەس، ئارقىسىدىكى چوڭ قاتىللاردا. بىزنىڭ دىن يولىدا جان پىدا تالىپلىرىمىز بۇلتۇر دەھرىلەر مەدرىسىگە بېرىپ قارشىلىق كۆرسەتكەنىدى. بىرسىگە مۇشتۇمۇ تەگكەنىدى. ئۇلار بىزدىن ئۆچىنى ئالدى، بىزمۇ ئىنتىقام ئالىمىز. قانغا قان، جانغا جان!

كىشىلەر ئارىسىدا "ئىنتىقام ئالىمىز، قانغا قان ئالىمىز!" دېگەن ئاۋازلار كۆتۇرۇلدى. سۇپىغا يېقىن تۇرغان بىر توپ كىشىلەردىن بۇنداق ئاۋاز جىقراق، چوڭراق چىقاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئوتتۇرا ياشلىق، بېشىغا سەرپۇچ تەلپەك، ئۇستىگە بەقەسەم يەكتەك كىيگەن بىرسى سەكرەپ سۇپىغا چىقتى. ئۇ تۇمقىنى قولىغا ئېلىپ ۋاقىراپ سۆزلەپ كەتتى:

ــ ئاغىنىلەر! ئويلاپ باقلى، بىزنىڭ مۇشۇنداق بىر ئۇستازىمىز دەھرىلەر تەرىپىدىن ئۆلتۇرۇلسە، بىز قاراپ تۇرىمىزمۇ؟ ــ كىشىلەر ئىچىدىن "قاراپ تۇرمايمىز!"، "ئىنتىقام ئالىمىز!" دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى، ــ بىز ئەلۋەتتە قاراپ تۇرالمايمىز. بۇگۈن بوش كەلسەك، ئەتە باشقا ئۇستازلىرىمىزنى ئۆلتۇرىدۇ، ئۆگۈن مەدرىس ــ مەسجىد-لىرىمىزنى چاقىدۇ، ئاندىن خۇدانىڭ سادىق بەندىلىرىنى بىرنى قويماي قىرىدۇ، بىز قاراپ تۇرمايلى. بىزنىڭ ئۇلۇغ خانىمىز بۇغرا-خان ئادىل پادىشاھ. بىز شېھىتنىڭ جەستىنى كۆتۈرۈپ ئوردۇغا بارايلى. ئۇ كىشى بىزنىڭ تەلەپلىرىمىزنى يەردە قويمايدۇ!...

"بولىدۇ، خانغا بارايلى!" دېگەن ۋاقىراشلار كۆتۇرۇلدى. سۇپا ئالدىدا تۇرغان تالىپ سىياقىدا كىينىگەن ياشلار سەكرەپ چىقىپ

جنازىنى كۆتۈرۈپ سۈپىدىن چۈشتى. ئالدىدا بىر قانچىسى "پوش-پوش" قىلىپ يول ئاچتى. جنازىنىڭ ئەتراپىنى كىشىلەر ئورىۋالىدى. ئۆلگۈچىنىڭ تۇغقانلىرى جنازا ئالدىدا يىغلاپ مېڭىشتى... ئۇلار شەھەرنىڭ چوڭ كوچىلىرىنى بىر ئايلىنىپ ئوردۇ ئالدىغا ماڭدى. ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيدى...

ئۇلار كەلگەندە ئوردۇ قوۋۇقلىرىدا، خانلىق بىلىگ يۈرتى ئەترا-پىدا قوراللىق چېرىكلەر سانجاق-سانجاق تۇرۇشاتتى. بۇنى كۆرۈپ ئەگەشكۈچىلەرنىڭ بەزىلىرى كېتىپ قالدى. بۇنىڭ بىلەن نامايىشنىڭ باشلامچىلىرى ئەيمىنىدى. لېكىن، ئۇلارمۇ بوش كەلمىدى. ئۇلار جنازىنى ئوردۇ قوۋۇقى ئالدىغا قويۇپ ۋارقىراشتى: "قانغاقان ئالىمىز!"، "ئۇلۇغ خانىمىزنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ كۆز يېشىنى سۈرتۈشىنى تىلەيمىز!"، "قاتىللارغا جازا بەرسۇن!" دېگەن ۋارقىراشلار چىقىپ تۇردى. ئۇلار خېلى ۋارقىراشقاندىن كېيىن، ئوردۇ ئاغىسى بارس-بەگ ئوردۇدىن چىقتى. ئۇنىڭ چىقىشى بىلەن ۋارقىراشلار تېخىمۇ كۈچەيدى. ئۇ بىرئاز كۈتۈپ تۇرۇپ، مەيدان جىمىغاندىن كېيىن سۆز قىلدى:

— يارانلار! ئادەم ئۆلتۈرۈش توغرا ئەمەس. ھەقىقىي قاتىلنى تېپىپ ئۇنىڭغا چوقۇم جازا بېرىش كېرەك. ئۇلۇغ خانىمىز سىلەرنىڭ ئۆيۈڭلارغا قايتىپ جاۋاب كۈتۈشۈڭلارنى تاپشۇرىدۇ. شەھەر تىنچلى-قىنى بۇزماسلىق كېرەك، ئىش چوقۇم ئېنىقلىنىدۇ، قايتىڭلار!

يەنە بىرمۇنچە كىشىلەر ئاستا-ئاستا ئارقىلىرىغا بۇرۇلۇپ مەيداد-دىن چىقىپ كەتتى. ئۇلارنى كۆرۈپ باشقىلارمۇ ئەگەشتى. ھېلىقى تالىپلار يەنە ۋارقىرايتتى.

تالىپ سىياقىدىكى بىر سەللىلىك تېز قەدەم تاشلاپ ئالدىغا

كەلدى ۋە ئوردۇ ئاغىسىغا قاراپ:

ــ چوڭ قاتىل ئىلىكىكە جازا بېرىلىشۇن! ــ دەپ ئەسەبىلەرچە ۋارقىرىدى.

ــ ئويلاپ سۆزلەش كېرەك. كىشىگە تۆھمەت قىلىشقا بولمايدۇ! ــ دېدى بارسبەگ ئۇنىڭغا ئاگاھلاندۇرۇپ.

ــ مانا بۇ نېمىگە، ئىلىكنىڭ نامى ئويۇلغان بۇ قانلىق خەنجەرگە نېمە دەيسىز؟ ــ دېدى ئۇ تالىپ غەزەپ بىلەن ۋە لاتىغا ئورالغان قانلىق خەنجەرنى بارسبەگكە سۇنۇپ.

كىشىلەر ھەيران بولۇپ بىر-بىرىگە قاراشتى.

ــ خەنجەرنى ماڭا بەرا! ــ دېدى بارسبەگ ۋە ئىلىپ قاراپ ئىلىكنىڭ خەنجىرى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئەجەبلەندى، "بىر ئويۇن بار" دەپ ئويلىدى ئۇ، كېيىن كىشىلەرگە ئىش ئېنىقلىنىدىغانلىقىنى ۋە قايتىشلىرىنى ئېيتتى.

ئوردۇ ئاغىسى قايتا-قايتا چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، كىشىلەر ئازىيىپ مەيدان بوشاپ قالدى. ئالدىدىكى بىر توپ كىشىلەر ۋارقىرىغانچە ئوردۇ قوۋۇقىنىڭ پەلەمپىيىگە يېقىنلاپ بارغانىدى، ئىككى يانىدىكى چېرىكلەر ئۇلارنى قىستىپ كەلدى. ئوردۇ ئاغىسى گەپ-سۆزسىز ئۇلارغا تىكىلىپ تۇراتتى. ئالدىدىكى تالپىلار ۋە ئۇلار بىلەن بىللە بىر توپ كىشىلەرلا قالدى. بىردەمدىن كېيىن ئۇلارمۇ ئالدى-كەينىگە قاراپ بېقىپ جىنازىنى ئاستا كۆتۈرۈپ ئوردۇ ئالدىدىن چېكىندى.

* * *

ئىككى-ئۈچ كۈن ئىچىدە يۇز بەرگەن ئىككى چوڭ ۋەقە سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ باش قېتىنچىسىنى ئاشۇردى. ئۇ بۇنىڭسىزمۇ خېلىدىن

بېرى ئەل ئىشىنى چوڭقۇر ئويلاپ كەلمەكتە ئىدى...

قاراخانىلار خانىدانلىقى بارغانسېرى ئۇلغايدى، كېڭەيدى، ئەلدە بىرلىك كۈچەيدى. ئوقۇش-ئاقارتىش ئىشلىرى خېلى ئۆسۈپ قالدى. دۆلەت بىرلىكىمۇ كۈچەيدى، ئىلىكخانلىقلار ۋە باشقا خانلار سۈتۈق بۇغراخاننى قوللايدۇ. ئايماق، كەنتلەر پەرمانغا بويسۇنىدۇ. سۈتۈق بۇغراخاننى ئالاھىدە خۇش قىلىدىغان يەنە بىر ئىش، قوچۇ ئۇيغۇر خانىدانلىقى بىلەن ماچىن خانىدانلىقى قاراخانىلار خانىدانلىقىنى قوللىدى، ئۆزئارا قېرىنداشلىق، ئىتتىپاقلىق، سەمىمىي دوستلۇق ئورنىتىلدى.

بۇ ئەھۋاللارنى ئويلىغانىدا، سۈتۈق بۇغراخاننىڭ كۆڭلى خېلى كۆتۈرۈلۈپ قالاتتى. ئەمما ئىشىنىڭ يەنە بىر ياقىنى ئويلىغانىدا، ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپ قالاتتى: ئەل ئىچى دېگەندەك تىنچ ئەمەس. تارىخچىلار بىلەن يەر ئىگىلىرى تارىسىدا، خەلق بىلەن ئەمەلدارلار تارىسىدا زىتلىق كۈچىيىپ قالدى. دىنىي زىددىيەتلەر تۈگىمىدى. پاراۋانلىق تېخى تۆۋەن. ئوقۇش-ئاقارتىش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەس. چەت ياغىنىڭ بېسىپ كىلىش ۋەھىمىسى كۈچەيدى. چەتنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل كىلىش ئۈچۈن، دۆلەتنىڭ ئىچكى ئەھۋالىنى ياخشىلاش كېرەك. چەتنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىشلا ئەمەس، ئۇ ياقتا بېرىپ سامانىلار زۇلمى تاستىدىكى تۈرك ئۇلۇسلىرىنى قۇتقۇزۇش كېرەك. چېرىك كۈچى تېخى بۇنىڭغا جاۋاب بېرەلمەيدۇ...يەنە دۆلەت خەزىنىسى...

بۇغراخان تارىخچىلار قوزغىلىڭىدىن كېيىنلا ئوردۇدىكى بەزىلەرنىڭ چەت بىلەن باغلانغان سۇيىقەستىنى ئويلاپ غەزەپلەندى.

ئاخشام كەنجىبەگنىڭ بەرگەن ئاخباراتىدىن مەلۇم بولدىكى

ياغـنىڭ ئويۇنى ئـۇزلۇكـسـز داۋام قىلىۋېتىپـتۇ. ئـش مۇنـداق بوپتىكەن:

بۇلتۇر خانلىق بىلىگ يۇرتىغا ھۇجۇم قىلىشتا يېڭىلگەندىن كېيىن، شەيخ جالالـددىن يېڭى قەست تەييارلىغانىكەن. قەست ــ ئىلكىنى يوقىتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىش بوپتۇ. ئۇنى يوقاتـماي ئوردۇدا ئۇستۇنلۇك ئالغىلى، خەزىنىچىنىڭ يۇقىـرى ھوقۇقىنى تىكلىـگـىلى بولمايدۇ، لېكىن، ئىلكىنى يوقىتىش ئاسان ئەمەس. كـشـىلەر ئۇنى ياقلايـدۇ.

ئاخىر چارە تېپىلدى: "ئۆز مۇرىتىنىڭ قولى بىلەن ئۇنىجۇقتۇرۇش، بۇ ئوبـدان چارە، ئەپلـىك چارە" دېـدى شەيـخ كۆڭلـىدىن خۇش بولۇپ. كېيىن ئۇ بۇ چارىنى ئىنتايىن مەخپىي ئېلىپ بېرىش لازىم-لىقىنى ئويلاپ، خەزىنىـچـىدىن باشـقا كىشـىگە ئېيتـماسلىقـقا قارار قىلدى. خەزىنىچى ئەلۋەتتە قوشۇلدى ۋە شەيخـنىڭ ئـش بىلەر-مەنلىكىنى ماختىدى. ئەمما، "ئىش قەتـئىي پاش بولۇپ قالماسـلىقى كېرەك" دەپ ئاگاھلاندۇردى، شەيخ ۋەدە بەردى. ئۇ خەزىنىچىدىن ئۆزىنىڭ ئىختىيارىغا كۆچلۈك، ئاغـزى چىڭ ئىكـكى ئادەم بېرىشنى تەلەپ قىلدى. خەزىنىچى رازى بولدى.

شەيخ قەشقەردە پەيدا بولغان كۈنلىرىدىن باشلاپلا قاسـاپ پالـۋانغا كۆزى چۈشـكەنىدى. "ئىنـدەكـكە كەلسلا ئىشقا يارايدىـغان ئادەم" دەپ ئويـلايتـتى ئۇ. كېيىنكى كۈنـلەردە، پالۋانـنىڭ بەش نامازدىن، جۈمەدىن قالماي مەسجىدكە كېـلىپ تۇرغىنـنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۆزىگە تارتىشقا باشلـىدى. ئۇنىڭـغا "روھانىي مېھـرىبانـلىق" كۆرسەتتى. پالۋانمۇ شەيخـنى ياخـشى كـۆرۈپ قالـدى، ئۇنى بەك ھۆرمەت قىلىدىغان بولدى. شەيخنىڭ تەكلىپى بىلەن ئۆيىگە بېرىپ

سالام بېرىپ، "نەسىھەت" ئاڭلاپ تۇرىدىغان، گاھىدا قوي كۆشىنىڭ ئوبدان جايلىرىدىن "نېسىۋە" ئاپىرىپ بېرىپ "دۇئا" ئېلىپ تۇرىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن پالۋاندىكى ساددا "دىندار"لىق ۋە ئاللا يولىدا پىداكارلىق، شەيخكە بولغان ئىخلاس بارغانچە ئېشىۋەردى. شۇنداق قىلىپ، شەيخ كۆزىنى باغلاپ تەييارلىغان بۇ "بۇركۇت"نى بىرىنچى قىلىپ خانلىق بىلىگ يۇرتىنى چېقىش ئىشىغا سېلىپ كۆردى. ئۇ شەيخىنىڭ ئويلىغان يېرىدىن چىقمىدى. ئىلككە مۇشت ئاتتىمۇ، لېكىن ئىلكىنىڭ ئىككى ئېغىز سۆزىگە ئېرىپ كېتىپ، ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورىدى، ئۆيىگە بېرىپ توۋا قىلدى. پالۋان ئىلكە ئابدۇل جاپپارنىڭ بىلىگ يۇرتىنى چېقىش قەستىنى سۆزلەپ بېرىۋەتكەنى ۋە ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقىنى ئېقرار قىلدى. ئىلىك بولسا چارە قىلىش تۆگۈل، ئۇنى ھۆرمەتلىدى، ئۇلار دوست بولۇپ قالدى. ئۇ ئىلكىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ تۇرىدۇ، ئىلىك ئۇنى ئىسىق قارشى ئالىدۇ، ئەمدى يامانلارغا ئالدانماسلىقنى جېكىلەيدۇ. پالۋان ئىلكىنى راستىنلا ياخشى كۆرۈپ قالدى. ئۇ "ئەجەب ئۇلۇغ ئادەمكەن، ئاللا مۇشۇنداق ئادەملەرنى جىقراق يارىتسا بولىمامدىكىنا" دەپ ئويلايتتى. ئۇنىڭ نەزەردە ئىلىك ئەۋلىياغا ئوخشايتتى. پالۋان ئىلكىنى ھەرقېتىم كۆرۈپ، ئۇنىڭ مېھرىبانلىقىنى ھېس قىلغاندا، بۇ "ئۇلۇغ ئادەم"گە مۇشت ئاتقانلىقىغا نومۇس قىلاتتى ۋە يەر ئاستىدىن مۇشتى تەگكەن ئىلكىنىڭ پېشانىسىگە، سۆلىغان چىشىغا قاراپ قويياتتى-دە، "بۇ ئەۋلىيا ئۇچۇن جېنىم پىدا" دەپ ئويلايتتى. بۇ يىل قۇربان ھېيىتىدا پالۋان بىر سېمىز پاقلاننى ئۆشىنىگە ئارتىپ ئىلكىنىڭ ئۆيىگە ھېيتلاپ كەلدى. ئىسپارگۇل بىلەن ھامىماچا پاقلانىنى قايتۇرۇپ كېتىشنى ئېيتىسمۇ، پالۋان گەپ قىلماي، قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ بېشىنى

ئېگىپ تۇرۇۋالدى. ئىلىك ئۇستاز كېلىپ قېلىپ ئەھۋالنى ئۇقتى، ئۇنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ چاي قۇيدى. ئۇ پالۋاننىڭ رايىنى قايتۇرماسلىق ئۈچۈن پاقلاننى قوبۇل قىلدى ۋە بىرەر سوۋغا بىلەن ياندۇرۇشنى ئويلاپ ئۆيگە قارىغاندى، تامدا ئېسىقلىق خەنجەرگە كۆزى چۈشتى. بۇ خەنجەرنى يېڭىسارلىق بىر پىچاقچى دوستى سوۋغات قىلغانىدى. ئۇنىڭ سېپىغا "ئىلىك ئۇستازغا" دېگەن سۆز چېكىپ سوقۇلغانىدى. ئىلىك خەنجەرنى ئېلىپ كېلىپ پالۋانغا سۇندى، "قاساپ پىچاققا ئامراققۇ، سىزگە خاتىرە بولسۇن" دېدى. پالۋاننىڭ خۇشلۇقى ئېچىگە سىغمىدى، ئۇ قىزىرىپ كەتتى، قوپۇپ يېرىم ئېگىلىپ تازىم قىلدى...شۇنىڭدىن كېيىن پالۋاننىڭ ئىلىك ئۇستازغا بولغان ئىخلاسمەنلىكى تېخىمۇ ئاشتى. ئۇ ئىلىكنى سېغىنغان چاغلىرىدا تامدا ئېسىقلىق تۇرغان خەنجەرنى ئېلىپ توپسىنى سۈرتۈپ، ئايلاندۇرۇپ قاراپ، يەنە ئېسىپ قوياتتى. بىركۈنى خاتۇنى ئۆي تازىلاۋاتقاندا، خەنجەر تامدىن چۈشۈپ كەتسەنىدى. ئۇ شۇنداق خاپا بولۇپ خاتۇنىغا مۇشت كۆتۈردىكى، ئەگەر ئۆيگە مېھمان كېلىپ قالمىغاندا، بۇ مۇشت بىلەن خاتۇننىڭ ھالى قانداق بولاتتىكىن ـ تاڭ! "بىلەمسەن گالۋاڭ، بۇ ئۇلۇغ كىشى بەرگەن تەۋەررۈك" دېدى ئۇ ۋە كۆتۈرۈلگەن مۇشتىنى چۈشۈرۈپ، خەنجەرنى جايىغا ئاستى. كېيىن مېھماننى قارشى ئالغىلى ھويلىغا چىقتى.

شەيخ پالۋاننىڭ ئىلىكىكە سادىق مۇرىت بولۇپ باغلانغانلىقىنى ئاللىقاچان بىلگەنىدى. بىركۈنى پالۋان ئۆيگە كەلگەندە سىناپ: "پالۋان، ئىلىك ئۇستاز سىزگە مېھرىبانغا ئوخشايدۇ، بۇ سىز ئۈچۈن شەرەپ، ئۇ ئۇلۇغ ئادەم" دېگەندە، پالۋان: "ئۇلۇغ بولمايچۇ، دۇنيادا ئاشۇنداق ئوبدان ئادەمدىن يەنە بىرسى بار دېسە،

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاپ تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلار يېڭى تورىسى

مەن ئىشەنمەيمەن" دېدى.

ــ سۆزىڭىز بەك توغرا، ــ دېدى شەيخ كۆزلىرىنى قىسىپ ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن قاراپ، ــ لېكىن، ئاشۇنداق دانا كىشىگە مۇشت ئېتىپ قويغىنىڭىز ياخشى بولمىغان-دە...

پالۋان قىزىرىپ ئوڭايسىزلاندى:

ــ ئۇ ۋاقىتتا ئابدۇل جاپپار مېنى ئالداپ كەتكەن...ئۇستاز مېنى كەچۈردى، ــ دېدى،

شەيخ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، دەرھال قارماقنى تاشلىدى.

ــ بىلەمسىز، پالۋان، يەنە شۇ ئادەم ئۇستازنىڭ جېنىنى ئالماقچى.

ــ ھە، شۇنداقمۇ؟ ــ دېدى پالۋان ۋە چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ــ نېمە دېدىڭىز؟ كىم، قانداق قىلىپ؟!

ــ يەنە شۇ سىزنى مۇشت ئاتقۇزغان ئادەم. بۇدا مۇشت بىلەن ئەمەس، پىچاق بىلەن...

ــ مەن ئۇستازنى جېنىم بىلەن ساقلايمەن، ماڭا رۇخسەت قىلسىلا شەيخىم، مەن ئۇستازنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئىتنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن!

ــ باركاللا! جانابىي ھەق تائالانىڭ دانا بەندىسىنى قوغداش يولىدا بۇنداق جان پىدا بولغان كىشىنى ئۇ ئۆز دەرگاھىدا ساقلىغاي.

پالۋان ئۆزىنى ئۇنتۇغان دەرىجىدە غەزەپلەنسىدى. ئۇ خۇددى ھازىرلا بېرىپ ئابدۇل جاپپارنىڭ كاللىسىنى ئېلىشقا تەييارلانغانغا ئوخشايتتى.

ــ ئولتۇرۇڭ دوستۇم، ــ دېدى شەيخ، ــ مەن سىزنىڭ غەيرىتىڭىزگە قايىلمەن، ئالدىراشقا بولمايدۇ، ۋاقتى-جايىنى تاللاش كېرەك.

ئىش ئەپلىك بولسۇن، ئۇ كىشىنىمۇ قوغداش كېرەك، ئۆزىمىزنىمۇ ساقلاش كېرەك.

ــ خوپ، شەيخم، مەن ئۆزلىرىنىڭ سۆزىنى ئاڭلايمەن، ــ دېدى پالۋان ئازراق جايىغا چۈشۈپ، ــ لېكىن، ئۇستازنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئادەم ئەۋلىيا بولسىمۇ، ئۇنىڭ كاللىسىنى ئالماي قويمايمەن.

ــ ھەببەللى، بەك ياخشى، ــ دېدى شەيخ پالۋانغا بېشىنى ئېگىپ، ــ ۋاقتى يەتكەندە مەن سىزگە خەۋەر قىلىمەن...

ئەسلىدە شەيخ جالالىددىن ئوبدانراق تەييارلىنىپ، پۈرسەت كۈتمەكچى ئىدى. ئويلىمىغان يەردىن ئۇشتۇمتۇت تارىخچىلار قوزغىلىڭى چىقىپ قالدى. ئەمدى بۇ ۋاقىتنى غەنىمەت بىلىش كېرەك بولدى. گادايلار پېشۋاسىغا نەيزە ئۇرۇپ، خانغا بېسىم ئىشلىتىشنىڭ پۈرسىتى كەلگەنىدى. "بۈركۈت"مۇ تەييار ئىدى. قوزغىلاڭچىنىڭ ئەتىسى كۈنى شەيخ خەزىنىچى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ چارىسىگە كۆندۈردى.

كەچلىكى شەيخ قاسىپ پالۋاننى چاقىرىپ"ۋاقتى كەلدى" دېدى ۋە چارىنى، جايىنى ئېيتىپ بەردى. پالۋان ئىككىلەنمەستىن قوبۇل قىلدى. ئۇ ئۆيىگە قايتىپ پىچاق ئىزدىدى، تاماشىكى خەنجەرگە كۆزى چۈشكەندە: "توغرا، ئۇستازغا قەست قىلغۇچىنى شەيتانىنىڭ كاللىسىنى ئۇستازنىڭ خەنجىرى بىلەن ئېلىش كېرەك!" دېگەن قارارغا كەلدى. ئۇ خەنجەرنى ئېلىپ، ئاشخانىدىكى يوغان بىلەيگە بىلەشكە باشلىدى...

تۈن يېرىمى بولغاندا كېچىدىكى ئاينىڭ يورۇقىدا پالۋان ئاتلاندى ۋە تام بويلاپ يۇرۇپ كەتتى. ھەممە ياق جىمجىت، يالغۇز پالۋان-

www.uyghurkitap.com

نىڭ ئاۋايلاپ باسقان ئاياغ ئاۋازلىرى شىپىلداپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى... ئاخىرى ئۇ، ئەزىم مەدرىسىنىڭ تېمى ئارقىسىدا پەيدا بولدى. ئاي يورۇقىدا ئۇنىڭ تامدىن يامىشىپ ئۇ ياقىغا چۈشۈپ كەتكىنى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. پالۋان ئاستا كېلىپ ھوجرىنىڭ ئارقا پەنجىرىسى تۈۋىدە ئولتۇردى. ئازراق دېمىنى ئالغاندىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى. پەنجىرىدىن چۈشكەن ئاي يورۇقىدا، ئوڭدىسىغا يېتىپ ئۇخلاۋاتقان ئابدۇل جاپپار ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ خورەك تارتقان ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى. پالۋان پەنجىرىنى ئىتتىرىپ باقسا ئېچىلمىدى. ئۇ پەنجىرىنى بىرنى ئۈرۈپلا سۇندۇرۇپ، سەكرەپ ئۆيگە كىردى-دە، ھودۇقۇپ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەيۋاتقان ئابدۇل جاپپارنى دۈم بېسىپ، ئۇنىڭ سەللىسىنى ئاغزىغا تىقتى، بېلىدىكى چىگە بىلەن ئاۋۋال قوللىرىنى، كېيىن پۇتلىرىنى مەھكەم باغلىدى. ئاندىن ئابدۇل جاپپارنى يېنى ياتقۇزۇپ، تىزى بىلەن بېلىگە دەسسىدى. ئۇنىڭ ساقلى بىلەن قوشۇپ ئېڭىكىدىن قارماپ، بېشىنى ئارقىسىغا قايرىدى. ئاندىن خەنجەرنى بېلىدىن ئالدى-دە، ئابدۇل جاپپارنىڭ ئالىسىپ تۇرغان كۆزلىرىگە قاراپ "دوزاخقا يول بولسۇن، ئىتنىڭ بالىسى" دېدى، خۇددى قۇربانلىق قوي بوغۇزلىغاندەك خاتىرجەم ھالدا "ئاللاھۇئەكبەر" دەپ خەنجەرنى ئابدۇل جاپپارنىڭ بوغۇزىغا ئۇردى. ئېتىلىپ چىققان قان تامىغا چاچرىدى. ئابدۇل جاپپار تېپىرلاپ-خىرقىراپ كېيىن جىمىپ قالدى...پالۋان بىرنەچچىنىڭ شەپىسىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى پەنجىرىگە ئاتقاندا، بېلىدىكى خەنجەر چۈشۈپ قالدى. ئۇ تامدىن ئاتلاپ چۈشكەندە، كۆزىدە چاقماق چاققاندەك بولۇپ كەتتى. ئۇ نېمە ئىش بولغىنىنى بىلمەيتتى...

پالۋان ئېسىگە كەلگەندە، بىر ئۆينىڭ ئىچىدە، كارىۋاتتا ياتقانلىقىنى، ئالدىدا ئىككى يىگىت قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەيران قالدى. ئۇ ئورنىدىن قوزغالماقچى بولغانىدى، بېشى زىڭىلداپ ئاغرىپ، بولالمىدى. "قوزغالماڭ، پالۋان، ــ دېدى بىر يىگىت، ــ بېشىڭىز قاتتىق يارىدار بولغان". يىگىت ئۇنىڭغا ئەھۋالىنى ئېيتىپ بەردى: مەدرىسىنىڭ ئارقىسىدىكى يولدا بۇ ئىككى يىگىت ئۆتۈپ كېتىپ بارسا، ئىككى ئادەم ھۆمۈدەپ ــ ھاسىراپ تاغاردا ئېغىر بىرنېمىنى كۆتۈرۈپ كېتىپ بېرىپتۇ. يىگىتلەر بىر ئىش بارلىقىنى پەملەپ، تۆيۈقسىز ھۇجۇم قىلىپ ئاۋۇ ئىككىسىنى ئۇرۇپ يىقىتىپ قوللىرىنى باغلاپتۇ. تاغارنى ئاچسا پالۋان چىقىپتۇ. ئۇ، گەپ قىلالماپتۇ، ھوشسىز ئىكەن، كوچىنىڭ نېرىسىدىن ئىككى قاروۇغچى قىچقىرىپ ئاۋۇ ئىككىسىنى ئېلىپ كېتىشكە بۇيرۇپتۇ. پالۋانىنى بولسا شەھەر قاروۇغچى مەھكىمىسىگە ئېلىپ كېتىپتۇ... پالۋان ئاڭلاپ ھەيران بولدى، "سىلەر مېنى ئۆلتۈرمەكچىمۇ؟ مەن ئۇستازنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئابدۇل جاپپارنى ئۆلتۈردۇم. ئۇستاز ساق قالدى. مەن ئۆلىمەي" دېدى ــ دە، يەنە ھوشىدىن كەتتى. كېيىن ھوشىغا كېلىپ پالۋان ئەھۋالنى تولۇق سۆزلەپ بەردى. ئىش ئايدىڭلاشتى. قاروۇغچى مەھكىمىسى سۈيىقەست ئىشىغا چارە قىلىشقا ئۇلگۈرمىگەنىدى، بامدات نامىزىدىن كېيىنلا نامايىشچىلار كوچىغا چىقىپ كەتتى. قاروۇغچى باشلىقلىرىمۇ شۇ ئىش بىلەن بولۇپ كەتتى.

كەنجىبەگ ئەھۋالنى ئۇقتى. ئۇ، شۇ ئاخشىمى شەيخ جالالدىننى تۇتتى. ئاندىن، بەردى باي بىلەن باي ئوغلىنىمۇ تۇتتى. كەنجىبەگنىڭ ئۇزۇندىن بېرى كۆزىتىشى بويىچە قىلغان گۇمانى توغرا چىقتى. قوي تېرىسىگە ئورالغان بۆرە ئاشكارا بولدى. لېكىن

بۇنىڭ ئوردۇدا تەرىكى بار ئىدى. بۇ تەرەپ ــ خەزىنىچى ئىدى. كەنجىبەگنىڭ بىر ئولچىنى تۆتۇش هوقۇقى بولمىغانلىقتىن، ئۇنى خانىنىڭ قارار قىلىشىغا قالدۇردى...

سۈتۇق بۇغراخان ياغىنىڭ يوشۇرۇن ساقلىنىپ تۇرۇشىغا غەزەپ-لەندى، لېكىن، ئۇلارنىڭ ئۆزىنى پاش قىلغانلىقىغا يەنە خۇش بولدى. بۇغراخاننىڭ دوستلىرىمۇ "بۇ يامان ئىش، هەم ياخشى ئىش بولدى" دەيىشتى. مانا مۇشۇنداق قىيىن، چىگىش ئىشلار سۈتۇقنى قىينايتتى. ئۇ ئوك-سولدىن چوك ئىككى تاغ قىتاپ كېلىۋاتقاندەك، يۇقىرىدىن كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان قانداقتۇر بىر دەهشەت بېسىپ كېلىۋاتقاندەك هېس قىلاتتى. يېقىنقى ۋەقەلەر بولسا بۇ بېسىمنى كۈچەيتىۋەتتى. "قانداق قىلىش كېرەك؟" بۇ سوئال سۈتۇق بۇغراخاننىڭ كۆز ئالدىدىن زادى كەتمەيتتى. بىرىگە جاۋاب تاپسا يەنە بىرى كېلەتتى. بۇدا بۇ سوئال ئۇنىڭغا ئىلگىرىكىدىن قاتتىقراق قويۇلدى. ئۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى تۆزۈك ئۇخلىيالمىدى.

"چارە تېپىش كېرەك، ــ دەپ ئويلايتتى ئۇ، ــ يا يول تېپىپ هەممە ئىغىر يۈكتىن قۇتۇلۇش، يا بولمىسا ئاشۇ تاغلار ئارىسىدا مىجىلىپ تۈگەش كېرەك!...ياق، تۈگەپ كېتىشكە هەرگىز بولمايدۇ. بۇ سېنىڭ تۈگىشىڭلا ئەمەس، ئەلنىڭ تۈگىشى بولىدۇ...چوقۇم يول تېپىش كېرەك، چارە تېپىش كېرەك...ئەل بار، كۈچ بار..."

سۈتۇق بۇغراخان ئاخشام تۈن يېرىمىدىلا "ئۇيغۇرۇش هالقىسى" نىڭ ئەزالىرى ئارسلانبەگ ۋە ئىلىك ئولچىنى قىچقىرىپ مەسلىھەتـ لەشتى. ئۆيدە دەم ئېلىۋاتقان ئۇستاز بىلگە تېكىننىمۇ مەسلىھەتكە تەكلىپ قىلدى. خانىش ئايدىڭ، ئوردۇ ئاغىسى بارسبەگ،

توغرۇلىبەگ ۋە قىلىچلارمۇ قاتناشتى. شۇ تاپتا، ئاخشام توختاپ قالغان مەجلىس داۋام قىلماقتا.

سۇتۇق بۇغراخان خېلىدىن بېرى ئۆزىنىڭ ئەلنىڭ ئىچكى-تاشقى ئەھۋالى توغرىسىدا ئويلىغانلىرىنى، يېقىنقى ۋەقەلەر قېيىنچىلىقلارنى كۆپەيتكەنلىكىنى ۋە قېيىنچىلىقلارنى چوقۇم ھەل قىلىشتا نىيەت باغلىغانلىقىنى ئېيتىپ، "نىيەتقۇ نىيەت. لېكىن، قانداق چارىلەر بىلەن بۇ قېيىنچىلىقلارنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، كۆزلىگەن نىيەتكە يەتكىلى بولىدۇ؟" دېدى ۋە دوستلىرىغا ئۇمىدۋارلىق بىلەن نەزەر سالدى.

بۇ مەسىلىلەر سۇتۇقنىڭ دوستلىرىمۇ ئويلىشىپ كېلىۋاتقان ئەلنىڭ چوڭ ئىشلىرى، مۇرەككەپ، قىيىن مەسىلىلەر ئىدى. بىلگە تېكىن ئۆيىدە دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدا كۆپرەك ئويلايدىغان، بۇلتۇر سۇتۇق بۇغراخان بىلەن كۆرۈشكەندە، ئويلىغانلىرىنى ئېيتقانىدى. ئارسلان بىلەن توغرۇل چېرىك ئىشلىرى يېقىدىن جىقراق ئويلايتتى، خانىش ئايدىڭ بىلەن قىلىچ چەتئەلنىڭ ھۇجۇمىغا قانداق تاقابىل كېلىش توغرىسىدا ئويلايتتى. ئىلىك ئولچى بولسا ئىشنى تۈپتىن ھەل قىلىشنى ئويلايتتى. بۇ ئىككى كۈندىن بېرى ئۇلارمۇ جىددىي ئويلاشتى ۋە پىكىر ئېلىشتى.

ــ ئىشنى تەكتىدىن ئويلاش كېرەك، ــ دېدى ئىلىك جىم-جىتلىقنى بۇزۇپ، ــ ئۇل چىڭ بولمىسا تام تۇرمايدۇ. يىلتىزمۇ سۇ ئىچمىسە دەرەخ قۇرۇپ قالىدۇ. يەر مەسلىسى ــ تۈپلۈك مەسىلە. كۆپ يەر ئىگىلىرىنىڭ بىر قىسىم يەرلىرىنى تارتىۋېلىپ يەرسىزلەرگە بېرىش كېرەك ئىدى. يەرسىزلەرمۇ ئۆز يەرلىرىدە ئۆزى ئۈچۈن ئىشلەپ قورساق باقىۋىن...

www.uyghurkitap.com

— توغرا گەپ، — دېدى بىلىگە تېكىن ئاق ساقاللىرىنى سىلاپ، — بۇ توغرىدا خېلىدىن بېرى ئويلاشتۇق. تارىغچىلار زۇلۇمنا چىدىمايلا كۆتۈرۈلدى. ياغى بولسا سۈيىقەست بىلەن خانداللىقنا بېسىم ئىشلەتمەكتە. ئۇلار نېمىشقا ئىلىك ئۇستازنى نىشانلىدى؟ ئىلىك ئۇلارنىڭ جانجان مەنپەئەتىگە چېتىلىدىغان كۆز قاراشلاردا بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار ئۆزلىرىنى ئاشكارىلىدى، دەپلا بىر ئىككىسىنىڭ دەككىسىنى ببرېپ بولدى قىلماسلىق لازىم. ئەمدى تۈپلۈك ئۆزگىرىش پەيدا قىلالايدىغان بىر قارارغا كېلىش ۋاقتى كەلدى. ئىلىك ئۇستاز ئېيتقاندەك ئەلنىڭ ئۇلىنى چىڭىتىش كېرەك. قىسقىسى، ئەل تەۋزۇمىدە بىر چوڭ ئۆزگىرىش قىلىش، ئەزەلدىن سۆزى بىلەن ئېيتقاندا "ئىسلاھات" قىلماق كېرەك...

سۈتۈق بۇغراخان قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ چوڭقۇر ئويلاپ ئولتۇراتتى. باشقىلارمۇ ئويغا چۆشۈپ قالدى. بۇ، راستتىنلا باش قاتۇرىدىغان چوڭ ئىش ئىدى. "كىچىك ئىش ئەمەس، — دەپ ئويلايتتى سۈتۈق بۇغراخان، — تەۋزۇمىدە ئۆزگىرىش قىلىش، ئۆزگەرتىش، يەر ئىگىلىرىنىڭ يەرلىرىنى تارتىۋېلىش، پۇلىلىرىنى تارتىۋېلىش...بۇلۇپ ببرىشقۇ ئاسان گەپ، لېكىن ئۇلار ببرەمدۇ، بەرمەسچۇ؟...زورلۇق بىلەن تارتىۋالساق، ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالمامسەن!...

— "تارتىۋېلىش، بۇلۇپ ببرىش" ئوبدان چارە، — دېدى خانىش،— كۈچ ئىشلىتىش كېرەك. چەتئەلدىكى پايلاقچىسى شەيخ بىلەن ئۇنىڭ ئىككى شېرىكىنى تۇتۇشلا يەتمەيدۇ، ئۇلارنىڭ ئوردۇدىكى كونا تەرىكىنى يوقىتىش كېرەك. ئېلىش-ببرىش، تەڭشەش ئۈچۈن دۆلەت پەرمانى چىقىرىش، ئەگەر بويسۇنمىسا جازا ببرىش كېرەك، —

خانىش بىرتاز ئويلۇپلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ يەر ئىگىلىرى گىمۇ مۇڭاپىق قالدۇرۇش كېرەك. قانچىلىك ئېلىپ، قانچىلىك قالدۇرۇش كېرەك؟ كىمگە قانچە بېرىش كېرەك؟ بۇ، ئوبدان ئويلايدىغان ئىش.

سۈتۈق بۇغراخان ئويچان هالدا پىكىرلەرنى ئاڭلايتتى.

ــ ئۇلار قىلىچ بويىنىغا تەگمىگىچە تەن بەرمەيدۇ، ــ دېدى تارسلان، ــ ئۇلاردىن قورقاق كۆپچىلىكتىن ئايرىلىمىز، كىمدىن قانچىلىك ئېلىش، كىمگە قانچىلىك بېرىشنى ئويلاشقان ياخشى. مېنىڭچە ئاۋال چېرىكلەرگە، چېرىك ئۆيلىرىگە، قوشۇنلىدىن قايتقان چېرىكلەرگە بېرىش، يېرى ئاز چېرىكباشلىرىغا بېرىش كېرەك. چېرىكلەرنىڭ كۆپچىلىكى گاداي بالىلىرى، ئۇلار جان تىكىپ ئەلنى قوغدايدىغانلار، ئۇلارنىڭ كۆڭلى تىنچ بولسا، دۆلەتتىن رازى بولسا بولمايدۇ.

ــ چېرىكلەر ئۆيى، بالا ــ چاقلىرىدىن كۆڭلى ئارام تاپسا چېرىك كۆچمىز چىڭ بولىدۇ، ــ دەپ قوشۇپ قويدى توغرۇلبەگ.

قىلىچ باشقىلارنىڭ سۆزلىرىگە قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن دېدى:

ــ هازىر ئەلدە زىتلىق چوڭ، بايلار ــ گادايلار ئىككى تەرەپ، چېكى ئوچۇق. دۆلەت قايسى تەرەپتە تۇرىدۇ؟ چوقۇم بودۇنىڭ ئەڭ كۆپ سانىنى تۇتقان، بايلارنى، بىزنى، دۆلەتنى بېقىۋاتقان تارىغچىلار، هۈنەرۋەنلەر تەرەپتە تۇرۇش كېرەك. بۇ تۇپلۇك ئىش. شۇنداق قىلغاندا بودۇن رازى بولىدۇ، بىزنى ياقلايدۇ، ئازچىلىق نارازى بولۇپ بىزگە قارشى بولسا، بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق. يۆلەنچىكسىز چىڭ بولسا، قورقۇلۇق ئەمەس...

دوستلىرىنىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇغراخاننىڭ چىرايى ئېچىلغاندەك، مېڭىسىدىكى چىگىش يېشىلگەندەك بولدى.

ــ ئوبدان سۆزلەر بولدى، ــ دېدى بۇغراخان، ــ ئالدىمىزدىكى ياغىنا قارشى تۇرايلىق. ئىشنى تەكتىدىن ھەل قىلىش، تۇزۇمدە ئۆزگىرىش قىلىش، بارلاردىن ئېلىپ يوقلارغا بۆلۈپ بېرىش ــ بۇ، بەك ئوبدان پىكىرلەر. شۇنداق قىلايلۇق. ھازىرغىچە "بېسىشمۇ"، "يۆلەشمۇ" بوش بولدى. ئەمدى قاتتىقىراق بېسىش، ئوبدانراق يۆلەش كېرەك. ئۇلىنى كۆچەيتىش، بىنائى قوغداشنىڭ تۈپلۈك يولى. توغرا گەپ... ــ بۇغراخان بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ، سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ــ بىز كۆپچىلىك بودۇن تەرەپتە ھەم چېرىكلەر تەرەپتە تۇرىمىز. لېكىن، بايلارنىمۇ تاشلىۋېتىشكە بولمايدۇ. ئۇلار ئۇل بولمىسىمۇ، بىر ئاساسىي غول شاخ. ئۇلار بولمىسىمۇ بولمايدۇ. كىمدىن قانچىلىك ئېلىپ، كىملەرگە قانچىلىك بېرىش كېرەك؟ بۇ، ياخشى ئويلايدىغان ئىش. بولمىسا چاتاق مۇشۇ يەردىن چىقىدۇ. مېنىڭچە: ئۆزىگىمۇ قالدۇرۇش، دۆلەتكە، يۇقىرى ئەمەلدارلارغا، يۇقىرى چېرىكباشلىرىغا، چېرىكلەرگە، ئاندىن نامراتلارغا بۆلۈش كېرەك. كىمگە قانچىلىك ئۇلۇش تېگىدىغانلىقىنى ئىلىك ئولچى توغرۇلىۋېگ، بارسىۋېگ ۋە قىلىچلار مەسلىھەتلىشىپ بىر پىكىر تەييارلىسۇن...

ــ خانىنىڭ پىكىرلىرى بەك توغرا. شۇنداق قىلايلۇق، بىر پىكىرمۇ تەييارلايلۇق، ــ دېدى ئىلىك سالماق ئاۋاز بىلەن، ــ ئۆزىگە قانچىلىك قالدۇرۇش، كىملەرگە قانچىلىك بۆلۈش كېرەك؟ ئۆزىگە كېرىكىدىن ئوشۇق ھەتتا بىرنەچچە ھەسسە ئوشۇق قالدۇرۇشقا مۇ بولىدۇ. كۆپ قالدۇرسا، ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى سۈندۈرغىلى

بولمايدۇ. بۆلۈپ بېرىشته دۆلەتكه بىر قسمنى قالدۇرغان ياخشى، دۆلەت ئالمچىلا بولماي، ئۆزىنىڭ قورسقنى ئازراق بولسمۇ ئۆزى باقىدىغان بولۇن، ئۇنىڭدىن قالغىنىنى ئاۋۋال تاربغچى، ئىشلەمچى نامراتلارغا، ئاندىن چېرىكلەرگه ۋه چېرىكباشلىرىدىن يېرى، پۈلى ئازلارغا بېرىش؛ دۆلەت ئەربابلىرى ۋه ئەمەلدارلارغا بەرمەسلىك كېرەك. چۈنكى ئۇلار يېرى جىق، پۈلى جىق ئادەملەر. ئايرىم يېرى يوق، پۈلى ئاز، پارا يېمەيدىغان ئەمەلدارلارغا بولسا ئاز-تولا بېرىشنىمۇ ئويلاشساق بولار...

— قاراڭلار، دوستىمىز ئىلىك ھەمىشه بىزگه بىگىز سانجىغىنى سانجىغان، — دېدى بۇغراخان كۈلۈپ، — بۇمۇ ياخشى، كىشى ئوخلاپ قالمايدۇ. باشقىلار نېمه دەيسىلەر؟

باشقىلار قوشۇلىدىغانلىقنى بىلدۇردى. سۇتۇق بۇغراخان رازى بولدى.

* * *

نۆۋەتتىكى ئوردۇ كېڭەشمىسى ئالدىدىن ئولچى ئەربابلار تەخت سارايدا جەم بولۇپ خانىنى كۈتەتتى. كىشىلەر جىمجىت، قورقۇنچ باسقاندەك يەر ئاستىدىن بىر-بىرىگه قاراپ ئولتۇرۇشاتتى. سۇتۇق بۇغراخان چىقىپ قالغاندا، ئۇلار ئورۇنلىرىدىن قوپۇپ، باشلىرىنى ئەگدى. خان خانىش بىلەن تەختكه ئولتۇرغاندىن كېيىنمۇ ھېچكىم ئولتۇرۇشقا جۈرئەت قىلالماي، باشلىرىنى ئەگكىنىچه قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇشاتتى.

— ئولتۇرىلى جانابلار، — دېدى خان ۋه قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ ئولتۇرغانلارغا قاراپ چىقتى. بەزىلەر ئەنسىز، بەزىلەر ئەركىن ئولتۇرۇشتى، خەزىنچى بولسا قاپاقلىرىدىن قار ياغدۇرۇپ ئەندىشىلىك

www.uyghurkitap.com

ئولتۇردى، ــ بىرنەچچە كۈندىن بېرىكى ئىشلار توغرىسىدا كېڭىشىدۇق، ــ دېدى خان.

ــ كەچۈركەيلا ئۇلۇغ خان، ــ دېدى تىترەپ قوپۇپ ئالۋاڭ ياساق ئولچىسى، ــ تارىخچى كادايلار ئەزۋەيلەپ كەتتى. ئۇلار ئالۋاڭ تۆلەشكە قارشى، بەگلەرگە پۇت ئاتماقتا، يەنە تەخ كۆتۈرۈپ، توپىلاڭ چىقىرىپ ئادەم ئولتۇردى. ئاندىن قالسا، ئابدۇل جاپپارنى ئۆلتۈرۈش ئىشى...بۇنداق ئىشلار بولسۇەرسە دۆلىتىمىزنىڭ ئورنى، داڭقى قانداق بولاركىن...

ــ مۇشۇنداق بولسۇەرسە، يول قويمۇەرسەك دۆلىتىمىز خاراپ بولىدۇ، ــ دېدى ئىلىك غەزەپ بىلەن قوپۇپ، ــ ئۇلارنىڭ ھېچ نېمىسى بولمىسا ئالۋاڭنى قانداق تۆلەيدۇ؟ ئابدۇل جاپپارنى ئۆلتۈرۈش ئويۇنىنىڭ سىرى ئېچىلدى، بۇ ئىشنى ئويۇشتۇرغۇچى تەن ئېلىشى كېرەك!

ــ تارىخچىلارغا ئالۋاڭ ـ ياساق ئېغىرراق بولۇپ قالغان، ئۇنى ئازايتىشقا بولىدۇ، جانابىي ئۇستاز، ــ دېدى خەزىنىچى ئوغلايسىز ئورنىدىن قوپۇپ قامىلاشمىغان كىنايە بىلەن، ــ لېكىن، ئۇلارنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى قوللاشقا بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ نەشتىرى بۇغرا ـ خانغا قارىتىلدى. ئۇلار كىمدىن يەر تەلەپ قىلماقچى؟ ئۇلارنى قوللاشنىڭ نەگە باردىغانلىقىنى ئويلىشىش كېرەك! ــ ئۇ ھېيلىگەر كۆزى بىلەن ئىلىكىكە قارىۋېلىپ داۋام قىلدى ــ ئابدۇل جاپپارنى ئۆلتۈرۈشنى ئۇيۇشتۇرغۇچىنى باشقا يەردىن ئىزدەپ ئاۋارە بولماسلىق كېرەك...قانلىق خەنجەر گۈۋاھلىق بەرمەسمىكەن!...

ــ توغرا گەپ، ــ دېدى بىلگە تېكىن، ــ ئىشنىڭ تۈگىنى ئەنە شۇ قانلىق خەنجەردە، خەنجەر ئويۇنىنىڭ سىرىنى ئاشكارا

قىلىش كېرەك.

ــ ئۇلۇغ خاندانلىقىمىز ئوردۇسىدا يىگىرمە يىللار زەھىرىنى چېچىپ كەلگەن يىلانىنى ئۇۋۇسىدىن تۇتۇپ چىقىش كېرەك! ــ دېدى ئايدىك غەزەپ بىلەن، كېيىن، ــ ئۇنىڭ چىت ياقىلىق يېڭى پىرى قاپقانغا چۈشتى، ــ دەپ قوشۇپ قويدى.

ئولتۇرغانلار چۆچۈپ بىر-بىرىگە قارىشىۋالدى، گۇمانلىق كۆزلەر كېلىپ خەزىنىچىگە تىكىلدى. ئۇ قويىنىدىن ياغلىقىنى ئېلىپ پېشانىسىنى سۈرتتى ۋە چاندۇرمىغان بولۇپ دېدى:

ــ بەك توغرا. ئويۇنىنىڭ يىلتىزى ئوردۇدا، ئۇنى كولاپ چىقىرىش كېرەك، قانداق دېدىم، جانابىي ئىلىك ئۇستاز!...

ــ يېتەر، ئەمدى، جانابىي خەزىنىچى،ــ دېدى خان سالماق ئاۋاز بىلەن، ــ ئويۇنچىلارنى يىغىشتۇرۇش ۋاقتى كەلدى. بۇ يېڭى ئويۇن ئەمەسلىكى ئۆزىڭىزگە ئايان. ساۋۇقبەگ گۇرۇھىنىڭ باشلىقى كىم؟ كۆكيار مىڭباشى بىلەن تىل بىرىكتۇرۇپ، خانىنى ئاغدۇرماق بولغان كىم؟ "دىۋانە" دوستۇڭنى يوشۇرالمىسەن؟ يېڭى دوستۇڭ، كېيىن باغدادلىق شەيخىچۇ؟ مەككارلىق بىلەن ئابدۇل جاپپارنى ئۆلتۈرۈپ، ئىلىك ئۇستازغا ئارتماق بولغان كىم؟...بۇ قىلمىش-لىرىڭدىن تانالامسەن؟ ــ خان بارغانچە قىزىپ سۆزلىدى، ــ چەت ياغى پايلاقچىسى بىلەن بىرلىشىپ خاندانلىقىمىزنى ئاغدۇرۇشقا ئورۇنغان قىلمىشىڭدىن تانالامسەن، ئىتنىڭ بالىسى! ــ خان شىرەگە قاتتىق مۇشتلاپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى، ــ سەن يەنە بىزنى ئالدىماقچىمۇسەن؟!

خەزىنىچى تەختنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىز چۆكتى:

ــ ئۇلۇغ خانىم، مەن گۇناھكار، مېنى كەچۈرگەيلا...

www.uyghurkitap.com

— جاللات! — ۋارقىردى خان.

ئىككى جاللات كىرىپ، يېلىنىپ-يېغىلاپ تۇرغان خەزىنىچىنىڭ سۆزىگە ئېلىپ چىقىپ كەتتى. سارايىنى قاتتىق سۇر باستى.

بۇغراخان ئۆزىنى بېسىۋېلىش ئۈچۈن بولسا كېرەك، ئۇدۇل قاراپ بىرپەس ئولتۇرغاندىن كېيىن سۆز باشلىدى:

— بىز بوشلۇق قىلدۇق. بۇلارنىڭ شەيتانلىقى بىلىنىپ تۇرغان بولسىمۇ قاتتىق قوللۇق بولمىدۇق. ساۋاقنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك. بىز مۇنداق قارارغا كەلدۇق:

1. چەت ياغى پايلاقچىسى، ئاتالمىش "باغدادلىق شەيخ" بىلەن بىرلىشىپ ئاغدۇرمىچىلىق ئېلىپ بارغان تېكىن ئاغىچى، بەردى باي، ھاكاۋۇرلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىش؛

2. بۇ مۇناپىقلارنىڭ بارلىق مۇلۇكلىرىنى خانلىققا ئېلىپ، بىر قىسىم يەرلىرىنى ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكى تارىغچىلارغا، نامراتلارغا بۆلۈپ بېرىش؛

3. بۇ مۇناپىقلارنىڭ قىلمىشلىرىنى پۈتكۈل ئەلگە جاكالاش؛

4. ئەلدىكى تارىغچىلار، مالچىلار، چېرىكلەرنىڭ تىلەكلىرىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن يەر، سۇ، مالنى تەڭشەش؛

5. خانداننىڭ نامىدىن يەر-سۇ، مال تەڭشەش پەرمانى چىقىرىش.

پەرماننى ئوردۇ ئاغىسى بارسبەگ ئوقۇپ بەرسۇن.

ئوردۇ ئاغىسى پەرماننى ئوقۇدى. ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن قوپۇپ ھۆرمەت بىلەن ئاڭلىدى:

"قاراخانىلار خاندانلىقى دۆلىتىنىڭ يەر، سۇ ۋە چارۋا مال تەڭشەش پەرمانى:

يەر ۋە مالغا ئىگە بولۇشتىكى ئېغىر تەڭسىزلىك ئەلگە ئېغىرچىلىق كەلتۈرمەكتە. بارلارنىڭ بەك جىق، يوقلاردا يوق. چوڭ يەر ئىگىلىرى ئوزىنىڭ يەرلىرىگە باغلىۋالغان يەرسىزلەرنى، ئاز يەرلىكلەرنى ھەقسىز ئىشلىتىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە خالىغانچە ئۇرماقتا، ئۆلتۈرمەكتە. ئۇلارنىڭ يېرى بار، چېرىكى بار. نامرات تارىغچىلار، مالچىلار دوزاخ ئازابىغا چىدىماستىن قارشىلىق قىلماقتا. تىلەكلەر قويماقتا. دۆلىتىمىز تارىغچىلارنىڭ "تىرىكلىك، ئەركىنلىك، يەر" دېگەن تىلەكلىرىنى قوللايدۇ. كىشىلەر ئۆز يەرلىرىدە ئۆزى ئۈچۈن ئەمگەك قىلىپ، ئۆزىنى باقالايدىغان، ياللانغانلار ئۆزىگە لايىق ئىش ھەققى ئالالايدىغان بولسۇن.

دۆلىتىمىز يەر-سۇ، مال-ئوتلاقلارغا ئىگە بولۇشتىكى تەڭسىزلىكنى تەڭشەش ئۈچۈن مۇشۇ پەرمانىنى چىقاردى.

ئىلىش:

1) يەر ئىگىلىرىنىڭ يۇز پاتمانلىقتىن① ئوشۇق يەرلىرى دۆلەتكە ئېلىنىدۇ. قالدۇرۇلغان يەرنىڭ لايىقىدىن ئوشۇق يەرگە سۇمۇ ئېلىنىدۇ.

2) چارۋا ئىگىلىرىنىڭ قوي ھېسابىدا بەش مىڭ قويدىن ئارتۇقى ئېلىنىدۇ. قالدۇرۇلغان مالغا كېرىكىدىن ئارتۇق ئوتلاقمۇ ئېلىنىدۇ.

3) چېرىكباشلىرىدىن، تۆرىلەردىن ئېلىنمايدۇ.

بېرىش:

ئېلىنغان يەر-سۇ، مال-ئوتلاقلاردىن ئونىدىن ئىككىسى دۆلەتكە قالدۇرۇلۇپ، قالغىنى بۆلۈپ بېرىلىدۇ.

---

① بىر پاتمان — 132 كىلوگرام، 13 مو، 8.50 چارەكلىككە توغرا كېلىدۇ.

1) يەرسىز ئىجارىچى، يالىلانما تارىخچىلارغا ئۇيۇشۇپ ئون پاتمانلىقتىن، يېرى ئازلارغا بەش پاتمانلىقتىن يەر، تېگىشلىك سۇ بېرىلىدۇ.

2) بىر چېرىك ئۆيىگە (ئۆيىگە قايتىقانلارمۇ بار) ئون پاتمان، ئونباشىغا ئون بەش پاتمان، يۈزباشىغا يىگىرمە پاتمان، تۈمەنباشىغا ئەلىك پاتمان، سۇباشىغا يۈز پاتماندىن يەر ۋە تېگىشلىك سۇ بېرىلىدۇ.

3) مالسىز چارۇچىلارغا يۈز قوي، ئاز مالليقلارغا ئەللىك قوي، چارۇچى چېرىكلەر ئۆيىگە ئىككى يۈز قوي، چېرىكباشىلىرىغا بەش يۈزدىن مىڭگىچە قوي ھەم تېگىشلىك ئوتلاق بېرىلىدۇ.

باشقا بەلگىلىمىلەر:

1) يەر ئىجارە ھەققى، جازانە ئۆسۈمى ئازايتىلىدۇ. دۆلەت سالقى ــ يوقلاردىن ئالماسلىق، ئازلاردىن ئاز ئېلىش، جىقلاردىن جىق ئېلىش يولغا قويۇلىدۇ. ھەرقانداق كىشىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئالۋاڭ ـ ياساق ئېلىشىغا يول يوق.

3) ئادەم ئۇرغۇچىغا قاماق جازاسى، ئۆلتۈرگۈچىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ.

يەر ئىگىلىرىنىڭ ئايرىم چېرىك تۇتۇشىغا بولمايدۇ.

مۇشۇ پەرمانغا بويسۇنمىغانلارغا دۆلەت قانۇنىغا بويسۇنمىغانلار قاتارىدا جازا بېرىلىدۇ.

بۇ پەرماننى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، دۆلەتلىك، ئايماقلىق، يېزىلىق "تەكشەش تۈگرىكى" قۇرۇلىدۇ.

قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ خانى سۈتۈق بۇغراخان.

توڭگۇز يىلى، بەشىنچى ئاي."

پەرمانىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ھەممە بىردەك "ئۇلۇغ خانـ مىزنىڭ پەرمانىغا قايىل بىز!" دېدى تازىم قىلىپ.

ــ يەنە ئوردۇ ئەمەلدارلىرىدا ئالماشتۇرۇش قىلىشنى قارار قىلدۇق، ــ دېدى خان ۋە قولىغا بىر قەغەزنى ئېلىپ ئوقۇدى:

ــ چەت ئەل ئىشلىرىغا يەنە خانىش ئايدىڭ باشچىلىق قىلدۇ.

ــ ئىلىك ئۇستاز ــ بىلىگ ئاقارتىش ئولچىسى.

ــ بارسبەگ ھاجىپ ــ ئوردۇ پۇتۇكچىسى.

ــ قىلىچبەگ ئوردۇ ئاغىسى.

ــ كەنجىبەگ ــ قاروغچى ئىشلار ئولچىسى.

ــ بۇركۇتبەگ ــ ئاغمچى.

ــ ئەركىن ــ ئوردۇ قاروغباشى.

ــ قوچقار ــ شەھەر قاروغچىباشى.

چېرىك ئىشلار ئولچىسى يەنە ئارسلانبەگ.

سۇباشى يەنە توغرولبەگ.

ئالۋاڭ ـ ياساق ئولچىلىقى تارىخ ـ چارۋىچىلىق ئىشلىرىغا ئۆزگەرـ تىلىپ، ئولچىلىققا شىربەگ قويۇلىۇن.

ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن قوپۇپ تازىم بىلەن تۇغەل رازى بولغانلىقلىرىنى بىلدۇردى.

ئۇيغۇر كتاب تورى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

تۆتىنچى باب

يۇرۇشكە تەييارلىنىش

سۈتۈق بۇغراخان تەختكە ئولتۇرغىلى يىگىرمە توققۇز يىل بولدى. بۇ مەزگىل ئىچىدە ئەلدە ئاجايىپ زور ئىشلار بولدى، ئۇتۇق ـ يېڭىلىش، يەنە ئۇتۇق... بۇغراخان ۋەزىيەت تەرەققىياتىدىن رازى ئىدى. ئالدىنقى يىلى يەر، سۇ، مال، ئوتلاق تەقسىماتىنى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئەل تۇزۇمىدە ئۆزگىرىش بولدى. يەر ئىگىلىرىنىڭ يەرلىرى ۋە چارۋىدارلارنىڭ مالىلىرى مەلۇم ساندا ئازىيىپ ھەيۋىسى سۇندۇرۇلدى. يەرسىز، ئاز يەرلىك تارىغىچىلار ئاز ـ تولا يەرلىك بولدى، ھوقۇقلۇق بولدى. چېرىكلەر چېرىكتىن تارتىپ سۆكمەنگىچە جىقراق يەر ـ سۇ، مال ـ ئوتلاققا ئىگە بولدى. يەر ـ سۇ، مال ـ ئوتلاققا ئىگىدارلىقتىكى ئۆزگىرىش، ئاۋۋال دۆلەتنىڭ، ئاندىن تۆرىلەرنىڭ، چېرىك ئەمەلدارلارنىڭ، كېيىن يەنە ئېكىتار ـ يەر ئىگىلىرىنىڭ، ئاندىن قالسا چېرىكلەرنىڭ، تارىغىچىلارنىڭ بولدى. تارىغىچىلار ئىگىسىزلىكتىن ئىگىلىكىگە ئايلاندى. چېرىكلەر يەر، مالدا ئۇستۈنلۈككە ئىگە بولدى. ھەم چېرىكلەرگە يۇقىرى سىياسىي ھوقۇق بېرىلدى. بۇ، فېئودالىلىق تۈزۈمىدىكى چوڭ ئىسلاھات ئىدى. شۇنىڭ بىلەن، خاندانلىقتا ھەربىي فېئودال دۆلەت تۈزۈمى ئورنىتىلدى. بۇ ئەھۋال ئەلنىڭ ئەمىلىكى ۋە ئۇيۇشقاقلىقىنى ئاشۇردى، دۆلەتنىڭ كۈچى ئۇلغايدى.

ئەلده تەبئىي زىتلىق بار ئىدى. تۆپ زىتلىق ــ يۇقىرى بىلەن تۆۋەن تەبىقىلەرنىڭ زىتلىقى ۋە ئىككى خىل دىنىدىكىلەرنىڭ زىتلىقى ئىدى. يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر ئارىسىدا، مەنسەپدار ئارىسىدا زىتلىق ئاز ئەمەس ئىدى. بۇ خىل زىتلىقلار بىر دەرىجە پەسەيمۇ قالدى.

مۇشۇنداق ئوبدان ۋەزىيەتتە سۇتۇق بۇغراخان "كۈنپېتىشقا يۇرۇش قىلىش ۋاقتى كېلىپ قالدى" دەپ ھېسابلىدى. ئۇ قارا قوچۇ خانلىقى، ماچىن خانى ۋە ئىلىكخانلارغا بىلدۈرگۈ يوللىدى. ئۇ "ئۇيغۇرۇش ھالقىسى"نىڭ قارارى بىلەن يۇرۇش تەييارلىقىنى قىلىش ئۈچۈن چېرىك كېڭىشى چاقىردى. بۇگۈن ئەنە شۇ چېرىك كېڭىشىنىڭ مەجلىسى ئېچىلدى. كېڭەش ئەزالىرىدىن باشقا، قۇتلۇق سۈباشى، شىربەگ سۈباشى، بارسبەگ سۈباشى، چەبەربەگ سۈباشى ھەم باشقا يۇقىرى دەرىجىلىك چېرىك ۋە مۇلكىي ئەمەلدارلار قاتناشتى. شەھەر قاروغچىباشى قوچقار، ئوردۇ قاروغباشى ئەركىنـ لەرمۇ قاتناشتى. كېڭەشكە خان ئوغۇل بايتاشمۇ قاتناشتى.

سۇتۇق بۇغراخان چېرىك كۈچىنى ئۇلغايتىش ۋە رەتكە سېلىشنى ئىككى يىل ئىلگىرى ئورۇنلاشتۇرغان: چېرىكنىڭ سانىنى ئىككى يۈز مىڭغە يەتكۈزۈش، قوشۇننى ئەللىك مىڭدىن تۆتكە بۆلۈش. قۇتلۇقـ بەگ، شىربەگ، بارسبەگ، چەبەربەگلەرنى سۈباشىلىققا بەلگىلەش ۋە شۇلارنىڭ نامى بىلەن ئاتاش؛ ئارسلانغا "ئالىپ ئارسلان" دەپ نام بېرىش، توغرۇلبەگكە ئالىپ① سۈباشى دەپ نام بېرىش قارار قىلىنغاندى. ئىككى يىلدىن بېرى چوڭ ئىشلار قىلىنىدى،

---

① ئالىپ ــ ئالىي، ئۇلۇغ مەنىسىدە.

قارار ئەملگە ئاشتى. "قوتلۇق قوشۇن" ئاتۇش ئارغۇغا، "بارس قوشۇن" كۆچارغا، "شىر قوشۇن" يەركەنگە ئورۇنلاشتى. يەنە تاللانغان "ئوردۇ قوشۇن" بولۇپ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى — ئوردۇنى، خانىش ساقلاش ئىدى. ئوردۇ قارۇغباشى بۇ قوشۇننىڭ تۈمەنباشى ھىسابلىناتتى. بۇ قوشۇن ئۇستۇن ئاتۇش ئۇچما راۋاندا ۋە تۇتۇردە گىدە بۆلۈنۈپ تۇراتتى. بۇنىڭدىن باشقا يەتتەسۇدا بەش تۈمەنلىك قوشۇن، بالاساغۇندا يەتتە تۈمەنلىك تەييار قوشۇن قۇرۇلدى. قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ ئىختىياردىكى پۈتكۈل قوشۇن ئۇچ يۇز ئوتتۇز مىڭغا يەتتى. پۈتكۈل ئەلنىڭ قوشۇنى "بۇغرا قوشۇن" دەپ ئاتىلاتتى. چېرىك تۇغىغا "بۇغرا" دەپ يېزىلاتتى.

بۇگۇنكى كېڭەشنىڭ كۇنتەرتىپى: بۇغرا قوشۇلنىڭ ئەھۋالى ۋە كۇلپەتىشقا يۇرۇش قىلىشقا تەييارلىق قىلىش ئىدى. ئالىپ سۇباشى توغرۇلبەگ قوشۇنىنىڭ قۇرۇلۇش ئەھۋالى، ئادەم سانى، قورال-لىنىشى توغرىسىدا مەلۇمات بەردى. سۇباشىلار قوشۇمچە قىلدى. ئۇلار قوراللارنى ياغى قورالىدىن ياخشى قىلىش كېرەكلىكى، ئاتلارنى خىلاش لازىملىقى ۋە يېمەكلىك، كىيىم، ئاتلارغا يەم يېتىشتۇرۇش توغرىسىدا سۆزلىدى.

كېڭەشكە ۋە بۇغراخانغا قوشۇننىڭ ئەھۋالى چۈشىنىشلىك ئىدى. شۇڭا بۇ توغرىدا جىق توختىلىش بولمىدى. بۇغراخان چۈشكەن پىكىرلەرگە قېتىلغاندىن كېيىن، قوشۇننى يەنىمۇ كۆچەيتىش توغرىسىدا توختالدى:

— قوشۇنىنىڭ ئۇرۇشچانلىقىنى كۆچەيتمەك كېرەك. "بۇغرا قوشۇن" ئېتىغا لايىق قوشۇن بولسۇن. ياغى كۆچلۈك، ئۇنى خام چاغلىماسلىق كېرەك. ياغى قوشۇنغا تەڭ كېلىشلا ئەمەس، ئۇنىڭدىن

ئۇستۇن تۇرۇش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن يەنىمۇ ئۇلغايتىش كېرەك...

بىز ياقى ئەللەر بىلەن ئىناق تۇرۇشنى خالايمىز. سامانىلار بىلەنمۇ ئىناق بولۇش ئۈچۈن جىق تىرىشتۇق، بولمىدى. ئۇ ئەلچىمىزنى رەت قىلدى، ئەلچى ئەۋەتسۇن دېسەك ئەۋەتمىدى. يەنە ئېلىمىزگە باستۇرۇپ كەلدى. ئۇ بىزنى يوقاتماقچى. بىز ئېلىمىزنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ باسقۇنچىلىقىغا يۇرۇش قىلىشقا قارار قىلدۇق.

غەربكە "يۇرۇش" مۇنداق ئۇيۇشتۇرۇلدى:

— يۇرۇش ئىككى يول بىلەن — بىر يول قەشقەر-ئوش-ئۆزگەن؛ يەنە بىر يول قەشقەر-بالاساغۇن ئارغۇ-ئۆزگەن. ئۇنىڭدىن كېيىنكى يۇرۇش كېيىن بەلگىلەنمەكچى. سۇتۇق بۇغراخان "تۆمۇر قوشۇن" بىلەن بىرىنچى يولدىن بارماقچى. ئالىپ ئارسلان "چەبەر قوشۇن" بىلەن ئىككىنچى يولدىن بارىدۇ.

ھەر يول قوشۇنىدا — گەۋدە قوشۇن، "باشلامچى قوشۇن"، "ئوڭ قانات قوشۇن"، "سول قانات قوشۇن" ۋە "يەتكۈزۈپ بەرگۈچى قوشۇن" دەپ بۆلۈنۈش؛ يەنە بىر "چاپارمەن" يۈزلۈك ۋە "پايلاقچى" يۈزلۈك يېتىشتۇرۇش، قوشۇننىڭ يېرىمى ئاتلىق، يېرىمى ياۋىداق بولۇش بەلگىلەندى.

سۇتۇق بۇغراخان يۇرۇش ۋاقتى توغرىسىدا كېيىن قارار قىلىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، يۇرۇش تەييارلىقى توغرىسىدا چوقۇم ئاشكارا قىلىپ قويماسلىقنى تاپىلىدى.

* * *

بۇگۈن قۇربان ھېيت، سۇتۇق بۇغراخان ئەتىگەنىدىلا بالىلارنى باشلاپ ھېيت نامىزىغا ماڭدى. بۇغراخان ياقا-پەشلىرىگە زەر تۇتۇل-

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

خان تۆمۈر يەك بەقەسەم تونىنى كىيىپ، بېشىغا يېشىل شايى سەللە ئورىغانىدى. خان ئوغۇللىرى بايىتاش بىلەن تونغان باشلىرىدا يېشىل سەللە، بىكەچلەرچە كىينىگەن ھالدا دادىسىنىڭ ئىككى يېنىدا ماڭدى.

بۇغراخان ئوردۇ قوۋۇقىغا چىققاندا، ئارسلان، قىلىچ، ئەركىنلەر بىر قىسىم ئوردۇ ئەمەلدارلىرى بىلەن كۈتۈپ تۇرغانكەن، ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، ئوردۇ ئالدىدىن ئۆتۈپ، ئازنا مەسجىدكە قاراپ مېڭىشتى. ئادەملەر بارغانچە كۆپەيدى. ئون قەدەم ئالدىدا قىلىچ-قالقانلىق تۆت قارۇغچى چېرىك يول ئېچىپ ماڭدى. ئىككى يان ۋە ئارقىدىمۇ چېرىكلەر قارۇغداپ كېلەتتى. ئۇلار ھەر يۈز قەدەمدە توختاپ "تەكبىر" ئېيتاتتى-دە، يەنە ئىلگىرىلەيتتى. مەسجىد ئالدىدىكى مەيدانغا كەلگەندە، ئادەم تولۇپ كەتتى، قىستا-قىستاڭدا كىشىلەر بۇغراخاننى كۆرۈشكە ئالدىرايتتى. مەسجىد قوۋۇقى ئالدىدىكى پەلەمپەيدە چېرىكلەر كىشىلەرنى توسۇپ قالدى. بۇغراخان پەلەمپەي ئۈستىگە چىقىپ، توختاپ "تەكبىر" ئېيتتى. پۈتكۈل مەيداندىكى ئادەملەر ئۈنىڭغا قوشۇلۇپ "تەكبىر" ئېيتتى. مەيداننىڭ ئۈستىدە تۇمەنلىگەن كىشىلەر ئاۋازىدىن كۆتۈرۈلگەن ئالىپ روھانىي ئاۋاز ساداسى كۆتۈرۈلدى. "مۇقەددەس" بايرامدا خان بىلەن بىللە ئاللاغا سېغىنىپ تەكبىر ئېيتىش، كىشىلەردە بىر خىل روھانىي غۇرۇر-لۇق سەزگۈسى پەيدا قىلاتتى. بۇغراخان تەكبىردىن كېيىن كەينىگە بۇرىلىپ، قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ، كۆپچىلىككە سالام بەردى. خەلقمۇ سالام بىلەن خانغا ئېگىلدى. ئۇ ئارقىسىغا بۇرىلىپ، ھەمراھلىرى بىلەن مەسجىدنىڭ ئېگىز پەشتاقلىق چوڭ قوۋۇقىدىن ئىچكىرى كىرىپ كەتتى. مەسجىد ھويلىسىدا ئوردۇ ئەربابلىرى، شەھەر ئەمەل-

دارلىرى، مۇدەررىس-ئۇلىمالار بۇغراخانىنى قارشى ئالدى. خەتىب ئاخۇنۇم ئىچكىرى باشلىدى... ئۇلار تاشقىرىقى مەسجىدكە كىرىشى بىلەن، ئولتۇرغان جامائەت "گۇر" قىلىپ ئورنىدىن قوپۇشتى. بۇغراخان ئىچكىرى مەسجىدكە كىرىپ، ئۆرە تۇرۇپ، يول ئېچىپ بەرگەن جامائەتكە ھۇرمەت سالىمى بېرىپلا ئۆزۈن قاتارلاشقان سەپتە ئولتۇردى. ئىككى ئوغلى ئىككى يېنىدا، بىللە كەلگەن باشقىلارمۇ خان بىلەن بىر سەپتە ئولتۇرۇشتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا يەنە بەش سەپ جامائەت بار ئىدى. ئەمما، ئىسلام دىنىنىڭ قائىدىسىدە مەرتە-ۋىسى ھەرقانچە يۇقىرى بولغان بىلەن ئوزىدىن ئاۋال سەپ تۇزگەن جامائەتنى ئاتلاپ ئالدىغا ئۆتۈۋېلىش گۇناھ ھېسابلانغانلىقتىن خان كەلگەن يېرىدە ئولتۇرۇۋەردى. جامائەتمۇ قورۇنمىدى. ئاندىن پەشتاقتا، تاشقىرىقى مەسجىدنىڭ ئالدىدا ئاخىرقى "سەففەڭ-سەففا" ئېيتىلدى. ناماز باشلاندى...

نامازدىن چىقىپ بۇغراخان سالام بىلەن تازىم قىلغان ئامما ھۇرمەت بىلدۇرۇپ، يول بويى ئاجىز-غۇرۇالارغا سەدىقە ئورنىدا ھېيتلىق بېرىپ ئوردۇغا قايتتى ۋە سەللە كىيىملىرىنىمۇ سالماستىن ئۇدۇل ئانىسىنىڭ ئالدىغا ماڭدى. تەركىن بېگىم ئادەتتىكىچە ھويلىسىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى بېزەكلىك ئوردۇ مەسجىدىدە خاتۇنلار بىلەن ناماز ئوقۇدى. خاتۇنلار نامىزىغا "شەرابەت بۇۋىم" دەپ ئاتالغان، شەھەردىكى داڭلىق بۇۋىم ئىمامىلىق قىلغانىدى. ھويلىدىكى ئەر-ئاياللار، چوڭ كىچىك ھەممەيلەن تەركىن بېگىم بىلەن بىللە ناماز ئوقۇدى. ئىلگىرى ھەر يىلى تەركىن بېگىم ئازنا مەسجىدنىڭ سول يېنىدىكى ئاياللار مەسجىدىدە ئايال جامائەتلەر بىلەن ھېيت نامىزىنى ئوقۇيتتى. بۇ يىل ماغدۇرسىزلىقتىن بارالمىدى. ئۇ

ئەمدى نامازنى تۆگىتىپ، پېشايۋاندا كۆرپە ئۈستىدە ياستۇقىغا يۆلىنىپ گەنسىدى. ئايدىڭ نەۋرىسى بىكەچ ئەلىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. قىزى ئالانۇرخېنىم ۋە بالىنىڭ ئانىسى چېچەنىمۇ بىللە كىردى. خان ئانا تۇزلىنىپ ئولتۇردى.

ــ ھېيتلىرى قۇتلۇق بولغاي خان ئانا، ــ دېدى ئايدىڭ قولىدا بالا، تازىم قىلىپ، ئالانۇرخېنىم بىلەن چېچەنىمۇ تازىم قىلدى، ــ مانا قارىسىلا، ئوبۇل ھەسەن ئېلىمۇ ئۆزلىرىنىڭ ھېيتلىرىنى قۇتلاپ كەلدى.

ئانا تېپىرلاپ تۇرغان بىر يېرىم ياشلىق بۇدۇرۇق چەۋرىسىنى قولىغا ئالدى. ئۇنىڭ ئىككى مەڭزىگە، پېشانىسىگە سۆيدى.

ــ سىلەرنىڭمۇ ھېيتىڭلار قۇتلۇق بولغاي بالىلىرىم، ــ خان ئانا بالىنى ئەركىلىتىپ دېدى، ــ ساڭىمۇ قۇتلۇق بولغاي بالىچاق، ئىلاھىم يەنە توقسان توققۇز ھېيتنى ئۆتكۈزگىلى نېسىپ قىلسۇن.

ــ ئىلاھىم شۇنداق بولسۇن، ــ دېيىشتى ئايدىڭ بىلەن چېچەن.

چېچەن ــ ئارسلان بىلەن يۇلتۇزنىڭ قىزى، تەركىن بېگىمنىڭ نەۋرىسى خان ئوغۇل بايتاشنىڭ خاتۇنى، سۇتۇق بىلەن ئايدىڭنىڭ كېلىنى ئىدى. بىكەچ ئەلى بولسا تەركىن بېگىمنىڭ چەۋرىسى، سۇتۇق ــ ئايدىڭ، ئارسلان ــ يۇلتۇزنىڭ نەۋرىسى ئىدى. ئۇ خان ئائىلىسىدە ئەڭ ئەتىۋار بوۋاق بولۇپ، خاندانلىقنىڭ كەلگۈسى ئىزباسارلىرىدىن بولغان بۇ بوۋاقنى ھەممىسى قەدىرلەيتتى. تەركىن بېگىم بولسا جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرەتتى.

كىچىككىنە بىكەچ ئەلى مومىسىنىڭ قولىدا تىنىمسىزلىق قىلىپ، بىردەم مومىسىنىڭ چېچىنى تارتاتتى، بىردەم تومچاق قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ مەڭزىگە ئۇراتتى، بىردەم بارمىقىنى كۆزىگە تىقاتتى.

موما چەۋرىسىنىڭ يۈز-كۆزلىرىگە سۆيۈپ، قوللىرىنىڭ ئالقىنىنى غىدىقلايتتى. ئايدىڭ بىلەن چېچەن سەكسەن ياشتىن ئاشقان چوڭ مومىسىنىڭ بىر يېرىم ياشلىق چەۋرىسى بىلەن ئويناشقىنىغا قاراپ زوقلىناتتى، كۆلۈمسىرەپ بىر-بىرىگە قارىشاتتى. بىرى سەكسەن ئىككى ياش، بىرى بىر يېرىم ياش، بىرىنىڭ پۈتى گۆرگە ساڭگىلىغان، بىرسى ئەمدى جاھانغا كۆز ئاچقان. بىرى كۈندىن-كۈنگە يوقلىۋاتقان، بىرى كۈندىن-كۈنگە ئۆسۈۋاتقان ئىككى ئادەم، كونا-يېڭى ئىككى شەيئى. قاراڭ بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى كۆكۈلۈك مۇھەببەتنى! چوڭ موما بىلەن چەۋرىسى بوۋاقنىڭ بىر-بىرىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىپ خۇش ئاۋاز ئويناۋاتقىنىنى دېمەمسىز! بوۋاقمۇ چوڭ مومىسىنىڭ ئاق چاچلىرىغا، قورۇق يۈزلىرىگە قىزىقىپ ئەركىلىسۇن، سەممىي ئەركىلەتكىنى ئۈچۈن سۆيۈنۈپ ئۇنىڭغا ئامراقلىقى كەلسۇن، مومىسىنىڭ مۇھەببىتىچۇ؟ بوۋاق ئۆزىنىڭ ئوغلىنىڭ ئوغلىنىڭ بالىسى — چەۋرىسى-دە! بۇ، ئۇچىنچى ئەۋلادنىڭ بىخ ئۇرۇپ چىققان بوغۇنچىسىغا ئۇ قانداقمۇ ئامراق بولسۇن؟! بۇغۇ شۇنداق. ئادەتتە ئادەم قېرىغانچە بالىلارغا ئامراق بولىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى، ئۆز ئەۋلادىغا بولغان مۇھەببىتىدىن باشقا، ئۆمرى ئاخىرلىشىپ قالغان پېشقەدەم كونا ئادەمنىڭ ھاياتىنىڭ باشلاپقى قەدەملىرىنى قويغان يېڭى ئادەمگە بولغان سەممىي ئۇمىدى مۇھىم سەۋەب بولسا كېرەك. ئادەم ياشلىقىدا بالىنى ئۇنچە ياخشى كۆرمەيدۇ، ھەتتا ئۆزىمۇ بالا تېپىشنى خالىمايدۇ. چۈنكى، ئۆزى "بالا"-دە! ئۇنىڭ ئۆمۈر يولى تېخىمۇ ئۇزاق. تېخى ئۇ نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىۋېلىشقا ئۈلگۈرىدۇ. لېكىن كىشى يېشى چوڭايغانچە بالىنى ياخشى كۆرىدۇ. قېرىغاندا بولسا تېخىمۇ ياخشى كۆرىدۇ. ئەمدى ئۇنىڭ ئۆمرى

ئاخىرلاشتى، ئۇنىڭ ئىزىنى باسىدىغان، ئۆمرىنىڭ باشلانغىنى قەدىمىنى باسقان يېڭى ئىنسان بارلىققا كەلدى. بىرى ئۆلسە بىرى تۇغۇلىدۇ. ئادەم قېرىيدۇ، ئىنسانلار قېرىمايدۇ. ھازىر دۇنيادا بار بولغان ئادەملەر يۇز يىلدىن كېيىن ھەممىسى دېگۈدەك تۈگەپ كېتىدۇ. ئەمما دۇنيادا ئادەملەر يەنە شۇنداق جىق. بەلكى ئاۋۋالقىدىنمۇ جىق. قېرىلار باللارغا ئورۇن بېرىدۇ. باللارمۇ بوۋىلىرىنىڭ-دادىلىرىنىڭ، مومىلىرىنىڭ-ئانىلىرىنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ، كېيىنكىلەرگە ئورۇن بېرىدۇ. ئالەمدىكى نەرسىلەر شۇنداق ئالمىشىپ تۇرىدۇ. قايتا پەيدا بولغان يېڭىسى ئاۋۋالقىسىغا قارىغاندا يۇقىرىراق سۈپەتكە، قابىلىيەتكە ئىگە بولىدۇ. دېمەك، قېرىلارنىڭ باللارنى ئالاھىدە ياخشى كۆرۈشى — ئۆزىنىڭ ئىزباسارلىرىغا ئۈمىد باغلاش ۋە ئۇلارنى سەمىمىي ھۆرمەت قىلىش بولسا كېرەك. بۇ، ئاڭلىق، ئاڭسىز شۇنداق بولىدۇ. بۇ مۇھەببەتنىڭ ئىچىدە يەنە ئارمان بار. ئارمانغا ئۈمىد يوشۇرۇنغان. بۇ ئادەملەر ئېڭىدىكى تۇغما ھېسسىيات بولسا كېرەك.

تەركىن بېگىمنىڭ ئۆز چەۋرىسى بىلەن سەمىمىي مېھرىبانلىق بىلەن ئويناۋاتقانلىغىغا زوقلىنىپ قاراپ تۇرغان ئايدىڭ بىلەن چېچەن بوۋاقنىڭ ئوماقلىقىغا، مومىسىنىڭ چەكسىز مۇھەببىتىگە ئاجايىپ شېرىن ھېسسىيات بىلەن مەنىلىك تەسىرگە چۆمەتتى.

سۈتۈق بۇغراخان ئىككى ئوغلى بىلەن ئۆيگە كىرگەندە، ئانىسىنىڭ خۇشال كەيپىياتتا بىكەچ ئەلسى بىلەن ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ خۇرسەن بولدى. ئايدىڭ قوپۇپ ھۆرمەت بىلدۈردى. چېچەن بالىنى ئالدى. سۈتۈق بۇغراخان ئانىسىنىڭ ئالدىغا يۈكۈنۈپ ئۇنىڭ قولىغا سۆيدى، ئانا ئوغلىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ، كۆزىگە

ياش ئالدى.

ــ هېيتگىز قۇتلۇق بولغاي، ئانا، ــ دېدى بۇغراخان يۇكۈنۈپ ئولتۇرغىنىچە.

ــ سىزنىڭ هېيتگىزمۇ قۇتلۇق بولسۇن، ــ دېدى ئانا، ئۇنىڭ سۆزلىرى تىترەپ چىقتى. ئۇ قولىياغلىقى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ نەۋرىلىرى بايتاش بىلەن تونغانغا قاردى، ئۇلارمۇ مومىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قاتارلىشىپ يۇكۈندى. مومىسى نەۋرىلىرىنىڭ پېشانىلىرىدىن سۆيدى.

باغدىن ئاۋاز چىقتى. ئۇ ياقتا قاراشقانىدى، باغدا، ئىككى يېقى بۇككىدە ئېچىلغان قىزىل گۈللۈك تاش يولدا ئارسلان-يۇلتۇز، توغرۇلبەگ-گۈللەيلى، قىلىچ-ئادارگۈل ۋە ئەركىنلەرمۇ پەتىلەپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۇلار خۇش ئاۋاز پاراڭلىشىپ كېلەتتى. يۇلتۇزنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى ئالاهىدە ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار پېشايۋانغا چىققاندا، خان ۋە ئاندىن باشقا هەممىسى قويۇپ قارشى ئالدى. مېهمانلار زىلچا ئۇستىدىكى ئۇزۇن تاۋار كۆرپىلەرگە ئولتۇردى، دۇئا قىلىپ تەركىن بېگىمنىڭ هېيتىنى قۇتلىدى ۋە ئامانلىقنى سوردى. ئايالار بىر-بىردىن كېلىپ خان ئانىنىڭ ئالدىغا يۇكۈنۈپ بېشىنى ئەگدى. ئانا ئۇلارنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى.

ــ رەهمەت بالىلىرىم، هەممىڭلارنىڭ هېيتىڭلار قۇتلۇق بولغاي. جامائەت جەم بولدۇق. پەقەت ئىككىيلەن كەم...

ــ ئەنە، ئۇلارمۇ كەلدى، ــ دېدى پېشايۋانىنىڭ تۆۋرىكىگە يۆلىنىپ تۇرغان ئالانۇر خېنىم قولى بىلەن باغ تەرەپنى كۆرسىتىپ.

راستتىنلا، ئىلىك ئۇستاز بىلەن ئىسپارگۈل گۈللۈك ئېچىدىن كېلىۋاتاتتى. ئۇلار پېشايۋانغا چىقتى. هەممىسى قويۇپ قارشى

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

ئالدى. ئىپارگۈل خان ئانىنىڭ ئالدىغا يۈگۈندى. خان ئانا ئوتمەك پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى.

— ھېيتلىرى قوتلۇق بولغاي خان ئانا، — دېدى ئىلىك ئۇستاز ئولتۇرغان جايىدىن قوزغىلىپ، — ئاللا ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلغاي، ئامىن، — ئىلىك قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، يۈز-ساقالىرىنى سىلىدى، باشقىلار ئەگەشتى.

— رەھمەت بالىلىرىم، بىلىە بولسۇن، بۈگۈن ئۇرۇق-جەمەت، دوست-يارانلار دەقەمتە بولدۇق. ئۇلۇغ ئايەم كۈنى، ياخشى بولدى، — ئانا تىترەپ ئولتۇرغان ئەركىنىنى كۆرۈپ دېدى، — ھە، ھە، راست، يەنە بىرسى كەم — قۇندۇز، بالام ئەركىن، ناگولا بولما، قۇندۇز ئامان، مېنىڭ چۈشلىرىمدىن ئايان، ئۇنى ياغى ئۆلتۈرەلمەيدۇ، ئۇ دانا، پالۋان ئۆلمەيدۇ، يول تاپىدۇ، ئاخىرى كۆرىشىمىز، ئاناڭ ئامانمۇ؟ باربىت قوشۇغىنى سېغىندىم، كېلىپ كەتكۈن.

— شۇنداق، قۇندۇز بىزنى كۈتمەكتە. بىز بىرىپ چوقۇم ئۇنى قۇتۇلدۇرىمىز — دېدى خان ئانىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ.

— چوقۇم قۇتقۇزۇش كېرەك — دېدى ئىلىك، — ئۆزەڭ بىرىپ قۇتۇلدۇرسەن. ئەركىن، ئۇ ياقتىكى تۈغقانلارنى قۇتقۇزىمىز، قۇندۇزنىمۇ قۇتقۇزىمىز. بىز قۇتقۇزغۇچىلار، بىز زىندان چاقۇچىلار ھەم قۇرغۇچىلار، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا شۇنداق بولىمىز. — ئۇ ئايدىڭنىڭ قولىدىكى بوۋاقنى قولىغا ئېلىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، — مانا بۇ بىكەچ ئەلىمۇ قاتارغا قوشۇلدى. راستىمۇ ئوغلۇم؟ مانا قاراڭلار، قوللىرىنى كۆتۈرۈپ "راست" دەۋاتىدۇ.

— كېيىن دۆت بولۇپ، ئەسلى-نەسلىنى ئۇنتۇپ قالمىسلا بولدىغۇ؟ — دېدى سۈتۈق بۇغراخان كۈلۈپ، باشقىلارمۇ كۈلۈشتى.

ــ ئۇنداق بولماس، ئاللا ئىنسانلىق قىلار، ــ دېدى خان ئانا.

بوۋاق يۇلقىنىپ ھەممەيلەنگە قىزىقسىنىپ قاراپ كۈلدى، خان ئانا ۋە باشقىلارمۇ كۈلۈشتى.

ــ قاراڭلار، بۇ ۋەدە قىلدى، ئەل ئوغلى بولمەن دەۋاتىدۇ، ــ دېدى ئايدىڭ كۈلكە ئارىلاش.

ــ شۇنداق، ئەلنىڭ ئوغلى بولۇش كېرەك، ئەلنىڭ قىزى بولۇش كېرەك، ــ خان ئانا قوشۇمچىلىرىنى تۇرۇپ ئويچان سۆزلىدى، ــ ئىلىگە نەپ بەرمىگەن ئادەمنىڭ ئۆمرىدە نېمە مەنە بولۇن؟! دۇنياغا كەلدىڭمۇ، ئەل ئۈچۈن ئىش قىلىپ ياخشى ئۆتۈشۈڭ كېرەك. يىغلاپ تۇغۇلۇپ، كۈلۈپ ئۆلۈشۈڭ كېرەك. بالا تۇغۇلغاندا يىغلايدۇ. ئۇ ھايات تۇغۇلغانلىقىنىڭ بەلگىسى. يىغلىمىسا، كىندىكى ئانا پەللىكىگە ئۇرۇپ يىغلىتىدۇ. ئۇ كېيىنكى ئۆمرىدە يىغلايدۇ. لېكىن ئازراق يىغلاپ، كۆپرەك كۈلگىنى ياخشى. ئەڭ مۇھىمى، ئۆلگەندە يىغلاپ ئۆلىمەي كۈلۈپ ئۆلۈش كېرەك. ئەل سەندىن رازى بولمىسا، ئەلەمدە، ئارماندا كەتسەڭ ــ يىغلىغىنىڭ شۇ. ئەل رازى ــ خۇدا رازى. ئۆزەڭ رازى كەتسەڭ ــ كۈلگىنىڭ شۇ. شۇڭا مەن دەيمەن: "يىغلاپ تۇغۇلۇپ، كۈلۈپ ئۆلۈش كېرەك..." ــ خان ئانا ھارغىنلىق كەلدى بولغاي، چوڭقۇر تىنىپ توختاپ قالدى.

ئۇلتۇرغانلار شۇك، دىققەت بىلەن خان ئانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدى. ئىلىك ئۇستاز ھەربىر سۆزگە بېشىنى لىڭشىتىپ، رازىلىق بىلدۈرۈپ ئولتۇراتتى.

ــ خان ئانا بەك توغرا سۆز قىلدى، ــ دېدى ئۇ، ــ بۇ سۆز ھەممىمىزگە قۇتلۇق ئەردەم ①. بولۇپمۇ بۇ يەردە ئولتۇرغان ياشلار

① ئەردەم ــ نەسىھەت مەنىسىدە.

www.uyghurkitap.com

ئۇچۇن بەك مۇھىم. ئەل سېنى ئاسراپ چوڭ قىلسا، ساڭا تۇز بەرسە، سەن ئۇنىڭغا ۋاپا قىلماي، جاپا قىلساڭ، سېنى تۇزكور قىلمامدۇ؟ شۇنداق، تۇزنى ھالال يېيىش كېرەك. ئۆلگەندىن كېيىن قەبرەڭ غېرىپ بولۇپ قالمىسۇن، ــ ئۇ تورۇسقا قاراپ بىرپەس ئويلىدى، كېيىن مۇنۇ شېئىرنى ئېيتتى:

ئېلىڭنىڭ تۇزىنى يېگەيسەن ھالال،
تۇزچىنىڭ ئالدىدا بولمىغىن مالال.
توپاڭدىن مەي ئۇچۇن ياسالسا كوزا،
تۇزى يوق تۇپراقتىن پۈتمىگەي ساپال،

ھەممەيلەن خۇشال جانلىنىپ كەتتى.

ــ ئۇستاز ئۇستازلىقىنى كۆرسەتمەي قالمايدۇ، ــ دېدى خان ئانا كۈلۈمسىرەپ، ــ بەك ياخشى قوشۇغ ئېيتتى. يادىگارلاردىن چىقارماڭلار بالىلىرىم. تۇزچىسىنىڭ ئالدىدا مالال بولماي، يۇزۇڭلار ئاق بولغاي!....

ــ تۇزچىنى خىجىل قىلمايمىز مومام، ــ دېدى بايتاش مەغرۇرلۇق بىلەن، ــ ئەلگە نەپ بەرمىگەن جانىنىڭ بىزگە كېرىكى يوق.

ــ سەنچۇ تونىغان؟ ــ سورىدى ئانا ئارقىسىدا ئولتۇرغان تونغاندىن.

ــ ئاكامدىن قالسام قۇلىقىمنى كېسۈۋېتىمەن، ــ دېدى ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ.

تونغاننىڭ سۆزىدىن ھەيكىتىگە ئولتۇرغانلار كۈلۈشتى.

ــ بەللى، يارايسەن ئوغلۇم، ــ دېدى ئانا نەۋرىسىنى ئالدىغا ئولتۇرغۇزۇپ، مەڭزىگە سۆيۈپ ئەركىلىتىپ.

ــ كۆك قوچقار قۇربان بولۇشقا تەييار تۇرماقتا، ــ دېدى لالەخان

چاقچاق ئارىلاش ئىككى قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ ئېگىلىپ. گۈللەيـ لىنىڭ ئىزىنى باسقان بۇ لەۋەن ئايالغا قاراپ ئۇلار كۈلۈشتى ۋە ئورنىدىن قوپۇشتى. ئىككى قىز خان ئانىنى يۆلەپ تۇرغۇزدى ۋە قولتۇقلاپ پېشايۋان سۇپىسىنىڭ لېۋىدىكى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزدى. ئۇ يېنىغا ئىسلىك ئۇستازنى قىچقاردى. ھەممەيلەن خان ئانىنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇشاتتى.

ــ قۇربانلىقنى سۇتۇق بوغۇزلىسۇن! ــ دېدى ئانا ئوغلىغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ.

سۇتۇق بۇغراخان تۆۋەن چۈشۈپ يوغان، سېمىز، مۈڭگۈزلىرى ئۆرۈلۈپ كەلگەن كۆك قوچقارنىڭ يېنىغا كەلدى. قىيامەتتىمۇ ئۇنى مىنىپ سىرات كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ جەننەتكە كىرگۈچىلەرگە "قۇربان" بولۇشتىن بىخەۋەر تۇرغان بۇ جانىۋار چۆرىسىدە ئولىشىپ تۇرغان شەپقەتسىز مۇسۇلمانلارغا تەلمۈرۈپ قارايتتى. ھازىرلا "قۇربان" بولۇپ ئۇ دۇنياغا كېتىشنى ئۇ نەدىن بىلسۇن. قىيامەت قايىم بولغاندا، مەھشەرگاھدا "پىلسىرات"نىڭ ئالدىدا مۇشۇ زامانـ داشلىرى بىلەن "ئۇچرىشىدىغان"لىقىنى ئۇ تېخىمۇ بىلمەيتتى.

قوچقارنى چۈلۈۋزىدىن تۇتۇپ تۇرغان گەۋدىسى يوغان، ئېگىز پوكانچى قوچقارنى پۇتلىرىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ باستى، پۇتلىرىنى ئالماشتۇرۇپ بېلىدىكى چىگە بىلەن باغلىدى. ئاندىن ئۇ بېلىدىكى غىلاپتىن سېپىغا گۈل ئويۇلغان چوڭ پىچاقنى سۇتۇق بۇغراخانغا سۇندى. بۇغراخان ئوڭ تىزىنى قوچقارنىڭ قورسىقىغا قويۇپ، تۇمشۇقىدىن تۇتۇپ بېشىنى كەينىگە قايرىدى-دە، "بىسمىللا، ئاللاھۇئەكبەر" دەپ قوچقارنىڭ بوغۇزىغا پىچاق ئۇردى، قان ئېتىلىپ چىقتى. قوچقار بىرپەس تېپىرلاپ، كېيىن جىم بولۇپ

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

قالدى. قالغان ئىشقا پوكانچى تۇتۇش قىلدى...

لالەخان خان ئانىنى ۋە باشقىلارنى پىشايۋانىنىڭ ئۇ يېقىدىكى ھېيتلىق شەرەگە تەكلىپ قىلدى.

* * *

ئۇچ ئاي ئۆتكەندىن كېيىن خان ئانا ۋاپات بولدى. ھېيت كۈندىكى ئەردەم سۆزلىرى ئەمدى ۋەسىيەت بولۇپ قالدى.

بامداتتىن كېيىنلا ھەرقايسى مەسجىدلەرنىڭ جامائەتلىرى، ۋە باشقا شەھەرلىكلەر ئوردۇ قوۋۇقىدىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى. قوۋۇق ئۈستىگە قارا تۇغ ئۇچى تۆۋەنلەرەك قىلىپ ئېسىلغان. نەيزىسىگە ساڭگىلىتىپ ئۇزۇن ئاق باغلىغان چېرىكلەر قوۋۇقنىڭ ئىككى قاسنىقىدا قېتىپ تۇراتتى. بىرھازادىن كېيىن قوۋۇقتا ئۈستىگە قىزىل-ئالا كەشتە چېكىلگەن چۈچىلىق ئاق يوپۇق يېپىلغان، بەل ئوتتۇرىسىغا ئۇزۇن تار يىپەك گىلەم جايناماز ساڭگىلىتىپ سېلىنغان جىنازا كۆرۈندى. جىنازىنىڭ ئالدى پۈتلىرىنى سۈتۈق بۇغراخان بىلەن ئارسلان، ئارقا پۈتلىرىنى بايىتاش بىلەن تونغان كۆتۈرگەنىدى. جىنازا ئاستا پەلەمپەيدىن چۈشۈرۈلۈپ، كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ، مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، توغرۇل، قىلىچ، ئەركىن، قوچقارلار جىنازىنى يۆتكەۋالدى ۋە ئازنا مەسجىد تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى. جىنازا ئالدىدا تۆتتىن تىزىلغان بەش قاتار چېرىك ئارقىسىدا خان، ئىلىك، ئايدىڭ، ئارسلان، نەۋرە-كېلىنلەر، ئوردۇ ئەمەلدارلىرى، يارى-دوستلار، ئۇنىدىن كېيىن جامائەت كېلەتتى. جىنازا قولدىن قولغا يۆتكىلىپ تۇردى...

جىنازىنى ئازنا مەسجىدنىڭ ھويلىسىغا ئېلىپ كىرگەندە، ھويلىغا ئادەم لىق تولغانىدى. جىنازا ھويلىنىڭ تۆرىگە، مەسجىد

سۈپىسىغا قويۇلدى. مېيىت نامىزى ئوقۇلدى. نامازنى ئازنا مەسجىدىنىڭ خەتىبى ئەبۇل پەتتاھ چوشۇردى.

جىنازا مەسجىد ئالدىدىكى مەيداندا ئىككىدىن قاتار قىلىپ تۆت كۈلۈك قوشۇلىغان، گىلەم سېلىنىغان ھارۋىغا ئاۋايلاپ قويۇلدى. ھارۋا ئالدىدا ئىككى چېرىك ئاتلارنىڭ ئۈزۈن تىزگىنلىرىنى چىڭ تۇتۇپ ئولتۇراتتى. شاش ئاتلار بۇگۈن گويا ھازا تۇتقاندەك ياۋاش تۇرۇشاتتى. ھارۋىنىڭ ئالدى ئۇستىدە تۆتتىن ئون قاتار تىزىلغان ئاتلىق چېرىكلەر قوزغالدى، ھارۋا ماڭدى. ئارقىدىن سۈتۈق بۇغرا-خان، خان ئائىلە تاۋابئاتلىرى، بىر قىسىم ئوردۇ ئەمەلدارلىرى ئاتلىق مېڭىشتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يەنە ئون قاتار ئاتلىق چېرىك ۋە بىرمۇنچە ئاتلىق تالىپلار، ئەمەلدارلار ماڭدى. جىنازا ئاستىن ئاتۇشقا قاراپ يول ئالدى...

كۈن چۈش بولغاندا قومالتاغ باغرىدا جىنازا ھارۋا يولى بىلەن ئوڭغا بۇرالدى. سۈتۈق بۇغراخان خاس قاروۇغچىلىرىنىڭ قوروقلىشى بىلەن جامائەتتىن ئايرىلدى-دە، "ئىت يولى" بىلەن تاغ كېسىپ ئاتۇشقا ئۆتتى...

كەچقۇرۇن كۈن ئولتۇرۇش ئالدىدا جىنازا مەشھەدگە يېتىپ كەلدى. سۈتۈق بۇغراخان بىر قىسىم چېرىكلەر ۋە نۇرغۇنلىغان كىشىلەر بىلەن قەبرىستانلىققا بېرىپ جىنازىنى قارشى ئالدى. ئاندىن مېيىتنى يەرلىكدە قويۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى... تەركىن بېگىمنىڭ جەستى سۈتۈق خان بولغاندىن كېيىن بالاساغۇندىن يۆتكەپ كېلىنىپ قايتا دەپنە قىلىنغان ئەسلى ئىرى، سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ دادىسى بازىرخاننىڭ سول يېقىغا قويۇلدى. ئوڭ يېقىدا بىر بوش ئورۇن قالدۇرۇلغان، بۇ ئورۇنغا ئاخىرى كىم كېلىدىغانلىقى ھەممىگە

مەلۇم ئىدى. لېكىن، بۇ توغرىدا ھېچكىم ئېغىز ئاچمايتتى. كۆرگە يەتتە كەتمەن توپا تاشلانغاندا، بۇغراخان كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى ۋە "بىركۈنى، ئاشۇ بوش ئورۇنغا، مېنىڭ ئۇستۇمگىمۇ يەتتە كەتمەن توپا تاشلىنىدۇ..." دەپ ئويلىدى...يەرلىكىدە قويۇش تامام بولغاندىن كېيىن، سۇتۇق بۇغراخان ئايدىڭ، ئارسلان ۋە باشقىلار بىلەن نېرىراقتىكى باتۇرتاغنىڭ قاتۇرۇلغان قەبرىسىگە بېرىپ ماتەم بىلدۇردى. ئەبۇل پەتتاھ خەتىب باتۇرتاغنىڭمۇ روھىغا ئاتاپ قۇرئان ئوقۇدى. خانىش ئايدىڭنىڭ كۆز ئالدىدىن مېھرىبان دادىسىنىڭ سۈرىتى كەتمىدى. ئۇ، تاكى قۇرئان ئوقۇلۇپ بولغۇچە مىشىلداپ يىغلىدى...

بەشىنچى باب

زۇلمەتلىك ماكان

سەمەرقەنتتىكى نۇھ II ئىبىن مەنسۇرنىڭ ئوردۇسى ھەشەمەتلىك، لېكىن، جىمجىتلىققا چۆمگەنىدى. ساراي شائىرلىرى تەرىپىدىن "سامانىلارنىڭ يېڭىلمەس سۇلتانى" دەپ ماختىلىدىغان بۇ سۇلتان يېقىن زامانىلاردىن بېرى غەم-ئەندىشىگە چۇشۇپ قالغانىدى. نۇھ II ئىبىن مەنسۇر بۇگۇنمۇ كىشى قوبۇل قىلمىدى. ناشتىدىن كېيىن ئۇ ئوردۇ بېغىدا ئايلىنىپ كۆڭلىنى ئارام تاپقۇزماقچى بولغانىدى، لېكىن ئارام تاپالمىدى. ئۇ قاپقارا ئۇزۇن ساقالىلىق، بېشىغا كۇلا بۆك، ئۇستىگە زەرلىك چاپان كىيگەن، سالماق قەدەم تاشلاپ ماڭىدىغان، ئۆزىگە ئارتۇقچە تەمەننا قويمىدىغان كۇرەك كىشى ئىدى. ئۇ گۇللۇكلەرنى بىرپەس ئارىلاپ يۇردى، ئاندىن ئانارلىق ئارىلىرىدىن قېپقىزىل ئانارلارغا قاراپ ئۆتتى ۋە باغ ئوتتۇرىسىدىكى راۋاققا چىقتى. ئارقىسىدىن ئىككى نەپەر كېنىزەك بىلەن لەشكىرىي سېپاھلارچە كىينىگەن مەخسۇس ئالتە نەۋكەر كېلەتتى. ئۇ باغ ئوتتۇرىسىدىكى كۆل بويىغا سېلىنغان راۋاققا چىققاندا ئۇ يەردە يەنە ئىككى كېنىزەك قوللىرىنى مەيدىلىرىگە قويۇپ باش ئېگىپ تازىم قىلدى. راۋاق ئوتتۇرىسىدا شىرە، ئۇستىدە ئۇزۇم، شاپتۇل، ئانار، ئەنجۇرلەر قويۇلغانىدى. بىر قىز چەينەكتىن كۆك چاي قۇيۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى. ئۇ شىرەدىكى نازۇلىمەتلەرگىمۇ،

ئەتراپىدا پەرۋانىدەك يۇرگەن كىنىزەكلەرگىمۇ نەزەر سالماي ئەتراپقا قارايتتى. كىشىگە ھۇزۇر بېرىدىغان "جەننەت" باغ-راۋاقىنىڭ كۆلەم-پېتىش يېقىدا كەڭ، ئۇزۇن تال بارىگىدا سارغايغان مۇناقى ئۇزۇم-لەر، سۇيى تېشىغا تەپچەپ تۇرغان قىزغۇچ سايۇى ئۇزۇملەرنىڭ شىڭگىللىرى ساڭگىلاپ تۇراتتى. كۆرۈنمەس بازچىلارنىڭ چالغان لەززان ئاھاڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بەدىشنىڭ ئوڭ تەرىپى ئانارلىق، سول تەرىپى ئەنجۇرلۇك باغ ئىدى، باغ ئالدىدا، ئۇزۇن كەتكەن گۈلزارلىقنىڭ ئاياقىدا قەد كۆتۈرۈپ، پۈتكۈل سەمەرقەنتكە كۆرۈنۈپ تۇرغان ئوردۇ جايلاشقانىدى. راۋاقتىن باغ، گۈللەر ۋە ئۇنىڭ كەينىدە چوڭ، ئۇزۇن تۆۋرۈكلۈك پېشايۋانىدىن پەردە تارتىلغان ئېگىز پەنجىرىلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. سۇلتان ئورۇندۇقتا ئولتۇرغانىدىن كېيىن، باراڭنىڭ ئۇ تەرىپىدىن بىر ئايال چىقىپ كېلىپ ئۇنىڭغا تازىم قىلىدى ۋە ئارقىسىغا قاراپ چاۋاك چالدى. باراڭ كەينىدە بىر توپ قىزلار ئۇسۇل ئويناشقىنىچە باراڭغا كىرىپ كەلدى ۋە ئىككى تەرەپكە رەت بولۇپ ئۇسۇلغا چۈشتى. سۇلتان ئورۇندۇق يۆلەنچۈكىگە پەرۋاسىز يۆلىنىپ ئوردۇنىڭ يېشىل گۈمبەز-لىك ئۆگزىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان مۇنار ئۇستىدىكى ئورغاق ئايغا قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئويلايتتى، ئويلىرى يىراقلارغا كېتىپ، ھازىرقى ئەھۋالغا كېلىپ تاقىلاتتى. تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ مېڭىسىدىن "ئاشۇ ئورغاق ئاي قانچىلىك تۇرالاركىن!" دېگەن ئوي "لاپ" قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئانىسىدەك ئورنىدىن قوزغىلىپ قويدى. ئۇ بۇنداق يامان ئاقىۋەتنى ئويلىماسلىققا تىرىشتى. "ياق، مېنىڭ سەلتەنىتىمنى ھېچكىم تارتىۋالالـ مايدۇ، ــ دەپ ئۆزىنى جۇڭۇتتى ئۇ ــ مەن ھەرگىز بوش كەلمەيمەن.

ئۇلۇغ سامانىلار خانىدانلىقىنىڭ قۇدرىتىگە قانداق كۈچ تەڭ كېلەلەيدۇ؟ ئالىلا بىزگە مەدەتكار..." ئۇ ئۇسۇلچىلارنىڭ چاقىقان ھەرىكەتلىرىگە كۆز تاشلىدى...

ئېيتماقچى، سامانىلار خېلى ئۇزاق يىللاردىن بېرى قۇدرەتلىك خاندانلىق بولۇپ كەلمەكتە. ئۇ دۆلەت پۇتكۈل خوراسانىدا ھۆكۈمرانلىقىنى تىكلەش بىلەنلا قالماستىن، ئىككى دەريا ئارىلىقىغا ئۆتتى. ئانىدىن پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيانى بېسىۋالدى. بۇ جەريانىدا نۇھ II ئىبنى مەنسۇر ھەمىدىن شۆھرەتلىك نام چىقاردى. ئۇ، سەمەرقەنتنى مەركەز قىلىپ، بۇخارا، شاش، قوقەنت، پەرغانە، نەمەنگان، ئۆزگەنىگىچە ئۆزىنىڭ ئەمەلدارلىرىنى قويۇپ، ئاۋۋالقى يەرلىك ئەمىرلەرنى يوقاتتى. لەشكىرىي كۈچىنى مۇھىم شەھەرلەرگە تارىتىپ، قاراخانىلار دۆلىتى چېگرىسىغىچە يەتتەسۇ ۋە قەشقەر بوسۇغىسىغىچە تاقىدى. ئۇ بۇنىڭ بىلەن قانائەتلەنمەي، خاقانىيە ۋە يەتتەسۇنى تامامەن ئىگىلەپ، قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ ئورنىنى باسماق بولدى. ئاۋۋالىرىدا ئۇنىڭ ئىشى خېلى ئوڭلۇق ماڭغانىدى. ئۇ ئۆز مەقسىتىنىڭ "ئەملە ئېشىشقا" قاتتىق ئىشەنىدى...

لېكىن، سۇلتان نۇھ II مەنسۇر چۆچۈرىنى قازانغا سالماي تۇرۇپ خام پېتى سانىدى. بۇ جايلارغا بېسىپ كىرگەندە ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن يۈرگۈزگەن قىرغىنچىلىقى، پۇقرالارغا سالغان كۆتۈرگۈسىز ئالۋاڭ-ياساقلىرى، لەشكەرلىرى ۋە بەگ-سپاھىلىرىنىڭ ئەلنى بۇلاڭ-تالاڭ قىلىشى، دىنىي خۇراپاتنىڭ كۆپىيىشى، يەرلىك ئەمەلدارلارنى ۋە ئۆلىمالارنى چەتكە تېپىش... قاتارلىق مۇستەبىت قىلمىشلىرى ۋە سىياسەتلىرى بۇ ئەلنى ئۆزگە قارشى تەيياراپ قويدى. قىرغىنچىلىققا، بۇلاڭ-تالاڭغا چىدىمغان خەلق قارشىلىق

كۆرسەتىشكە باشلىدى، يەرلىك دىنىي ئۆلىمالارنىڭ تارازىلىنى كۆچەيدى. ئۆز ئەمەلدارلىرى، ھەتتا خان-ئەمرلەر ئارىسىدىمۇ ئىختىلاپلار چىقىشقا باشلىدى...نۇھ مۇشۇلارنى ئويلىغاندا كۆز ئالدىدا، ئەلنىڭ قىشلاقلىرىدا، تاغلىرىدا، ھەممە جايدا قاراڭغۇدا لاۋۇلداپ تۇرغان كۆپلىگەن كۈلخانلار پەيدا بولاتتى. ئۇ بۇ كۈلخانلارنىڭ ئۇچقۇنداپ، كېڭىيىپ كېتىشىدىن، دەھشەتلىك يالقۇنلار كۆتۈرۈلۈشىدىن ئەندىشە قىلاتتى. يەنە ئۇ ئالدىنقى يىلى قاراخانىلار دۆلەت چېگرىسىغا ئۆتۈپ ئۇرۇنۇپ باقمانىدى، دەككىسىنى يەپ قايتتى. ئۇلارنى خام چاغلىغىلى بولمايدىكەن، چوڭراق لەشكىرنى كۈچ ئىشلىتىش كېرەك ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى ئۇ. بەختكە قارشى ئۇ دۆلەت بارغانچە كۈچىيىپ كەتتى. ئۇلار سامانىلار ھۆكۈمرانلىقىغا زور ئەندىشىلىك كۈچ بولۇپ قالدى. يېقىندىن بېرى ئاڭلانغان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ خاقانى سۈتۈق بۇغرا-خان بۇ ياقتا يۇرۇش قىلىپ ئۆچ ئالار ئىمىش... سۈلتان بۇ خەۋەرگە ئاۋۋالىرى ئانچە ئىشەنمىگەنىدى. لېكىن، كېيىنكى ئەھۋاللار بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتى، شۇنداق بولۇشىغا ئۇزاق ۋاقىت قالمىغاللىقىنى كۆرسىتىپ قويدى...

سۈلتان نۇھ II مەنسۇر بارغانچە چىگىش ۋە قورقۇنچلۇق خىيال-لارنىڭ ئىسكەنجىسىدىن چىقماقچى بولدى بولغاي، ئورنىدىن تۇرۇپ قوللىرىنى كەينىگە قىلىپ راۋاقىنى بىر ئايلاندى. لېكىن ئىسكەنجە يوقىلىش تۇگۈل، ئۇ بارغانچە قىسىپ كەلمەكتە ئىدى: ئەلنىڭ ئىچكى ئەھۋالى، ئۇنىڭ ئۇستىگە سۈتۈق ھۇجۇم قىلسا... ئاھ! نېمە-دېگەن دەھشەتلىك...!

ئۇ قۇل شەرىتى بىلەن ئۇسۇلچىلارنى قوغلۇۋەتتى، سازمۇ توخ-

تىدى، ئۇ ئايلىنىپ كېلىپ يەنە ئوردۇ ئۈستىدىكى ئورغاق ئايىغا قارىغانىدى، ئاي ئاستا يېقىلىۋاتقاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى... جاھان مالىمان بولۇپ كەتتى. ئەلنىڭ ھەممە يەرلىرىدە ئوت يالقۇنلىرى كۆتۈرۈلدى، "بۇغرا" قوشۇنلىرى سەلدەك يامراپ كەلمەكتە... "ئاھ! دەھشەت، بەك قورقۇنچلۇق!" دېدى ئۇ ئاۋازىنى چىقىرىپ. ئەمما ئاۋازىنىڭ قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى.

— پەرمانلىرىغا تەييارمەن، ئۇلۇغ سولتانىم! — دېدى نەۋكەر لەشكىرىي يۈرۈشتە مېڭىپ كېلىپ، ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى بىلمەكچى بولۇپ ئالدىدا تەق تۇردى.

سولتان ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماي، راۋاقتىن چۈشتى ۋە قاپاقلىرىنى سىلىپ، ئۇزۇم بارىڭى تېگىدىن مېڭىپ ئۆي تەرەپكە قاراپ كەتتى. نەۋكەر كېنىزەكلەر ئارقىسىدىن ماڭدى. ئارقىدىراق ماڭغان ئىككى كېنىزەك سۇلتاننىڭ خاپىغان سىياقىغا سەپسالدى-دە، يەر ئاستىدىن بىر-بىرىگە قاراپ، تىللىرىنى چىقىرىپ قويدى...

ئۇ پېشايۋانغا چىقىشىغا، ئىچكىرىدىن، ئوردۇ ئاغىسى مىرزا ئۇبەيدۇللا، لەشكىرىي ۋەزىر ئەبۇ ئىبراھىم ئىسمائىلنى باشلاپ چىقتى. سۇلتان ئۇلارنىڭ سالاملىرىنى ئىلىك ئالغاندىن كېيىن، تام تۈۋىدىكى زىلچا ئۈستىگە سىلىنغان قېلىن ئەتلەس كۆرپىگە ئولتۇردى.

— تاغلىقلار قۇتراپ كەتتى، ئۇلۇغ شاھىم، — دېدى لەشكىرىي ۋەزىر ئەبۇ ئىبراھىم ئولتۇرۇپ، — "ئەل ئوغلى"نىڭ توپىلاڭچىلىرى تاغدىن چۈشۈپ ھەربىكەت قىلىماقتا. ئۇلار قالايمىقان گەپ قىلىپ نادان تارىغچىلارنى قۇتراتماقتا.

— نېمە دەيدىكەن؟ — دېدى سۇلتان قاپاقلىرىنى تۇرۇپ.

— ئەدەبسىز گەپلەر، جانابىي ئالىيلىرىغا...

www.uyghurkitap.com

— ئېيتۇبرىك، — دېدى سولتان ۋەزىرگە يەر ئاستىدىن قاراپ.

— "مەنسۇرنىڭ قانخورلۇقىغا قارشى ئاتلىنىڭلار"، "سامانىلارنى ھەيدەپ چىقىرىمىز"، "مەنسۇرنى دارغا ئاسىمىز..."

سۇلتان ھەيران قالمىدى. چۈنكى، بۇنداق تىللاشلارنى ئۇ بىرىنچى قېتىم ئاڭلىشى ئەمەس ئىدى.

— ئەل ئوغلى دېگەن زادى قانداق نەمە ئۇ؟ ئەسلى-نەسلى نەدىن ئىكەن؟

— قوقەنلىك بىر گادايىنىڭ بالىسى. زېمىندارنىڭ تۇنىكىدىن قېچىپ چىققان. كېيىن ئۆزىدەك بىرمۇنچە يالاڭتۆشلەرنى توپلاپ تاغقا چىقىۋالغان.

— "ئەل ئوغلى" دېگىنى نېمىسى؟

— تارىخچىلار بەرگەن نام ئىمىش.

— بىر قاچقۇن ئوغرىغا كۆچۈكلار يەتمەمدۇ؟

— ئۇ يالغۇز ئەمەس سۇلتانىم، — ۋەزىر ئېڭىشىپ پەسرەك ئاۋاز بىلەن دېدى، — ئىچىمىزدە يۆلەنچۈكى بار.

— كىم ئىكەن ئۇ؟ — سۇلتان بىلىنەرلىك ئۆچىدى.

— ۋەزىر ئابدۇل كېبىر. يەنە مۇدەررىس مۇفتى شاھاۋۇددۇن.

— دەلىل؟

— ئۇلارنىڭ ئەل ئوغلىغا ئەۋەتكەن ئالاقىچىسى تۇتۇلدى. چوڭ توپىلاڭ كۆتۈرۈش پىلانلىرى بار ئىكەن.

— بۇ ئىككى ئەبلەخنىڭ خائىنلىق قىلمىشلىرىدىن مېنىڭمۇ گۇمانىم بار ئىدى، شاھىم، — دېدى ئوردۇ ئاغىسى مىرزا ئۇبەيدۇللا، — ئەسلىدە يەرلىكلەرنى چوڭ مەنسەپكە قويۇش خەتەرلىك ئىدى.

— ھېچ خەتىرى يوق، — دېدى سۇلتان خاتىرجەم ھالدا، —

يالغۇز تۆزىمىزنىڭكىلەر ھەممە مەنسەپىنى تۆتىسا بولارمىدى؟ ھېچ گەپ يوق. يولۇاسنىڭ ئۇۋۇسىدىن چىققىنى تۈزۈك. بۇلار چاڭگىلىمىزدا. ئاۋال تاغ يولۇسىنى يوقىتىش كېرەك، ئۇ خەتەرلىك. سىز جانابىي ۋەزىر بىر بۆلۈك كۈچلۈك لەشكەر ئەۋەتىپ تاغلىقلارنى باستۇرۇڭ. ئەل ئوغلى دېگەن ئوغرىنى چوقۇم تىرىك قولغا چۈشۈرۈپ، قۇتۇرغانلارغا ئىبرەت قىلىش كېرەك. ھازىر دۈشمەنىنىڭ چوڭراقى كۈنچىقىشتىن كەلمەكتە. ئۇرۇش باشلانغۇچە بۇ ئىشنى تۈگىتىش كېرەك. لەشكىرىي كۈچنى ئورۇنلاشتۇرۇش پىلانى قانداق بولدى؟

— جانابىي ئالىيلىرىنىڭ پەرمانلىرىغا ئاساسەن، قاراخانىلارغا تاقابىل تۇرىدىغان لەشكەرلەر ئورۇنلاشتى. بىرىنچى سەپ — ئوشۇ، چىمكەنت (ياكى ئارغۇ). ئۆزگەن، جەمئىي ئەللىك مىڭ لەشكەر، ئۆزگەن نۆۋەتا قىلىنىپ ئوتتۇز مىڭ كىشى تەييارلاندى. ئىككىنچى سەپتە پەرغانە، قوقەنت، شاش، جەمئىي يەتمىش مىڭ. يەنە پايتەختتە جەمئىي ئەللىك مىڭ كىشى. بۇنىڭدىن باشقا بۇخارادا ئوتتۇز مىڭ، غەزنىدە يىگىرمە مىڭ كىشى بار. ئۇلار تەييار كۈچ. جەمئىي ئىككى يۈز يىگىرمە مىڭ كىشىلىك لەشكەر. مانا مۇشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

— سىز دېگەن تەييار كۈچ، بۇخارا، غەزنىدىكى ئەللىك مىڭ لەشكەر ئىشەنچلىكمۇ؟ بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلى سىمجۇق ۋە غەزنە ئەمىرى سىبۇق تېكىنلەر ئارقىدىن خەنجەر ئۇرماسمىكىن؟!

— سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ بۇ مۆلچىرىنى ياخشى ئويلىشىش كېرەك، جانابىي ۋەزىر — دېدى ئوردۇ ئاغىسى، — يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئۇ ئىككىسىنىڭ ئالاقىسى يېقىنلىشىپ قالدى. ئۇنىڭدىن باشقا

ئەبۇ ئەلى بىلەن سىبۇق تېكىن قاراخانىلارغا قارشى ھېچنېمە دېمەيدۇ. بۇنىڭدا بىر گەپ بار.

ــ ئەبۇ ئەلى ئىشەنچسىز، سىبۇق بولسا زاتى تۈرك ئەسلىدىن، ــ دېدى سۇلتان، ــ دەللىسىز گۇمان بىلەن ئۇلارنى چۆچۈتۈپ قويماسلىق كېرەك. لېكىن، دىققەت قىلىش لازىم. سىزنىڭ لەشكىرىي كۈچىنى ئورۇنلاشتۇرۇشىڭىزدا بىر ئاجىزلىق بار، ۋەزىر. بىرىنچى سەپ ئاجىز. ئۇ ياقتا يۇرۇشكە كۈچى يەتمەيدۇ. ئەگەر دۈشمەن ئۆتۈپ كەلگەندە، ئىككىنچى سەپتە يوقاتماقچى سىز. بۇ بولمايدۇ، دۈشمەننى ئۆز يېرىدە يوقىتىش، بولمىغاندا چېگرىدا قاتتىق توسۇش كېرەك. بىرىنچى، ئىككىنچى سەپ كۈچىڭىزنىڭ سانىنى ئالماشتۇرۇڭ، پايتەخت كۈچىدىن يىگىرمە مىڭ ئادەم ئېلىپ پەرغانىنى كۈچەيتىڭ. ئارقا ياقتىن ئەللىك مىڭ كىشىلىك قوشۇن كەلتۈرۈشكە تىرىشىپ كۆرىسىز، ماۋۇرائۇننەھردىكى ئەمىر ناسىر قوشۇنلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندەك تۇرىسىز، شۇنداق بولغاندا بارلىق كۈچىڭىز ئىككى يۈز يەتمىش مىڭگە يېتىدۇ. قاراخانىلار بىر يۈز ئەللىك مىڭ، كۆپ بولسا ئىككى يۈز مىڭ لەشكەر بىلەن بىزگە تاقابىل تۇرۇشى ئېھتىمال. بىزنىڭ كۈچىمىز دۈشمەن كۈچىدىن سوقۇشۇش ماھارىتىدە ئۈستۈن بولۇپلا قالماي، ساندا ئۇلارنىڭكىدىن ئارتۇق بولۇشى كېرەك.

ــ خوپ ئۇلۇغ سۇلتانىم، ئەمىرلىرىنى بەجا كەلتۈرۈشكە تەييارمەن.

ــ تاغلىق توپىلاڭچىلارنى يوقىتىش سىزنىڭ لەشكىرىي تەييارلىقىڭىزنىڭ بىر مۇھىم قىسمى بولۇشى كېرەك. ئۇچ ئاي ئىچىدە ئەل ئوغلىنى تۈتۈڭ، بولامدۇ؟

ـ ئەمرلرىنى قەتئىي ئىجرا قىلىمەن، ئۇلۇغ شاھىم!

مۇشۇ سۆھبەتتىن كېيىن مەنسۇر خاتىرجەم بولغاندەك قىلدى. كەچلىكى، كەيپ-ساپا قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. ئاخشىمى باشلانغان ئەيش-ئىشرەت تۈن يېرىمغىچە داۋام قىلدى، ئاخىرى مەس مەنسۇرنى يۆلەپ ياتاقىغا ئېلىپ ماڭغاندىن كېيىن، كېنىزەكلەر، ساز چىلار تارالدى.

* * *

سەمەرقەنت شەھىرىنىڭ مەغرىب تەرىپىدىكى ھاۋالىق دۆڭ باغرىغا خەزىنىچى ۋەزىر ئىركەشبەگنىڭ ھويلىسىغا جايلاشقانىدى. ئىركەشبەگ ئەسلى نەمەنگانلىق، قوچقارنىڭ تاغىسى، چارۋىدار، كېيىن نەمەنگاندا داڭلىق سودىگەرلەردىن بولۇپ قالدى. سەمەرقەنتكە كۆچۈپ كېلىپ، ئاستا-ئاستا ئوردۇ ئەربابلىرىغا يېقىنلاشتى. تونۇشلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن، راستىنى ئېيتقاندا تەڭگە-تىللا-نىڭ ياردىمى بىلەن ئوردۇنىڭ ئادەتتىكى ئەمەلدارى بولدى. كېيىن يەنە يامشىپ خەزىنىچى ۋەزىر بولدى. نۆھ II مەنسۇر ئۇنى يامان كۆرمەيتتى. ئۇ پۈلغا ئامراق ئادەم. ئەمما ئۇ ئېلىنىڭ مەنپەئىتىنمۇ ئويلايتتى، ئەنە شۇ ئىركەشبەگنىڭ ھويلىسى. سىرلىق چوڭ ھالقىلىرى بار، سۆلەتلىك داۋۇزىدىن كىرگىنىڭىزدە، ئالدىڭىزدا كەڭ باغلىق ھويلىنى كۆرىسىز. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئەرەبلەرنىڭ يۇقىرى تەبىقىلىرىگە لايىق يوسۇندا ساراي ئورۇنلاشقان. ئۇنىڭ ئەتراپى مېۋىلىك، گۈللۈك باغ. بىنانىڭ يان تەرىپىدە، ئالمىزارلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گىلەم سېلىقلىق چوڭ چاسا كارىۋات ئۈستىدە قۇندۇز كۆرپىدە ياستۇقىغا يۆلىنىپ يانپاشلاپ ياتاتتى.

كەچ كۈز. قايرىلىغان قۇياش شولىسى قۇندۇزنىڭ ئاق كىرگەن

چاچلىرىنى سېلىماقتا. ئۇ سارغايغان ياپراقلارنىڭ ئەيلەپ تۆكۈلۈشىگە خىيالىچان سەپسېلىپ ياتىدۇ. يەنە ياز كېتىپ كۈز كەلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ بەشىنچى كۈزنى ئۆتكۈزمەكتە. يەنە قانچە كۈز كېلىپ كېتەركىن ـ تاڭ؟ هامان بىركۈنى بۇغرا قوشۇنلىرى يېتىپ كېلىپ، ئەركىن ئۇنى ئازاد قىلماي قويمايدۇ. بەلكى "نامەلۇم" ئادەم كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن ئالاقە قىلار. سەمەرقەنتتىمۇ همايىچىلىرى چېقىپ قالدىغۇ؟ ئېركەشبەگ قۇندۇزغا خەتەرلىك كۈنلەردە، ئۆلۈم خەۋپى ئالدىدا باش پاناه بولدى. بىرنەچچە يىلدىن بېرى قىزىدەك بېقىۋاتىدۇ. بۇ نېمىدېگەن ياخشى ئادەم...قۇندۇز مۇشۇ-لارنى ئويلاپ، كېيىن خىيالى ئۇزاق سەرگۈزەشتىلىرى ئۈستىگە ئۇچۇپ كەتتى:

قۇندۇز چېگىرىدىكى جەڭدە، سامانىلار بىلەن باتۇرلارچە سوقۇشۇپ ئۆزى ئورۇنباسار تۇمەنباشى بولغان "قادىن قوشۇن" نىڭ قەهرىمانلىق نەمۇنىسىنى كۆرسەتتى. ئۇ ياغىنى قوغلاپ زەربە بېرىپ، تۈيۇقسىز سول دولىسىغا ئۇرۇلغان قىلىچ زەربىسى بىلەن ئېتىدىن يىقىلدى. كېيىنكىسىنى ئۇ بىلمەيتتى. تۇن يېرىمدا ئېسىگە كېلىپ، بىر تاغ ئارىسىدىكى ئوتلاقتا ياتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ قوپۇشقا ئۇمتۇلدى، لېكىن قوپالمىدى. ئۇ سول قولىنى كۆتۈرۈلمەيتى-تى، بېشى، پۇتكۇل تېنى زىڭىلداپ ئاغرىيتتى. بىرسىنىڭ "ئۆلۈپ قالمىسۇن، ساق ئاپىرىش كېرەك" دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قالدى. ئاندىن بىر چېرىك كېلىپ ئاق لاتا بىلەن ئاۋايلاپ ئۇنىڭ دولىسى-دىكى يارىنى باغلىدى، قاتتىق ئاغرىسىمۇ، ئۇ چىشلىرىنى چىڭ بېسىپ، غىڭ قىلمىدى. "غەيرىتىڭ بار ئىكەن، يارايسەن، هاياتلا قالىسىڭ، بىر گەپ بولار" دېدى چېرىك قۇندۇزغا. كېيىن ئۇ كېتىپ

بىر چۆچەكتە سۇ ۋە نان ئەكەلدى، ئۇنى قۇندۇزنىڭ ئالدىغا قويۇپ كېتىپ قالدى. قۇندۇز چىرىكىنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ، "بۇ ياماق ئادەم ئەمەس ئوخشايدۇ" دەپ ئويلىدى. ئۇ سۇدىن قېنىپ ئىچتى، نانىنى يېگىسى كەلمىدى. ئۇ، يۇلتۇزلارغا قاراپ ئوڭدا ياتتى. يۇلتۇزلار كۆزلىرىدىن نۇر چاقنىتىپ قۇندۇزغا مەدەت بېرەتتى." ئاھ! يۇلتۇزلار شۇنچە ئەركىن، شۇنچە شوخ، ئەنە ئۇلار ماڭا كۆز قىسىۋاتىدۇ... بىزنىڭ يۇلتۇز نېمە بولغاندۇ؟ ئامان بولسا بولىدىغۇ. ئانام، ئاكام قىلىچ، ئىرىم ئەركىنلەرچۇ؟ ئۇلار مېنى ئويلاپ زار-زار يىغلىغاندۇ؟ بىچارە ئانام، يۇرەكلىرى قان بولۇپ كەتتى ھەقىچان! ئۇ ئاز دەرد تارتقانمىدى..." قۇندۇز ئۆزىدە قاتتىق ھارغىنلىق ۋە ماغدۇرسىزلىق سەزدى ۋە ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن سامانلار قوشۇنى بىر تاغدىن ئېشىپ ئۇ ياققا ئېڭىشتى. چېرىكلەر بەك قالايمىقان، ئاتلىق، پىيادە. بەزىلەر-نىڭ باش-كۆزلىرى تېڭىلغان، گاييلىرى تاياق تايىنىپ، ئاقساپ كېتىپ باراتتى. چېرىكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا، سول قولىنى ياغلىق بىلەن بوينىغا ئېسىپ ئالغان قۇندۇز ئاتلىق كېتىپ باراتتى. قۇندۇز ياغى چېرىكلىرىنىڭ بۇنچىۋالا خارابلىقىغا قاراپ كۈلكىسى كەلدى ۋە مەيدىسىنى كۆتۈرۈپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى. ھېلىقى چېرىك ئات ئۈستىدە مۇگدەپ قۇندۇزغا يالداش كېتىپ باراتتى. قۇندۇز ئۇنىڭغا سەپسالاتتى. چېرىك كۆزىنى ئېچىپ ئەتراپقا، كېيىن قۇندۇزغا قاراپ قويۇپ يەنە مۇگدەشكە باشلىدى. "سىزنىڭ ئېتىڭىز نېمە؟" دەپ سورىدى قۇندۇز ئۇنىڭدىن مۇلايىملىق بىلەن. چېرىك قۇندۇز-نىڭ بىرىنچى قېتىم سۆز قىلىغىنىغا ھەيران بولۇپ قارىدى ۋە كۆڭۈلسىز دېدى:

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ـــ نېمە بولاتتى، ئېتىم ئامانقۇل.

ـــ پېشانىڭىزدىكى تاتۇق...

ـــ مۇشۇلار ئۇرۇپ يارا قىلغان.

ـــ نېمىشقا؟

ـــ چېرىكلىكتىن قاچتىڭ دەپ.

ـــ مۇشۇلار، دېگىنىڭىز كىملەر؟

ـــ مۇشۇ ياقىلىقلارچۇ.

ـــ سىز نەلىك؟

ـــ مەن قوقەنتلىك، مېنى چېرىككە تۇتۇپ كەتكەندە، ئاتا-ئانام يىغلاپ ـــ قاخشاپ قالغانىدى. بىچارىلەرنىڭ ھالى نېمە بولدىكىن؟ ـــ چېرىك يەڭ ئوچى بىلەن كۆزىنى سۈرتتى.

ـــ ئاتا-ئانىڭىز بارلىق ئادەملەرمىدى؟

ـــ نەدىكىنى، تارىغىچى-كەتمەنچى. ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن ،ھەنەت قىلىپمۇ قورسىقى تويمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەمىشە، ئالۋاڭ-ياسىقى جاننى ئالىدۇ.

ـــ كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، ئۆزى ئۇچۇن كەتمەن چېپىپ، قورساق تويغۇزىدىغان چاغلارمۇ كېلىپ قالار.

ـــ ھەي بىلمەيمەن، تاڭ.

ـــ سىزنىڭچە بۇلار مېنى نېمە قىلار؟

ـــ ئۆلتۈرەلمەيدۇ. ساق ئېلىپ بېرىپ سەمەرقەنتتىكى پادىشاھىمغا بەرمەكچى. ئۇنىڭدىن باشقىسىنى مەن بىلمەيمەن.

ئىككىلىسى شۇڭ بولۇپ قالىدى. ئامانقۇل ئۇيقۇسى ئېچىلىپ، قانداقتۇر بىر مۇڭلۇق ئاھاڭغا پەس ئاۋازدا ناخشا ئېيتىپ ماڭدى. ناخشىنىڭ سۆزلىرى ئوچۇق ئەمەس ئىدى. قۇندۇز دىققەت قىلىپ

"ئۆرگۈلدى پەلەك، چۆگىلىدى پەلەك... مېنى شۇنچە قىينايسەن... مەن ساڭا نېمە قىلغان..." دېگەن سۆزلەرنى ئاران بىلەلىدى.

بىرنەچچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن چېرىكلەر توختاپ قالدى. ئامانقۇل يەنە بىر چېرىك قوشۇلۇپ قۇندۇزنى ئىلگىرىلەپ ئېلىپ ماڭدى. يېڭى قوشۇلغان چېرىكنىڭ قاپىقى يامان ئىدى. ئامانقۇل ئۇنىڭدىن پەخەس بولاتتى، قۇندۇز بىلەن سۆزلەشمەيتتى. بىركۈنى ئاۋۇ چېرىك يوق ۋاقىتتا، ئۇ قۇندۇزغا ئاۋۇ خۇمپەر بىزلەر-دىن ئەمەس، دېققەت قىلىڭ، مەن سىزنى ساقلايمەن" دەپ قويدى. شۇنداق قىلىپ ئىككى چېرىك ئۇزاق يوللار بېسىپ، شەھەر-چۆللەرنى كېزىپ قۇندۇزنى سەمەرقەنتكە ئېلىپ كەلدى.

قۇندۇزنى كىچىك تۈگۈلۈكى بار بىر قاراڭغۇ ئۆيگە ئەكىلىپ سولاپ قويدى. بۇ جايىنىڭ قانداق يەر ئىكەنلىكىنى ئايال بىلمەيتتى. ئۇنىڭغا بىر ياش ئايال سۇ، تاماق بېرىپ تۇردى. ئۇ بېشىنى تۆۋەن قىلىپ سۆزسىز كىرىپ-چىقاتتى. قۇندۇزنىڭ يارىسى يامان بولۇپ كەتكەنىدى، كىچىك سەللىلىك بىر بوۋاي دورا سېلىپ، تېڭىپ يۈردى. شۇ شەكىلدە قۇندۇز بىرنەچچە ئايىنى ئۆتكۈزدى. بىركۈنى بىر چېرىك ئۇنى باشلاپ، چولۇڭ بىر ھويلىدىن ئۆتۈپ، كاتتا بىر بىناغا باشلاپ كىردى. ئۇ يەردە چېرىكچە كىيىنگەن بىر ئادەم ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشتى. ئۇ ئاۋۇال "ئادەمگەرچىلىك" بىلەن سىلىق مۇئامىلە قىلدى.

— سەن جەڭ مەيدانىدا قولغا چۈشكەن ياغىنىڭ چېرىكىسەن، — دېدى ئۇ قۇندۇزغا، — سېنى دارغا ئېسىشىمىز مۇمكىن. بىراق ئايال — خاتۇن كىشى بولغىنىڭ ئۈچۈن ئۇنداق قىلمىدۇق. بۈگۈن مېنىڭ سوئاللىرىمغا جاۋاب بەرگىن، سەن ئۆزەڭ كىم بولىسەن؟

ئۇيغۇر كىتاپ تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ـــ سەن دېگەندەك بىر چېرىكمەن.

ـــ قايسى قىسمدا، مەنسىپىڭ نېمە؟

ـــ بۇغرا چوڭ قوشۇننىڭ "قادىنلار قوشۇنى"دا بىر چېرىك.

ـــ مەنسىپىڭ؟

ـــ بىزنىڭ قوشۇندا "مەنسەپ" دېگەن نەرسە يوق.

ـــ ئېتىڭ نېمە؟

ـــ بۇغرا قىزى.

ـــ "بوغرا قوشۇنى"نىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرىشنى خالامسەن؟

ـــ خالىمايمەن.

ـــ نېمىشقا؟

ـــ ئۇ دۆلىتىمىزنىڭ چېرىك سىرى.

ـــ سەن جاھىللىق قىلماقچى ئوخشايسەن. سەن مېنىڭ سوئالـ
لىرىمغا تولۇق جاۋاب بېرىشىڭ كېرەك. شۇنى بىلىپ قويغىنكى،
بىزنىڭ سۆزلىتىدىغان چارىلىرىمىز بار.

ـــ قولۇڭدىن كەلگەننى قىل.

ـــ سەن ياخشى ئويلان. تاقاشساڭ ياخشى ئاقىۋەت كۆرمەيـ
سەن، ـــ دېدى چېرىك ئەمەلدار ھەيۋە قىلىپ.

قۇندۇزنى مۇشۇ يوسۇندا ئەپچىقپ بىرنەچچە قېتىم سوراق قىلدى. كېيىنكى سوراقلاردا دوق قىلدى، كاچاتىلىدى، ئۆلتۈرىمىز دەپ قورقۇتتى. لېكىن قۇندۇزدىن ھېچبىر پايدىلىق جاۋاب ئالالمىدى. قۇندۇزنىڭ قارشى جاۋابى ۋە قەيسەرلىك بىلەن چىڭ تۇرۇشى ئۇلارغا دەككە بولدى. قۇندۇز يېتىۋەردى...

بىر كۈنى بىر چېرىك قۇندۇزنى ياشلاپ سوراقىغا بارىدىغان ھېلىقى ھويلىدىن ئۆتۈپ كېچىكىرەك بىر بىناغا ئېلىپ كىردى. ئۇ

يەردە ياشانغان بىر ئايال ئۇنى كۆتۈۋالدى. ئايال قۇندۇزنى ياماق ئەمەس بىر ئۆيگە ئەكىرىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى، خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بىر بوپا كۆتۈرۈپ كىردى ۋە قۇندۇزغا دېدى:

— سىڭلىم، ماۋۇ ئىچكىرىكى ئۆيدە ئەۋرەز، سۇ بار. بىر يۇيۇ- نۇۋىلىپ ماۋۇ كىيىملەرنى يەڭگۈشلىۋالغىن. ئاندىن تاماق يەيسەن.

— رەھمەت، ماڭا سىلەرنىڭ كىيىمىڭلارنىڭ كېرىكى يوق. يۇيۇد- ىام بولدى. ئەگەر سىزگە ئېغىر كەلمىسە، ماڭا بىر قېتىم يىپ، بىرتال يىڭنە بەرسىڭىز.

— ئېغىر كەلگىنى نېمىسى؟ — ئۇ چىقىپ كېتىپ ھايال بولماي يىپ- يىڭنە ئەكىردى، — سەن ماۋۇ كىيىملەرنى يەڭگۈشلىۋال كىيىملىرىڭنى مەن ياماپ بېرەي.

— رەھمەت سىزگە، — دېدى قۇندۇز. ئۇ ئايالنىڭ مۇلايىم مۇئامىلىسىنى كۆرۈپ بىرئاز بوشاشتى.

ئايال چىقىپ كەتتى. قۇندۇز ئويلايتتى: "قىزىق، ئەجەب مېنى بۇ يەرگە يۆتكىدى، يەنە ياخشى كىيىملەر، تاماق...بىر گەپ بار. ئالدامچىلىق قىلماقچى بولار..."

قۇندۇز راستتىنلا كىر بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ قازناقتا كىرىپ يۇيۇندى، كېيىن ئىچكى كىيىملىرى بىلەن ئولتۇرۇپ پەشمەت- شالۇۇرىنى يامىدى. قولى ساقايغانىكەن، باغلاقلىق لاتىنى يېشىپ ئېلىۋەتتى. چاچلىرىنى تاراپ، ياماق كىيىملىرىنى كىيىپ، ئۆزىنى تۇزەشتۇركەنىدى، ئۇز سىياقى ئەسلىگە كېلىپ قالدى. ياماق كىيىملەرمۇ ئۇنىڭ بەستىگە يارىشىپ تۇراتتى.

www.uyghurkitap.com

ئايال كىردى. يۆگەكلىك بويىچە تۇرغان كىيىمگە، قۇندۇزنىڭ باش-ئايىغىغا قاراپ ھەيران قالدى.

— سىڭلىم، ماۋۇ كىيىملەرنى نېمىشقا كىيمىدىڭ؟ قارىغىنا، بۇ كىيىملەرنى كىيگەندە پەرىلەردەك گۈزەل بولۇپ كېتەتتىڭ، — تۇ بوينى ئېچىپ ئەتلەس ئىشتان-كۆڭلەك، تاۋار پەشمەت ۋە قىسقا سېرىق كۆن ئۆتۈكنى كۆرسەتتى.

— مېنىڭ مۇشۇ كىيىملىرىم ھەممىدىن ئەلا. ياغىنىڭ ئەتلەسلىرىدىن ئۆزەمنىڭ يىرتىق كىيىملىرىم مىڭ ئارتۇق.

— راستتىنلا، ئۆز كىيىملىرىڭ بەك يارىشىپتۇ. قارا، چىرايىڭ گۈلدەك ئېچىلىپ كەتكىنىنى. بىر كۆزگۈنەينەك بولسىغۇ، — ئايال بىرئاز ئويلۇنۇپلىپ دېدى، — بىلدىڭمۇ سىڭلىم، پادىشاھى ئالەم مېنى قوبۇل قىلماقچى.

قۇندۇزنى بۇ سۆز ئەندىكتۈردى. لېكىن ئايالغا ھەزدۇرمەسلىككە تىرىشتى.

— تۇ "پادىشاھى ئالەم" مېنى قوبۇل قىلىپ نېمە قىلماقچى ئىكەن؟

— ئۇنى بىر ئاللا ئۆزى بىلىدۇ.

— مەن ئۇنى كۆرۈشنى خالىمايمەن.

ئايال چۆچۈپ تاشقىرىغا قارىدى:

— ۋايەي، ئاستىراق سۆزلىگىن. "خان ئاغزى مايمۇن" دېگەننى ئاڭلىماپسىدىڭ؟ — دېدى ئۇ ۋە قۇندۇزغا ئېگىلىپ داۋام قىلدى، — كۆڭلۈمدىكىنى ئېيتسام، ساڭا قايىلمەن. "قەشقەرنىڭ يىگىتلىرى تۇگۈل، قىزلىرىمۇ باتۇر بولار ئىمىش" دېگەن گەپ راست ئىكەن. لېكىن چۈشلۈق قىلمىغىنىڭ ياخشى.

ــ مەن قورقمايمەن، سىزنىڭمۇ مۇشۇلارنىڭ ئايىغىدا ئۆمىلەپ يۈرگىنىڭىزدىن ئۆلگىنىڭىز ياخشى ئەمەسمۇ؟!

ــ بۇنداق دېسەڭ ماڭا بەك ئۇۋال بولىدۇ، سىڭلىم، ــ دېدى ئايال ۋە خېلىغىچە سۆز قىلالماي تۇرۇپ قالدى ــ دە، ياشلىرىنى سۈرتتى، ــ بىر باغرى قان بىچارەمەن، مېنىڭ دەردىم سېنىڭكىدىن قېلىشماس، بەلكىم. ياشلىقىمدا ئېرىمدىن ئايرىلىپ زورلاپ مۇشۇ گۆركە تاشلاشقا ــ نىدى. تا مۇشۇ كۈنلەرگىچە دوزاخ ئازابىنى تارتىۋاتىمەن. يۈرەكلىرىم كاۋاپ بولۇپ تۈگىدى.

ئايال مەيدىسىنى تۇتۇپ كەينىگە داجىدى، قۇندۇز يۆلەپ قارىسا ئۇنىڭ چىرايلىرى سارغىيىپ كېتىپتۇ. قۇندۇز ئايالنى ياتقۇزدى. ئۇ بىرپەس كۆزىنى يۇمۇپ ياتقاندىن كېيىن چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ، كۆزىنى ئاچتى. قۇندۇز ئۇنىڭ ھالىغا ئېچىندى ۋە كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويغىنىغا پۇشايمان قىلدى.

ــ مېنى كەچۈرۈڭ ئاچا، بىلمەپتىمەن، قانداقراق؟

ــ كېرەك يوق، ئۆتۈپ كەتتى... سەندىن يامانلىمايمەن، غەيرىتىڭگە بارىكاللا سىڭلىم، ــ ئايال كۆزىنى يۇمۇپ ئارام ئالدى، قۇندۇز مەيدىسىنى ۋە چېكىلىرىنى ئۇۋۇلىدى.

شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئىككى چېرىك كىلىپ قۇندۇزنى قاتمۇقات ھويلىلاردىن ئىلىپ ئۆتۈپ، بىر سالاپەتلىك سارايغا، ئۇندىن كېيىن بىر ياسداق ئۆيگە ئەكىردى. تۆردە مەنسۇرشاھ، بىر ياقتا ئوردۇ ئاغىسى مىرزا ئۇبەيدۇللا، بىر ياقتا خەزىنىچى ئېركەشبەگ ئولتۇراتتى.

ــ قېنى ئولتۇرۇڭ. پادىشاھى ئالەم سىزنى سۆھبەتكە قىچقار ــ دى، ــ دېدى ئوردۇ ئاغىسى چەتتىكى گىلەم ئۈستىنى كۆرسىتىپ.

قۇندۇز ئۇلارغا ئۇندىمەي قاراپ چىقتى. تۆردە ئولتۇرغانلىق نۆھ II ئىبن مەنسۇر ئىكەنلىكىنى، قالغان ئىككىسىنىڭ ئۇنىڭ باش شەھىرىدىكى ئىكەنلىكىنى پەملىدى.

ــ مەن تىك تۇرۇشنى ياخشى كۆرىمەن. گەپ-سۆزلىرىڭ بولسا ئېيتىۋېرىڭ.

مەنسۇر چىرايلىرىنى پۈرۈشتۇرۇپ قوزغىلىپ قويدى، كېيىن ئۆزىنى تۇتتى.

ــ شۇنى بىلىپ قوي، سەن بىزنىڭ قولىمىزدىكى ئەسىرىمىز، ــ دېدى ئۇ كىنايە بىلەن.

ــ سەنلەر بىلەن جەڭ قىلىپ ئەسىرە بولۇپ قالغىنىم ئۈچۈن ئارمانىم يوق.

ــ سەن خاتۇنلارنىڭ يەڭگىلتەكلىكىنى قىلما، مېنىڭ سوئاللىرىمغا ياخشى جاۋاب بەرسەڭ، ياخشى كۈن كۆرىسەن، بەلكى يۇرتىڭغىمۇ قايتىشىڭ مۇمكىن. سۇتۇق بۇغراخانىنىڭ چېرىكلىرى قانچە؟

ــ پۈتكۈل ئەل بۇغراخانىڭ چېرىكلىرى.

ــ سەن قايسى قوشۇندىن؟

ــ قادىنلار قوشۇنىدىن.

ــ ئېتىڭ نېمە؟

ــ بۇغرا قىزى.

ــ سېنىڭ خانىڭ قاچان بىز تەرەپكە باستۇرۇپ كەلمەكچى؟

ــ ئۇلۇغ قاراخانىلار خانىدانلىقىنىڭ خاقانى سۇتۇق بۇغراخان ياغىغا ياغى، ئاداشقا ئاداش. سەن ياغلىق قىلىۋېرىدىكەنسەن، ئۇ خالىغان ۋاقىتتا كېلىپ سېنىڭ جاجاڭنى بېرىدۇ.

ـــ تىلىڭنى تارت!
ـــ خالىغىنىڭنى قىل!
ـــ دارغا ئېسىلسەن!
ـــ بۇغرا قىزى ئەل ئۈچۈن قۇربان بولۇشتىن قورقمايدۇ.
ـــ زىندانغا تاشلانسۇن!
ئىككى چېرىك كېلىپ قۇندۇزنىڭ يېنىدا تەق تۇردى.
ـــ خاتۇن كىشىنىڭ ئەقلى كەم بولىدۇ ئۇلۇغ شاھىم، ئەقلىغە كېلىپ قالار بەلكىم، ـــ دېدى ئوردۇ ئاغىسى چېرىكلەرنى توختىتىپ،
ـــ ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم! ئەگەر ئىلتىپات قىلسىلا، بۇ قەشقەرنىڭ مېنىڭ ئىختىيارىمغا بەرسىلە، مېنىڭ بوسۇغامنىڭ ئاستىدا چىرىپ ئۆلسۇن! ـــ دېدى خەزىنىچى ئېركەشبەگ قوپۇپ مەنسۇرغا تازىم قىلىپ.
مەنسۇر رازىلىق بىلدۈرۈپ بېشىنى ئەگدى. چېرىكلەر ئوردۇ ئاغىسىنىڭ شەرتى بىلەن چىقىپ كەتتى. ھېلىقى ئەمەلدار قۇندۇزنى باشلاپ ئەپچىقىپ كەتتى...
شۇنىڭدىن كېيىن نۇرغۇن ئايلار، يىللار، ئۆتۈپ كەتتى...
قۇندۇز يېنى ياتقىنىچە تۆكۈلۈۋاتقان سېرىق ياپراقلارغا قاراپ ئويلايتتى. ياپراقلار ئۇنىڭ ئۆيىنى يۆتكىۋەتتى. "ياپراقلار ئامالسىز تۆكۈلمەكتە. ئۇ بەرگىدىن ئاجراپ كەتكەندىن كېيىن تۆكۈلمەي قانداق قىلسۇن؟ يەرگە چۈشكەندە ئەمدى ئۇ دەرەخ شېخىدا تۇرغان چېغىدىكىدەك شوخ ئويناپالمايدۇ. ئۇ ئاستا-ئاستا سېسىپ تۈپراق تېگىدە قالىدۇ، يوق بولۇپ كېتىدۇ. قاراڭ قىزىق ئىش. بۇلتۇر قىش ئۇ يوق ئىدى. باھاردا پەيدا بولدى. يازدا ھۆسنىگە تولۇپ يايرىدى، ئەمدى تۆكۈلۈپ يوق بولماقتا... شۇنداق. ھەممە نەرسە

شۇنداق ئىكەن، ئادەمنىڭ ئۆمرىمۇ شۇنداق ئەمەسمۇ! سەنچۇ؟ — دېگەندەك بولدى ئۇنىڭ قولىدىكى كەينىدە بىرى، — سەنمۇ شۇ تەقدىردىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن قۇندۇز!...توغرا، توغۇلدۇم، ئەلدە تارتتىم، لېكىن سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ ياردىمى بىلەن قۇتۇلدۇم، ئانامنى تېپىۋالدىم. ئەسلىدە تونۇماي يۈرگەن قىلىچ ئاكامنىمۇ تونۇۋالدىم. ئۇنىڭدىن كېيىن ئەركىن... ئاھ نېمىدېگەن كۆڭۈلۈك كۈنلەر ئىدى ئۇ چاغ... ئەمدىچۇ؟ مەن غېرىپ قالدىمۇ، بەرگىمدىن ئۇزۇلۈپ ئاشۇ ياپراقلاردەك تۆكۈلىمەنمۇ؟ تۈپراق تېگىگە چۆكۈپ ئۇنىڭ بىلەن ئارىلىشىپ كېتىمەنمۇ؟ مەنمۇ ئۆمۈرىنىڭ شەپقەتسىز تەقدىرىدىن قۇتۇلالمايمەن، ئەلۋەتتە. ياق، مەن تېخى سارغايمىدىم، بەرگىم مەھكەم. مەن ياشايمەن، بۇغراخانىنى، ئانام، ئاكامنى، ئەركىننى كۆرىمەن....ئاھ، قاچان كېلەركىن، شۇ ئارمانلىق كۈنلەر..."

— سىڭلىم بۇغرا قىز، — دېگەن يېقىملىق ئاۋاز ئۇنىڭ خىيالىنى بۆزدى. ھېلىقى تۆتقۇنلۇقتىكى ۋاقتىتا تونۇشقان "ئاچا" بىر لېگەندە ئۇزۇم، شاپتۇل كۆتۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. — ئەجەپ ئۇزاق يېتىپ كەتتىڭىزغۇ؟ مانا قارا‌ڭ، بۇ ئۇزۇم، شاپتۇللارنى، نېمىدېگەن چىرايلىق، خۇددى سىزنىڭ مەڭزىڭىزگە ئوخشايدۇ. ھازىرلا باغدىن ئۈزۈپ كەلدىم، — ئاچا لېگەننى كارىۋاتقا قويدى. قۇندۇز ئۆرە بولۇپ ئولتۇردى.

— رەھمەت ئاچا. راستلا . ياخشى ئىكەن، — ئۇ ئۇزۇمدىن بىر شىڭگىلنى ئېلىپ ئۇنىڭدىن بىر دانىنى ئۈزۈپ ئاغزىغا سالدى.

— ئەجەب سولغۇن كۆرۈنىسىزغۇ، بۇغرا قىز؟ — بۇ ھويلىغا كەلگەندىن كېيىن قۇندۇزنى شۇنداق دەپ ئاتىشاتتى، — ئارتۇق ئويلاشنىڭ كېرىكى يوق.

قۇندۇز ئېركەشبەگنىڭ ھويلىسىغا كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي بۇ خاتۇن پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇلار بىر-بىرى بىلەن راست ئاچا-سىڭىلدەك ئىناق بولۇپ كەتتى. بۇ ئايالنىڭ قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى قۇندۇز بىلمەيتتى. بەلكى ئېركەشبەگ بۇنىمۇ "ئازاد قىلىپ" ئەكەلگەنمىكىن؟

— بۇغرا قىز، — دېدى ئاچا قۇندۇزنىڭ غەمكىن سىياقىغا سەپ-سېلىپ، — دۇنيانىڭ ئىشى ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئارمانسىزغا يېتىسىز. ئېركەشبەگدەك بىر چوڭ ئەرباب سىزگە ئاتىدارلىق قىلىۋاتسا.

ئېركەشبەگ قۇندۇزغا راستىنلا ئاتىسىدەك غەمخورلۇق قىلدى. زىندانغا چۈشۈپ كېتىش خەۋپىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئۆيىگە ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆز قىزى رەيھان بىلەن تەڭ كۆرۈپ باقتى. باشلاپقى ۋاقىتلاردا قۇندۇز چۈشىنەلمىدى. "بۇ ئادەم ماڭا نېمانچە ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ. بۇنىڭدا يەنە بىر ئويۇن بولمىسۇن" دەپ ئويلىدى. ئۇ ئېركەشبەگكە ئادەتتىكىچە تەكەللۇپ بىلەن رەھمىتىنى ئىزھار قىلىپ يۈردى. بۇنى ئېركەشبەگ سەزدى بولغاي، بىر كۈنى ئۇ قۇندۇز بىلەن مۇڭداشتى.

— قىزىم، مەندىن ھەرگىز گۇمانلانما. مېنى ئاتاڭ ئورنىدا كۆر، بىلدىڭمۇ؟

— رەھمەت سىلىگە. ماڭا راستىنلا چوڭ ئاتىدارچىلىق قىلىۋاتىلا.

— سەن، سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى قوچقار دېگەن ئادەمنى بىلەمسەن؟

— بىلمەن، — ھەيران قالدى قۇندۇز.

— ئۇ سىلەرگە نەمەنگاندا بىر تاغام بار، دەپ ئېيتمىغانمىدى؟

— ئېيتقان. ئېتى ئېركەشبەگ دېگەن.

www.uyghurkitap.com

— قوچقارنىڭ ئاشۇ تاغسى ئېركەشىبەگ دېگەن مەن بولىمەن.

قۇندۇزدا دەرھال خۇشاللىق بىر ھېسسىيات پەيدا بولدى. كەپتۇ جايىدىن چىقىۋاتىدۇ. بىراق "ئېركەشىبەگ" بولۇۋالغان باشقا بىرەر بەگ بولۇپ يۈرمىسۇن يەنە! لېكىن، بۇ ئادەمنىڭ مۇئامىلىسى ئۇنداقتا ئوخشمايدۇ.

— قىزىم قۇندۇز! — دېدى ئېركەشىبەگ قۇچىقىنى ئېچىپ، — قوچقاردىن خەۋەر ئالدىم قورقما!

قۇندۇز ئېركەشىبەگنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى تاشلىدى. ئەمدى ئۇنىڭدىن گۇمان قىلىدىغان يېرى قالمىغانىدى.

شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇلار سىردىشىدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار راستىنلا ئاتا-بالىدەك ئىناق بولۇشۇپ كەتتى. ئېركەشىبەگ بارا-بارا قۇندۇزنىڭ ئىدراكىنى ۋە قەھرىمانلىقىنى چۈشىنىپ، ئۇنى قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ بىر ئەربابى قاتارىدا ھۆرمەتلىدى. ئۇنىڭدىن جىق ياخشى نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالدى.

بىر شوخ ئاھانىدىكى ناخشا قۇندۇزنىڭ خىيالىنى بۇزدى. ئۇي تەرەپتىن قولىدا دۇتار، ئىككى تال ئۇزۇن چېچى ئارقىسىغا تاشلاغان، ئەتلەس كۆڭلەك، چىمەن دوپپا كىيگەن رەيھان شوخ ناخشا ئېيتىپ كېلەتتى:

"قايان كەتتىڭ بىلمەيمەن—
ئامان يار،
ئايرىلغانغا ئۆلمەيمەن—
ئامان يار،
ئايدىنىدىكى ئويۇنىنى—
ئامان يار،

ئۇنتۇدۇڭمۇ بىلمەيمەن ــ
ئامان يار،
باغرىڭ شۇنچە قاتتىقمۇ ــ
ئامان يار،
ئايدىن خىجىل بولمامسەن ــ
ئامان يار...»

ــ ھا، ھا... ئاچا-سىڭىل بىر بولۇپتۇ، قۇلاقلىرى دىڭ بولۇپتۇ. ھا، ھا، ھا...

ــ قاراڭلار سىلەرنى، ئۆزەڭلارچە مېنى تاشلاپ قويۇپ مۇڭداشقىلى تۇرۇپسىلەر-دە؟ مەن سىلەرگە ئېيتىپ قويايى، سىلەر مەندىن قېچىپ قۇتۇلالمايسىلەر. بوتسلاق بۇغرىسىدىن ئايرىلىپ قالغان ئىش نەدە بار ئىكەن؟ قانداق دېدىم بۇغرا قىز؟ ــ رەيھان سۆزلىگەچ كېلىپ كارىۋاتقا ئولتۇردى ۋە قۇندۇزنىڭ غەمكىن چىرايىغا قاراپ دېدى، ــ ۋاي-ۋۇي، قاپاقلىرىدىن قار يېغىپتىغۇ كىشىلەرنىڭ؟ قېنى يېغىلاپ بېقىڭچۇ، مەن كۆرۈپ باقاي! ــ ئۇ قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ ئۇلارغا تىكىلىپ ئالدىغا ئېڭىشتى. ئاچا بىلەن بۇغرا قىز ئۇنىڭغا زوقلىنىپ كۈلۈشتى، ئۇنىڭ يارىشىملىق قىلىقلىرىغا زوقلاندى.

رەيھان كېلىشكەن، كۆزەل چوكان ئىدى. بەستى قۇندۇزغا تەڭ كېلەتتى، كىيىملىرىمۇ ئوخشاش ئىدى. پەرقى: قۇندۇزنىڭ كۆزلىرى تۇم قارا، ئويچان ئىدى. رەيھاننىڭ قوي كۆزلىرى ئويناپ تۇراتتى. قۇندۇزنىڭ چىرايى قارامتۇل، قاشلىرى قوشۇما، قاپقارا ئىدى، رەيھاننىڭ كۆزى ئوي كۆز، چىرايى ئاپئاق، قاشلىرى سەكرەپ تۇراتتى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تارقىتىش تورى

ــ ئۆزلىرىنى قانداقمۇ تاشلاپ كېتەلەيمىز كۆزەل چوكان؟ رەيھانگۈل بولمىسا، گۈلزارلىقنىڭ ھۆسنى بولمايدۇ-دە! ــ دېدى ئاچا.

ــ راستتىنلا، بوتىلاق سىز رەيھان. شوخ ئويناقلىرىڭىز كىشىنى شەيدا قىلىدۇ، ــ دېدى قۇندۇز شوخ كۈلۈپ.

ــ ۋايجان، بولدىلا، ياماق كۆتۈرۈۋەتتىڭلار مېنى. ماقۇل، رەيھانگۈلمۇ بولاي، بوتىلاقمۇ بولاي. ئويناپ-كۈلەيلى، ماقۇلمۇ ئاداش؟

رەيھان دۇتارنى قۇندۇزنىڭ قولىغا بەردى. "ھېلىقى، كىشىنىڭ يۈرىكىنى ئېزىدىغان ناخشىلىرىڭىزدىن بولسۇن. لېكىن، يىغلىمايسىز. ئېيتىپ قويايمۇ" دېدى ئۇ چاقچاق قىلىپ.

قۇندۇز دۇتارنى سازلىدى. ئاچا رەيھانغا چاقچاق قىلدى:

ــ ئويناپ-كۈلەيلى، دەيسىزۇ، يەنە يۈرەكنى ئېزىدىغان ناخشىدىن بولسۇن، دەيسىز. بۇ قانداق بولغىنى رەيھانگۈل؟!

ــ شۇنداق، ئاچا. خۇشاللىق بىلەن خاپىلىق بىر-بىرىدىن ئايرىلمايدىكەن. يۈرەك، ئۇ، بىر پارچە گۆش بولسىمۇ، ئۇنىڭدا خاپىلىقنى تېپىپ، خۇشاللىقنى قارشى ئالىدىغان سەزگۈ بولىدىكەن. ئىككى باشنى بىر قازانغا سىغدۇرۇش تەس ئىكەن. شۇنداق ئەمەسمۇ، بۇغرا قىز؟ "دەرد-ئەلەملەر كېلىدۇ ئوغۇل بالانىڭ باشىغا، چىدىغىلى بولمايدۇ كۆزدىن ئاققان ياشىغا" دەيدىكەنغۇ؟ بېشىڭنى يەيدىغان ئوغۇللارنىڭ گېپىنى قارا، قىز بالىنىڭ باشىغا دەرد كەلسە مەيلى ئىكەن-دە؟ ئەسلى باغرى قاتتىق شۇ ئەرلەر ئەمەسمۇ؟ قولۇمدىن كەلسە دۇنيادىكى ئەرلەرنىڭ ھەممىسىنى بوغۇپ تاشلىسام، دەيمەن.

— هەممىنى دېمەك، پادىشاھلار بارغۇ؟ — چاقچاق قىلدى ئاچا.
— ئاۋال شۇ مۇتتەھەملەرنى بوغاتتىم.
— سۆيگەن غۇلامىڭزنى ئايرىپ قويارسىز، ئېرىڭىز ئەمەسمۇ؟!
— ھى... ئىككىنچىسىگە شۇنى بوغىمەن دەڭا. ئەرلەرنىڭ ھەممىسى ئوخشاش. ئالدىڭىزدا "ۋاي، ئايلىناي، چۆگىلەي، كۆزلىرىڭدىن..." دەيدۇ، لېكىن ئارقىڭىزدا... بولدىلا، ئۇنداق گەپنى قىلمايلى. قېنى ئاداش، بىر غەزەل ئېيتىڭا.

قۇندۇز دۇتارنى سازلىغاچ رەيھانىنىڭ سۆزلىرىگە كۈلۈمسىرەپ قويۇپ باشقىچە ئىپادە بىلدۈرمىدى. ئۇ دۇتارنى بىر پەدىگە چالغاندىن كېيىن، يىراقلارغا كۆز تىكىپ غەزىلىنى باشلىدى:

يار سەندىن ئايرىلىپ قالدىم نېچۈن، ھەيرانمەن،
ئايرىلىپ سەندىن جۇدالىق يولىدا ۋەيرانمەن.

تەلمۈرۈپ گۈل-غۇنچىلارغا، كۈتىمەن تاڭ ئاتقۇچە،
تاڭ سەھەردە سايرىغان بۈلبۈل كەبى بىدارىمەن

شامنىڭ نۇرىدا كۆردۈم نۇر جامالىڭ ئەكسىنى،
كۆيسەم ئارمان يوق، پىراقىڭ ئوتىدا پەرۋانىمەن.

سېغىنىپ ئېيتسام غەزەل، سارىڭ دېگەي بەلكى مېنى،
ئاشقى ھىجرىدە سەرسان، مەشۇقى دىۋانىمەن.

ئايرىلىشنىڭ دەردىنى ئايرىلمىغان بىلمەس، بىراق،
ياقا يۇرتتا بىناۋا، كۆڭلى سۇنۇق بىگانىمەن.

قىلما غەم يادوست، ئۇزەلمەس رەشتىمىزنى شۇم رەقىب،
ئاقىۋەت دىدار كۆرۈشمەك يولىدا مەردانىمەن.

قۇندۇز غەزىلىنىڭ ئاخىرىنى پىغانلىق ئاۋاز بىلەن چۈشۈردى. ئاچا بىلەن رەيھان قۇندۇزنىڭ ھەم مۇڭلۇق ھەم مەردانە غەزىلىنى چوڭقۇر تەسىرات ئىچىدە ئاڭلىدى. قۇندۇزنىڭ مەڭزىدىن دومىلاپ چۈشكەن ياش تامچىلىرى ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئېرىتتى. ئۇلارمۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ، گەپ قىلىشماي جىم ئولتۇرۇپ قېلىشتى.

رەيھان جىمجىتلىقنى بۇزدى:

— كۆڭلىڭنى يېرىم قىلماڭ دوستۇم. يار بىلەن، يارانلار بىلەن كۆرىشىسىز، — كۆلۈمسىرەپ چاقچاق قىلدى ئۇ، — ئەركىنەڭنى كۆرگەندە ئەركىلەرسىز تېخى؟

ئۇلار كۈلۈشتى.

— سىزنىڭ شوخ خۇلقىڭىز كىشىنىڭ كۆڭلىگە راستىنلا ئوبدان ئارام بېرىدۇ، — دېدى قۇندۇز كۈلۈپ.

— ئۇنىڭدىنمۇ شوخلىرى بار تېخى. مەن سىزگە بىر غەزەل ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ ئەگىلىگا دۇتارنى، — ئۇ دۇتارنى ئېلىپ سازلىدى، — بۇ كونا غەزەل، كىشىگە ياشلىق چاغلىرىنى ئەسلىتىدۇ، — ئۇ دۇتارنى ساز قىلىپ غەزىلىنى باشلىدى، ئۇنىڭ چىرايى كۈلۈمسىرەپ، كۆزلىرى ئويناپ تۇراتتى:

بېزىنىپسەن بەك گۈزەل، ھۇرلەر كەبى جانانە قىز،
گۈل-گۈلستانلار ئارا گۈل تاجىسى رەيھانە قىز.

بىر كۆرۈپ قانسام جامالىڭ ھۆسنىگە ئەي نازىنىن،
جىلۋە قىپ نازلىق بىلەن قىلما مېنى ۋەيرانە قىز.

بىر بەقىپ قويساڭچۇ يارىڭنىڭ پەرىشان ھالىغا،
رەھىم قىل، ئاغرىتما جانىنى، ئەي پەرى دىلدارە قىز.

بەر ئىجازەت كۆزلىرىڭگە باققىلى بىر لەھزىگە،
قىل ئاتا دەردىگە دەرمان كۆزلىرى خۇمارە قىز.

ئىشق ئوتى سەۋداسىدىن ئەندىشىدە، كۆڭلۈم ھامان،
كىرپىكىڭنى يا قىلىپ ئاتما مېنى مەردانە قىز.

بەر قولۇڭنى چىقسۇن ئارمان، بولدى بەس، قىلما ئۇزۇل،
باغرىمىز قانسۇن، كېتەيلى باغ ئارا سەيلانە قىز.
دەپتىكەن ئۆتكەن زاماندا بىر يىگىت.
ــ ئۇندىن كېيىنچۇ؟ ــ دېدى قۇندۇز.
ــ ئۇلىڭدىن كېيىن، ــ دەپ غەزەل بىلەن جاۋاب بەردى رەيھان:
ئاشىق ــ مەشۇق جۇپ بولۇپ مېڭىپتۇ خۇشال سەيلىگە،
مەشۇقى تەسلىم بولۇپتۇ ئاشىقىنىڭ مەيلىگە.
قۇندۇز قوشۇلدى:
ئاشىقى بولماسمۇ مەپتۇن مەشۇقى خۇش پەيلىگە،
جېنىنى بەرمەسمۇ بۇلبۇل نازىنىن گۈل لەيلىگە.
ئۇچەيلەن تەڭ راھەتلىنىپ كۇلۇشتى...

شۇ كۇنى ئاخشىمى ئېركەشبەگ بىر خىل ئۆزگىچە كەيپىيات بىلەن ئۆيگە قايتتى. ئۇ، پىشايۋاندا بىرنەرسە يېزىپ ئولتۇرغان قۇندۇزنى قىچقىرىپ، ئىشخانىسىغا ئەكىرىپ ئىشكىنى ئەتتى. قۇندۇزغا بېشىنى ئېگىپ سۆز باشلىدى:

www.uyghurkitap.com

ــ ئولتۇر قىزىم، ئولتۇر. پادىشاھنىڭ پاچىقىغا پېتىپ چۈشتىڭ بۇغراخانلار يېقىندا كېلەر ئىمىش، دېگەن خەۋەر كۆچىمىزنى ئۇيۇ چۆچۈتۈۋەتتى. كۈز ھەربىسى قەھرىلىك بولىدۇ. سەن ئۇنىڭ كۆزىدىن يىراقراق تۇرساڭمىكىن.

ــ ياخشى خەۋەر ئىكەن، تاغا. مەن دېمىدىمۇ، ئۇلارنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. بىراق، مەن قەيەردە بولسام ئۇ بەربىر قىلغۇلۇقنى قىلىدىغۇ؟

ــ مەن ھېراتتىكى بىر دوستۇمغا قۇل قىلىپ بېرىۋەتتىم، دەيمەن. يولنى باشقا ياققا سالىمىز.

ــ يول ئۇستىدىچۇ؟

ــ ئەرەنچە ياسىنسەن، ئۆزەڭمۇ شۇنداق كېيىنىشكە ئامراققۇ؟ سېنىڭ قامىتىڭدىن بىلىنمەيدۇ.

ــ كىم بىلەن؟

ــ مەن ئىشەنچلىك ھەمراھ قوشىمەن. ھېلىقى، سېنى سەمەرقەنتكە ئېلىپ كەلگەن چېرىك يادىڭدا باردۇ؟ ئەنە شۇ يىگىت بىلىلە بارىدۇ، ئۇ سېنى قوغدايدۇ.

ــ بىلىمەن، يادىمدا، ئېتى ئامانقۇل، ئۇ، ئوبدان ئادەم.

ــ راست ئوبدان ئادەم. قوقەنتلىك، جاپاكەش. ئۇ مېنىڭ قىشلاقتىكى ھويلامدا تۇرىدۇ. ئۇ سېنى ئەكەلگەنلىكىنى، ساڭا قاتتىق ئېچىنغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەن.

ــ مەيلى، تاغا. سىزنىڭ مەسلىھەتىڭىزچە بولسۇن. ئەمما، بىزنىڭكىلەر كەلگەندە، مەن بۇ يەرگە دەرھال قايتىشىم كېرەك.

ــ ئۇنىڭدىن غەم يېمە.

ئۇلار مەسلىھەتنى بېكىتتى. ئۇچ كۈندىن كېيىن كېچىسى يولغا

چىقىشقا تەييارلىق قىلماقچى بولدى.

ئۈچ كۈندىن كېيىن كېچىسى رەيھان بىلەن ئاچا ئارقا دەرۋازا ئىچىدە سەپەرگە ھازىرلانغان ئىككى ئەر كىشىنى ئۇزاتماقتا. رەيھان ئېسىدەپ يىغلايتتى، قاۋۇل، چىرايلىق يىگىتنى قانىماي قۇچاقلاپ سۆيەتتى. ئاچا رەيھانىنى ئاجرىتىۋېلىپ "خۇدايىمغا ئامانەت بالىلىرىم" دېدى ۋە يېشىنى سۈرتتى. ئۇلار يىغلاپ تۇرۇپ دەرۋازىدىن چىقىپ كەتكەندە رەيھان ھۆركىرەپ يىغلاپ قالدى. ئاچا دەرۋازىنى ياپتى.

* * *

نۇھ II مەنسۇرنىڭ ئوردۇدىكى ئېگىز چاسا سارىيى. ئېگىز-كەڭ پەنجىرىلەردىن قۇياش شولىسى ساراينى يورۇتقان. تۆر تەرەپتە، سۆپىدا زىلچا ئۈستىدىكى قېلىن كۆرپىلەر ئۈستىدە شاھ مەنسۇر ياستۇقىغا يۆلىنىپ يانپاشلاپ ياتىدۇ. ئۇ خىيالچان، نېمىندۇ ئويلايتتى... بىر ئايال ئاياغ تەرىپىدىن كېلىپ ئۇنىڭ خىيالىنى بۆزدى:

— ئۇلۇغ شاھىم، ئۇسۇلچىلار... — مەنسۇر ئۇنىڭغا قارىماي بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئايال ئىككى قېتىم چاۋاك ئۇرۇشى بىلەن ساز يانغىرىدى.. بىر-بىرىدىن گۈزەل ياسانغان قىزلار قاتار كىرىپ شاھنىڭ ئالدىغا تىزىلدى ۋە ھەممىسى تەڭ شاھقا تازىم قىلدى. كېيىن قاتار بولۇپ ئۇسۇلغا چۈشتى.

ئىككىگە بۆلۈنۈپ سارايىنىڭ ئىككى تېمى تۈۋىدە سازچىلار ئولتۇرۇپ ئىشتىياق بىلەن ساز قىلاتتى. ساتار، تەمبۇر، دۇتار، غىجەكلەر تەڭكەش قىلاتتى. داپچىنىڭ قولىدىكى يوغان داپ بىردەم كۆتۈرۈلۈپ، بىردەم چۈشۈپ دارامالايتتى. ئۇسۇلچى قىزلار كەڭ-چاسا

ئىران زىلچىسى ئۈستىدە لەرزان ئۈسۈل ئويناۋاتقان قىزلارنىڭ قىزىل پوپۇچلۇق ئايىغلىرى ئوخشاش ھەرىكەت بىلەن دەسسەپ كەتكەن شاھنىڭ چىرايلىرى ئېچىلىدى. ئۇ ئۆرە ئولتۇرۇپ ئۈسۈلنى، ياق، ئۈسۈلچىلارنى تاماشا قىلماقتا. بولۇپمۇ ئۇ بىر كۆزەل قىزغا ئالاھىدە ھەۋەسلىنىپ قارايتتى. ئۇ ساقلىنى سىلاپ، كۆزىنى قىسىپ يانداپ تۇرغان ئايالىغا قارىغانسىرى، ئايال كۈلۈپ بېشىنى ئېڭىپ قويدى. ئۇلارنىڭ ئىشارەت ئارقىلىق سۆزلىشىدىغان يوشۇرۇن تىلىنى ئۆزلىرى ئوبدان چۈشىنىشەتتى...

مۇشۇ ۋاقىتتا سەردار ئەبۇ ئىبراھىمنىڭ ئىشخانىسىغا قوللىرى كەينىگە قىلىنىپ گەۋدىلىرى بىلەن قوشۇپ باغلانغان، كىيىملىرى يىرتىلغان، ساقال-بۇرۇتلىرى ئۆسكەن، كەڭ گەۋدىلىك، ھەيۋەتلىك بىر ئادەمنى ئېلىپ كىرىشتى. ئۇنى ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ كېلىپ توختاتتى. سەردار ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ سىنچىلاپ قارىدى. كىرگەن ئادەم سەردارغا پىسەنت قىلماي سىكايان قاراپ خاتىرجەم تۇراتتى. سەردار ئۆزىنىڭ ئالدىدا ئېگىلمەي تىك تۇرغان ئادەمنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. ئۇ غەزەپلەندى.

— ئېتىك نېمە "پالۋان"؟ — دېدى ئۇ كىنايە بىلەن.

— ئېتىم ئەل ئوغلى!

— قايسى ئەلنىڭ ئوغلىسەن؟

— سېنى، ھەممىنى يېقىۋاتقان جاپاكەش ئەلنىڭ.

— سەن تاغقا چىقىپ، كىشىلەرنى ئالداپ نېمە قىلماقچى ئىدىڭ؟

— سېنىڭ تەختىڭنى يەختىگىنى ۋەيران قىلماقچى.

— تىلىڭنى تارت، ئەبلەخ! سەن ھازىر قەيەردە تۇرغىنىڭنى

ىلەمسەن؟

ــ قانخور ئىبراھىم ئالدىدا تۇرىمەن.

ــ ئەپچىقىپ كالتەكلەكلارا ــ ۋارقىرىدى سەردار ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ غەزىپىنى باسالماي چۆگىلىگىلى تۇردى.

چېرىكلەر ئەل ئوغلىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

ئەتىسى شەھەر تېشىدىكى دار مەيدانىغا شەھەردىكى كىشىلەرنى يىغدى. ئولدىن ئارتۇق چېرىك باغلانغان ئەل ئوغلىنى يالاپ ئېلىپ چىقتى. كىشىلەر ئارىسىدا غۇلغۇلا قىلغان گۇدۇكلىشىلار ئاڭلاندى. ئەل ئوغلىنى دار سۇپىسىغا ئەپچىقىپ توختاتتى. سېمىز، ئۇزۇن بۇرۇتلۇق بىر جاكاچى ئېگىز كۆتەك ئۈستىگە چىقىپ شاھنىك پەرمانىنى جاكالىماقتا. ئۇ گاللىرى قۇرۇپ كەتكىنىگە قارىماي ۋارقىراپ قېينىلىپ سۆزلەيتتى. "...ئەگەر كىمدۇكىم شاھقا قارشى تۇرىدىغان بولسا، ئۇنىڭ ھالى مانا مۇشۇ ئوغرى ئەل ئوغلىنىڭ ھالىغا ئوخشاش بولىدۇ. بۇنىڭ تاغدىكى شېرىكلىرى كېلىپ ئەل بولسا كەچۈرۈم قىلىنىدۇ..." جاكاچىنىڭ ئاۋازى چىقماي قالدىمۇ، ياكى پەرمان تۈگىدىمۇ، ئۇ گاللىرىنى قىرىپ توختاپ قالدى.

ئەل ئوغلىنى دار ئاستىدىكى كۆتەككە چىقاردى. بوينىغا سىرتماقنى سالدى. "مېنىڭ قېنىم بىكار كەتمەيدۇ، بۇرادەرلەر، ناگولا بولمايلار. ئەزىز يارانلار، قوزغىلىپ زالىم قانخور مەنسۇرنى ئاغدۇرۇڭلار. ئۇنى مانا مۇشۇ دارغا ئېسىشنى ئۈمىتۈمايلا...!" ئەل ئوغلىنىڭ غەزەپ بىلەن چىققان يوغان ئاۋازى يىراقلارغا كەتتى. كىشىلەر ئارىسىدا ھاياجانلىنىش كۈچەيدى، ئايالار كۆز ياشلىرىنى ئېرتتى.

قاتار تىزىلىپ تۇرغان چېرىكلەر سېپىنىڭ ئالدىدا تۇرغان بىر چېرىك ئەمەلدار يالاڭ قىلىچىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، پەسكە قاتتىق

ئەگدى. ئىككى چېرىك سىرتماقنىڭ ئۇچىنى تۆتۈپ دارقىشقا تەييار-لاندى. بىرسى بېرىپ ئەل ئوغلىنىڭ پۈتى ئاستىدىكى كۆنەكسىنى ئەمدى تەپسەكچى بولۇپ تۇرغاندى، باش-يۈزى قارا ماتا بىلەن باغلانغان بىر توپ ئاتلىقلار مەيدانغا باستۇرۇپ كىردى. مەيدانىدا ئالتوپىسلاڭ چىقىپ چېرىكلەر ئالاقزادە بولۇپ كەتتى. ئىككى كىشى ئاتتىن چۈشۈپ يۈگۈرگىنىچە سۈپىغا چىقتى-دە، قىلىچى بىلەن دار ئاغرىمچىسىنى كېسىپ تاشلىدى، ئەل ئوغلىنىڭ قوللىرىدىكى باغلاقنىمۇ كەستى. ئاندىن ئۇنى بىر ئاتقا مىندۈرۈپ ئەپقاچتى. بۇ ئىش شۇنداق چاپسان بولدىكى، چېرىك ئەمەلدارلار، چېرىكلەر نېمە قىلىشلىرىنى بىلەلمەي ھاڭۋاققىنىچە تۇرۇپ قالدى. "قوغلاڭ-لار!" دەپ ۋارقىرىدى چېرىك ئەمەلدار بىرھازادىن كېيىن. چېرىكلەر ئەسلىرىنى يىغىپ ئاتلىقلار كەينىدىن پىيادە يۈگۈرۈشتى...

مەنسۇرنىڭ ئاتلىق چېرىكلىرى شەھەردىن چىقىقاندا ئەل ئوغلى شېرىكلىرى بىلەن ئۇزاق تاغ باغرىدا چاڭ چىقىرىپ، تاغقا ئۆرلەپ كېتىپ بارانتى...

یەتتىنچى قسىم

ئاداشقا ئاداش بول ياغىنا ياغى،
ئاسىرغىل ئېلىكنى ئەتىۋا باغى.
پاچاقلا ياغىنىڭ تەختى - بەختىنى،
ئەل ئامان، يۇرت ئامان، دەپ ياسى تاغى.

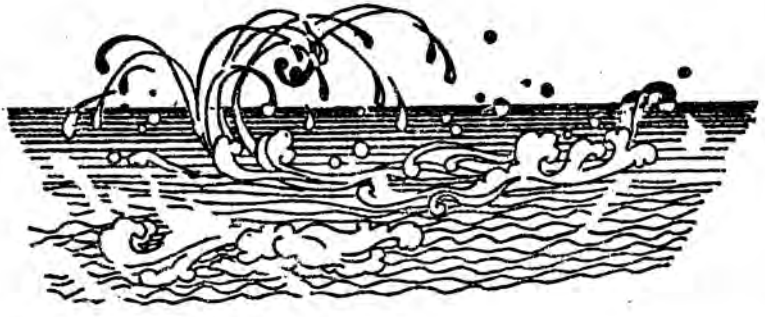

ئۇيغۇر كتاب تورى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بەرىنچى باب

ئۇلۇغ يۈرۈش

ئۇنىنچى يۈز يىللىقنىڭ ئىككىنچى يېرىمى، ئەجدىھا يىلى، ئەتىياز، پۈتكۈل قەشقەر باھار پەيزىگە چۆمگەن. بۈگۈن ئەتىگەندىلا شەھەردىن ئۇستۇن ئاتۇش تەرەپكە قاراپ ئاتلىق، پىيادە كىشىلەر خۇددى دەريادەك ئۇزۇن سوزۇلۇپ ئېقىشقا باشلىدى. ئارىلاپ توپ-توپ چېرىكلەر ئادەملەردىن ھالقىپ ئىلگىرىلىمەكتە.

سۈتۈق بۈغراخان خانىش ئايدىڭ بىلەن خان ئوغۇللىرى بايتاش، تونغان، خان قىز ئالانۇر خېنىم بىلەن، ئالىپ ئارسلان ۋە باشقا ئەربابلار بىلەن شەھەردىن چىقىپ تۆمەن دەريا كېچىكىدىن ئۆتۈپ، قورغاننىڭ باغلىق ھويلىلار-ئارىسىدىكى يولدا ئاتلىرىنى بۇرىدى. ئالدىدا ئۇچتىن تىزىلغان توققۇز ئاتلىق چېرىك، ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر ئاتلىق چېرىك قاراخانىلار دۆلەت تۇغىنى چىڭ تۇتۇپ ماڭاتتى. ئۇلار ئۇرۇك، ئالما چېچەكلىرى بىلەن پۈركەلگەن يېزىلاردىن ئۆتۈپ، ئىگىز-پەس تاغلارغا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە...

ئۇستۇن ئاتۇشنىڭ ئايغىدىكى تاغ باغرى، ئەتراپ ئادەملەر بىلەن تولغان. تاغ يوتىسىدا، مەھەللە چەتلىرىدە، يول بويلىرىدا توپلانغان كىشىلەرنىڭ، شىمالغا ۋە كۈنپېتىشقا سوزۇلغان يول چەتلىرىگە تىزىلغان چېرىكلەرنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭى، سۈناي-ناغرىلارنىڭ ئىگىز-پەس ئاۋازلىرى بىلەن بۇ جاي گويا بىر چوڭ

توي-مەربكسگە تەيياراڭانغا ئوخشايتتى. چوڭ يولنڭ ئوڭ تەرىپىدە چوڭ چاسا گىلەمنڭ ئىككى چېتىدە باش ئولچى ئىلىك، ئوردۇ ئاغىسى قىلىچ، ئوررۇ باش پۇتۇكچىسى ــ ھاجىپ بارسبەگ، ئەل قارۇغچى ئىشلىرى ئولچىسى كەنجىبەگ، خەزىنچى ئاغىچى بۇركۇتبەگلەر، يەنە بىرقانچە ئوردۇ ئەربابلىرى، ئۆلىمالار، بايلار ۋە يۇرت چوڭلىرى ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنڭ ئارقا ۋە يانلىرىدا چېرىك ئەمەلدارلار، تالىپلار ئۆرە-تۆپە يۇرۇشەتتى.

كىشىلەر كۆز ئۇزمەي شەھەر تەرەپكە قارىشاتتى... شەھەر ياقتا يول چېتىدىكى ئېگىز دۆڭدىن ناغرا-سۇناي ئاۋازى ياڭرىدى. بۇ "خان كەلدى" دېگەنلىكنى ئۇقتۇراتتى. ئادەملەر ئۇ ياقتا تەلمۇرۇشتى...

ئۇچمىراۋان داۋىنىدىن ئېشىپ بىر توپ ئاتلىقلار چىقىپ كەلدى...

سۇتۇق بۇغراخان خانىش ئايدىڭ بىلەن ئوڭ سولدا خان ئوغۇللىرى ۋە خان قېزنى ئېلىپ كۆلۈك ئاتلاردا كېلەتتى. ئارقىدا ئالىپ ئارسلان، يۇلتۇز، ئالىپ سۇباشى توغرۇلبەگ، ئۇلاردىن كېيىن ئوردۇ قارۇغباشى ئەركىن، شەھەر قارۇغچىباشى ــ بۇغرا خاننڭ خاس قارۇغچىسى قوچقار...لار، ئارقىلىرىدا ئىككى يۈز نەپەر خاس قارۇغچىلار كېلەتتى. خان ۋە ھەمراھلىرى يېقىنلاشقاندا داقا-دۇمباق تېخىمۇ ياڭرىدى. "ئامان-ئامان!"، "خان ئامان!" دېگەن ۋارقىراشلار ئاڭلىنىپ تۇردى. بۇ ئاۋازلار شىمال ھەم كۈن-پېتىش ياقتىكى يول بويلاپ تىزىلىپ تۇرغان، ئايىغى كۆرۈنمەيدىغان چېرىكلەرنڭ ئاغزىدىن ئاغزىغا ئۆتۈپ، ئۇزاق-ئۇزاقلاردا ئاڭلىناتتى. ئەتراپ كەنت-تاغلاردا داغدۇغا سادالىرى ياڭرايتتى.

بۇغراخان تۇغ-ئەلەملەردىن يىگىرمە غۇلاچچە بىرىدا ئاتىن چۈشتى، ھەممە ياق جىم بولدى. ئۇ كېلىپ ئۇزاتقۇچى ئەربابلار بىلەن ئامانلاشتى. ئايدىك، خان ئوغۇللىرى، خان قىز ۋە باشقىلار ئىككى يانغا تىزىلدى. سۈتۈق بىلەن ئالىپ ئارسلان بىرىپ تۆر يانتا بىر چىرىكىنىك قولىدا ئېگىز لەپىلدەپ تۇرغان دۆلەت تۇغىنىك ئالدىدا توختىدى. چىرايلىق چىرىك كىيىملىرى كىيگەن بۇ ئىككى نەپەر ئۇلۇغ يۈرۈش سەركەردىلىرى باشلىرىنى تىك تۇتۇپ چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن تۇغقا قاراپ تۇرۇشتى ۋە ئوك قوللىرىنى ئاۋۇال ئېگىز كۆتۈرۈپ، كېيىن چېكىلىرىگە قويۇپ دۆلەت تۇغىغا چىرىكچە سالام بىلەن ھۆرمەت بىلدۈردى. تۇغ تۆۋەن ئېگىلدى. خان چىرىكچە يۈرۈش بىلەن قەدەم تاشلاپ بىرىپ تۇغ ئالدىدا ئوك تىزىنى پۈكۈپ تۇغنى سىقىملاپ سۆيدى ۋە قويۇپ ئارقىسىغا چېكىندى. ئالىپ ئارسلانمۇ شۇنداق قىلىپ، چېكىنىپ خان بىلەن تەڭ تۇردى.

گىلەمنىك ئوتتۇرىسىدا ئۇلارغا قاراپ ئىككى ئاق ساقال بوۋاي ئۇستىگە بىردىن شىرمان نان، چۆچەك تۇز قويۇلغان پەتنۇسنى تۇتۇپ تۇراتتى. ئاۋال خان ناندىن بىر بۇردا سۇندۇرۇپ چۆچەكـ تىكى تۇزغا پاتۇرۇپ ئاغزىغا سالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئالىپ ئارسـلانمۇ شۇنداق قىلدى. يوغان سەللە ئورىغان، ئۇزۇن پەرىجە كىيگەن بىر ئاقساقال كىشى "ئامىن!" دەپ قول كۆتۈردى. باشقىلارمۇ "ئامىن!" دەپ قول كۆتۈرۈشتى. پۈتكۈل دالادا بىر-بىرىگە ئۇلىنىپ "ئامىن!" دېگەن ئاۋاز گۈلدۈرلىدى. "ئۇلۇغ خاقانىمىز سۈتۈق بۇغراخانغا ھەم ئالىپ ئارسلانغا ئاللا يار بولغاي، ياغى ئۇستىدىن غالىب بولۇپ قايتقايلا، ئاق يول بولسۇن، ئاللاھۇئەكبەر!" دەپ

ئاقساقال يۈز-ساقاللىرىنى سىلىدى، ھەممەيلەن ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئولچى-ئەربابلار، ئۆلىمالار، يۇرت كاتتىلىرى بۇغراخانغا تازىم قىلىپ ئاق يول تىلىدى. خان ئىلىك ئۇستاز بىلەن قول ئېلىشقاندا: "خوش دوستۇم، بىز قان تۆكۈلۈشنىڭ قەدىمىنى باشلىدۇق، ئىلاجىڭ قانچە؟ بۇ ئەل ئامانلىقى، جىقراق قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن." دېدى. "شۇنداق، كىشى گايىدا ئۆز خاھىشىغا قارشى ئىشنىمۇ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، ئامان بولۇڭ" دېدى ئىلىكخاننىڭ قولىنى مەھكەم قىسىپ، داغدۇغا ئاۋازلىرى ئىچىدە بۇلارنىڭ سۆزلىرىنى كىشىلەر ئاڭلىمىدى. ئىككىلىسى جىددىيلەشكەن كۆڭۈل ئىپادىلىرىنى سەزدۈرمەسلىككە تىرىشتى.

سۈتۈق بۇغراخان سول ياقتا، ئارسلان ئوڭ ياقتا قارۇغچىلىرى تۈتۈپ تۇرغان ئاتلىرىغا مىندى. ئاۋال كۆپچىلىك بۇغراخانىنى ئۇزاتتى، كىشىلەر يول ئاچتى. بۇغراخان ئۇستۈن ئاتۇشنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ تاغ بويلاپ يۇقىرىغا سوزۇلغان يولغا قاراپ ماڭدى، چۇقان-سۇرەنلەر ئەۋج ئالدى. "ئۇلۇغ بۇغراخانىنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولغاي"، "ئامان-ئامان" دېگەن ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى. بۇغراخان ئەركىن باشلىغان قارۇغچىلار قوشۇنى بىلەن خەلق قاتىرىدىن ئۆتۈپ، ئاتۇشتىن نېرى تاغ ئىچكىرىسىگە سوزۇلغان قوشۇن قاتىرىدىن يۇرۇپ ئۇزاپ كەتتى. ئۇزاتقۇچىلار تاكى بۇغراخاننىڭ قارىسى كۆرۈنمىگۈچە قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ تۇرۇشتى. خاننىڭ ئارقىسىدىن قوشۇن ماڭدى...

ئاندىن ئالىپ ئارسلان ماڭدى. ئۇنىمۇ خەلق تەنتەنە بىلەن ئۇزاتتى. ئۇ كىشىلەر ئارىسىدىكى يولدىن ئۆتۈپ، ئۇزۇن تىزىلغان قوشۇنلار ئارىسىدىن مېڭىپ، چۆلنى كېسىپ، تاغلارغا قاراپ شىمال

www.uyghurkitap.com

تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. ئارقىسىدىن قوشۇن ماڭدى...

بۇ سەپەر ــ سۈتۈق بۇغراخان ئۆزى باش بولغان ئۇلۇغ چېرىك يۈرۈشى ئىدى. يۈرۈشنىڭ نىشانىسى سامانىلارنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادە ئىككى دەريا ئارىلىقىدىكى مەركىزى بولغان سەمەرقەنت ئىدى.

ئىككى يول قوشۇنى ئۆزگەندە ئۇچراشقاندىن كېيىن، بۇغراخان پەرغانە، قوقەنت ئارقىلىق سەمەرقەنتكە؛ ئارسلان نەمەنگان-شاش ئارقىلىق سەمەرقەنتكە بارماقچى. بىرىنچى يولنىڭ قوشۇنى قىزىل ئۆينى مەركەز قىلىپ چېگرىسىچە ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ بولغان. ئىككىنچى يولنىڭ قوشۇنى بالاساغۇندىن سامانىلار چېگرىسىغىچە ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ بولغانىدى...

سۈتۈق بۇغراخان بىرنەچچە كۈن يۈرۈپ قىزىلئۆيگە باردى. قۇتلۇق سۇباشى ئون چاقىرىم يەرگىچە چىقىپ قارشى ئالدى. قىزىلئۆي بازارنىڭ ئىچى-تېشى چېرىك بىلەن تولغانىدى. بۇ "گەۋدە قوشۇن" بولۇپ خانىنى كۈتەتتى. "باشلامچى قوشۇن"دا ئون مىڭ چېرىك بولۇپ چېگرىنى تاقاپ تېرەكداۋانىنىڭ ئاستىغا بۇرۇنلاشتۇرۇلغان. ئۇندىن كېيىن "ئوڭ قانات قوشۇن" قىلىپ ئون مىڭ چېرىك جايلاشتۇرۇلغانىدى، قىزىلئۆيدە "گەۋدە قوشۇن" دىكى يىگىرمە مىڭ چېرىك خانىنى كۈتەتتى. ئارقىدىكى "سول قانات قوشۇن"دا ئون مىڭ چېرىك، "يەتكۈزگۈچى قوشۇن"دا بەش مىڭ چېرىك كېلەتتى. قوشۇنىنىڭ ئالدى-كەينى يەنىلىپ رەتلەنگۈچە بۇغراخان قىزىلئۆيدە بىر ھەپتە تۇرۇپ، قۇتلۇق سۇباشىنىڭ مەلۇماتىنى ئاڭلىدى. تۇمەنباشى، مىڭباشىلارنىڭ كېڭەشمىسىنى ئۆتكۈزدى.

چېرىكباشىلىرى يۈرۈش ئەھۋالىدىن مەلۇمات بېرىشتى، ئەھۋال

ياخشىكەن، ئات-ئۇلاق، كىيىم-كېچەك، تاماقلىنىشى ياخشىكەن. بىرنەچچە يىلدىن بېرىكى تەييارلىق ئوبدان ئونۇم بەرمەكتە. چېرىك ۋە چېرىكباشلىرى نەگە بارىدىغانلىقىنى، كىم بىلەن نېمىشقا ئۇرۇشىدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇلار ئەلنى قوغداشنىڭ ھەم كۈنىپېتىشتىكى قېرىنداشلىرىنى ياغى قىلىچى ئاستىدىن قۇتقۇزۇۋېلىشنىڭ شەرەپلىك كۈرەش ئىكەنلىكىنى چۈشىنەتتى. ئۇلار "خانىدانلىقىمىز ئۈچۈن"، "بۇغراخان ئۈچۈن!" دېگەن ئۇران ئاستىدا، توپۇپ تاشقان غەيرەت بىلەن چۆل كېزىپ، داۋانلار ئېشىپ، جاپاغا چىداپ يۈرۈش قىلماقتا... بۇغراخان بۇنداق ياخشى ئەھۋالىلارنى ئاڭلاپ بەك خۇش بولدى. "بۇنداق قوشۇن ئۇتۇق قازانماي قالمايدۇ. چېرىكلەر بىزنىڭ قەدىرلىك كىشىلىرىمىز. ئۇلارنى جېنىمىزنى كۆرگەندەك كۆرەيلى!" دېدى بۇغراخان.

قۇتلۇق سۇباشى ياغىنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى! بارغان كىشىمىز يېقىندا كارۋان بىلەن قايتىپ كېلىپتۇ. تېرەكداۋاندىن ئېشىپ دۆلەت چېگرىسىدىن ئۆتكەندىن كېيىن "تاغ ئارىسى" دەپ ئاتالغان جايدا ياغىنىڭ بەش مىڭ چېرىكى بار ئىكەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ئوش شەھىرى. "تاغ ئارىسى" بىلەن ئوش ئارىسىدا ئالاي تېغى بار. مانا بۇ تاغ بەك ئېگىز...ئالاي تېغىدىن ئوش شەھىرىگىچە بولغان كەڭ تۈزلەڭلىكتە ياغى قوشۇنىنىڭ بىزنى توسۇشى مۇلچەرلەنىدۇ. ئاندىن ئوشتا چوڭراق جەڭ بولىدۇ. ئوشتا ياغىنىڭ يىگىرمە مىڭ چېرىكى بار دەيدۇ. ئۆزگەندە ئوتتۇز مىڭ چېرىكى بار ئىكەن...

— بالاساغۇنغا قاراتقان كۈچى قانچىلىك ئىكەن؟ — سورىدى بۇغراخان.

— ئوتتۇز مىڭچە بولۇشى مۇلچەرلىنىدۇ.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

ــ جەك ھەربكتىمىز مۇنداق بولماقچى، ــ دېدى قوتلۇق سۇباشى ئاخىرىدا، ــ تاغ ئارىسىنى ئالغاندىن كېيىن توختىماي ئالاينى ئېشىپ ياغىنى تاغنىك ئۇ ياقىدا توسۇش، ئوشتا جەڭنى ئارقىغا سوزۇپ، ئۆزگەندىن ياغىنىك چېرىك يۆتكىشىنى قولغا كەلتۈرۈش؛ شۇنداق قىلىپ، ئالىپ ئارسلاننىك ئۆزگەننى ئېلىشقا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇش؛ ئارسلان ئۆزگەننى ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن ئوشنى ئېلىش، ياغى كۈچىنى يوقىتىپ، ئەنجانغا بېرىش؛ ياغىنىك بىزنى توسۇشىدىكى تۈپ ئورنى ئۆزگەن ئوخشايدۇ. ئۆزگەننى ئېلىپ، ياغىنىك بەش تۈمەندىن ئارتۇق چېرىكىنى يوقىتىش ــ بىزنىك بىرىنچى چوڭ ئۇتۇقىمىز بولىدۇ. ئۆزگەندىن ئىلگىرىلەشنى شۇ يەردە قارار قىلغان تۇرۇك.

ــ ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش، ــ دېدى بۇغراخان بىرئاز ئويلىغاندىن كېيىن، ــ بەك ياخشى. ئەتە ئاتلىنايلۇق.

* * *

ئەتىسى كۈن چىقىش بىلەنلا قىزىلئۆيدىن تىرەكداۋانغىچە سوزۇلۇپ ياتقان ھەيۋەتلىك "بۇغرا قوشۇن" ھەربكەتكە كەلدى. چۆل ــ ئېدىر، تاغ ــ باغرى، تاغ ئارىلىقى، ساي ــ بەللەردىكى يالغۇز ئاياغ ئۆزۈن يوللاردا ئاتلىق ــ پىيادە چېرىكلەر قارشىسىدىكى ئاسمان پەلەك تاغلارنىك قارلىق چوققىلىرىغا قاراپ شىمال ياقىقا يۈرۈش قىلماقتا...

سۇتۇق بۇغراخان قىزىلئۆيدىن ئاتلىنىپ يولغا چىقتى. ئۇلار بازارنىك شىمالىغا سوزۇلغان كوچىسىدىن چىقىپ كەڭ ئېدىرغا چۈشۈپ تاسمىدەك سوزۇلغان ئۇچ چىغىر يول بىلەن ئىلگىرىلىدى. بۇغراخان ئاتلىق قاروۇلچى قوشۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەلى ئايغۇچى ۋە

ئەركىنلەر بىلەن كېتىپ باراتتى. ئۇ يىراقتا كۆز سېلىپ، بېشى تاغ ئىچىگە كىرىپ كېتىپ بارغان قوشۇننى كۆرۈپ ئىچىدىن مەسلىكى كەلدى. ئەمدى كۆتۈرۈلگەن قۇياش نۇرى چېرىكلەرنىڭ نەيزە تىغىدا، قالقان يۈزىدە پارقىرىماقتا.... ئۇزاقتىكى ئاقباش تاغ گويا ئۇنى قارشى ئېلىپ باش ئېگەتتى. ئاتلارنىڭ دۈپۈرلىگەن ئاياغ ئاۋازلىرى، پۇرقۇشلىرىدىن باشقا ئادەم ئاۋازى ئاڭلانمايتتى. گايى چېرىكلەر خۇش چىراي ئەتراپقا، تەبىئەت مەنزىرىسىگە سەپ-سالاتتى. گايىلىرى قاپاقلىرى چۈشكەن هالدا خىيال سۈرۈپ ماڭاتتى. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىدىن ئايرىلغىنىغا بەزىلىرىگە ئۇچ-تۆت يىل، بەزىلىرىگە بىر-ئىككى يىل بولدى. ئۇلار ئاتا-ئانىلىرىنى، ئۆزى ئۈيناپ ئۆسكەن يېزىلىرىنى يادلاپ سېغىناتتى. بەزىلىرىنىڭ ئۆيىدە ياش خاتۇنى، ئەمدى چۈچۈك تىلى چىقمان بالىسى بار ئىدى. بەلكىم خاتۇنى كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ، بۇدۇرۇق قوللىرىنى سوزۇپ يىغلاپ تۇرغان بالىسىنى كۆتۈرۈپ ئىشىك ئالدىغا چىقىپ هەر كۈنى كۈتىدىغاندۇ. ئۇلارنى قانداقمۇ سېغىنمىسۇن؟! ئەل ئىچىدە چېرىك بولۇش كۆڭۈللۈك ئىش. لېكىن، ئەمدى چەت ئەلگە، يەنە كېلىپ ئۇرۇشقا كېتىپ باردۇ-دە! تىرىك قايتىپ يۇرتىنى، ئاتا-ئانىلىرىنى، خاتۇن بالىلىرىنى كۆرەلەرمۇ؟!

ئەركىن ئويلىماقتا. لېكىن، ئۇنىڭ ئويى ئىزچىل، چوڭقۇر بولالمايتتى. ئۇ ئالدى-كەينىگە، يانلىرىغا قاراپ، خانىغا سەپ-سالاتتى. خانىمنىڭ خاتىرجەم، كەيپى ياخشى كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ يەنە ئويغا كېتەتتى. هايۋاندەك ياشىغان بىر قۇل بالىسىنىڭ بۇگۈنكىدەك مىجباشى ئەمەلدارغا ئايلىنىپ قېلىشى، يەنە كېلىپ، ئۇلۇغ بۇغراخانىنىڭ ئىشەنچلىك قاروۇلچىسى بولۇپ قالغانلىقى ئەقلىغە

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

سىغمىغۇدەك بىر ئىش ئەمەسمۇ! ئۇ مۇشۇنى ئويلىغاندا، بۇغراخانغا قاراپ ئىچ-ئىچىدىن تۇڭىمەس مىننەتدارلىق بىلدۈرەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن "لاپ" قىلىپ قۇندۇز ئۆتۈپ كەتتى: ئۇ چىرايلىرى زەپىرەڭدەك سارغايغان، زىندانداندا يېتىپتۇ... ئەنە، ئۇ قانداقتۇر چۆللەردە، تاغلاردا پاراكەندە ھالدا قېچىپ يۈرۈپتۇ. ئەنە، ئۇ تاغلىق قوزغىلاڭچىلار بىلەن قولىدىكى قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، سامانىلارنىڭ چېرىكلىرىنى چېپىۋاتىدۇ... ئەنە ئۇنىڭ توپا دۆۋىلەنگەن قەبرىسى. قايسىدۇ بىر مومايى قەبرىگە گۈل سانجىپ، تىز چۆكۈپ دۇئا قىلىۋاتىدۇ... يەنە زىندان، قۇندۇز قوللىرىدىن ئېسىلغان، قارا تەنلىك، ئىشتانچاق كىشىلەر ئۇنى دۈمبالاۋېتىپتۇ... ئەركىن قولىدا قىلىچ ۋاقىرىغانچە بېرىپ، زىنداننىڭ ئىشىكىنى بىر تېپىپ سۇندۇرۇپ ئىچىپ كىردى. كالتەكچىلەرنىڭ بېشىنى ئېلىپ، قۇندۇزنى بوشتىپ يەرگە چۈشۈردى ۋە باغرىغا بېسىپ ھوشىغا كەلتۈردى. قۇندۇز ئۇنى قۇچاقلاپ يىغلىدى...ئەركىنىڭ سىياقىدا جىددىيلىك ۋە ھاياجانلىق پەيدا بولدى...

بۇغراخانىڭ: "مانا، تاغقا يېقىنلاشتۇق" دېگەن ئاۋازى ئەركىننىڭ ئوي-خىيالىنى بۆزدى. ئۇ تاغ يوتىسىدىن ئۆتۈپ، تاغ ئاغزىغا كىرىپ كېتىپ بارغانلىقلىرىنى كۆردى، "شۇنداق، تاغقا كىرىشكە باشلىدۇق" دەپ جاۋاب بەردى ئۇ خانىغا. ئاتلار كۈچەپ يۇقىرى ئۆرلەيتتى...

ئۇلار تاغ ئارىلىقىدا، سايدا ئۇزاق مېڭىپ، كۈن قايىرىلغاندا، بىر داۋانىدىن ئېشىپ، تۆۋەنلىدى. يىراقتا، پەس تاغ كەينىدە ئانچە كەڭ بولمىغان بىر ئوتلاق كۆرۈندى، ئوڭ ياقتىن چۈشكەن بىر ئۆستەڭ سۇ سايغا كىرىپ كېتەتتى. ئۆستەڭنىڭ سول ياقىدا،

تاغ ئېتىكىدە يىگىرمىدەك قارا ئۆيلەر تىكىلىگەن. ئۆيلەر ئەتراپىدا يىلقا، كالا، قويلار ئوتلايتتى. ئۇلار داۋاندىن چۈشۈپ، ئۆستەڭنى بويلاپ خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن ئوتلاققا چىقتى. يول بويىدا باشقا ئاۋۇللاردىن كەلگەن كىشىلەر بىلەن قوشۇلۇپ بىرەر مىڭ كىشى بۇغراخاننى قارشى ئالدى. ئۇلار يول چېتىدە قاتار تۇرغان چېرىكلەرنىڭ كەينىدە تۇرۇشاتتى. بۇغراخان كېلىشى بىلەن "ئامان-ئامان، بۇغراخان ئامان!" دەپ توۋلاشتى. بۇغراخان توختاپ قوچقارغا بىرنېمە دېگەنىدى، ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ چېرىكلەرنى چېكىندۈرۈپ قارشى ئالغۇچىلارغا يول ئاچتى. ئۇلار يولغا چۈشتى. بۇغراخان ئاتتىن چۈشۈپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا باردى. كىشىلەر توپى ئالدىدا كېلىۋاتقان ئاقساقال بوۋاي توختىشى بىلەن ھەممىسى توختىدى. بوۋاينىڭ قولىدا ياغاچ ئاياقتا ئاغزى ئېچىلغان بىر قېرىن سېرىق ياغ، بىر ياغاچ قوشۇق ياغقا پاتۇرۇلغان ھالدا تۇراتتى. بوۋاي ئاياقنى بۇغراخانغا سۇنۇپ بېشىنى ئەگدى. بۇغراخان سېرىق ياغدىن بىر قوشۇق ئېلىپ ئاغزىغا سالدى ۋە ئاۋال بوۋايغا، ئاندىن كۆپچىلىككە ھۆرمەت بىلدۈردى. بوۋاي قولىدىكى ئاياقنى بىرسىگە بېرىپ "ئۇلۇغ خاقانىمىز بۇغراخان ئۇزاق يىللار ئامان بولغاي" دېدى. كۆپچىلىك "ئامان-ئامان!" دەپ توۋلاشتى.

— سالام ئۇلۇغ بۇغراخان، — دېدى بوۋاي بۇغراخانغا قول بېرىپ كۆرۈشۈپ، — يوللىرى ئاق، ئىشلىرى ئوتۇقلۇق بولغاي.

— ھەشقاللا، سىزگە، يارانلارغا ھەشقاللا، — دېدى بۇغراخان بوۋاينىڭ قولىدىنى سىقىپ، — ئۆزىڭىز ئامانمۇ كۆلۈك باتىر؟ دوستلار بىلەن كۆرۈشكىنىم ئۈچۈن بەك خۇشمەن.

بۇغراخان كۆلۈك باتىر بىلەن راستىنلا كونا دوستلاردەك

سەممي كۆرۈشتى.

بۇغراخانىنىڭ ئەلباشى كۆلۈك باتۇرغا ھۇرمەت قىلغانلىقىنى كۆرۈپ، كىشىلەر ھەيران قالىدى. "بىزنىڭ كۆلۈك باتۇرنى ئۆلتۈرۈن ئادەم كۆردىڭمۇ؟" دەپ سورسى، يەنە سورسى: "شۇنداق بولمايچۇ، ئۇمۇ بىزنىڭ خانسىمزدە" دېدى. دېگەندەك كۆلۈك باتۇر مۇشۇ تاغلىق ئەلنىڭ "خانى" ئىدى. ئۇ ئۆز ئېلىنى ياقلىقتىن چىقىپ تۇرۇپ قوغدايتتى. ئات بەيگىسىدە ھەممىدىن ئالدىدا ئىدى. كىشىلەر ئارىسىدا ياخشى-يامانىنى ئايرىپ ئەقىل كۆرسىتەتتى، باشلامچىلىق قىلاتتى. بولۇپمۇ ئۆزىنىڭ داڭلىق چىپار كۆلۈكى ئۈستىگە چىقتىمۇ، ئۇنىڭغا ھېچكىم تەڭ كېلەلمەيتتى. شۇڭا كونا ئاقساقىلى ئۆلگەندىن كېيىن يۇرت ئۇنى ئوتتۇرا ياش بولسىمۇ، ئاقساقال قىلىپ كۆتۈرگەنىدى. ئۇنىڭ چېۋەر ۋە داڭلىق كۆلۈكىگە قاراپ كۆپچىلىك ئۇنىڭغا "كۆلۈك" دەپ لەقەم قويىدى. كېيىن لەقەمنى ئىسىمغا قوشۇپ "كۆلۈك باتۇر" دەپ ئاتاشتى. كۆلۈك باتۇر ئۇزاقى يىلى قەشقەرگە بېرىپ، بۇغراخان بىلەن كۆرۈشكەن، ئۇ ئەلنىڭ دەردىنى، تىلىكىنى سۆزلەپ "خانلىق كۆزىمزنى باغلاپ قويمىسۇن، خاقانىم" دېگەنىدى. ئۇ يەنە ياغىنىڭ باستۇرۇپ كېلىپ، يۇرتىنى تالاپ تۇرغانلىقىنى سۆزلەپ: "ئۆينىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ قوينى ساقلىغىلى بولمايدۇ. بۆرىنى قوغلاپ ئۇرۇش كېرەك" دېگەنىدى. كۆلۈك باتۇرنىڭ بۇ ئىككى جۈملە سۆزى بۇغراخانغا بەك تەسىر قىلغان. شۇڭلاشقا بۇغراخان ئەل غېمىنى يەيدىغان بۇ ئاقساقالنى ئۇنتۇمىغانىدى.

— مەن ئۇلۇغ بۇغراخاننى يۇرتىمىزدا كۆرۈپ، خۇشاللىقىمدىن يىرىلاي دېدىم، — دېدى كۆلۈك باتۇر ھاياجان بىلەن.

ـــ كۆردىڭىزمۇ، "بۆرىنى قوغلاپ ئۇرغىلى" ئاتلاندۇق، ـــ ئىككىلىسى كۈلدى.

ـــ مانا بۇ ئۇلۇغ ئاتلىنىش خاقانىم. تاغ كەينىدە بۆرە ماراپ ياتسا، تىنچ ئۇخلىغىلى بولمايدۇ.

ـــ سۆزىڭىز توغرا. بۆرىنى يوقاتقاندىن كېيىن يەنە ئۇخلىماي چېلىشىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ، دوستۇم. قويلارنى ئوبدان بېقىپ سەمرىتىش كېرەك ـ تە؟

ـــ شۇنداق، شۇنداق ئۇلۇغ خاقانىم. دانالىقلىرىغا قايىلمەن.

كۆلۈك باتىر بۇغراخانىنى يولىنىڭ سول ياقىدىكى ئوتلاقىقا باشلىدى. ئۇلار كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ، تاغ يوتىسىغا يۆلەپ تىكلىگەن قاتار قارا ئۆيىلەرنى كۆردى. ئوتتۇرىسىدا، كەڭ، ـــ ئېگىز بىر ئاق ئۆي ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. قارا ئۆيلەرنىڭ يۇقىرىراقىدا تاغ باغرىدا بۇغراخانىنىڭ سۆلەتلىك چۈشكۈنى، ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا قاتار قارا ئۆيىلەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى. چۈشكۈنىڭ پېشانىسىگە قادالغان قاراخانىلار خانىدانلىقىنىڭ دۆلەت تۇغى يەلپۈلدەپ تۇراتتى. قارۇغچىلارنىڭ ئالدىنقى قىسمى ئاللىقاچان كېلىپ قونالغۇنى تەييارلاپ بولغانىدى. ئەركىن ئۆز چېرىكلىرىنى ئاتتىن چۈشۈرۈپ بەلگىلىك جايغا ئورۇنلاشتۇرغىلى باشلىدى.

بۇغراخان ئاق قارا ئۆيگە يېقىن كەلگەندە، ئىككى ياقىقا قاتار تىزىلىپ تۇرغان قىز ـ يىگىتلەر قارشى ئېلىش ئىرىنى باشلۇەتتى. مومايلار، كېلىنچەكلەر چاچقۇ چاچتى. باشلىرىغا چوڭ تۇلكە تۇماق كىيگەن تۆت نەپەر ئوتتۇرا ياشلىق كىشى ئۆيدىن بىر شىرداقنى ئەپچىقىپ خان ئالدىغا پايانداز سالدى. ئۇزۇن

ئاق ـ قىزىل گۈللۈك پايانداز خانىنىڭ ئالدىغا يېيىلدى. خان پايانداز دن مېڭىپ، ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ، ئارقىسىغا بۇرالدى. ئۇ كىشىلەرنىڭ قارشى ئېلىش تەنتەنىسىگە رەھمەت بىلدۈردى. كېيىن ئىسرچى قىزلارغا زوق بىلەن نەزەر سالدى. قىزلار يېرىم ئۇسۇللۇق شوخ ھەرىكەت بىلەن ئىرلايتتى. ئۇلارنىڭ بوينىغا ئاسقان تەڭگە ـ مارجانلىرى مەيدىسىدە جارانلايتتى. گۈللۈك تەخسىنىڭ ئۈستىگە قادالغان ئۈزۈن پارقىرىما ئۈكەلەر يەلپۈلدەپ قىزلارنىڭ قېنى تېشىغا تەپچىپ تۇرغان دۇگىلەك قىزىل مەڭزىگە سايىلىرىنى چۈشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئۇز ھۆسنىلىرىگە ھۆسن قوشاتتى. قىزلار خانىنىڭ سەنئەتكارلىق ھەۋىسنى قوزغۈەتتى.

قىزلار ئويناپ كېلىپ، بۇغراخانىنىڭ ئالدىدا قاتار تىزىلىپ، ئۈك تىزىنى يەرگە قويۇپ، تىزىغا ئىككى قولىنىڭ ئالقىنىنى ئۈستى ـ ئۈستىگە قويۇپ ئۈكەلىك باشلىرىنى ئەگىدى. مۇشۇ ھۇرمەت سالامنىڭ ئۆزىلا بىر گۈزەل سەنئەت ئىدى. بۇغراخان مەيدىسىگە قوللىرىنى قويۇپ، قىزلارغا ھۇرمەت بىلدۈردى ۋە قوللىرى بىلەن ئۇلارنى قوپۇشقا شەرەت قىلدى. ئاقساقال خانىنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى. خان تۆردە، شىرداق ئۈستىگە سېلىنغان ئاق ئېيىق تېرىسىدە ئولتۇرۇپ ئۆيگە قاراپ چىقتى. ئۆي بەك ياخشى بېزەلگە ـ نىدى. بۇ ئادەتتىكى ئۆي ئەمەس، تاغلىقلارنىڭ نەپىس قول سەنئەتلىرىنىڭ كۆركەزمىسىگە ئوخشايتتى... داستىخان سېلىپ چاي قۇيۇلدى...

كەچقۇرۇن، چۈشكۈن ئىچىنى سېرىق قەغەزلىك چوك پانۇس يورۇتقانىدى. بۇغراخان ئەلى ئايغۇچىنى، ئەركىن بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى. ئىككى نەپەر چۈشكۈن غۇلامى كىرىپ ئاق

داستخاننی یایدی. ئىشكتىن ئاقساقال كۆرۈندى. ئۇنىڭ كەينىدىن قوللىرىدا يوغان ياغاچ تاۋاق كۆتۈرگەن قىزلار قاتار كىرىپ كەلدى. تاۋاقلار داستخانغا قويۇلدى. سارغىيىپ پىشقان، ياغلىرى تەپچىپ تۇرغان تاي گۆشلىرى، تاۋاق ئوتتۇرىسىغا بېشى قويۇلغان، يانپاش-قورۇقلىرى سېلىنغان پاقلان گۆشلىرى كىشىنىڭ ئىشتىهايىنى قوزغايتتى. ئۇزاق ئاتلىق سەپەردىن كەلگەن مېهمانلار گۆشكە تۆتۈش قىلدى...

ئەتىسى ئەتىگەن بۇغراخان چۈشكۈنىنىڭ ئالدىدىكى تاش ئۈستىدە چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئۇدۇلىدىكى تاغنىڭ ئارقىسىدىن چېچىلىپ يۇقىرى چاچراۋاتقان قىزغۇچ قۇياش شولىسىغا قاراپ ئويلايتتى. كۈنلەر ئۆتمەكتە. مانا ئۇ بىر ئۆخلاپ ئويغاندى. تەبىئەت كىشىگە ھۇزۇر بېرىپ كەلمەكتە. قۇياش ئۇنى ئەركىلىتىپ نۇرىنى چاچماقتا. ئەنە، تاغ كەينىدىن، شولىلار ئاستىدىن ئەگىمە قۇياش كۈلۈپ چىقتى. ئۇ ئاستا-ئاستا كۆتۈرۈلۈپ كائىناتقا مەرت قۇچىقىنى ئاچاتتى. ئەنە ئۇنىڭ يېرىمى چىقتى... پۈتۈن چىقتى. دۇپ-دۇگىلەك قىزغۇچ قۇياش تاغ-دالانى، يايلاق-ئوتلاقلارنى نۇرغا چۆمدۈردى. ئاسمان پەلەك ئاق چوققىلار قۇياش نۇرى بىلەن گىرەلىشىپ كۈلىشەتتى. بۇغراخان بارلىق كائىناتنىڭ قۇياش نۇرى بىلەن قۇچاقلىشىپ قىلىۋاتقان كارامەت تەنتەنىسىنى تاماشا قىلغاچ ئويلايتتى:

"... شۇنداق، قۇياش قۇدرەتلىك. ئۇ بولمىسا دۇنيامۇ يوق. ھاياتمۇ بولمايتتى. ئۇ پۈتكۈل ھاياتلىققا، ئاباتاتلارغا ھايات بەخش ئېتىدۇ... لېكىن، ئەجەب ئۇ دۇنيادىكى تەڭسىزلىكنى تەڭشىيەلمەيدىكەن؟! بۇ ئاللانىڭ قولىدىنلا كېلىدىغان ئىش بولسا

www.uyghurkitap.com

كېرەك... شۇنداقمىدۇ؟ ئەگەر ئۇ تەڭشىيەلەيدىغان بولسا، دۇنيانى نېمىشقا تەكشىسىز ياراتتىدۇ؟ يەنە قۇياش قۇدرەتلىك. ئۇ ھايۋانات دۇنياغا مەڭگۈ ياشاش شارائىتىنى بېرىدۇ. ئادەملەر شۇ دۇنيادا ھايۋاتلىق ئۇچۇن كۈرەش قىلىدۇ. قۇياشنىڭ نۇرى ئاستىدا مەيدانغا كەلگەن دۇنيا بايلىقلىرىدىن ھەممە ئادەم تەڭ بەھرىمەن بولۇشى كېرەك. ئەقىللىق، ئىدراكلىق، يۇرەكلىك ئادەملەر تەڭسىزلىكنى تەڭلىكە ئايلاندۇرۇشى كېرەك. سۈتۈڭ! سەنمۇ ئادەمغۇ؟ يەنە كېلىپ، ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس، ئىدىقۇت، خاقان، بۇغرا، سۇلتان... ۋاي-ۋۇي، نېمىدېگەن جىق مەنسەپلەر بۇ!؟ شۇنچىلىك جىق مەنسەپ ۋە ھوقۇقلىرىڭ تۇرۇپ تەڭسىزلىكنى تەڭشىيەلمەسەن؟ كۆلۈڭ باتىر ئېيتقاندەك "خانلىق كۆزىمزنى باغلاپ" قويمىدىمۇ؟! ئىلىك ئېيتقاندەك ئەركىنلىك، يەنە ئەركىنلىك...فارابى ئېيتقاندەك تەڭلىك بىلەن باشقۇرىدىغان شەھەرمۇ بولار. پۈتكۈل ئەلچۇ؟..." ئويلىغانچە بۇغراخان ئۆزى قويغان سوئاللارغا ئۆزى جاۋاب بېرىپ ئۆزىنى قانائەتلەندۇرەلمىدى. ئۇنىڭ بېشىنى ئورىۋالغان بۇنداق چىگىش، چېكى يوق خىياللار ئۇزۇنىدىن بېرى بۇغراخانىنى ئاۋارە قىلاتتى. بۇگۈنمۇ ئۇ بۇ چىگىش تۇگۈنىنى يېشەلمىدى. ئاخىر ئۇ "كېيىنكىسىنى بارا-بارا كۆرەرمىز. ھازىرقىسىنى ئويلاش كېرەك" دەپ تۇگۈننى چىگىش بويىچە تاشلاپ قويدى. ئاندىن ئويى چېرىك يۇرۇشىگە ۋە ئاقئوتتىگە بۇرالدى. "يۇرۇشمىز راستىنلا ئۇلۇغ يۇرۇش بولدى،...دەپ ئويلايتتى ئۇ...رۇم ئىمپېراتۇرلىرى كۇنچىقىشقا يۇرۇش قىپتىكەن، ئاندىن ھونلار، تۇركلەر، ئوغۇزلار... كۇنىپېتىشقا يۇرۇش قىپتىكەن. ئەرەبلەرنىڭ يۇرۇشلىرىمۇ كىچىك يۇرۇش بولماپتىكەن، قىلىچىدىن قان تامغۇزۇپ تۆتلا تەرەپكە

يۇرۇش قىپتۇ. ئۇلار ھەم ئۇرۇش قىپتۇ، ھەم دىن تارتىپتۇ. باشقا يۇرۇشلەرنىڭ ئەلەملىرىگىمۇ دىنىي ئورانلار پۈتۈلگەنمىش... يۇرۇش بولىدىكەن، ئۇرۇش بولىدۇ. ئۇرۇش ــ ئۆلتۈرۈش ــ ئۆلۈش، ئىشقىلىپ قان تۆكۈش دېگەن گەپ. قان تۆكۈش ياخشى ئىشمىكەن؟!... بىراق، جىق ئۆلۈمنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئازراق قۇربان بېرىش، جىق قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئازراق قان تۆكۈش كېرەك ئىكەن. قان تۆكمىگۈچە ئامانلىق يوق، "جاپا چەكمىگۈچە ھالاۋەت يوق..."

ــ ھەممە تەييار بولدى، ــ يېنىغا كەلگەن قوچقارنىڭ سۆزى بۇغراخاننىڭ ئويىنى بۆزدى.

ــ ھە، خوپ ئاتلىنايلىق، ــ دېدى ئۇ ۋە قوپۇپ چۈشكۈن تەرەپكە ماڭدى. چۈشكۈن ئالدىدىكى بىرنەچچە كىشىلەر ئالدىدا كۆلۈك باتىر ئېگەرلىك ئېگىز بىر چىرايلىق چىپار ئاتنى تۈتۈپ تۇراتتى.

ــ خاقانىمىز ئامان، ــ دېدى ئاقساقال ئاتنى كۆرسىتىپ، ــ بۇ چىپار ئايغىر سىزگە يوللۇقمىز. ئۆزەمنىڭ قەدىناس ئېتىم ئىدى، سىزگە بۇيرۇغانىكەن.

ــ ھەشقاللا باتىر، مېنىڭ ئېتىم يامان ئەمەس، ــ دېدى بۇغراخان.

ــ سىزنىڭ ئارغىمىقىڭىز تۆزلەڭلىكتە ئاتىتىن قېلىشماس، بىراق تاغ ــ داۋاندا بۇ ئايغىرغا يەتمەيدۇ. نامراتلارنىڭ كۆڭلىمىز، ــ دېدى باتىر.

خان سۆز قايتۇرالمىدى. باتىر خاننى قولتۇقلاپ چىپار ئايغىرغا مىندۈردى. خان باتىرغا، كۆپچىلىككە رەھمەت ئېيتىپ، خوشلىشىپ يولغا چۈشتى...

ئۇيغۇر كىتاب توربىكىسى
www.uyghurkitap.com

بۇگۈن بۇغراخان قوشۇن بىلەن سۇ كېچىپ، داۋان ئېشىپ بىر كۈن ماڭدى. چۈشتىن كېيىن ئاتلار قىينىلىشقا باشلىدى. قېلىن قار كېچىپ ئۆرلەش ئاتلارغا يېنىك چۈشمەيتتى. كىشىلەرنىڭ ئاتتىن چۈشۈپ مېڭىشىغا تېخىمۇ قىيىن ئىدى. ھۆمۈدەپ قاردىن پۈتنى يۆتكىگىلى بولمايتتى. چىپار ئايغىر بولسا قاردىمۇ، داۋاندىمۇ، ئاياغلىرىنى سالماق بېسىپ بۇغراخانىنى ئېلىپ ماڭاتتى. خان ئارسلان تېكىن سوۋغا قىلغان، ئۆلۈپ كەتكەن چىپار ئارغىماقنى ئەسلىدى ۋە بۇ ئايغىرغا مەسلىكى كەلدى.

كۈنپېتىشقا يېقىن گەۋدە قوشۇن بىر داۋاندىن ئېشىپ، بېغىردا قونىدى. ئاتلاردىمۇ، ئادەمىلەردىمۇ ھارغىنلىق، دەم سىقىلىش بىلىنىپ تۇراتتى. بۇغراخان ئاتتىن چۈشۈپ قارشىسىدىكى تاغقا بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىغانىدى، تۇمىقى ئارقىسىغا چۈشۈپ كەتتى. ئاسمانغا بېشى تاقاشقان تېرەكداۋاننىڭ ئاق چوققىسى ئارقىسىدىكى قۇياش نۇرى بىلەن ئۇينىشىپ كۈلەتتى. ئۇ گويا بۇغراخانغا قاراپ دىمىقىدا كۈلۈپ: "قېنى بۇغرا، باتۇر بولساڭ ئاۋۋال مەن بىلەن ئېلىشىپ باققىنا؟ ئاندىن ياغى بېشىدا قېلىچ ئوينىتالايسەن!" دېگەندەك بولاتتى.

ئەتىسى ئەتىگەندە چېرىكلەر قارا ئۆيلىرىنىڭ ئىشىكلىرىنى ئاران ئاچتى. قارىسا قارا ئۆيلەرنىڭ ئېتەكلىرىنى بىر گەزدىن ئارتۇق قېلىن قار بېسىپ كېتىپتۇ. بۇغراخان قوپۇپ كىيىملىرىنى كېيىپ بولغانىدى. ئەتراپنى تىترەتكەن قارسىلدىغان دەھشەتلىك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ قارا ئويدىن چىقىپ قارىسا، قارشىسىدىكى تېرەكداۋاننىڭ تۆۋەن سوزۇلغان "قولى"دىن تاغنى گۈلدۈرلىتىپ ئاۋاز چىقماقتا. ئېتىلىپ چىققان قار تۈتەكلىرى ئاسمانغا كۆتۈرۈلـ

www.uyghurkitap.com

مەكتە. قارسىلداپ ـ دۈپۈلدىگەن تاشلار ئاۋازى بارغانچە كۈچەيمەكتە. ئادەملەر قارا ئۆيلەردىن هودۇقۇپ چىقىپ تاغ ھەيۋىتىگە قارىماقتا. ئاتلار چۆچۈمەكتە. "قار كۆچتى" دېدى قوچقار بۆغرا. راخانغا. ئۇلار "كۆچ" دەھشتىگە خېلى قاراپ تۇردى. ئاۋاز، تۇتەكلەر ئازراق بېسىلغاندىن كېيىن ئەلى ئايغۇچى: "قار يولىمىزنى توسۇۋالدى. يول باشلىغۇچىلار يول ئاچقۇچە، بىزگە كۈتۈشكە توغرا كېلىدۇ" دېدى. قارا ئۆيلەر ئالدىدىن تۈتۈنلەر كۆتۈرۈلدى. ئەگەر چېرىكلەر تۆۋەندىن ئوتۇن ئالمىغانلىرىدا، چاي ئىچىشكىسۇ بولمايتتى. بىراق، قانچە ئوت قالغان بىلەنمۇ قاينىغان سۇدا قول كۆيمەي، يېلىمان پېتى تۇراتتى. ئاخىر ئۇلار يېلىمان سۇ بىلەن ناشتا قىلىشتى. ناشتىدىن كېيىن قوشۇن ئاتلاندى.

ئۇلار ساينىڭ ئىچىگە چۈشۈپ قارىغۇدەك بولسا كۆچىكەن قار پۈتكۈل ساينى توسۇۋاپتۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئېگىز قارلىق داۋان كۆرۈندى. سول ياقتىكى تاغنىڭ كۆكسى قىپيالىڭاچ، يوغان ـ يوغان تاشلار ئارىلىرىدا سۆزگەنلەر ۋە قۇرۇق ئوتلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بىر توپ يەرلىك چارۋىچى كىشىلەر پىيما كىيگەن پۇتلىرى بىلەن دەسسەپ، قوتازلارنى يېتىلەپ دەسستىپ كۆچكەن قاردىن يول ئاچماقتا. بىر ھازادىن كېيىن قارنىڭ بىلىدە چوڭقۇر، ئۇزۇن خەندەك پەيدا بولدى. مالچىلار قوتازلارنى يېتىلەۋالدى ـ دە، كەينىگە مېڭىۋېرىپ "خەندەك"نىڭ تېگىنى چىڭىتىپ، ئاندىن چېرىكلەرنىڭ مېڭىشلىرىغا رۇخسەت قىلدى. يولنىڭ ئاستى خېلى چىڭىپتۇ. خەتەر بولماي ئالدىنقى قىسىم ئۆتۈپ كەتتى. يول بارغانچە چىڭىدى.

بۇغراخان "كۆچ"دىن ئۆتۈپ بىرپەس يۇرگەندىن كېيىن،

باشقىلارنىڭ ئاتتىن چۈشكىنىگە قاراپ ئاتتىن چۈشتى. قوچىقار: "بۇ يەردىن پىيادە مېڭىپ داۋانغا كۆتۈرۈلىمىز" دەپ قولى بىلەن داۋاننى كۆرسەتتى. تېرەكداۋاننىڭ باغرىدا يۇقىرىدىن تۆۋەنگە تارتىلغان ئۇزۇن ئاق يولدا كېتىپ بارغان كىشىلەر، ئۇزۇن ئاغامچا قىمىرلىغاندەك كۆرۈنەتتى. ئوندىن-ئوندىن بىر-بىرىنىڭ بەللىرىدىن ئارغامچا بىلەن چېتىۋالغان چېرىكلەر ئاتلىرىنى يېتىلەپ، ئاستا قەدەم ئېلىپ تاغنى بېغىرلاپ قاتار يۇقىرى ئۆرلىمەكتە...

— بىزگىمۇ شۇنداق مېڭىپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ، — دېدى قوچقار، — ئاتقا مىنىپ يۇرۇش خەتەرلىك، ئاتلار ماڭالمايدۇ، يەنە ئات تېپىلىپ كېتىشى مۇمكىن.

— كۆپچىلىك قانداق قىلسا، بىزمۇ شۇنداق قىلىمىز، — دېدى بۇغراخان، — قېنى ئارغامچا، بەللىرىمىزنى چاتايلۇق.

ئەركىن قارۇغچىلاردىن تاللانغان كەڭ گەۋدىلىك سەكسىز يىگىتنى باشلاپ كېلىپ خانىنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ چاتتى. قوچقار خانىنىڭ ئارقىسىغا چېتىلدى. بۇ ئوننىڭ ئالدىغا بىر ئون، ئارقىسىغا يەنە بىر ئون چېتىلدى. ئاتلىرىنى باشقىلار يېتىلىدى. ئۇلار داۋاننىڭ پەللىسىگە قاراپ قەدەم قويدى...

ئەنە، ئۇلار تاغنىڭ يوتىسىنى بويلاپ يۇقىرى سوزۇلغان قارلىق بالىغۇز ئايىغ چىغىر يولدا ئۆرلىمەكتە. يول يۇقىرىلىغانسېرى تىكلەنمەكتە. قەدەم ئېلىش قىينىلاشماقتا، دەم سىقىلماقتا. ھەر ئون-يىگىرمە غۇلاچ ماڭغاندىن كېيىن توختاپ ھاردۇق ئېلىپ، يەنە مېڭىشماقتا. سول ياق تىك تاغ. ئوڭ ياق تىك سىرت. قارىسا باش قايىدۇ. ئالدىدا پارقىراپ تۇرغان تايىغاق مۇز داۋاندىن چېرىكلەر ئاشماقتا. ئۇلارنىڭ قىينىلىپ ئۆتۈشىگە قاراپ بۇغراخاننىڭ

تېنى جۇغۇلدىدى. ئۆزلىرى ئۆتۈشكە باشلىدى. سىرت تايغاق مۇز ئوستىدە، مۇزلىغان ئايان بىلەن تايغاق مۇزغا ئايانغىنى بېسىپ يىقىلماي يۈرۈپ ئۆتۈپ كېتىشنى ئاسان دەمسىز. ئەگەر سىز ئۇ يەردىن ئۆتۈپ باققىنىڭىزدا، ئۇنىڭ تەسلىكىنى ئوبدان بىلگەن بولاتتىڭىز. بۇغراخان بەك تەسلىكتە، ئىشقىلىپ ئامان ئۆتتى. ئۇنىڭغا ھېچكىم يارىدەم قىلمىدى. باشقىلارنىڭ يارىدەم قىلىشقا نەدە ھالى بولسۇن، تۈيۈقسىزلا بەلدىكى ئارغامچىلار ئارقىغا تارتىلدى. ئەركىنىڭ "يېتىڭلار!" دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ھەممىسى دەرھال پوك چۈشتى. بۇغراخان توپنىڭ ئىككى ئونى ئۆتۈپ بولۇپ، ئۇچىنچى ئونىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە بىرسى مۇزدىن تېيىلىپ ئۆۋەنگە دومىلاپ كەتكەنىكەن. ئۇ بىرىپ بېلىدىكى ئارغامچىدا ساڭگىلاپ قالدى. ئالدىدىكىلەر ئاستا قويۇپ ئۆملەپ-كۆچەپ ئالدىغا ماڭدى. مۇز ئوستىدىكى تۆت-بەش كىشى چىشلىرىنى قاتتىق چىشلەپ بېسىپ، تىترەپ تۇرغان پۇتلىرىنى ئاۋايلاپ يۆتكەپ ئىلگىرىلىدى. ئېسىلىپ قالغان ئادەم سۆرەپ چىقىرىلدى.

"ئوھا!" دېيىشتى ئۆلار ئارقىلىرىغا قاراپ ۋە تۇرغان ئورۇنلىرىدا بىرپەس دەم ئېلىپ يەنە ئىلگىرىلىدى.

ئەمدى تاغ باغرى تۇگىدى. قورام تاشلىق تىك تاغ ئۆۋىنىدىكى يالغۇز ئايان يولدىن ئۆرلەشكە توغرا كەلدى. سولىدا تىك تاغ، ئوڭدا توپىسىز تىك ھاك، ھاڭغا قارىسا باش قېيىپ، كۆڭۈل ئېلىشىدۇ، ھاڭنىڭ قاپقاراڭغۇ تۆۋىنىدە گايىدا يىلاندەك تولغىنىپ ئېقىۋاتقان سۇ پارقىراپ كۆرۈنۈپ قالىدۇ. ئۇنىڭغا كۆڭۈل قويۇپ قاراشقا كىمنىڭمۇ چولىسى بولسۇن؟ ھەركىم ئۆز ھالى بىلەن. يول شۇنچىلىك تارىكى، ئۆزەڭنى توغرىلاپ، پۇتلىرىڭنى تۆز بېسىشلا

كېرەك. ئەگەر سول تەرىپىڭىنىڭ بىرەر جايىسى تاغقا سوقۇلۇپ ئىغاڭلىدىڭمۇ، ھاڭغا چۈشۈپ كەتتىڭ دېگەن شۇ. يول قىيىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەم ئېلىش تېخىمۇ قىيىنلىشىپ كەتتى. گايىلارنىڭ چىرايلىرى سارغىيىپ ماڭالماي قالدى. بۇنداقلارنى ھالى تۈزۈك-رەكلەر يۈدۈپ مېڭىشقا توغرا كەلدى. ئەنە، بۇغراخانمۇ باشقا-لارنىڭ توسقىنىغا قارىماي بىر چېرىكنى يۈدۈۋاپتۇ. ئۇ ئاياغلىرىنى قىينىلىپ ئېلىۋاتقان بولسىمۇ، مەزمۇت ئىلگىرىلىمەكته. بۇنى كۆرۈپ ھالسىزلانغانلارنى يۈدۈپ ماڭغۇچىلار كۆپەيدى. بەزىلەرنىڭ چىرايلىرى قارىداپ كەتكەنلىكىگە قاراپلا قانچىلىك قىينىلىۋاتقان-لىقىنى بىلگىلى بولاتتى. لېكىن، شۇنداقلاردىمۇ بەزىلىرى يىقىلىپ قالغانلارنى يۈدۈپ ماڭماقتا. ئەنە بىرسى كېلىپ بۇغزاخانىڭ ئۆشنىسىدىكى ئادەمنى ئېلىپ يۈدۈپ ماڭدى. ئاشۇنداق جاپالىقتا ئۆزى ئاران كەتمەي بارغىنىغا قارىماي، ھالسىزلارنى يۈدۈپ ماڭغان ئادەمنى "راست ئوغۇل بالا" دېسە بولىدۇ.

ئۇلار بىر "سەكرەتمە داۋان"غا كېلىپ قالدى. داۋان ئېگىز ئەمەس، بىر غۇلاچچە كېلەتتى. لېكىن ئۇ تىك قورام تاشلىق، تاشلارنى ئويۇپ تارغىنا پەلەمپەيلەر ياسالغان. ئادەملەر يۇقىرىدىن تارتىپ، تۆۋەندىن يۆلەپ، تىترەپ دەسسەپ ئاران بالالىقتا چىقاتتى. ئات-خېچىرغا تېخىمۇ قىيىن چۈشەتتى. بۇغراخانلارنىڭ ئالدىدا چېرىكلەر ئاتلارنى سەكرەتمە داۋاندىن چىقىرىۋاتاتتى. ئاتلىرىنى يۇقىرىدىن چولۇۋۇرىدىن تارتىپ، تۆۋەندىن قامچا بىلەن ئۇرۇۋاتاتتى، ئات بىر "پەلەمپەي"گە ئالدى ئاياغلىرىنى قويۇپ، بەك تەسلىكته ئارقا ئاياغلىرىنى ئالاتتى. ئەنە، ئۇ تۆت ئايىغى بىلەن ئوتتۇرا بەلدەكى كىچىككىنە تاش پەلەمپەيگە دەسسەپ

تىترەپ تۇرماقتا. مۇشۇ تۇرقىدا ئۇ خۇددى "پەشتاق"قا چىققان ئويۇنچى تېكىگە ئوخشايتتى. ئات بەك تەسلىكتە ئالدى ئاياغلىرىنى يۇقىرىقى پەلەمپەيگە قويدى. بىر ئارقا ئايغىنى ئالغاندا تېيىلىپ كەتتى ـ دە، ئوك ياقىغا غۇلىدى... ئەنە ئۇ بارغانچە تېز سۈرئەت بىلەن دومىلاپ تۆۋەنلەپ ئاخىرى كۆرۈنمەي كەتتى. بىرھازادىن كېيىن، تاغلاردىن "پولدۇك" قىلغان چوك ئاۋازىنىڭ ساداسى كۆتۈرۈلدى.

بۇغراخاننىڭ ئوچ ئونىلۇق چېرىكلىرى سەكرەتمە داۋاندىن ئامان ئۆتۈپ كەتتى. بىرەر چاقىرىمدىن كېيىن داۋان تۆزلۈكە قاراپ كۆتۈرۈلدى. ئۆڭكۈر ئوك ياقتا، يىراقتىراق قالدى. سول ياقتىكى تاغمۇ خېلى چېكىنگەن. كىشىلەر خەتەردىن ئۆتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ خېلى خاتىرجەم ماڭدى. لېكىن، ئويلىمىغان خەتەر يەنە بار ئىكەن. بۇغراخاننىڭ ئالدىدىكى چېرىكلەردىن بىرى سول ياقتا ـ قار ئۈستىگە يىقىلغاندەك قىلدى ـ دە، يوقلىپ كەتتى. بىر چېرىكنىڭ بېلىگە بىر ئۇچى باغلانغان ئاغامچىنىڭ يەنە بىر ئۇچى قارنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ، ئادەم يوق، "ۋاي تارت دېسە-تارت" دەپ ئاخىرى چېرىكنى قار تېگىدىن تارتىپ چىقاردى. ئۇ تىنالماي ئاران قاپتۇ. كېيىن قارىسا، ئۇ جاي قار بىلەن قاپلانغان بىر چوڭقۇر ئورەك ئىكەن...

ئۇلار بىر پارچە تۆزلۈكتىن ئۆرلەپ داۋاننىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقتى. پەللىنىڭ ئۈچىدا كىگىزچىلىك بىر پارچە تۆز يەر بار ئىكەن. بۇ يەردىن پەسكە قارىغاندا، پۈتكۈل دۇنيا ئايغا تېگىدە تۇرغاندەك. يۇقىرى قارىغاندا باش ئاسمانغا تاقاشقاندەك قىلىدۇ. ھاۋا ئوچۇق، قايرىلغان قۇياش يۇزلىگەن تاغ چوققىلىرىنى پارقىرىتاتتى. يوغان-

يوغان پاختىغا ئوخشاش بۇلۇتلار ۋە يېرىم قارا بۇلۇتلار تاغ چوقىقىلىرىنى چۆگىلەپ تاغ قولتۇقلىرىدا ئەگىپ يۈرەتتى.

ــ ياتالا، كارامەت يەر ئىكەنغۇ بۇ؟ ــ دېدى قوچقار، ــ دۇنيانىڭ ئۆگزىسى دېسە بولغۇدەك.

ــ ئاسماننىڭ پەشتىقى دېسەكمۇ بولىدۇ، ــ دېدى ئەركىن چېكى يوق پەس تاغلارغا قاراپ، ــ بىزنىڭ قەشقەرلەر نەدە قالدىكىن ــ تاڭ!

ــ ھەي، قاراڭلار، ــ دېدى بۇغراخان يىراقتىكى بۇ يەردىنمۇ ئېگىز قارلىق تاغنى كۆرسىتىپ، ــ ئۇ قانداق تاغدۇ؟ تېخىمۇ ھەيۋەت كۆرۈنىدىغۇ!

ــ ئۇنى "ئالاي تېغى" دەيدۇ، ــ جاۋاب بەردى قوچقار، ــ ئۇ تاغدىنمۇ ئاشىمىز.

ــ تېخى كۆردىغىنىڭ ئالدىكىدا دېگىنە؟ ــ كۈلۈپ دېدى ئەركىن.

ــ ئېگىزلىكى ئېگىز، بىراق بۇنداق قىيىن ئەمەس. تاغ باغرىدىن ئەگىپ چىقىمىز.

ــ قوچقار، سىز مۇشۇ داۋانلاردىن نەچچە قېتىم ئاشتىڭىز؟ ــ سورىدى بۇغراخان.

ــ ئۈچ قېتىم. بىرىنچى بولۇپ سامانلار چېرىكلىرى بىلەن چېگرىدىن ئۆتكەندە، تۈتۈلۈپ قالغاندا بىر قېتىم، سەمەرقەنت ــ بۇخارا‌غا بىرىپ قايتىشتا ئىككى قېتىم.

ــ قىلىچ بىلەن نەمەنگانغا غۇلامخان بىلەن توختام تۈزۈشكىلى بارغاندىڭىزغۇ؟

ــ ئۇ قېتىم يەتتەسۇ ــ ئارغۇ بىلەن بېرىپ قايتتۇق.

ــ مۇشۇ داۋانلاردىن ئۈچ قېتىم ئۆتكەن بولسىڭىز نۇھ پەيغەم ــ

بەردىنمۇ ياماڭ ئىكەنسىز، جۇمۇ؟ — دېدى ئەركىن ئۇنىڭغا قايىل بولۇپ.

— نۇھ پەيغەمبەر توپان بالاسى كەلگەندە كېمىدە ئولتۇرغانىكەن، مۇشۇ داۋانلاردىن ئېشىپ باقسۇن قېنى!

— توغرا — دېدى بۇغراخان چاقچاق قىلىپ، — نۇھ پەيغەمبەر ئەگەر سىزنىڭ بۇ ئىككى چوڭ داۋاندىن ئۇچ قېتىم ئۆتكىنىڭىزنى بىلگەندە، سىزگە قايىل بولغان بولاتتى.

ئۇلار كۈلۈشتى.

— ئەمدى ماڭايلۇق، — دېدى قوچقار سول ياقتا ئەگمە كېلىۋاتقان ناھايىتى چوڭ بىر پارچە قارا بۇلۇتنى كۆرسىتىپ، — بوران چىقىشى مۇمكىن.

ئۇلار ئاتلىنىپ تۆۋەنلىدى. ئەمدى يول قىيىن ئەمەس ئىدى، كەڭرەك يوتىلارنى ئايلىنىپ بىر تەكچىدە توختىدى. بۇغراخان تۆۋەنگە قاراپ ئۇچقاندەك چۈشۈپ كېتىپ بارغان ئادەم ۋە ئاتلارنى كۆرۈپ:

— كۆردىڭلارمۇ، ئۇلار ئەجەب چاپسان ئۇچىدىغۇ؟ — دېدى.

— شۇنداق، بىزمۇ ئۇچىمىز، — جاۋاب بەردى قوچقار، — بۇندىن كېيىنكى يولىمىز تۈز، لېكىن بەك تىك بىغىر بولىدۇ. ئارىسىلىقتا تەكچىلەر بولىدۇ. بىر تەكچىدىن بىر تەكچىگە سېرىلىپ چۈشىمىز، قارىنىڭ تەكتى تىگىز ئوتلاق، تاش يوق.

بۇغراخانلار بەللىرىنى چىڭ باغلاپ تەكچىدىن چۈشۈشكە تەييارلىق قىلدى. ئالدىدىكى ئۇچ ئونلۇق چېرىك ئۇچ-ئۇچتىن قوللىرىنى گىرەلەشتۈرۈپ ئولتۇرۇپ قار ئۈستىدە تىككىسىگە سېرىلىپ ئۇچقاندەك چۈشۈپ كەتتى. ئۇندىن كېيىن بۇغراخان بىر يېنىدا قوچقار، بىر

يېنىدا قاروغچى سادىق غوللام قوللىرىنى گىرەلىگەنچە تەكچىنىڭ قىرغىقىدا ئولتۇردى ـ دە، تۆۋەنگە سېرىلدى. ئۇلار تۆۋەنلىگەنچە چاپسانلىشىپ، يەردىن كۆتۈرۈلۈپ ئۇچقاندەك سېرىلدى. ئاۋۋال ئەنسىرەش ھېس قىلىشتى، كېيىن كۆنۈپ قالدى، ئاندىن كېيىن ھۇزۇرلاندى. بىر ھازادىن كېيىن تۆۋەن تەكچىگە چۈشۈپ ئاستىلاپ توختىدى. بۇغراخان ئېسىنى ئېلىپ ئارقىغا قارىغانىدى، بىر توپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ئات ـ خېچىرلار مۇ زوڭ ئولتۇرۇپ خوددى ئادەم ـ دەك سېرىلىپ چۈشۈۋېتىپتۇ. بۇ كۆڭۈللۈك مەنزىرىگە قاراپ كۈلدى بۇغراخان.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بىرقانچە تەكچىدىن تەكچىگە سېرىلىپ چۈشۈپ، ناماز شام بولغاندا، تاشلىق سۇ ئېقىۋاتقان بىر سايغا چۈشتى. ئۇ يەردىن ئاتلىنىپ ساينى بويلاپ تۆۋەنلىدى. ئېگىز تاغلار ئارىسىدىكى تاشلىق ساي ئىچىدە قايتا ـ قايتا سۇدىن كېچىپ مېڭىش ئاتلارغا ئاسان چۈشمىدى. لېكىن، بۇ يۇرۇش تېرەكداۋانغا چىقىشتىن يۇز ھەسسە ئاسان بولدى. يۇرەكلەرنىڭ سقىلىشى ئازىيىپ، ئەركىن دەم ئېلىش باشلاندى... خۇپتەندىن ئۆتكەندە، ئۇلار ئەمدى تاغ باغرىدىن چىقىانىدى، داۋاندىن چۈشۈپلا ئىلگىرىلەپ كەتكەن ئەلى ئايغۇچى ئالدىدىن كېلىپ بۇغراخانغا مەلۇمات بەردى:

ـ ئالدىمىزدىكى تۈزلەڭلىك "تاغ ئارىسى" دەپ ئاتىلىدىغان جاي. تۈنۈگۈن باشلامچى قوشۇن كېلىپ، ياغىنىڭ بەش مىڭدەك چېرىكىنى يوقىتىپتۇ.

بۇغراخان ئاي يورۇقىدا كۆرۈنۈپ تۇرغان تاش ۋە ياغاچ ئۆيلەر ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بېرىپ، ئەتراپقا قاردى، ئېگىز تاغلار بىلەن ئورالغان بۇ تۈزلەڭلىك چېرىكلەر بىلەن تولغان. ھەممە

www.uyghurkitap.com

ياقتا قىقاس ـ سۆرەن. قارا ئۆيلەر ئالدىدىن ئوت يورۇقىدا ئوتتۇنلەر كۆتۈرۈلمەكتە. ئۇ بىرىپ مەخسۇس تەييارلانغان بىر ئۆيگە چۈشتى.

بۇغراخان ئۆيگە كىرىپلا، ياغاچ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى ۋە قوتلۇق سۆباشىدىن سورىدى:

ــ بۇ قانداق يەر ئىكەن؟

ــ بۇ ئۇلارنىڭ ئالدىنقى قاراۋۇلى ئىكەن. چېرىكلىرىنىڭ بىر بۆلۈكى ئۆلتۈرۈلدى. كۆپىرەكى ئەل بولدى. مىڭباشى، يەنە بىرنەچچە چېرىكباشى قولغا چۈشتى.

ــ ئەسىرلەر ئىچىدە تۈرك ئۇلۇسلاردىن بارمىكەن؟

ــ بار ئىكەن. ئەسىرلەرنىڭ ئەڭ كۆپچىلىكى شۇلار. ئۇلار ئۇرۇشۇشنى ئانچە خالىمايدىكەن.

ــ ياخشى، ئازراق ئارام ئالايلۇق. تاماقتىن كېيىن بىر باش قوشۇۋالارمىز.

قوتلۇق سۆباشى "ئىسلەل" دەپ چىقىپ كەتتى. بۇغراخان پۈت ـ قوللىرىنى ئۇزۇن سوزۇپ كۆزلىرىنى يۇمدى...

تاماقتىن كېيىن قوتلۇق سۆباشى، ئەلى ئايغۇچى، گەۋدە قوشۇن تۇمەنباشى پاقلانبەگ، باشلامچى قوشۇن تۇمەنباشى مەھمۇت قاداش، ئوڭ قانات قوشۇن تۇمەنباشى تۇلپار، سول قانات قوشۇن تۇمەنباشى توختى، يەتكۈزۈش قوشۇن تۇمەنباشى يولداشبەگلەر كەلدى. باش قوشۇش بولدى. ئەركىن بىلەن سۆباشى قوچقارمۇ قاتناشتى.

ــ قېنى، سىلەردىن ئىشتەپىلىك، ــ دېدى بۇغراخان قوتلۇق سۆباشىغا قاراپ.

ــ ياغى مىڭباشىنىڭ ئېيتىشىچە، ئوشتا ئوتتۇز مىڭ چېرىكى

بار ئىكەن. ئۆزگەندە ئەللىك مىڭ، ئالدىنقى جەڭ مەيدانىغا قاراتقان يەتمىش مىڭ كىشىلىك قوشۇن بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، بىزنى ئاۋۋال ئوشتا، بولمىغاندا، ئۆزگەندە توسۇپ يوقىتىدىكەن. ئۇندىن نېرى قەيەردە، قانچىلىك چېرىكى بار، ئۇلارنىڭ مەقسىتى قانداق؟ ئۇنى ئېيتمايدۇ. بەلكى بىلمىسە كېرەك.

ــ يەرلىك خەلقلەرنىڭ ئەھۋالى قانداق ئىكەن؟

ــ ئەنجانلىق بىر يۈزباشى ئېيتىدۇ: ئۇرۇشقا تەييارلىق باشلاندىن بېرى ئېزىش ــ تالاش تېخىمۇ كۈچەيىپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ كىلىۋاتقىنىمىزنى خەلق بىلمەيدىكەن. تۆت كۈزى بىلەن كۈتمەيدىكەن.

ــ ياغى قوشۇنىنىڭ ئەھۋالىچۇ؟

ــ چېرىكلىرىدە ھەم چېرىكباشلىرىدا قورقۇش بار ئىكەن. كىشىلەر ئارىسىدا تارالغان ھەر خىل چۆچەكلەر ئۇلارنى بەك قورقۇتۇۋېتىپتۇ: "سۇتۇق بۇغراخان ھەيۋەت يوغان ئادەم ئىكەن. ئۇ بۇغرىغا ئوخشاش غارقىراپ بېسىپ كەلگەندە، دۇنيانى تىترىتىدىكەن. تاغ ــ دەرەخلەر باش ئېگمەيدىكەن. ئۇنىڭغا ھەرقانداق نەيزە ــ قىلىچ ئۆتمەيدىكەن. ئۇنىڭ ئوت چىقىپ تۇرىدىغان بىر كۆرزىسى بار ئىكەن، بىر ئۇرغاندا، بىر شەھەرنى پاچاقلاپ تاشلايدىكەن..." دېگەنگە ئوخشاش گەپلەر.

ھەممەيلەن كۈلۈشتى، بۇغراخان باشقىلاردىنمۇ جىقراق تېلىقىپ كۈلدى.

ــ ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ مۇڭگۈزىمۇ بىر ياقتا قاپتۇ دەڭە، ــ دېدى ئۇ كۈلۈپ، ــ ئاڭلىغانمۇسىلەر؟ يۇنانلىق ئىسكەندەر كۈنچىقىشقا يۈرۈش قىلغاندا، "ئىسكەندەر پادىشاھنىڭ ئىككى مۇڭگۈزى بار ئىمىش. ئۇ بۇقىدەك ھۆركىرەپ ماڭغاندا، مۇڭگۈزى بىلەن

www.uyghurkitap.com

ئالدىغا كەلگەنىنى بىتچىت قىلمۇپتەر ئىمىش، ئۇنىڭغا ساداق، قىلىچ تۆتمەس ئىمىش...» دېگەن سۆزلەر تارقالغانىكەن. «زۇلقەرنەيىن» دېگەن ئەرەبچە سۆز «ئىككى مۇڭگۈزلۈك» دېگەن بولۇپ، ئاشۇ گەپتىن چىقىپتىكەن.

— يۇرۇشمىزدە قانداق يېڭى ئويىڭىز بار، ئەلى ئايغۇچى؟

— ئۆزلىرىنىڭ قىزىلئۆيدىكى ئېيتقانلىرىدەك ئۇرۇش قىلساق، — دېدى ئەلى خانغا جاۋاب بېرىپ، — ئۇلار بىزنى ئالاي تېغىنىڭ نېرىسىدا، ئوش شەھرىنىڭ بېرىسىدە توسىدۇ. بىز، شەھەر تېشىدا ھەپتە-ئون كۈن ئۇرۇش قىلىپ، ئۇلارنى شەھەردىن تارتىپ چىقىپ ئۇرۇپ يوقاتساق. بۇنىڭ بىلەن ئۆزگەندىن بىر بۆلۈك كۈچىنى تارتىپ كېلىسمىز. ئۇلارنى شەھەرگە كىرگۈزمەي يولدا يوقتىسمىز. ئاندىن ئوشنى ئالمىز، ئالىپ ئارسلاننىڭ ئۆزگەننى ئېلىشقا يارىدىم قىلىمىز.

— يېمەكلىك، يەملىك قانچىلىك بار، يولداش تۇمەن-باشى؟ — سورىدى بۇغراخان يەتكۈزۈش قوشۇنباشىدىن.

— ئازلاپ قالدى، ھەيدىگەن قوي-كالىلار ئەتە يېتىپ كېلىدۇ. ئەگەر ئوش شەھرىگە كېچىكىپ كىرىدىغان بولساق يەتمەيدۇ.

— ئەھۋال ياخشى. بىز ئۇچۇن پايدىلىق. بىراق، قىيىن تەرەپ-لىرىنىمۇ يادىمىزدا تۇتايلۇق، — دېدى بۇغراخان، — قۇتلۇق سۇباشىنىڭ ۋە ئەلى ئايغۇچىنىڭ ئۇرۇش رىجىسىگە قوشۇلدۇق. ئوش شەھرىنىڭ بېرىسىدە ئىككى ئۇرۇش قاتىرى قۇرايلۇق. ئالدىنقى قاتاردا مەھمۇت قاداشنىڭ باشلامچى قوشۇنى. تۆلپاربەگنىڭ ئوڭ قانات قوشۇنى جايلاشۇن. ئىككىنچى قاتاردا پاقلانبەگنىڭ قوشۇنى ۋە سول قانات توختى تۇمەنباشىنىڭ قوشۇنى سەپ تارتسۇن.

باشقا قوشۇنلار ئارقىدا تەييار تۇرسۇن. ئوشنى ئېلىپ ياغىنىڭ بىر پۈتىنى سۇندۇرۇش، ئۆزگەننى ئېلىپ ياغنى پالەچ قىلىپ قويۇش — بۇ بىزنىڭ ياغى بىلەن بىرىنچى ئېلىشىشتىكى نىشانىمىز. ئۆزگەن مۇھىم ھالقا. بۇ ھالقىنى ئۇزسەك، ياغىنىڭ چەمبىرىكى ئۇزۇلىدۇ. بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلى سىمجۇق بىلەن غەزنە ئەمىرى مەسئۇد تېكىن بەشىنچى ئايىنىڭ ئون بەشىنچى كۈنى ئۆزگەن ئېلىنىشى بىلەنلا قوزغالماقچى. دېمەك، ئالدىدىن چەمبىرەكنى ئۇزۇش، ئارقىدىن خەنجەر ئۇرۇش بىلەن رەجمىز ئىشقا ئاشىدۇ. بەشىنچى ئايىنىڭ ئون بەشىنچى كۈنى ئۆزگەننى ئالىپ ئارسلان چوقۇم ئالىدۇ. شۇ كۈنى ئىككى ئەمىر قوزغىلىدۇ. بىز ئوشنى ئېلىپ ئۆزگەنگە يېتىپ بارىمىز. كېيىنكى يۇرۇشىمىزنى شۇ يەردە ئورۇنلاشتۇرىمىز، — بۇغراخان بىرئاز ئويلاپ ئاندىن سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — بىز تۆت ئىشنى چىڭ تۇتايلۇق: بىرى، ياغى كۈچىنى پارچىلاپ يوقىتىش؛ بىرى خەلقنى خاپا قىلماسلىق، مال-پۇلىغا تەگمەسلىك؛ يەنە بىرى، بىز ياقىغا ئۆتكەن يەرلىك چېرىكلەرنى قارشى ئېلىش، ئۇلاردىن جاي-جايىدا "قاداش قوشۇن" قۇرۇش. ئاندىن قالسا، يۇقىرى-تۆۋەن يەرلىك باشلىقلارنى ئۆز خەلقى سۆيگەن ئادەملەردىن قويۇش. ئېلىنغان جايلارنى ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇش. بۇ تۆت ئىش بەك مۇھىم. بۇنى چېرىكلەر، چېرىكباشلىرىغا ئوبدان چۈشەندۈرۈش كېرەك. كىمكى بۇ تۆت ئىشقا قايچى ئىش قىلىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا جازا بېرىش كېرەك... سۇباشى، سىز ئەتە يولغا چىقالامسىز؟

— چىقالايمەن.

— بىز ئۆگۈنلۈككە يولغا چىقايلۇق...

باش قوشۇش تۈگەپ باشقىلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بۇغراخان

قاتتىق هارغىنلىق هېس قىلدى-دە، ئۇخلاشقا ياتتى.

ئۆگۈنى ئەتىسىگەن بۇغراخان ئاتلاندى. ئۇزاق ئۆتمەي ئالا يۇ داۋان ئاستىغا يېتىپ باردى. ئاغنى بويلاپ يىلان باغرى كۆتۈرۈلگەن كۆز يەتمەس تىك ئېگىز چىغىر يولدا چىرىكلەرنىڭ گايىلىرى ئات مىنىپ، گايىلىرى ئات يېتىلەپ چىقىپ كېتىپ باراتتى. بۇغراخان ئازراق قاراپ تۇردى-دە، ئۆزىنىڭ ئاق ئارغىمىقىنى چىپار ئايغىرغا ئالماشتۇرۇپ داۋانغا كۆتۈرۈلدى...

داۋاننىڭ ئۇستىگە چىقىلىدا كۈن چۈش بولغانىدى. بۇ جايدىن قارىغانىدا باشقا تاغلارلا ئەمەس، تېرەكىداۋانمۇ تۆۋەنىدە كۆرۈنەتتى.

دەم سىقىلىشمۇ ئېغىرراق بولدى. بىرەر ئاش پىشىم دەم ئېلىپ، تاماقلانغاندىن كېيىن يەنە ئاتلاندى. داۋاندىن چۈشۈش قىيىن ئەمەسكەن. ئۇلار ئاتتىن چۈشمەي تۆۋەنلىدى. پەس-پەس تاغلاردىن ئەگىپ ئۆتۈپ بىر تۈزلەڭلىككە يېتىپ كەلدى. بەش-ئون چاقىرىم ماڭغاندىن كېيىن ئۇلار تۆۋەنگە قاراپ سوزۇلغان ئۇچىز، سىمدەك سوزۇلغان تۈپتۈز يول بىلەن تۆۋەنلەپ كەتتى.

بۇغراخان كەچقۇرۇنلۇقى كەڭ تۈزلەڭلىكتىكى بىر ئۆستەڭ بويىغا تىكىلگەن چۈشكۈنگە كېلىپ چۈشتى. پۈتكۈل دالىنى چىرىكلەر قاپلىغان. ئالدىدا — يىراقتا قوتلۇق سۇباشىنىڭ باشلامچى قوشۇنى ئاران كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئوڭ-سولدا، ئارقىدا ھەر خىل ھەربىكتىكى چىرىكلەر، بىر جۈپتىن كالىلىپاي قىلىپ چېتىلغان ئاتلار، ئالدىدا تۈتۈنلەر كۆتۈرۈلۈۋاتقان ھېيىت قارا ئۆيلەر كۆرۈنۈپ تۇرماقتا. ئۇيۇقتا ئولتۇرغان قىزغۇچ قۇياش قاراخانىلىقلارنى كۈتۈپ قارشى ئالماقتا. ئۇ، گويا "ئەتە كۆرۈشكىچە خوش"

دەپ كۆز قىسىپ، كۈلۈمسىرەپ، قىزىل نۇرىنى چېچىپ تۇپۇقتا چۆكمەكتە...

بۇغراخان تۇخلاش ئالدىدا ئادىتى بويىچە مەلۇمات ئاڭلىدى. قۇتلۇق سۆباشى بىلەن ئەلى ئايغۇچى ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى: ياغى ئوش شەھىرىنىڭ ئەللىك چاقىرىمچە بېرىسىدە تەييارلىنىپتۇ. شەھەرگىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇچ قاتار تۇرۇپتۇ. بىر قاتاردا بىر تۇمەندىن، ھەممىسى ئۇچ تۇمەن چېرىكى بار ئىكەن. شەھەردە ئىككى تۇمەن چېرىكى بار دەيدۇ، بۇ ئېنىق ئەمەس. ئۇلار ھودۇقۇپ قاپتۇ ئىمىش، ئالدىراپ چېرىك تۇتۇۋېتىپتۇ، ئىچكىرىدىن كۈچ كەلتۈرۈشى ئېنىق ئەمەس.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى باب

ھالقىنى ئۇزۇش

ئالىپ ئارسلان قەشقەردىن چىقىپ يەتتەسۇ خانلىقىغا قاراپ يۇرۇپ تورۇقتاتتىن ئۆتۈپ، بىر ھەپتە دېگەندە ئاتىببىي شەھىرىگە يېتىپ باردى. بۇ يەردە يەتتەسۇ خانى ئارسلان ئىلىكخان ئەۋەتكەن ئوردۇ باش بىتىكچىسى بوز بالا قارشى ئالدى. ئالىپ ئارسلان ئاتىببىشدا بىر كۈن دەم ئالدى. ئۇنىڭ ئاشقان داۋانلىرى ئاز بولمىسمۇ، بۇغراخان ئاشقان داۋانلاردەك جاپالىق ئەمەس ئىدى. ئادەم سانىمۇ ئاز، بىر مىڭلىك قاروغچى قوشۇن بىلەنلا چىقىقانىدى. ئۇنىڭ غەربىكە يۇرۇشىدىكى تۈپ قوشۇنى چەبەر سۇباشىنىڭ قوشۇنى بولۇپ، ئۇلار بالاساغۇندا ئالىپ ئارسلانىنى كۈتەتتى.

ئالىپ ئارسلان ناردىن شەھىرىدىن ئۆتۈپ بىرنەچچە كۈن مېڭىپ بالاساغۇنغا بىر كۈنلۈك يول قالغاندا، ئىسىق كۆلگە يېتىپ باردى. كۆل بويىدىكى كەڭ ئوتلاقلىقتا بىرمۇنچە قارائۆيلەر كۆرۈنىدى. چەبەر سۇباشى ئالىپ ئارسلانىنى مۇشۇ يەردە كۈتۈپ تۇراتتى. ئالىپ ئارسلان ئاق قارائۆي ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشكەندە، چەبەر سۇباشى قۇچاقلاپ كۆرۈشتى.

ئالىپ ئارسلان كۆل بويىغا بېرىپ، پۈت-قوللىرىنى يۇدى، كېيىن نەپىراقتا قاراپ تۇرغان ئاياچ سۇباشىنىڭ يېنىغا بېرىپ تاش

ئۈستىدە كۆلگە قارىپ، ئوك يانلىرىنى كۈنىپەتشىقا قىلىپ ئولتۇرۇشتى.

— بەك گۈزەل جاي ئىكەن، — دېدى ئالىپ ئارسلان ئەتراپقا نەزەر سېلىپ، — كۆل، تاغ، ئورمان، سۇ، ئوتلاق... نېمىدېگەن گۈزەل!

— شۇنداق، چىگىللەر بۇ جاينى "يەتتەسۇ ئېلىنىك تاجىسى" دەپ ئاتىشىدۇ، — دېدى چەبەر كۈلۈمسىرەپ.

دېمىسىمۇ بۇ جاي بەك گۈزەل ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىدا — ئۇزاق كۆل چېتىنىڭ نېرىسىدا سوزۇلۇپ ياتقان كەڭرى ئوتلاق، ئوك تەرەپتە كۆلنى يېرىم ئاي شەكلىدە ئورىغان ياپيېشىل قېلىن قارىغايلىق تاغ، سول ياقتا — كۈنېپەتتىش تەرەپتە پەس-پەس تاغلار... ئالىپ ئارسلان كۆزىنى بىر ئايلاندۇرۇپ چىققاندىن كېيىن سۇغا قارىدى. كۆلنىڭ ئىچىدە، سول قول تەرەپتە سۇپىسۇزۇك سۇ ئاستىدا قىزىل-ئالا بۇلۇتلار تېگىدە يېشىل ئاسمان پارچىلىرى كۆرۈندى. ئاندىن، ئۇ بېشىنى سولغا بۇراپ قارىغاندى، تاغلار ئۇستىدە، ئاسماندا ئاشۇ گۈزەل مەنزىرىنى كۆردى. گويا، قۇياش بۇلۇتلار بىلەن مۆكۈشمەك ئويناياتتى. ئۇ ئۆزى نۇر چېچىپ قىزارتقان بۇلۇتلار ئارقىسىغا مۆكەتتى، كېيىن يۇزىنى تۆگەل كۆرسىتىپ كۈلەتتى، يەنە بۇلۇت كەينىگە مۆكەتتى.

— قاراڭ، ھەم شوخ ۋە ئەركىلەتكۈچ كۆرۈنۈش. يېشىل ئاسمان تېگىدە قۇياش، بۇلۇتلار ئويناشماقتا، بىر-بىرىنى ئەركىلەتكەندەك قىلىدۇ، — دېدى ئالىپ ئارسلان تاغلار تۆپىسىدىكى ئاسمانغا كۆرسىتىپ.

— ھە، بەك گۈزەل، بىرەر شېئىر يازسا، ياكى سۈرەت سىزسا

www.uyghurkitap.com

دەيمەن. بىراق، مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ. بەلكى سىز...

ــ مەن قوشۇغچىمۇ ئەمەس، سۆزەتچىمۇ ئەمەس، بولۇپمۇ تارا يازغىم، سىزغىم بار. ئىلىك ئۇستاز بولسا ئاللىقاچان يازاتتى، ھە، تەييارلىقىڭىز پۈتكەندۇ؟

ــ پۈتتى. قوشۇننى چېگرىغىچە ئورۇنلاشتۇردۇق. ئالدى تىراز-دا، ئارقىسى تالاي، ئارغۇدا.

ــ ياغى تەرەپنىڭ ئەھۋالىنى بىلەلىدىڭىزمۇ؟

ــ بىلدۇق. چېگرىدا ئۇچ-تۆت مىڭ چېرىكى بار ئىكەن، بۇلارنى، ئۇرۇپ ئۆتۈشىمىزدە گەپ يوق. ئۆزگەنىڭە بارغۇچە بىزنى ئىككى جايدا توسماقچى ئىكەن. بىرى، چېگرىدىن ئۆتكەندىن كېيىن مايلى ساي دېگەن بىر تاغلىق يول بار. بۇ جايدا ئون مىڭدەك چېرىكى بار دەيدۇ. جاغداي ئۇلار ئۇچۇن پايدىلىق. بۇ يەردىن ئۆتۈش ئاسان بولمايدىغان ئوخشايدۇ. يەنە بىرى، ئۆزگەن بىلەن نەمەنگاننىڭ ئارىلىقىدا بىر تۇزلەڭلىك بار ئىكەن، بۇ يەردە يىگىرمە مىڭدەك چېرىكى بار ئىمىش. پەمىزچە، بىزنى مەشدە توسۇپ، نەمەنگان-ئۆزگەن ئىككى تەرەپتىن قىسماقلا ئېلىپ "يوقاتماقچى" ئوخشايدۇ.

ــ شۇنداق دەڭ. دېمەك، ياغىنىڭ بىزگە قارىتقان قوشۇنى ئوت-تۇز مىڭدىن ئوشۇق كىشى ئوخشايدۇ. يەنە نەمەنگاندىن چېرىك كەل-تۇرۇپ، ئۆزگەندىن چېرىك كەلتۇرمىسە كېرەك. بۇنداق قىلىشتا، بەلكى سۇتۇق بۇغراخانىنى توسۇش ئۇچۇن ئۆزگەندىن ئوشقا چېرىك يۆتكە-شىنى پەم قىلىشقا بولىدۇ. سۇتۇق بۇغراخانمۇ ياغىنى شۇنداق قىلىشقا قىستايدۇ. نەمەنگاندىن چېرىك يۆتكەشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇچۇن، ياغىنىڭ ئىككىنچى توسقىغا يېتىشتىن ئاۋال نەمەنگانغا بىر بۆلۈك

قوشۇن ئەۋەتەيلۇق. ئوشنى ئېلىش، نەقەنگاننى توسۇش، ئۆزگەنگە ئىككى ياقتىن ھۇجۇم قىلىش ــ مۇشۇنداق بولغاندا، ياغىنىڭ توساقلىرىنى بۆسۈپ، ئۆزگەننى ئالىمىز، بۇ "ھالقىنى بۇزۇش" ئىجىمىز ئىشقا ئاشىدۇ.

ــ بەك ياخشى ئىجە. مۇشۇنداق بولغاندا، مۇشۇ ئۇچ جايدا ياغىنىڭ يەتمىش مىڭدەك چېرىكىنى يوقىتىمىز. مەرغىلان، پەرغانە ياقتىن كۈچ ئېلىپ كېلەلمەيدۇ. ياغىنىڭ ئىچى، ئارقىسى تىنچ ئەمەس.

ــ مۆلچەرىگىز توغرا. بۇغراخاننىڭ تىلىكى بويىچە بەشىنچى ئايىنىڭ ئون بەشىنچى كۈنى چوقۇم ئۆزگەننى ئېلىشىمىز كېرەك. بۇ ھالقا ئۈزۈلگەندىن كېيىن، ياغىنىڭ پۈتى تىترەيدۇ، ئارقىگىز قانداق؟

ــ گەپ يوق. ئىلى بالى تەييار. ئېرتىش، ئىمىل، سايرامغىچە قاراقوچۇ خانلىقىنىڭ كۈچى مەزمۇت. ئۇ ياقلاردا ياغما ئۇلۇسى بوش كەلمەيدۇ. ئىلى بالى خانلىقىنىڭ ئاستانىسى ئالمالىدىن كېرەك بولسا، ئىككى ياكى ئۈچ تۈمەنلىك قوشۇننى بالاساغۇنغا يۆتكەپ كېلەلەيمىز.

ــ ھە، توغرا. ئۇيغۇر، قارلۇق، چىگىل، ياغما ئۇلۇسلىرى چىڭ ئۇيۇشتۇق. ئارقىمىزدا قاراقوچۇ، ماچىن بار. قېنى بىزگە كىم تەڭ كېلەركىن؟ بىراق ئۆزىمىزنى پىششىق چاغلاپ، ياغىنى خام چاغلاپ قويساق بولمايدۇ...

ئوڭ ياقتا قاتتىق مەيدىگەن قوي-قوزىلارنىڭ ئاۋازى ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئۈزۈپ قويدى.

ــ مال پادىسىدىن يانىدى، ــ دېدى چەبەر سۇباشى قويلارنى

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇر كتابلىرىنىڭ يېڭى ئادرېسى

كۆرستىپ، ــ بىرىپ كۆرەيلىكمۇ؟

ــ مەيلى، ــ دېدى ئالىپ ئارسلان. ئۇلار كۆلنى بويلاپ شو ياقتا ماڭدى.

ئۇلار يېقىنلاشقانچە قويلارنىڭ ئاۋازى كۈچەيدى. بىرنەچچە يۈز ساغلىق بىرنەچچە چوڭ-كىچىك قارائۆيلەر تىكىلگەن ياقتا قاراپ مەڭگەنچە ئالدىراپ كەلمەكتە ئىدى. ئاۋۇلنىڭ كەينىدىن بىرنەچچە يۈز قوزا ئاۋازنىڭ بىرىچە ۋارقىراپ-مەرەپ ساغلىقلار ياقتا يۈگۈرۈشمەكتە. ساغلىق قوزىلار ئارىلىشىپ كەتتى. ئەنە، بىرمۇنچە قوزىلار ئالدى ئاياغلىرىنى پۈكۈپ ئانىلىرىنىڭ يېنىگە ئۇسۇپ ئالدىراش ئەمىمەكتە. يەنە بىرمۇنچە قوزىلار مەرەپ يۇرۇپ، ئۇ ساغلىققا-بۇ ساغلىققا ئۇسىمەكتە. ساغلىقلار ئەمگۈزمەگەندىن كېيىن، ئانىسىنى ئىزدەپ مەرەپ پىرقىرىماقتا. شۇنداق مالىماتاقچىلىقتىن كېيىن قوي-قوزىلار ئاۋازى جىمىدى. ئانا-بالا تېپىشىپ ئەمگۈزمەكتە، ئەمىمەكتە ئىدى. كەچكى شەپەق نۇرىغا چۆمگەن ئوتلاق قوينىدا ئاڭلانغان قوي-قوزىلارنىڭ بوم-زىل ئاۋازلىرى كىشىگە بىر خىل شېرىن ھېسسىيات بېغىشلايتتى.

ــ قاراڭ، نېمىدېگەن يېقىملىق ئاۋاز؟ ئانا-بالىلىق مۇھەببىتىدىن ئۇرغۇپ چىققان بۇ يېقىملىق تەبىئىي ئاۋازنى ھەرقانداق سازەندىنىڭ چىقىرالىشى تەس. ئاخىر ئانا-بالا تېپىشىپ جىم بولۇپ قېلىشتى. ئانا باغرىدىن ئېيىپ چىققان سۈتنى باشقىلاردىن قىزغىنىپ بالىسىغا ئەمگۈزدى. بالا ئانىسىغا ئۇسۇپ ئەركىلەپ چاقچىنى قانىدۇردى. بۇ ھايات-تىكى ئەڭ لەززەتلىك مېھرىبانلىق ۋە شېرىن مۇھەببەت بولسا كېرەك. شۇنداق، ئانا-بالا مۇھەببىتىدىن شېرىن مۇھەببەت بولماس دۇنيادا...

چەبەر سۈباشىنىڭ قارۇغچىسى كېلىپ تاماقتا تەكلىپ قىلدى. ئۇلار ئارقىلىرىغا بۇرۇلۇپ، ئاق قارا ئۆيي تەرەپكە مېڭىشتى...

ئالىپ ئارسلان چەبەر سۈباشى بىلەن بىللە ئەتىسى كەچقۇرۇن بالاساغۇنغا يېتىپ كەلدى. شەھەر تېشىدا ئوردۇ ئاغىسى تادانبەگ بىرنەچچە مىڭ چېرىك ۋە بىر قىسىم ئەمەلدارلار بىلەن مېھمانىنى قارشى ئالدى.

ئالىپ ئارسلان ئىككى كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن، ئارسلان ئىسلىكخان ئۇنى ئوردۇ ئىچىدىكى ئۆيىدە قوبۇل قىلدى. ئارسلان ئىسلىكخان ئالىپ ئارسلان بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. كونا دوستلار يېنىشلاپ بىر-بىرىدىن ھال سوراشتى. قوبۇلغا يەتتەسۈ ئىلكانلىقىنىڭ چېرىك ئىشلار ئولچىسى ئامانقۇل، ئوردۇ ئاغىسى تادانبەگ، چەبەر سۈباشى. بوز بالا بىتىكچىلەر ۋە باشقا بىرنەچچە ئوردۇ ئەمەلدارلىرى قاتناشتى.

ــ ھارمىغايلا، يول ئۈزاق، ــ دېدى ئارسلان ئىلىك ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن.

ــ ھەشقاللا، ئىككى كۈندىن بېرى ھاردۇق ئالدۇق. ئۆزلىرى ئەدگۈ تۇرۇپلا، ــ دېدى ئالىپ ئارسلان ئارسلان ئىلىكخانىغا ھۈرمەت بىلدۈرۈپ.

ــ يامان ئەمەس، ئىشقىلىپ تىرىشىپ كېتىپ بارىمىز. ئۇلۇغ بۈغراخاننىڭ بۇ قېتىمقى چوڭ يۈرۈشىگە ئازراق بولسىمۇ تىرەك بولالىساق بولغىنى.

ــ ئۆزىرىنىڭ يار-يۆلەك بولۇشلىرى ئۇلۇغ يۈرۈشىمىز ئۈچۈن مەدەت. "ھە، دېسە، تۆگىگە مەدەت" ئەمەسمۇ؟

ــ ھە، سۈتۈق بۈغراخاندىن خەۋەر بارمۇ، قەيەرگە يېتىپ

باردىكەن؟

ــ بۈگۈنكى كۈنلەردە ئوشقا بېقىن كېلىپ قالغاندۇ. بەشىنچى ئايىنىڭ ئون بەشىنچى كۈنى ئۇ كىشىمۇ ئۆزگەنىڭە تەڭ يېتىپ كەلمەكچى.

ــ ئۆز ۋاقتىدا ئۆزگەننى ئېلىش كېرەك. بۈغراخان توغرا سۆزلۈك كىشى. ئۇ چوقۇم دېگىنىنى قىلىدۇ.

ــ ھە، چەبەرىگ، گەپ سىزدە، سىزنىڭ بېلىگىز مەھكەم بولسا بولغىنى، ــ دېدى ئىلىكخان كۈلۈمسىرەپ چەبەر سۈباشىغا قاراپ.

ــ بوش كەلمەيمىز، بېلىمىز مەھكەم باغلانغان، ــ چەبەرىگ بېلىدىكى كۈمۈش گۈلنەر ئورنىتىلغان كەڭ كەمەرنى كۆرسەتتى. خان ۋە باشقىلار كۈلۈشتى، ــ بەش تۈمەن چېرىك ياغى بوسۇغىسىغچە ئوروئلاشتۇرۇلدى. ــ بەك ياخشى. سامانىلار دۆلىتى غۇلاش ھارپىسىغا كېلىپ قالدى. بىراق يەنە گەپ بىزدە.

ــ شۇنداق، ــ دېدى ئالىپ ئارسلان خانىنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ، ــ سامانىلار دۆلىتى ئۆزلۈكىدىن غۇلىمايدۇ، ئۇنى غۇلىتىش كېرەك.

ــ شۇنداق، غۇلىتىش كېرەك. سامانىلار قاراخانىلار خاندانلىقى تەۋەسىدىكى قېرىنداش ئۇلۇسلارنىڭ ياغىسى. بىزنىڭ يەتتەسۇلۇقلارنىڭ بولسا تېخىمۇ ئۆچ ياغىسى. ئۇلار بىزنى تۇنجۇقتۇرماقچى، يەپ يوقاتماقچى بولدى. سامانىلارنىڭ چېرىكباشلىرى ناسىر ئىبن ئەھمەت، ئىسمائىل سامانى، فايىقلار بىزنىڭ ئېلىمىزگە بىرنەچچە قېتىم باستۇرۇپ كەلگەن، بىراق، تىلەكلىرىگە يېتەلمىدى. ئۇلارنى ئۇرۇپ قايتۇرۇپ تۇردۇق. يەنە چوڭراق كۈچ بىلەن كېلىشكە جابدۇنماقتا. بۇ ياغىنى يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ تاشلىمساق، بىزنىڭ

ئېلىمىزگە ئامانلىق يوق. ئەمدى تازا ۋاقتى كەلدى. ئۇلۇغ بۇغرا-خان بىزگە باشچىلىق قىلىپ ئۇلارغا قارشى يۈرۈش باشلىدى. بىز ياغىنى مەجبۇر تاشلىماي قويمايمىز...

ئارسلان ئىلىكخانىنىڭ ھاياجانلىق سۆزى ئولتۇرغانلارغا تەسىر قىلدى. ئۇلار ئىلىكخانىنىڭ بۇ قاراشلىرىنى بىردەك قوللايدىغان-لىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

ئارسلان ئىلىكخان كەچكى تاماقنى مېھمان ۋە دوستلىرى بىلەن بىللە يېدى. سۈت ھارىقى بىلەن ئالىپ ئارسلانغا ئاق يول ۋە ئۇتۇق تىلىدى.

ئالىپ ئارسلان بالاساغۇندىن چىقىپ، ئارغۇ تۈزلەڭلىكىنى بېسىپ ئۆتۈپ تالاس دەرياسى بويىدىكى تالاس شەھىرىگە كەلدى. بۇ جايدا ئۇ چەبەر سۈباشى، بوز يىگىت ئايغۇچى بىلەن بىللە يىغىن ئاچتى. يىغىنغا چەبەر قوشۇن تۈمەنباشىلىرى — مىرگەن، مەتقۇل، بوتىلاقلار قاتناشتى. بوز يىگىت ئايغۇچى چېرىكلەرنىڭ، ياغىنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى.

— ياغى بىزنى "مايلى ساي" دېگەن يەردە توسماقچى، — دېدى بوز يىگىت ئايغۇچى بىر خەرىتىنى كۆرسىتىپ، — "مايلى ساي" مانا بۇ تاغنىڭ ئۇ ياقىدىكى بىر كىچىك شەھەر بولۇپ، ئۇنىڭغا بېرىش ئۈچۈن ئېگىز تاغلار ئارىسىدىكى مانا بۇ مايلى "ساي"دىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ، مۇشۇ ساينىڭ بېرىقى ئاغزىدا، مۇشۇ جايدا بىزنى توسماقچى.

— قانچىلىك كۈچى بار ئىكەن؟ — سورىدى ئالىپ ئارسلان.

— مۆلچەرلىشىمىزچە ئىككى تۈمەن.

— "مايلى ساي"نى تاشلاپ، تاغنى باشقا جايدىن ئاشقىلى

بولماسمۇ؟

ــ يېقىن ئارىدا ئاشۇ يوق. ئەگەر بىز تاغدىن ئاشقاندىمۇ، بىزنىڭ ئارقىمىزدىن بېرىپ ئۇرىدۇ.

ــ سىزنىڭچە "مايلى ساي"دىن قانداق ئۆتۈشكە بولار؟

ــ چوڭ كۆچ بىلەن ئالدىدىن ئۇرۇش ئارقىلىق ئۆتكىلى بولىدۇ. بىراق، چىقىم جىقراق بولىدۇ.

ــ مېنىڭچە كۆچمىزنى ئۆچكە بۆلۈپ، ئالدىدىن ھەم ئىككى يانىدىن ئۇرساق قانداق ئىكىن؟ ــ دېدى مىرگەن تۇمەنباشى.

ــ ئىككى يان تاغ ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى ئايغۇچى سوئال بىلەن.

ــ ئادەم تاغقا چىقالايدۇ، ــ دېدى مىرگەن تۇمەنباشى.

ــ بولىدىغان گەپ، ــ دېدى مەتقۇل تۇمەنباشى، ــ ئاۋۋال تاغقا چىقىپ ئالدىدىن ئۇرغاندا، يۇقىرىدىن ئىككى تەرەپلەپ ئۇرىمىز.

ــ ھە، ئۇچ تەرەپلەپ دېگىن، ــ قوشۇپ قويدى بوتىلاق تۇمەنباشى، ــ بىر بۆلۈك يىگىتلىرىمىزنى تاغ ئارىلاپ ياغىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتكۈزۈپ، ئارقىدىنمۇ ئۇرىمىز.

ــ ئۇنداق بولسا ئۆت تەرەپلەپ دېگىنە، ــ دېدى چەبەر سۈباشى كۆلۈپ، ــ نېمىدېگەن چوڭ يۈرەكلىك ياغىنىڭ كۆكرىكىگە، ئارقىسىغا ۋە بېشىغا ئۇرۇپ يوقىتىش ــ بۇ ياخشى رەجە. ئۇنداق قىلمىغاندا ياغىنىڭ توسقىنى بۆسۈپ تاغدىن ئۆتەلمەيسەن.

ــ قاراڭ، ئايغۇچى، ــ دېدى ئالىپ ئارسلان ئۇنىڭغا قاراپ، ــ تۇمەنباشىلىرى بىزدىن جىقراق ئويلايدىكەن، مۇشۇ ئايىنىڭ ئون بەشىنچى كۈنى ئۆزگەننى چوقۇم ئالىمىز. ئەگەر ئۇنداق قىلالمىساق، بۇغراخاننىڭ رەجىسى بۇزۇلىدۇ. بىز "مايلى ساي"دىن كېيىن يەنە توساقلارغا ئۇچرايمىز. "مايلى ساي"دىن ئۆتۈش ھەل قىلغۇچ جەڭ

بولـغۇسى. مەن تۇمەنباشـلىرىـنىڭ سۆزلىرىـگە قوشۇلمەن. ئاۋۋال ئىككى يان تاغ ئوستىگە چېرىك چىقىرىش، ئۇلارنىڭ بىر بۆلۈكىـنى سايـغا چۈشـۈرۈپ ئارقـغا ئۆتـكۈزۈش. ئاۋال ئالـدىـدىن ئۇرۇش، ئاندىن ئارقىدىن، ئوستىدىن ئۇرۇش. ئالدىدىن ئۇرۇشقا ئالدىرىساق بولمايدۇ.

چەبەر سـۈباشى ۋە تۇمەنباشلىرى قوشۇلدى. ئايغۇچى زورمۇزور قوشۇلدى.

بۇغرا قوشۇن بىرنەچـچە كۈن يول مېڭىپ، بۈگۈن چۈش بىلەن مايلى تېغىنىڭ ئالدىدىكى تۈزلەڭلىككە يېتىپ باردى. ئالىپ ئارسـلان بىلەن چەبەر سۈباشىنىڭ چۈشكۈنى بېرىرەك تىكىلدى. "مايلى ساي" ئاغزىدا ياغـىنىڭ چېرىكـلىرى ئورۇنـلاشـقانـدى. مەتـقۇل تۇمەنـباشى ئالدىغا بېرىپ ياغىغا روبىرو سەپ تارتتى. بوز يېگىت ئايغۇچى ئۇنىڭ بىلەن بىللـە ئىـدى. بۈگۈن يېرىم كۈن ئىككى تەرەپ بىر-بىرىـنى بايـقاش، سەپسېلىش بىلەن ئوتتى. ئاخشىمى ئوق يانـدىن مىـرگەن تـۇمەنـباشى، سول يانـدىن بوتـلاق تـۇمەنـباشى يولـغا چىقتى. بۇلار ياغىغا بىلـدۈرمەي چەتـتىن ئايلـىنىپ تاغـقا چىقـىپ، ئىككى ياقـتىن ئىككى مىڭـباشـىنى ياغـى ئارقىسـغا چۈشـۈرمەكچى بولدى. بۇ ئىش ئەتە چۈشكىچە تۈگىـمەكـچى. كۈن قايرىلـغانـدا، مەتـقۇل تۇمەنـباشى ياغـىنى ئۇرۇپ ئالـدىغا تارتـماقـچى، كېـيىن ئۇرۇپ ياندۇرۇپ سايـغا كىرگۈزمەكـچى، شۇ ۋاقتـتا تۆت تەرەپتىن بىراقلا ھۇجۇم قىلماقچى بولدى.

چېرىكلەرگە تىك تاغقا چىقىـش ئاسان بولمـىدى. ئەتـىسى كۈن تېرەك بويى ئۆرلىگەندە چىقىـپ بولـدى. ئىككى تاغ چوققـىسىدىن ئۇلار بىر-بىرى بىلەن خەۋەرلـىشـىش بەلـگىلىرىـنى بېرىـشـتى.

بىرپەس دەم ئالغانىدىن كېيىن ئۇلار تۆۋەنلىدى. ياغىنىڭ قاپتىدىغا چۈشكەندە، ئىككى مىڭباشى ياغى ئارقىسىغا تۆۋەنلىدى. باشقىلار ئۆز ئورۇنلىرىدا يوشۇرۇنۇپ كۈتتى. ياغىنىڭ ئارقىسىدىن بەلگە بېرىلگەندە، بۇلار تۆۋەنلەپ ھۇجۇم قىلماقچى بولدى.

بۇگۈن ئەتىگەندىلا ياغى تەرەپتە ئالدىراشلىق كۆرۈلدى.

— ئۇلار ھۇجۇمغا ئۆتمەكچى، — دېدى ئايغۇچى مەتقۇل تۇمەنباشىغا، — چېرىكلەرگە تەييار تۇرۇشقا بۇيرۇق بېرىڭ.

بۇيرۇق بېرىلدى. ئۇدۇل سەپتىكى ۋە ئوڭ-سول قاناتتىكى چېرىكلەر سەپنى چىڭىتىپ ئالدىدا پىيادە، ئارقىدا ئاتلىقلار تەق تۇرۇشتى.

چۈش بولمايلا ياغى باستۇرۇپ كەلدى، ئايغۇچى مەتقۇل تۇمەنباشىغا يانىدۇرما ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇق قىلدى. مەتقۇل "چۈش بولمىدى" دەپ ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى قوبۇل قىلمىدى. ئايغۇچىنىڭ ئاچچىقى كەلدى. "ياغىنى تۇزلەڭدە يوقتىمىز، بۇيرۇق قىلىڭ!" دەپ ۋارقىرىدى ئۇ مەتقۇلغا. "چەبەرىەگ سايىدا قاپقانغا سولاش، دېگەن ئەمەسمىدى، بىزنىڭكىلەر تېخى يېتىپ بارمىدى." دېدى مەتقۇل ئۇنىماي. ئايغۇچى ئات چاپتۇرۇپ بارغانچە، سەپ ئالدىدىكى ئەلەمچىنىڭ قولىدىن "چەبەر قوشۇن" ئەلىمنى تارتىۋېلىپ ئىككى ياقتا يەلپۈلدەتتى. بۇ "ھۇجۇم بۇيرۇقى" ئالامىتى ئىدى. مىڭباشلار يىگىتلىرىنى باشلاپ ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئاۋال پىيادە نەيزىلىكلەر ياغى بىلەن توقۇنۇشتى...

چەبەرىەگىنىڭ چاپارمىنى ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ، ئايغۇچىغا چېكىنىپ ياغىنى توسۇپ تۇرۇش" دېگەن بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى. مەتقۇل چېكىنىشكە بۇيرۇق بەرگىلى تۇرغاندا، ئايغۇچى ئۇنى

توسۇپ ھۇجۇمنى كۈچەيتىشكە بۇيرۇدى. ھۇجۇم كۈچەيتىلدى. بىراق، ئوك-سول قانات قوشۇن ئاۋالقى رەجە بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى ئۈچۈن، ئۇلگۈرەلمىدى، ئۇدۇل سەپ چىقمىغا ئۇچراپ كەتتى...

ئالىپ ئارسلاننىڭ چاپارمىنى كېلىپ ئايغۇچىغا: "ئۇرۇپ تۇرۇپ چېكىنىپ، ياغنىڭ توسۇپ تۇرۇش" دېگەن بۇيرۇقنى يەتكۈزدى. ئايغۇچى تېخى بىرنېمە دېمىگەنىدى، مەتقۇل تۇمەنباشى ئەلەم بىلەن "ئۇرۇپ تۇرۇپ چېكىنىش" بەلگىسىنى بەردى. مىڭباشىلار ئاۋايلاپ چېكىنىشكە باشلىدى. ياغى قۇتراپ باستۇرۇپ كەلدى. بىراق ئۇلار ئەمدى ئورنىدا چىڭ تۇرغان چەبەر قوشۇننىڭ زەربىسى بىلەن نۇرغۇن چىقىم بېرىپ توختاپ قالدى. بۇ ياقدىنمۇ چىقىم ئاز بولمىدى، سەپ ئالدىدا ئاتلىق باشلامچىلىق قىلىۋاتقان مەتقۇل تۇمەنباشىنىڭ كۆكرىكىگە ياغى ساداقى كېلىپ تەگكەندە، ئۇ ئاتتىن يىقىلدى.

ئالىپ ئارسلان بىلەن چەبەر سۇباشى چۇشكۇنلىرى ئالدىدا تۇرۇپ ياغى ئەھۋالىنى كۆزىتىۋاتاتتى. ئۇلار مەتقۇلنىڭ يىقىلغىنىنى كۆرۈپ غەزەپلەندى. ئۇلار كۈنگە قاراپ قويۇشاتتى. بىركەمدە ئالىپ ئارسلان كۈنگە قارىسا، كۈن ئېگىلىپتىكەن، ئۇ چەبەر سۇباشىغا قاراپ باش لىڭشىتتى. چەبەرىگ سەپكە قاراپ ئات سالدى. بېرىپ "چەبەر قوشۇن" ئەلىمنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئاۋال ئىككى ياققا يەلپۇلدىتىپ، ئاندىن ئۇدۇل ئەگدى. "پۈتكۈل سەپ بويىچە ھۇجۇم" دېگەن بۇ بەلگىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئاۋۋال ئۇدۇل سەپ قايتۇرما ھۇجۇم باشلىۋەتتى. پىيادە، يەنە پىيادە-ئاتلىق چېرىكلەر بەسلىشىپ ئىلگىرىلىدى. ياغى قاتتىق قارشىلىق كۆرسىتىپ، بولالمىغاندىن

www.uyghurkitap.com

كېيىن ئۇرۇشۇپ توزۇپ چېكىنىدى. شۇنداق قىلىپ تاغنىڭ يېقىن بارغاندا، ساي ئىچىدىن بىرنەچچە مىڭ ياغىي ئاتلىقلىرى قىلىچ-لىرىنى ئويناتقىنىچە ھۇقۇيتىپ چاپىتۇرۇپ چىقىپ كەلدى. ئاتلىق-لارنىڭ ئارىلاش جېڭى قىزىپ كەتتى. ئاندىن بۇيرۇق بويىچە "چەبەر قوشۇن"نىڭ ئوڭ-سول قانات ئاتلىقلىرى "ئۇررا" دېگەن چۇقان بىلەن جەڭگە ئېتىلدى. ياغىي چىنقىم تارتىپ سارايسىمان قالدى. ھۇجۇمغا چىدىيالماي، جەڭ مەيدانىدا سانسىز ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ قاچتى. بۇغرا قوشۇنى قوغلاپ ئۇرماقتا. ياغى چېرىكلىرى ئەمدى ساينىڭ ئىچىگە كىرگەنىدى، ئويلىمىغان يەردىن ساي ئىچىدىن-دىن بۇغرا قوشۇنلىرى چىقىپ قالدى، ئارقىغا چېكىنىشكە بولمايتتى. تاغقا يامىشىتىن باشقا چارە يوق. ئۇلار ئۆلگەن-تىرىلىگىنىگە قارىماي ئىككى ياقتىن تاغقا ياماشتى. خۇدا ئۇردىڭ! تاغدىن تاشلار دومىلاپ چۇشۇپ چېرىكلەرنى يەنتىشقا باشلىدى. ئاندىن "ئۇررا" دەپ ۋارقىرىشىپ ئىككى يان تاغدىن ھۇجۇم باشلانىدى. ئەمدى تۆۋەن چۇشىمەي ئىلاجى يوق. بىراق، ئالدى-كەينىدە بۇغرا قوشۇن قىستاپ كەلگەن. ئاسمان يېراق، يەر قاتتىق كەلدى. ئەنە ئۇلار قاپقانغا چۇشتى...

قوشۇن كېچىلەپ مېڭىپ ئەتىسى ئەتىگەندە "مايلى ساي" شەھىرىگە بارغاندا، شەھەر تېشىدا ئىككى رەت تىزىلغان بىرنەچچە مىڭ كىشى ئۇلارنى قارشى ئالدى، ئۇلار نان، تۇخۇم، چاي بىلەن قوشۇننى كۇتەتتى. قارا ساقال، قەددى-قامىتى كېلىشكەن بىرسى قاتاردىن ئالدىغا چىقىپ "ئۇلۇغ بۇغراخان چېرىكلىرىگە سالام!" دەپ توۋلىدى. باشقىلار ئۇنىڭغا ئەگىشىپ توۋلاشتى. قارشى ئالغۇ-چىلار ئارىسىدىن مىڭلىق قوشۇنلار ئۆتتى. تۇمەن قوشۇن ئۆتتى.

ئاخىردا قاروغچىلار قوشۇنى بىلەن ئالىپ ئارسلان، چەبەر سۈباشى كەلدى، ئۇلار قارشى ئالغۇچىلار قاتارىنىڭ بېشىدا توختاپ ئاتىتىن چۈشتى. قارا ساقال كىشى يۈگۈرۈپ كېلىپ چەبەر سۈباشى بىلەن سەمىمي كۆرۈشتى.

— ئامانمۇسىز، مەمەتالى؟ — دېدى چەبەر ئۇنىڭ قولىلىرىنى سىقىپ ۋە ئالىپ ئارسلانغا تونۇشتۇردى، — ھېلىقى مەن ئېيتقان مەمەتالى لەشكەرباشى مۇشۇ كىشى شۇ، — ئاندىن ئۇ مەمەتالىغا قاراپ، — بۇ كىشى بىزنىڭ باشلامچىمىز، سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ يېقىن دوستى ئالىپ ئارسلان دېگەن كىشى بولىدۇ، — دەپ تونۇشتۇردى.

مەمەتالى ئالىپ ئارسلان بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ياش تامچىلىرى دومىلىدى... مېھمانلار ئاتلىنىپ، قارشى ئالغۇچىلار قاتارىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ شەھەرگە ماڭدى. كۆپچىلىك "بۇغراخان لەشكەرلىرى ئامان بولغاي!" دەپ ئوران تۇۋلاپ تۇردى...

بۇگۈن بىر كۈن چېرىكلەر دەم ئالدى. چېرىكباشىلىرى رەتكە سېلىش، ئېدىتلاش ئىشلىرىنى قىلدى.

كەچقۇرۇن چەبەر سۈباشى ۋە تۇمەنباشىلىرى ئارسلانىنىڭ يېنىغا كېلىشتى. قوشۇن بېتكچىسى قولداش مىرزا قاتناشتى. بوز يېگىت ئايغۇچىمۇ بار ئىدى.

— "مايلى ساي جېڭى" ئۈتۈق قازاندى. بىراق ئورۇنسىز چىقىم تارتىپ كەتتۇق. — دېدى چەبەر سۈباشى خاپىغان بولغان ھالدا، — باتۇر تۇمەنباشىمىز مەتقۇل شېھىت بولدى. بۇنىڭغا بوز يېگىت ئايغۇچى ئورۇنسىز سەۋەب بولدى. ئۇ ئاۋۋالقى قارارنى بۇزدى. بۇيرۇقتا بويۇنماي ئالدىراپ ھۇجۇم باشلاپ قويدى. بۇ

www.uyghurkitap.com

كەچۈرۈپ بولمايدىغان خاتالىق...، — چەبەر جىددىيەت بىلەن سۆزلەپ، تىترەپ، ئاخىرى سۆزىنى داۋام قىلدۇرالمايى يېشىنى سۈرتتى. باشقىلارمۇ مۆكۈلىپ كۆزلىرىنى سۈرتتى.

— ئايغۇچى بەك ئۆز بېشىمچىلىق قىلدى، — دېدى مىرگەن تۇمەنباشى، — مەتقۇل تۇمەنباشى ئايغۇچىنىڭ بۇيرۇقىغا قوشۇلمىغانىدى، ئايغۇچى ئۆزى ئەلەمنى ئېلىپ ھۇجۇم بۇيرۇقىنى قىلدى...، — مىرگەن تۇمەنباشىنىڭ ئاۋازى تىترەپ توختاپ قالدى.

— جەڭدە ئادەم ئۆلمەيدۇ دېيىشكە بولمايدۇ. بىراق، ئاز چىقىملىق جەڭ ئۇتۇقلۇق جەڭ بولىدۇ، — دېدى بوتىلاق تۇمەنباشى، — جىق چېرىكلىرىمىز، بىر تۇمەنباشىمىز ئۆلۈپ كەتتى. ئەگەر يۇقۇرى باشچىلارنىڭ قارارى بويىچە ئىش قىلساق، بۇ يوقىتىشتىن ساقلىنىپ قالاتتۇق. بۇ چوڭ ساۋاق. جەڭ قارارىنى بۇزۇپ ئېغىر خاتا قىلغان بوز يېگىت ئايغۇچىغا جازا بېرىش كېرەك.

— سىز نېمە دەيسىز، ئايغۇچى؟ — سورىدى ئالىپ ئارسلان.

— مەن خاتا قىلدىم. جازاغا تېگىشلىك. مەن...، — ئۇ بېشىنى تۆۋەن سالدى.

— سىز قارار قىلىڭ سۇباشى، — ئالىپ ئارسلان چەبەرگە قارىدى.

— بوز يېگىت ساۋاقنى ئويلاشسۇن. قوشۇن ئايغۇچىلىقىغا قوشۇن بېتكەچىسى قولداش مىرزا بەلگىلەنسۇن. باش بېتكەچىلىكىگە باشقا كىشىنى ئويلىشىشقا بولىدۇ.

— خوپ. چەبەر سۇباشىنىڭ سۆزىگە قوشۇلدۇق، — دېدى ئالىپ ئارسلان، — بوز يېگىت! خاتانى تونۇغان ياخشى. بىراق ساۋاقنى تونۇش ئاسان ئەمەس. ساۋاق بىزنى ئۆگىتىدۇ، جەڭ بىزنى ئۆگە-

تىدۇ، دوستلار بىزنى ئۆگىتىدۇ. ئوبدان ئويلاڭ. ئاللىدىمىزدا تېخى ئېغىر كۈرەشلەر تۇرۇپتۇ. خوش، سۇباشى، چېرىكلەر ئەھۋالى قانداق؟

ــ بىزدىن ئىككى مىڭدەك كىشى چىقىم بولدى. يارىدار ئاز ئەمەس. ياغىنىڭ بەش مىڭدىن ئارتۇقراق كىشىسى ئۆلگەنلىكىنى مۆلچەرلەشكە بولىدۇ. يارىدارلىرى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ. قولغا چۈشكەن ياغى چېرىكلىرى يۈقىرى-تۆۋەنلىرى ئايرىلىپ قاماقتا ئېلىنىدى. بىر تۈمەنباشى ئۆلگەن. قالغان بىر تۈمەنباشى سوراق قىلىنماقتا. ئۇ تېخى ھېچ نەرسە دېمىدى. ياغى چېرىكلىرى ئىچىدىكى يەرلىك ئۇلۇسلاردىن بولغان چېرىكلەر ئايرىلىپ، ئۇلارغا "ھازىرچە كۈتۈپ تۇرۇش، كېيىن ئۆيىگە قايتىدىغانلار قايتىدۇ، بىزگە چېرىك بولىدىغانلار چېرىك بولىدۇ" دەپ ئۇقتۇرۇلدى.

ــ ئۇلارنىڭ سانى قانچىلىك ئىكەن؟

ــ قالغانلىرى ئالتە مىڭدىن ئارتۇقراق. ھېنىكچە چېرىك بولۇشنى خالايدىغانلار بىلەن بىر "قاداش قوشۇن" قۇرۇپ، ئۇنىڭغا مەمەتالىنى مىڭباشى قىلساق.

چەبەر سۇباشى مەمەتالىنى تونۇشتۇردى. ئۇ كونا چېرىك بولۇپ، كونا چېرىكباشى بولغان دادىسىنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ كېلەتتى. چېرىك ماھارىتىگە قاراپ ئاستا-ئاستا كۆتۈرۈلۈپ مىڭباشى بولغان. سامانلار بۇنىڭدىن ئۆزلىرى ئۈچۈن پايدىلانغان. ئۇنىڭ ئۆز ئۇلۇسى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش، دادىسىنىڭ يولىغا ۋارىسلىق قىلىش نىيىتى ئۆستى. بولۇپمۇ، سامانلارنىڭ زۇلمى كۈچەيگەنسېرى قارشىلىقى كۈچىيىۋەردى. ئۇ يۈزباشى ۋاقتىدا بىر ئىلاجى قىلىپ، يەتتەسۇغا بېرىپ چەبەربەگ بىلەن كۆرۈشۈپ،

www.uyghurkitap.com

ئۆزىنىڭ نىيىتىنى ئېيتقانىدى. چەبەر ئۇنىڭغا "ياخشى نىيەت، بىز قوللايمىز. ئالدىراپ ھەرىكەت قىلماڭ. ھوقۇق ئىگىلىگەن دوستلارنى كۆپەيتىڭ" دېگەنىدى، ئىككى يىل ئىلگىرى ئۇنىڭ سامانلارغا قارشى روھى ئاشكارىلىنىپ قېلىپ تۇتۇپ كېتىلگەنىدى. چەبەر ئۆزىنىڭ پايلاقچىلىرى ئارقىلىق بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقانىدى.

ــ ياخشى پىكىر، بەك ياخشى، ــ دېدى ئارسلان ئىلىك، چەبەر سۇباشىنىڭ ئىزاھاتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ــ ئۇ ئادەم كەلگەنمۇ دەيمەن؟

ــ كەلگەن، كۈتۈپ ئولتۇرماقتا.

ــ كىرسۇن، سۆزلىشەيلۇك.

چەبەر سۇباشىنىڭ يىگىتى چىقىپ مەمەتالىنى باشلاپ كىردى.

ــ ئولتۇرۇڭ، ــ دېدى ئالىپ ئارسلان ئۇنىڭ بىلەن سەمىمىي كۆرۈشكەندىن كېيىن، ــ چەبەر سۇباشى بىلەن كونا دوست ئىكەنسىز. بىزمۇ دوست بولايلۇق. ھەممىمىز ئەل دوستى بولايلۇق.

ــ شۇنداق، ئارسلانبەگ، مەن سىز دوستلىرىمنى تۆت كۆز بىلەن تاقەتسىزلىنىپ كۈتتۈم. ئەل دوستى بولماق بەك چوڭ ئىش.

ــ ئەل دوستى بولۇش ئۈچۈن ئەلگە جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەش كېرەك دوستۇم، ــ دېدى چەبەربەگ.

ــ ئەل ئۈچۈن جېنىم بىلەن تەييارمەن دوستۇم. قېنى مېنىڭ قولۇمغا قىلىچ بېرىڭ.

ــ بىز سامانلار قوشۇنى ئىچىدىكى ئەل بولغان يەرلىك چېرىكلەردىن بىر مىڭلىق قوشۇن تۈزۈپ، ئۇنىڭغا "قاداش قوشۇن" دەپ نام بەرسەك دەيمىز، ــ دېدى ئالىپ ئارسلان، ــ بۇ قوشۇنغا سىز

مىڭباشى بولسىڭىز قانداق؟

— جېنىم بىلەن. ئەل ئىچىدىن يەنە چېرىك ئېلىشقا بولامدۇ؟

— بولىدۇ. بىراق ئۆز مەيلىچە كەلگەنلەردىن ئېلىشقا بولىدۇ. خوپ، كېلىشتۇق. بىر-ئىككى كۈن چېرىكلەرنى رەتلەپ چىقىڭ. سىز بوتىلاق تۇمەنباشى بىلەن يولداش بولسىز، — ئالىپ ئارسلان بوتىلاق تۇمەنباشنى كۆرسەتتى. بوتىلاق مەمەتالىغا كۈلۈمسىرەپ قويدى، مەمەتالى ئۇنىڭغا سەمىمي قارىدى.

— بىز ئەتە ئۆزگەنگە قاراپ ئاتلىنايلۇق، — دېدى ئارسلان، — بوتىلاق تۇمەنباشى، سىز ئىككى كۈن تەييارلىنىپ، مەمەتالى مىڭباشنى ئېلىپ نەمەنگانغا يۈرۈڭ. سىلەرنىڭ ئىشىڭلار نەمەنگان بىلەن ئۆزگەن يولىنى توسۇش. نەمەنگانغا ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا كېيىن بۇيرۇق بولىدۇ. چەبەربەگ، سۆزىڭىز بارمۇ؟

— يوق، قوشۇلىمەن.

— خوپ، ئەمدى دەم ئالايلۇق.

ئالىپ ئارسلان تاماقتىن كېيىن، ئۇزاق ئويلاپ ياتتى، كېيىن ئۇيقۇغا كەتتى.

* * *

سۈتۈق بۇغراخان قۇتلۇق سۇباشى بىلەن ئوش يېنىدىكى جەڭنى ئارقىغا سوزۇپ ياتتى. "ياغىنى تارتىپ چىقىرىپ ئۇرۇش" رىجىسى بويىچە ھەر كۈنى بىرەر قېتىم كىچىك جەڭ قىلىپ تۇردى. بىر ھەپتە دېگەندە ياغى ئۆزگەندىن ئوشقا چېرىك يۆتكەپ كېلىۋاتقۇدەك دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىدى. تۇلپار تۇمەنباشنى "توسۇپ يوقتىش" قا ئەۋەتتى. بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ياغىنىڭ ئەندىشىسى كۈچەيدى. ياغىنىڭ ئارقىسى كېسىلدى، ئىچى ئەنسىز... تۇلپار

تۇمەنباشى ئوشقا ئوتتۇز چاقىرىم يىراقلىقتا ئۆزگەندىن كېلىپ ياغى چېرىكلىرىنى "توسۇپ يوقىتىش" جېڭىنى باشلىۋەتتى. قۇتلۇق سۇباشىمۇ ئوشقا ھۇجۇم باشلىدى. خۇددى مۇشۇ كۈنلەردە ئالىپ ئارسلان، چەبەر سۇباشىمۇ شەرقتىن بېسىپ كېلىپ، مايلى سايىنى ئېلىپ، ئۆزگەنگە قاراپ يۈرگەندى. قۇتلۇق سۇباشى ياغىنىڭ ئاجىز كۈچىنى ئۇرۇپ، توختاۋسىز ئوشقا بېسىپ كىردى. تۇلپار تۇمەنباشى "توسۇپ يوقىتىش" بىلەن ياغىنى بىتىچەت قىلىۋەتتى. "مايلى ساي جېڭى"نىڭ ئۇتۇقى، ئوشىنىڭ ئېلىنىشى، يولدا توسۇپ يوقىتىش ــ ئۇچ سەپتە تەڭ ئۇچ ئۇتۇق قازىنىش ياغىغا قاتتىق زەربە بېرىپ چۆچۈتۈۋەتتى. ئەمدى ئۆزگەننى ئېلىش ئۇنچە تەس ئەمەس ئىدى.

سۇتۇق بۇغراخان ئوشتا قوشۇننىڭ ئارام ئېلىشىنى بۇيرۇدى، قۇتلۇق سۇباشى ۋە ئەلى ئايغۇچىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئوشنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى قوزغىلاڭچى تاغلىقلارنى ئاساس قىلىپ، ياغى قوشۇنى ئىچىدىكى يەرلىك چېرىكلەرنى قوشۇپ "قاداش قوشۇن" قۇردى. قوشۇن باشلىقلىقىغا تاغلىق قوزغىلاڭچىلارنىڭ باشلىقى دوسمەت دېگەن كىشىنى بەلگىلىدى. شۇنداق قىلىپ، ئالدىراشلىق بىلەن رەتلەش، تولدۇرۇش ئىشى ئېلىپ بېرىلدى.

بۇغراخان شەھەرگە كىرمىدى. ئۇنىڭ چۈشكۈنى شەھەرنىڭ كۈنپېتىش يېقىدىكى بىر يان بېغىر ئوتلاقىغا تىكلىگەندى. بۇكۈن ئۇ خېلى ھاردۇق ئېلىپ قالدى بولغاي، ئەتىگەنرەك ئويغىنىپ، ئۆزىنى يېنىك سەزدى. ئۇ چۈشكۈن تاشقىرىسىدىكى پىچىرلاپ سۆزلىگەن ئاۋازلارنى ۋە ئاۋايلاپ باسقان شىپ-شىپ ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ بىرپەس ياتتى. قوچقار پۇتىنىڭ ئۇچىدا

دەسسەپ كىرىپ بىرنېمە ئېلىپ چىقماقچى بولغاندا:

ــ ھە، قوچقار، خېلى ۋاق بولۇپ قالغان ئوخشايسىدۇ؟ ــ دېدى بۇغراخان.

ــ ئېلەل، بىز ئويغىتىۋەتتۇقمۇ دەيمەن. يەنە ئازراق ئۇخلاپ ئالسىلا.

ــ ئويقۇم قېنىپتۇ، قوپاي.

بۇغراخان ئورنىدىن قوزغالدى. ھايال ئۆتمەي خادىم سادىق غۇلام كىرىپ كەلدى. بۇ گېپى تاتلىق چاققان بالىنى كىشىلەر "سادىق غۇلام" دەپ ئاتىشاتتى. دېمىسىمۇ ئۇ راستتىنلا بۇغراخانغا سادىق ئىدى. بۇغراخان ئۇخلىغاندىن كېيىن ئۇخلايتتى، ھەممىدىن بالدۇر قوپۇپ ئىشىك ئالدىدىن كەتمەيتتى. ھېرىپ يىقىلىغۇدەك بولسىمۇ، قورسىقى ئېچىپ ئىچى تارتىشىپ كەتسىمۇ غىك قىلمايتتى. بۇغراخان "يېتىپ ئۇخلا... تاماق يەۋال" دېسىمۇ ئۇ: "ئويقۇم كەلمىدى، قورسىقىم ئاچمىدى" دەپلا جاۋاب بېرەتتى. بىرنەچچە قېتىم بۇغراخان ئۇنىڭغا بۇيرۇق قىلىپ تاماق يېگۈزگەن ۋە ئۇخلاتقانىدى.

ــ نېمانچە ئەتىگەن قوپۇپ كەتتىڭ؟ ــ دېدى بۇغراخان سادىقنىڭ كەيپىياتىغا سەپسېلىپ.

ــ ئانچە ئەتىگەنمۇ ئەمەس. قاتتىق ئۇخلاپ كېتىپتىمەن، ــ ئۇ بۇغراخاننىڭ ئۆتۈكلىرىنى ئەكىلىپ ئالدىغا قويدى.

ــ نېمە چۈش كۆردۈڭ؟

ــ چۈش،... ئانچە ياخشى چۈش ئەمەس.

ــ قېنى، ئېيتقىنا، ئاڭلاپ باقاي.

ــ ئانامنى كۆرگىلى بېرىپتىمەن. تېرەكداۋاندىن ئۆتەلمەي

www.uyghurkitap.com

یامشپ یۇرسەم، ئاسماندىن قاناتلىق ئاقاقال ئادەم كېلىپ بېشىنى سلاپ قويغانىدى، تۇرۇپلا ماڭا ئىككى قانات چىقىپ قالدى. دوغداق قۇشتەك سەكرەپ-سەكرەپ قانىتىمنى قېقىپلا ئاسمانلىك قەتىرىگە كۆتۈرۈلۈپ تېرەكداۋاننىڭ ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ كېتىپ بارىۋىشىمەن، — سادىق بارغانچە زوق بىلەن قوللىرىنى ھەربىكەتكە سېلىپ سۆزلەيتتى. بۇغراخان كېيىملىرىنى كىيگەچ بۇ ياش غۇلامغا مەسلىكى كېلىپ ئاڭلايتتى، — ئۇچۇپ-ئۇچۇپ بىر ۋاقىتتا بىزنىڭ يۇرتقا يېرىپتىمەن. ئەگىپ پەسلىسەم ئانام ئىشىك ئالدىدا چاق ئىگرىپ ئولتۇرۇپتۇ ئىمىش. كۆزلىرى ياش ئىكەن. ئاستا ئالدىغا يېرىپ قونغانىدىم، چۆچۈپ كەتتى. كېيىن مېنى تونۇپ قۇچاقلاپ يىغلىدى، مەنمۇ يىغلىدىم. تۇرۇپلا ئانام يوقاپ كېتەر ئىمىش. بىرپەستىن كېيىن...

— ھە، نېمە بولدى؟

— ياق، ئايىغى تايىنى يوق ئىشلار.

— ئاناڭ سېنىڭ تويۇڭنى قىلماقچى بولغىيدى، شۇنداقمۇ؟

— ئاپلاھۇئەكبەر، تېپىۋالا-دە؟ ئېيتاي، ئەمدى، — سادىق ئىزا ئارىلاش سۆزلەشكە باشلىدى، — بىر ۋاقىتتا ئانام پەرىلەردەك كىيىنگەن، بېشىدىن ئايىغىچە ئۇنچە-مارجانلار بىلەن بېزەلگەن بىر قىزنى يېتىلەپ كېلىۋاتار ئىمىش. قارىسام بۇ قىزنى تونۇغانىدەك قىلىمەن... — ئۇ ئىزا تارتىپ توختاپ قالدى.

— ھېلىقى مەھەللەڭدىكى ئادىشىڭدۇ، تايىنلىق.

— ھە، شۇنىڭغا ئوخشايدۇ. بىراق، بەك ئۇز بولۇپ كېتىپتۇ. ئانام ئۇنى ئېلىپ كېلىپ ئىككىمىزنىڭ قوللىرىنى تۇتقۇزۇپ قويدى. مەنمۇ ھېلىقى ئاسماندىن چۈشكەن ئادەمدەك قىزنىڭ بېشىنى سلە-

غاندىم، ئۇنىڭغىمۇ چىرايلىق ئىككى قانات چىقتى. ئىككىمىز تەڭ كۆتۈرولۈپ ئۇچتۇق. ئاسماندا تېخىمۇ ئېگىزدىن بىر توپ قاناتلىق قۇشلار ئۇچۇپ چۈشۈپ بىزنى قارشى ئالدى. ئۇلار بىلەن بىللە ئۇچىتۇق. بىرھازادىن كېيىن قارا بۇلۇت كەلدى. ئۇنىڭ ئىچىدىن ئوچ بەشى بار، ئون قولى بار بىر قارا قاناتلىق يالماۋۇز ئۇچۇپ چىقتى، ئۇ بىزگە ئوت چاچقىلى تۇردى، قىزلار قاچتى. تازا سەپ-سېلىپ چىرايىغا قارىسام، ئۇ بىزنىڭ يۈرتىمىزدىكى بايىنىڭ ئوغلى ئىمىش. ئۇ ماڭا ئوت چېچىپ تۇرۇپ، قىزنىڭ قولىدىن تۇتۇۋېلىپ قاچتى. نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي تۇرسام، ھېلىقى قاناتلىق ئاقساقال ئۇچۇپ كېلىپ ماڭا پارقىراپ نۇر چاقناپ تۇرغان بىر قىلىچ بېرىپتۇ ئىمىش. قىلىچنى ئالغانچە ئۇچۇپ بېرىپ يالماۋۇزنىڭ بېشىغا بىرنى ئورغانىدىم، ئۇنىڭ بېشى تېنىدىن ئايرىلىپ بىر ياقتا، تېنىسى بىر ياقتا چۈشۈپ كېتىپتۇ ئىمىش. ئاندىن مەن قىز دوستۇمنى ئېلىپ بىللە ئۇچۇپ بىر باغقا چۈشكەندۇق... قوچقار ئاكام ئويغىتىۋەتتى.

ــ ھەي، ماۋۇ قوچقارنى قارا، ــ دېدى بۇغراخان تېلىسقىپ كۈلۈپ، ــ بىكار قىپتۇ-دە. ئەمدى تويۇڭلار بولماقچىكەن.

ــ نېمە دەپ بىلجىرلاۋاتسەن سادىق؟ ــ دېدى قوچقار تاشقىرىدىن كىرىپ.

ــ بىلجىراش ئەمەس. ئەجەپ ياخشى بىر چۈش كۆرۈپتۇ، بىلدىڭمۇ؟ ئۇچۇپ، تېرەكداۋاندىن ئۆتۈپ بېرىپ ئانىسىنى كۆرۈپتۇ. ئاندىن قىز ئادىشى بىلەن بىللە ئۇچۇپتۇ. سادىق، چۈشۈڭ چوقۇم ئوڭىغا كېلىدۇ، بىز قايتىپ بارغاندا، سىلەرنىڭ تويۇڭلارنى قىلىمىز.

سادىق قىزىرىپ يەرگە قارىدى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

ــ توخۇ داڭگال، ئۇۋچكە جاڭگال چۈشەيدۇ، دەپ سەن ئاشۇ قىز ئادىشىڭنى چۈشەپسەن ــ دە؟

ــ سەنمۇ ئا كۈنى لەلاخان ئاچامنى چۈشەپ قاپتىكەنسەنغۇ؟

قوچقار گەپ قىلالماي قالدى. كېيىن بۇغراخانغا قوشۇلۇپ كۈلدى.

بۇغراخان چېرىكچە چوڭ چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ چۈشكۈندىن چىقىپ، قولىنى پېشانىسىگە قويۇپ، كۆزلىرىنى چاقنان قۇياش نۇرىنى توسۇپ ئەتراپقا قارىدى. يىراقتا بىرىدىن بىرى ئېگىز تىزما تاغلارنىڭ چوققىلىرى قۇياش نۇرىدا پارقىرايتتى. تاغ باغرىدا قاتار تىكىلگەن قارا ئۆيلەر چۆرىسىدە چېرىكلەرنىڭ ھەرخىل ھەرىكەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. سول ياقتا قارا ئۆيلەر ئالدىدا ئوچاقتىن چىققان تۈتۈنلەر تىكلىشپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى. بۇغراخان شۇ ياققا قاراپ ماڭدى.

بۇغراخان بارغاندا قارا ئۆيدىن ئەركىن چىقىپ سالام بەردى.

ــ ئاۋۇ چېرىكلەر نېمە قىلىشۋاتىدۇ؟ ــ سورىدى بۇغراخان چەتتىرەك توپلىشىپ، قوللىرىنى شىلتىشىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشىۋاتقان چېرىكلەرنى كۆرسىتىپ.

ــ ئانچىكلا، پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرغان ئوخشايدۇ.

بۇغراخان شۇلار تەرەپكە ماڭدى. ئەركىن، قوچقار ئەگەشتى. يېقىنراق كەلگەندە، بىرىنىڭ قول شىلتىپ سۆزلەۋاتقىنى ئاڭلاندى.

ــ شۇنچە تاغ ــ داۋانلارنى ئېشىپ بىر ياغىنىڭ كاللىسىنى ئالالمىساڭ نېمەڭ بىلەن بۇغراخان چېرىكى بولدۇڭ!

ــ قارۇغچىلىق دېگەنمۇ چوڭ ئىش ئاداش!

ـــ راستلا، هەي، مەن سىلەرگە ئېيتاي، بىزنىڭ بۇغراخان ياماڭكەن جۇمۇ! كۆردۇڭلارمۇ، بۇغرىغا ئوخشاش ۋارقىرىغىنىچە ياغىنى يەنچىپ ئىلگىرى كېتىپ بارىدۇ، قالتىس ئىش بۇ، مەن سىلەرگە ئېيتاي، ـــ دېدى يەنە بىرسى.

ـــ هەي، مەن بۇغراخان بولسام "ئۇررا" دەپ ۋارقىراپ تۆت كۈندە هېلىقى ساماخانمۇ نېمە، شۇ يەرگە بېرىپ توختايتتىم.

ـــ هەي، سەمەرقەنت دېسەڭچۇ. سەن نېمىنى بىلسەن بەڭباش؟ خۇدايىم بىلىپ ئېشەككە مۇڭگۈز بەرمىگەن-دە؟

ـــ مۇشۇ شەھەرنىڭ تېشىدا ياغى بىلەن ئويناشىپ بىر هەپتە ياتقىنىمىزنى مەن زادى چۈشىنەلمىدىم، ـــ دېدى يەنە بىرسى.

بۇغراخاننى كۆرۈپ ئۇلار قوپۇشتى.

ـــ ئولتۇرۇڭلار ئولتۇرۇڭلار، ـــ دېدى بۇغراخان ۋە ئۆزىمۇ بېرىپ بىر تاشقا ئولتۇردى.

بۇغراخان چېرىكلەر بىلەن سەمسىي پاراڭلاشتى. ئۇلارنىڭ ئوبدان پىكىرلىرىنى ئاڭلىدى. يىراقتىن، يېقىندىن، سامانلارنى يوقتىپ يۈرتقا قاچان قايتىش... ياقلىرىدىن سۆز بولدى. چېرىكلەر بەك هاياجان بىلەن بۇغراخاننىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدى.

ـــ ياغىنى يوقتىپ ئامان-ئېسەن يۇرتىمىزغا قايتىمىز. ئاتا-ئاناڭلارنى كۆرىسىلەر. قىز ئاداشلىرىڭلار كۈتۈپ تۇرىدىغاندۇ، تايىنلىق؟ ـــ بۇغراخان يېنىدا ئولتۇرغان يىگىرمە ياشلاردىكى بىر يىگىتنىڭ دولىسىنى ئۇرۇپ قويدى، ـــ شۇنداق ئەمەسمۇ يىگىت؟ ـــ چېرىكلەر كۈلۈشتى، ـــ بىراق ئالدىمىزدا جىق جەڭلەر بار. سىلەر-گىمۇ ياغىنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ ئارمانىڭلارغا يېتىدىغان ۋاقىت كېلىدۇ. ئەركىن سىلەرنى باشلاپ جەڭگە كىرگەندە، كۈچۈڭلارنى

www.uyghurkitap.com

شۇ ۋاقىتتا كۆرىمىز.

ــ بوش كەلمەيمىز، بىرىمىز ئونىغا تېتىمساق ھېساب ئەمەس، ــ دېدى يوغان مۇرىلىك بىر چېرىك ئورنىدىن قوپۇپ.

ــ بەك ياخشى. ياخشى ئارام ئېلىڭلار، ــ دېدى بۇغراخان ۋە قوپۇپ چۇشكۈنى ياققا ماڭدى.

بۇغراخان ئۆزگەنگە قاراپ ئاتلاندى. قۇتلۇق سۇباشى ئالدىن يۈرۈپ كەتكەنىدى. ئۇ، ئۆزگەنىنىڭ جەنۇبىدىن بېرىپ چەبەر سۇباشىغا ماسلىشىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى. ئاخشىمى باشلانغان شىددەتلىك جەڭدىن كېيىن، تاڭ ئېتىشقا يېقىن ياغمىنىڭ بىر قىسىم باشچىلىرى نۇرغۇن ئۆلۈك ۋە يارىدارلىرىنى قالدۇرۇپ شەھەرنىڭ غەربىي شىمال ياقىغا قاچتى. ئۇلار قۇتلۇق قوشۇن تەرىپىدىن توسۇلۇپ قولغا چۇشتى. ئەتىسگەن، چەبەر قوشۇن بىلەن قۇتلۇق قوشۇن ئۆزگەن شەھىرىگە بېسىپ كىردى، ئەمدى كۆتۈرۈلۈپ چىققان قۇياشنىڭ ئۆتكۈر نۇرى نەيزە ـ قىلىچلار بىلىرىدا پارقىرايتتى. شەھەر ئەتراپىدا دومىلاپ ياتقان سانسىز ئۆلۈكلەرنىڭ ئەتراپىدىكى ئىسىق قانلارمۇ پارقىرايتتى.

بۇغراخان شۇ كۈنى چۇشتىن كېيىن ئۆزگەنگە .يېتىپ كەلدى. چۇشتىن ئىلگىرى شەھەرگە كىرگەن ئالىپ ئارسلان، ئىككى سۇباشى شەھەر تېشىغا چىقىپ خاننى قارشى ئالدى. شەھەر بوسۇغىسىدا ئون مىڭدىن ئارتۇقراق شەھەر خەلقى بۇغراخاننى قارشى ئالدى. شەھەر مۆتىۋەرلىرى، ئۆلىمالار كىشىلەر ئالدىدا تىزىلىپ تۇراتتى. بۇغراخان ئاتتىن چۇشۇپ ئۇلار بىلەن سەمىمىي كۆرۈشتى. بىر ئاقساقال پەتنۇستا نان ـ تۇز تۇتتى. بۇغراخان بىر بۇردا نانىنى تۇزغا تۆكۈرۈپ يېدى ۋە قارشى ئالغۇچىلار ئارىسىدىن ماڭدى.

"ئۇلۇغ بۇغراخانغا سالام!"، "سۇتۇق بۇغراخان ئامان بولغاي!" دېگەن ئاۋازلار كۆتۈرۈلۈپ تۇردى. بۇغراخان كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ، ئاندىن ئاتقا مىندى-دە، ئوق قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ خەلقىگە ھۆرمەت بىلدۈردى ۋە ئارقىسىغا بۇرىلىپ يولداشلىرى بىلەن شەھەرگە كىرىپ كەتتى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئۇچىنچى باب

غۇلاش هارپىسىدا

سامانلارنىڭ تەختتىن غۇلاش ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالغانلىقى ئايان بولۇپ قالدى. سامانلار خانى نۇھ II مەنسۇر ئۆز تەختى-بەختىدىن قاتتىق ئەندىشىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ كۈندۈزى تىنماي، كېچىسى ئۇخلىماي ئويلايدىغان بولۇپ كەتتى. بولۇپمۇ ئىككى چوڭ ئىش ئۇنى يامان چۆچۈتۈۋەتتى. بىرى، ئۆزگەننىڭ بۇغرا قوشۇنلىرى تەرىپىدىن ئېلىنىشى؛ يەنە بىرى، شۇنىڭ بىلەن تەڭ ئەبۇ ئەلى سىمجۇق بىلەن سېبۈق تېكىننىڭ ئىسيان كۆتۈرۈش. بۇغرا قوشۇنىنىڭ ئىككى تەرەپتىن كېلىشى مەنسۇرنى ئالدىرىتىپ قويغانىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ "ئۆزگەندە ياغى چوقۇم توسۇلىدۇ" دەپ ئىشەنگەنىدى. بىراق ئويلىمىغان يەردىن ئۆزگەن چاپىنالا قولدىن كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي نەمەنگانمۇ تۈگەپ كەتتى. قالغىنى شاش، مەرغىلان، قوقەنت. هەي، ئىش چاتاق. بۇ كېلىشىدە بۇغرالارنىڭ سەمەرقەنتكە يېتىپ كېلىشى... ئاھ! ياق كېلەلمەيدۇ. ئۇلارنى توسۇش، ئۇرۇش، يوقىتىش كېرەك. شاش بىلەن قوقەنت ئۆتكۈزمەيدۇ. كەلگەندىمۇ بۇغرالار سەمەرقەنت بوسۇغىسىدا يەنچىلىپ تۇگەيدۇ. ئارقىدىن كۈچ كېلىدۇ... لېكىن، ئۇ كۈچ سەمەرقەنتكە يېتىپ كېلەلەرمۇ؟! بۇخارا بىلەن غەزنە ئۇلارنى توسىماسمۇ؟! مانا قاراڭ، ئۆزلىمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەندەك، بۇ ئىككى ئەمىرنىڭ "خائىن"

لىقى بەك ئەلەم قىلدى. چەتتىن كەلگەن قىلىچقا بەۋا كېلىش قىيىن بولۇۋاتقاندا، ئىچىدىن خەنجەر ئۇرغىنىنى دېمەمدىغان! ئۇلار زادى ئەل بولمايدىغاندەك قىلاتتى. ئۆز ۋاقتىدا جاجىنى بەرگەندە بۇ ئىش چىقمايتتى. يامان بولدى، بەك يامان بولدى. تارىخچىلارنىڭ قارشىلىقى، تاغلىقلارنىڭ قوزغىلىڭى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاۋۇ يوغان سەللە قازى-كالانلارنى دېمەمدىغان! ئىشەنگەن ئىشانلار كارغا كەلمەيدىغان ئوخشايدۇ. ئەبلەخلەر! باققىنىڭ بىكار كېتىدىغان ئوخشايدۇ... ئاھا دەھشەت، بەك ئېغىر ئاپەت!... قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ دەھشەتلىك ئاپەتتىن قانداق قۇتۇلۇش كېرەك؟!..."

نۇھ II مەنسۇر ئاخشام ئوردۇ كېڭىشى كەچ يېپىلغىنى ئۆچۈن كەچ ياتقانىدى. ئوردۇ كېڭىشىدە ئۇزاق تالاش-تارتىشلار بولۇپ بىر قارارغا كېلىش قىيىن بولدى. ئۆزىمۇ خۇلاسە قىلىشقا ئامال قىلالمىدى.

نۇھ II مەنسۇرنىڭ بۇگۈنىمۇ ئۈيقۇسى قېچىپ ئەتىگەن قوپۇپ كەتكەنىدى. ھازىر ئۇ ياتاقخانىسىنىڭ ئالدىدىكى سارايدا مېڭىسى ئاشۇنداق خىياللار بىلەن چۈلغىنىپ ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئۇ خىياللىرىنىڭ ئاخىرىسىغا چىقالمايتتى. ئۇ ئۆزىنى جاڭگاللىقتا ئوۋچىلار چەمبىرىكىدە قالغان بارستەك ھېس قىلاتتى. "نېمەگە يولۇاس بولۇن، سېنىڭ" دېگەن تۈيغۇ دەرھاللا ئۇنىڭ ھېسسىياتىنى رەت قىلاتتى. "بىر پۈتى چېقىلغان بۆرىگە ئوخشايسەن". ياق، بۆرىگە ئوخشتىش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس، زادى مۇمكىن ئەمەس، مەن يەنە بارس. "ئەمما بىر پۇتۇڭ چېقىلغىنى راستۇ. بىر پۇتۇڭ، قوللىرىڭ، ئاندىن بېشىڭ... ياق. ياق. بۇ تامامەن ئەخمىقانە

خیاللار. مەنسۇر هایات، ئۇ تىمەن، ئۇ بۇغرالار بىلەن قانتىق ئېلىشىدۇ، تېخى! ئۇلارنى تارمار قىلىدۇ... ھەي، بۇ مۇنداق بولارمۇ؟!... ئاخىر سەن جاڭگالدا، بۇغرالار چەمبىرىكىدە قالغىنىڭ ئېنىكار قىلامسەن؟!... ئاھ، خۇدا، ئۆز دەرگاھىڭدا ساقلىغايسەن...

مەنسۇر بېرىپ بىر چەتتىكى كۆرپە-ياستۇققا سوزۇلدى، ئۆزىدە قانتىق ھارغىنلىق سەزدى. تۇزۇككىنە ئۇخلىمغىنىغا خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغاچقا، بېشى زىڭىلداپ ئاغرىيتتى. كۆزىنى يۇمدى، يەنە ھېلىقى قورقۇنچلۇق خياللار... بىرھازادىن كېيىن كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇيقۇسىدىمۇ دەھشەتلىك بىر چۈش كۆردى:

...مەنسۇر ۋەزىر-ۋۇزرالىرى بىلەن ئۆز تەسەۋۋۇرىدىكى جەننەتتەك بىر چوڭ تاماشا بېغىغا بارغانمىش. ئۆزى شاھانە كىيىنىپتىكەن، بېشىدىكى تاجىسىنىڭ ئۇنچە-مارجانلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇرار ئىمىش. باغقا لىق تولغان كىشىلەر ئۇنى ئالقىشلاپ تەنتەنە قىلار ئىمىش. ھۆرلەر ئۇسۇل ئويناپ، غۇلمانلار تازىم قىلار ئىمىش. بىر ۋاقىتتا قارىسا، ئالدىدا پەلەككە تارتىلغان ئۇچى يوق بىز مەرمەر پەلەمپەي كۆرۈنۈپتۇ. ھۆرلەر ئالدىدا ئۇسۇل ئويناپ مېڭىپتۇ. خان ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپتۇ. مېڭىپ-مېڭىپ بۇلۇتلاردىن ھالقىپ چىقسا، بىر كارامەت كاتتا ياسداق ئىمارەت كۆرۈنۈپتۇ. بۇ جايىنى ئۇ "ئەرشىئەلا" دەپ ئىمىش. دەرۋازا ئالدىدىكى سەينادا ئۇنى نۇرغۇن ھۇر-غۇلمانلار قارشى ئاپتۇ. ئۇ "ئەرشىئەلا" نىڭ سەينىسىغا چىقاي دەپ تۇرغانىدا، ئاجايىپ كۈچلۈك بىر ئاۋاز چىقىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ئاسماننىڭ بىر ياقىدىن كارامەت چوڭ بىر بۇركۇت ئۇچۇپ كەپتۇ-دە، مەنسۇرنى بوغۇزىدىن ئېلىپ يەرگە قاراپ ئۇچۇپتۇ. بىرھازادىن كېيىن ئۇنى يەرگە ئىرغىتىۋېتىپتۇ. مەنسۇر بىركەمدە

ئېسىگە كېلىپ قارىسا، بىر ئورمانلىقتا ياتقۇدەك. ئوقيا تۈتقان بىرمۇنچە كىشىلەر ھۇقۇيتىپ ئۇنى ئوراپ كېلىۋاتار ئىمىش. ئۇ بىر بوش ياقتا قېچىپتۇ. قارىسا كىشىلەر ئايلىنىپ ئۇنى قوغلاپ-قىستاپ كەپتۇ. ئۇ قېچىپ بېرىپ بىر تىك يارغا دۈچ كەپتۇ. يارنىڭ ئاستى كۆز يەتمەس كاتتا ھاك ئىكەن. ئۇنىڭدا ھەيۋەتلىك يالقۇن بولۇپ، ئوت ئۇچقۇنلىرى ھەممە ياقتا چاچرايدىكەن. "ھە، ئەسپلى-ساپلىن دېگەن مۇشۇ ئوخشايدۇ" دەپتۇ، دەھشەت بېسىپ مەنسۇر. كېيىن كىشىلەر قىستاپ كېلىپ ۋارقىراپ تەڭ ئېتىلغانىكەن، مەنسۇر ئارقىسىچە چېكىنىمەن، دەپ ئوتلۇق ھاڭغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. چۈشۈپ كېتىپ بېرىپ قاتتىق ۋارقىراپتۇ...

ئوردۇ ھەرەم باشلىقى ماھىبانۇ ئەمدى سارايىنىڭ ئىشىكىگە كەلگەنىدى، سارايىنىڭ ئىچىدىن "ۋا!..." دەپ تۇۋلىغان دەھشەتلىك ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ يۈگۈرۈپ كىرسە، مەنسۇر كۆزلىرى يۇمۇق ياتقىنىچە ياقىسىنى تارتىپ كۆرپە ئۈستىدە دومىلاۋېتىپتۇ، پېشانىسىدىن تەر ئېقىۋېتىپتۇ.

— سۇلتان ئالىيلىرى. سۇلتان، — دېدى ماھىبانۇ يېنىغا كېلىپ، — ئويغانسلا، قارا بېسۋاتىدۇ، ئويغانسلا.

مەنسۇر جىم بولۇپ قالدى ۋە دەرھال كۆزلىرىنى ئېچىپ سەكرەپ قوپۇپ پەرىشان ھالدا:

— مەن قەيەردە؟ ماڭا نېمە بولدى؟ — دەپ قوللىرىنى سوزدى.

— ھېچ گەپ يوق، سۇلتان ئالىيلىرى، قارا بېسىپتۇ. ئارام ئالسىلا دېدى ماھىبانۇ خانىنىڭ يېنىدا قوللىرىنى قوشتۇرۇپ تۇرۇپ.

مەنسۇر قوللىرى بىلەن بېشىنى چاڭگالاپ كۆزىنى يۇمۇپ سۆزسىز ئولتۇراتتى. خېلى جىملىقتىن كېيىن ماھىبانۇ سۆز ئاچتى:

— يېقىندىن بېرى بەك ھېرىپ كەتتىلە، دەم ئالسىلا، قۇلاڭلىرىڭ ئوبدان يېڭى ئۇسۇللىرى تەييار بولغانىدى. يەنە بىرنەچچە نەپەر ئەشۇلەچى گۈزەل كەلتۈرۈلدى. بۈگۈن ئاخشام...

— يوقال كۆزۈمدىن، گۈزەللىرىڭ بىلەن يوقال!!! — ئۇ قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ شۇنداق سەت، قاتتىق ئاۋاز بىلەن توۋلىدىكى، ماھىبانۇ قورقۇپ كۆزلىرىنى ئالايتىپ كەينىگە چېكىندى ۋە دەلدۇگۈنۈپ ئۆزىنى ئاران تۇتۇۋالدى. تاشقىرىدىن ئىككى نەپەر نەۋكەر يۈگۈرۈپ كىرگەنىدى، ماھىبانۇ ئۇلارنى قولى بىلەن شەرەت قىلىپ چىقىرىۋەتتى، ئۇ يەنە باشلىرىنى چاڭگالالاپ ياتۇبلاڭ ئولتۇرغان سۇلتانغا قارىغىنىچە ئارقىسىچە مېڭىپ ئىشىكتىن چىقتى، ئاۋايلاپ ئىشكنى ياپتى. ئۇ كەينىگە بۇرىلىپ، ئالدىدا تۇرغان ئالىي لەشكەر باشلىقى سەردار ئەبۇ ئىبراھىم، باش ۋەزىر ئابدۇل كېرىم ئامانى ئالى ۋە ئوردۇ ئاغىسى مىرزا ئوبەيدۇللانى كۆرۈپ، ئۇلارغا تازىم قىلدى. باش ۋەزىر "نېمە گەپ؟" دېگەندەك ئىچكىرىنى ئىما قىلدى. "ئوخلاپ قارا باسقان ئوخشايدۇ" دېدى ماھىبانۇ پىچىرلاپ ۋە يەنە تازىم قىلىپ يۈرۈپ كەتتى.

باش ۋەزىر، سەردار، ئوردۇ ئاغىسى كىرگەندە، مەنسۇر قەيەرگىدۇ تىكىلىپ قاراپ قايغۇلۇق ئولتۇراتتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم سۇلتان ئالىيلىرى! — دېدى كىرگەنلەر تەڭ ۋە ئوڭ قوللىرىنى مەيدىلىرىگە قويۇپ تازىم قىلدى.

— ھە، مەرھەمەت، — دېدى سۇلتان ئاستا قوپۇپ، ئۇ كىرگەنلەرنى خۇش ياقماسلىق بىلەن ساراي تۆرىدىكى كىچىك يىپەك گىلەم يېيىلغان چوڭ ئورۇندۇقلارغا تەكلىپ قىلدى.

— جانابىي ئالىيلىرىنىڭ تەنلىرى ساق بولغاي! — دېدى باش

ۆەزىر، ئاۋۇ ئىككىسى ئۇنىڭ سۆزىنى تەكرارلىدى.

مەنسۇر قاپقى سېلىقلىق جىم ئولتۇراتتى.

ئۇنىڭ ئەربابلىرى سۆزنى قەيەردىن باشلىشىنى بىلمەيتتى.

ئاخىر يەنە سۇلتان جىملىقنى بۇزۇپ غودۇكشىدى:

— يەنە قانداق شۇم خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭلار؟

— خەۋەرلەر ئانچە كۆڭۈللۈك بولمىسىمۇ، بىز ئومىدسىزلەنمەيمىز، — دېدى باش ۋەزىر، — ئاۋۋالى خۇدا، ئاندىن قالسا، جانابىي ئالىيلىرىدەك دانىشمەن ئۇلۇغ سۇلتانىمىز تۇرغان يەردە...

— بولدى، بۇنداق چىرايلىق گەپلەردىن تويدۇم مەن. ماڭا تەدبىر كېرەك، چارە كېرەك، ئاپەتتىن قۇتۇلۇش چارىسى كېرەك.

— بىر-ئىككى شەھەرىمىزنى ئېلىشى بىلەن ياغى غەرىزىگە يېتەلمەيدۇ. بىزنىڭ قۇدرەتلىك چېرىك كۆچىمىز بار، ئەل بار، جانابىي ئالىيلىرى...

— لەشكىرىي كۆچ، ئەل...! — باش ۋەزىرنىڭ سۆزىنى كەستى مەنسۇر، — "ئالدىنقى پولات سەپ" دەپ ئاتالغان لەشكىرىي كۆچ نېمىگە يارىدى؟ ئەبۇ ئەلى بىلەن سېبۇق نېمىلەر قىلماقتا؟ تاغلىق ئوغرىلارنىڭ قۇتۇرىشىنى، يامان ئادەملەرنىڭ ئەل ئىچىدە تارىتىۋاتقان ئىغۋالىرىنى ئاڭلىمايۋاتامسىز، جانابىي باش ۋەزىر؟ بىزگە ھازىر ئۆزىمىزگە تەسەللى بېرىش ئەمەس، ياغىغا تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئۇنۇملۇك چارىسى كېرەك، بىلدىڭىزمۇ؟

— چارە بار.

— خوش؟

— لەشكەر كۆچىنى ئاشۇرۇش، بۇغرا قوشۇنلىرىغا ئىچىدىن خەنجەر ئۇرۇش، ئىچىمىزدىكى خائىنلارغا شەپقەتسىز بولۇش.

ئەبۇ ئەلى بىلەن سىبۇق تېكىنىڭ ئۆز قولى بىلەن ئۇزۇنىنى تۇنجۇقتۇرۇش.

— ھە، ھە،... شۇنداق دەڭ، — ئورنىدىن قوزغالدى مەنسۇر، — خوش، قېنى، ئوچۇقراق ئېيتىڭلارچۇ؟

— لەشكەر كۆچىنى ئاشۇرۇشنىڭ چارىسى ئىككى، — دېدى ئەبۇ ئىبراھىم سەردار، — بىرى خۇراساندىن لەشكەر سوراش. يەنە بىرى، يېڭىدىن لەشكەر ئېلىپ سەپنى تولدۇرۇش. ئەللىك مىڭ يېڭى لەشكەر ئالساق، دەيمەن.

— خوش، يەنە؟

— بۇخارا، غەزنە لەشكەرلىرى ئىچىدە قوزغىلاڭ چىقىرىپ، ئەبۇ ئەلى بىلەن سىبۇق تېكىنىگە زەربە بېرىش، — دېدى مىرزا ئۇبەيدۇللا.

ماھىبانۇ تاشقىرىقى ئۆيگە پۈت ئۇچىدا دەسسەپ كىردى ۋە بىر ئىش قىلغان بولۇپ، پەنجىرىدىن ئىچكىرىگە قۇلاق سالدى.

— سۇتۇق بۇغراخان بىلەن ئارسلاننى ئىچىگە ئادەم كىرگۈزۈپ ئۆلتۈرۈش، — دېدى پەس ئاۋاز بىلەن ئېڭىشىپ، باش ۋەزىر، — بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ قوشۇنى تەپرىقچىلىككە ئۇچرايدۇ. بۇلىدىن باشقا، دىنىي ئىشلار ۋەزىرى مۇفتى شاھاۋۇددىن، خەزىنىچى ۋەزىر ئىبرەكشىبەگ، ئەبۇ ئەلىنىڭ قېيىن ئاغىسى سايىم باشلىق خائىنلار يوشۇرۇن ھەرىكەتلىرىنى كۈچەيتىمەكتە. ئۇلار شاش، بۇخارا، پەرغانە...دىكى ئۆلىمالارنى قۇتراتماقتا. بۇلارنى دەرھال توتماق كېرەك. ئوردۇ ئىچىدىمۇ ئۇلارنىڭ باشقا شەرىكىلىرى بولۇشى ئېھتىمال. ئۇلارنىمۇ تېپىپ ئوردۇنى تازىلاش كېرەك.

مەنسۇر كۆزلىرىنى يۇمۇپ، بېشىنى ئالدىغا يەڭگىل لىڭشىتىپ،

ئالدىدىكى شىرەنى بارماقلىرى بىلەن چېكىتىپ ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلايتتى. سۆز تۈگىگەندىن كېيىن، ئۇ كۆزىنى ئېچىپ بىر پەس جىم ئولتۇردى ـ دە، قوپۇپ ئۆيدە ئايلىنىشقا باشلىدى. باشقىلار دىققەت بىلەن مەنسۇرغا "نېمە دەركىن" دېگەندەك تىكىلىپ ئولتۇرۇشاتتى. بۇلارنىڭمۇ يۈرىكى "پوك ـ پوك" ئىدى. سۇلتان تەختتىن غۇلىسا ئۇلار ئامان قالاتتىمۇ؟ سۇلتانغا قىلىچ ئۇرۇلسا، سادىق ۋەزىرلەرگە، سەردارغا نەيزە ئۇرۇلمايدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ ئاخشامقى كېڭەشتە بىرقانچىسىنىڭ قارشى سۆزلىرى بەك خەۋپلىك بولدى. ئۇلار بۇ ئورتاق خەۋپتىن قۇتۇلۇشنىڭ كۆپلىگەن چارىلىرىنى تەكلىپ قىلدى، لېكىن نەتىجە بەرمىدى. يەنىلا "ياغى" باستۇرۇپ كەلمەكتە، ئەل ئىچى تىنچسىز، تەخت لىڭشىپ قالدى. باش ۋەزىر بىلەرمەنلىك قىلىپ بىرنەچچە قېتىم "دانا تەدبىرلەر"نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، يېڭىلىپ، تاۋۇزى قولتۇقىدىن چۈشكەندە، مەنسۇر كايىپ "ياغىغا تاقابىل تۇرۇش، باغ سەيلىسى ئەمەس" دەپ كىنايە قىلغانىدى. "يېڭىلمەس سەردار" دەپ ئاتىلىپ كەلگەن ئەبۇ ئىبراھىم بۇغرا قوشۇننىڭ پەشۋاسىغا بەرداشلىق بېرەلمەيۋاتىدۇ. "سەردارنى سىنايدىغان مەيدان كەلدى" دېگەنىدى مەنسۇر ئۇنىڭغا. لېكىن ئۇنىڭ "ئىشەنچىلىك لەشكىرىي رىجىلىرى، قاتمۇقات سەپلىرى ۋەيران بولماقتا، ئەمدى سەردارنىڭ پاچىقىغا پىت چۈشتى. بىرنەچچە كۈندىن بېرى مەنسۇرنىڭ خاپىغانلىقىنى كۆرۈپ ئالدىراپ قالغان باش ۋەزىر، سەردار، ئوردۇ ئاغىسى جىق باش قاتۇرۇپ يۈرسىدىكى "ھەل قىلغۇچ" رىجىنى تەييارلىغانىدى. ئۇلار سامانلارنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى، ئىككى دەريا ئارىلىقىدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى قۇتقۇزۇپ قېلىشى تەس ئىكەنلىكىنى ئاللىقاچان سەزگەن

بولسمۇ، ئۆزلىرىمۇ ئىشەنمىگەن بۇ رىجىنى ئىلاجسىز مەنسۇرنىڭ ئالدىغا قويدى. لېكىن، مەنسۇر قوشۇلامدۇ، يوق؟ ئەگەر ئۇ بۇ پىكىرنى رەت قىلسا، نېمە قىلغۇلۇق؟ ئۇلار مۇشۇنداق ئەندىشە بىلەن تاقەتسىزلىنىپ مەنسۇرغا قاراپ ئولتۇرۇشاتتى.

مەنسۇر ئۆيدە ئويلىغاچ خېلى چۆگىلىگەندىن كېيىن، كېلىپ ئورنىغا ئولتۇردى ۋە دېدى:

— كۆرمەكچى بولغان تەدبىرىڭلار يامان ئەمەس، ئەمما ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولامدۇ، يوق؟ ئۆيدىكى رىجە بازارغا توغرا كەلمەي قېلىشى مۇمكىن. ئىش ھازىر بىز ئويلىغاندەك ئۇنچە ئاسان ئەمەس. ئەللىك مىڭ لەشكەرنى تېز ۋاقىت ئىچىدە ئېلىپ تەييارلاشقا بولامدۇ؟ ئارقىدىن كەلتۈرىدىغان كۈچ سىبۇق تېكىنىنىڭ توسۇشىغا ئۇچرىماسمۇ؟ بۇغرا قوشۇنلىرىغا ئىچىدىن خەنجەر ئۇرۇشنى شۇنچىلىك ئاسان ئىش دەمسىلەر؟ "خائىنلارنى باستۇرۇش" — بۇنىڭ بىلەن بىز ئۆزىمىزگە قارشى تۇرىدىغانلارنى كۆپەيتۈالمامدۇق؟ ئاخشام كېڭەشتىكى ئەھۋالنى كۆردۈڭلىغۇ، ئۇلار يالغۇز ئەمەس. ئىشنىڭ مانا بۇ ياقلىرىنى چوڭقۇر ئويلىشىش كېرەك.

— شۇنداق، ئاسان ئەمەس، ئەزىز سۇلتان، — دېدى باش ۋەزىر، — تەس بولسىمۇ، زۆرۈر تەدبىرلەرنى قوللانماي بولمايدۇ.

— لەشكەر سېپىنى تولدۇرماي بولمايدۇ. كۆچمىز بارغانچە ئاجىزلىشىپ كەتمەكتە، — دېدى ئەبۇ ئىبراھىم.

— يەرلىك خەلقتىن لەشكەر ئالمىغىز كۆچمىگىز ئاشارمۇ؟ ئۇلارنىڭ بىزگە نارازىلىقى كۆپەيمەكتە. "قېرىنداش لەشكەر" دېگەن نەرسە ئەشۇ يەرلىك خەلقتىن تۇزۇلۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ تۇرۇپسىزغۇ، جانابىي سەردار؟ "باغلىغان ئات ئوۋغا يارىمايدۇ". بەلكى سىز

لەشكىرىي سېپىگىزدە ئارقىغا بۇرىلىپ "قىلىچ ئۇرغۇچى"لارنى كۆپەيتىۋالىمىز.

ــ سۈتۈق بۇغراخان بىلەن ئارسلاننى جايلاش ئۈچۈن يەرلىكـ لەردىن ئىشەنچلىك كىشىلەرنى كۆزلەپ قويدۇق، ــ دېدى ئوردۇ ئاغىسى، ــ جانابلىرى رازى بولغاندىن كېيىن ئورۇنلاشتۇرماقچىمىز.

ماھىبانۇ پەنجىرە تېشىدا دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ ئاڭلىماقتا ئىدى. ئۇ كېيىنكى قەستنى ئاڭلىغاندا ئەنسىرەپ ئالدى-كەينىگە قاراپ قويدى.

مەنسۇر بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن دېدى:

ــ ئەھۋال ئېغىر بۇرادەرلەر! ھالىمىز بارغانچە ئاشكارا بولماقتا. قاراخانىلار قوشۇنىنى بىز خام چاغلاپتىمىز. بىر ئايغا يەتمەي ئوش، ئۆزگەن، نەمەنگان قولدىن كېتىپ قالغىنى ئويلىمىغان يەردىن چىقتى. دەرۋازىمىز بۇزۇپ تاشلاندى. ئالدىنقى سەپتىكى يەتمىش مىڭ لەشكەر ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى، بۇ ئىش پۈتكۈل لەشكەرلەرگە روھىي تەسىر قىلدى. بىز بىر ياقتىن، كۈچىمىزنى يۇقىرى مۆلچەرـ لەپتىمىز، يەنە بىر ياقتىن ئىچكى ئەھۋالىمىزنىڭ ناچارلىقىنى مۆلچەرلىيەلمەپتىمىز. كۆردۈڭلارمۇ، ئۇرۇش باشلىنىش بىلەنلا ئەل تەۋرىنىپ كەتتى. يوشۇرۇن كۈچلەر باش كۆتۈرمەكتە...، ــ مەنسۇر بىرئاز ئويلىنىۋېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، ــ قانداق قىلىش كېرەك؟ بىرى، باش ئېگىپ مۇنىقەرز بولۇش. بىرى، جان تىكىپ قوغدىنىش... باش ئېگىش جىنايەت. مۇمكىن بولىدىغان كۈچلەرنى ئاياقىغا تۇرغۇزۇپ دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇش كېرەك. ئاۋالقى "دۈشمەننى چېگرا دەرۋازىسى ئالدىدا يوقىتىش" دېگەن رىجمىز بۇزۇلدى. ئەمدىكى رىجمىز: "قوغدىنىپ كۈچ توپلاش، قارشى

www.uyghurkitap.com

هۇجۇم قىلىپ قوغلاپ چىقىرىش" ھەم "قاتتىق" ھەم "يۇمشاق" بولۇش. ئاۋايلىمساق ئۆزىمىزنىڭ بارمىقىنى چىشلىۋالىمىز. مۇقتى شاھاۋۇدىن، ئېركەشبەگلەرگە ھازىرچە چېقىلماي، ئارغامچىنى ئۇزۇن تاشلاپ پايلاش كېرەك. ۋاقتى كېلىدۇ. يەرلىكلەردىن ئەللىك مىڭ لەشكەر ئېلىشقا بولىدۇ ھەم مەجبۇر قىلىش، ھەم چۇشەندۇرۇش كېرەك. ئۇلارنى بىزنىڭ لەشكەرلىرىمىزگە ئارىلاشتۇرۇۋېتىش، نازارەت قىلىش، گۇمانلىقلار بولسا سەپ ئالدىغا ئەۋەتىمەسلىك لازىم. ئارقىدىن ئەللىك مىڭ لەشكەر كەلتۇرۇشكە تىرىشىپ كۆرىمىز. بۇ خۇسۇستىكى تەلىپىمىز ئېيتىلغان. بۇگۈن كېچىلەپ يەنە ئالدىرىتىپ ئادەم ئەۋەتىش كېرەك. سۇتۇق بىلەن ئارسىلانغا چارە قىلىشقا بولىدۇ. پۇختا ئۇيۇشتۇرۇش لازىم. ئەبۇ ئەلى بىلەن سېبۇقتا ئاۋۋال ۋەكىل ئەۋەتىپ سۆزلىشىپ كۆرەيلى. ئۇلارنىڭ بەزى شەرتلىرىگە، مەسىلەن: ئىككى ئەمىرنىڭ مۇستەقىل خان بولۇشىغا قوشۇلاساق بولىدۇ... باشقا ئىشلارنىمۇ ئويلاشىلار. خەۋەرلەرنى تېزلىتىش كېرەك. لەشكەرلەر ئىچىدە، كىشىلەر ئارىسىدا پايلاش ئىشىنى كۈچەيتىش لازىم.

ۋەزىر، سەردار، ئوردۇ ئاغىسى قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ، سۇلتانغا تازىم قىلىپ سارايدىن چىقىشتى.

ماھىبانۇ مەنسۇر چۇشلۇك ئاشاماغا ئولتۇرغاندىن كېيىن "غىپ" قىلىپ ئوردۇنىڭ ئارقا دەرۋازىسىدىن چىقتى-دە، ئېركەش ۋەزىرنىڭ ھويلىسىغا چاپتى.

ــ ئولتۇر ماھىبانۇ، ــ دېدى ئېركەش ۋەزىر ھودۇقۇپ، ھۆمۈدەپ كىرگەن ماھىبانۇغا، ــ نېمە بالا بولدى، ئەجەب ئەنسىز كۆرۈنىسەنغۇ؟!

ـــ شۇنداق، ۋەزىر جانابلىرى، ئەنسىرىمەي بولمايدۇ، ئۇلار سۈيىقەست تەييارلىماقتا.

ـــ خوش، قانداق قىلىپ؟

ـــ مەۋلانا ھەزرىتىم بىلەن سىزنى قامىماقچى، سۈتۈق بۇغرا، يەنە ئارسلان دەمدۇ، ئىشقىلىپ بېسىپ كېلىۋاتقانلارنىڭ باشچىلىرىنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرمەكچى...

ـــ ھە، شۇنداقمۇ؟ سەن نەدىن بىلدىڭ؟

ـــ ئۇلارنىڭ مەسلىھەتلىرىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىدىم. بۈگۈن ئەتىگەن. باش ۋەزىر، ئوردۇ ئاغىسى، سەردارلار سۇلتان بىلەن بىللە مەخپىي سۆزلەشتى.

ـــ ئۇلار قانداق قىلىشماقچىكەن؟

ـــ سىلەرنى "خائىنلار" دېدى. باشقىلار دەرھال قاماش كېرەك دېگەنىدى، سۇلتان "ئارغامچىنى ئۈزۈلراق قويۇپ، پايلاش كېرەك" دېدى. بېشىڭلارنى بىر ياقتا ئالمىساڭلار بولمايدۇ.

ـــ يەنە نېمىلەرنى دېيىشتى؟

ـــ يەنە... ھە، ئەبۇ ئەلى بىلەن سىبۇقىقا ۋەكىل ئەۋەتىش، ئەللىك مىڭ لەشكەر ئېلىش، يەنە بىر جايدىن لەشكەر كەلتۈرۈش... ئىشقىلىپ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش جىق گەپلەر...

ـــ ئېركەشىبەگ خەزىنىچى قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، بېشىنى ئالدىغا لىڭشىتىپ بىرپەس ئولتۇرغاندىن كېيىن:

ـــ بەك ياخشى خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭ ماھىبانۇ. يەنە قۇلاق سال. ئەمدى بىزنىڭ ئۆيگە كەلمە. ئاڭلىغىنىڭنى... ـــ ئېركەش بىرئاز ئويلاپ قالدى، ـــ ھە، ھەرەم قاروغچىسى زامانقۇلغا ئېيتىپ بەرسەڭ بولىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ــ خوش، ــ دېدى ماھىبانۇ ۋە تازىم قىلىپ ئارقىسىغە مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

ئېركەشبەگ ئۇزاق ئويلاپ ئولتۇردى:

"ئۇلار ئالدىراپ قالدى. ھالاكەتتىن قۇتۇلۇشقا يول ئىزدىمەكتە. بۇنداق چارىلەرنى قىلىشلىرى مۇمكىن... لەشكەر ئېلىش... بۇ ياخشى ئىش. بىزگە كۈچ توپلاپ بېرىدۇ ــ دە. قەست، قاماش، ۋەكىل ئەۋەتىش... ئاغامچىنى ئۇزۇن تاشلاپ پايلاش، دېگىنى ياخشى. پۇرسەتتىن پايدىلىنىش كېرەك. بۇ گەپلەر راستمىدۇ؟ ماھىبانۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنگىلى بولارمۇ؟... ياق. بۇ ئايال يالغان سۆزلىمەيدۇ..."

ئېركەشبەگ ماھىبانۇغا ئىشىنەتتى، ئۇنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ياخشى بىلەتتى.

ماھىبانۇ ياش ۋاقتىدىنلا ھېراتنىڭ داڭلىق ئۇسۇلچى قىزلىرىدىن بولۇپ، ئون سەككىز يېشىدا سەمەرقەنت ئوردۇسىغا ئەكىلىپ تاشلانغانىدى. ئۇنىڭ يالغۇز ئانىسى، سۆيۈملۈك ئېرى زامانقۇل زار قاخشاپ قېلىشقانىدى. بۇ ھەم شېرىن، ھەم ئېچىنىشلىق كۈنلەرنى ماھىبانۇ دائىم ئەسلەيتتى.

ماھىبانۇ دادىسىدىن كىچىك قالغان. ئۇنىڭ دادىسى قويغان ئەسلى ئىتى "ماھىگۈل" ئىدى. ئانىسى چاق ئىگىرىپ، بىر بالالىقتا ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلدى. ئۇ كىچىكىدىنلا ئۇسۇل ئويناشنى ياخشى كۆرەتتى. بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىن ياخشىلا ئۇسۇل ئويناىدىغان بولۇپ قالدى. زامانقۇل ماھىگۈل بىلەن تەڭداش بولۇپ بىللە ئويناپ، بىللە ئەمگەك قىلىپ چوڭ بولدى. زامانقۇل داپ چېلىشنى ئۆگەندى. ئۇ داپ چالاتتى، ماھىگۈل ئۇسۇل ئوينايتتى. ماھىگۈل

ئانىسى بىلەن چاق ئىگىزەتتى. زامانقۇل دادىسى بىلەن ماتا توقۇيتتى. ئۇلار كەچقۇرۇنلۇقى ئىشىنى يىغىشقا ئالدىرايتتى. ئىككىسى ماھىگۈلنىڭ كىچىككىنە بېغىدىكى ئۈزۈم باركىدا مەشق قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار چوڭ بولۇپ قۇرامغا يېتىپ قالدى. بىر-بىرىنى باشقىچە سېغىنىدىغان بولۇپ قالدى. ئاۋالقى بالىلىق قىلىقلىرى ئۆزگىرىپ، ناز تارتىشىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇسۇل مەشق قىلغانىدا، ئويۇنىنى زادى توختاتقۇسى كەلمەيتتى. ماھىگۈل سەنەمگە يەڭگىل دەسسەپ، جىلۋە قىلىپ، كۈلكۈنچەك كۆزلىرى بىلەن قارىغاندا زامانقۇلنىڭ يۈرىكى ئويناپ كېتەتتى. زامانقۇل بىر تىزىنى يەرگە قويۇپ، ئادىتىغا تەلمۈرۈپ، داپنى تارالغىلىتىپ قوللىرىدا ئويناۋاتقاندا، ماھىگۈل ئازراق چۆگىلەپ ئۇنىڭ مەردانە سىياقىغا تويماي قاراپ كۈلۈمسىرەيتتى. ماھىگۈلنىڭ بېغىغا ئويناشقا كەلگەن ئۇسۇلچى، ناخشىچى قىز-يىگىتلەر بۇ ئىككىسىنىڭ كۆزلىرىدىكى سىرنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغانىدى. ئۇلار چاقچاق قىلىپ ئىككىسىنى ئىزا تارتقۇزاتتى.

ماھىگۈل ھۆسنىگە تولۇپ ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان بولۇپ قالدى. ھېرات شەھىرىنىڭ چوڭ سودىگەرلىرىدىن بىرىنىڭ ئوغلى ئۆيىنىڭ كەينىدە چۆگىلەيدىغان بولۇپ قالدى. ماھىگۈلنىڭ ئانىسى زامانقۇلنىڭ دادىسى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بۇلارنىڭ تويىنى چاپسانراق قىلىۋېتىشكە كېلىشتى. ئىككى تەرەپ تۇغقانلىرىنى چاقىرىپ مەسلىھەتلىشىپ، شۇ يىلى كۈزدە توي قىلماقچى بولدى.

توي كۈنى نىكاھىتىن كېيىن قىز-يىگىتلەر ماھىگۈلنىڭ بېغىغا يىغىلىشتى، توي تاماشىسى باشلىنىپ كەتتى. ئۇسۇل-ناخشا، ناخشا-ئۇسۇل قايناپ كەتتى. ئوتتۇرا، چوڭ ياشلىقلارمۇ كىرىپ

www.uyghurkitap.com

تاماشا كۆرۈشتى. شاپ بۇرۇت، ئوغرى كۆز، ئېگىز بىر ئادەم تاماشا كىرىپ كىشىلەرنىڭ كەينىدە تۇرۇپ ئوغرى مۇشۇكتەك ماراپ ئويۇن كۆردى. ئۇ ماھىگۈلنىڭ ئۈز ھۆسنىگە تىكىلىپ بىرئاز قاراپ تۇرۇپ غىپپىدە يوقاپ كەتتى. قىز-يىگىتلەر ئويناپ كېلىپ قاتار تىزىلىپ ماھىگۈل بىلەن زامانقۇلنى ئۇسۇلغا تارتتى. ئىككىسى ئىزا تارتىپ ئۇسسىدى. كېيىن زورىغا قوپۇپ ئۇسۇلغا چۈشتى. ئاۋۋال ئۇلار ئېچىلالماي ياۋاش ئويىندى، كېيىن قىز-يىگىتلەرنىڭ ھوگا-سۈرەنلىرىگە، سازنىڭ شوخ ئاھاڭىغا ئەگىشىپ ئەركىن ئويناشقا باشلىدى. ئۇلار بەك ئېسىل ئويناشتى. ماھىگۈلنىڭ ئۇزۇن چاچلىرى ئەتلەس كۆڭلەكلىك بەستىدە بېلىنىڭ تۆۋىنىدە بىردەم ئۇ ياقتا، بىردەم بۇ ياقتا ئىغاڭلايتتى. قاپقارا قاشلىرىنىڭ ئاستىدىكى قوي كۆزلىرىنى ئىككى يانغا تاشلاپ كۈلۈمسىرەيتتى، لېۋىنى يۆشقىنا چىشلەپ، قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئويناياتتى. چۆرىسىدە شەيدا بولۇپ پىرقىراپ يۈرگەن زامانقۇلغا جىلۋە بىلەن كۆز تاشلايتتى-دە، شوخ قەدەم تاشلاپ كېتىپ قالاتتى. بۇرنىنىڭ ئۇچىدا تەر پارقىرابتتى. ئۇنىڭ ئالمۇدەك يۈزى تېخىمۇ قىزىرىپ، كۈزەللىشىپ كەتكەنسىدى. زامانقۇل كۆك يولۇق قەلەمى يەكتەك ئۇستىدىن كۈللۈك شايى بەلباغ باغلىغان، بېشىدا يېڭى بادام دوپپا، ئۇنىڭ قارا كۆن ئۆتۈك كىيگەن پۇتلىرى گويا يەرگە تەگمىگەندەك يېنىك ئويناياتتى، قويۇق قارا قاشلىرى ۋە ئۇزۇن كىرپىكلىرى يېپىپ تۇرغان قارا كۆزىنى ئۇزمەي ماھىگۈلگە تەلمۈرەتتى ۋە قۇچىقىنى كەڭ ئېچىپ ماھىگۈلنىڭ چۆرىسىدە ئايلىناتتى. قىز-يىگىتلەرنىڭ ئۇلارغا مەسلىكى كېلىپ ۋارقىرىشاتتى، ئۇسۇلغا تەڭكەش قىلىپ ناخشا ئېيتىشاتتى. كېيىن، ماھىگۈل بىلەن زامانقۇلنىڭ تارتىشى

بىلەن ئۇلارمۇ ئۇسۇلغا چۈشۈپ كەتتى...

ئويۇن راسا قىزىغاندا ھېلىقى شاپ بۇرۇت ئون نەچچە لۈكچەكنى باشلاپ كىرىپ، بارغانچە ماھىگۈلىنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ تارتتى. ئويۇن توختاپ، ئويۇنچىلار ھودۇقۇپ قالدى.

— قولۇڭنى تارت، — دېدى زامانقۇل ماھىگۈلنى يېنىغا تارتىپ، — نېمە قىلماقچىسەن؟

— بۇ گۈزەل ئوردۇغا بارىدۇ، — شاپ بۇرۇت ماھىگۈلنى يەنە قولىدىن تۇتۇپ تارتتى.

زامانقۇل كېلىشتۈرۈپ بىر مۈشت ئۇرغانىدى، شاپ بۇرۇت تىكە مولىلاق ئېتىپ چۈشتى. ئۇ قوپۇپ بۇرنىنىڭ قېنىنى سۈرتۈپ ۋارقىرىدى:

— ئۇرۇڭلار بۇنى!

شاپ بۇرۇتنىڭ ئادەملىرى زامانقۇلغا ياماشتى. زامانقۇل ئىككىسىنى ئۇرۇپ يىقتى. يىگىتلەر بۇلاڭچىلارغا ئېتىلدى، ماھىگۈل بىر چەتتە توپلىنىپ قورقۇپ تۇرغان قىزلارنىڭ يېنىغا بېرىۋالدى. قاتتىق ئېلىشىش بولۇپ، بۇلاڭچىلاردىن ئۈچى يىقىلدى. يىگىتلەر يارىلىنىپ ھالسىزلاندى. بۇلاڭچىلار زامانقۇلنى تۇتۇپ باراڭ تۇۋۇرۇكىگە باغلاپ قويدى-دە، ماھىگۈلنى قىزلار ئىچىدىن بۇلاپ، بىر ئاق كىگىزگە ئوراپ كۆتۈرۈپ ماڭدى، كىگىز ئىچىدە ماھىگۈلنىڭ بوغۇق ئاۋازى ئاڭلىناتتى. زامانقۇل "ماھىگۈل!!!" دەپ جېنىنىڭ بېرىچە ۋارقىرىدى. قىزلار يىغلاشتى، يىگىتلەر غەزەپلەندى...

ماھىگۈلنى بىر ئىشكىتىن كىرگۈزۈۋېتىپ، تاشقىرىدىن ئىشىكە قۇلۇپ سالدى. ئۇ كىرسە ئون-ئون بەش قىز قورقۇپ شۇمشىيىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ بېرىپ بىر چەتكە ئۆزىنى تاشلاپ تازا ھۆركىرەپ

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يىغلىدى. شۇنچىلىك جىق يىغلىدىكى، يىغلاپ ئاۋازى چىقماي قالدى. ئۇ ئېسىدەپ ئولتۇراتتى، ئۇنىڭدىن يېشى چوگراق بىر قىز كېلىپ جوۋۇتتى:

ــ بولدى دوستۇم، يىغلىما. بىز يىغلاپ-يىغلاپ ھاردۇق، يېشىمىز تۇگەپ بولدى. تېخى كۆرىدىغىنىمىز بارغا ئوخشايدۇ. ئۆزىمىزنى ساقلايلۇق.

ماھىگۈل يەنە ئېسىدەپ يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى:

ــ ئانامنىڭ ھالى نېمە بولغاندۇ؟ ئىسىت، ئانام خاراب بولدى، تويۇم ۋەيران بولدى. ۋاي زامانىقۇل، بىچارەم، مېنى قۇتقۇزىمەن دەپ ئەجەبمۇ تاياق يەپ كەتتىڭغۇ! بۇ دەردلەرگە قانداقمۇ چىداي-مەن! ــ ئۇ پۈتۈك ئاۋازدا خىرقىراپ يىغلىدى. ئولتۇرغان قىزلار كۆز يېشى قىلدى. يەنە ئىككى قىز كېلىپ ئۇنىڭ بېشىنى سىلىدى.

ــ بىزنىڭ دەردلىرىمىزمۇ سېنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ، ــ دېدى ھېلىقى يېشى چوگراق قىز، ــ سەۋر قىلغىن، خۇدايىم بۇ جۇۋاينى-مەكلەرنىڭ جاجىسىنى بېرەر، بىر كۈن.

بىر ھەپتىدىن كېيىن قىزلارنى ئۇستى پالاس بىلەن يېپىلغان ئېگىز چاقلىق ئىككى ھارۋىغا بېسىپ قەيەرگىدۇ ئېلىپ ماڭدى. بىرنەچچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن، بىر چوڭ شەھەرگە ئېلىپ كېلىپ، كاتتا بىر بىنانىڭ ئىچىگە ئېلىپ كىرىپ، بىر چوڭ ئۆيگە كىرگۈزۈپ، ئىشىكنى يېپىپ قويدى. بىرھازادىن كېيىن چاچلىرىغا ئاق كىرگەن بىر ئايال كىرىپ كەلدى.

ــ يىغلاپ كۆزلىرىڭلار قۇرۇپ كەتكەندۇ قىزلىرىم؟ ــ دېدى چارباش ئايال يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، ــ مەنمۇ قىز ۋاقتىمدا سىلەردەك بىرقانچە كۈن يىغلىغان. نېمە چارە بار؟ سىلەر قەيەرگە كېلىپ

قالدىڭلار، بىلەمسىلەر؟

قىزلاردىن تۇن چىقمىدى. ھەممىسى ئايالغا ھەيران بولۇپ قاراپ تۇلتۇرۇشاتتى. تۇلار گەپ قىلىشتىن قورقاتتى. بىراق بۇ ئايالنىڭ سۆزلىرىدىن قانداقتۇر بىر خىل مېھرىبانلىق سېزىلىپ ھاياتىدىن ئۈمىدلەنگەندەك قىلاتتى.

— سىلەر سەمەرقەنت شەھىرىگە كەلدىڭلار. بۇ جايىنى "ئوردۇ" دەيدۇ. كاتتا پادىشاھنىڭ ئوردۇسى، — دېدى چارباش ئايال ۋە ئىشىككە قارىۋېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — بۇنىڭ ئىچىدە ھەممە بالايى بەتتەر بار. بۇ يەر شاھلارغا جەننەت، غېرىپلارغا دوزاخ، — ئۇ قورقۇپ سەسكىنىپ قىزلارغا قارىدى، — قورقماڭلار، سىلەرنى ئۆلتۈرمەيدۇ، ئۇسۇل ئويناتىدۇ، ناخشا ئېيتقۇزىدۇ، يەنە... ئۇنىڭدىن باشقا بېشىڭلارغا قانداق كۈلپەتلەر كېلىشىنى خۇدانىڭ ئۆزى بىلىدۇ... ھە، قورقماڭلار، يۈرۈڭلار، مېنىڭ ئارقامدىن مېڭىڭلار.

چارباش ئايال قىزلارنى باشلاپ مېڭىپ گۈمبەزدەك بىر جايغا كىرگۈزۈپ:

— بۇ يەرنى "ھاممام" دەيدۇ. يۇيۇنۇپ، تارىنىپ چىقىڭلار، مەن كېيىن كېلىمەن، — دېدى ۋە چىقىپ كەتتى.

قىزلار نەگە بېرىشلىرىنى بىلەلمەي ھاڭۋېقىپ دالاندا تۇرۇشاتتى. "ما ياقتا مېڭىشسىلا، خانلىرىم" دېگەن ئاۋاز ئۇلارنى چۆچۈتۈۋەتتى. دالاننىڭ نېرىسىدىن بەستى يوغان، سېمىز بىر ئايال كېلىۋاتاتتى.

— قېنى مېنىڭ ئارقامدىن يۈرۈڭلار، — دېدى سېمىز ئايال ۋە قىزلارنى باشلاپ بىر چاسا ئۆيگە ئېلىپ كىردى، — مانا مەشەدە كىيىملىرىڭلارنى يېشىپ، ماۋۇ ئۆيگە كىرىپ يۇيۇنسىلەر. ئۇ يەردە، سۇ، سوپۇن ھەممىسى بار. قېنى كىيىملىرىڭلارنى يېشىڭلار.

قىزلار نېمە دېيىشىنى، نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي بىر-بىرىگە سوئاللىق قارىشاتتى، قورقۇپ تەنلىرى جۇغۇلدايتتى. ئۇلار چەكسىز چىيىپ، دۇغدىيىشىپ تۇرۇشاتتى.

ــ كىيىملىرىڭنى يەش دەيمەن! ــ دەپ ۋارقىرىدى سېمىز ئايال.

قىزلار چۆچۈپ تىترەپ سېمىز ئايالغا قاراشتى. ئۇ بىلەكلىرى شۇمسەكلەنگەن قوللىرىنى بىلىگە تىرەپ قاپاقلىرىنى تۇرۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى قورقۇنچلۇق ئىدى. گېپىگە كىرمىسە ئۇرۇپ قويىدىغاندەك قىلاتتى. قىزلار كىيىملىرىنى يېشىشكە باشلىدى. ماھىگۈل تولۇپ تاشقان خۇشاللىق ئىچىدە كىيگەن تويلۇق كىيىملىرىنى ئېغىر قايغۇ ۋە قورقۇنچ ئىچىدە بۇقۇلداپ يېغلاپ تۇرۇپ يەشمەكتە. قىزلار ئىشتانچاق بولۇپ "ئەمدى بولار" دەپ مەيدىلىرىنى قوللىرى بىلەن توسۇپ سېمىز ئايالغا قاراپ تۇرۇشتى، "ئىشتان، ئىشتان!" دەپ ۋارقىرىدى سېمىز ئايال. قىزلار ئىلاجسىز ئىشتانلىرىنىمۇ سالدى. بىر توپ يالىڭاچ قىز دۇغدىيىشىپ ھاممامغا كىرىپ كەتتى. "ئاھ بىچارە قىزلار، خۇددى ناۋەدىن ئايرىلغان بوتىلاقلارغا ئوخشايدۇ..." دېدى سېمىز ئايال يالىڭاچ قىزلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇرۇپ ئۆز-ئۆزىگە.

قىزلار يۇيۇنۇپ چىقىپ كىيىملىرىنى كىيىشكە ئالدىرىغانىدى، بىراق كىيىملىرى يوق. ئاڭغۇچە سېمىز ئايال بىر بوپا كۆتۈرۈپ كىردى. بوپىنى ئېچىپ قىزلارغا كىيىم ئۈلەشتۈردى. بىرقىزغا بىردىن ئەتلەس ئىشتان-كۆڭلەك، بىر ئاق ئىنچ كۆڭلەك، بىر جۈپتىن قىزىل كۆن ئۆتۈك ئۈلەشتۈردى. قىزلار ئىككىلىنىپ كىيىملەرنى كىيمەي تۇرۇشتى. "مېنىڭ كىيىملىرىم" دېدى ماھىگۈل ئۇھ تارتىپ. "ئەمدى سېنىڭ كىيىملىرىڭ مۇشۇ" دېدى ئايال. "ئۇ كىيىملىرىم...

ئۇنى ئۇ ئېلىپ بەرگەنىدى. تويلۇق..." دېدى ماھىگۇل پەس ئاۋاز بىلەن ئىزا تارتىپ. "ھە، توي ئۈستىدىن كەپتىكەنسەن-دە؟ ئەمدى ئۇ ئىشلارنى ئۇنتۇپ كەت. ماۋۇ كىيىملەرنى كىيۈەر" دېدى سېمىز ئايال ناگولا ھالەتتە كىيىم كىيۈاتقان ماھىگۈلغا قاراپ تۇرۇپ، كېيىن بېشىنى بۇراپ كۆز يېشىنى سۈرتتى. ئۇنىڭ كۆز يېشى قىلغىنىنى ھېچكىم كۆرمىدى.

قىزلار ئەمدى كىيىملىرىنى كىيىپ بولغانىدى، چارباش ئايال كىرىپ كەلدى.

— مېنىڭ ئارقامدىن يۈرۈڭلار، — دېدى ئۇ ۋە قىزلارنى باشلاپ تاشقىرىغا ماڭدى.

قىزلار ئوردۇ ھەرىمىدىكى بىرنەچچە يۈز قىز-چوكانلار ئارىسىغا تاشلاندى.

ماھىگۈل خېلى ۋاقىتلارغىچە قايغۇ-ھەسرەت بىلەن ئېغىر كۈن-لەرنى ئۆتكۈزدى. بۇنداق ھەسرەتلىك قىزلار ئاز ئەمەس ئىدى. خۇش ئاۋاز، شوخ قىزلارمۇ بار ئىدى. لېكىن، ئۇلار خالىي جاي تاپقاندا، ئۆزىنىڭ مۇڭلۇق ناخشىلىرىنى ئېيتىپ، ياش تۆكۈپ كۆڭلىنى بوشىتاتتى. ماھىگۈل گۈلجاھان دېگەن ئاشۇنداق بىر دەردەمەن قىز بىلەن تونۇشۇپ ئاداش بولۇۋالدى. ئىككىسى مۇڭدىشاتتى، بىللە ناخشا ئېيتاتتى، گايىدا شېرىن كۈنلىرىنى سۆز-لەپ كۆڭۈللىرىنى خۇش قىلاتتى. بىر كۈنى ئۇ ئىككىسى ئوردۇ ئارقا بېغىنىڭ ئېچىكىرىسىدىكى بىر كىچىك بوستانلىقتا ماھىگۈلنىڭ "دەردەمەن" دېگەن ناخشىسىنى بىللە ئېيتىپ ئولتۇراتتى. زىل-بوم پىغانلىق ئاۋازلار باغدىكى قىزلارنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ، قىزلار بۇ ياققا توپلاندى. ئۇلار پۈتلىرىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مېڭىپ كېلىپ ئىككە-

سىگە تۇيدۇرماي بوستان ئەتراپىدىكى مېۋىلىك دەرەخلەر ئارىسىدا ئولتۇرۇشتى. ناخشىغا مۇڭلىنىپ، كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈشتى. "دەردىمەن"نىڭ پىغانلىق ئاھانگى قىزلارنىڭ ئورتاق ھەسرەتلىرىنى قوزغايتتى. ھەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ ئۆتمۈشتىكى شېرىن ئارزۇلىرىنى ۋە ھازىرقى شۇم تەقدىرلىرىنى ئارمان بىلەن ئويلىشاتتى. دەردمەنلەر-نىڭ "دەردمەن" ناخشىسى جىمجىتلىق ئىچىدە باھارنىڭ كەچكى سۈزۈك ھاۋاسىنى يېرىپ لەرزان كۆتۈرۈلەتتى:

ئاھ! جۇدالىق ئايرىدى، ئايدەك يۈزۈڭگە قانمىدىم،
سۆيگۈدىن نۇر چاقنىغان ئۆتكۈر كۆزۈڭگە قانمىدىم.

قوشۇغۇڭ دەردمەن يۈرەكلەرگە بولار ئىدى شىپا،
خەستە كۆڭلۈمگە مەدەت شېرىن سۆزۈڭگە قانمىدىم.

ھەر زامان قويسام بېشىمنى قۇچىقىڭغا ئەركىلەپ،
جانىمە بەرگەن ئارام، شەربەت لەۋلىرىڭگە قانمىدىم.

سەن مېنىڭ يانىمدا بولغاچ، يات ئىدى قورقۇش ماڭا،
شۇم رەقىبكە زۇلپىقار، چوغ يۈرىكىڭگە قانمىدىم.

دوست-يارانلار سېنىڭ سۆھبەتلىرىڭدىن شاد ئىدى،
دىلغا ئارام، بىباھا مايدەك تىلىڭگە قانمىدىم.

دوستقا دوست، دۈشمەنگە دۈشمەن ئاق كۆڭۈل مەردان ئىدىڭ،
ئەي زامانقۇل چىن ۋاپادار، ساپ دىلىڭگە قانمىدىم.

ناخشا ئایاغلاشقاندا، ماهىگۈل بىلەن گۈلجاھان مەڭزىلىرىدە دومىلاۋاتقان ياشلىرىنى تېخى ئېرتىپ ئۈلگۈرمىگەنىدى، قەيەر-دىدۇ قىزلارنىڭ پىخىلداپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلانىدى. كېيىن بىر قىزنىڭ ئۇن سېلىپ يىغلىغىنى ئاڭلانىدى. ئاندىن قىزلار تەڭ يىغلاشتى. ئۇلار كەينىگە قاراپ، مېۋە دەرەخلىرى ئارىسىدا ئولتۇرۇپ يىغلىشۋاتقان قىزلار يېنىغا بېرىپ، بىر-بىرىنى قۇچاقلاپ ئۇزاق يىغلاشتى...

ئۇسۇلچىلار ئارىسىدا ماهىگۈل، ناخشىچىلار ئارىسىدا گۈلجاھان ھەممىدىن ئېشىپ چۈشەتتى. بۇ ئىككىسىنى قىزلار ياخشى كۆرۈپ قالدى. پىرقىراپ ئۇلارنىڭ يانلىرىدىن كەتمەيتتى. بۇ مەسۇمە جانلارنىڭ كېيىنكى تەقدىرلىرى قانداق بولغانلىقىنى سۆزلەپ ئولتۇرۇش ھاجەت بولمىسا كېرەك.

ئايلار، يىللار ئۆتتى. ماهىگۈلنىڭ يارا قەلبى ساقايماق تۇرغۇل، يارىسى چوڭىيۈەردى. ئوردۇغا كېلىپ بەش يىل ئۆتكەندە، بىركۈنى ئۇ باغدىن غەمكىن يېنىپ چىقىۋاتقاندا، ئاشخانا ھويلىسىدا ئوتۇن يېرىۋاتقان بىر ئەر كىشىگە كۆزى چۈشۈپ، يۈرىكى "قاتتىدە" قىلىپ ئارقىغا تارتقاندەك قىلدى ۋە دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن "لاپ" قىلىپ زامانىقۇلنىڭ سايىسى ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ ئورنىدا مىختەك قېتىپ قالدى. "ئاھ! بۇ كىمدۇ؟ ئەجەب ئوخشاپ كەتتى... ياق، ئۇ ئەمەس، زامانىقۇل بۇ يەردە نېمىش قىلسۇن..." ئۇ بېشىنى سىكايان ئېگىپ يەر ئاستىدىن ئوتۇن يېرىۋاتقان كىشىگە يەنە بىر قاراپ قويۇپ مېڭىپ كەتتى. بىراق، نېمىشقىدۇ پۈتلىرى كەينىگە تارتاتتى. ئۇ ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ئارقىغا بىر قاراپ ئالدى-دە، ئاستا بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرىپ كەتتى...

www.uyghurkitap.com

شۇنىڭدىن كېيىن ماھىگۇل ئاشخانىنىڭ ھويلىسىدىن تېخىمۇ تېز ئۆتۈپ تۇرىدىغان بولدى. بەزىدە ئوتۇن يارىدىغان يىگىتنى كۆزەتمەي ناگولا قايتىپ كېلەتتى، بەزىدە ئۇچرىشاتتى. يەنە شۇ يىگىت زامانقۇلمىكەن دېسە، ساقال-بۇرۇتلىرى بار ئىدى، چىرايى چوڭراق كۆرۈنىدۇ. قاپىقىنى سېلىپ پالتىنى ئۇرغاندا، ئوتۇن چاراسلاپ يېرىلىپ تۇرىدۇ. ئەمەسمىكەن دېسە، ئۇ توختاپ، بەللىرىنى تىكلەپ، بەلبېغى بىلەن پېشانە تەرلىرىنى ئېرتقاندا، قاش كۆزلىرى بەك ئوخشايدۇ، ئۇ "مانامەن" دەپ تۇرىدۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ بىر گەپ ئېچىپ بېقىش كېرەكمۇيا؟ ھەي بولمايدۇ. باشقىلار كۆرۈپ قالسا، بالاغا قالسەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەگەر ئۇ بولمىسا، بىر يات ياۋا ئادەمگە گەپ قىلىش ئۇيات ئەمەسمۇ! ماھىگۇل ھەر قېتىم ئاشخانا ھويلىسىدىن ئۆتكەندە، ئاشۇنداق ئويلار بىلەن يىگىتكە قايتا-قايتا قاراپ ئۆتەتتى، كۆزىنى ئۇزەلمەي كىرىپ كېتەتتى. يىگىت بولسا، ئۇنىڭغا قارامۇ قويمايتتى، قاپىقىنى تۇرۇپ گۈپۈلدىتىپ ئوتۇن يېرىۋېرەتتى...

بىر كۈنى ماھىگۇل ئارقا باغدا، چىنار تۈۋىدە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا، ھېلىقى ھامامدىكى سېمىز ئايال كىرىپ كەلدى.

— ئەجەب خىيال بىلەن ئولتۇرىسەنغۇ ماھىگۇل؟ — دېدى ئۇ سۆزىنى چېتىگە، ماھىگۇلنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇپ، — سەن يېقىندىن بۇيان تېخىمۇ غەمكىن بولۇپ قالدىڭ. غەم ئۇستىگە غەم قوشۇلدىمۇ، نېمە؟ كۆرۈنۈشى قوپال، كۆڭلى يۇمشاق بۇ خوتۇن گايدا ۋارقىراپ قوياتتى، گايدا يۇمشاپ قىزلارغا مۇلايىم مۇئامىلە قىلاتتى، ئۇلارنى ھامامدا خاپا قىلماي يۇيۇندۇرۇپ چىقىراتتى. ئۇ ماھىگۇلگە بۆلەكچە مېھرىبانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى. بىر-ئىككى قېتىم ماھىگۇلنىڭ

مەكزىدىكى ياشلىرىنى ئېرتىپ، بېشىنى سىلىغانىدى. ماھىگۈلمۇ ئۇنى ئوردۇ ئىچىدە بىردىنبىر شەپقەتلىك ھېسابلاپ ياخشى كۆرەتتى. بۇگۈن خىيال قىلىپ ئولتۇرغاندا، ئۇنىڭغا "سېمىز ئاپامغا ئېيتىپ باقايمۇيا؟" دېگەن ئوي كەلگەنىدى. ئۇ خۇدا يەتكۈزگەندەك مانا مەن دەپ كىرىپ كەلسە بولامدىغان، ماھىگۈل ئۇنى كۆرۈپ تولۇپ تېشىپ تۇرغان ئۆپكىسىنى باسالمىدى، بۇقۇلداپ يىغلاپ ئۆزىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا تاشلىدى.

ــ نېمە دەردىڭ بار قىزىم؟ ئېيتقىنا، بەلكى مەن ياردەم قىلالار-مەن، ــ دېدى سېمىز ئايال ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ جۇۋۇتۇپ.

ماھىگۈل ئاستا يىغىسىنى توختىتىپ، ئېسەدەپ روملىنىڭ ئۇچىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى:

ــ ئاشخانا ھويلىسىدا ئوتۇن يارىدىغان بىر يىگىت بار. ئاشۇ يىگىت...

ــ ھە، شۇنى ياخشى كۆرۈپ قاپسەن-دە؟

ــ ياق، ئۇ ئادەم زامانقۇلىغا بەك ئوخشايدۇ. بىلىگىم كېلىدۇ، كۆڭلۈم تارتىپلا بولمايدۇ.

ــ ھە، شۇنداق دېگىن، ئېرىم زامانقۇلىدۇ، دەمسەن؟ ئۇنىمۇ دەپ بولمايدۇ، قىزىم. سەن غەم قىلما. مەن بىلىپ باقاي.

ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، كەچقۇرۇن ھەرەم قىزلىرى ھاممامغا بارغانىدى. سېمىز ئايال ماھىگۈلنى ئىملاپ دالاندا ئېلىپ قالدى. قىزلار كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنى باشلاپ ھاممامنىڭ ئارقىسىغا ئېلىپ بېرىپ، بىر كىچىك ئىشىكتىن كىرگۈزۈپ، ئىشكىنىڭ زەنجىرىنى تىشىدىن ئىلىپ قويدى. ماھىگۈل يېرىم قاراڭغۇ ئۆيدە بىر كىشىنىڭ تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرغىنىنى كۆردى. ئۇ ئىشەنمەي كۆزلە-

رىنى ئۇۋۇلاپ ياخشى قارىغانسىدى، ئالدىدا ئوتۇن يارغۇچى ئادەم كېلىپ قاراپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئاتقۇسى كەلدى. لېكىن پېتىنالمىدى.

ــ تونىمىدىڭمۇ ماھىگۇل؟ ــ دەپ كۈلۈپ قوللىرىنى سوزدى ئوتۇنچى.

ــ ۋاھ جېنىم، زامانقۇل، ــ دېدى ماھىگۇل ۋە ئۆزىنى زامانقۇلغا ئاتتى. ئۇ زامانقۇلنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ بۇقۇلداپ يىغلايتتى. زامانقۇل ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ، بېشىنى سىلايتتى...

ئۇلار تام تۈۋىدىكى پالاس سېلىنغان سۇپىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ مۇڭدىشتى. ماھىگۇل گەپنى نەدىن باشلاشنى بىلمەي ئۇ يەر-بۇ يەردىن سۆزلەيتتى. زامانقۇل بېشىدىن ئۆتكەنلىرىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلار ئايرىلىپ، بىر يىلغا يەتمەي ئۇنى نەۋكەرلىككە تۇتۇپ كېتىپتۇ. سەمەرقەنتكە يېقىن بىر جايدا ئۇچ يىل نەۋكەر بوپتۇ. كېيىن ئالدىنقى يىلى بىرنەچچە ياش نەۋكەرلەرنى تاللاپ مۇشۇ ئوردۇغا ئىشقا سېتىپتۇ. ئۇنى ئاشخانىغا بۆلگەنىكەن، كۈچى بار دەپ، ئوتۇن يارغىلى سېلىپتۇ...

ئۇلار سۆزلەشتى، بىر-بىرىنىڭ كۆز ياشلىرىنى ئېرتىشتى، سۆيۈشتى، قۇچاقلاشتى، قۇچاقلاشقان پېتى سۇپىغا سوزۇلۇپ بىر-بىرىگە چىرماشتى... نىكاھتىن كېيىن مۇرادىغا يەتمەي كالتەك-ئەلەم بىلەن ئايرىلغان ياش يۈرەكلەر قوشۇلۇپ كەتتى...

تاشقىرىدىن ئاياغ تاۋۇشى ئاڭلىنىپ، ئىشىكنىڭ زەنجىرى شاراقلىدى ۋە "قىزلار يۈيۈنۈپ بولاي دېدى، ماھىگۇل، چىق ئەمدى" دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. ئامال تېپىپ كۆزۈشۈپ تۇرۇشقا ۋەدىلىشىپ، قېنىشمىغان ياش يۈرەكلەر ئىلاجسىز ئايرىلىشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ماھىگۈل زامانىقۇل بىلەن كۆرۈشەلمىدى، ئاشخانا ھويلىسىدا ئۇ كۆرۈنمىدى. ماھىگۈل ئىزدىدى، زارلىدى، "دەردىمەن" ناخشىسى ئۇلغايدى. ئۇنىڭ سىرداش دوستى گۈلجاھاننىڭ جۈۋۈتۈشلىرىمۇ ئۇنىڭ يۈرەك يارىلىرىغا داۋا بولالمىدى...

ئۇچ-تۆت يىل ئۆتكەندىن كېيىن ھەرەمخانىدا — ھەرەم قارۇغىچىلىرى ئارىسىدا كۆزلىرى زامانقۇلنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر ئادەم پەيدا بولۇپ قالدى. لېكىن، ئۇنىڭ ساقال-بۇرۇتلىرى يوق، ئاۋازى ئىنچىكىرەك چىقاتتى. ئۇ ھەيران بولۇپ گۈلجاھانغا ئېيتتى، گۈلجاھان "شۇ بولمىسۇن يەنە، ئۆزگىرىپ قالغانىدۇ، بەلكىم" دېدى. ماھىگۈل ھەرەمخانىغا كىرىپ ئۇزاق ئۆتمەي، ھەرەم قارۇغچىلىرىغا ھەيران بولۇپ، گۈلجاھاندىن سورىغاندا، ئۇ "ئەر كىشىنى پەچۈەتسە ئۆزگىرىپ كېتىدۇ، كۆردىڭمۇ، بۇ يەردىكى ھەرەم قارۇغچىلىرىنىڭ ھەممىسى "ئەر كىشىگە ئوخشىماي ئۆزگىرىپ قالغان" دەپ چۈشەندۈرگەنىدى. "پىچىدۇ، دېگىنىڭ نېمىسى؟" دەپ ھەيران بولۇپ سورىغانىدا، گۈلجاھان: "ئەركەك ئاتلارنىڭ ئىچىدە ئايغىرى، ئاختىسى بولىدىغۇ، بۇلار ئاشۇنداق ئاختا قىلىنغان ئادەملەر، بولمىسا ئەرلەرنى بۇ يەرگە كىرگۈزەتتىمۇ؟" دېگەنىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن كېيىن ماھىگۈل ھەرەم قارۇغچىلىرىغا سەپسالاتتى. ئوردۇ ئىچىدىكى "ھەرەمخانا" دەپ ئاتالغان بۇ ھويلىدا پەنجىرىلىرى ئارقا باغقا قارىتىپ سېلىنغان بىر بىنا بار ئىدى. قىز كېنىزەكلەر، ئۇسۇل-ناخشىچى قىز-چوكانلار مەشىدە تۇراتتى. بۇ بىنادا ياتاق ئۆيلىرىدىن باشقا ياسىنىش ئۆيلىرى، مەشق قىلىش ئۆيلىرى بار ئىدى. چارباش ئايال مۇشۇ بىنانىڭ بىر چوڭراق ئۆيىدە تۇرۇپ ئۇلارغا باشچىلىق قىلاتتى. ئون نەچچە ئەر كىشى ئاشخانىدا ئىش-

www.uyghurkitap.com

لەيتتى. بىنانىڭ تازىلىقىنى قىلاتتى، تاماق، سۇ ئوسۇيتتى. ئۇلار تاۋاق، چېلەك ياكى ئاپتوۋۇا-چىلاپچى كۆتۈرۈپ يەرگە قاراپ باشلىرىنى سىلىپ ماڭاتتى. ئايالغا قاراشقا رۇخسەت قىلىنمايتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاۋازى ئايالالارنىڭكىگە يېقىن چىقىدىغان كوسا ئادەملەر ئىدى. ئۇلارنىڭ مەنىلىك كۆزلىرىدىن ئەلەم ۋە غەزەپ سېزىلىپ تۇراتتى. مانا بۇلار گۈلجاھان ئېيتقان پىچپ تاشلانغان "ئاختا ھەرەم قاروغچىلىرى" ئىدى. بۇلارنىڭ ئاربسىدا زامانقۇلنىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشى ماھىگۈلگە بەك دەھشەتلىك تۇيۇلدى. ئۇ باشلىرى قېيىپ، ئۆزىنى كارىۋىتىغا تاشلاپ، كۆز يۇمماي تورۇسقا قاراپ ئۇزاق ياتتى...

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ماھىگۈل يەنە ئاشۇ سېمىز ئايالنىڭ ئۆيىدە زامانقۇل بىلەن ئۇچراشتى. بۇ ئۇچرىشىش ھەم كۆڭۈلسۈزلۈك ھەم ئېچىنىشلىق بولدى. ئۇلار قۇچاقلىشىپ يىغلاشتى. بولۇپمۇ زامانقۇل ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز ئارمان بىلەن ئىچ-ئىچىدىن قاينىاپ يىغلايتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ بىردىنبىر خوتۇنى ھەم دوستىنى قۇچاقلاپ يۇز-كۆز-لىرىگە تويماي سۆيەتتى. سۆيگەچ يىغلايتتى، يىغلاپ سۆيەتتى. بىراق، ئىلاجى قانچە؟ ئەمدى ئۇنىڭ قولىدىن سۆيۈشتىن باشقا ئىش كەلمەيتتى. ماھىگۈل ئۇنىڭغا قاتتىق ئېچىندى. يىغلاپ تۇرۇپ ئېرىنى جۇۋۇتتى. "ھېچقىسى يوق جېنىم، ماڭا قارا، يىغلىما، بىز ئامان بولساقلا بولدى..." دەيتتى ئۇ زامانقۇلنىڭ يېشىنى ئېرتىپ، ئەركىلىتىپ. ئۇلار يىغا-زارى بىلەن خوشلاشتى. ماھىگۈل ئاۋال ئۆيدىن چىقتى...

شۇنىڭدىن كېيىنمۇ ماھىگۈل زامانقۇل بىلەن ھەرەم ھويلىسىدا، تاماقخانىدا ئۇچرىشىپ تۇردى. بىراق بۇ ئۇچرىشىشلار، ئارمانلىق

كۆزلەرنىڭ غەمكىن ئۇچرىشىشلىرى بولۇپ تۇگەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار ھەربىر ئۇچراشقاندا، سۈنۈق كۆڭۈللىرى كۆتۈرۈلۈپ قالغاندەك قىلاتتى. خالى يەردە ئۇلار يىغلاپ-يىغلاپ كۆكسىنى بوشىتاتتى.

يىغلاش كىشىگە بەك ئېچىنىشلىق ئىش. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئادەمنىڭ دەردىكە تولغان كىشىلىنى خېلى بوشتىپ قويىدۇ، دۇنيادا ھەر خىل ئادەملەر بولىدۇ، گايى ئادەملەر ھېچنىمىدىن ھېچنېمە يوق ھاپىلا-شاپىلا پوتلا-مشقىنى ئېقىتىپ يىغلايدۇ. گايى ھارامزادىلەر ياش چىقمىغان كۆزلىرىنى ئېرتىپ يالغان يىغلايدۇ. گايى ئادەملەرنىڭ باغرى قاتتىق كېلىدۇ، ئۇلار ھەتتا ئېغىر پاجىئەلىك ئىشلارنى كۆرسىمۇ بۇتقا ئوخشاش زۇۋان سۈرمەي قېتىپ تۇرىدۇ. گايى باغرى يۇمشاق، ۋىجدانلىق ئادەملەر بولىدۇ، بىراق ئۇلار يىغلىمايدۇ. كۆزىدىن ياش چىقىرىشنى چىدامسىزلىق، ئەخمەقلىق دەپ بىلىدۇ. ئۇلار دۇنيادا ياخشى-يامان ھەر خىل ئىشلارنىڭ بولۇپ تۇرۇشىغا ئەجەللەنمەيدۇ، مۇقەررەر ھال دەپ قارايدۇ. ياخشىغا ئانچە كۈلۈپ كەتمەيدۇ. چۈنكى، ياخشىنىڭ يامان تەرىپىمۇ بولىدۇ. يامىنىغا يىغلاپمۇ كەتمەيدۇ، چۈنكى، يامان ئىش سەۋەبسىز بولمايدۇ. يىغلىغان بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. يىغلىغاندىن كۆرە، ئاۋال يىغلاشنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك دەپ ھېسابلايدۇ. بۇنداق كىشىلەر ئۆزلىرى ئېچىنىشلىق، كۆڭۈلسىز ۋەقەلەرگە ئۇچرىغاندا، كۆز يېشى قىلمايدۇ، قەلبىدىن غەزەپلىنىدۇ، ئۇنىڭ سەۋەبلىرىنى ئىزدەپ، ساۋاقىنى خۇلاسىلەيدۇ. باشقا كىشىلەر بەختسىزلىككە ئۇچرىغانلىقىنى كۆرگەندە، ئۇ كۆز يېشى بىلەن ئەمەس، چېن قەلبىدىن ئېچىنىپ ھېسداشلىق بىلدۈرىدۇ. بۇنداق ئادەمنى ياخشى پەزىلەتلىك ئادەم دېيىش كېرەك. لېكىن، ئادەمدىن زادى يىغلىمايدىغان بولۇش كېرەك دەپ تەلەپ قىلىشقا

www.uyghurkitap.com

بولمايدۇ. ئادەم ئۆمرىدە شۇنداق ئېغىر، ئېچىنىشلىق، دەردلىك، ئەلەملىك، يۈرىكىنى چىغان تېزكەنلىرى بىلەن تاتلىغاندەك ئازاپ-لايدىغان ئىشلارغا دۇچ كېلىپ قالىدۇكى، ئۇنداق ۋاقىتتا ھەرقانچە چوڭ ئادەممۇ يىغلىماي تۇرالمايدۇ. يىغلىمايمەن دېسىمۇ، ئۇ يۈرەك باغرىدىن ئۇرغۇپ چىققان ياشنى توسيالمايدۇ، توسۇشقىمۇ ئىلاجى يوق. شۇ ۋاقىتتا ئۇنى يىغلاڭغۇ دەپ ئەيىبلىسەك بولامدۇ؟ ياق، ئۇنىڭغا رۇخسەت قىلىش كېرەك، يىغلاپ-يىغلاپ ئازراق بولسىمۇ يۈرىكىدىكى پىغانلارنى بوشتىۋالسۇن!

ماھىگۈلنىڭ كۆڭلى يۇمشاق ئىدى. يېشى كىرىپكىلىرى ئارىسىدىن ئەگىپ كەتمەيتتى. زامانقۇل بولسا يىغلمايتتى. ئانىسى ئۆلگەندە بىرىنچى قېتىم كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياشلار تارامليغا-نىدى. كېيىنكى ئېغىر سەرگۈزەشتلىرى ئۇنى تاۋلىدى. ئۇ دۇنياسىدىكى تەڭسىزلىك، ئادالەتسىزلىكلەرگە ياشلىق كۆزى بىلەن ئەمەس، غەزەپ-لىك ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن ھومىيىپ قارايتتى. ئېغىر ئەلەملەردىن كېيىن، ماھىگۈلنى سېمىز ئايالنىڭ ئۆيىدە بىرىنچى قېتىم ئۇچراتقاندىمۇ ئۇ ئوچۇق چىراي بىلەن كۈلۈپ قارشى ئالغانىدى. لېكىن، بۇ قېتىم ئۇچراشقاندا، ئۇ ئۇنداق قىلالمىدى. ئانىسىنى سېغىنىپ تەلمۈرگەن بالىدەك ماھىگۈلنى قۇچاقلاپ ھۆركىرەپ يىغلىدى. ئۇ سۆيگەن يارىدىن، يەنە كېلىپ توي ئۈستىدە ئايرىلدى، قەدىردان ئانىسىدىن ئايرىلدى. نەۋكەرلىكىدە تۈتۈلۈپ، تاياق-قامچا ئاستىدا بىرقانچە يىلنى ئۆتكۈزدى. ئوردۇ ئاشخانىسىدا ھايۋاندەك ئىشلىدى. بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا يىغلىمىدى. ماھىگۈل بىلەن بىرىنچى قېتىم ئۇچراشقاندىن كېيىن، ئۇ دەردلەر ئۇنتۇلۇپ كەتكەندى. بۇ قېتىم ئۇ ئېتىلىپ چىققان ياشلىرىنى توسالمىدى. چۈنكى، ئەمدى ئۇ بارلىق

كىشىلىك ھوقۇقىدىن ئايرىلىش ئۇستىگە، ئەرلىك خۇسۇسىيىتىدىنمۇ ئايرىلدى. ئۆزىگىلا ئەمەس، قەدىردانى ماھىگۈلگە قاتتىق ئېچىناتتى. ئۇ ئەمدى يىغلاشقا ھەقلىق ئىدى. ئەمدى ئۇنى يىغلاڭغۇ دەپ ھەرگىز ئەيىبلىمەسلىك كېرەك، ئۇنىڭغا رۇخسەت قىلىش كېرەك، ئۇ يىغلاپ ئېچ-قارنىنى بوشتۇۋالسۇن.

ماھىگۈل بىلەن زامانقۇل ئېچىنىش بىلەن بىر-بىرىگە يەر ئاستىدىن قارىشىپ، ئوردۇ ھەرەمخانىسىدا ئۇزاق يىللارنى ئۆتكۈزۈپ باشلىرىغا ئاق كىردى. ماھىگۈل "ۋاقىتلىق ئۆتتى" دەپ قاتاردىن چىقىرىلدى. ھەرەم باشلىقى چارباش ئايال قېرىپ ئوردۇ ھەرەمخانىسىدىن ئايرىلىشتا ماھىگۈلنى ئۆزىگە "ئىزباسار"لىققا كۆرسەتتى. ئوردۇ ئەمەلدارى ماقۇل بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئىسمىدىكى "گۈل" "بانۇ"غا ئالماشتۇرۇلدى. ئەمدى ھەرەم باشلىقى ماھىبانۇ ھەرەمخانىسىدىكى بىرنەچچە يۈز كېنىزەكلەرگە، ئۇسۇلچى-ناخشىچى قىز-خاتۇنلارغا باشچىلىق قىلدۇ.

سەمىمىي، مېھرىبانلىقىدىن ھەرەمخانىسىدىكىلەر ئۇنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ ئىدراكى ئوردۇ ئەمەلدارلىرىنى، ھەتتا پادىشاھنىمۇ قايىل قىلغانىدى. ئۇ ئۆزى ئەسلى ئۇسۇلچى بولغىنى ئۈچۈن، ئوردۇ ناخشا-ئۇسۇلچىلار ئۆمىكىنى بىۋاستە باشقۇراتتى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ مەنسۇرغا خېلى يېقىنلىشىپ قالغانىدى.

ئېركەش ۋەزىر ماھىبانۇ بىلەن كېيىنرەك تونۇشتى. ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلاپ ئېركەش ئۇنىڭغا غەمخورلۇق بىلەن مۇئامىلە قىلدى. ماھىبانۇ ئوردۇ ئەمەلدارلىرى ئىچىدە بىرلا ئوبدان ئادەم، دەپ ئېركەش ۋەزىرنى ياخشى كۆرەتتى. ئىشخانىسىغا بېرىپ كۆرۈشۈپ تۇراتتى. بەزى كۈنلىرى ئېركەشىبەگ ئۇنى ئۆيىگە چاقىرتىپ

ئېلىپ بېرىپ ئۇزاق-ئۇزاق مۇڭدىشاتتى. ئەمدى ئۇلار سىرداش بولۇپ قالدى. پادىشاھنىڭ ئادالەتسىزلىكلىرى توغرىسىدىمۇ سۆزلىشىدىغان بولدى...

دېمەك، ماھىبانۇنىڭ پادىشاھ مەنسۇر، باش ۋەزىر، سەردار ۋە ئوردۇ ئاغىسى بىلەن سۆزلەشكەن مەخپىي سىرلىرىنى ئېركەشبەگكە ئالدىراپ بېرىپ ئېيتىشى ئۇشتۇمتۇت ئەمەس ئىدى.

زامانقۇلمۇ ئېركەشبەگنىڭ غەمخورلۇقىغا ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنى ياخشى كۆرەتتى. ئىشخانىسىغا بېرىپ، ئۆيىنى تازىلاپ، چاي قۇيۇپ تۇراتتى. ئۇمۇ ئاڭلىغان-بىلگەنلىرىنى ئېركەشبەگكە ئېيتىپ تۇرىدىغان بولدى.

ماھىبانۇنىڭ بۇ قېتىم يەتكۈزگەن خەۋىرى بەك مۇھىم ئىدى. ئېركەشبەگ ماھىبانۇنىڭ ئۆزى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى باشقىلار سېزىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۆزى كەلمەي، ئاڭلىغان خەۋەرلىرىنى زامانقۇل ئارقىلىق يەتكۈزۈشنى تەلەپ قىلىشى مۇشۇ جەھەتتىن ئىدى.

* * *

ئېركەشبەگ ماھىبانۇدىن مۇھىم خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئاخشىمى ئۆزىنىڭ سىرداشلىرى بىلەن باش قوشتى. باش قوشۇشقا: سەمەرقەنت مەدرىسىنىڭ باش مۇدەررىسى داڭلىق ئۆلىما مەۋلانە بىن شەمسىدىن، بۇخارالىق مەشھۇر سودىگەر ئەبۇ ئەلىنىڭ قېيىن ئاغىسى ئابدۇل خالىق شايىچى ۋە "راۋاپچى قەلەندەر" قاتناشتى.

ئابدۇل خالىق شايىچى "راۋاپچى قەلەندەر"نى كۆرۈپ ھەيران قالدى. بۇ قەلەندەرنى ئۇ شەھەر كوچىلىرىدا جىق كۆرەتتى. "قەلەندەر" شايىچىغا: "ئامانمۇسىز باي ئاكا؟" دەپ يەر ئاستىدىن كۈلۈمسىرەپ قارىغاندا، ئۇ ئىلگىرى كۆرگەن سىرلىق كۆز بىلەن

ئۇچرىشىپ قالدى. ھەر قېتىم سەدىقە سوراپ كەلگەندە، شايىچىغا "ئەسلى-نەسلىڭنى ئۇنتۇما، ئالىلا ساڭا يار بولغاي!" دەپ دۇئا قىلغاندا، قەلەندەرنىڭ كۆزى ئاشۇنداق سىرلىق قارايتتى. ئۇ قاراش بىكار ئەمەسكەن-دە!

راۋاپچى قەلەندەر راستتىنلا پارچە ئادەم ئەمەس ئىدى. ئۇ ئەل ئوغلىنىڭ يېقىن سەپدىشى، تاغلىقلار قوزغىلىڭىنىڭ باشچىلىرىدىن بىرى ئىدى. بىراق، ئۇ تاغدا ئەمەس، باغدا، سامانلار پادىشاھىنىڭ يۇرتىدىكى سەمەرقەنتتە يۇرۇپ قوزغىلاڭغا باشچىلىق قىلاتتى. شەھەردە بولسا ئۇنىڭ دوستلىرى جىق ئىدى، سازچى-قوشاقچىلار، تۆۋەن، ئوتتۇرا قاتلامدىكى مۆتىۋەر كىشىلەر، ياش ھەۋەسكار تالىپلار ئۇنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ قاپقارا ساقال-بۇرۇتلۇق قىياپىتى، ئۆتكۈر ناخشىسى كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلەپ قىلاتتى، كونا، قىزىل چەكمەن يەكتەك ئۇستىدىن كۆك بەلباغ باغلاپ، بېشىغا سالۇا تەلەپەك ياكى كونا بۆك، پۇتىغا تېرە چورۇق كىيگەن، ئۆشنىسىگە ئالا خۇرجۇن ئارتىۋالغان بۇ "قەلەندەر" قولىدىن تاشلىمايدىغان خارىزىم راۋاپىنى چېلىپ ئىشتىياق بىلەن ناخشا ئېيتقاندا، كىشىلەر زوقلىنىپ ئاڭلايتتى. ئۇ ئېركەشىبەگ بىلەن كونا دوست ئىدى. "سەدىقە تىلەپ" ئۆيىگە بېرىپ مۇڭدىشاتتى. مۇقەددەس مەۋلانە شەمسىدىن بىلەن ئېركەشىبەگنىڭ ئۆيىدە تونۇشقاندا، مەۋلانە ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قايىل قالغانىدى. ئۇ شەھەردە ۋە جايلاردا بولۇۋاتقان مۇھىم، مەخپىي خەۋەرلەرنى دوستلىرى ئارقىلىق بىلىپ تۇراتتى. بۇلتۇر ئەل ئوغلىنى دارىنىڭ ئاستىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئىشىغىمۇ مۇشۇ "قەلەندەر" باشچىلىق قىلغان. بىراق، ئۇنىڭ باشچىلىق قىلغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. ھازىر ئەل ئوغلى ئۇنىڭغا ئىككى ۋەزىپە تاپشۇرغان-

نىدى: بىرى، ئوردۇدىكى مۇھىم خەۋەرلەرنى بىلىپ تۇرۇش، يەنە بىرى، بۇغراخانىلارنىڭ يۇرۇشىنى ئۇقۇپ خەۋەر قىلىپ تۇرۇش، بۇنىڭدىن باشقا ئۇنىڭ مەنسۇرنىڭ قاماقخانىسىدىكى دوستلىرىنى ۋە ئەل ئوغلىنىڭ سىڭلىسى بىلەن ئۇنىڭ ئېرىنى قۇتقۇزۇش ۋەزىپىسى بار ئىدى. كېيىنكى بۇ ۋەزىپىنى ئەل ئوغلى تاپشۇرمىغان. بۇ ئۆزىنىڭ ئايرىم ۋەزىپىسى ئىدى. "قەلەندەر"نىڭ كۆيئوغلى ئەل ئوغلىنىڭ ئىنىسى بولۇپ، بۇلتۇر سۇلتاننىڭ لەشكەرلىرى ئەل ئوغلىنى ئىزدەپ چىققاندا، خاتۇنى بىلەن ئىككىسىنى تۇتۇپ كەتكەن. "قەلەندەر" پەيتى كەلگەندە، بۇلارنى قۇتقۇزۇشنى ئويلاپ يۈرەتتى.

مەۋلانا شەمشىدىن ئەل-يۇرت ئىشىغا قايغۇرىدىغان، مەنسۇرنىڭ ئىستىبداتىغا قارشى تۇرىدىغان ئەلسۆيەر، خەلقپەرۋەر كىشى ئىدى. ئۇ ئالىم، مۇدەررىس. ئۇ يالغۇز ئىسلام دىنىدىنلا ئەمەس، ئەدەبىياتتىن، ئالجەبىردىن، تارىختىن دەرس بېرەتتى. ئۇنىڭ يەنە ئىلمى مەنتىقە، ئىلمى نۇجۇمدىن خېلى چوڭقۇر مەلۇماتى بار ئىدى. شۇڭا ئۇ ئەل ئارىسىدا ھۆرمەتلىك ئادەم ئىدى. مەنسۇر بىر ياقتىن ئۇنىڭ ئابرويىدىن پايدىلىناتتى، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭ ئابرويىدىن قورقاتتى. شۇڭا ئۇ مۇتەئەسسىپ ئىشانلار سەدر ئەزەم ئابدۇل ۋاھىد ھەزرەت بىلەن شەيخ شاھاۋۇدۇن ئىشانلارنىڭ مەۋلانە شەمشىدىنگە بولغان ئۆچمەنلىكىدىن پايدىلىناتتى. بۇلارنىڭ ئۇچىلىسى سۇننىلەر مەزھىپىدە ئىدى. لېكىن، مەۋلانە شەمشىدىن سۇننىلەر ئىچىدىكى جاھىللاردىن پەرق قىلاتتى. سەدر ئەزەم بىلەن شەيخ شاھاۋۇدۇن بولسا مۇتەئەسسىپ ئىشانلار ئىدى. مەنسۇر ئىككى ئىشانىنىڭ ئارىسىدىكى ئىختىلاپلاردىنمۇ پايدىلىناتتى.

ئابدۇل خالىق شايىجى ــ ئەسلى بۇخارالىق. ئەبۇ ئەلى ئەمرىنىڭ

قهيين ئاغىسى. سەمەرقەنتته ئەتلەس، شايىچىلىق دۇكىنى بار سودە-گەر. ئەبۇ ئەلىنىڭ تەسىردە ئۇنىڭدا ئەلىۋەر چۈشەنچە بىرقەدەر ئۆسۈپ قالغان. كېيىن ئەبۇ ئەلىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ئېركەشبەگ بىلەن تونۇشۇپ "سىرداشلار" قاتارىغا ئۆتۈپ قالدى. مەنسۇر ئاۋۋالـ لىرى ئۇنىڭغا ئىشىنەتتى، كېيىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالدى. يېقىندا ئەمىر ئەبۇ ئەلى ئىسيان كۆتۈرگەندىن كېيىن، ئۇنى يوشۇرۇن نازارەت ئاستىغا ئالغانىدى. مەنسۇر "خائىنلار" دېگەندە سەمەر-قەنتته ئېركەشبەگ، مۇدەررىس مەۋلانە ۋە شايىچى ئابدۇل خالىقلارنى كۆزدە تۇتاتتى. "راۋاپچى قەلەندەر"نى ئۇ بىلمەيتتى.

سىرداشلار بۇ قېتىمقى باش قوشۇشتا خېلى ئۇزاق، جىددىي سۆزلەشتى. ئاخىرىدا مەۋلانە شەمشىدىن مۇنداق دېدى:

ــ "ئۇششۇك ھەربىي ئاچچىق چاقىدۇ". مەنسۇرنىڭ تەختى لىڭشىپ قالدى. ئۇ تەختىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، ئۆزى خالىغان ھەرقانداق يامان ئىشتىن يانمايدۇ. "بىزگە ئارغامچىنى ئۆزۈن قويغان" ئىكەن، بىز پۈرسەتتىن ياخشى پايدىلىنىشىمىز لازىم. ئەلنى داۋاملىق ھەربىكەتكە كەلتۈرۈش، مەنسۇرنى ئىسكەنجىگە ئېلىش كېرەك. سۈتۈق بۇغراخانىڭ ئىلگىرىلىشىگە ئۇنۇملۇك ياردەم قىلايلۇق. بۇغرا-خانغا ۋە ئارسلانبەگكە ئادەم چاپقۇزۇپ مەنسۇرنىڭ قەستىدىن خەۋەردار قىلىش لازىم. ئەمىر ئەبۇ ئەلى بىلەن سىبۇق تېكىنگە خەۋەر قىلايلۇق، ئالدانمىسۇن. ئەل ئوغلى زەربە بېرىشنى كۈچەيتـ سۇن. ئالدىدىن چوڭ قوشۇن كەلسە، ئوڭ-سولدىن، ئارقىدىن قىلىچ ئۇرۇلسا، مەنسۇر قانچە قىلغان بىلەنمۇ، تەختىنى ساقلاپ قالالمايدۇ.

ــ رەقىبىنىڭ ئارغامچىسى ئۆزۈن بولسىمۇ، يەنە چەكلىك، ــ

www.uyghurkitap.com

دېدى ئېركەش ۋەزىر، — ئۇششۇك ھەرىسىنىڭ زەھىرىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ۋاقتى كەلگەندە يوشۇرۇنىدىغان بىر ئۇۋا تەييارلاپ قويساق، دەيمەن. مەنسۇر مەغلۇپ بولۇش ئالدىدا ھەر بالادىن يانمايدۇ. قاماقتىكى بۇرادەرلەرنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش كېرەك. بۇ ئىش سىزنىڭ ۋەزىپىڭىز، ئەلۋەتتە، — ئۇ "قەلەندەر"گە قاراپ قويدى. قەلەندەر بېشىنى ئەگدى، — جانابىي مەۋلانىنىڭ ئېيتقىنى بويىچە دەرھال ئىشقا كىرىشەيلى. جەقراق باش قوشۇپ تۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

سىرداشلار بۇداقى باش قوشۇشنى تۈگىتىپ، جەدەللەپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.

* * *

نۇھ II مەنسۇر جەددىي كېڭەش ئاچتى. ئوردۇنىڭ كېڭەش سارىيىدا ۋەزىر-ۋۇزرالار، ئوردۇ ئەربابلىرى مەنسۇرنى كۈتۈپ ئەندىشىلىك ئولتۇرۇشاتتى. يېقىنىدىن بۇيان مەنسۇر خاپىغان بولۇپ قالغان. ئۇ باشقىلارغا ئاسانلا ئازار بېرەتتى، خىزمەتتىن ئېلىپ تاشلايتتى، ھەتتا غەزىپى كەلگەندە جاللاتقىمۇ تاپشۇراتتى. قىلىچىدىن قان پۇراپ تۇرغان غەزەپلىك "پادىشاھى ئالەم"دىن ئۇلار قانداقمۇ قورقمىسۇن؟!

ئەنە ئىشىك ئېچىلىپ ئېچكىرىدىن شاھانە تاج، سەرپايلار كىيگەن مەنسۇر قاتتىق دەسسەپ، سۇرلۇك كىرىپ كەلدى. سارايدىكىلەر "كۇر" قىلىپ قوپۇپ، ئۇنىڭغا تازىم قىلىشتى. مەنسۇر تەخت ئالدىغا بېرىپ ئۆرۈلگەندىن كېيىن:

— ئىلاھا ئامىن! — دېدى سەدر ئەزەم، باشقىلار قول كۆتەردى، — ئاللاھۇ تاباركە ۋە تائالا ئۇلۇغ شاھنىشاھىمىز سۇلتان مەنسۇرخان ئالىيلىرىغا ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلغاي، مۇھەممەد

مۇستافا سەللاھۇ ئەلايھىسسالام مەدەتكار بولغاي، ئاللاھۇئەكبەر! — ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ھەممەيلەن يۇز-ساقاللىرىنى سىلىدى.

مەنسۇر باشقىلارنى ئولتۇرۇشقا شەرەت قىلىپ تەختكە ئولتۇردى. ۋەزىر-ۋۇزرالار ئوڭ-سول ياقتا قاتار تىزىلغان ئورۇندۇقلارغا ئولتۇرۇشتى. ئوڭ قولدا: باش ۋەزىر ئابدۇل كەرىم سامانى، سەدر ئەزەم ئابدۇل ۋاھىد ھەزرەت، ئوردۇ ئاغىسى مىرزا ئۇبەيدۇللا، شەيخ شاھاۋۇددۇن ئىشان ۋەباشقىلار. سول ياقتا: سەردار ئەبۇ ئىبراھىم بىن ئىسمائىل، مۇدەررىس مەۋلانە، خەزىنىچى ئىركەشبەگ، قازى كالان سالاھىددىن بىن غىياسىددىن ۋە باشقىلار، ئىككى ياقتا ئالتىدىن ئون ئىككى كىشى ئولتۇرۇشتى.

مەنسۇر قاپقىنى سىلىپ، كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ، ئولتۇرغانلارغا سىناق نەزىرى بىلەن بىر قاراپ چىقتى. ۋەزىرلار ھودۇقۇپ، ئۇنىڭ-دىن كۆزىنى چەتكە ئىلىشاتاتتى. يالغۇز مۇدەررىس مەۋلانە ئۇنىڭغا تىكىلىگەنچە قاراپ تۇردى. ئىككى جۇپ كۆز بىر-بىرىگە مەنىلىك قادىلىپ تۇرغاندىن كېيىن، مەنسۇرنىڭ كۆزى يۆتكىلىپ كەتتى.

— ئەل بېشىغا ئايەت كەلدى، ئەربابلار، — دېدى مەنسۇر يوغان ئاۋاز بىلەن غودۇڭشىپ، — ئايەتتىن قورقماسلىق كېرەك، ئەمما، ئۇنىڭ خەتەرلىك ئاقىۋىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم. قاراخانىلارنىڭ كاتتىبېشى سۈتۈق بۇغرا دۆلىتىمىز چېگرىسى ئىچىگە كىردى. بىز ئۇنىڭ ئالغا بېسىشىغا ھەرگىز يول قويمايمىز. خەۋپلىك دۈشمەننى كەلگەن ئورنىدا مەجبۇ تاشلايلۇقكى، ئۇ قەددىنى كۆتۈرەلمەيدىغان بولسۇن. ئەمما، بىز بىغەم ياتساق، دۈشمەن ئۆزلۈكىدىن قايتىپ كەتمەيدۇ. تەدبىر-چارە كېرەك، ئۇنى ئۇرۇپ قايتۇرۇش كېرەك. لەشكىرىي تەدبىر توغرىسىدا سەردار ئەبۇ ئىبراھىم سۆز قىلسۇن.

www.uyghurkitap.com

ـــ بىرىنچى سەپتە بىز مەغلۇپ بولدۇق. بۇنى يوشۇرمايمىز، ـــ دېدى ئەبۇ ئىبراھىم ئورنىدىن قوپۇپ، ـــ ئەمما، بىزنىڭ ئىككىنچى، ئۈچىنچى سېپىمىز مۇستەھكەم. شاش، پەرغانە، قوقەنتتە تۇرۇشلۇق باتۇر لەشكەرلىرىمىز دۈشمەننى تارمار قىلىشقا تەييار تۇرماقتا. دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلغاندىن كېيىن ئۇنى ئۆلتۈرسەن، ئۆزەڭمۇ ئاجىزلىشىسەن، لەشكىرىي كۈچىنى تولدۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. مەن دەرھال ئەللىك مىڭ لەشكەر ئېلىپ، بىر ئاي ئىچىدە سەپكە تىزىشنى تەكلىپ قىلىمەن، ـــ ئۇ ھەيرەتلىك سەردار كىيىمىنى تۈزەشتۈرۈپ قويۇپ غادىيىپ ئولتۇردى.

ئەربابلار بىر ـ بىرىگە قارىشىۋالدى. بەزىلىرى غودۇڭشىدى.

ـــ ئەللىك مىڭ لەشكەر ئېلىش، يەنە كېلىپ بىر ئايدا، ئاسان بولماس سەردار؟ ـــ دېدى سەدىر ئەزەم كۈلاسسىنىڭ ئۈچى ئۈزۈن چىقىپ تۇرغان چوڭ سەللىلىك بېشىنى چايقاپ، ـــ ئۇنىڭدىن كېيىن لەشكەر كۆپەيسە بېقىش كېرەك. ئەلگە يۈك كۆپىيىپ كەتمەسمىكىن.

ـــ يۈك ئېغىر بولغانچە، پۇت تىرەش كۈچىيىدۇ، ـــ دېدى مەۋلانە مۇدەررىس خاتىرجەم ھالدا.

ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىنى مەنسۇر ۋە مەۋلانىڭە قارشىلار ئەبۇ ئىبراھىمنى قوللاش، دەپ چۈشەندى ۋە ھەيران قالدى. باش ۋەزىر ئابدۇل كېرىم سامانى ئۇنىڭ سۆزىگە دىققەت قىلدى.

ـــ سۆزلىرى ئوچۇقراق بولسىدى، جانابىي مەۋلانە، ـــ دېدى ئۇ كىنايىلىك ئاۋاز بىلەن.

ـــ مېنىڭ سۆزۈمنىڭ مەنىسى ئەلنى خەۋپتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، لەشكىرىي كۈچىنى ئۆلغايتىشقا قارشى تۇرۇۋاتقان كىشىگە ئوچۇق بولسا كېرەك، باش ۋەزىر جانابلىرى، ـــ مەۋلانە يەر ئاستىدىن سەدىر

ئەزەمگە قاراپ قويدى.

ــ دېمەك، مەن دۇشمەنگە قارشى تەدبىرگە قوشۇلمايدىكەنمەن ــ دە، مۇدەررىس مەۋلانە؟ ــ دېدى ئىشان سەدر ئەزەم ئۇزۇن ئاق ساقىلىنى تىترىتىپ، ــ بۇ ماڭا ھاقارەت!

ــ باغداد خەلىپەمنىڭ مۇخلىسى، دىنىي پېشۋايىمىز جانابىي سەدر ئەزەمگە ھاقارەت قىلىشقا يول قويمايمىز، ــ دېدى شەيخ شاھاۋۇدۇن ئىشان ئۇزۇن ئۆچكە ساقاللىرىنى تىترىتىپ.

ــ سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ دانا تەدبىرىگە قارشى بولۇشقا يول قويۇشقا بولمىدىكەن ــ دە، جانابىي شەيخ؟ ــ دېدى ئېركەش ۋەزىر زەردە بىلەن.

شەيخ بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ تېرىكىپ قوپتى ــ دە، ئاغزىنى ئۆمەلەپ بولۇپ يەنە سۆز قىلالماي ئولتۇرۇپ قالدى. نېمىشقا سەدر ئەزەمنى قوللاپ، مەۋلانىگە قارشى بولغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى.

"قىزىق ئىش، ــ ئويلىدى مەنسۇر، ــ بۇ ئىككى تەرەپ بۇگۈن ئويلىمىغان يەردىن تەتۇر چىقتى. بۇنىڭ ئاستىدا گەپ بار..." باش ۋەزىرمۇ ئويلايتتى: "بىزنىڭ ئەخمەق ئىشانلىرىمىز تادانلىق قىلىمەن دەپ، تادانلارنىڭ قارمىقىغا ئىلىنىپ قالدى. ئىلاجىڭ يوق، قوللىغۇچىلارنى قوللاش، قارشى بولغانلارغا قارشى تۇرۇش كېرەك، ئەلۋەتتە..."

باش ۋەزىر مەنسۇر بىلەن يەر ئاستىدىن قارىشۇالدى.

ــ مەۋلانە ھەزرىتىمنىڭ دۆلەتنى ھىمايە قىلىش ئىرادىلىرىنى تەقدىرلەشكە ئەرزىيدۇ، ــ دېدى ئۇ ھەزرىتىمگە قاراپ يالغان كۈلۈپ، ــ سەدر ئەزەمنىڭ ئەسلى مەقسەتلىرىنى تونۇشىمىز كېرەك.

ئەلگە ئېغىرچىلىق بولۇپ قالمىسۇن، دېمەكچى بولىدىكەنسىز ئېھتىمالىم.

ــ شۇنداق بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس، ــ ھاكاۋۇرلۇق بىلەن سۆزلىدى شەيخ شاھاۋۇدۇن، ــ سەدىر ئەزەم جانابلىرى بىلەن ئىككىمىزنىڭ سۇلتان ئالىيلىرىنىڭ ئەمر-پەرمانلىرىنى ئىجرا قىلىشقا دائىم تەييار ئىكەنلىكىمىزنى كىم بىلمەيدۇ؟ بىز ئىبادەت-تىلاۋەت بىلەن غازات قىلىشقا خەلقنى تەييارلايمىز.

ــ ئىشانلىق بىلەن غازات قىلغىلى بولمايدۇ جانابىي شەيخ، ــ دېدى مەۋلانە ھەزرەت نارازى قىياپەتتە، ــ سىلەر تەرغىب قىلغان مۇنداق بىدئەت قىلىقلار رەسۇلۇللانىڭ ئىرادىلىرىگە خىلاپ.

سەدىر ئەزەم ئولتۇرالماي قالدى. بولۇپمۇ، ئىشانلىقنى "بىدئەت قىلىق" دېيىش ئۇنىڭغا ئېغىر كەلدى بولغاي، ئۇ تىترەپ تۇرغان لەۋلىرىنى ئۆمەللەپ دېدى:

ــ مەۋلانە ھەزرەت، بىز ھەممىمىز ئەھلى مۇسۇلمانلاردىنمىز، ئاللانىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشىش، ئاللاغا يېتىش ئۈچۈن تەرىقەت يولىدا جان تىكىپ ئىبادەت قىلىشنى "بىدئەت" دېيىشنىڭ ئۆزى رەسۇلۇللانىڭ نەبىرىلىرى بولغان ئابدۇقادىر شەيخ جىلانى غەۋسىل ئەزەمنىڭ يولىغا خىلاپلىق.

ــ پەيغەمبىرىمىز قايسى ھەدىسىدە ئىشانلىقنى سۈننەت دەپ كۆرسەتكەن، ئابدۇل ۋاھىد ئىشان؟ ئاللاغا يېتىش ئۈچۈن، ئاللا يۈيرۈغان پەرزلەرنى، رەسۇلۇللا كۆرسەتكەن سۈننەتلەرنى ساداقەتلىك بىلەن ئىجرا قىلمىغىمىز شەرت. ئۇنىدىن باشقىسى بىدئەت-خۇراپات، ئەپسانە بولىدۇ، سەدىر ئەزەم.

ــ مەۋلانە ھەزرىتىمىزنىڭ بايانلىرى بەك توغرا. بىز شەرىئەت

ئىشلىرىمىزدا ئەنە شۇنداق پەرز ۋە سۈننەت بويىچە ئىش قىلماق-
تىمىز، ــ دېدى قازى كالان مەۋلانىنىڭ سۆزىگە قوشۇلغانلىقىنى
بىلدۈرۈپ.

ــ شەرىئەت پېشۋاسىنىڭ دەۋا ئىشلىرىدە پارىخورلۇق قىلىشى
"بىدئەت" ئەمەسمىكىن، جانابىي قازى كالان؟ ــ دېدى شەيخ
شاھاۋۇددۇن تىترەپ.

ــ بىز دىنىي مۇنازىرىلەرنى قويۇپ تۇرايلۇق. بۇگۈنكى ۋەزىپە-
مىز دۈشمەنگە قانداق تاقابىل تۇرۇش، ــ مەنسۇر تالاشنى بۇردى، ــ
بىز ئەللىك مىڭ لەشكەر ئېلىشقا كېلىشتۇق. بۇ ئىشنى سەردار ئەبۇ
ئىبراھىمغا تاپشۇرايلى. ھەممەيلەن يېقىندىن ياردەم قىلساق، بىر
ئاي ئىچىدە بۇ ۋەزىپىنى ئورۇندىغىلى بولىدۇ. قەتئىي ئورۇنداش
كېرەك. بۇ توغرىسىدا ۋە دۈشمەنگە قارشى تۇرۇپ ئەلنى ھىمايە
قىلىش توغرىسىدا يەنە سەپەرۋەرلىك پەرمانى چىقىرىلسۇن. ھەممە
ئىشنى ئۇرۇشقا قارىتىش لازىم. كىمكى خىلاپلىق قىلسا، خانلىقىمىز-
نىڭ پەرمانىغا قارشى تۇرغان جىنايەتكار قاتاردا جازا بېرىلسۇن!

باشقا بىر قاتار مەسىلىلەر مۇزاكىرە قىلىنغاندىن كېيىن مەنسۇر
كېڭەش تۈگىگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ ئورنىدىن قوپتى. باشقىلارمۇ
قوپۇپ مەنسۇر ئوتتۇرىدىن ئۆتۈپ ئىچكىرىگە كىرىپ كەتكۈچە
قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ باش ئېگىپ تۇرۇشتى.

باش ۋەزىر ئابدۇل كېرىم سامانى مەنسۇرنىڭ كەينىدىن كىردى.
مەنسۇر ئارقىسىغا قارىغاندى، باش ۋەزىر گۇمانىنى ئېيتتى:

ــ مەۋلانە بىر ئويۇن ئوينىدى. ئوينىغاندىمۇ، ئۇستىلىق بىلەن
ئوينىدى. بىزگە ئۇنى قوللاشقا توغرا كەلدى. قاراڭ، ئاۋۇ ئەخمەق
ئىشانلار ئۆز ئاغزىغا ئۆزى ئۇردى، ــ ئۇ ئاۋازىنى پەسەيتىپ

سۆزلىدى، ــ مەن يەنە قارشىلارنى تۇتقۇنغا ئېلىشنى تەكىلىپ قىلىمەن. ئۆزلىرى ئويلاپ كۆرسىلە، بۇلارنىڭ چوڭراق خائىنلىق ئىشلىرى بولۇش مۇمكىن.

ــ كېرەك يوق، چاڭگىلىمىزدىن چىقارمىساق بولغىنى. لازىم بولغان ۋاقىتتا، بىرەر جىنايىتى پاش بولغاندا، دەرھال تۇتۇشقا ئۇلگۈرىمىز.

تۆتىنچى باب

گۈزەل پەرغانە

قۇتلۇق سۈباشى پەرغانىغا بىر كۈنلۈك يول قالغان جايدا دەم ئېلىپ تۇرغاندا، باشلامچى قوشۇن چاپارمىنى كېلىپ ئۇنىڭغا قارشى تەرەپنىڭ قاراۋۇللىرى كۆرۈنگەنلىكىنى، ئۇ ياقتىن كەلگەن بىر تارىخچىنىڭ ئېيتىشىچە، ئون چاقىرىمچە يىراقلىقتا ياغى قوشۇنى بارلىقىنى خەۋەر قىلدى. قۇتلۇقبەگ قوشۇنىغا ئاتلىنىشقا بۈيرۇق بەردى. ئەمدى ئەتىگەنلىك تاماقنا ئولتۇرغان چېرىكلەر ھاپىلا-شاپىلا يەپ-ئىچىپ يولغا چىقتى.

ئىككى ئاش پىشىم يول مېڭىپ، قۇتلۇق سۈباشى باشلامچى قوشۇن تۇرغان جايغا يېتىپ كەلدى. باشلامچى قوشۇن مىڭباشى مەھمۇت قاداش ئۇنىڭغا ئالدىدا ياغىنىڭ بىر تۈمەن چېرىكى بارلىقىنى، ئۇلار خەۋەر تېپىپ جەڭگە تەييارلانغانلىقىنى ئېيتتى.

سۈباشى پاقلان تۈمەنباشىنى بىرىنچى سەپكە، توختى تۈمەن-باشىنى ئىككىنچى سەپكە تەيىن قىلىپ بۈيرۇق بەردى. قالغان قوشۇن ئارقىدا تەييار تۇرماقچى بولدى. كۈن چۈش بولغاندا ئىككى تۈمەنباشى يولغا چىقتى.

پاقلان تۈمەنباشى قوشۇنى بىر تۆپىلىكتىن ئۆتۈپ تۆۋەن تەرەپكە ئىلگىرىلىگەنىدى. كۆز يېتىم جايدىكى دەرەخلەر ئارىسىدىن ياغىنىڭ پىيادە چېرىكلىرى سەپ تارتىپ چىقىپ كەلدى.

ئۇلار ئوتتۇرا، ئوك، سول سەپ بولۇپ قىلىچلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ھەيۋەت بىلەن يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. ئارقىلىرىدا يىراقراقتا ئاتلىق چېرىكلەر ئۇزۇن سەپ تارتىپ قاتار تۇرۇپتۇ. پاقلان قوشۇن زىچ سەپ بولۇپ دىققەت بىلەن ياغىنى كۆزىتىپ تۇرماقتا. ئارقىلىرىدا مەھمۇت قوشۇن، ئۇلارنىڭ كەينىدە — بىر دۆڭدە قۇتلۇق سۈباشى بىر توپ چېرىكباشى ۋە قارۇغچىلار بىلەن تۇرماقتا ئىدى...

ياغى سېپى يېقىنلاپ كەلدى. بۇ ياقتىكى چېرىكلەر قوللىرىدا ھېچ نەرسە يوق، پەرۋاسىز تۇراتتى. ياغى چېرىكلىرى ئالدىدىكى باشلىقلىرىنىڭ باشلامچىلىقىدا يالاڭ قىلىچلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ ھوگا سېلىپ يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇلار قارشى كۈچنى چەيلەپ ئۆتۈپ كەتكۈدەك ھەيۋەتلىك كۈچ بىلەن كېلىپ ئۆزىنى ئۇردى، بىراق قارشىلىرىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان "نەيزە تېمى"غا سوقۇلۇپ نۇرغۇنلىرى دومىلىدى. ھودۇقىقان ياغى ئالتوپىلاڭ بولۇپ تۇرغانىدا، ئارقا سەپ كۈچى ئوخشاش ھەرىكەت بىلەن ئۇرۇندى. پاقلان قوشۇن تۇيۇقسىز ئارقىسىغا يېگىرمە قەدەم چېكىنگەنىدى، ياغى مەھمۇت قوشۇنىنىڭ ئوخشاش "نەيزە تېمى"غا سوقۇلۇپ توختىدى. ئۇلار بۇ ئىككى قېتىملىق سوقۇشتا بەك كۆپ چىقىم تارتىپ چېكىندى، بىرپەس تىن كېيىن ياغى ئاتلىقلىرى قىلىچلىرىنى يالاڭداپ ھوگا-سۈرەن بىلەن ئات سالدى، قۇتلۇق قوشۇنىنىڭ ئاتلىق يېگىتلىرى پىيادىلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ياغىنى توسۇ-ۋېلىشتى، ئاتلىق جەڭ باشلىنىپ كەتتى... چاڭ-توزانلار ئارىسىدا غۇۋا كۆرۈنگەن ئادەملەر ئاتلىق، پىيادە ئېلىشاتتى. قىقاس-سۈرەن قىلىچ-نەيزە ئاۋازلىرى بارغانسېرى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى...

ئارقىسىدىن يارەمگە كۈچ كېلىپ دۈشمەن قايتىدىن قىستاپ كەلدى. قۇتۇلۇق سۈباشى تەييار قوشۇنىغا بۇيرۇق قىلدى. ئۇلار جەڭگە كىرىپ ئاز ئۆتمەي، ياغى ئارقىغا داجىدى. قۇتۇلۇق سۈباشى سەپ بويىچە ئومۇمىي ھۇجۇمغا بۇيرۇق بەردى... "ئۇررا!!" ئاۋازلىرى بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتكەن چېرىكلەرنىڭ كۈچىگە بەۋا كېلەلمىگەن ياغى قېچىشقا باشلىدى. قۇتۇلۇق قوشۇن قوغلاپ ئۇرۇپ، دەرەخلىكتىن ئۆتۈپ بىر ئېدىرغا چىققانىدا، ياغى چېرىكلىرى پىتىراپ كەتتى، قاچقىنى قاچتى، قالغىنى ئەسىرگە چۈشتى. كۈن ئولتۇرۇشقا تېرەك بويى قالغاندا، جەڭ تۈگىدى.

كېيىن مەلۇم بولدىكى، ياغى پەرغانىدىن يەنە بىر تۈمەن چېرىك ئەۋەتىپتىكەن. ئىككى تۈمەنگە قارشى ئىككى تۈمەننىڭ ئۇرۇشى بوپتۇ. قۇتلۇق قوشۇننىڭ يەنە ئىككى تۈمەندىن ئارتۇق چېرىكىنىڭ ئۇرۇشقا قاتنىشىشىغا ھاجەت بولمىدى...

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن قۇتلۇق قوشۇن پەرغانىغا يېقىنلاپ كەلدى. ئالدىدا ھېچنىمىدىن دېرەك يوق. يېزا-كەنتىلەر بوش. ئادەملەر ئۇرۇشتىن قورقۇپ قاچقان ئوخشايدۇ. شەھەرگە ئون بەش چاقىرىمچە يول قالغاندا، بىر يېزا چېتىدە قۇتلۇق سۈباشى قوشۇننى توختىتىشقا بۇيرۇق قىلدى. "ئەھۋال ئېنىقسىز، بايقاپ مېڭىش كېرەك." دېدى ئۇ.

قوشۇن توختاپ، دەم ئالغاچ تەييار تۇردى. بىرھازادىن كېيىن باشلامچى قوشۇن چاپارمىنى كېلىپ، شەھەردىن بىر قىسىم ئادەملەر كەلگەنلىكىنى، "چوڭ باشلىق بىلەن كۆرۈشىمىز" دەپ تەلەپ قىلغانلىقلىرىنى ئېيتتى. قۇتلۇقبەگ ئۇلارنى باشلاپ كىرىشكە بۇيرۇدى.

بىرپەستىن كېيىن، ئوتتۇزدەك ئادەمنى باشلاپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سەللە-تەلپەكلىك، پەشمەت-يەكتەكلىك ھەر خىل ئادەملەر بار ئىدى. ئۇلاردا قورقۇش ۋە ھودۇقۇش كەيپىياتى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار بىر ھويلىنىڭ ئالدىدىكى چىنار تېگىدىكى سۇپىغا ئەدەپ كېلىپ تۇراتتى، قۇتلۇق سۇباشى ھويلىدىن چىقىپ كەلدى. ئۇ ئۇنچە-مەيۇەتلىك بولمىسىمۇ، يېنىدا باشلىق، قاروغچىلار بىللە كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، كەلگەنلەر ئەيمەندى، گايىلىرى بولسا خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى باسالمايتتى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، قېرىنداشلار، ــ دېدى قۇتلۇقبەگ ئوڭ قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ كۇلۇمسىرەپ، ــ قېنى، سۇپىغا ئولتۇرىلى.

ــ بۇ كىشى بىزنىڭ قوشۇنباشىمىز قۇتلۇق سۇباشى بولىدۇ، ــ تونۇشتۇردى ئۇلارنى باشلاپ كەلگەن باشلامچى قوشۇنباشى مەھموت قاداش.

كەلگەنلەر سالام بېرىشتى. گايىلىرى قىزغىن، گايىلىرى سوغۇقراق ئىدى.

ــ كەچۈرگەيلا جانابىي باشلىق، بىز كېچىكىپ كەلدۇق، ــ دېدى بىر ئاقساقال، كېلىشكەن ئادەم ئالدىغىراق چىقىپ، ــ بىز پەرغانە خەلقىدىن ۋەكىل بولۇپ ئۇلۇغ بۇغراخان لەشكەرلىرىنى قارشى ئالغىلى كەلدۇق. ياغى ئاخشاملا قوقەنت تەرەپكە قاچتى. مانا بۇ كىشى، ــ ئۇ يېنىدىكى سالاپەتلىكىرەك بىرىنى كۆرسەتتى، ــ بەھرەمەن بەگ. ئىلگىرىكى پەرغانىلىق ئەمىرىمىزنىڭ ئوغلى بولىدۇ. مانا بۇ كىشى، ــ ئۇ بويى ئېگىز، گەۋدىلىك، قاپقى سېلىقلىق بىرسىنى كۆرسەتتى، ــ دوسمەتبەگ، ئىلگىرىكى لەشكەر باشلىقى... ماۋۇ كىشى شەھرىمىزنىڭ مۆتىۋەر ئۆلىماسى، ــ ئۇ بىر چار ساقال، سەللىلىك

ئادەمنى كۆرسەتتى.

ــ بەك ياخشى. ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ــ قۇتلۇقبەگ ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، ــ دوستلار بىلەن كۆرۈشكەنلىكىمىز ئۈچۈن خۇش بىز. ئۆزلىرىنى تونۇشتۇرمامىلا تاغا؟

ــ پېقىر بىر كەمبەغەل قېرى، "سەمەد" دەپ ئاتىسىلا بولىدۇ.

ــ بۇ تاغام ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ كونا لەشكەر باشلىقى بولۇپ كەلگەن ئادەم، كىشىلەر قەدىرلەيدىغان بوۋاي، ــ دېدى قارا ساقال بىر ئادەم.

ــ ياخشى، بەك ياخشى. ھەممىلىرىگە سالام، دوستلار، قېنى ئولتۇرىلى، ــ قۇتلۇقبەگ ئۇلارنى سۆپىگا تەكلىپ قىلىدى، ئولتۇرۇشتى.

ــ ئۇزاق، قېيىن يوللارنى بېسىپ، جاپالىق جەڭلەر بىلەن كەلگەن بۇغراخان لەشكەرلىرىنى بىزنىڭ خەلقىمىز قىزغىن قارشى ئالىدۇ، ــ دېدى بەھرەمبەگ، ــ سامانى لەشكەرلىرى يېڭىلىپ قاچتى خەلقىمىز خۇش. بىراق...

ــ بىراق، بۇغرا لەشكەرلىرىنىڭ كېلىشى مەقسەتلىرىنى بىز ئوچۇق بىلمەيمىز، ــ دېدى دوسمەتبەگ ۋە بىرئاز توختىۋېلىپ داۋام قىلدى، ــ بىز چەت ياغىنىڭ خەلقىمىزنى ئېزىشىگە قارشى تۇرىمىز. مەيلى ئۇ غەربتىن كەلسۇن، ياكى شەرقتىن كەلسۇن.

ــ شۇنداق، جانابىي لەشكەرباشى، ئۆزگەن، نەمەنگان تەرەپ-لەردە بۇغرا لەشكەرلىرى كىشىلەرگە ئازاپ سالماقتا، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلايمىز، ــ دېدى سەللىك مۆتىۋەر ۋە ئېھتىيات قىلىپ يەر ئاستىدىن قۇتلۇقبەگكە قاراپ قويدى.

ــ بىزنىڭ توغرىمىزدىكى ئاشۇنداق گەپلەرنى كىملەر تاراتـ-

قاندۇ؟ ــ سوردى قۇتلۇقبەگ.

ــ كىم بولاتتى؟ سامانلار ـ دە! ــ دېدى سەمەد ئاقساقال، ــ ئۇلارنىڭ تاراتقان سۆزلىرى جىق: بۇغرالار يەرلىك لەشكەرلەرنى قىرماقتا، شەھەرگە ئوت قويماقتا، خەلقنى تالاپ، خاتۇنلارغا باسقۇنچىلىق قىلماقتا ۋەھاكازا. بىراق بۇ سۆزلەرگە بىزنىڭ ئىشەنگىمىز كەلمەيدۇ.

ــ يوق نەرسىگە ئىشىنىشكە بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئويدۇرما، يالا. كىشى ئەۋەتىپ ئۇ ياقلاردىكى ئەھۋالنى كۆرۈپ تەكشۈرۈپ بېقىشقا بولىدۇ. بۇنىدىن كېيىن پەرغانلىق بىزنىڭ قانداق ئادەملەر ئىكەنلىكىمىزنى كۆرۈۋالىدۇ، ــ قۇتلۇقبەگ ئوچۇق چىراي، سالماقلىق سۆزلىدى.

ــ ئۇنداق ئىشلارنى يوقمۇ دەيلى، ــ دېدى دوسمەتبەگ قورۇنۇپراق، ــ بۇغرا لەشكەرلىرىنىڭ بۇ ياققا كېلىشتىن مەقسەتلىرىنى بىلگىمىز كېلىدۇ. بىزگە ئەلنىڭ ئەركىنلىكى كېرەك. بىراق خەلقىمىز قوشتىن چىقىپ سۆرەمگە چۈشۈشنى خالىمايدۇ...

ــ ئەھۋالنى چۈشەنمەي تۇرۇپ، مەسلىنى بۇنداق قويۇشقا بولمايدۇ، دوسمەتبەگ، ــ دېدى بەھرەم خان ۋە قۇتلۇقبەگكە قاراپ داۋام قىلدى، ــ بۇ كىشى سامانلارنىڭ ئازابىنى كۆپ تارتقان. خەلق ئازادلىقى يولىدا جىق تىرىشقان ئادەم، ــ ئۇ قۇتلۇق سۇباشىغا "كەچۈرسىلە" دېگەندەك ئىپادە بىلەن سۆزلىدى.

كېيىن مەلۇم بولدىكى، دوسمەتبەگ ئەسلىدە يەرلىك خادىملىقنىڭ لەشكەرباشى ئىكەن. سامانلار كەلگەندىن كېيىن ئۇنى ئىشلىتىپتۇ. لېكىن ئۇ سامانلار بىلەن كېلىشەلمەي، تاغقا قېچىپ كەتكەنىكەن. يېقىندا سامانلارنىڭ ئۆز ئەھۋالى بىلەن بولۇپ

قالغانلىقىدىن پايدىلىنىپ، شەھەر تاشقىرىسىدىكى يېزىدا بىر دوستىنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇن كېلىپ مۆكۈپ ياتقانىكەن. ئۇ ئاخشام، سامانلار قاچقاندىن كېيىن بەھرەمخاننى تېپىپتۇ. بۇگۈن باشقا ئاغىنىلىرى بىلەن بۇ يەرگە كەپتۇ. ئۇ بۇغرا قوشۇنىنىڭ كېلىشىگە خۇش بولىسمۇ، بۇغرالار سامانىلارنى قوغلۇۋېتىپ، بۇ ئەلنى بېسىۋالارمىكىن، خەلقنى ئوخشاشلا ئېزەمدىكىن، دەپ ئەندىشە قىلىدىكەن. بۇ توغرىدا بەھرەمخان بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىدا پىكىر ئوخشمايدىكەن.

بەھرەمخان سابىق پەرغانە خانىنىڭ ئوغلى ئىكەن. سامانىلار كەلگەندە، كىچىك بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا تېگىشمەپتۇ. ئۇ چوڭ بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ئەل ئازادلىقىنى ئويلايدىغان، باش قاتۇرىدىغان بوپتۇ. ئۇ يار-بۇرادەرلىرى ئارىسىدا بەزى تەشەببۇسكارلار ئېلىپ بېرىشتىن باشقا ئىلاجى قىلالماپتۇ. كېيىنكى ۋاقىتلاردا قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ قوشۇنى كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، خەلق ئازاد بولىدىغان بولدى، دەپ خۇش بوپتۇ، بىراق بۇغرا قوشۇنىنىڭ كېلىش مەقسەتلىرىنى ئۈچۈق بىلمىگىنى ئۈچۈن دوسمەتبەگنىڭ قارشىلىقىغا قاتتىق بىرنېمە دېيەلمەيدىكەن، لېكىن، قاراخانىلار بۇ ئەلگە چوقۇم ياخشىلىق ئېلىپ كېلىدۇ، دەپ ئىشىنىدىكەن.

بۇگۈن بۇ يەرگە كەلگۈچە يولدا بۇ ئىككىسى خېلى تالىشىپتۇ. دوسمەتبەگ "بىرى كەتسە بىرى كېلىدۇ، ھەممىسى تالا مۇشۇكى، ئىشەنگىلى بولمايدۇ." دەيدىكەن. بەھرەمخان "قارىغا گەپ قىلماسلىق كېرەك. ئۇلار ھەم قېرىنداش، ھەم دىنداشلىرىمىز، ياخشى بولىدۇ" دەيدىكەن. ئاۋۇ مولىلام "بۇغرالار كېيىنرەك

مۇسۇلمان بولغان خەلق. ھەي، دېنىمىز قانداق بولاركىن؟!» دېيتۇ-
سەمەد بوۋاي "سانىسىمای سەككىز دېمەيلى، ئاڭلىشىمىزچە بۇغرا-
خانلار خەلقىگە ياخشىلىق قىلىۋاتار ئىمىش. سامانىلار ئۇلارغا قارشى
بولدى. شۇڭا ئۇلار قارشى تۇردى. سامانىلارنىڭ ياغىسى بولغانلار
بىزنىڭ دوستىمىز بولىدۇ. شەك كەلتۈرمەسلىك كېرەك" دەپتۇ.
ئۇلار قارشى ئالغىلى كەپتۇ. لېكىن، ئاشۇنداق ھەر خىل قاراشلار
بىلەن: ئىشىنىش-ئىشەنمەسلىك، ئەندىشىلەر بىلەن كەپتۇ. قارشى
ئالغىلى كەلگىنىگە قارىغاندا، ھەر ھالدا ياخشى نىيەت بىلەن
كەلگەن ئوخشايدۇ.

— سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلەردىكىنى ئېيتقانلىرىڭلار ياخشى، — دېدى
قۇتلۇق سۈباشى، — بۇ ياقلاردا خەلقنىڭ ھالى قانداق، ياغى
نېمىلەرنى قىلدى، كىشىلەر بىزدىن نېمىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ؟ مۇشۇ
خىل ئەھۋاللارنى بىلىش بىز ئۈچۈن مۇھىم. بۈگۈن ھەربىرلىرىنىڭ
ئېيتقانلىرىدىن مەلۇم بولدىكى، كىشىلەر بىزنى قارشى ئالغىنىدىن
باشقا، بەزى گۇمانلىق ۋە ئەندىشىلىك قاراشلارمۇ بار ئىكەن. بۇ،
بىزنى چۈشەنمەسلىك ۋە سامانىلارنىڭ ئىغۋالىرىدىن بولسا كېرەك.
مەن قاراخانىلار خانىدانلىقىنىڭ بىر قوشۇنباشى بولۇش ئورنۇم
بىلەن ئۈچۈق ئېيتايكى، بىز بۇ ياقتا يەر كېرەك بولۇپ قېلىپ،
ياكى باشقىلارنى ئېزىش ئۈچۈن كەلمىدۇق. سىلەرنى ئەزگەن،
بىزگىمۇ باسقۇنچىلىق قىلغان ئورتاق ياغىمىز سامانىلارنى يوقاتقىلى،
بۇ جايلاردىكى قېرىنداشلارنى قۇتقۇزغىلى كەلدۇق. مۇشۇ ئىش
تۈگىگەندىن كېيىن، بىز قايتىپ كېتىمىز. بىزنىڭ خاقانىمىز سۈتۈق
بۇغراخان بىزگە "ياغىنى يوقىتىش، قېرىنداشلارنى قۇتقۇزۇش
كېرەك. ئۇلار لەشكىرىي، مەمۇرىي ئىشلىرىنى ئۆزلىرى باشقۇرسۇن،

خەلقنىڭ ھېچ نەرسىسىگە تەگمەسلىك كېرەك" دەپ كۆرسەتكەن. بىز شۇنداق قىلماقتىمىز. يولدا ــ ئوش، ئۆزگەندە شۇنداق قىلدۇق. ئۇ جايلارغا ئۆزلىرىدىن خان، لەشكەرباشى تەيىنلەنىدى. يەرلىك چېرىكلەردىن "قاداش قوشۇن" قۇرۇلدى. دىن توغرىسىدا ئەندىشە بولۇشى پۈتۈنلەي ئورۇنسىز. ئۇلۇغ ئىسلام دىنى سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئورتاق دىنىمىز. ئىسلام دىنى بىزنىڭ دۆلەت دىنىمىز. بىز بۇ ياقتىكى قېرىنداشلارنى قوشتىنمۇ، سۆرەمدىنمۇ قۇتقۇزغىلى كەلدۇق. ئىشىمىز تۈگمىگەندىن كېيىن قايتىپ كېتىمىز. سىلەر ئۆزەڭلارنى ئۆزەڭلار باشقۇرسىلەر. ئەگەردە سىلەرنىڭ باشلىرىڭلارغا چەتنىڭ كالتىكى كېلىپ تېگىدىغان بولسا، سىلەرنىڭ تەلىپىڭلار بولسا بىز يەنە كېلىمىز. بىزنىڭ ئۇلۇسىمىز بىر، تىلىمىز بىر، دىنىمىز بىر، بىز بىرلىكتە ياغىغا قارشى كۈرىشىمىز كېرەك...

قۇتلۇقبەگنىڭ سەمىمىي، ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ئېيتقان سۆزى ئۇلارغا تەسىر قىلدى سەھەد بوۋاي "قانداق، دېمىدىمۇ" دېگەندەك قىلىپ ساقاللىرىنى سىلاپ كۈلۈمسىرەپ يەر ئاستىدىن ئاۋۇ ئىككىسىگە قاراپ قويدى.

ــ ئاكىمزىنىڭ بۇرادەرلەرچە سەمىمىي سۆزلىرى بىزنىڭ كۆڭلىمىزنى يورۇتتى، ــ دېدى بەھرەمخان ئەركىن قىياپەتتە، ــ بىزنىڭ بۇغراخانلاردىن كۈتكىنىمىزنىڭ ئۆزى جانابلىرى ئېيتقاندەك ئىدى. بىز بەك رازى، جان-دىلىمىز بىلەن بۇغراخانلارنى قارشى ئالىمىز. بىزنىڭ ئورۇنسىز گۇمانلىرىمىز ئۈچۈن كەچۈرگەيلا قوشۇنباشى قۇتلۇقبەگ جانابلىرى.

ــ بىزنىڭ ئارىلىرىمىزدا كەچۈرۈش-كەچۈرمەسلىك دېگەن گەپ يوق. تىلىكىمىز، يولىمىز بىر.

www.uyghurkitap.com

— خەلقىمىزنىڭ ھالى يەنە نېمە بولار، دېگەن ئەندىشە مېنى ئورۇنسىز ئويغا سالغان، — دېدى دوسمەتبەگ ئۆزىدە يەڭگىلىك ھېس قىلىپ، — مەن لەشكىرىي ئادەم، كۆڭلۈمدە بارىنى ئېيتىتىم، كۆڭلۈم ئايدىڭلاشتى. بەھرەمخانىنىڭ سۆزىگە قوشۇلىمەن. بىز بىرلىكتە كۈرەش قىلىشقا تەييارمىز.

— مانا، گەپنىڭ ئوڭى مۇنداق بولىدۇ-دە، دوسمەتبەگ، — دېدى بوۋاي، — بۇغراخانلار ئۆزى ئۈچۈن ئەمەس، بىز ئۈچۈن جان تىكىپ بۇ ياقلارغا كەلگەن تۇرسا بىز ئەلۋەتتە ئىككى قوللاپ قارشى ئېلىشىمىز كېرەك-تە؟

— بىز قايتىپ شەھەر خەلقىنى خاتىرجەم قىلساق، ئۆزلىرىنى پەرغانە بوسۇغىسىدا خەلق بىلەن بىللە قارشى ئالىمىز، — دېدى بەھرەمخان خۇشال بولۇپ.

— خوپ، شۇنداق بولسۇن. بىز ئەتە كەچكە يېقىن يېتىپ بارىمىز، — دېدى قۇتلۇقبەگ.

پەرغانىلىقلار خۇشال-خۇرام قايتىشتى.

ئەتىسى تاڭ ئېتىش بىلەنلا، ئادەمسىز جىمجىت كەنت تىلغا كەلدى. ئاۋال يېقىن مەسجىدتە مەزىنىنىڭ ئەزان ئېيتقان ئاۋازى ئاڭلاندى، كىشىلەر خاتىرجەم نامازغا مېڭىشتى. كاتەكىلەردىن چىقىرىلغان توخۇلار قاقىلداشقا، خورازلار قىچقىرىشقا باشلىدى.

قۇتلۇقبەگ ئورنىدىن قوپۇپلا بۇ ئەھۋالغا ھەيران قالدى.

— ئەجەب ئىش. ئىككى كۈندىن بېرى كەنتتە ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمىگەنىدى، تۈيۈقسىز جانلىنىپ كەتتىغۇ؟! — سورىدى ئۇ تالادىن كىرىپ كەلگەن قاروۇغباشىدىن.

— سامانلارنىڭ ئىغۋالىرى بىلەن كەنتتىكى ئادەملەر قاچقىنى

قېچىپ، مۆككىنى مۆكىكەن ئىكەن. تۇنۇگۈن بەھەرەمخانىلار بىرنەچچە كىشىنى قالدۇرۇپ كېتىپتىكەن. ئۇلار خەلقە چۈشەندۇرۇپتۇ...

ــ ھە، مۇنداق دەڭ. تۇنۇگۈنكى ئۇچرىشىشىمىزنىڭ نەتىجىسى بوپتۇ دەڭ؟

بىرەر ئاش پىشىمدىن كېيىن كەنتتىن ئارقا-ئارقىدىن ئەر-خاتۇن، ياش-قېرى كىشىلەر قوشۇن تۇرغان جايغا كېلىشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدا نان، چاي، تۇخۇم، گۈلە-قاق، ياڭاق، مېغىز... ھەممىسى بار ئىدى. ئۇلار چېرىكىلەر بىلەن خۇشال ئامانلىشىپلا، ئۇنىمغىنىغا قويماي ئەرسلىرىنى بېرەتتى، قىزغىن پاراڭلىشاتتى ۋە ھەر خىل سوئاللارنى سوراتتى. سامانىلارنى تىللاپ تۇرۇپ شكايەت قىلاتتى.

قۇتلۇقبەگ تۇرغان ھويلىغا بىر بوۋاي باشلىق ئۇندەك كىشى كېلىپ ھال سورىدى. ئۇلار بىر چۆگۈن سۈتلۈك چاي، بىر داستخان نان ۋە بىر قوي ئېلىپ كېلىشكەنىكەن، بىللە ئولتۇرۇپ پاراڭلاشقاچ چاي ئىچتى. كەلگەنلەر خۇشال، رازى قايتىشتى.

ئەتىسى نامازدىگەر دېگەندە قۇتلۇق سۈباشى پەرغانىغا يېتىپ كەلدى، باشلامچى قوشۇنىدىن كېيىن قۇتلۇقبەگ شەھەرگە يېقىن كەلگەندە، بەھەرەمخان، دوسمەتبەگ باشلىق شەھەر خەلقى قىزغىن قارشى ئالدى. خەلق توپىدىن "خۇش كەلدىڭىز"، "بۇغرا لەشكەر ئامان!" دېگەن ئاۋازلار ۋە ناغرا-سۇنايىنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئۇچ كۈندىن كېيىن سۇتۇق بۇغراخان يېتىپ كەلدى. پۈتكۈل شەھەر خەلقى دېگۈدەك شەھەردىن بەش چاقىرىمچە جايغا چىقىپ

www.uyghurkitap.com

هۇرمەت بىلەن قارشى ئالدى. كۈن قايرىلىپ پېشىن بولغاندا، بۇغراخان ئاتلىق بەھرەمخان ۋە دوسمەتبەگنىڭ ھەمراھلىقىدا (ئۇلار ئالدىنقا بارغان) يېقىن كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. خەلقنىڭ قارشى ئېلىش ئاۋازلىرى ياڭرىدى. بىرمۇنچە يۇرت مۆتىۋەرلىرى، ئاقساقاللار كېلىپ كۆرۈشتى. بۇلار ئارىسىدا سەمەد بوۋايمۇ، ھېلىقى موللامۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆرۈشۈشنى كۈتۈپ تۇرغان قۇتلۇقبەگ بۇغراخان بىلەن ئامانلاشتى. بۇغراخان قارشى ئالغۇچى ئاممىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتكەندە كىشىلەر كەينى-كەينىدىن "خۇش كەلدىڭىز بۇغراخان"، "بوغراخان ئامان!" دەپ توۋلىشىپ تۇردى. ناغرا-كانايلار ئاۋازلىرى يىراق-يىراقلارغىچە ياڭرايتتى. بۇغراخان ئاممىغا ھۇرمەت بىلدۈرۈپ ئۆتۈپ، ئاتلىنىپ شەھەرگە مېڭىپ كەتتى...

سۈتۈق بۇغراخان پەرغانىغا كېلىپ ئۈچىنچى كۈنى پەرغانە شەھىرىدىكى ئىناۋەتلىك كىشىلەرنىڭ مەسلىھەت مەجلىسىنى ئاچتى. مەجلىسكە يۇرت كاتتىلىرىدىن، ئاخۇن ئۆلىمالاردىن باشقا، ئاددىي پۇقرالار بولۇپ ئۈچ يۈز ئەتراپىدا كىشى قاتناشتى.

مەجلىستە بۇغراخان پەرغانە خەلقىنىڭ قىزغىن قارشى ئالغانلىقلىرى ئۈچۈن رەھمەت ئېيتقاندىن كېيىن، بۇ قېتىمقى يۈرۈشنىڭ مەقسىتىنى ئېنىق، تەپسىلىيرەك سۆزلىدى. ئۇ پەرغانە خەلقىنىڭ باشقا جايلاردىكى خەلقلەر بىلەن بىللە قاراخانىلار قوشۇنىغا يارەملىشىپ، بىرلىكتە كۈرەش قىلىپ، سامانىلارنىڭ ئەزگۈچى ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ، خەلقنىڭ ئۆز ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشقا چاقىردى. ئاخىردا بۇغراخان بەھرەمخاننى پەرغانە ئەمىرلىكىگە، دوسمەتبەگنى لەشكەر باشلىقلىقىغا تەيىنلەش پىكرىنى ئوتتۇرىغا

قويدى. مەجلس قاتناشچىلىرى قىزغىن چاۋاكلار بىلەن قوشۇلدى. ئاندىن بوز يەكتە سۈتۈق بۇغراخان نامىدىن يېزىلغان تەبىنلەش پەرمانىنى ئوقۇپ ئۆتتى.

مەجلىس ئاخىرىدا بەھرەمخان ۋە دوسمەتبەگلەر سۆز قىلىپ، سۈتۈق بۇغراخاننى ۋە بۇغرا قوشۇنىنى قىزغىن قارشى ئالىدىغانلىقلىرىنى، سۈتۈق بۇغراخاننىڭ رەھبەرلىكىدە سامانىلارنىڭ ئەزگۈچى ھۆكۈمرانلىقىنى يەقتىپ، خەلق ئازادلىقى ئۈچۈن بىرلىكتە كۈرەش قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈردى...

* * *

بۇگۈن بەك ياخشى كۈن بولدى. كۈزنىڭ يېقىملىق ئاپتېپى پەرغانە ۋادىسىنى يەللىق باغرىغا بېسىپ، پەرغانىلىقلارنىڭ پېشانىلىرىگە سۆيمەكتە، پەرغانە قىزلىرىنىڭ شوخ ناخشا سادالىرى سۈزۈك ئاسماندا جاراڭلىماقتا، پەرغانە بۇگۈن باشقىچە خۇش. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەركىنلىكىنى تەنتەنە قىلماقتا، ئۇلۇغ بۇغراخاننى سەمىمىيەت بىلەن قارشى ئالماقتا ئىدى...

شەھەر تېشىدىكى خۇددى تويغا بېزەلگەن قىزدەك گۈزەل بىر مېۋىلىك باغ. قىپقىزىل ئانارلار، ھال-سېرىق ئەتىشاپتۇلار، ياپراق ئارىلىرىدىن ماراپ كۈلۈپ تۇرغان شېرىن ئەنجۈرلەر، تەك باراڭلىرىدا "مانامەن" دەپ ماراپ تۇرغان چىرايلىق ئۈزۈملەر، باراڭلار ئالدىدا، ئېتىز قىرلىرىدا ئېچىلغان ھەر خىل گۈللەر... باغنىڭ كۈزلۈك تەنتەنىسىنى تەبرىكلەپ دەرەخ شاخلىرىدا قۇشلار سايراشماقتا...

تەك ئاستىدا، شوتىلاردا ئۈزۈم ئۈزۈۋاتقان قىزلار، باراڭ كەينىدە ئەنجۈر، ئانار ئۈزۈۋاتقان قىزلار بىلەن تەڭكەش بولۇپ

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ناخشا ئېيتماقتا:

قۇياش چىقتى، نۇر چاچتى،
كۆلدى گۈزەل پەرغانە.
قىز-يىگىتلەر جور بولۇپ،
قوشاق قوشتى مەردانە.

پەرغانىنىڭ قىزلىرى،
ئالما-ئانار يۈزلىرى.
دوستىغا دوست مېھرىبان،
ياغمۇ ئۆچ كۆزلىرى.

ئۆزۈم، ئەنجۈر، ئاناردىن
خىللاپ زەللە تىزىمەن.
قەشقەرلىق يىگىتلەرگە
ئىككى قوللاپ سۇنىمەن.

ھەي قارلىغاچ، قارلىغاچ،
ئوڭ دولامغا قونىڭچۇ.
ئۇلۇغ بۇغرا ئاتامغا
مەندىن سالام ئېيتىڭچۇ.

دولىسىدىكى ئۆزۈم شىڭگىللىرى سېلىنىۋاتقان سېۋەتنى ئاۋايلاپ ئۆتۈپ تۇرغان يىگىتلەر ئۆزۈمچى-ناخشىچى قىزلارنىڭ پەيزىگە زوق-لىنىپ كۈلۈمسىرەپ قارىشاتتى. بارلىق ئاستىدىكى شوتىدا ئوڭ-سول،

يۇقىرى-تۆۋەن تولغىنىپ تۇرغان قىزلارنىڭ ئۇزۇن ئۆرۈمە چاچلىرى بېلىدە ئويناپ، ئەتلەس كۆڭلەكلەرنى يەلپۈپ تۇراتتى. ناخشىدىن كېيىن قىزلارنىڭ چاقچاقلىرى، كۈلكە ئاۋازلىرى باغدا جاراڭلىدى. قارىمۇتۇق كەلگەن، خۇمار كۆز بىر قىزنىڭ شوتىسى تۆۋىدە سېۋەت تۇتۇپ تۇرغان بىر قاۋۇل يىگىت، قىزنىڭ كۈلگۈنچەك-ئويناق سىياقىغا ھۇزۇرلىنىپ قارايتتى. قارىغانچە ئۇنىڭ يۈرىكى دولقۇنلىناتتى. قىز ھەر قېتىم سېۋەتكە ئېگىلگەندە، كۈلۈپ تۇرغان خۇمار كۆزلىرىنى يىگىتكە تاشلايتتى. يىگىت ھودۇقۇپ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي، كۈلۈمسىرەش بىلەلا جاۋاب قايتۇراتتى. بىراق، ناخشىدا قىز قەشقەر يىگىتلىرىنى ئاغزىغا ئالغاندا، ئۇ يۈزىگە سوغۇق سۇ سەپكەندەك بىلىنىمەس ئەندىكىپ قىزغا سەپسالدى. قىز يىگىتتىكى بۇ كۈنچىلىك بىخىنى سەزدى بولغاي، ئۇنىڭغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلدى:

— مەستان يىگىت، سىزگە نېمە بولدى؟ — دېدى ئۇ كۈلكە ئارىلاش ۋە قولىدىكى بىر تال ئۈزۈمنى شىڭگىلىدىن ئېلىپ دېدى، — مانا قارا، پەرغانىنىڭ مۇناقىسىنى، تىلىڭمۇنى يېرىۋەتمىسە ھېساب ئەمەس، ئېچىڭا ئاغزىڭمۇنى، — ئۇ قولىدىكى ئۈزۈمنى يىگىتنىڭ ئاغزىغا تاشلىدى، — قانداق، تاتلىقمىكەن؟

— تاتلىقكەن، بەك تاتلىقكەن، تىلسم سەككىز پارچە بولۇپ كەتتى، — دېدى يىگىت كۈلۈپ، — يەنە بىرنى، — ئۇ ېېشىنى يۇقىرىغا سوزۇپ ئاغزىنى ئاچتى.

— ناخشا ئېيتىپ بەرسىڭمۇ، بېرىمەن.

— قايسى ناخشىنى؟

— قايسىسىنى بولاتتى. ھېلىقى...جانان... دېگەن ناخشىنى-دە.

ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى www.uyghurkitap.com

ـــ ئۇنى بۇ يەردە ئېيتقىلى بولامدىغان؟ قارىغا، ئاۋۇ قىزلارنى...

ـــ ها، ها، ها!...

قىزلارنىڭ باراڭلىشىنى بىر ئالغان كۈلكە ئاۋازى كۆتۈرۈلدى. ئۇلار ئېگىلىپ تېلىقىپ كۈلۈشەتتى. ئارقىدىكى شۆتىدا تۇرغان قىزلاردىن بىرسى بېيىت بىلەن چاقچاق قىلدى:

مەردانەخان خۇمارىكۆز،
يارىڭنى قىلما خىجىل.

كۈلكە: ها، ها، ها!...

سول ياقتىكى قىزلاردىن بىرى ئېيتى:

شۇنچە بىخىل بولامسەن،
يار ساڭا بولسا ئىجىل.

يەنە كۈلكە: ها، ها، ها...

مەردانە يۈزلىرى قىزىرىپ تەتۈر قاراپ تۇرۇۋالدى. يىگىت ئۇيالغىنىدىن نېمە قىلىشنى بىلەلمەي تۇراتتى، بىر ئەر كىشىنىڭ توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

ـــ ھەي قاۋۇل، چاپسان بول!

قاۋۇل ئۆشنىسىدىكى ئۇزۇم تولغان سېۋەت بىلەن باراڭدىن چىقتى. ئۇ بىرىپ سېۋەتنى پېشايۋانىنىڭ سۈپىسىغا قويدى. ئۇ يەردە قاۋۇلنىڭ بوۋىسى سەمەد ئاقساقال يېنىدىكى سېۋەتلەردىن ئۇزۇم تاللاپ بىر سېۋەتكە قاچىلاۋاتاتتى.

ـــ نېمە شۇنچىلىك كېچىكتىڭ؟ قېنى سېۋەتنى يېقىنراق ئەكىل.

ـــ ھە، ھە... مانا بۇ ئۇزۇملەر ياخشى خىللاپ ئۇزۇلگەن. كىم

ئۇزگەن ئۇزۇم بۇ؟ — بوۋاي چوڭ شىگىل مۇناقى ئۇزۇملەرنى سېۋەتتىن ئالغاچ سۆزلەيتتى.

— مەردانە.

— ھە، مەردانە، شۇڭا كېچىكىپ قالدىم دېگىنە؟ بوپتۇ، ئاۋۇ سېۋەتلەرنى بېرى تارتقىنا.

قاۋۇل ئەنجۇر سېلىنغان سېۋەتنى بوۋىسىنىڭ ئالدىغا سۈردى. بوۋاي ئۇزۇم قاچىلانغان سېۋەتنىڭ ئۈستىنى ئۇزۇم يايراقلىرى بىلەن ئاۋايلاپ يايقاندىن كېيىن، يەنە بىر بوش سېۋەتكە ئەنجۇر قاچىلىغىلى تۇردى. ئۇ قاۋۇلنىڭ ياردىمى بىلەن شەرۋەتلىرى تېمىپ تۇرغان سېرىق ئەنجۇرلەرنى كىچىكرەك يالپاق سېۋەتكە، ھەر قەۋىتىگە ئەنجۇر يايرىقى قويۇپ تىزىپ چىقتى. ئۈستىنى يەنە ئەنجۇر يايرىقى بىلەن يېپىپ، سېۋەت ئۈستىنى پىچان بىلەن باغلاپ قويدى.

بىر يېگىت چوڭ بىر سېۋەت ئانار ئەكەلدى.

— ھەببەللى، مانا بۇ ياخشى ئانار ئىكەن. تاتلىق ئانار. ئىككىلار ماۋۇ سېۋەتكە ياخشىسىدىن خىللاپ قاچىلاڭلار، — بوۋاي يېنىدىكى چەينەكتىن چىنىگە كۆك چاي قۇيۇپ ئىچىشكە باشلىدى.

شۇنداق قىلىپ بىر سېۋەت ئۇزۇم، بىر سېۋەت ئانار، بىر سېۋەت ئەنجۇر تەييارلىدى.

سەمەد بوۋاي پەرغانە شەھىرىنىڭ چېتىدىكى بىر چوڭ باغلىق ھويلىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېشەكتىن چۈشتى. ئۇ ئېشەكنى قاۋۇلغا بېرىپ، قوۋۇق ئالدىدىكى قارۇغچىلاردىن ئىچكىرى كىرىپ بۇغراخان بىلەن ئۇچرىشىشنى ئىلتىماس قىلغانىدى، قارۇغچى چېرىكلەر كىرگۈزمىدى، "بالىلار، سىلەر مېنى كىرگۈزۈڭلار. ئۇلۇغ بۇغراخاننى

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلار تور بېكىتى

ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈشۈم كېرەك" دەپ چۈشەندۈرەتتى بوۋاي قارۇغچى چېرىكلەرگە.

باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پىشايۋانلىق سارايدىن چىققان ئەركىن قوۋۇق ئالدىدا قارۇغچى چېرىكلەر بىلەن تاكالىشىۋاتقان بوۋايىنى كۆرۈپ ئۇ يەرگە كەلدى. "نېمە گەپ؟" دەپ سورىدى ئۇ قارۇغچىدىن. قارۇغچى جاۋاب بەرگۈچە بوۋاي سۆزلەپ كەتتى:

ــ مانا قارا‌ڭ ئوغلۇم. مەن بۇغراخاننى كۆرنىمەن دېسەم، بۇلار كىرگۈزمەيۋاتىدۇ. مەن چوقۇم كۆرۈشۈم كېرەك. سىزنى مەن تونۇيمەن. بۇ بالىلارغا بۇيرۇق بېرىشىڭىزنى سورايمەن.

ئەركىن پاكىز قېرىنىغان بۇ ئاقساقالغا سەپسالدى. بوۋايدا سەمىمىيەت سېزىلىپ تۇراتتى. ئارقىدا بىر كىشىكەن يىگىت بىر قولىدا دولىسىدىكى سۈيۈتىنى تۇتۇپ، بىر قولىدا ئىككى سۈكەن ئارتىلغان ئېشەكنى تۇتۇپ تۇراتتى.

ــ ئاۋۇ يىگىت سىزنىڭ كىمىڭىز بولىدۇ؟ ــ سورىدى ئەركىن يىگىتكە قىزىقىپ.

ــ بۇ مېنىڭ نەۋرەم، ئېتى قاۋۇل، بىلەمسىز ئوغلۇم، مەن مانا مۇشۇ نەۋرەمنى بۇغراخانغا تۇتقىلى كەلدىم. ئۇنىدىن كېيىن بۇلار ئۆز بېغىمدىن چىققان مېۋىلەر. پەرغانىنىڭ مېۋىلىرى سىلەرنىڭ قەشقەرنىڭ مېۋىلىرىدىن قېلىشماس دەيمەن. مېنى كىرگۈزۈڭ ئوغلۇم، مەن كىرىپ بۇغراخان بىلەن كۆرۈشەي.

ئەركىن بوۋاينى ئوغلى بىلەن باشلاپ كىردى. بوۋاي قوۋۇقتىن كىرىپلا ئېشەك ئۇستىدىكى سۈكەندىن سېۋەتلەرنى ئېلىشقا باشلىدى، قاۋۇل ياردەملەشتى. بىر چېرىك ئېشەكنى چەتكە ئېلىپ كەتتى. بوۋاي كىچىك سېۋەتنى، قاۋۇل، يەنە بىر چېرىك ئىككى چوڭ

سېۋەتنى كۆتۈرۈپ ئەركىنىڭ كەينىدىن مېڭىشتى. بوۋاي قىزىل ياغلىقىغا مەھكەم ئورالغان ئۈزۈن بىرنېمىنى قولتۇقىغا چىڭ قىسۋالغانىدى.

ئەركىن بوۋايىنى ئەۋرىسى بىلەن سارايىنىڭ ئالدىدىكى بىر تەرىپىنى ئۈزۈملۈك باراڭ يېپىپ تۇرغان سۈپىغا تەكلىپ قىلدى. بوۋاي گىلەمدە ئولتۇرۇپ قولتۇقىدىكى ئوراقلىق نەرسىنى ئاۋايلاپ يېنىغا قويدى ۋە دۇئا قىلدى. ئاندىن باراڭ تېگىدە ساڭگىلاپ تۇرغان ئۈزۈم شىڭگىللىرىگە قارىۋالدى-دە، "ھە، مېنىڭ ئۈزۈملىرىمگە يەتمەيدىكەن" دېدى ئىچىدە ئۆزىچە ماختىنىپ.

سۈتۈق بۇغراخانىڭ مەخسۇس بىتىكچىسى بوز يىگىت (ئۇ، ھازىر مۇشۇ خىزمەتتە ئىدى) سارايدىن چىقىپ بوۋايغا ھەيران بولۇپ قارىدى، كېلىپ سالاملاشتى.

— بۇ ئاتا بۇغراخان بىلەن كۆرۈشكىلى كەپتۇ، ماۋۇ نەۋرىسىنى خانغا تۇتىدىكەن، — دېدى ئەركىن بوز يىگىتكە، — كۆردىڭىزمۇ؟ ئەجەب قاۋۇل يىگىت، ئېتىمۇ "قاۋۇل" ئىكەن، — ئۇ بوۋاينىڭ يېنىدىكى قىزىل لاتىغا ئورالغان نەرسىنى ئىملاپ قويدى.

بوز يىگىت سۈپىنىڭ لېۋىدە ئولتۇرغان قاۋۇلنىڭ يېنىغا كەلگەن ئىدى، يىگىت ھۆرمەت قىلىپ ئورنىدىن قوپتى. بوز يىگىت قاۋۇلنىڭ ياشلىق كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان، كېلىشكەن يوغان بەستىگە، ئەمدى خەت تارتىپ چىققان بۇرۇتىغا دىققەت بىلەن نەزەر سالدى.

— چېرىك بولامسەن؟

— بولىمەن.

— نېمىشقا؟

— يۇرتۇمنى، ئېلىمنى قوغدايمەن.

www.uyghurkitap.com

ـــ بەللى، يارايدۇ، كۆردىڭىزمۇ مەزموتلۇقىنى، ـــ دېدى ئوڭكن، قاۋۇلغا زوقى كېلىپ.

ـــ خېلى كۆچۈك بار ئوخشايدۇ، ـــ دېدى بوز يىگىت، كېيىن سىناپ كۆرمەك بولدىمۇ، ياكى زوقلانغانلىقتىنمۇ، يىگىتنىڭ دولىسىغا بىر مۇشت ئۇرغانىدى، يىگىت تۇيۇقسىز تەككەن مۇشتنىڭ كۈچى بىلەن دەلدۇگۇنۇپ، ئارقىغا داجىپ سۇپىغا ئولىتۇرۇپ قالدى. ئۇ ئىزا تارتىپ بوۋىسىغا قارىغانىدى، بوۋاي بىر كۆزىنى قىسىپ قويدى. قاۋۇل تۇكۇلۇپ كېلىپ بوز يىگىتنى دەس كۆتۈرۈۋالدى-دە، پىرقىرىتىپ يەرگە ئاتتى. ئەمدى ساراينىڭ پېشايۋىنىغا چىققان سۈتۈق بۇغراخان قاۋۇلنىڭ بۇ شىردەك كۈچىگە قايىل بولدى ۋە يەردە دومىلاپ ياتقان بوز يىگىتكە قاراپ كۈلدى.

ـــ يارايسەن، كۆچۈك بار ئىكەن، ـــ دېدى بوز يىگىت قوپۇپ چاپانلىرىنى قېقىپ، ـــ ماۋۇ بىزنىڭ يىگىتىمىز بىلەن بىر چېلىشىپ باقامسەن؟ ـــ ئۇ نېرىراقتا تۇرغان بەستلىك بىر قاروغچى چېرىكىنى كۆرسەتتى.

ـــ مەيلى، ـــ دېدى قاۋۇل ۋە بەلباغ، يەكتىكىنى يېشىپ سۇپىغا، بوۋىسىنىڭ يېنىغا تاشلاپ بىلەكلىرىنى تۇردى. چېرىكمۇ تەييارلىنىپ، ئىككىسى چېلىشقا چۈشتى. بىر-بىرىنى سىناپ ئازراق چۆگىلىگەندىن كېيىن، چېرىك ھۇجۇم قىلىپ قاۋۇلنىڭ بېلىدىن تۇتتى-دە، ئوڭ پۇتى بىلەن يۆگەپ چىماق سېلىپ قاۋۇلنى يىقتتى.

ـــ ھېساب ئەمەس، ـــ دېدى قاۋۇل قوپۇپ، ـــ مەرت چېلىشچى چىماق سالمايدۇ. بىز پەرغانىچە چېلىشىمىز.

ـــ ھە، بولىدۇ، كۆتۈرۈپ تاشلاش. قەشقەرچە چېلىشمۇ شۇنداقمۇ؟ قېنى باشقىدىن، ـــ دېدى ئەركىن. ئۇلار كېلىپ بەل

تۆتۆشۈپ، بىرپەس تۆتۆشۈپ، بىرپەس چۆگىلەشكەندىن كېيىن چېرىك ئوك يامىشقا ئالماق بولغانىدى، قاۋۇل پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ چېرىكنىڭ بېلىنى قورۇپلا "ياتېلى" دەپ كۆتۈرۈۋالدى ۋە پىرقىرىتىپ كېلىپ، ئوك پۈتى بىلەن ئېلىپ ئاتتى. چېرىك ئوڭدىسچە يەرگە چۈشۈپ ئىككى دومىلىدى. ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ چاۋاك چېلىشتى. نەۋرىسىگە مەغرۇرلانغان بوۋاي كۈلۈم-سىرەپ ساقلىنى سىلىدى. بوز يىگىت بوۋايىنىڭ يېنىدىكى ئوراقلىق نەرسىگە قارىدى-دە، يەنە بىر چېرىكنىڭ قىلچىنى بۈغۈرۈۋېلىپ يىقىلغان چېرىككە تاشلاپ بەردى. بوۋايمۇ ئىككىلەنمەي ئوراقلىق قىلچىنى سۈغۈرۈۋېلىپ قاۋۇلغا تاشلاپ بەردى. ئۇلار خېلى ئۇزاق قىلچىلىشىپ، ئاخىر ماھىر قىلىچۋاز قاۋۇل قاتتىق بىر قىلىچ ئۇرغانىدى، ئۇنىڭ قىلىچى چېرىكنىڭ قىلىچىنى ئىككىگە بۆلۈۋەتتى. چېرىك باش ئەگدى.

— يارايدۇ، پالۋان يىگىت! — دېدى بۈغراخان پېشايۋان پەلەمپىيدىن چۈشۈپ كېلىۋېتىپ، — قىلىچىمۇ ئېسىل ئىكەن، قانداق بوز يىگىت، كۆچى بارمىكەن؟

— ۋايجان، سىزدەك كۆچى بار ئىكەن، مەندەكىدىن ئونىنى قاتلاپ سالىدىغان پەيلى بار، ھەزرىتى ئېلىدىن قېلىشمايدىغان ئوخشايدۇ. نېمىدېگەن چەبدەس قېلىچۋاز دېمە، — دېدى بوز يىگىت.

— يوقسۇ، ئوغلۇم، ئالىلانىڭ ئاددىي بەندىلىرىنى جانابي ھەزرىتى ئېلىغا سېلىشتۇرۇشقا بولمايدۇ. بۇنىڭ ئازراق كۆچى بولغان بولسا، بۇمۇ ئاللانىڭ ئىلتىپاتى. قىلىچۋازلىق ئاتا كەسپى، — دېدى سەمەد بوۋاي يېنىدىكى يەكتەك، بەلباغلارنى نەۋرىسىگە

www.uyghurkitap.com

تاشلاپ بېرىپ.

بۇغراخان قىزىقىپ بوۋايغا قاراپ تۇراتتى، ئەركىن:

ــ بۇ بوۋاي ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشكىلى كەلگەنىكەن، ماۋۇ بالا نەۋرىسى ئىكەن، ــ دېدى.

بوۋاي ئالدىراپ سۆپىدىن چۈشۈپ تازىم قىلدى:

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۈم، ئۇلۇغ بۇغراخاننىڭ ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن بولغاي!

ــ رەھمەت، ئولتۇرسىلا، ــ سۈتۈق بۇغراخان بوۋايىنى سۆپىگە تەكلىپ قىلدى، ــ ھە، بىز كۆرۈشكەن، تونۇش بىز. سەنمۇ ئولتۇر يېگىت، كەل، تارتىنما.

قاۋۇل قىلىچنى بوۋىسىغا بەردى. بوۋاي يېڭى بىلەن قىلىچنىڭ پارقىراق سېپىنى سۈرتۈپ، يەنە لاتىغا ئوراپ قويدى.

ــ ئۆزلىرىنىڭ قوشۇن تارتىپ كېلىپ بىز پەرغانىلىقلارنى زالىم ياغىنىڭ زۇلمىدىن خالاس قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن پۈتكۈل ئەل خۇشال، ــ بوۋاي قوپۇپ تازىم قىلىپ يەنە ئولتۇردى، ــ شاش، قوقەنت، سەمەرقەنت، يەنە بۇخارا، غەزنە، ھېرات... قىسقىسى، پۈتكۈل خەلق ئۆزلىرىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتمەكتە.

ــ پەرغانە خەلقىنىڭ ھۆرمىتىگە ھەشقاللا. بىز داۋاملىق ئىلگىرىلەيمىز، بۇ بىزنىڭ بۇرچىمىز.

سۆپىغا داستىخان، مەزە قويۇلۇپ چاي قۇيۇلدى. قاۋۇل تارتىنىپ پىيالىنىمۇ قولىغا ئالالماي ئولتۇراتتى. بەلبېغىنىڭ ئۇچى بىلەن پېشانىسىدىكى تەرنى ئېرتەتتى ۋە خىجالەت بولۇپ، يەر ئاستىدىن بوز يېگىتكە قاراپ قوياتتى. بوز يېگىت ئۇنىڭغا كۈلۈپ كۆز قىسىپ قويغاندىن كېيىن بىرئاز كۆڭلى تىنچىدى. لېكىن ئۇ يەنە قورۇنۇپ

ئولتۇراتتى.

ــ ئۇلۇغ خاقان بۇغراخان بىلەن كۆرۈشكەنلىكىم ئۈچۈن زىيادە خۇرسەنمەن، ــ بوۋاي ئولتۇرغىنىچە ئازراق ئالدىغا ئېگىلىپ قويدى، ــ ئېغىز تېگەرمىكىن دەپ ئۆز بېغىمزىنىڭ مېۋىسىدىن ئازراق ئالغاچ كەلدىم، ــ بوۋاي سۇپىدىكى سېۋەتلەرنى كۆرسەتتى. قوچقارنىڭ شەرتى بىلەن قارۇغچى بالىلار سېۋەتلەرنى ئۆيگە ئەكىرىپ كېتىشتى، ــ ئەمدى ئۆزلىرىگە بىر زور ئىلتىماسىم بار.

ــ ئېيتسىلا.

ــ مانا بۇ بالا مېنىڭ نەۋرەم، ئېتى قاۋۇل. بۇنى ئۆزلىرىگە تۇتماقچىمەن، قوبۇل قىلماقلىرىنى سورايمەن.

ــ ھە، شۇنداقمۇ، بەك ياخشى، ــ بۇغراخان كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرغان قاۋۇلغا قاراپ قويدى، ــ ياخشى گەپ. ئەل ئازادلىقى ئۈچۈن مانا مۇشۇنداق قاۋۇل يىگىتلەر كېرەك. ھە، يىگىت قانداق، ئۆزەڭ رازىمۇ؟

ــ چېرىك بولىمەن، ئاتا ــ بوۋامنىڭ يولىدا ماڭىمەن.

قاۋۇلنىڭ كەسكىن جاۋابى بۇغراخانىنى قايىل قىلدى، مەسلىكى كېلىپ ئۇنىڭغا قارىدى.

ــ توغرا دەيدۇ، ئاتا بالىسى ــ دە! ــ دېدى بوۋاي نەۋرىسىگە زوقلىنىپ، ــ بوۋام ھەم ئاتام چېرىك بولۇپ مىڭباشى بولغا ــ نىكەن. مەن يىگىرمە بەش يېشىمدا چېرىك بولۇپ يۈزباشى، كېيىن مىڭباشى بولدۇم. مانا بۇ قاۋۇلنىڭ ئاتىسى ئوغلۇم چېرىكلىكتە ئالەمدىن ئۆتتى. ئەمدى نۆۋەت قاۋۇلغا كەلدى. بۇنىڭ تەلىيى بار ئىكەن، نۆۋەتى ياخشى ۋاقىتقا توغرا كەلدى. ئۆزلىرىنىڭ زامانىدا قىلىچ كۆتۈرسە ئارمان يوق.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
تور بېكىتىمىزگە كىتاب يوللاش ئۈچۈن بىزگە ئېلخەت ئەۋەتىڭ

ــ بۇنىڭ قىلىچۇازلىقىغا ھەيران قالمىسۇ بولىدىكەن، بۇۋىلىرىنىڭ كەسپى ئىكەن، ــ دېدى ئەركىن.

ــ شۇنداق، بالىدىن بالىغا ئۆتكىنىپ كېلىۋىمىز. مەن بۇ بالىنى ئون يېشىدىن قىلىچۇازلىقتا ئۆگىتىپ كەلگەنمەن.

ــ مۇنداق گەپ دەڭا، بوۋا، ــ دېدى بوز يېگىت چاقچاق ئارىلاش، ــ ئۇقۇشماي چاقچاق قىپتىمىز ــ دە؟ ھېلىمۇ خۇدا ساقلاپتۇ.

بوۋاي ئۇراقلىق قىلچىنى چىقىرىپ ئۇرنىدىن قوپتى ۋە ساغراغىلاپلىق قىلچىنى بۇغراخانغا سۇندى:

ــ نەۋرەم بىلەن، بىزنىڭ ئائىلىمىزنىڭ ئەڭگۈشتىرى، ئاتا مىراسى بۇ قىلىچنى ئۆزلىرىگە تەقدىم قىلىمەن، ــ ئۇ قىلىچ تۆتقان قوللىرىنى كۆتۈرۈپ ئالدىغا سۇنۇپ بېشىنى ئەگدى. قاۋۇلمۇ بوۋىسى بىلەن قاتار تۇرۇپ، قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ تازىم قىلدى.

ــ ھەشقاللا، رەھمەت، ئولتۇرىلى، ــ دېدى بۇغراخان ئورنىدىن قوزغىلىپ ۋە قىلىچنى قولىغا ئالدى. بوۋاي بىلەن قاۋۇل ئولتۇردى. بۇغراخان قىلىچنى قىنىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ، يالىتىراپ تۇرغان قىلىچقا سەپسېلىپ ئايلاندۇردى. قىلىچنىڭ سېپىغا ئويۇلغان "رۇستەم" دېگەن خەتنى ئۇن چىقىرىپ ئوقۇدى.

ــ شۇنداق، رۇستەم، بوۋامنىڭ ئېتى. بۇ قىلىچنى ئۇ چېرىك باشى بولغاندا تۇتقانىكەن. پەرغانىدا داڭلىق بىر تۆمۈرچى بوۋاي بۇ قىلىچنى ئاشۇ كىشىگە ئاتاپ سوقۇپ، ئېتىنى ئويۇپ سۇلغانىكەن...

ــ ھە، ھە، بۇ بەك قىممەتلىك قىلىچ ئىكەن، ــ دېدى بۇغراخان تەسىرلىنىپ، ــ راستتىنلا سىلەرنىڭ ئائىلەڭلەرنىڭ ئاتا مىراس ئەڭگۈشتىرى ئىكەن. ئۆزلىرىگە كۆپ رەھمەت.

ـــ رەھمەت ئۆزلىرىگە ئۇلۇغ خاقانىم، بىزنىڭ ئەگىگۈشتىرىمىز ئەمدى جايىنى تاپتى.

ـــ ئەمدى ئەگىگۈشتەر بىزنىڭ بولدى. قاۋۇلمۇ بىزنىڭ بولدى، شۇنداقمۇ؟

ـــ شۇنداق، مەن ئەمدى ئۆلسەممۇ ئارمانسىز ئۆلىمەن، جانابىي بۇغراخان.

ـــ ياخشى، ئەمدى مەن بىزنىڭ بۇ ئەگىگۈشتەر "رۇستەم"نى شۇ رۇستەمنىڭ ئەۋرىسى بىزنىڭ قاۋۇلجانغا تەقدىم قىلىمەن، قانداق دەيلا؟ ـــ بۇغراخان قىلىچنى قاۋۇلغا سۇندى. قاۋۇل بوۋىسىغا قاراپ قويۇپ قويۇپ، ـــ بۇ ئەگىگۈشتەرنى چىڭ تۇت ئوغلۇم، بوۋاگىنىڭ بوۋىسى رۇستەم چېرىكباشى باشلاپ بەرگەن ئائىلە قەھرىمانلىق يولىدا مەزمۇت ماڭ. بۇ ئەگىگۈشتەر ئەۋلادىڭدىن ئەۋلادىڭغا مىراس بولۇپ "ئەل ئەگىگۈشترى" بولۇپ قالغاي!

بۇغراخاننىڭ سۆزلىرىدىن قاتتىق تەسىرلەنگەن سەمەد بوۋاي ئورنىدىن قوپۇپ بۇغراخانغا تازىم قىلدى:

ـــ بارىكاللا ئۇلۇغ بۇغراخان. مېنىڭ نەۋرەم بۇ تاپشۇرۇقلىرىنى چوقۇم ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ.

قاۋۇل تىترەپ تۇرغان قوللىرىدىكى قىلىچنى چىڭ تۇتقىنىچە خانىنىڭ ئالدىغا تىز چۆكتى:

ـــ ئۇلۇغ خانىمىزنىڭ سۆزلىرىنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن، ـــ ئۇنىڭ سۆزلىرى خۇددى قەسەمياد قىلغاندەك قەتئىي، ئۆتكۈر چىقتى. ئۇنىڭدىكى دولقۇنلانغان روھىي كۈچ ئۇنى شۇنداق سۆزلەتتى. ئۇ شۇ تاپتا ئۆزىنى، بارلىق ھاياتىنى ئەلگە، بۇغراخانغا بېغىشلىغانىدى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇر كتابلىرىنى بىر يەرگە توپلىغان كتابلارنى بىر يەردىن تاپقىلى بولىدىغان تور بېكىتى

ــ قوپ ئورنىڭدىن قاۋۇل، ــ دېدى سۈتۈق بۇغراخان، ــ ياخشى گەپ، ئەل ئۆمىدىنى ئۈنتۇما، ئاتا-بوۋىلىرىڭنىڭ ئۆمىدىنى ئۈنتۇما:

قاروغچى بالىلار بوۋاي ئېلىپ كەلگەن ئۈزۈم، ئەنجۈر، ئانار-لارنى داستخانغا قويدى.

سۈتۈق بۇغراخان بىر-بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك تاتلىق، كۆلۈپ تۇرغان مېۋىلەرگە قاراپ دېدى:

ــ پەرغانىلىنىڭ مېۋىلىرى بەك ياخشى ئىكەن، ئۈزلىرى ئۈستا باغۋەن ئوخشايلا؟

ــ قېرىغاندا، ئىشقىلىپ مېۋە دەرەخلىرى بىلەن ئېلىشىمەن. كۆزلۈك ئەنجۈر ياخشى بولىدۇ، قېنى، ئىلتىپات قىلسىلا، ــ بوۋاي بىر ئەنجۈرنى خان ئالدىغا قويدى. بۇغراخان ئەنجۈرنى شۆپىكىدىن ئايرىپ ھۈزۈرلىنىپ يىگەچ سورىدى:

ــ قاۋۇل ئۆيلەندىمۇ؟

ــ يوقسۇ، تېخى بالا ئەمەسمۇ؟

ــ بىرەر لايىقى بارمۇ؟

ــ لايىقى... ھا، ئۆيىمىزدە ئۈزۈم بېقىپ چوڭ قىلغان بىر يېتىم قىزىمىز بار، ئۇلار ئۈزلىرى خېلى ئامراق. ھازىر چېرىك بولسۇن-چۇ، ئۇ ياقىنى كېيىن كۆرەرمىز.

ــ ئۇ قىزنىڭ ئېتى نېمە، قاۋۇل؟ ــ بۇغراخان بەلىبىغىنىڭ ئۇچىنى ئۇۋۇلاپ يەرگە قاراپ ئولتۇرغان قاۋۇلدىن سورىدى.

ــ ئېتى، ھە، ئۇنىڭ ئېتى مەردانە. بوۋام دەۋېرىدۇ...، ــ قاۋۇلنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتتى.

ــ ھە، مەردانە، ئوبدان ئېتى بار ئىكەن. ئۇ قىز قانچە ياشتا؟

— بۇ يىل ئون توقۇزغا كىردى، — جاۋاب بەردى بوۋاي، — بىر دوستۇمنىڭ يالغۇز قىزى ئىدى. ئاتا-ئانىسىدىن يەتتە يېشىدا يېتىم قېلىپ، مەن بېقىۋالغانىدىم. زېرەك قىز بولىدى، قاۋۇلنى ئوقۇتىدۇ دېسىلە، ئۇ.

— بوۋا، باللارنىڭ تويىنى قىلىۋەتسەك قانداق؟ قاۋۇل ئانىدىن چېرىكلىككە كەتسە.

— بۇ ئىشنى... ھە، بىز تېخى ئويلاشمايتىمىز، تەييارلىقىمىزمۇ يوق ئىدى.

— ئويلاشمىغان بولساق، ئەمدى ئويلىشايلۇق، بوۋا، — دېدى ئەركىن، — خانىمىز ياخشى گەپ قىلىدى. تەييارلىقىنى بىللە قىلىمايمىزمۇ؟

— بۇ تەرىپىنى ماڭا قويۇپ بېرىسلە. شۇنداق قىلايلۇق بوۋا. قاۋۇل بۆكىنى ئاسمانغا ئاتىدۇ دېسىلە، — بوز يىگىت قاۋۇلغا چاقچاق قىلدى، — قانداق دېدىم يىگىت، كۆڭلۈڭدىكىنى ئېيتتىممۇ؟

ئولتۇرغانلار كۈلۈشتى، قاۋۇل قىزارغانچە بېشىنى ئېچىگە تىقاتتى.

— بوپتۇ، خانىمزنىڭ سۆزى بويىچە بولسۇن، — دېدى بوۋاي رازىلىق بىلدۈرۈپ.

بوۋاي قاۋۇل بىلەن خۇشال-خۇرام ئۆيىگە قايتتى.

ئۇ سۈكەن ئارتىلغان ئېشەككە مىنىپ، چىگە "ئۇزەڭگە"دىكى پۇتلىرىنى ئويىنىتىپ، يول يېقىسىدىكى سەگى تېرەكلەرگە، ئېرىقتىكى سۇزۇك سۈغا قاراپ كېتىپ بارىاتتى. سەھەد بوۋاي بىر خۇش ئاۋاز ئادەم ئىدى. ئەمما ئۆمرىدە بۇگۈنكىدەك شېرىن خۇشلۇق سەزمىگەنىدى. كىملەردۇ ئۇنى مەرەكىلىگەنىدەك قىلاتتى. تېرەكلەر ياپراقلىرىنىڭ "چاۋاك چېلىشلىرى"مۇ، سۇنىڭ شىلدىرلىشىمۇ باشقا

كۆنلەردىكىدىن يېقىملىق تۇيۇلماقتا."... بۇغراخان، ئەجەب ئېسىل كىشى ئىكەن، قاراڭ، مانا مۇشۇنداق ئۇلۇغ كىشىلەر خاقان بولسا ئەل بەختلىك بولماي قالمايدۇ، تېخى قاۋۇلىنىڭ تويىنى قىلىپ قويماقچى بولغىنىنى دېمەمدىغان! چوڭ غەمخورلۇق، ئاتىدارچىلىق بۇ. ئەمدى بالىلاردىن خاتىرجەم بولدىغان بولدۇم. بۇ تېخىمۇ ياخشى بولدى..." بوۋاي ئويلىغاچ يېنىدا قىزىل لاتىغا ئورالغان "ئەڭگۈشتەر"نى چىڭ قولىتۇقلاپ كېلىۋاتقان نەۋرىسىگە قارىغىنىدى، قاۋۇل كۆلۈمسىرەپ كېتىپ بېرىپتۇ. شۇنداق، ئۇ كۆلۈمسىرەيتتى، لەۋلىرىنى چىشلەپ چاندۇرماسلىققا تىرىشسىمۇ، چىرايىدىن ئۇرغۇپ تېشىغا تېپىپ تۇرغان كۆلكە كۆچىنى بېسىشقا قادىر ئەمەس ئىدى. مەردانگە بولغان، بارغانچە ئۇنى رەھىمسىز چاڭگىلىدا قىستاۋاتقان مۇھەببەت كۆچسى ئۇنى ئالىلىقاچان ئەسىر قىلىپ بولغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ خاھىشى بويىچە چېرىكلىكىگە كېتىشىگە رازى بولغانىدى. ئەمما، چېرىكتىن قاچان قايتىشىنى، مەردانىدىن ئايرىلىش قىيىنچىلىقىنى ئويلىغاندا كۆڭلى خىرە بولاتتى.

قاراڭ، بۇ بۇغراخان نېمىدېگەن دانىشمەن ئادەم-ھە؟ چېرىكلىككە كېتىش ئالدىدا ئۇنى يۈرەك پارچىسى مەردانە بىلەن قوشۇپ قويىدىغان بولغىنىنى، يەنە ئائىلە ئەڭگۈشتىرى بولغان قىلىچىنى ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ تەقدىم قىلدى. نېمىدېگەن ئۇلۇغ ئادەم ئۇ؟ بۇنداق كىشىنىڭ قول ئاستىدا چېرىك بولۇپ ئۆلۈپ كەتسەڭ ئارمانىڭ نېمە! ئاھ،... مەردانە قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەر...

شۇنداق شېرىن ئويلاردا كېلىۋاتقان بوۋاي بىلەن قاۋۇل ئۆيىگە كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ بىلمەي قالدى. مەردانە يۈگۈرۈپ چىقتى: —

— بوۋا، بۇغراخان دېگەن قانداق كىشىكەن، ئۇ نېمە دېدى؟

قاۋۇلنىڭ چېرىك بولۇشىغا قوشۇلدىمۇ؟ قىلىچنى ئېلىپ خۇش بولغاندۇ...؟ ــ مەردانە ئارقا-ئارقىدىن سوئاللار بەرگەچ بوۋىسىنى قولتۇقلاپ ھويلىغا ئېلىپ كىردى. ئۇ ئويناقلاپ بوۋايىنىڭ كۆلۈپ تۇرغان كۆزلىرىگە تەلمۈرەتتى.

ــ شەيتان قىز، ماۋۇ ئاكاڭدىنمۇ سورا، ــ دېدى ئاقساقال ۋە ئارقىسىدا ھويلىغا كىرىۋاتقان قاۋۇلنى كۆرسەتتى. ئۆزى ئۆي تەرەپكە ماڭدى.

مەردانە ئالدىراپ قاۋۇلنىڭ ئالدىغا بارغانىدا، ئۇنىڭ قولتۇقدىكى يۆگەكلىك قىلىچنى كۆرۈپ سورىدى:

ــ ۋاي بۇ قىلىچنى ئالماپتىغۇ، نېمىشقا قايتۇرۇپ كەلدىڭىز؟ ــ ئۇ جاۋاب بەرمەي، باشقىچە كۆلۈپ تۇرغان قاۋۇلغا قاراپ ھەيران قالدى ــ نېمە بولدى، ياتۇبلام كۆلىسىزغۇ، چېرىكسىكە ئالدىمۇ؟ ۋايجان، نېمىگە كۆلۈۋېرىدىغاندۇ؟ ماڭا ئەجەب بۇگۈن كۆرگەنىدەك قارايسىزغۇ؟ ــ مەردانە گەپ قىلماي كۆلۈپ تۇرغان قاۋۇلغا قاراپ سوراۋەردى، ــ ئېيتسىڭا، بىر ئىش بارغۇ، ياخشى ئىشمۇ، يامان ئىشمۇ؟ بولمىسا خاپا بولۇپ قالمەن...

مەردانە نارازى بولۇپ دودىلانغىلى قوپقانىدى، قاۋۇل ئۇنىڭ قولىدىن تۇتقانچە يۇگۈرۈپ-يۇگۈرۈتۈپ باغقا چاپتى.

ــ ۋايجان، ئاستىراق چېپىڭ، پۇتۇم سۇنۇپ كېتىدۇ. ۋاي ئاستىراق... ــ دېگەچ مەردانە دىككۇسلاپ كېتىپ باراتتى.

بوۋاي ئۆيدىن چىقىپ مەردانىنىڭ باغدا قاقاقلاپ كۆلۈۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ قالدى ۋە پىشايۋاندا ئولتۇرۇپ يەنە باغقا قۇلاق سالدى. مەردانىنىڭ كۈلكە ئارىلاش سۆزى ئاڭلانىدى. ئۇ بارلىق ئاستىدا ئىچ-ئىچىگە پاتماي پىرقىرايتتى.

www.uyghurkitap.com
كتاب تور يكتى

ـــ ئەجەب بوپتۇ، خوپ بوپتۇ، قاۋۇل ـ مەردان جۇپ بوپتۇ... لام ـ تربلاللام، تىرى لام ـ لام، خوپ بوپتۇ، جۇپ بوپتۇ. تربـلام ـ لام، ـــ ئۇ، زوقلىنىپ قاراپ تۇرغان قاۋۇلـنى قۇچاقلاپ مەڭـزىنىگە سۆيدى ۋە ئۇنى ئىككى قولىدىن تۇتۇپ پىرقىراتـتى، ـــ ئەجەب بوپـتۇ، خوپ بوپتۇ، ئويناڭ ئاكام چۆگىلەي. مەردانـگە توي بوپـتۇ، ئويناڭ ئۇكام چۆگـلەي. قاۋۇل جانـغا ئۆي بوپـتۇ، ئويـناڭ ئاكام چۆگىلەي .... ها، ها، هـا... ئەمـدى بولار، تويـنىڭ ئالـدىـدا پۇتلىرى سۇنۇپ قالمـسۇن، يەنە. ئاۋۇلىلى توي، ئاندىن چېرىك ـ دە. بۇغرا ئاكامنىڭ قارارى، بويـسۇنمـمـسـڭىز بېشـڭىز كېتمدۇ، يىگىت، پەخەس بولۇڭ.

يەنە كۇلكە ئاۋازلىرى. بۇ قېتىم كۆتۈرۈلـگەن بوم ـ زىل ئاۋاز باغدا جاراڭلاپ كەتتى...

بىرنەچچە كۈنـدىن كېيىن قاۋۇل بىلەن مەردانـنىڭ تويى بولدى. بۇ تويـنىڭ قانداق شادىيانە، داغدۇغلىق بولغىنـنى پەرەز قىلىۋېلىش مۇمكىنىدى. قىسقىسى: پـەرغانە سازەنـدىلىرى بار ـ يوق ھۇنىرىنى كۆرسەتتى، شوخ پەرغانە قىز ـ يىگىتـلىرى خۇمارىدىن چىقىۋەڭ يايـراپ ئويـنـدى. بۇغـراخانـنىڭ ئەركىن بىلەن بوز يىگىتـنى ئەۋەتىپ مەرەكـلىـشى، قاۋۇل بىلەن مەردانـگە بىر جۇپ كۇمۇش تۇمار سوۋغا قىلىشى تويىنى تېخىمۇ قىزىتسۇەتـتى. سەمەد بوۋاينىڭ بېغى بىر كۈن ـــ ئەتىگەندىن تۈن يېرىمىگۈچە قاينـدى. تويـنىڭ داڭقى، بۇغراخاننىڭ بىر جۇپ ياشقا قىلغان غەمـخورلۇقى پۈتۈن پەرغانىگە تارالدى...

* * *

سۈتۈق بۇغراخان باغـدىكى گۈلـزارلىق يولـدا مېڭىپ يۈرۈپ

ئويلايتتى:

پەرغانىگە كەلگىلى ئون كۈن بولدى. ئۇ قۇتۇلۇق سۇباشىدىن ئۈچ كۈن كېيىن كەلگەنىدى. بۇغراخان كېلىپ، مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، قۇتۇلۇق سۇباشى قوقەنتكە قاراپ يۇرۇپ كەتتى. قوقەنتتە ئۇرۇش باشلانىدى، بولغاي، لېكىن، تېخى خەۋەر يوق. خانىش ئايدىڭنىڭ خېتىگە قارىغاندا، دۆلەت ئىشلىرى ياخشى كېتىپ بېرىپتۇ. ئالىپ ئارسلاننى ئۆزگەندىن نەمەنگانغا يولغا سېلىپ، ئاندىن ئۆزى يولغا چىقىقان، قوچقارنى ئۇنىڭغا قوشۇپ بەرگەنىدى. بۇ يىل قىشقا قالماستىن سەمەرقەنتنى ئېلىش كېرەك، ۋاقىت قىستاپ كېلىۋاتىدۇ، قانداق بولاركىن. قوقەنت بىلەن شاش ــ ياغىنىڭ ئىككى قولى. ئەمدى، توكۇر مەنسۇرنىڭ قوللىرى پاتراق كېسىپ تاشلانسا بولاتتى. مەنسۇر سەمەرقەنتنى كۈچ توپلىماقتا، ئۇ ئۆلگۈچە تىركىشىشى مۇمكىن، گەپ يوق. بۇغرا قوشۇنى يەرلىك قاداش قوشۇنلار بىلەن ئۇلغايماقتا. يەنە، ئەبۇ ئەلى بىلەن سىبۇق تېكىنلەر بار... خەلق بۇغرا قوشۇنىنى ئوبدان قوللاۋاتىدۇ. چېرىكلەرنىڭ تەرتىپى يامان ئەمەس. لېكىن، خەلقنى نارازى قىلىدىغان ئىشلاردىن ساقلىنىش كېرەك... ئىشلار ياخشى. لېكىن، شۇنداق ئوڭۇشلۇق كېتىۋېرەرمۇ؟ ھوشيار بولۇش كېرەك. ئۇرۇشنى ئۇتۇقلۇق تۈگىتىش ئۈچۈن، كۆپلىگەن قىينچىلىقلار، بەلكى، ئويلىمىغان ئىشلار يۈز بېرىشى مۇمكىن...

بۇغراخان ئوڭغا بۇرىلىپ، خۇشال كېلىۋاتقان بىتىكچىگە قارىدى:

ــ ھە، بوز يېگىت، سياقىڭىزغا قارىغاندا، ياخشى خەۋەر ئالغان ئوخشايسىز، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق. ئىككى ياقتىن تەڭ چاپارمەن كەلدى. مانا، قۇتـ
لۇق سۇباشىدىن ھەم ئالىپ ئارسلاندىن خەت كەلدى.

— ھە، راستىنلا ياخشى خەۋەركەن. قېنى كېلىڭ، — ئۇ بىرىپ
كۈلزارلىق چېتىدىكى ئۈزۈن ئورۇندۇقتا ئولتۇردى، — قېنى،
خەتلەرنى ئوقۇڭ.

سادىق غۇلام بىر پەتنۇستا ئۈچ چىنە ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئار-
قىسىدىن ئەركىنمۇ يېتىپ كەلدى. بوز يېگىت خان جىقراق قىزىققان
قۇتلۇق سۇباشىنىڭ خېتىنى ئاۋۋال ئوقۇپ بەردى. ئۇنىڭ يېزىشچە،
ئۇلار قوقەنتكە يېتىپ كەلمەيلا ياغىنىڭ چوڭ توسقۇنلۇقىغا ئۇچراپتۇ.
ياغىنى بوش چاغلىغانلىق ۋە ئاز كۈچ بىلەن ئېلىشقانلىق ئۈچۈن،
ھە دېگەندە جىقراق چىقىم تارتىپ كېتىپتۇ. شۇڭا كەينىگە يېنىپ
تەييارلىنىشقا توغرا كەپتۇ. كېيىن ئىككىنچى قېتىملىق جەڭ باشلـ
نىپ، ياغى چېكىنىپتۇ. قارشىلىق كۈچى يەنە چوڭراق ئىكەن.
ئۇچىنچى جەڭدە قوقەنتنى ئالماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، خانىڭ
قوقەنت ئېلىنغاندىن كېيىن كېلىشىنى سوراپتۇ.

بۇغراخان دىققەت بىلەن خەتنى قۇلاق سالدى. بەزى جايلىرىنى
قايتا ئوقۇتۇپ ئاڭلىدى.

— ئارسلانىڭ خېتىنى ئوقۇڭ، — دېدى خان قاپاقلىرىنى تۈرۈپ
يىراقتا قاراپ تۇرغان قىياپىتىنى ئۆزگەرتمەي.

بوز يېگىت ئالىپ ئارسلاننىڭ خېتىنى ئوقۇدى. ئالىپ ئارسلان
نەمەنگانغا چەبەر سۇباشىدىن ئىككى كۈن كېيىن يېتىپ بېرىپتۇ. بوتلاق
تۈمەنباشى قاداش قوشۇنلار باشلىقى مەمەتالى بىلەن مايلى سايىدىن
يولغا چىققاندىن كېيىن، نەمەنگاندىن ئۆزگەنگە قاراپ يولغا چىققان
ياغى چېرىكلىرىنى توسۇپ جەڭ قىلىپ، ئۇلارنى نەمەنگان ياقىغا

قىستاپ بارغانسىكەن. ئالدىن چەبەر سۈباشى بېرىپ بىرلىكتە بىر كۈن جەڭ قىلىپ، بىرلا جەڭدە نەمەنگانىنى ئاپتۇ. ئۇنىدىن كېيىن ئارسلان بېرىپتۇ. قوچقار بەگنى نەمەنگانغا ئەمىر، مەمەتالىنى لەشكەر سۈباشى قىلىپ جاكالاپتۇ. شەھەر تىنچ، ئەل ئامان ئىكەن. چەبەر سۈباشى قوشۇنىنى باشلاپ شاشقا قاراپ كەتكىلى ئون كۈن بوپتۇ. ئالىپ ئارسلان ئەتە يولغا چىقماقچى ئىكەن. "ئىشلار جايىدا، ئامان بولۇڭ" دەپتۇ ئالىپ ئارسلان خېتىنىڭ ئاخىرىسىدا.

بوز يېگىت خەتلەرنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، بۇغراخان كۈلـ خان ئالدىدكى كىچىك سەيناداً ئىككى قېتىم ئايلاندى، بوز يېگىتنىڭ ئالدىدا توختاپ دېدى:

ــ ئارسلاننىڭ ئىشى ياخشى ئىكەن. ئەمدى گەپ شاشتا. شاشنى ئېلىشمۇ قىيىن بولماس. قۇتلۇقبەگنىڭ ئىشى قىيىنراق ئوخشايدۇ. قوقەنەت سەمەرقەنتنىڭ بوسۇغىسى. ياغى ئۇ يەرگە جىق كۈچ توپلىغان. بىز چاپسانراق ئاتلىنايلۇق. بۇ يەردىكى ئىشلار تۈگىدىمۇ؟

ــ تۈگەپ قالدى. قالغان ئىشلارنى بەھرەم ئەمىر بىلەن دوسمەت لەشكەرباشى باشقۇرار. بۇلارنىڭ پەرغاندا نامى بار ئىكەن.

ــ ئۇلارنى ئەمىر، لەشكەرباشى قىلىپ تەينىلىگىنىمىز توغرا بوپتۇ دەڭ.

ــ توغرا بوپتۇ، ــ دېدى ئەركىن، ــ ئۇلار كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاپ ئىشلىمەكتە. ئەل ئىشىغا ئوبدان كۆڭۈل قويىدىكەن. پەرغانە خەلقى ئۆزلىرىنى كۆرۈشنى خالايدۇ. بىر ۋاقىت بەلگىلەپ بەرسىلـ كەن، ــ دېدى بوز يېگىت ئاخىرىدا.

ــ يەنە يەرلىك قوشۇنلار بار. دوسمەتبەگ بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى خېلى جىق چېرىك ئالدى، ــ قوشۇپ قويىدى ئەركىن.

www.uyghurkitap.com

— ئەتە جۇمە ئەمەسمۇ، جۇمە نامىزىغا بېرىپ خەلق بىلەن ئۇچرىشايلۇق. بۇنى ئالدىن ئۇقتۇرماسلىق كېرەك. يەرلىك چېرىكلەر بىلەن كېتىش ئالدىدا كۆرۈشەيلى. بىز ئۇچ كۈندىن كېيىن يولغا چىقساق بولامدۇ؟

— بولىدۇ، — بوز يېگىت، ئەركىن تەڭ جاۋاب بەردى.

قوۋۇق ئالدىدا كىشىلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەركىن دەرھال ئۇ ياققا كەتتى. ئۇ ئۇزاق ئۆتمەي قايتىپ كېلىپ: تۇنۇگۈن ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان بۇلاڭچى چېرىكنى ئېلىپ بېرىلىچە كىشىلەر كەپتۇ، ئۇنى كەچۈرسە دەيدۇ. ئۆزلىرى بىلەن كۆرۈشۈشنى سورايدۇ.

— ئۇلارنى ھويلىغا كىرگۈزۈڭ، — دېدى بۇغراخان. ئەركىن قوۋۇق تەرەپكە ماڭدى.

بىرپەستىن كېيىن بۇغراخان ھويلىغا كەلگەندى، ئىككى-ئۈچ يۈز كىشى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا بۇلاڭچى چېرىك باش ئېگىپ تۇرۇپتۇ. كىشىلەر تازىم قىلىپ بۇغراخانغا سالام قىلغاندىن كېيىن، بىر ئاقساقال كىشى ئالدىغا چىقىپ سۆز قىلدى:

— ئۇلۇغ بۇغراخان. بۇ بالىنى كەچۈرگەيلا. بىز بۇنى دارىنىڭ ئاستىدىن ئېلىپ كەلدۇق.

— بۇ بۇلاڭچى. بىزنىڭ پەرمانىمىزغا قارشى ئىش قىلغان. ئۇنى دارغا ئېسىش كېرەك.

— شۇنداق ئۇلۇغ خاقان، ئۆزلىرى پەرمانىنى ئەل مەلىپەتتى ئۇچۇن چىقارغان. ئەنە شۇ ئەل ئۆزلىرىدىن سورايدۇ. بۇ بالا گۇناھىنى ئىقرار قىلىپ توۋا قىلدى. ياش ئىكەن، ئاتا-ئانىسى بار ئىكەن، ئۆزلىرىگە تېخى بۇلداق چېرىكلەر كېرەك.

ئاقساقالنىڭ سۆزى بۇغراخاننى ئويلىتىپ قويدى. بۇ چېرىكنى بۇرناكۇن قارۇغىچى چېرىكلەر باغلاپ ئېلىپ كەلگەنكەن. ئۇ بىر هويلىغا كىرىپ بىر پاقلاننى بۇلاپتىكەن، پاقلان ئىگىسى ئايال زارلاپ توسۇۋالسا ئۇنى تېپىپ يەتتىپ پاقلاننى ئېلىپ ماڭغاندا، ئەتراپتىكى كىشىلەر توسسا زورلۇق قىپتۇ. شۇ چاغدا قارۇغىچى چېرىكلەر كېلىپ پاقلاننى ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىپ، ئۇنى باغلاپ خانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلگەنىدى. "كىشىلەرنىڭ مال-مۇلكىنى بۇلىغانلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ" دېگەن پەرمان بويىچە، بۇغراخان ئۇنى ئۆلۈمگە هۆكۈم قىلغانىدى. بۇگۈن هۆكۈمنى ئىجرا قىلماقچى بولغاندا، بۇ ئادەملەر ئۇنىڭ توۋا قىلىپ يىغلىغىنى كۆرۈپ، باشلىقلاردىن سوراپ، بوشتىپ بۇ يەرگە ئېلىپ كەپتۇ. هۆكۈمنى بۇغراخانىنىڭ ئۆزىدىن باشقا هېچكىم ئۆزگەرتەلمەيدىغانلىقىنى ئۇلار بىلەتتى. "ئۇ توۋا قىپتۇ. ئاتا-ئانىسى بار ئىكەن. بۇنداق ياش چېرىكلەر كېرەك" دېگەن سۆزنى ئىچىدە تەكرارلىدى بۇغراخان.

يەنە بىر ئوتتۇرا ياشلىق ئادەم ئالدىغا چىقىپ "پەرمانىغا، ئەگەر ياخشى ئادەم بولۇپ توۋا قىلىشنى خالسا كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، دەپ قوشۇپ قويۇشنى، جانابىي ئالىيلىرىدىن سورايمىز" دېدى.

بۇلاڭچى چېرىك خانىنىڭ ئالدىغا يېقىلدى:

— توۋا قىلدىم ئۇلۇغ ئاتا، مېنىڭ توۋام ئادەم بولسەمەن. ئون كىشىلىك جېنىڭ قىلاي. قېرى ئاتا-ئانامنىڭ هۇرمىتى ئۈچۈن...، — دەپ ئۇ يۈكۈنگىنىچە قوللىرىنى سوزۇپ خانىغا يېلىنىدى. ئۇنىڭ تارامىلاپ ئېقىۋاتقان كۆز ياشلىرىغا قاراپ خانىنىڭ كۆڭلى ئېرىدى.

— مەيلى، سىلەرنىڭ تەلىپىڭلار ئۈچۈن كەچۈرۈم قىلىشقا

بولىدۇ، — دېدى بۇغراخان، — لېكىن، بىزنىڭ پەرزەنتسىز يەنىلا ئۆز كۆچىدە قىلىۋېرىدۇ.

جەڭچى خوشلۇقىدىن ئاقىقان ئىسسىق ياشلىرى بىلەن خانىغا ھەشقاللا ئېيتتى. كېيىن ئۇ قوپۇپ بېرىپ ئاقساقالنى قۇچاقلاپ يىغلىدى...

بۇگۈن ئازنا كۈنى. جۇمە مەسجىدىنىڭ ئىچكىرى-تاشقىرىسى جامائەت بىلەن لىق تولغان. ئۇلار ئىلگىرى-ئاخىر نامازنىڭ سۈننىتىنى ئوقۇپ بولغانىدى. بۇغراخان ئەمر بەھرەمخان، دوسمەت چېرىكباشى، بوز يىگىت، ئەركىنلەر بىلەن كىرىپ كەلگەندە، خوتەنبە ئوقۇش ئۈچۈن ئەمدى قوزغالغان خەتىب خانىنى كۆرۈپ قالدى، جامائەت ئىچىدە غۇلغۇلا، پىچىر-پىچىر بولۇپ كەتتى. تونۇغانلار تونۇمىغانلارغا تونۇشتۇرۇپ، بىردەمدىلا ئىچكىرى-تاشقىرى مەسجىدنىڭ ھەممىسگە تارىلىپ بولدى. كىشىلەر ئۆرە-تۆپە بولۇشۇپ، بويۇنلىرىنى سوزۇپ قارىشاتتى. خەتىب ئاخۇنۇم خوتەنبە پەشتىقىغا چىقىپ، بىر ياقتا يۆلەكلىك تاياقنى قولىغا ئېلىپ توغرىسىغا تۇتتى ۋە ئوقۇشقا باشلىدى: "ئەلھەمدۇلىللا، ئەلھەمدۇلىللاھى رەببىل ئالەمىن ۋەلئاقىبەتۇ لىلمۇتتەقىن..." خەتىب يۆتىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ راست يۆتىلى كەلدىمۇ، ياكى ھودۇقۇپ قالدىمۇ، بىلىپ بولمايتتى. لېكىن قولىدىكى تاياق تىترەپ تۇراتتى. ئۇ بىرنەچچە جايدا ئېزىپ تاشلاپ، ئاخىرى خوتبىنى تۆگەتتى. ئۇ مېھرابقا كېلىشىگىلا جامائەت "گۇر" قىلىپ قوپتى ۋە خەتىبكە ئەگىشىپ نامازئوقۇدى. جۇمە نامىزىنىڭ ئىككى رەكەئەت پەرزى تۆگىگەندىن كېيىن، بىر قارىم ساز ئاۋاز بىلەن تىلاۋەت قىلىدى. خېتىب قول كۆتۈردى: "ئىلاھا ئامىن، ئاللاھۇ تاباركە ۋە تائالا ئۇلۇغ خاقانىمىز

سۇلتان① سۇتۇق بۇغراخانغا ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلغاي، ئالىلاھۇئەكبەر!..." ئۇ ئۇزۇن ساقاللىرىنى سىلىدى، جامائەت ئەگەشتى.

بۇغراخان ئىچكىرىكى مەسجىدتىن چىققاندا، كىشىلەر مەسجىد ھويلىسىغا تولۇپ ئۇنىڭ چىقىشىنى كۈتەتتى. خەتىب ئاخۇنۇم ۋە بۇغراخان يېقىندا قوبۇل قىلىپ تونۇشقان بىرقانچە يوغان سەللىلىك ئۆلىما-ئىكراملار، سەللىسىز باي سۈپەت كىشىلەر بۇغراخان بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشتى. مەسجىد ھويلىسىغا كەينى-كەينىدىن ئادەم توپلىنىشقا باشلىدى. خەتىب ئاخۇنۇم كۆپچىلىككە قاراپ سۆز قىلدى:

— ئۇلۇغ قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ خاقانى، ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئاتاقلىق پېشۋاسى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ئالىيلىرى مەسجىدىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىپ، ئەھلى جامائەت بىلەن بىرلىكتە ناماز ئوقۇغانلىقى بىزنى زىيادە خۇرسەن قىلدى. ئۇلۇغ بۇغراخان خەلقىمىزنى زالىملار زۇلمىدىن قۇتقۇزۇپ، ئەركىن ھايات بەخش قىلماقتا. بۇنىڭ ئۈچۈن خەلقىمىز چەكسىز مىننەتدار. جانابىي ئاللا سۇلتان ئالىيلىرىغا ئۇسرەت ۋە ئاق يول بېغىشلىغاي، ئامىن! — دېدى، كۆپچىلىك "ئامىن!" دەپ دۇئا قىلدى.

بەھرەم ئەمرىنىڭ تەكلىپى بىلەن بۇغراخانمۇ قىسقا سۆز قىلدى:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، جامائەت، — ئۇ ئوڭ قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ ئېگىلدى. "ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام" دېگەن كۆپ كىشىلىك تەسىرلىك ئاۋاز كۆتۈرۈلدى، — بىز پەرغانىغا كەلگەندىن بېرى ئۆز ئۆيىمىزدىكىدەك خۇشاللىق ھېس قىلماقتىمىز. بىز قەشقەرلىق، پەر-

---

① خەتىب ئۇ ياقتىكى ئادەت بويىچە "سۇلتان" سۆزىنى قوشۇپ ئاتىدى.

غانەلىق، بالاساغۇنلۇق، سەمەرقەنتلىكەرنىڭ ھەممىمىز ماكانىمىز بىر، ئۇلۇسىمىز بىر، دىنىمىز بىر، تىلىمىز بىر قان قېرىنداشلارمىز. بىز ئەل ئەركىنلىكى ئۈچۈن، بىرلىك ئۈچۈن، مۇقەددەس دىنىمىز ئۈچۈن جەڭگە ئاتىلاندۇق. بىزنىڭ جەڭلەردىكى ئۇتۇقلىرىمىز، بىزنى سەممىي قارشى ئالغان، بىز بىلەن بىللە ياغمۇا قارشى چېلىشۋاتقان خەلققە، سىزلەرگە مەنسۇپ. بىز سامانلار ھۆكۈمرانلىرىنى بۇ ئەلدىن قوغلاپ چىقارغۇچە جەڭ قىلىمىز. قېرىنداش ئۇلۇسلىرىمىزنى چوقۇم ئازاد قىلىمىز. باتۇر، خۇش ئاۋاز پەرغانىلىقلارنىڭ ئەمىر بەھرەمخاننىڭ ۋە چېركىباشى دوسمەتبەگنىڭ يېتەكچىلىكىدە كۆرەش بىلەن ئالغا باسىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز. سىلەرگە ئالا يار بولغاي!....

بۇغراخاننىڭ ئوچۇق، سەممىي، قەتئىي سۆزى كىشىلەرگە چوڭقۇر تەسىر قىلدى بولغاي، كۆپچىلىك ھاياجان بىلەن ئاڭلىدى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ سۆزى تەسىرلىك بولدى. ئۇنىڭ سېرىق شايە سەللىلىك، ماش رەڭ تونلۇق كېلىشكەن قىياپىتى، ئىشەنچ ۋە مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈپ قاراپ تۇرغان سىياقى ئادەملەرنى ئۆزىگە تارتاتتى. ئۇ ئۇلۇغ ئىسلام دۆلىتىنىڭ مەشھۇر پادىشاھى، يەنە كېلىپ، ئۇ ئۆز يۇرتىدا بىرىنچى بولۇپ مۇسۇلمان بولغان ۋە ئىسلام دىنىنى تاراتقان ئادەم. ئۇ راستىنلا شەرەپلىك، ئۇلۇغ كىشى. بۇنداق كىشىنىڭ ئوبدان سۆزلىرىنى بىۋاستە ئاڭلىغۇچىلار قانداقمۇ ھاياجانلانمىسۇن؟! "ئۇلۇغ بۇغراخان ئامان بولغاي!" دەپ توۋلىدى كۆزلىرىدىن ياش ئېقىپ تۇرغان كىچىك سەللىلىك، چار ساقال ئادەم. "ئامان-ئامان!" دەپ توۋلىدى كۆپچىلىك. كۆز يېشى قىلمىغان ئادەم ئاز قالدى، بەزىلەر بۇقۇلداپ يىغلايتتى.

بۇغراخان ئەمىر بەھرەمخان ۋە دوسىمەتبەگلەرنىڭ ھەمراھلىرى قىدا مەسجىد سۇپىسىدىن چۈشكەندە، كىشىلەر توپى ئۇنى ئورداۋالدى. ئۇلار تىقماق-تىقماق، بۇغراخانىنىڭ قولىنى ئېلىپ يۇزلىرىگە، كۆزلىرىگە سۈرتەتتى. قولى يەتمىگەنلەر چاپىنىنى سىلاپ كۆزىگە سۈرتەتتى. ئادەملەرنىڭ خۇشاللىق ياشلىرى يۇز، ساقاللىرىدا ئاقاتتى. ئادەملەر تىقىلىپ كۆپەيىپ كەتتى، بۇغراخان سىقىلىپ قالدى. دوسىمەتبەگ "خالايىق، يول بېرەيلۇك" دەپ ۋارقىرىغاندىن كېيىن جامائەت بىرئاز يول بوشاتتى. ئەركىن مەسجىد قوۋۇقى ئالدىدا تۇرغان قاروغچى چېرىكلەرنى باشلاپ كىرىپ يول ئاچتى، شۇنىڭدىمۇ ئاسان بولمىدى. بۇغراخان ئاران بالالىقتا تەرلەپ-پىشىپ قوۋۇقتىن چىقتى...

سۈتۈق بۇغراخان قوقەنتكە قاراپ ئاتلاندى. ئۇ، ئەمىر، لەشكەر باشىنىڭ ھەمراھلىقىدا، بوز يىگىت، ئەركىنلەر بىلەن بىللە، قاروغچى چېرىكلەر قاتارى ئوتتۇرىسىدا ئاتلىق كېتىپ بارىدۇ. پەرغانىنىڭ كۈزگى ئەتىگەنلىك قۇياشى ئۆتكۈر نۇرىنى چېچىپ ئۇنى ئۇزاتماقتا. ئۇلار شەھەر تېشىدا ئىككى ياقتا قاتار تىزىلىپ تۇرغان قاداش قوشۇنلار ئارىسىدىن ئۆتتى. چېرىكلەر "سۇلتان ئامان!"، "ئامان-ئامان!" دەپ توۋلىشىپ تۇردى. بۇغراخان كۈلۈمسىرەپ ئۇلارغا ھۇرمەت بىلدۈرۈپ، ئات ئۈستىدە ئىككى ياقتا قاراپ قول كۆتۈرۈپ ماڭدى. يەنە ئازراق ماڭغاندىن كېيىن، يولنىڭ ئىككى چېتىدە رەتسىز تۇرغان چوڭ-كىچىك، ئەر-ئايال ئادەملەرنى كۆردى. ئۇلارنىڭ بىرمۇنچىلىرى بالىلىرىنى، ئەلىرىنى ئەمدى ئۇزىتىپ ئايرىلغان بولسا كېرەك، ئېسەدەپ رومال، بەلباغلىرى بىلەن يۇز-كۆزلىرىنى ئېرتەتتى. قاروغچى قوشۇن كېلىش بىلەن بىرمۇنچىلىرى

www.uyghurkitap.com

ئۇلارغا يۈگۈرۈشتى. ئۇلار چېرىكلەرگە كىچىك بوپا، تاش، يانە بىرنەچىلەرنى ئۇزىتىپ، قوللىرىنى چىڭ قىسىپ، كۆز يېشى قىلىپ ئۇزىتاتتى. كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، بۇغراخانىڭ كۆزى سەھەد ئاقساقالغا چۈشتى. ئۇ ئات ئۈستىدىكى قاۋۇلىنىڭ يانچۇقىغا بىرنەچىلەرنى تىقىپ سۆزلەۋاتاتتى. كېيىن ئاقساقالنىڭ يېنىدا تۇرغان بىر چوكان قاۋۇلغا قىزىل ياغلىققا ئورالغان بىر كىچىك بوپا بەردى-دە، تەتۈر قاراپ، بېشىدىكى ياغلىقىنىڭ ئۇچىنى بىلەن يېشىنى سۈرتتى. قاۋۇل ناگوللالىغىتا بىردەم قاراپ تۇردى-دە، ئېتىنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋەتتى. لېكىن، خېلى ئۇزاقتا بارغۇچە بوۋىسى بىلەن چوكىنىدىن كۆزىنى ئۈزمىدى. ئاڭغۇچە بۇغراخان يېقىن كېلىپ قالدى "سالام ئۇلۇغ خانىم، — دېدى بوۋاي بۇغراخانغا تازىم قىلىپ، — ئىلاھىم ئاق يول بولسۇن!" "ئېيتقانلىرى كەلسۇن، — دېدى بۇغراخان ئېتىنى توختىتىپ، — بۇ سىگىل مەردانە بولسا كېرەك، — چوكان يۈزىنى سۈرتۈپ باش ياغلىقىنى ئۇزىتىپ، ئىككى قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ تازىم قىلدى، — كۆزىدىن ياش ئاققۇزغان مەردانە بولالمايدۇ، شۇنداق ئەمەسمۇ، سىگىلىم؟

مەردانە ئىزا ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ يەرگە قارىدى.

— بالىلار كىچىكىدىن بىللە ئۆسكەنىدى. ئايرىلىش ئاسان كەلمەيۋاتقان ئوخشايدۇ، — دېدى بوۋاي مەردانىنىڭ بېشىنى سىلاپ.

— كىچىكىدىن بىللە ئۆسكەن، ئەمدى بىر تەن، بىر جان بولدى، ئەبەدىي بىللە ياشايدۇ. قاۋۇل ئۇتۇق قازىنىپ قايتىپ كەلگەندە، سىز مەردانىلىق بىلەن قارشى ئالمىدىغان بولۇڭ، بولامدۇ؟

مەردانە يەرگە قارىغىنچە بېشىنى لىگىشتتى.

ــ كامال تاپسلا، ئۆمۈرلىرى ئۇزاق بولسۇن ئۇلۇغ خانىم، ــ دېدى ئاقساقال يۇز ـ ساقاللىرىنى سىلاپ.

ــ خەير ـ خوش، ــ دېدى بۇغراخان ۋە يەنە بايىقىدەكلا، لېكىن خۇشال تازىم قىلغان مەردانىگە قاراپ قويۇپ ئېتىنى قويۇپ بەردى. خانىنى كۈتۈپ توختىغان قارۇغچىلارمۇ قوزغالدى.

كىشىلەر ئارىسىدىن چىققانلىدىن كېيىن بۇغراخان بەھرەم ئەمىر ۋە دوسمەت چېرىكباشى بىلەن خوشلىشىپ يۇرۇپ كەتتى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بەشىنچى باب

سەمەرقەنتكە تەھدىت

سۇتۇق بۇغراخان قوقەلت يېنىدا، چۇشكۇنى ئالدىدا قۇتلۇق سۇباشى بىلەن جەڭ مەيدانىنى كۆزىتىپ تۇرۇپتۇ. بۇگۈن ئەتىگەنلا ئۇچىنچى قېتىملىق چوڭ جەڭ باشلىنىپ كەتكەنىدى. ئۆتكەن ئىككى قېتىملىق جەڭدە ياغى قاتتىق تىركەشتى. ئۇلار بىرىنچى قېتىم "ئاۋۋال چېكىنىش، ئاندىن تۈيۇقسىز قارشى ھۇجۇمغا ئۆتۈش" چارىسىنى قوللىنىپ، قۇتلۇق قوشۇنىنى خېلى جىق چىقىمغا ئۇچراتتى. ئىككىنچى قېتىم چارىسىنى ئۆزگەرتىپ "ساداق ياغدۇرۇش، ئۇچ تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆتۈش" چارىسىنى قوللاندى. ئاخىردا ئاتلىق قوشۇنى بىلەن باستۇرۇپ كەلدى. بۇ قېتىم قۇتلۇققا بەگ تەيىار قوشۇن بىلەن ياغىنى ئۇرۇپ قايتۇردى. لېكىن، ياغى "تام سەپ" تۈزۈپ قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتتى. بىر كېچە-كۈندۈزلۈك بۇ جەڭدە قۇتلۇق قوشۇن ئازراق چىقىم بەردى. چېرىكلەرنى دەم ئالدۇرۇش ئۈچۈن قۇتلۇقبەگ جەڭنى توختاتتى. تۇنۇگۈن بۇغراخان يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، مەسلىھەتلىشىپ بۇگۈن ئۇچىنچى جەڭ باشلاندى. بۇغراخاننىڭ "ئامبۇر بولۇپ قىسىش، ئوراپ يوقتىش چارىسى بويىچە قوشۇن بىر كۈن تەييارلانغاندى. ئالدى سەپتە ياغىنى تارتىپ تۇرۇپ، ئوڭ-سولدىن ئوراش ئېلىپ بېرىلماقتا ئىدى، چۇش بولغاندا "ئامبۇرنى

سقىش" باشلاندى. ئىككى يانغا يەڭگىللىك بېرىش ئۈچۈن ئۇدۇل سەپ ھۈجۈمنى كۈچەيتتى. بۇغراخان بىر چاقىرىم يىراقلىقتىكى قانىلىق ئېلىشىشنى ھاياجان بىلەن كۆزدىن كەچۈرۈپ تۇرغاندىن كېيىن، قۇتلۇق سۈباشىغا قاراپ "ئەمدى ياغىنى ئوراشقا بۇيرۇق بېرىڭ" دېدى. ئىككى ئاتلىق چاپارمەن ئىككى ياققا چاپتى...

ئالدىدىن بېرىلگەن زەربە، ياندىن قىسىپ كېلىش ياغىنى ئالدىرىتىپ قويدى. بولۇپمۇ چەمبىرەكتە قېلىش قورقۇنچى ياغىدا قاتتىق ئەندىشە پەيدا قىلدى. نامازدىگەر بولغاندا، ياغىنىڭ يۇقىرى باشلىقلىرى شەھەرنىڭ كۈلپېتىش تەرىپىگە چېكىنىدى. بۇنى كۆرگەن باشقا چېرىكلەردە ھودۇقۇش پەيدا بولدى. كەچكى قاراڭغۇلۇق ئۇلارغا دەھشەتلىك ئەجەل ئېلىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. كۈچەپ جەڭ قىلىۋاتقان چېرىكباشلىرى بېلىنى قويۇپ بەردى. ئۇلارمۇ سەپتىن چېكىنىپ، شەھەر تېشىغا مېڭىشقا باشلىدى.

قۇتلۇقبەگ ئارقىدىكى ئاتلىق قوشۇنغا بۇيرۇق بەردى. بەش مىڭدىن ئارتۇق چېرىك يالاڭ قىلىچلىرىنى باشلىرى ئۈستىدە ئوينىتىپ "ئۇررا!..." دېگەنچە جەڭ مەيدانىغا ئات سالدى. چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئاتلىقلارنى كۆرگەن قوشۇن روھلىنىپ ھۈجۈمغا ئۆتتى. يەر-زېمىنى تىترەتكەن ھەيۋەتلىك ھۈجۈمغا ياغى بەۋا كېلەلمەي قېچىشقا باشلىدى. ياغى چېرىكلىرى پاتىپاراق بولۇپ چېچىلىپ كەتتى. ئۇلار ئۆلگەن-تىرىلگىنىگە باقماي، دوملاپ ياتقان ئۆلۈكلەرنى، زارلاپ ياتقان يارىدارلارنى ئاتلاپ-دەسسەپ، شەھەرگە، شەھەردىن تاشقىرىغا قاچاتتى....

ئىككى ياندىن بارغان قوشۇن شەھەرنىڭ كۈنپېتىشىغا يېتىپ بارغاندا، ياغى چېرىكلىرىنىڭ كۆپچىلىكى شەھەردىن چىقىپ بولغا-

www.uyghurkitap.com

نىدى، بىر قىسمى چەمبىرەكتە قالدى. كۈنپېتىستىكى قوشۇن ئۈدۈل سەپنى چەيلەپ ئۆتۈپ شەھەرگە كىردى...

كەچ كىردى. ئۇرۇش توختىدى. جەڭنىڭ تامام بولغىنىغا بەلگە بېرىپ، دۇمباق ۋە كانايلار چېلىندى. قوتلۇقبەگ قوشۇن كەينىدىن شەھەرگە ماڭدى. بۇغراخان هامان دۆڭلىك باغرىدىكى چۈشكۈنى ئالدىدا تىك تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۇرۇشتىن كېيىنكى هارغىن قوقەنت سۆزسىز سوزۇلۇپ ياتاتتى. كەچكى قۇياش نۇرى بىلەن قىزارغان چاڭ، جەڭ مەيدانلىرى تۆپىسىدە، شەھەر ئۈستىدە ياۋاش ئەگىپ، ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى...

ئەتىسى شەھەردە كۈتۈلمىگەن بىر ئىش بولدى، قوقەنتنىڭ شىمالىي چېتىگە ئورۇنلاشقان قوشۇنىغا بىر توپ ئاتلىقلار تۈيۈقسىز باستۇرۇپ كېلىپ ئون نەچچە چېرىكنى ئۆلتۈرۈپ، بىرمۇنچىسىنى يارىدار قىلىپ كېتىپتۇ. قوشۇن باشلىرى قەيەردىن كەلگەن ئادەملەر ئىكەنلىكىنى بىلەلمەي قاپتۇ. ئەھۋالدىن قارىغاندا، يەرلىك ئادەملەرگە ئوخشىمايدىكەن. بۇغراخان چۈشكۈنىدە ناشتا قىلىپ ئۆلتۈرغاندا، قوتلۇقبەگ كېلىپ بۇ خەۋەرنى يەتكۈزدى. ئۇ هەيران قالغان بۇغراخانغا دېدى:

ــ بۇلار بىز ساقلاپ كېلىۋاتقان ئانىنىڭ ئوغلى، هېلىقى ئەل ئوغلىنىڭ ئادەملىرى بولسا كېرەك، قوشۇن قوقەنتكە بىر كۈنلۈك يول قالغاندا، كېچىسى مۈشۈنداق بىر ئىش بولغانىدى. كېيىن بىلسەك، تاغدىكى ئەل ئوغلى دېگەننىڭ قوراللىق كىشىلىرى ئىكەن.

ــ ئەل ئوغلى... ــ ئويلىدى بۇغراخان، ــ ئۇ كىمگە قارشى ئىسكەن؟

ــ سامانىلارغا. بىراق چۈشەنمەيدىغان ئوخشايدۇ، بىز ئانىسىنى

ساقلاپ ئېلىپ يۈرگىنىمىزدىن باشقىچە گۈمان قىلىدىغان ئوخشايدۇ.

قۇتلۇقبەگ پەرغانىغا كەلگەنىنىڭ ئەتىسى كۈنى ياغىنىڭ قاماقخانىسىدىن بىر ئاقباش موماي تېپىلغانىدى. ئۇنى دەرھال بوشتىپ، ياخشى جايلاشتۇردى. ئېتىنى سورىسا موماي "ئەل ئوغلىنىڭ ئانىسى مەن. قولۇڭدىن كەلگەننى قىلىش" دەپ جاۋاب بەردى. "بىز ئەلگىمۇ، ئەل ئوغلىغىمۇ قارشى ئەمەس، ئەلنىڭ ياغىسى ساماىلارغا قارشى" دېگەندە موماي "ئۇلار كەلگەندىمۇ شۇنداق دېگەن. سىلەرنىڭ نەدىن كەلگەن، قانداق ئادەملەر ئىكەنلىكىڭلارنى بىلمەيمەن" دېدى. مومايغا ئوبدان چۈشەندۈرۈشكە توغرا كەلدى، لېكىن چۈشەندۈرۈش ئاسان بولمىدى. "ئەگەر مېنى راستىنلا ئۆلتۈرمەكچىلا، ئوغلۇمغا قايتۇرۇپ بېرىڭلار" دېدى موماي بىرئاز ياۋۇشىپ. مومايغا ھازىر ۋاقىت ئەمەسلىكىنى، ياغى تازىلىنىپ بولغاندا، ئەل ئوغلى كەلگەندە ئۆز قولىغا تاپشۇرۇلىدىغانلىقىنى، ئاڭغۇچە خاتىرجەم بولۇشنى ئېيتقانىدى. موماي يېرىم-ياتا ئىشىنىپ ماقۇل بولدى. تىنچلىنىپ تاماق يەپ، ياخشى ئۇخلايدىغان بولدى. قۇتلۇقبەگنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ئارقىدىكى قوشۇن ئالاھىدە ئادەم قويۇپ مومانىنى قوغدىتىكە بىللە ئېلىپ ماڭغان. ئۇ، شەھەر تېشىدا قوشۇن بىلەن بىللە ئىدى.

— ئەل ئوغلىغا چۈشەندۈرۈش كېرەك. ئۇ، بىزنىڭ دوست ئىكەنلىكىمىزنى چۈشەنسۇن. ئانىسىنى ئۆز قولىغا ساق تاپشۇرىدىغانلىقىمىز ئېيتىلسۇن. ئادەم ئەۋەتىڭ، ئۆزىنى بۇ يەرگە باشلاپ كەلسۇن، — دېدى بۇغراخان ئاخىرىدا، — ئەيىبلىمەسلىك كېرەك، — دەپ قوشۇپ قويدى.

قۇتلۇقبەگ دەرھال تاغقا يەرلىك ئىككى كىشىنى چىقارغا-

www.uyghurkitap.com

نىدى، ئەل ئوغلى چوڭراقنى دەرەخكە باغلاپ، كىچىكىنى قايتۇرۇپتۇ-
"سەن ئېيت، ئاشۇ بۇغراخانلارنىڭ بىر باشلىقى كەلسۇن!" دەپتۇ.
ئاندىن قۇتلۇقبەگ پاقلان تۇمەنباشنىڭ مەسلىھەتچىسىنى ئىككى چېرىك بىلەن چىقاردى.

ئەل ئوغلى ئەتراپى قوراللىق ئادەملەر بىلەن تولغان بىر تاغ ئۈستىدە ئولارنى "قارشى ئالدى". ئۇ بولارنىمۇ باغلاشقا بۇيرۇق قىلماقچى بولۇپ، يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. كېيىن مەسلىھەتچىنىڭ سەممىي مۇئامىلىسىنى كۆرۈپ يۇمشىدى بولغاي، بىر ياپىلاق تاش ئۈستىگە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

— سىزگە خاقانىمىز سۇتۇق بۇغراخان سالام دېدى. — دېدى مەسلىھەتچى، — بۇغراخان سىزنى شەھەرگە كەلسە دەيدۇ.

سۇتۇق بۇغراخاننىڭ نامىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئەل ئوغلى بىلىنەر-بىلىنمەس ئەندىكىپ قالدى. بۇنى پەملىگەن بىر سالپا تۇماقلىق، قارا بۇرۇتلۇق ئادەم گەپكە قىستۇرۇلدى:

— سۇتۇق بۇغراخان چاقىرىپتۇ ئىمىش تېخى. ئۇ ئەگەر ئەل ئوغلىغا دوست بولسا، نېمىشقا ئەلنى قىرىدۇ؟ نېمىشقا ئەل ئوغلىنىڭ ئانىسىنى تۇتۇۋالىدۇ؟

مەسلىھەتچى گەپ قىلماي يېنىدىن ئەل ئوغلىنىڭ ئانىسى ئەۋەتكەن خەتنى ئوغلىغا بەردى. ئۇ ھاياجان ئىچىدە خەتنى ئوقۇدى. خەتتە: "بالام سىيىتجان (ئەسلى ئېتى شۇنداق ئىدى) مەن سالامەت. بولار ياخشى ئاسرىدى. يامان ئادەملەر ئەمەس ئوخشايدۇ. ئۇنچە قاتتىق بولمىغىن. مەندىن خاتىرجەم بول. كېلىپ يۈزمۈيۈز سۆزلەشكىنىڭ ياخشى بولارمىكىن" دەپ يېزىلغان. ئەل ئوغلى ئانىسىنىڭ خېتىنى ئوقۇپ چوڭقۇر ئويغا چۆشۈپ قالدى. قولىدىكى

خەتنى قارا بۇرۇتنىڭ ئالغانلىقىنىمۇ سەزمىدى.

ــ دەۋېرىدۇ، خەتنى كىم يازالمايدۇ، ــ دېدى قارا بۇرۇت ھەييارلىق بىلەن، ــ بۇلارنىمۇ باغلاپ ئەدىبىنى بېرىش كېرەك. موماينى بەرمىگۈچە بوشاتمايمىز، ئۇلار ئالدايدۇ. چاڭ تۇرۇش كېرەك...

ئەل ئوغلى ئۇنىڭغا گۆلليىپ بىر قارىدى-دە، كېلىشتۇرۇپ بىر تەتۇر كاچات سالدى. قارا بۇرۇت ئولتۇرغان يېرىدىن دومىلاپ كەتتى.

ــ ئەپ كېتىگلا بۇ ھارامزادىنى! ــ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى ئەل ئوغلى. ئىككى قىلىچلىق يىگىت تېخىچە ئۆمىلەپ تۇرالمايۋاتقان قارا بۇرۇتنى ئېلىپ ماڭدى.

قارا بۇرۇت تاغدا ئەل ئوغلىنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ قالغىلى ئۇچ ئاي بوپتىكەن، ئۇ دەپ، بۇ دەپ، ئەل ئوغلىنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ، بۇرنىدىن چىقىپ تاغلىقلار ئىچىگە سىڭىۋاپتۇ. ئۇ ئۆزىنى ئەلپەرۋەر قىلىپ كۆرسىتىپ دائىم ۋايسايدىكەن، كىشىلەر ئالدىنىپ ئۇنى ھۆرمەت قىلىدىغان، سۆزىنى ئاڭلايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ ئەل ئوغلىغا "قەشقەر ياقتىن بۇغرا دېگەن نېمىلەر كېلىۋاتار ئىمىش. قىلىچىدىن قان تېمىپ تۇرىدۇ، دەيدۇ. پەخەس بولۇش كېرەك. تۇلكىدىن قېچىپ بۆرىگە يەم بولۇپ قالمايلى..." دېگەنىدەك ئىغۋالارنى قىلىدىكەن. كېيىن: "...ئوشتىن، ئۆزگەنىدىن بىرمۇنچە كىشىلەر ئاران جانلىرىنى ئېلىپ قېچىپ كەپتۇ. بۇغرا دېگەنلەر تىزىغچە قان كېچىپ يۈرەر ئىمىش..." دېگەن سۆزلەرنى تارىتىپ كىشىلەرگە بۇغرالار توغرىسىدا يامان تەسىر بېرىپتۇ. ئەل ئوغلى ئىشىنىپ-ئىشەنمەي يۈرگەن ۋاقىتلاردا، قارا بۇرۇت يوق بولۇپ كېتىپ خەۋەر تېپىپ

كەپتۇ: "بۇغرالار پەرغانىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىپ تاشلاپتۇ. سىلار نىلارنىڭ قولىدىكى ئانىڭىزنى قولغا ئېلىپ قېنىۋاتار ئىمىش..." دەپتۇ ئۇ ئەل ئوغلىنى قۇتراتتىپ. ئانىسى توغرىسىدىكى گەپ ئەل ئوغلىغا ئېغىر كەپتۇ، شۇڭا ئۇ، قارا بۇرۇتنىڭ پىكرى بىلەن قوقەنت يولىدا كېچىسى بۇغرا قوشۇنىغا تېگىپ، بىرنەچچە كىشىنى ئۆلتۈرۈپ قايتىقانىكەن. ئالدىنقى كۈنى سەھەردىكى تۈيۈقسىز ھۇجۇمۇ يەنە شۇ قارا بۇرۇتنىڭ پىكرى بىلەن بولغانىكەن. ئەمدى ئۇ يەنە قۇتراتقۇلۇق قىلىۋاتىدۇ.

ئەل ئوغلى بىرنەچچە كۈندىن بېرى قارا بۇرۇتقا گۇمانلىق قاراپ يۈرەتتى. ئالدىنقى كۈنكى قان تۆكۈش ۋەقەسىگە پۇشمان قىلغاندا، ئۇنىڭدىن گۇمانى ئاشقاندى. ئەمدى بۇغرالارنىڭ ياخشىلىقلىرىنى كۆرۈپ-ئاڭلاپ تۇرغاندا، بولۇپمۇ ئانىسىنىڭ خېتىنى كۆرۈپ تۇرغاندا، ئۇنىڭ يەنە قۇتراتىشى ئەل ئوغلىنى غەزەپلەندۈرگەنىدى. شۇڭا ئۇ قارا بۇرۇتقا كاچات سالدى.

ئەل ئوغلى قاپاقلىرىنى تۈرۈپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، بىرپەس ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئورنىدىن دەس قوپتى.

— يۈرۈڭ، كەتتۇق، — دېدى ئۇ مەسلىھەتچىگە ۋە ئات ئەكىلىشنى بۇيرۇدى...

ئەنە، ئەل ئوغلى مەسلىھەتچى بىلەن، ئارقىلىرىدا بەش-ئالتە كىشى، ئاتلىق تاغ يوتىسىدىن تۆۋەنلەپ قوقەنت شەھىرىگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە.

مەسلىھەتچى ئەل ئوغلىنى قوقەنت شەھرىنىڭ تېشىدا چېرىكلەر تۇرغان يەردە بىر كىچىك باغلىق ھويلىغا باشلاپ كىردى، ئۇ بىرىپ ئىشكىنى ئېچىپ ئەل ئوغلىنى كىرىشكە تەكلىپ قىلدى. ئۆيدە

ئولتۇرغان ئانا ئوغلىنى كۆرۈپ ئىشەنمەي كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىدى-دە، ئورنىدىن قوپتى. ئوغلى ئىتتىك بېرىپ "ئاپا!" دېدى ۋە ئانىسىنى قۇچاقلىۋالدى. ئانا ئوغلىنى قۇچاقلاپ ياش تۆكتى. "ئامان بولساق بولدى ئوغلۇم، كۆرۈشتۇق." دېدى ئانا ئوغلىنىڭ مەڭزىدىكى ياشلارنى سۈرتۈپ. ئانا-بالا ئۇزاق پاراڭلاشتى. ئۇلارنىڭ تۇغقىنى، ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال چاي، مەزە ئەكىرىپ قويدى ۋە ئەل ئوغلى بىلەن ئامانلىشىپ چىقىپ كەتتى...

سۈتۇق بۇغراخان ئەل ئوغلىنى ئانىسى بىلەن بىللە قوبۇل قىلدى. قۇتلۇق سۇباشى بىللە بولدى.

— ھە، ئەسالامۇئەلەيكۇم، كېلىڭلار، يۇقۇرى ئۆتۈڭلار، — دېدى ئۇ مېھمانلارنى قارشى ئېلىپ، — قاراڭلار، ئانا-بالا تېپىشۇۋاپسىلە، نېمىدېگەن ياخشى ئىش.

— ئامان بولۇڭ بۇغراخان، مېنى سامانلاردىن قۇتقۇزۇۋېلىپ ئوبدان ئاسرىدىڭىز. ئەل سىزدىن رازى. بۇ بالام تەنتەكلىك قىلىپ سىلەرنى خاپا قىلىپ قويدىغۇ دەيمەن؟ — ئانا بۇغراخانغا ھۇرمەت بىلدۈردى.

— مېنى كەچۈرگەيلا ئۇلۇغ بۇغراخان. كۆزۈم ئېچىلدى. ياغنى يوقتىپ، خەلقىمىزنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن پەرمانلىرىغا تەييار-مەن، — دېدى ئەل ئوغلى قوپۇپ، چېرىكچە تەييار تۇردى.

— ئولتۇرۇڭ. بەك ياخشى. ئوغلىڭىز تەنتەك ئەمەس ئانا، باتۇر يىگىت، راست ئەل ئوغلى. چۈشەنمەسلىكلەر ئۆتۈپ كەتتى. دوستلار تېپىشقاندىن كېيىن باشقا ئىشلار ھەل بولۇپ كېتىدۇ، — بۇغراخاننىڭ سەمىمي غەمخورلۇقى ئۇلارنى تەسىرلەندۈردى.

— غەيرىتىڭىزگە بارىكالا، ئەل ئوغلى، — دېدى قۇتلۇق-

بەگ، ــ ئەمدى بىلله كۆرەش قىلىمىز. ياغىنىڭ يۈت ــ قولىنى كېسىلگەن بىلەن يۈرىكى مجلغىنى يوق. ئۇنىڭ تەختى ــ بەختىنى ئاستىن ــ ئۈستۈن قىلۇبتىشىمىز كېرەك.

ــ ملك ياشقا كىرىگلار بالىلىرىم، بىللە كۆرەش قىلىگلار. ئوغلۇم سىيىتجان ئەلنىڭ ئوغلى ھەم سىزنىڭ ئوغلىڭىز بولىدۇن. سىزگە تاپشۇردۇم، ئۇلۇغ بۇغراخان!

بۇغراخان ئانىغا "رەھمەت" دېدى، قۇتلۇقبەگ بىلەن ئەل ئوغلى خۇشال ھالدا بىر ــ بىرىگە قارىشىۋالدى.

ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ مۇنداق قارارغا كېلىشتى: ئانا ھازىرچە يەنە قوقەنتتە تۇرۇپ تۇرىدىغان بولدى. ئەل ئوغلى قايتىپ بېرىپ، قوراللىق كۈچىنى ئۈيۈشتۇرۇپ شىمالدىن سەمەرقەنتكە ھۇجۇم قىلماق بولدى. ۋاقىتنى قۇتلۇقبەگ كېيىن خەۋەر قىلىدىغان بولدى.

ئانا قايتا ــ قايتا رەھمەت ئېيتىپ بۇغراخان بىلەن خوشلاشتى. ئۇ مەسلىھەتچى بىلەن ئوغلى ئىككى يانىدىن يۆلەپ ئىشىكتىن چىقىقاندىن كېيىن، ئۈزىتىپ قاراپ تۇرغان بۇغراخانغا قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ ئېگىلىپ تازىم قىلدى...

• • •

ئالىپ ئارسلان چەبەر سۈباشى بىلەن شاش ياقتىكى چېرچىق تېغىغا كەلگىلى بىر ھەپتە بولۇپ قالدى، ئۇلار نەمەنگانىدىن يولغا چىققاندىن بېرى ياغىنىڭ چوڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىمىدى. يېڭى ئاۋات دېگەن جايدا بىرنەچچە ملك ياغى چېرىكى بار ئىكەن. ئۇلار بۇغرا قوشۇننىڭ شامال ئەپكىنىدىن① ئۇركۈپلا قېچىپ كەتتى.

---

① ئەپكىن ــ شامال، بوران ئالدىدىكى ھاۋا دولقۇنى.

شاشتىكى ياغى باشلىقلىرى شاشىنى قوغداش بىلەنلا بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ ئىچى تىنچسىز ئىدى. بۇرناكۇن چىرچىق دەريا‌سى بويىدىكى جەڭدە ياغى قاتتىق مەغلۇپ بولغانىدىن كېيىن، ئۇلاردا ئەندىشە كۈچەيدى. ئىچىدىكى مەزمەخان قۇرباشى باشچىلىقىدىكى يەرلىك قوشۇننىڭ قارشى ھەرىكىتى ئۇلغايدى.

تۇنۇگۈن مەزمم قۇرباشىنىڭ مەخپىي كەلگەن ۋەكىلى ئالىپ ئارسلانغا مەزمەخاننىڭ تەكلىپىنى يەتكۈزدى. "بىزنىڭ تەييارلىقىمىز پۈتمىدى. يەنە بەش كۈندىن كېيىن ھەرىكەت قىلساق" دەپتۇ مەزمەخان. ئالىپ ئارسلان ۋە چەبەر سۈباشى رازى بولدى. "بىز تاشقىرىدىن، سىلەر ئىچىدىن ياغىغا بىسىم سالايلىۋق. ئەگەر ياغى ئەل بولسا تېخى ياخشى" دېدى ئارسلان. "شەھەر ئۇرۇشسىز ئېلىنسا كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولىدۇ" دەپ قوشۇپ قويدى چەبەر سۈباشى.

بۈگۈن ئەتىگەن ئالىپ ئارسلان شاشتىكى چېرىكباشى ئايۇپ بىن بىلالغا خەت يېزىپ، يەرلىك كىشىلەردىن ئۈچ ۋەكىلنى شاشقا ماڭغۇزدى. تەلەپنامىدە: "ئەل بولۇڭلار، ئەسىرلەرنى ئۆلتۈرمەيمىز، سىلەرگە بەش كۈنلۈك ۋاقىت بېرىمىز" دېيىلگەنىدى، بىن بىلال رەت قىلىپ ۋەكىللەرنى قايتۇرۇپ تۇرۇشىغا مەزمەخانىنىڭ ۋەكىلى كەلدى. ئۇلار سامانلار قوشۇنىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، بۇغرا قوشۇنى تەرەپتە تۇرىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغانىدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ مەزمەخان قۇرباشى ياغىنىڭ دەرھال ئەل بولۇشىنى تەلەپ قىلغان.

مەزمەخاننىڭ بىر تۈمەنلىك قوشۇنى شاشنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى "قوغۇنچى" دېگەن جايدا تۇراتتى. بۇغرا قوشۇن

نۆزگەننى ئالغاندىن كېيىن، سامانسلار مەزەمخانىغا كۈملىشىپ قاراپ ئۇنىڭ بەزى ھەربكەتلىرىنى چەكلەيدىغان بولۇپ قالىدى. بۇنى كۆرگەن مەزەمخاننىڭ قارشىلىقى كۈچەيدى. بۇخارا ئەمىرى ئەبۇ ئەلىدىن مەخپىي كىشى كېلىپ، مەزەمخانىنىڭ مۇۋاپىق مەزگىلدە قوزغىلىشىنى تەلەپ قىلغانىدى. مەزەمخان قارشى ھەربكەت قىلىشقا تەييارلىق قىلدى. لېكىن، ياغىنىڭ سىقىمى چىڭ بولغىنى ئۈچۈن جۇرئەت قىلالمايتتى، خەلق مەزەمخانىنى قوللايتىتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇغرا قوشۇن يېقىنلاپ كەلمەكتە، قوشۇنىنىڭ بىرلىكىنى ساقلاش زۆرۈر، شۇڭا بىن بىلال مەزەمخانىغا چارە قىلالمايتتى.

بىن بىلال خېلى ئۇزاقتىن بېرى قارىمۇقارشى ئويلار ئىچىدە قىينىلاتتى. قاراخانىلار خانى بۇغراخان ھۇجۇم قىلىپ كەلگەندە، خەلقىنىڭ سامانىلارغا قارشىلىقى كۈچەيدى. بۇغراخان دۆلەت چېگرىسىغا كىرگەندىن كېيىن، بۇ دۆلەت چاك-چېكىدىن سۆكۈلۈپ كېتىپ بارىدۇ. "ئۇلۇغ سامانىلار دۆلىتى"نىڭ "ئۇلۇغ"لۇقى نەگە كەتتى؟ خەلقنىڭ ئىشەنچىسىنى يوقىتىپ قويۇشتىن ئېغىر ئىش يوق. بۇنىڭغا كىم جاۋابكار؟ مەنسۇرخان بولماي كىم بولاتتى؟! زۇلۇم، تالاش، بۇلاش... باغداد خەلىپەنىڭ سادىق مۇرتى، ئاللا يولدا، دىن يولدا ئىشلەش، خۇدانىڭ بەندىلىرىگە ياخشىلىق قىلىش-يامانلىق قىلماسلىق...دېگەن گەپلەر نەدە قالدى؟!...ئالدامچىلىق ئەمەسمۇ؟! ھە، راست ئالدامچىلىق! ئەمدى قانداق قىلسەن، مەنسۇر؟ "ئۆزەڭ تاپقان بالاغا، نەگە بارسەن دەۋاغا"...نېمە قىلىش كېرەك؟ مەزەمخان بىلەن بىرلىشىپ بۇغرا تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىش... ياق، بولمايدۇ، ھەرگىز بولمايدۇ. تېخى دۆلەتتىن ئۈمىد بار. ئارقىمىزدا خۇراسان بار. ئۇنىڭدىن كېيىن، بۇغراخان سامانىنىڭ

بۇنداق بىر "زالىم" چېرىكباشىنى ئامان قويماسلىقى تۇرغان گەپ...ئەمما، يېڭىلىپ، خەلق ئالدىدا سوراق قىلىنىڭ، بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق شەرمەندىچىلىك بولامدۇ؟ يەنە تېخى دار تېگىگىمۇ ببرىپ قېلىشىڭ مۇمكىن...ئاھ، نېمىدېگەن دەھشەتلىك!...بۇلارنى ئاز دەپ بالانىڭ چوڭى كەلدى. بىر ياقتا ئارسلان، بىر ياقتا مەزەم، بۇ ئىككى تاغنىڭ قىستاپ كېلىۋاتقىنىنى دېمەمدىغان؟ "تەسلىم بولساڭلا ئولتۇرمەيمىز، بەش كۈن ۋاقىت..."

بىن بىلال مۇشۇنداق ئويلاردا قېينىلىپ يۇرگەندە، مەلىۇر خالدىن قەتئىي بۇيرۇق كەلدى. بۇيرۇقتا "بۇغراغا قارشى ئۇرۇش ــ هايات-مامات كۈرىشى. باغداد خەلىپەم بىزگە يار، خۇراسان تەڭداشسىز كۈچ بىلەن ياردەم بەرمەكچى. ئەللىك مىڭ چېرىك يولغا چىقتى. چىڭ تۇرۇپ ئۇرۇشۇش كېرەك. شاشنى قولدىن بەرمەسلىك كېرەك. ياردەمگە چېرىك بارىدۇ. كىمكى ياغىغا قارشى تۇرۇش تا بوشاڭلىق قىلسا، ئۇ دۆلەت قانۇنىنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ..." دەپتۇ. بۇيرۇقنى ئېلىپ بىن بىلال غەيرەتكە كەلدى. خانىنىڭ بۇيرۇقى دۆلەت پەرمانى، خەلىپەم يار، خۇراسان مەدەت... سەن ئۇلۇغ سامانىلار دۆلىتىنىڭ بىر شەرەپلىك چېرىكباشى-دە! تەسلىم بولۇش-جىنايەت. ئەمما، لېكىن...

ئەتە بەش كۈن، دېگەندە بىن بىلال ئۇرۇشقا بۇيرۇق بەردى. بۇيرۇقتا "مەزەمنى توسۇپ تۇرۇپ، ئارسلاننى يوقتىش" دېيىلگەنىدى. ئۇ "تۆمۈر لەشكەر" دەپ ئاتالغان ئەللىك مىڭ "يېڭىلمەس" قوشۇننى ئىشقا سالدى. بىر تۇمەن چېرىكنى مەزەمنى توسۇشقا قالدۇرۇپ، قىرىق مىڭ چېرىكنى ئارسلانىنى يوقتىشقا ئەۋەتتى. لېكىن، ئىش بىن بىلالنىڭ ئويلىغىنىچە بولماي چىقتى.

چىرچىق دەرياسى بويىدىكى ئىككىنچى قېتىملىق جەڭدە ئۇنىڭ قوشۇنى قاتتىق زەربە يەپ، يېڭىلىپ قاچتى. ئۇلار توپتوغرا سەمەرقەنتنى كۆزلەپ، مىرزا چۆلىگە قاراپ قۇيرۇقىنى تىكىۋەتتى. چىرچىق دەرياسى بويىدا جەڭ باشلىنىش بىلەن تەڭلا مەزەمخان قوزغىلاڭ كۆتۈردى. بىن بىلالنىڭ بىر تۇمەنلىك چېرىكىنى تارمار قىلىپ، شەھەرگە يېقىنلاپ كەلدى...

بىن بىلالنىڭ بېشى قاتتى. قالداق قىلىش كېرەك؟ تەسلىم بولۇشنىڭ ۋاقتى ئۆتتى. ئەمدى بۇغرا سېنى كەچۈرمەيدۇ، مەزەم بولسا تېرەڭنى سويىدۇ. جاننى ئېلىش كېرەك.

بىن بىلال شۇ كۈنى تۈندە ئۆزىنىڭ بىر مىڭلىك قاروۇلچى چېرىكى بىلەن جېنىنى ئالدى... ئۇ شاشنىڭ شىمال بەرپىسگە مېڭىپ، قوغۇنچىنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، مىرزا چۆلىگە قاراپ يول ئالدى...

ئەتىسى ئەتىگەندە ئاۋال مەزەمخان قۇربېشى، ئاندىن ئالىپ ئارسلان ئىككى تەرەپتىن شاشقا كىردى. مەزەمخانىنىڭ ئورتاقلىرىنىڭ چۈشەندۈرۈشى بىلەن خەلق ئاممىسى مەزەمخان ۋە ئۇنىڭ چېرىكلىرى بىلەن بىللە ئالىپ ئارسلانىنى، چەبەر سۆباشىنى، بۇغرا قوشۇنىنى قارشى ئالدى.

شاش ئازاد بولدى. شەھەر خەلقى ئۆز ئەركىنلىكىنى شاد-خۇرام تەنتەنە قىلدى. بۇغرا قوشۇنىنى مەدھىيىلىدى. مەزەمخانغا باريكاللا ئېيتتى...

• • •

نۇھ مەنسۇر II نىڭ ھالى خاراپلاشتى. ئۇ پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تېپىرلاپ، غالجىر ئىتتەك كۆرگەنلا كىشىنى چىشلەيدىغان

بولۇپ كەتتى. "مېنى قىلىچىدىن قان تامىدۇ دېگەنلەر ئەمدى قىلىچنى كۆرۈپ قويۇڭ!" دەپ ۋارقىرايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ بالا-چاقىلىرىنى ئارقىغا ماڭغۇزۇۋەتكەن. "ھالدىن خەۋەر ئالدىغان" بىردىنبىر ئايال كىشى ماھىبانۇ بولۇپ قالدى. ئۇ كۆڭلى تىنچ چاغلاردا ماھىبانۇنىڭ "ياشلىق" ۋاقىتلىرىنى ئەسلەپ، يەر ئاستىدىن قاراپ كۈلۈپ قويۇاتتى. ماھىبانۇمۇ "ھۇرمەت" يۈزىسىدىن زورمۇ-زور كۈلۈپ قويۇاتتى. لېكىن، ئۇنىڭ پادىشاھقا بولغان ئۆچىلۈك ئوغىسى قايناپ، ئۇنىڭ چاپسانىراق زاۋال تېپىشىنى تىلەيتتى. كېيىنكى كۈنلەردە پادىشاھ ماھىبانۇغا قاراپ كۈلمەيدىغان بولۇپ كەتتى. ماھىبانۇنىڭ پادىشاھقىمۇ "مېھرىبانلىقى" ئېشىپ كەتتى. ئۇ "قەدىردان ئۇلۇغ پادىشاھىم" دېگەندە، پادىشاھنىڭ كۆڭلى ئېرىمەي قالمايتتى. لېكىن، بۇ سابىق كېنىزەكنىڭ ئىشىدىن پادىشاھنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى. ئۇ ئېركەش ۋەزىرنىڭ پادىشاھ بىقىندىسكى كۆرۈنمەس سايىسى ئىدى.

ئاخشام مەنسۇر باش ۋەزىر ئابدۇل كېرىم سامانى، سەردار ئەبۇ ئىبراھىم بىن ئىسمائىل ۋە ئوردۇ ئاغىسى مىرزا ئۇبەيدۇللالار بىلەن ئۇزاق مەخپىي سۆھبەتلەشتى. بۇ سۆھبەتنىڭ مەخپىيلىكىنى ماھىبانۇ بۇگۈن سەھەردىلا ئېركەشبەگكە يەتكۈزۈپ بولغانىدى. پادىشاھ بولسا خاتىرجەم ھالدا بۇگۈن كەچكە ئورۇنلاشتۇرغان پىلاننىڭ ئىجراسىنى كۈتەتتى. تۈن يېرىمىدا مىرزا ئۇبەيدۇللا ھودۇقۇپ تۇرۇپ، پىلاننىڭ بۈزۈلغانلىقىنى خەۋەر قىلغاندا، پادىشاھ يېرىلغۇدەك خاپا بولدى. "زادى بىزنىڭ مەخپىيلىكىمىزدىن ئۇلار قانداق خەۋەر تاپتى، كىم ئېيتتى؟ ئېيت، كىم؟ سىلەر ئۇچىلاردىن باشقا كىشى يوق ئىدىغۇ؟" دەپ ۋارقىردى پادىشاھ.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تارىخى

ـــ بىزنىڭ سۆھبىتىمىزگە قاتناشمىغان گۈمانلىق بىر كىشى بار، ئۇلۇغ شاھىم.

ـــ ئۇ كىم؟

ـــ ماھىبانۇ. ئۇ ئىشىك-پەنجىرە تۈۋىدىن كەتمەيدۇ. تۇنۇگۈن ئۇ كىرىپ چاي قۇيۇپ تۇردى-دە!

ـــ ھە، نېمە دەيسەن؟ ماھىبانۇ؟ ياق، ئۇ ئۇنداق قىلمايدۇ، ئۇ ماڭا سادىق.

ـــ لەۋزى تاتلىق، قەلبى ئاچچىق بولۇشى مۇمكىن، شاھىم. ئوردۇغا مەجبۇرى ئېلىپ كېلىنىپ خورلانغان، سۆيگەن ئېرى ئاختا قىلىپ تاشلانغان بىر ئايالنىڭ ئۆزلىرىگە "سادىق" بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس. مەن دائىم ئۇنىڭ كۆزىدە بىر يوشۇرۇن سىرنى كۆرىمەن.

ـــ ھە، شۇنداق بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئاۋۋالقى بىرمۇنچە "دوستلار" مەندىن قاچقان يەردە ماھىبانۇ ئۇنداق قىلمايدۇ، دېگىلىنۇ بولمايدۇ. خوپ، ئۇنى بايقاش، دەلىل بىلەن تۇتۇش كېرەك. ئەتە ئوردۇ مەجلىسىنى ئېچىشقا تەييارلىق قىلىڭ. خۇراسانىدىن كېلىدىغان چېرىكلەرنى چاپسانلىتىڭ. قوشۇننىڭ ئىچىدىكى خائىنلارنى پايلاش كېرەك. ئېركەشنىڭ ئىزىنى تېپىش لازىم. يەنە ھېلىقى راۋاپچى، بىر قەلەندەرگە شۇنچە ئالدانغان بارمۇ؟

ـــ ئۇلارنى ئەمدى تېپىش قىيىن، جانابىي ئالىيلىرى، ئۇلار...

ـــ تېپىش كېرەك، ئۇ خائىنلارنى چاپسان تېپىپ دارغا ئېسىش كېرەك! ـــ سەت ۋارقىرىدى پادىشاھ، ـــ سىز بۇنىڭغا بېشىڭىز بىلەن جاۋاب قىلىسىز!...

ئوردۇ ئاغىسى گەپ-سۆزسىز ئۆيدىن چىقتى. ئۇنىڭ بېشىغا بالا

كەلدى. قانداق قىلىۋن، ئۇلارنى تاپقىلى بولارمۇ؟

ئۇلارنى بىر ئوردۇ ئاغىسى ئەمەس، پادىشاھنىڭ ئۆزى ئاتلانسىمۇ تاپالمايتتى.

تۇنۇگۈن سەھەردە ئېركەشبەگ ماھىبانۇنىڭ مەخپىي خەۋىرىنى ئالغاندىن كېيىن، بامدات نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ ئاغىنىلىرى بىلەن مەسجىدتە قالدى. ئۇلار غىپپىدە قىلىپ مۇدەررىس مەۋلانە شەمشىدىننىڭ ھۇجرىسىغا كىردى. ئېركەشبەگ خەۋىرنى ئېيتىپ بەردى. مەنسۇرنىڭ ئەمرى بويىچە ئېركەش ۋەزىر، مەۋلانا شەمشىدىن ۋە ئابدۇل خالىق شايىچى تۇتقۇن قىلىنىشى؛ قاماقتىكى ئەل ئوغلىنىڭ ئىنىسى باشلىق "باش گۇناھكارلار" شەھەر تېشىغا ئەپچىقىپ ئۆلتۈرۈلۈپ كۆمۈلۈشى كېرەك ئىدى. سىرداشلار بۇگۈن قارانغۇ چۈشۈشى بىلەنلا يەر تېگىگە چۆكۈشكە، راۋاپچى قەلەندەر بولسا قاماقتىكىلەرنى قۇتقۇزۇشقا كېلىشتى. كېلىشىم بويىچە ئاخشىمى سىرداشلار غايىب بولدى. ئۇلار ئوۋچىنى ماراپ ئۇۋىسىنىڭ ئاغزىدا ئولتۇرغان سۇغۇردەكلا يوقاپ كەتتى. ئۇۋا بەك يوشۇرۇن ئىدى، تېپىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. راۋاپچى قەلەندەر بولسا دوستلىرى بىلەن كۇندۇزى تەييارلىق قىلىپ، خۇپتەندىن كېيىن كىشىلەر ئەمدى ئۇخلىغاندا ئىشقا كىرىشتى.

تۇن قارانغۇسىدا بىرسى قاماقخانىنىڭ قوۋۇقىنى ئۇردى. قوۋۇقباقار قوۋۇقىنى ئېچىپ قارسا ئوردۇ قارۇغچى ئەمەلدارى كېيىمدىكى بىر كىشى ئون-ئون بەش قارۇغچىلىرى بىلەن تۇرۇپتۇ. ئۇلار پەرۋاسىزلا ئىچكىرى كىرىپ، توپىتوغرا قاماقخانا باشلىقىنىڭ ياتقىغا بېرىپ، ئويغىتىپ چىقتى. "بىز گۇناھكارلارنى ئالغىلى كەلدۇق، ــ دېدى 'باشلىق' كېيىملىرىنى كىيگەچ ئۆيدىن چىقىقان

قاماقخانا باشلىقىغا، ــ ئوردۇنىڭ قارارىنى ساقلا يەتكۈزگەن ئەمەسمۇ؟"، "شۇنداق، خەۋىرىم بار. تەيياراپ قويدۇم" دېدى، قاماقخانا باشلىقى ۋە "باشلىق"نى چېرىكلىرى بىلەن قاماقخانىغا باشلاپ باردى. ئۇ گۈندىپايغا "ئىشكىنى ئاچ" دېگەن شەرەت بىلەن بىر ئۆينى كۆرسەتتى. ئۇلار ئۆيگە كىرگەندە گۈندىپاينىڭ جىن چىرىقىنىڭ يورۇقىدا، ئۆرە-تۆپە تۇرغان ئون نەچچە "ئاساسىي گۇناھكار"لار كۆرۈندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەل ئوغلىنىڭ ئىنىسى، ئۇنىڭ خاتۇنى ۋە ئون ئۈچ ياشلاردىكى بىر ئوغۇل، بىر قىزىمۇ بار ئىدى.

ــ ئورنىڭدىن قوپۇش! ــ دەپ ۋارقىرىدى قەلەندەر، ــ قاتار تىزىلىش!

"گۇناھكار"لار قاتار تىزىلىشتى. قەلەندەر قاتارنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئەل ئوغلىنىڭ ئىنىسىنى "مېڭىش" دەپ پەللىكىگە بىرنى تەپكەنىدى، ئۇنىڭدىن ئىشكەللىك قوش مۇشتىنى بىرنى يەپ، ببرىپ تامغا يۆلىنىپ قالدى. ئۇ كۆزىنى قىسقانىدى، كۆرۈنمىدى، يەنە بىر تەپكە يېدى. "ئىلىپ مېڭىلار، ئۆلگۈسى كەپتۇ بۇنىڭ" دېدى قەلەندەر قارۇغچىلارغا. "قارۇغچىلار" "گۇناھكارلار"نى ھەيدەپ "ئۆلتۈرۈش" ئۇچۇن شەھەر تېشىدىكى ئادەم يوق بىر يارلىقنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى. ئۇلار ئالدىراش "گۇناھكار"لارنىڭ قوللىرىنى بوشاتتى. ھەيران قالغان كۆيئوغلى چۆچۈپ قاراپ، قەلەندەرنى تونۇۋالدى-دە، ئۇنى قۇچاقلىدى. سىگلىسى بىر ئاز ھاڭۇبقىپ تۇرغاندىن كېيىن "ئاكا!" دەپ ئۆزىنى ئاتتى. بالىلار ئېسىلىپ يىغلاشتى...

باشقا "گۇناھكارلار" ھېچنىمە بىلمەيتتى. پەقەت بۇ كىشىلەرنىڭ

ئۆزلىرىنى قۇتقۇزغانلىقىنىلا چۈشىنەتتى.

— ۋاي ئادەم كەلدى، — دېدى بىرسى قاراڭغۇدا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان كىشىلەرنى كۆرسىتىپ. بۇلار "گۇناھكارلار"نى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن قاماقخانىغا بارغان ھەقىقىي ئوردۇ قارۇغچىلىرى ئىدى.

— توسۇڭلار، ئۇلارنى! — دېدى "قەلەندەر" دوستلىرىغا — "گۇناھكار"لارغا قاراپ، — ئاۋۇ يارلىقتا ئات بار. چاپسان قېچىڭلار، — دېدى يارلىقىنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ. "گۇناھكار"لار يارلىقىتكى ئىككى كىشى تۈتۈپ تۇرغان ئاتلاردىن ئونىنى ئېلىپ مىندى-دە، يار ئىچى بىلەن يۇقىرى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

"قەلەندەر" ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى ئوردۇ قارۇغچىلىرى بىلەن تۈتۈشتى، قاتتىق ئېلىشىش بولدى. قاراڭغۇدا قىلىچلارنىڭ ئاۋازىلا ئاڭلىناتتى، ئۇرۇلغان قىلىچلاردىن چاقنىغان ئوتلار كۆرۈنەتتى. ئۆزاققا سوزۇلغان ئېلىشىشتىن كېيىن دوستلار قارۇغچىلارنىڭ بىر-قانچىسىنى ئۆلتۈردى، بىرقانچىسىنى يارىدار قىلدى. ئىككى يارىدار دوستىنى ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ، ئۇلارمۇ "گۇناھكار"لار كەتكەن ياققا قاراپ چېپىشتى.

* * *

بۇگۈنكى ئوردۇ كېڭىشى ئەتىگەنلا ئېچىلدى. بۇنداق ئالدىراش چاقىرىلىشتىن ئەنسىرىگەن ۋەزىر-ۋۇزرالار بىر-بىرىگە يەر ئاستىدىن سىگايان قاراپ ئولتۇرۇشاتتى. مەنسۇر ئالدىراش چىقتى. ئۇ بۆرە تېرىسىنى كىيىپلا چىقىپتۇ. تەختكە ئولتۇرا-ئولتۇرماستىنلا ۋازىرىدى:

— بۇغرالار بېسىپ كەلمەكتە. قوقەنت بىلەن شاش قولدىن كەتتى. ئېركەش بىلەن مەۋلانە خائىنلىق قىلىپ قېچىپ كەتتى.

قاماقتىكى گۈناھكارلارنى ئوغرىلار ئېلىپ قاچتى... ئىشەنگەن تاغدا كىيىك ياتمىدى. چېرىكباشىلىرى كارغا كەلمەيۋاتىدۇ. سىلە رەھىمچان جانابىي ۋەزىر، ئەربابلار؟! — ئۇ قاتتىق ۋارقىراپ توختاپ قالدى، بېشىنى تۆتۈپ تىترەپ يەنە ۋارقىرىدى، — قېنى ئېيتىڭلار، جانابلار، ۋەزىر ئىسركەش، مۇدەررىس مەۋلانە، يەنە ھېلىقى ئەبۇ ئەلىنىڭ تاغىسى شايىچىغا ئوخشاش ئىچىمىزدە خەنجەر يوشۇرۇپ يۈرگەن خائىنلار يەنە يوقمۇ؟...

— ئۇلارنى ئاللىقاچان تۆتقۇنغا ئېلىش كېرەك ئىدى، جانابىي ئالىيلىرى، — باش ۋەزىر ئابدۇل كېرىم سامانى ئېھتىيات بىلەن سۆزلىدى، — ئۇلارنىڭ ھەربىكەتلىرى گۇمانلىق ئىدى...

— گۇناھنى ماڭا ئارتماقچىمۇسىز، جانابىي باش ۋەزىر؟ — مەلسۇر ئۇنىڭ سۆزىنى كەستى، — سىز زادى باش ۋەزىرلىك ۋەزىپىڭىزنى قانچىلىك ئىجرا قىلىۋاتىسىز؟ ياغىنى چېگىرىدا يوقتىش پىلانلىرىڭىز نەگە كەتتى؟...ئەبۇ ئەلى بىلەن سېۋەتقا كۆچمىز يەتمىدىغۇ! ياغى بوسۇغىمىزغا يېقىنلاشتى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۆتكەنلى قويۇپ ھازىرقىنى سۆزلەڭ...

بىر ئوردۇ خىزمەتچىسى كىرىپ ئوردۇ ئاغىسىنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. ئۇ ئالدىراش چىقىپ كەتتى.

— ياغىنى بوسۇغىمىزغا كەلتۈرمەي يوقتىشىمىز كېرەك، — دېدى سەردار ئەبۇ ئىبراھىم ئۆزىدىكى ئىشەنچسىزلىكنى يېپىش ئۈچۈن ياسىما ئاۋاز بىلەن، — بارلىق كۈچنى سەپەرۋەر قىلىش، سەپتىن قايتقان چېرىكلەرنى رەتلەش...

— يەنە شۇ رەتلەش، تەييارلىق، سىز رەتلەپ بولغۇچە ئۇلار كېلىپ بولىدۇ سەردار. ھازىر ياغىنى كەلتۈرمەي يوقتىش ئەمەس،

سەمەرقەنتنى قانداق ساقلاشنى ئويلىشىڭىز كېرەك.

— يەتمىش مىڭ چېرىكىمىز بار. ئارقىدىن ئەللىك مىڭ چېرىك كەلسە بىر يۇز يىگىرمە مىڭ كىشى. قوقەنت، شاشتىن قايتقان چېرىكلەردىن ئاز دېگەندە ئوتتۇز مىڭ چېرىكنى ئۇيۇشتۇرۇشقا بولىدۇ. جەمئىي بىر يۇز ئەللىك مىڭ. بۇغرالار يۇز مىڭ كىشىدىن ئۆلگەنلەر، يارىدارلار ۋە شەھەرلەرگە تاشلاپ كەلگەنلەردىن باشقا يەتمىش-سەكسەن مىڭ چېرىك بىلەن كېلىشى مۇمكىن. ئۇلارنى يوقتىمىز، پايتەختىمىزنى، جانابىي ئالىيلىرىنى چوقۇم قوغدايمىز.

— ھېسابىڭىز پۇچەك، جانابىي سەردار. ئارقىدىن ئەللىك مىڭ كىشى كېلەلمىشى ئىككى تايىن. بۇغرالاردىن باشقا يەرلىك قوزغىلاڭچىلارنى ھېسابقا ئالمىدىڭىز. ئۇنىدىن كېيىن، چېرىكلىرىڭىزنىڭ چېرىكباشلىرىڭىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدا ياغىغا تاقابىل تۇرۇش كۈچىنى ئوبدان مۆلچەرلىشىڭىز كېرەك. سىز چوڭ ئىشەنگەن بىن بىلال قۇرباشى ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى قانچىلىك ئىشقا يارىدى؟

— بىن بىلال قەتئىي بولمىدى، ئۇ ئىككىلەندى، مەزەمخانغا ۋاقىتدا چارە قىلمىدى...

خاننىڭ چېرىك ئىشلىرى كاتىپى ئالدىراش كىرىپ مەلۇمات بەردى:

— ئارقىدىن كېلىۋاتقان لەشكەرلەر سىبۇق تېكىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپتۇ.

— ھەا — دېدى خان چۆچۈپ قوزغىلىپ.

— قانچىلىك چېرىكى بار ئىكەن؟

— يىگىرمە مىڭ.

— كەلگەنلەرچۇ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ـ ئوتتۇز مىڭ.

ـ سەردار، ياردەمگە بىر تۇمەن چېرىك ئەۋەتىڭ، ـ خان سەردارغا بۇيرۇق قىلدى. سەردار رازىلىق بىلدۈرۈپ، كاتىپقا باش لىڭشىتتى. كاتىپ ئالدىراش چىقىپ كەتتى.

ئوردۇ ئاغىسى هودۇقۇپ كەردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىككى قاروغچى ماهىبانۇنى قولتۇقىدىن تۇتۇپ سۆرەپ ئەكىرىپ تاشلىدى. ئولتۇرغانلار چۆچۈپ كەتتى.

ـ بۇ ئەبلەخ خائىنلارنىڭ پايلاقچىسى ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى. ئىشىك ئارقىسىدا تىڭ-تىڭلاپ تۇرغاندا تۇتۇلدى. ئۆزى ئىقرار قىلدى، ـ دېدى ئوردۇ ئاغىسى تەرىكسىپ...

ـ هە، شۇنداقمۇ؟ ـ غەزەپلەندى خان، ـ سەن ئۇلارغا نېمە خەۋەرلەرنى يەتكۈزدىڭ؟

ـ ئاڭلىغان-بىلگەنلىرىمنىڭ هەممىسىنى، ـ ماهىبانۇ ئۆرە تۇرغىنىچە بېشىنى تىك تۇتۇپ -ۆزلىدى.

ـ ئېركەشلەرنى سەن قاچۇردىڭمۇ؟

ـ ئۆزلىرى قاچۇردىلا، پادىشاهى ئالەم، ـ دېدى ماهىبانۇ كىنايە بىلەن.

ـ هە، بۇ نېمە دېگىنىڭ؟

ـ ئۇلارنى تۇتقۇن قىلىشقا، قاماشقا قارار قىلغان كىم؟

ـ ئۇلار قانداق بىلدۇ؟

ـ مەن يەتكۈزدۇم-دە!

ـ ئوردۇدا مېنىڭ زور شەپقىتىمگە ئىگە بولۇپ تۇرۇقلۇق سېنى شۇنداق قىلىشقا نېمە مەجبۇر قىلدى؟

ـ جانابىي ئالىيلىرىنىڭ ئاشۇ"شەپقەتلىرى" مەجبۇر قىلدى. مېنى

ئېرىمدىن ئايرىپ بۇلاپ كەلگەن شەپقەتلىرى مەجبۇر قىلدى، ئېرىمنى ناكار قىلىپ قويغان شەپقەتلىرى مەجبۇر قىلدى، ئەلگە سالغان زۇلۇملىرى مەجبۇر قىلدى، پادىشاھى ئالەم! مەن ساڭا ئۆچمەن. پۈتۈن قېنىم بىلەن ئۆچمەن. سەندىن ئۆچۈمنى ئالدىم، قىلغىنىڭنى قىل!...

— ئاغزىڭنى ياپ ئەبلەخ!

— ئۆزەڭ مۇناپىق، جاللات سەن.

— ھەي قايسىڭ بار؟!

ئىككى نەيزىلىك چېرىك كىرىپ تەق تۇردى.

— بۇنىڭ تىلىنى كېسىپ، ئۆزىنى زىندانغا تاشلاڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى خان.

— يېقىندا ئۆلىسەن، بۇغراخانىنىڭ قىلىچى بىلەن بېشىڭ كېسىلىدۇ، قانخور! — ماھىبانۇ چېرىكلەرنىڭ سۆزلىرىگە پەرۋا قىلماي، بېشىنى كەينىگە بۇراپ ۋارقىرىغانچە چىقىپ كەتتى...

چېرىك كاتتىپ كىرىپ مەلۇمات بەردى:

— قوقەنت چېرىكباشىنىڭ ئوروۇنباسارى كەپتۇ.

— كىرسۇن!

قوقەنت چېرىكلىرىنىڭ ئوروۇنباسارى پاراكەندە كىرىپ كەلدى:

— ئۇلۇغ شاھىم، قۇللىرىنى ئەپۇ قىلغايلا. بۇيرۇقلىرىنى ئادا قىلالمىدىم، — دېدى ئۇ خانىنىڭ ئالدىدا تىز چۆكۈپ.

— لەشكەرباشى قېنى؟

— شېھىت بولدى. قوقەنت يېنىدىكى جەمەدە ۋاپات بولدى.

— سەردار! بۇ كىشىگە قوقەنت لەشكەرباشى نامى بېرىلسۇن! سىز لەشكەرباشى، — دېدى مەنسۇر، شۇ تاپتا يارلىق ئالغان

ئەسلىدىكى ئورۇنباسار چېرىكباشىغا — قوقەنت چېرىكلىرىنى رەتكە سېلىپ، سەمەرقەنتنى قوغداشقا تەييارلىق قىلىڭ.

چېرىكباشى ئورنىدىن قوپۇپ:

— ئەسكەرلىرىنى بەجا كەلتۈرۈشكە تەييارمەن، ئۇلۇغ شاھىم، — دېدى بېشىنى ئېگىپ ۋە بۇرىلىپ، قاتتىق دەسسەپ چىقىپ كەتتى.

چېرىك كاتىپ يەنە كىرىپ مەلۇمات بەردى:

— شاش چېرىكلىرى باشى ئايۇپ بىن بىلال كەلدى!

— كىرسۇن!

بىن بىلال ھارغىن قىياپەتتە سالماقلىق مېڭىپ كىرىپ مەنسۇرنىڭ ئالدىدا توختىدى ۋە يېنىدىكى قىلىچىنى غىلىپى بىلەن بوينىدىن ئېلىپ خانىنىڭ ئالدىغا قويدى:

— ئۇلۇغ شاھ! ماڭا جازا بەرسىلە، — ئۇ تەكەللۇپ بىلەن ئازراق بېشىنى ئېگىپ قويدى.

— نېمە ئۈچۈن؟

— خەلقتىن ئايرىلغان دۆلەتنىڭ چېرىكباشىلىقى بولغىنىم ئۈچۈن.

— بۇ نېمە دېگىنىڭ، كىم خەلقتىن ئايرىلىپتۇ؟

— ئالدى بىلەن ئۆزلىرى ئۇلۇغ پادىشاھى ئالەم. ئاللا بەندىلەرگە شەپقەت قىلىڭلار، پەيغەمبىرىم ئۈممەتلىرىگە غەمخورلۇق قىلىڭلار دېدى. سىز بولسىڭىز شەپقەتسىزلا ئەمەس، غەمخورلۇقسىزلا ئەمەس، جەبر-زۇلۇم قىلدىڭىز. بىز ئەمەلدارلارنىڭ پىكرىنى رەت قىلدىڭىز، ئەل بىلەن بولۇش ياكى ئەلدىن ئايرىلىش بىر دۆلەتنىڭ، بىر دۆلەت باشلىقىنىڭ تارازىسى. بارغانچە غالىبىيەت

بىلەن ئالغا ئىسىۋاتقان بۇغراخان بىلەن داۋاملىق مەغلۇپ بولۇۋاتقان سىز بۇنىڭ روشەن دەللىلى، جانابىي سۇلتان...

ــ ئاغزىڭنى يۇم ئەخمەق! نېمە دەپ جۆيلۈۋاتسەن؟

ــ مەن بىر ئەخمەققە ئالدانغان ئەخمەقمەن!

ــ تىلىڭنى تارت! قەيەردە سۆزلەۋاتقىنىڭنى ئۇنتۇما!!

ــ ئۇنتۇمايمەن، جانابىي ئالىيلىرى، ھەرگىز ئۇنتۇيالمايمەن. قان پۇراپ تۇرغان بۇ ماكانىنى مېنىڭ روھىمۇ ئۇنتۇيالمايدۇ. سەنمۇ ئۇنتۇيالمايسەن، شاھ، بۇ سېنىڭ بوينۇڭغا ئېسىلغان تەۋقى لەنەت تۇمارى...

ــ جاللات!!!

ئالدىدا ئىككى، كەينىدە بىر ئىشتانچاق، مەيدىلىرىنى تۇك باسقان، قىزىل كۆز، يوغان گەۋدىلىك ئۇچ جاللات كىرىپ كەلدى. ئالدىدىكى ئىككىسى بىر بىلالنىڭ ئىككى يېنىغا كېلىپ توختىدى. چوڭراق بىرسى يوغان قىلىچنى پاينىكى بىلەن دولىسىغا قويۇپ تىك تۇردى.

ــ ئەپچىقىڭلار، بۇ مەلئۇنلى!

ئىككى جاللات بىر بىلالنىڭ قوللىرىنى كەينىگە قايرىدى.

ــ مەلئۇن! ھا، ھا، ھا...پىشانەڭنى سىلاپ باق جاناب، مەلئۇن دېگەن تامغا ئويۇقلۇق تۇرۇپتۇ ئەنە...ھا، ھا، ھا...

ــ مۇشۇ يەردىلا بېشىنى ئال، دەرھال چاپسان!... ــ ۋارقىرىدى مەنسۇر ئۇرنىدىن قوپۇپ غەزەپ بىلەن.

بىر بىلال بېشىنى ئارقىسىغا ئەمدى بۇرىغانىدى، ئارقىدىكى جاللات قىلىچىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ كۈچ بىلەن ئۇنىڭ بويىنىغا ئۇردى. تېنىسى كاللىسىدىن ئايرىلىپ يوغان كۈپتەك "گۈپ"

قىلىپ يىقىلدى، سىلكىنىپ، پۈت ئېتىپ جىمىپ قالدى. كاللىسى ئىرغىپ مەنسۇرنىڭ ئالدىغا چۈشتى. ئۇ قان ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ، دومىلاپ تەختكە يېقىن باردى-دە، مەنسۇرغا كۆزلىرىنى ئالايتىغاچ تىك توختاپ قالدى...

مەنسۇر ئالاقزادە بولۇپ كەينىگە داجىدى ۋە پۈتىنىڭ ئۇچىي بىلەن ئارقىسىغا دەسسەپ تەخت سۇپىسىدىن چۈشتى-دە، شاپاشلاپ ئىچكىرى ماڭدى...

— ئەپچىقىڭلار بۇنى، — دېدى باش ۋەزىر ئابدۇل كېرىم. جاللاتلار باشنى ئېلىپ، تېنىنى سۆرەپ چىقىپ كەتتى، — ھېچ قورقۇلۇق ئەمەس جانابلار. دۆلەتكە، پادىشاھقا قارشى بولغان ئادەمنىڭ تەقدىرى مۇشۇنداق بولىدۇ. ھازىردىن باشلاپ ھەممىنى سەمەرقەنتنى قوغداشقا قارىتىش كېرەك. سەردار ئەلى ئىبراھىم مۇداپىئە چارىسى بويىچە ئىشقا كىرىشسۇن. كېڭەش تۈگىدى. يۈرۈك سەردار، ئوردۇ ئاغىسى، سىزمۇ...

ئۇلار ئىچكىرى كىرىپ كەتتى...

سه‌ککزنجی قسم

تنغمو-تنغ چالشتا پیشکلمه‌س بوغرا،
قلمچین ئوزارئول یاغمغا توغرا،
تومه‌ن مساڭ چیرمکله‌ر «ئوران» توڤلسا،
جه‌شکگا هتا یاکرغای سونایو ناغرا.

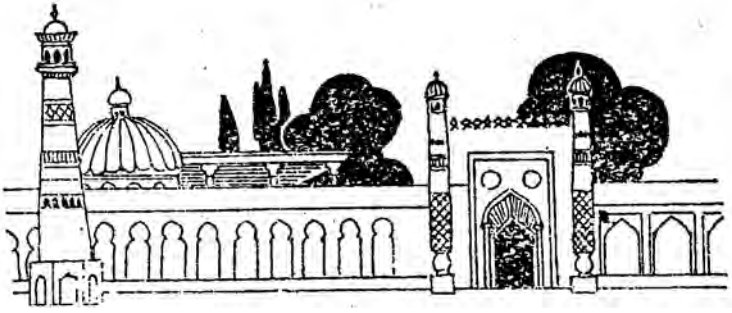

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

بەرىنچى باب

سەمەرقەنتنى ئېلىش

بىر يىل كېيىن، يىلان يىلى ئەتىياز پەسلى.

سەمەرقەنتنىڭ ئون چاقىرىمچە شەرقىدە، پېشانىسىدە دۆلەت تۇغى يەلپۇلدەپ تۇرغان چۈشكۈن ئالدىدا سۈتۈق بۇغراخان مېڭىپ يۇرەتتى. كۈن تېرەك بويى كۆتۈرۈلدى، ئۇ تېخى ناشتا قىلمىدى. ئۇ ماڭغاچ پات-پات ئوڭ تەرەپتىكى يولغا قاراپ، كىمنى-دۇ كۈتەتتى. ئۇ بۈگۈن سەھەر كۈن چىقماستىن ئىلگىرىلا قوپۇپ كەتكەن، روھلۇق، تېتىك، لېكىن، كەيپىياتى جىددىي ئىدى.

سول ياق بېغىردىن قۇتلۇق سۈباشى كېلىپ سالام بەردى.

ــ كېلىڭ سۈباشى، قاراڭ، ئۇ تېخى كۆرۈنمەيدۇ. ئەتىگەن بارىمەن، دەپتىكەنغۇ؟

ــ كېلەر ۋاقتى بولۇپ قالدى. ئارىلىق خېلى يىراق. ئايلىنىپ يۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

ــ ھە، شۇنداق، ئايلىنىپ مېڭىش كېرەك. سۈباشى، يەنە بىر كېچە تىنچ ئۆتتى. ياغى ئەجەب ھەرىكەت قىلمايدىغۇ؟

ــ ئۇلار بىرەر نەرسىنى كۈتۈۋاتقان بولسا كېرەك، پەمىچە ياغى قوغدىنىشقا تەييارلىق قىلىۋاتقان ئوخشايدۇ.

ــ مەنسۇرنىڭ قوغدىنىشتىن باشقا ئىلاجى قالمىدى، دەڭ. ھە، ھە، ئۇنىڭ ھالى خاراب. قاپقانغا چۈشكەن تۈلكىگە ئوخشايدۇ.

لېكىن ئۇ جان ئاچچىقىدا ئېتىلىپ چىقىشى مۇمكىن. ئەركىن، بېرىپ يولغا قاراپ ببقىڭا، ــ دېدى بۇغراخان چۈشكۈندىن چىقىۋاتقان ئەركىنگە.

ــ شۇنداق. يىرتقۇچ ئاسانلىقچە بوي بەرمەيدۇ، ئىشقىلىپ جەڭ ئاخىرلىشىپ قالدى. سەمەرقەنت ئېلىنسا، مەنسۇرنىڭ تەقدىرى ھەل بولىدۇ.

ــ سەمەرقەنتنى ئېلىش ئاسانغا چۈشمەيدىغان ئوخشايدۇ، قوتلۇقبەگ. ئۇنىڭ ئىككى تۈلكىنى ئۇرۇش تەس. ئىلاجى بار ئازراق چىقىم بولسىمۇ ئۇنى ئەپلەپ تارتىپ چىقىش كېرەك ئىدى.

ــ ئەنە كېلىشتى! ــ دېدى ئەركىن ئوڭ نەرەپتىكى دۆڭنىڭ ئۈستىدە، ئوڭ قولىنى پېشانىسىگە قويۇپ تۇرۇپ.

ــ ھە، كەلدى، ــ ئۇلار يېتىپ كەلدى. يۈرۈڭ سۇباشى... ــ بۇغراخان ئالدىراپ ماڭغانىدى، ئاتلىقلار كۆرۈندى. بىر توپ ئاتلىقلار ئالدىدا ئالىپ ئارسلان، ئۇلارنى باشلاپ كەلگەن بوز يىگىت، چەبەر سۇباشى كېلەتتى. ئارسلان ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ بۇغراخانىنىڭ ئالدىغا ئىلدام باردى. بۇغراخان قوللىرىنى كەڭ ئېچىپ، ئارسلاننى قۇچاقلىدى. كېيىن ئۇنىڭ ئىككى مۇرىسىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ سياقىغا تىكىلدى:

ــ ئاھ، دوستۇم ئارسلان، ئامان كەلدىڭىز. قاراڭ، ئايرىلغىنىمىزغا ئۇزاق بولمىسىمۇ بەك سېغىندىم سىزنى.

ــ مەنمۇ بەك سېغىندىم، خەتەرلىك سەپەرلەردىن كېيىن...

ــ ھە، چەبەر سۇباشى، ــ دېدى بۇغراخان ئۇنىڭ بىلەنمۇ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، ــ قېنىنالدىڭىز، ھارمىغايسىز.

ــ ئۇلۇغ خاندانلىقىمىزنىڭ شەرىپى ئۈچۈن، ئۆزلىرى ياخشى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

تۇرۇپلا. ئۇلار ماڭغاچ سۆزلەشتى.

ــ ئەل ئۆچۈن ئۇلۇغ بۇغراخاننىڭ ئامانلىقى كېرەك، ــ دېدى ئارسلان.

ــ ھەممىگە ئامانلىق كېرەك. بىراق، "بۇغراخان" دېگىنىڭىزنى قارالڭ. بىز ئوردۇدا تەخت ئۈستىدە ئەمەسقۇ. بىر ۋاقىتلاردا مېنى "سۈتۈق تېكىن" دەپ ئاتايتتىڭىزغۇ؟

ــ ھازىر سىز ئۇ چاغدىكى بالا، خان ئوغلى ئەمەس ــ تە!

ــ يەنە "خان ئوغۇل" بەڭباش سۈتۈق دەڭ. خوپ، قۇتلۇقبەگ ئوخشاشلا ئەرزىيەت چەكتى، ــ قۇتلۇقبەگنى كۆرسەتتى.

ئارسلان، چەبەربەگ، قۇتلۇقبەگ ھەم ئەركىن بىلەن كۆرۈشتى.

ــ مانا قاراڭلار، سەمەرقەنت، مىڭلاپ چاقىرىم يول بېسىپ كەلگەن مېھمانلارنى توسۇپ بۇ ئارزۇلۇق شەھەرگە كىرگۈزمەيۋاتىدۇ، ــ دېدى كۈلۈمسىرەپ بۇغراخان ۋە شەھەر سېپىلى تېشىدا ئاران كۆرۈنۈپ تۇرغان قاتار ــ قاتار سەپ بولۇپ تۇرغان ياغى چېرىكلىرىنى كۆرسەتتى، ــ بىزنىڭ يىگىتلىرىمىز كۈتۈپ تۇرماقتا. كىرگۈزمەسە، ئىلاجى يوق، ئۇرۇپ كىرىشكە توغرا كېلىدۇ.

ئارسلان بىلەن چەبەربەگ شەھەر ۋە شەھەر سىرتىغا سەپ سالدى. بىراقتا سەمەرقەنت، ئۇنىڭ سېپىلى ئۈستىدە ئاق ــ قارا تۇغ ــ ئەلەملەر ھەم كۆرۈنە ــ كۆرۈنمەي نەيزىلىك چېرىكلەر تۇراتتى. سېپىل تاشقىرىسىدا قات ــ قات ياغى چېرىكلىرى، پىيادە ــ ئاتلىق، يەنە پىيادە ئۇزۇن سەپ بولۇپ تىزىلغان. بۇ يەردە تۇرغان ياغى چېرىكلىرىنىڭ ئەلەملىرىنى، ئاتلىرىنى، نەيزە، قىلىچ ۋە كىيىملىرىنى كۆرگىلىمۇ بولمايتتى.

— مۆلچەرچە ئوتتۇز مىڭ كىشى، بۇلار ياغىنىڭ قوۋۇق قوغدار قوشۇنى بولسا كېرەك، — چۈشەندۈردى چەبەر سۈباشى، — سېپىلدە، سىز ياقتا، شەھەرنىڭ غەرب ۋە جەنۇب تەرەپلىرىدىمۇ چېرىكلىرى ئاز ئەمەس ئوخشايدۇ.

ئارسلان ياغى قوشۇنىنىڭ ئىككى چاقىرىمچە بېرىدە پىيادە-ئاتلىق ئۇلارغا قارشى تىغمۇتىغ سانجاق تۇرغان ئۆز قوشۇنىغا قاراپ زوقلاندى. قوشۇن باشلىرىدا يەلپۈلدىگەن بۇغرا قوشۇن ئەلەملىرىنى كۆركەندە، ئۆزىدە بىر خىل مەغرۇرلۇق سەزدى. چۈشكۈنلىنىڭ ئوڭ-سول تەرىپىدە ئىككى قانات قوشۇن، ئارقىدا — يىراقراقتا تەييارلىق قوشۇن تۇراتتى.

— كۆردىڭىزمۇ، جەڭ ئالدىدىكى سۈرلۈك كۆرۈنۈش ھەم كۆڭۈللۈك، ھەم كۆڭۈلسىز كۆرۈنۈش، — دېدى بۇغراخان، — ياغىنى يوقتىش كۆڭۈللۈك، قان تۆكۈلۈشى كۆڭۈلسىز. ئامال قانچە؟ جەقراق قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئازراق قان تۆكمەي بولمايدۇ.

— شۇنداق. بىز بەرگەن قانلاردىن گۈل ئۈنۈپ چىقىقاي، — دېدى ئارسلان بۇغراخانىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ.

— يۈرۈڭلار، ئىچكىرى كىرەيلۈك، — بۇغراخان ئۇلارنى باشلاپ كىرىپ داستىخانغا تەكلىپ قىلدى، — ئولتۇرۇڭلار، بىللە ناشتا قىلايلۇق.

— تېخىچە ناشتا قىلماپلى-دە؟ — ھەيران بولدى ئارسلان.

— دوستلار بىلەن بىللە يېگەن تاماق لەززەتلىك بولىدۇ...

ناشتىدىن كېيىن ئۇلار سەمەرقەنتنى ئېلىش ئۈرۈشى توغرىسىدا مەسلىھەتلەشتى. مەسلىھەتكە ئىككى سۈباشىنىڭ ئايغۇچىلىرى، تۈمەن-

باشلىرى قاتناشتى.

ئالىپ ئارسلان ئۆزىنىڭ سەپىرىدىن، شاشنىڭ ئەھۋالىدىن مەلۇمات بەردى. ئۇ شاشقا مەزەمخانىنىڭ ئەمىر ھەم لەشكەرباشى قىلىپ بەلگىلەنگەنلىكىنى، مەزەمخانىنىڭ ۋە شاش ئۆلىمالىرى يۈرت مۆتىۋەرلىرىنىڭ بۇغراخانغا سالام ئېيتقانلىقىنى سۆزلەپ، "ئۇلار ئۆزلىرىگە مانا بۇ خەتنى ئەۋەتتى" دەپ، بىر چوڭ لېپاپنى سېلىنغان خەتنى تاپشۇردى. لېپاپا ئۈستىگە "ئۇلۇغ سۇلتان سۇتۇق بۇغراخانغا شاشلىقلارنىڭ قەلب سالىمى" دەپ ئەرەب يېزىقىدا خەت يېزىلغانىدى. بۇغراخان خەتنى ئېچىپ كۆزدىن كۆچۈردى ۋە كۇلۇمسىرەپ، خەتنى بوز يىگىتكە بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئالىپ ئارسلان سەمەرقەنتنى ئىلىش ئۇرۇشى توغرىسىدا ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى ئېيتتى. باشقىلارمۇ ئىلگىرىكى جەڭلەرنىڭ تەجرىبە-ساۋاقلىرىغا ئاساسەن ئۆز پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇزاق مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن بۇغراخان مۇنداق دېدى:

ــ باش باھاردا قەشقەردىن چىقىلىدۇق. كەچ كۈزدە سەمەرقەنتنىڭ بوسۇغىسى تۇۋىگە كەلدۇق، يۇرۇشىمىزنى ئويلىساق، بىرىنچى يولدا ئۇچ ملڭ چاقىرىمچە، ئىككىنچى يولدا تۆت ملڭ چاقىرىمچە يول بېسىپتىمىز. بىرىنچى يولدا ئوش، ئۆزگەن، پەرغانە، قوقەنت. ئىككىنچى يولدا مايلى ساي، ئۆزگەن، نەمەنگان. شاشتا سەككىز قېتىم جەڭ قىپتىمىز، كۆردۈڭلارمۇ، ئىككى يولنى قوشقاندا ئالتە ملڭ چاقىرىمدىن ئارتۇق سەپەر، سەككىز قېتىملىق چوڭ-كىچىك جەڭ بوپتۇ. ئۇزاق سەپەر، چوڭ ئىلىشىش، ئۇلۇغ يۇرۇشنى باشتىن كەچۈرۈش جەريانىدا ئىككى تۈمەنىدەك كىشىمىز شېھىت بولدى، لېكىن، چېرىكلىرىمىزنىڭ سانى ئازايمىدى، ئۇ يەرلىك

قوشۇنلار بىلەن كۆپىسىپ تۇردى. يىگىتلىرىمىز، باشچىلىرىمىز باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلدى. خەلق بىزنى قارشى ئالدى. ياردەم بەردى. بۇ ئۇلۇغ يۇرۇش، بۇ ھەقىقەتەن ئۇلۇغ يۇرۇش. ئۇتۇق چوڭ، بىراق، تېخى بۇ ئاخىرقى ئۇتۇق ئەمەس. ياغىنىڭ ئۇۋۇلىنى ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ، بۇ ئىشنىمۇ ئۇتۇقلۇق تۈگىتىشىمىزگە ئىشەنسەك بولىدۇ...» ــ بۇغراخان بىرئاز توختۇۋېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ "ئۆزەڭنى ئەر بىلسەك، ئۆزگىنى شىر بىل" دەپتىكەن خەلق ماقالىسىدا. بىز ھەرگىز بېلىمىزنى بوشاشتۇرمايلۇق...

بۇغراخان يولداشلىرىنىڭ پىكرىگە ئاساسلىنىپ ئۆزىنىڭ سەمەرقەنتنى ئېلىش "رېجىسسى"نى ئوتتۇرىغا قويدى:

سەمەرقەنتنى ئېلىش؛ شەھەرنى، شەھەر خەلقىنى ئامان ساقلاش؛ ياغىنى شەھەر تېشىغا تارتىپ چىقىپ ئۇرۇش، بولسا قاماپ بويسۇندۇرۇش. مۇشۇ باش رېجە بويىچە، بىر ياقتىن ئۇرۇشۇپ، بىر ياقتىن قامالغا ئېلىش جەڭىنى باشلاش قارار قىلىندى. پۈتكۈل جەڭگە بۇغراخانىڭ ئالىي ئورۇنلاشتۇرۇشىنى ئاساس قىلغان ھالدا ئالىپ ئارسلان باشچىلىق قىلىدىغان بولدى. شەرقىي سەپكە قۇتلۇق سۇباشى، شىمالىي سەپكە چەبەر سۇباشى باشچىلىق قىلىش، غەربىي سەپنى ئەبۇ ئەلىگە، جەنۇبىي سەپنى سىبۇق تېكىنىگە قالدۇرۇش. ئىككى ياقتىن قۇتلۇقبەگ بىلەن چەبەر ئۇلارغا ياردەملىشىش كېرەك، دەپ بەلگىلەندى.

ــ ئەبۇ ئەلى ئەتە كېلىدۇ. سىبۇق تېكىن بىرنەچچە كۈن كېچىكىشى مۇمكىن. ئۇ يولدا جەڭ قىلماقتا، ــ دېدى بۇغراخان سۆزىنىڭ ئاخىرىدا، ــ بۈگۈن چۈشتىن كېيىن ياغىنا ئەل بولۇپ بويۇنسۇشقا

www.uyghurkitap.com

تەلەپ قويۇپ، ئۇنىڭغا كۆنمىسە جەڭنى باشلايلى. ئارسلان مۇشۇ يەردە تۇرۇپ جەڭگە باشچىلىق قىلسۇن. باشقا سۇباشىلار دەرھال ئۆز ئورنۇڭلارغا بېرىڭلار.

باشقىلار كەتكەندىن كېيىن، بۇغراخان ئارسلان بىلەن مەسۇرغا ئەۋەتىلىدىغان ئەل قىلىش تەلىپىنى تەييارلىدى ۋە جەڭ باشلاشنىڭ تەپسىلىي ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىنى مۇزاكىرە قىلدى.

كۈن قايرىلىپ پېشىن بولغاندا جەڭگە تەييارلىق قىلىش كانىيى چېلىندى. ياغىي تەرەپمۇ ھەربىكەتلىنىپ قالدى. بۇغراخان ئارسلان بىلەن چۈشكۈن ئالدىغا چىقىپ، ئارقىش قوشۇنىنىڭ باشلىقىنى قىچقاردى. ئارسلان ئاتلىق تەييار تۇرغان باشلىقىغا بىر لىپاپلىق خەتنى بېرىپ، "مەسۇرنىڭ ئۆز قولىغا تاپشۇرۇڭ، جاۋابىنى ئېلىپ قايتىڭ" دېدى. باشلىق ئېتىنى بۇراپ يۇرۇپ كەتتى.

ھاۋا ئوچۇق كەچ كۈزنىڭ يىللىق كۈنلىرى. قاتار سەپ بولۇپ تىزىلغان قاتمۇقات بۇغرا قوشۇنى قىلىچ-نەيزىلىرىنى قولىغا ئېلىپ، ئوقيالىرىنى بەتلەپ، جەڭگە تەييار تۇراتتى، ئۇلار ئېتىنى يورۇتۇپ كېتىپ بارغان يالغۇز ئاتلىق ئارقۇ باشلىقىغا تىكىلىشەتتى. ھەممە ياق جىمجىت، دەھشەتلىك قانلىق غوۋغانىڭ ئالدىدىكى جىمجىتلىق كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئازاپلايتتى.

ئەنە، ئارقۇ باشلىقى بۇغرا قوشۇنىنىڭ سەپلىرىدىن ئۆتتى. ئۇ قولىدىكى لىپاپىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ سۆزسىز ئىلگىرىلىدى. ياغىي سەپمۇ جىمجىت، چېرىكلىرى ئەندىشە بىلەن ئارقۇ باشلىقىغا قارىشاتتى. مەسۇر سەپەل ئۈستىدىكى راۋاقتا چوڭ ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ دىققەت بىلەن ئەھۋالنى كۆزەتمەكتە ئىدى. ئۇ، سەپنىڭ ئالدىدىكى چېرىكلەرنىڭ ئارقۇ باشلىقىنى توسىغانلىقىنى كۆرۈپ،

ئۆنكۈزۈۋېتىشكە بۇيرۇق قىلدى. ئارقۇ باشلىق سېپىل قوۋۇقىغا قاراپ كەلدى...

ئەنە ئۇ، سېپىل ئۈستىدە، مەنسۇرنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى. ئۇ قۇلدىكى لېپاپىنى مەنسۇرغا سوزدى، مەنسۇر ئېلىپ كاتېپغا بېرىپ ئوقۇتۇپ ئاڭلىدى. خەتتە مۇنداق دەپ يېزىلغانىدى:

"مەنسۇر شاھقا!

بىز ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن ۋە ئەلنىڭ خاھىشى بويىچە جەڭگە ئاتلانغان. بىز ئەسلىدە قان تۆكۈلۈشنى خالىمايمىز. بىزنى بۇ ياققا كېلىشكە سىز ھەيدەكچى بولدىڭىز. سىز پۈتكۈل چېرىكلىرىڭىز بىلەن بىزگە ئەل بولۇشىڭىزنى تەلەپ قىلىسىز. بۇنداق بولمىسا ئۆز ئۆۋالىڭىز ئۆزىڭىزگە.

قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ خانى سۈتۈق بۇغراخان."

مەنسۇر خەتنى ئاڭلاپ چاچراپ قوپۇپ كەتتى ۋە چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ راۋاقتا ئىككى ئايلىنىپ توختىدى. كېيىن كاتېپغا بىرنېمىلەرنى دېدى. كاتېپى ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى قەغەزگە يېزىپ ئارقۇ باشلىقىغا تاپشۇردى. ئارقۇ باشلىق خەتنى ئېلىپ سېپىلدىن چۈشتى...ئەنە، ئارقۇ باشلىق ئىككى تەرەپ قوشۇنى ئارىلىقىدىكى بوش مەيدانىدا ئېتىنى يورۇتۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا قاراپ جىم تۇرغان كىشىلەرنىڭ ھەربىرىدە بىر خىيال. ئۇ ئېلىپ بارغان خەتتە نېمىلەر پۈتۈلگەنىدۇ؟ مەنسۇر قانداق جاۋاب بەرمەكسەن؟ ئەمدى نېمە بۇلار؟ ياكى ئەل بولۇش، يا ئۇرۇش. يا ئۆلۈم- يا كۆرۈم. ئىككىسىنىڭ بىرى بولىدۇ. مەنسۇر، بۇ ھېيلىگەر ھەم جاھىل تۈلكە، ئەل بولۇشى قېيىن، ئۇنداق بولسا ئۇرۇش بولىدىغۇ! ھە، ئۇرۇش بولۇش ئېھتىمالى چوڭ... بۇ تېپتىنچ مەيدان بىردەمدىن

كېيىن قانغا بويالمايدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ بۇ باشلارنىڭ قايسىسى يەرگە دومىلاپ، قايسىسى ساق قالارىكىن ـ تاڭ! ئاھ، نېمىدېگەن دەھشەتلىك!...

ئارقۇ باشلىق قايتىپ كېلىپ مەنسۇرنىڭ جاۋاب خېتىنى چۈشكۈن ئالدىدا ئارسلان بىلەن ئاتلىق كۈتۈپ تۇرغان بۇغراخانغا تاپشۇردى. مەنسۇرنىڭ جاۋاب خېتىدە مۇنداق يېزىلىپتۇ:

"سۈتۈق بۇغرا:

سامانىلار ئەل بولۇش دېگەننى بىلمەيدۇ، سەن ئەل بولۇشۇڭ كېرەك. ئۇنداق بولمىسا سەمەرقەنت بوسۇغىسىدا قانغا مىلىنىسەن، مەرد بولساڭ مەيدانغا چىق، مېنىڭ قىلىچىمنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆر!

سامانىلار پادىشاھى نۇھ II مەنسۇر."

سۈتۈق بۇغراخان خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ئارسلانغا بەردى ـ دە، ئۆزى چوڭقۇر ئويلاپ قالدى. ئارسلان ۋە باشقا دوستلىرى ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى.

ـ مەنسۇرنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىش نامەردلىك بولىدۇ، ـ دېدى ئۇ جەددىي، يىراقتا تىكىلىپ.

ـ بېرىشقا بولمايدۇ. بۇ تەۋەككۈلچىلىكنى قىلماسلىق كېرەك، ـ دېدى ئارسلان كەسكىن.

ـ بولمىسا قانداق قىلىمىز؟

ـ ھۇجۇم بىلەن جاۋاب بېرىمىز.

ـ دېدىمغۇ، نامەردلىك بولىدۇ. ئۇ بىزگە "شاھ" بەردى، "مات" قىلماقچى، بىزمۇ "شاھ" بىلەن جاۋاب بېرەيلۇك. مەنسۇرمۇ بۇغرا قىلىچىنىڭ تەمىنى تېتىپ باقسۇن.

تارسلان بۇغراخاننىڭ قەتئىي ۋە ئىشەنچلىك سۆزلىرىگە ھەم خاتىرجەملىككە قاراپ مەغرۇرلاندى. لېكىن، ئەنسىرەش ئۇنىڭ يۈرىكىنى سىقىپ تۇراتتى.

ــ نامەردلىك بولارمۇ؟

ــ شۇنداق، ھەم قورقۇنچاقلىق بولىدۇ. بىزگە نامەردلىك، قورقۇنچاقلىق راۋا ئەمەس. ئۇروش قانسىز بولمايدۇ...بىز بىر ئۇتۇق بىلەنلا ھېسابسىز قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئالارمىز، بەلكى.

ــ مەنسۇر نامەردلىك قىلىشى تۇرغان گەپ، ــ دېدى قۇتلۇق سۇباشى، ــ باشقىمىز بارايلۇق، مەن باراي.

ــ مەن باراي، ــ دېدى تارسلان قەتئىي.

ــ مەن بارىمەن، ــ دېدى چەبەر سۇباشى مەيدىسىگە ئۇرۇپ.

ــ بولمايدۇ، ئاداشلار، مەنسۇر مېنى قىچقاردى...شۇڭا مەن بېرىشىم كېرەك. مەن كەتىتىم، دوستۇم تارسلان، ئەگەردە...ھە، سىز تەييار تۇرۇڭ.

تارسلان قىلىچىنى ئاۋال يانغا سوزدى. كېيىن بېشىدىن ئېگىز كۆتۈردى، تارسلانىنىڭ بۇ چېرىكچە سالىمى شۇنداق چاقىقان ۋە سۇرلۇك بولدىكى، بۇغراخان ۋە ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان دوستلىرىنىڭ تەنلىرى جۇغۇلداپ كەتتى. سادىق غۇلام بىلەن قاۋۇل كۆز ياشـلىرىنى سۇرتتى. بۇ، تارسلانىنىڭ ئادەتتىكى چېرىك سالىمى ئەمەس، ئۆزىنىڭ ئالىي قوماندانىغا، قاراخانىلار خانىدانلىقىنىڭ بۇغراسىغا، قەھرىمان، ئىناق دوستىغا قەسەمياد قىلىشى ئىدى.

ــ قاۋۇل، قىلىچىڭنى ماڭا بەر، ــ دېدى سۇتۇق ۋە ئۆزىنىڭ قىلىچىنى ئۇنىڭ قىلىچى بىلەن ئالماشتۇردى. قىلىچنىڭ بىسىنى پىشانىسىگە قويۇپ، ــ ئامان ئاداشلار ــ دېدى-دە، قىلىچنى يانتۇ

www.uyghurkitap.com

تۆتۈپ ئېتىنى بۇراپ ماڭدى. ئارقىسىدىن ئەركىن، ئاۋۇل باشلىق ئون نەپەر تاياڭچ قاروۇغچىلىرى قاتار بولۇپ ماڭدى...

پۈتكۈل قوشۇن ئۇلۇغ خاقانغا ھاياجان بىلەن قارىشاتتى. خان يول ئېچىپ ھۈرمەت بىلدۈرۈپ تۇرغان چېرىكلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ مەيدانغا كىردى. ئۇ ياغى تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە...پۈتكۈل مەيدان ھاياجاندا، جىمجىت، سۈرلۈك ئىدى. ئۇ ياقتىكى ياغى سېپىدىن مەنسۈر، ئارقىسىدا ئون نەچچە ياساۋۇللىرى بىلەن چىقىپ كەلدى.

ئەنە ئىككى خان مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ يۈزمۈيۈز توختىدى. مەنسۈر ئات ئۈستىدە قىلىچىنى يانتۇ تۇتقان، ئۇنىڭ ئارغىمىقى تېپىرلاپ تۇراتتى. بۇغراخاننىڭ تەجرىبىلىك ئاق ئارغىمىقى بولسا ئىگىسىگە "مەن بار، غەم يېمە" دېگەندەك قىلىپ خاتىرجەم تۇراتتى. ئىككى خان تەڭلا قىلىچلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، پېشانىلىرىگە قويدى-دە، ئاندىن "شارت" قىلىپ بىر-بىرىگە توغرىلىدى، قىلىچ‌ۇچازلىق باشلىنىپ كەتتى. ئۇلاردىن ئون-ئون بەش غۇلاچ ئارقىدا قاروۇغچىلىرى، ياساۋۇللىرى يالاڭ قىلىچلىرىنى پاينىكى بىلەن دولىسىغا قويۇپ ئاتلىق تۇرۇشاتتى.

ئاق-قارا ئىككى ئارغىماق دەسلەپ ياۋاشىراق بولۇپ ئوڭ-سولغا بۇرالدى. كېيىن پىرقىراشقا، ئالدى پۇتلىرىنى كۆتۈرۈپ چۆگىلەشكە باشلىدى. قىلىچ‌ۇچازلىق قىزىپ كەتتى. بۇغراخان ئات ئۈستىدە ئۇ ياق-بۇ ياقتا تاشلىنىپ، چەبدەسلىك بىلەن قىلىچ ئوينىتاتتى...ئىككى ياقتىكى چېرىكلەر بەك ھاياجان بىلەن بۇلارنى كۆزىتەتتى. ئۆز خانى ئۈستۈن بولغاندا خۇش بولۇش، قارشى تەرەپ ئۈستۈن بولسا ئەنسىرەش كەيپىياتى بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر

چۈشۈپ تۇراتتى.

قىلىچۋازلىق ئەۋجىگە چىققتى. قىلىچلارنىڭ چاقنىداپ تۇرۇلغان ئاۋازلىرى ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇغراخاننىڭ تۆۋەندىن يۇقىرىغا تۇرغان قىلىچى بىلەن مەنسۇرنىڭ قىلىچى ئۇچۇپ كەتتى. بۇغراخان ئالدىرىماي قىلىچى بىلەن يەردىكى قىلىچنىڭ تۇتقۇچىدىن ئىلىپ ئېلىپ، قورقۇپ، هودۇقۇپ تۇرغان مەنسۇرغا تاشلاپ بەردى. قىلىچۋازلىق يەنە باشلاندى.

بىركەمدە مەنسۇر ئېتىنى ئويناتىپ كېلىپ بۇغراخانغا قىلىچ ئۇرغاندى، قىلىچنىڭ ئۇچى بۇغراخاننىڭ بىلىكىنى تىلۋەتتى. بۇغراخان قان ئېقىپ تۇرغان بىلىكىگە قاراپ قويۇپ، ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ ببقىنىغا تېپىپ قويۇۋەتتى. ئاق ئارغىماق ئالدى ئايىغلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ قاتتىق كىشنىدى ۋە ئالدىغا ئىرغىدى. بۇغراخان ئاتنىڭ ئىرغىشى بىلەن تەڭ قىلىچىنى ئايلاندۇرۇپ ئۇرغاندى، تەۋەررۈك پەرغانە قىلىچى مەنسۇرنىڭ قىلىچىنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈۋەتتى. باش ئايلاندۇرۇپ ئوڭغا پەس ئۇرۇلغان قىلىچ بېرىپ قارا ئارغىماقنىڭ ببقىنىنى يېرىۋەتتى. مەنسۇر ئالدى ئايىغلىرى كۆتۈرۈلگەن ئېتى بىلەن مولاق ئېتىپ يەرگە دومىلىدى.

ئارقىدىكى ياساۋۇللار كېلىپ مەنسۇرنى دالدىغا ئالدى ۋە بۇغراخانغا ئېتىلدى. بۇغراخاننىڭ قارۇغچىلىرىمۇ دەرھال كېلىپ خاننى قوغداپ، ياساۋۇللارنى چېكىنىدۇردى. ئۇلار قىلىچلىشىپ كەتتى. مەنسۇرنىڭ بىرىنچى سەپىدىكى چېرىكلىرى بىر باشلىقنىڭ باشلامچىلىقىدا باستۇرۇپ كەلدى...

ئارسلاننىڭ شەرتى بىلەن بۇ تەرەپتىمۇ جەڭ دۇمباقلىرى ۋە

كانايسلىرى چېلىنسدى. سەپ كەينىدە "ئۇررا"دېگەن ھەيۋەتلىك ئاۋاز كۆتۈرۈلۈشى بىلەن بىرىنچى سەپ قوشۇن ئىلگىرىلىدى، ئومۇمىي جەڭ باشلىنىپ كەتتى...

بۇغراخان ئالدى ئاياغلىرىنى كۆتۈرۈپ تىك تۇرغان ئاق ئارغىماقنىڭ بوينىغا ئالقىنى بىلەن ئۇرۇپ قويۇپ جېنىنىڭ بېرىچە "ئۇررا!!!"دەپ ۋارقىراپ، ھۇجۇمغا ئۆتكەن قوشۇنغا زوق بىلەن قاراپ تۇراتتى، ئارسلان كېلىپ ئۇنى ئارقىغا باشلاپ كەتتى...

ئارسلان جەڭگە باشچىلىق قىلماقتا. سۈتۈق بۇغراخان چۈشكۈنى ئالدىدا ئات ئۈستىدە جەڭنى كۆزەتمەكتە...

ئارىلاشما جەڭ داۋام قىلماقتا ئىدى. مەيدانىدىن توپا-چاڭ كۆتۈرۈلمەكتە. ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، ئادەملەرنىڭ ۋارقىراشلىرى، نەيزە-قىلىچ، قالقانلارنىڭ ئۇرۇنۇشلىرى ئاڭلانماقتا. ئىككى ياقتىن چېلىنغان داقا-دۇمباق، كاناي-سۇنايى ئاۋازلىرى بارغانچە ئەۋجىگە كۆتۈرۈلمەكتە. باشلار، تەنەر دومىلماقتا، قانلار ئاقماقتا. جەڭ مەيدانغا كەينى-كەينىدىن كۈچ قوشۇلۇپ تۇرماقتا. ئىككى تەرەپنىڭ ئىككىنچى سەپلىرى جەڭگە كىردى. ئۇچىنچى سەپ قوزغالماي تۇردى. لېكىن ئارقىدىن ئاتلىقلار قوشۇلۇپ تۇردى. جەڭ مەيدانى گويا بارغانچە ئۇلغىيىۋاتقان ئادەملەر دېڭىزىغا ئوخشاش داۋالغۇيتتى. قان ھىدى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان بۇ قەھرىلىك "دېڭىز" دەھشەت بىلەن ھۆركىرەپ "قىرغاق"لارغا ئۇرۇلاتتى...

كەچكى قۇياش قىزىل شولىسىنى چېچىپ ئۇپۇقىقا مۆكمەكتە. ئۇنىڭ كىمنى مۇبارەكلەپ، كىمگە نەپرەت ياغدۇرغانلىقىنى، كىمگە تەنتەنە، كىمگە تەزىيە بىلدۈرۈپ كېتىپ بارغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئىشقىلىپ ئۇ جاھانغا، سەمەرقەنتكە، قانلىق جەڭ مەيدانىغا

قاراڭغۇ سايىسىنى تاشلاپ قويۇپ، ئۆزى بولسا كۆۋرۈك ئاستىدا ئۇيۇق ئارىسىغا يوشۇرۇنماقتا ئىدى. بۇلۇتسىمان ئۇچۇپ يۈرگەن چاڭ ئارىسىدىن قارىغانسىرى قۇياش ناگولا كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئەتە شەرقتىن كۆتۈرۈلگەندە بۇ دەھشەتلىك مەنزىرىنى كۆرۈشنى خالىمايدىغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى...

بۇغراخان جەڭ مەيدانىدىن كۆز ئالماي كۆزىتىپ تۇراتتى. ئۇ چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ، باغلانغان بىلىكىنى تۇتۇپ قويياتتى. ئۇنىڭ چىرايىدىن ناگولالىق چىقىپ تۇراتتى. راست، بارغانچە يۇرىكى چىگىراق سقىلىشقا باشلىدى. دەھشەت، ئۆلۈم، قان...كىم بولسا بولسۇن ئادەملەر ئۆلمەكتە. ئادەم قانلىرى تۆكۈلمەكتە. بالىنىڭ دۇنياغا كېلىشى، ئۆسۈپ يېتىلىشى، بولۇپمۇ جەڭ قىلالايدىغان بولۇپ ئۆسۈشى ئاسان گەپ ئەمەس-تە! ...بۇغراخان ئاققان پېشانە تەرلىرىنى ئېرتىپ، ئارسلانغا دېدى:

— قان تۆكۈلۈشىنى ئايالاشتۇرۇش كېرەك. كۈچ ئاۋۇتۇپ قاراڭغۇ چۈشۈشتىن ئىلگىرى ياغىنى ئۆۋىسىغا تىقىۋېتىش كېرەك، بۇيرۇق قىلىڭ.

ئارسلان ئوڭ قولىنى كەسكىن يۇقىرى كۆتۈردى. ھايال ئۆتمەي ئارقىسىدا ئىككى قانات تەيياردا تۇرغان قوشۇن قىلىچلىرىنى يالاڭناپ "ئۇررا..." دەپ جەڭ مەيدانىغا ئات سالدى. بىرىنچى سەپ ئالدىغا ئېتىلدى. قاتتىق سىلكىنىپ دەھشەت بىلەن ئالدىغا سىلجىغان بۇ قۇدرەتلىك كۆچ ياغى كۈچىنى كەينىگە چېكىنىدۈردى. ياغى قوشۇنى سېپىل تەرەپكە قاراپ قېچىشقا باشلىدى. بايا تىنچ جەڭنى كۆزىتىپ تۇرغان مەئۇر سېپىل راۋىقىدىن چۈشۈپ كەتتى...

قاراڭغۇ چۈشكەندە سېپىل قوۋۇقلىرى تاقىلىپ، قوۋۇقلار ئالدىدىكى خەندەكنىڭ كۆۋرۈكى كۆتۈرۈلدى...

جەڭ توختىدى. مەيدان جىمىدى. تۈن قاراڭغۇسىنىڭ كۆكۈلسىز قوينىدا سەمەرقەنت شۇڭ بولۇپ قالدى. ئۇ مۇكىدەۋاتامدۇ، ئۇخلاپ قالدىمۇ، يا بولمىسا ئەتە تاڭ ئالدىدىكى تېخىمۇ چوڭ دەھشەتنى... دەھشەتلەردىن كېيىنكى تاڭ يورۇقىنى ئويلاۋاتامدۇ؟ بۇنىسىنى بىلىپ بولمايتتى...

بۈگۈن كېچە جىم ئۆتتى. ئەتىسى مەنسۇرغا بىر خۇشلۇق، ئىككى خاپىلىق بولدى: خۇشلۇق خۇراساندىن كەلمەكچى بولغان يارداملىرى چېرىكتىن ئوتتۇز مىڭ كىشى يېتىپ كەلدى. خاپىلىق: بىرى، بۇ چېرىكلەرنى قوغلاپ سىبۇق تېكىنمۇ كەلدى ـ دە، شەھەرنىڭ جەنۇبىي تەرىپىنى ئىگەللىۋالدى. بۇخارادىن ئەبۇ ئەلى يېتىپ كەلدى، ئۇمۇ شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىنى ئىگەللىۋالدى. شۇنداق قىلىپ، سەمەرقەنت چەمبىرەك ئىچىگە كىرىپ قالدى، مەنسۇرنىڭ بېشىغا تاغ يىقىلدى. ئەمدى ئىش چاتاق. تاشقىرى بىلەن ئالاقە قىلىشقا بولمايدۇ. ئورنۇبلىش ئۇزاق داۋام قىلسا قورساقنى قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇغرا قوشۇن قاراپ تۇرىۋەرمەيدۇ. ئاخىرى شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىدۇ. ئەمىسچۇ، قەشقەردەك يەردىن ئاۋارە بولۇپ كېلىپ "بولدىلا" دەپ قايتىپ كېتەتتىمۇ؟! توۋا دېگىن. ھە، مەنسۇر ئەمدى يا ئېلىشىپ ئۆلۈپ تۈگەش، ياكى ئەل بول... "ئەل بولۇش..." ئېيتىشقا ئەجەب قىيىن سۆزكەن. ياپىرىم، خۇدا ساقلىسۇن. ئەل بولۇپ ھايات قالغاندىن ئۆلگىنىڭ ياخشى ئەمەسمۇ! مەنغۇ بىرنېمە قىلىپ... ۋايجان، نېمىلەرنى ئويلاۋاتىمەن. ياغىنا بوش كەلمەيمەن. بۇغرالارنى سەمەرقەنت بوسۇغىسىدا تۇنجۇقتۇرىمەن.

www.uyghurkitap.com

ئۇلار يوغانچىلىق قىلىپ كەلگەنلەرنىگە پۇشايمان يەپ قالىدۇ، تېخى... ياردەمچى كۆچ كەلدى. شەھەردىن چىقىپ يەنە بىر قېتىم ئۇرۇنۇپ بېقىش كېرەك. بۇغرالار قورقمىسىدىن تىكىۋەتسە، بەلكىم، ھە، ھە، شۇنداق بولمايچۇ! سامانى ئوغۇللىرىغا كىمۇ بەرگەن كېلەلمەيدۇ!

ئويلاپ-ئويلاپ مەنسۇرغا جان كىرىپ قالدى بولغاي، ئورنىدىن ئىرغىپ قوپۇپ كەتتى. سەردار، ۋەزىرلەرنى چاقىرىپ: "كۆچمىز ئۇلغايدى، شەرقىي قوۋۇقتىن چىقىپ بۇغرالارنىڭ ئەدىبىنى بېرىلىدۇن! سەردار چاپسان ھازىر بولۇڭ، بۇگۈن ياغىنى چېكىنىدۈرۈش كېرەك" دەپ ۋارقىرىدى.

ۋەزىر، سەردارلار ئويلىنىپ قالدى.

— پەرمانلىرىنى ئىجرا قىلىشقا تەييارمەن جانابىي ئالىيلىرى، — دېدى سەردار، — شۇنداق بولسىمۇ سەمىلىرىگە سېلىپ قويۇشقا جۈرئەت قىلىمەنكى، بۇغرا قوشۇنىنى تەۋرىتىش ئاسان ئەمەس. ئاۋۋال چەمبىرەكنىڭ ئاجىز ھالقىسىنى ئۈزۈش كېرەك.

— ھە، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

— سەردار ئاۋۋال ئەبۇ ئەلى بىلەن، سىبۇقنى ئۇرۇپ ياندۇرۇش كېرەك، دېمەكچى، — دېدى باش ۋەزىر.

— ھە، ھە، بۇ دانا پىكىر. ئاجىز ھالقىنى ئۈزۈش...مەيلى، بولىدۇ، ئۈزۈڭلار، چاپسان ئۈزۈڭلار!، ئاندىن ئىككى ياندىن ئوراپ بۇغرانى...سەردار، چاپسان بولۇڭ، چاپسان!...

— بۇگۈنلا بولماس، تەييارلىق قىلىش كېرەك. ياردەمچى چېرىكلەر يول بويى ئۇرۇشۇپ ھېرىپ كەلدى، — دېدى سەردار.

— ئەمىسە قاچان؟

ـــ ئۇچ كۆندىن كېيىن.

ـــ توغرا، ئۇچ كۆندىن كېيىن، يەنى ئىنىدىنلىققا. سەردارنىڭ تەكلىپى توغرا. پادىشاھىم ئالەم، ـــ دېدى باش ۋەزىر ۋە ئۆز-ئۆزىگە "پۈتكۈل ئەلدىن ئايرىلىپ سەمەرقەنت ئىچىدە قامىلىپ ياتقان ئەخمەقنى پادىشاھى ئالەم دېگىنىم نېمىسى" دەپ ئىچىدىن كۆلدى ئۇ.

ـــ ئاڭغۇچە بۇغرالار شەھەرگە بېسىپ كىرمەسمۇ؟

ـــ سۈتۈق بۇغرا بىزنى ئوراپ ئەل قىلماقچى. بۇ يېقىن ئاردا بېسىپ كىرمەيدۇ، ـــ دېدى باش ۋەزىر. ئۇ سۆزىنىڭ ئەپلەشمىگەنلىكىنى سېزىپ قوشۇپ قويدى، ـــ بۇغرالار پايتەختىمىزگە بېسىپ كىرەلمەيدۇ، شاھىنشاھىم.

ـــ ھە، شۇنداق، مەيلى، سىلەر دېگەنچە بولسۇن، ـــ مەنسۇر قوپۇپ جىددىي بىر ئىش كۆتۈپ تۇرغاندەك ئىلدام ئىچكىرى ماڭدى. لېكىن، نېمىشقا بۇنداق ئالدىراۋاتقانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتى. ئۇ خاس ئۆيىگە كىرىپمۇ ئوڭ-تەتۈر پىرقىراشقا باشلىدى...

ئۇچ كۆندىن كېيىن غەربىي ۋە شىمالىي قوۋۇق تۈيۈقسىز ئېچىلىپ، ئەبۇ ئەلى بىلەن سىبۇق تېكىنگە تەڭ ھۇجۇم باشلاندى. ھە دېگەندە ياغى چېرىكلىرى ئۆزىدىن ئاجىزراق بولغان بۇخارا ۋە غەزنە قوشۇنلىرىنى ئالدىرىتىپ قويدى. ئۇلارنى بىر-ئىككى چاقىرىم چېكىندۈردى. كېيىن ئىككى قوشۇن ئۆزىنى رۇسلۇپلىپ ياغىنى توسۇپ تىركىشىپ جەڭ قىلدى. لېكىن ياغى قوشۇنىنىڭ بېسىمى چوڭ ئىدى. ئالىپ ئارسلاننىڭ بۈيرۇقى بىلەن، ئەبۇ ئەلى ھەم سىبۇق تېكىن سېپىنىڭ ئارقىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇلغان قۇتلۇق قوشۇن بىلەن چەبەر قوشۇنىنىڭ قىسىملىرى يارەمگە كەلدى. قاداش

قوشۇنلار بىرلىكته هۇجۇمغا ئۆتۈپ، ياغى قوشۇنلىرىنى قايتۇردى ۋە يەنە ئۇۋىسىغا تىقتى...

سەھەرقەنت مۇھاسىرىدە قالدى. "چەمبىرەك بۇزغۇچى" قوشۇن ئارىلاپ ئۇۋىسىدىن چىقىشقا ئۇرۇنۇپ باقتى. لېكىن، مۇشت يەپ، بېشىنى تارتىشقا مەجبۇر بولدى. بۇغرا قوشۇن سۈتۈق بۇغراخان-نىڭ "شەھەرنى ساقلاش، خەلقنى قوغداش، ئەل قىلىش" سىياسىتى بويىچە ئوراپ يېتىۋەردى. بۇغراخان بىرنەچچە قېتىم مەنسۇرنىڭ ئەل بولۇشىنى تەلەپ قىلدى. مەنسۇر جاھىللىق بىلەن رەت قىلدى. شەھەر ئىچىدە قىينىچىلىقلار كۆچەيدى. مۇھىمسى، يېمەك-ئىچمەك بارغانسېرى ئازايدى، قۇدۇقلاردىن سۇ ياخشى چىقمايدىغان بولۇپ قالدى، ئاشلىق ئازايدى، قوي-كالا سويۇلۇپ تۈگىدى. چېرىكلەر ئاتلىرىنى سويۇپ يېيىشكە باشلىدى. قىينىچىلىقلار كۆپىيىۋەرگەنسېرى تارتقۇلۇق يەنە پۇقرالارغا، چېرىكلەرنىڭ بېشىغا چۈشەتتى.

بۇغراخان چېرىك كېڭىشى چاقىرىپ مەسلىھەتلەشتى. ئاخىرىدا "ئاخىرقى تەلەپنى قويۇش، بولمىسا ھۇجۇم قىلىش" كېرەك دەپ قارار قىلىندى. بۇگۈن چۈشتىن كېيىن ھېرىلىگەن ئاخىرقى تەلەپنى مەنسۇر يەنە رەت قىلدى. بۇغراخان كەچقۇرۇن ئالىپ ئارسلان ھەم يۈقىرى چېرىك ئەمەلدارلار بىلەن باش قوشۇپ "ئەتە كۈنچىقىش بىلەن تەڭ پۈتكۈل سەپ بويىچە ياغىغا ھۇجۇم قىلىش" قارارىنى چىقاردى. قوشۇن كېچىچە ئالدىراش تەييارلىق قىلدى.

ئەتىسى كۈنچىقىشى بىلەنلا ھەممە سەپتە جەڭ كانايلىرى چېلىندى، كاناي-دۇمباقلار ئاۋازى ياڭرىدى. پۈتكۈل چەمبىرەك سەپ بويىچە ھۇجۇم باشلاندى...

بىر ئايلىق جىملىقتىن كېيىن تۇيۇقسىز كۆتۈرۈلگەن بۇ ھەيۋەتلىك جەڭ سادالىرى يىراقلارغا كەتتى، ئۇ شەھەر ئىچىدىكى خالايىقنى چۆچۈتۈۋەتتى. ھودۇقۇپ پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تېپىرلاپ قالغان ياغى جان تالىشىپ قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتتى.

بۇگۈن قىلىنغان ئىككى قېتىملىق ھۇجۇم نەتىجىسىز بولدى. يېپىق قوۋۇقتا ئۇرۇلۇش، ئېگىز سېپىلگە چىقىش ئاسان بولمىدى، چىقىم جىقراق بولدى.

قوشۇن بۇگۈن كېچىدە، ئەتە بىر كۈن تەييارلىق قىلىپ كېچىسى ھۇجۇم قىلماق بولدى. ئاساسىي تەييارلىق — سېپىلگە چىقىش تەييارلىقى بولدى.

ئەتىسى تۈن يېرىمدا ئۇچىنچى ھۇجۇم ئۈن-تىنسىز باشلاندى. ئالاھىدە تەييارلانغان تۆت مىڭ پىدائىلار قوشۇنى تۆت سەپتە سېپىلگە تەڭ ياماشتى. ئۇلار ئاستا قويۇلغان ئۇزۇن شوتىلاردىن ئاۋايلاپ چىقىپ سېپىل تۆپىسىگە ئېتىلدى. گايىلىرى كەينىگە دومىلاپ كەتتى، لېكىن كۆپچىلىكى سېپىلگە چىقتى. كېيىن يۇزلىگەن شوتىلاردىن تۇمەنلىگەن قوشۇن بىراقلا سېپىلگە چىقتى. دەھشەتلىك سېپىل جېڭى باشلىنىپ كەتتى. شاراق-شۇرۇق، جالاق-جۇلۇق، ۋايداد ئاۋازلىرى يىراقلارغا ئاڭلىنىپ تۇردى...

ئەنە، ئەركىن ئۇزىنىڭ قارۇغچى قوشۇنىنى باشلاپ شوتىدا چىقىپ كېتىپ بارىدۇ، ئارقىدا قاۋۇل. ئۇلار چىقىپلا جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. ئەركىننىڭ تەلىپى بويىچە بۇغراخان بىر قىسىم قارۇغچىلار بىلەن جەڭگە قاتنىشىشقا رۇخسەت قىلغان، ئۇنىڭغا قاۋۇلنى قوشۇپ بەرگەنىدى.

ئەركىن قوشۇنى قەيەردە جەڭ ئېغىر بولسا شۇ يەرگە ئۇزلىرىنى

ئېتىپ ئوقنا سىلجىپ كەتتى. ئۇلار سەپداشلىرىنى ئورىۋالغان بىر توپ ياغى چېرىكلىرى بىلەن ئېلىشىپ ئۇلارنى قوغلۇەتتى.

ئۇلار كارامەت باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇشاتتى، بولۇپمۇ قاۋۇل ئۇيغۇر ئالدىنقا كەلگەننى قىلىچ بىلەن، ياندىن كەلگەننى مۇشت بىلەن، كەينىگە كەلگەننى تېپىك بىلەن ئۇرۇپ يىقىتاتتى. ئۇنىڭ تەۋەررۈك قىلىچى تەگكەن ياغى قىلىچى ئىككى پارچە بولاتتى. ئادەم يىقىلماي تۇرالمايتتى. ئۇلار ئۇرۇشا-ئۇرۇشا ئۆزلىرىگە ئوخشاشمايدىغان كىشىلەر ئارىسىغا كىرىپ قالدى. تاڭ ئاتاي دەپ قالغان، بايقاپ قارىسا سول بىلىكىدە ئۆزلىرىنىڭكىگە ئوخشاش ئاق لاتا باغلاقلىق چېرىلەر تۇرۇپتۇ. كېيىن بۇلارنىڭ ئەبۇ ئەلى قوشۇنى (ئەمىر ئەبۇ ئەلىنىڭ قوشۇنى شۇنداق ئاتالغانىدى.) ئىكەنلىكىنى بىلدى ۋە ئۇلارغا ياردەملىشىپ ئۇرۇشقا كىرىشىپ كەتتى...

ئۇلار ئۇرۇشا-ئۇرۇشا ئىلگىرىلەپ بارسا بىر يەردە ئون-ئون بەش ئەبۇ ئەلى قوشۇنىنىڭ چېرىكلىرىنى بىر توپ ياغى چېرىكلىرى ئورىۋېلىپ ئۇرۇشۇۋېتىپتۇ. ياغىي قىستاپ يېقىنلاشماقتا. ئورىلىپ قالغانلىرى قېيىن ئەھۋالدا قالغان بولسىمۇ، غەيرەت بىلەن ئۇرۇشاتتى، ئۇنىڭ ئىچىدە يوغان گەۋدىلىك، ئېگىز بويلۇق بىر چېرىك بىلەن يەنە بىر جۇغى كىچىكرەك باشلىقسىمان بىر ئادەم غەزەپ بىلەن ئۇرۇشۇپ ياغىنى توسۇيتتى. يوغان چېرىك ھارۇنىڭ شوتىسى بولسا كېرەك، يوغان بىر ياغاچ كالتەك بىلەن ياغىي چېرىكنى بىرنى ئۇرۇپلا يىقىتاتتى. جۇغى كىچىك ئادەم بولسا بەك چەبدەسلىك بىلەن قىلىچ ئوينىتاتتى.

ئەركىن قاۋۇل بىلەن ئورىۋالغان ياغى چېرىكلىرىنىڭ ھالقىسىنى بۆسۈپ يېرىپ ئىچىگە كىردى ۋە قاداش چېرىكلەر بىلەن بىرلىكتە

جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. ئەركىن قىلىچىنى ئويناتىپ ھەربىر ئۇرغاندا بىرنى يىقىتىپ تۇردى، قاۋۇلنىڭ تەۋەررۈك قىلىچى بولسا تەگكەن نەرسىنى ساق قويمايتتى. يۈز-كۆزلىرى قارا بولۇپ كەتكەن، كىيىملىرى يىرتىق قاۋۇل بوۋىسى ئۆگەتكەن قىلىچۇازلىق ھۈنىرىنى ماھىرلىق بىلەن كۆرسىتەتتى. ئو ئوراپ كېلىۋاتقان بىر بۆلۈك ياغى چېرىكىنى بۆلۈۋېلىپ ئۇرۇشقا باشلىدى. جۇغى كىچىك باشلىقنىڭ چاقچاق ئۇرۇشۇۋاتقان ئەركىنگە كۆزى چۈشكەندە، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن قانداقتۇر بىر تونۇش ئادەمنىڭ تونۇش قىلىچ ئويناتىشى لاپ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپ ياغى ھالقىسىنى بۇزۇپ چىكىندۈرۈپ كېتىپ بارغاندا، ھېلىقى يوغان ئادەمنىڭ:

— ئەركىن، ۋاي ئەركىن، ماڭا قارا!... — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئەركىن بۇرىلىپ بارسا، ئۇ قۇچقىدا ھالسىراپ ياتقان جۇغى كىچىك باشلىققا قاراپ ئەندىشە بىلەن سۆزلەۋاتقانىكەن. ئۇ بېرىپ:

— ھە، مېنى چاقىردىڭىزمۇ؟ قەيىردىن يارىدار بولدى؟ — دەپ سورىدى-دە، قارىسا يۈزلىرى لاي-توپا بىلەن تونۇغىسىز بولۇپ كەتكەن جۇغى كىچىك باشلىقنىڭ ئوڭ مەيدىسىدىن چىققان قان كىيىملىرىدىن ئۆتۈپ چىلىقلاپ كېتىپتۇ.

— بەلبېغىڭنى يىرتىڭ! — دېدى ئەركىن كۆزىنى يارىداردىن ئالماي تۇرۇپ ۋە ئۇنىڭ كىيىمىنى يىرتىپ يارىنى ئاچتى-دە، چۆچۈپ كەتتى. قارىسا ئۇ ئايال ئىكەن. ئۇ دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، چېرىكنىڭ بەلبېغى بىلەن يارىنى تاڭدى. ئۇنىڭ يۈرىكى تۇيۇقسىزلا

سوقۇپ كەتتى. ئۇ دىققەت بىلەن ياردارغا قارىدى. ئۇنىڭغا ياردارنىڭ بىر يەرلىرى تونۇشتەك سېزىلىپ كەتتى. ئۇ ئالدىراپ ياردارنىڭ بوينىنى سىلاپ، ئاۋال يېپى، كېيىن بوغۇزىغا ئېسىلىق ئانىسى باربىتچى موماي ئېسىپ قويغان ئۇچ بۇرجەك تۇمارنى تاپتى، تونۇش تۇمارغا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ قارىدى ـ دە، ـ ۋاي قۇندۇزغۇ بۇ! ـ دېدى ئەركىن ۋە ئىختىيارسىز قۇندۇزنى قۇچاقلىدى.

ئۇ قۇندۇزنىڭ يۇزىدىكى لاي، توپىنى قوللىرى بىلەن سۈرتۈپ سۆزلەيتتى:

ـ قۇندۇز، كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، مەن، ئەركىن!...

ئامانقۇل چۆچۈپ كەتتى:

ـ ھە! سىز ئەركىن ئاكامۇ؟ ـ دېدى ئەركىنگە، كېيىن قۇندۇزغا قاراپ، ـ قۇندۇز ئاچا، كۆزىڭىزنى ئېچىڭ، ئەركىن ئاكام... ـ دېدى.

قۇندۇز كۆزىنى ئاستا ئېچىپ ئەركىننى كۆردى ۋە كۆزلىرىگە ئىشەنمەي ئۆزىنى ئارقىسىغا تارتتى.

ـ مەن ئەركىن، قۇندۇز، مەن...

قۇندۇز ماغدۇرسىز قوللىرى بىلەن ئەركىننىڭ بوينىغا گىرە سالدى، يۈزىنى ئەركىننىڭ يۈزىگە ياقتى. ئۇنىڭ يۈمۇق كۆزلىرىدىن ياش مونچاقلىرى دومىلايتتى.

ـ ۋاي، ياغى ـ دېدى ئامانقۇل قولى بىلەن ئۇراپ كېلىۋاتقان ياغىي چېرىكلىرىنى كۆرسىتىپ.

ـ سىز قۇندۇزغا قارىڭ! ـ دېدى ئەركىن ئامانقۇلغا ۋە يەردىكى قىلىچنى ئېلىپ، ياغى چېرىكلىرىگە ئېتىلدى. ئۇ باستۇرۇپ كېلىۋاتقان ئالتە ـ يەتتە ياغى چېرىكى بىلەن ئېلىشىپ كەتتى.

ئەركىن ھازىر بالادىنمۇ قورقمايتتى. ئۇنىڭ جېنى، قۇندۇزى

غەيرىتىگە غەيرەت قوشقان. ئۇ چۆگىلەپ يۈرۈپ ياغىي چېرىكلىرى-نىڭ نەيزە-قىلىچلىرىنى قايتۇراتتى. ئىككى ياغىي چېرىكنىمۇ يىقىتتى. لېكىن، ياغى يەنە قىستاپ كەلدى.

— سىز بېرىڭ، — دېدى قۇندۇز ئامانقۇلغا، — ئەركىنگە ياردەم قىلىڭ.

ئامانقۇل يىقىلغان ياغىي چېرىكنىڭ نەيزىسىنى ئېلىپ ياغىغا ئېتىلدى.

هايت-هۇيت دېگىچە بىرنەچچە ياغىي چېرىكلىرى يىقىلدى، قۇندۇز ئۆمىلەپ بېرىپ، هارۇننىڭ چاقىغا يامىشىپ كۆتۈرۈلدى. هارۇننىڭ ئۇستىدىكى بىركالتەكنى ئېلىپ ماڭماقچى بولغانىدى، دەلدۇگۇنۇپ يىقىلاي دېگەندە چاققا يۆلىنىۋالدى. ئۇ كۆزلىرىنى ئېچىپ قارىسا، ئىككى نەپەر ياغى چېرىكى ئەركىننى قىستاپ كېلىۋېتىپتۇ. قۇندۇز كالتەك بىلەن بىرسىنىڭ ئارقىسىدىن بېشىغا بىرنى سالغانىدى، چېرىك چۆگىلەپ بېرىپ يىقىلدى.

— قۇندۇز سىز ئۆزىڭىزنى ساقلاڭ، — دېدى ئەركىن ۋە يەنە هۇجۇم قىلىپ كېلىۋاتقان بەش نەپەر ياغى چېرىكى بىلەن ئېلىشىپ كەتتى.

ئەركىن ياغى چېرىكىنىڭ بىرىنى ئۆلتۈردى، بىرىنى يارىدار قىلدى، شۇ ئارىدا بىر ياغى چېرىكى ئەركىننىڭ ئارقىسىدىن نەيزە ئورغانىدى...بۇنى كۆرگەن قاۋۇل ئېتىلىپ كېلىپ چېرىكنىڭ بوينىغا چېپىپ بېشىنى تىنىدىن جۇدا قىلدى. قالغانلىرىنى ئۇرۇپ قوغلىۋەتتى.

ئۇ ئەمدى ئەركىن تەرەپكە بۇرالغانىدى، قولىدىكى سۇنۇق كالتەك بىلەن بېسىپ كېلىۋاتقان ئوچ ياغى چېرىكىگە قارشىلىق قىلىپ

www.uyghurkitap.com

كەينىگە چېكىنىۋاتقان ئامانقۇلنى كۆرۈپ، ئۇ ياقا تىستىلدى. بىر پەستىلا ياغى چېرىكىنى قىلىچىدىن ئۆتكۈزدى، ئىككىلىسى تەڭ يۈگۈرۈپ بارسا ئەركىن سول كۆكسىدىن قان ئاققان، يوغان كۆزلىرىنى يۇمغان هالدا ئۇن-تىنسىز قۇندۇزنىڭ قۇچىقىدا يېتىپتۇ.

قۇندۇز ئەركىننىڭ يۈز-كۆزلىرىنى سلاپ بۇقۇلداپ يىغلايتتى. ئۇ سۆز قىلمايتتى. قاۋۇل بىلەن ئامانقۇل ئەركىننىڭ ئالدىغا تىزلاندى.

ــ ئەركىن ئاكا! ــ دېدى قاۋۇل قوللىرىنى سوزۇپ.

ئەركىن جاۋاب بەرمىدى. ئۇنىڭ لەۋلىرىدىن كۈلۈمسىرەش سېزىلىپ تۇراتتى...

دوستلار يىغلاشتى...

تۇيۇقسىز كۆتۈرۈلگەن "ئۇررا" ئاۋازى بولارنى چۆچۈتۈۋەتتى. بۇ، قوۋۇقتىن ئىچكىرىگە، سېپىلدىن تۆۋەنگە قاراپ هۇجۇمغا ئۆتكەن تۈمەنلىكەن بۇغرا قوشۇنىنىڭ جەڭگىۋار ئاۋازى ئىدى...

ئەركىننىڭ قۇربان بولۇشى بۇغرا قوشۇنىنىڭ بىر چوڭ يوقىتىشى بولدى. ئۇ شەرەپ بىلەن كەتتى. ئەسلىدىكى بىر كۈچ-قۇلنىڭ سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ قوغدىغۇچىسى بولۇپ كېلىپ، سەمەرقەنت سېپىلى ئۈستىدە ياغى بىلەن جەڭ قىلىپ قەھرىمانلىق بىلەن شېھىت بولۇشى هەققەتەن چوڭ شەرەپلىك ئىش. كىشىنى ئېچىندۇردىغىنى، قۇندۇز ئالتە-يەتتە يىلدىن بېرى تەلمۈرۈپ كۈتكەن قەدىناسىنى تاپىتىۋې، لېكىن، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالدى. ئۇ ئەركىننى كۆرۈپ يۈرىكى يېرىلغۇدەك خۇش بولغانىدى. ئۇ بۇلداق بەختسىزلىك بولار دەپ ئويلىمىغانىدى. ئۇ ئۆزلىرىنىڭ قۇتقۇزغۇچىسى، پېشۋاسى بۇغراخان بىلەن كۆرۈشكەنىدە، ئۆز يۇرتىغا

قايتقاندا ئەركىن بىلەن بىللە بولالمىدى-دە! ئىسىت، ئاھ ئىسىت. بەك ئارمان بولدى! ئۇ يىغلىدى. ئۇ كۆزلىرىدىن ئاققان ئەلەملىك ياشلىرىنى توسۇشقا قادىر ئەمەس ئىدى.

ئۆزىنىڭ قەھرىمان باشلىقىدىن ئايرىلىش قاۋۇلنى بەك قىينايتتى. ئامانقۇلنىڭ مېھرىبان ئاچىسى ئېغىر بەختسىزلىككە دۇچار بولدى، ئۇ ئەركىن بىلەن تونۇش ئەمەس ئىدى، لېكىن ئۇنى بىلەتتى. ئەمدى ئەركىننىڭ ئۆزى ئويلىغاندىنمۇ ئارتۇق قەيسەر ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى. مۇشۇنداق دوستىدىن ئايرىلىپ قېلىش قۇندۇزغا قانچىلىك ئېغىر بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇ ئوبدان چۈشىنەتتى.

ئامانقۇل قۇندۇزنى بۇغراخانلارغا، ئەركىنگە ئامان-ئېسەن ئۇچراشتۇرۇشقا چىن دىلىدىن قەسەم قىلغانىدى. قۇندۇزنىڭ ياردار بولغىنى ئۈنى قاتتىق ئەندىشىگە سالدى. لېكىن، قۇندۇز ئامان قالدى، ئەركىن بىلەن كۆرۈشتى. بىراق، دەرھال ئايرىلدى. ئاھ، نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق!

ئامانقۇل قۇندۇزنىڭ بۇ ئېچىنىشلىق ھالىنى ئويلىغاندا يۈرىكى ئازاپ-لىناتتى. ئامانقۇل قۇندۇزنى قىيىن ۋاقىتلاردا قوغداپ قالدى. ئەگەر ئۇ بولمىغاندا، سامانى چېرىكلىرى سەمەرقەنتكە ئېلىپ كېلىش يولىدا قۇندۇزغا ئازاپ سېلىشى، بەلكى يوقىتىۋېتىشى مۇمكىن ئىدى. ئېركەشبەگ قۇندۇزنى يوشۇرۇن قاچۇرغانىدا، ئامانقۇل ئۆزىگە ئەركىن دەپ يېڭى ئات قويۇۋالغان بۇ قەدىرلىك ئاچىسىغا، ياق، ئاكىسىغا ھەمراھ بولۇپ چۆل-جەزىرىلەردە ئاسراپ بۇخاراغا، ئەبۇ ئەلى ئەمىرنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى. قۇندۇز ئەرەنچە ياسىنىشنى ئۆزگەرتمەي، چېرىك بولۇشنى ئىلتىماس قىلغانىدا، ئەبۇ ئەلى

قوشۇلۇپ، ئۇنى مىڭباشى قىلىپ قوشۇنغا ئەۋەتتى. ئامانقۇلنى قاروغچى قىلىپ بىللە ئەۋەتتى. ئەبۇ ئەلى قوزغىلاڭ قىلىپ سەھەردە قەنتكە يۇرۇش قىلغاندا، ئامانقۇلغا قۇندۇزنى ئوبدان ئاسراشنى جېكىلىگەنىدى. ئامانقۇل قۇندۇزنى راست ئاچمىدەك ياخشى كۆرۈپ، ئاسراپ كەلدى. ئۇ قۇندۇزنىڭ تەربىيىسىدە ئۆسۈپ يېتىپ ئادەم بولدى. قۇندۇزنىڭ ئاق كۆڭۈل، ئالىيجاناب خىسلىتى ئامانقۇلغا بەك چوڭقۇر تەسىر قىلغانىدى. ھازىر ئامانقۇل بالدۇرقى كۆڭۈلدىكى تارىخچى بالىسى ئەمەس. ئۇ بۇغراخانىڭ نېمە ئۈچۈن سامانىلارغا قارشى ئىكەنلىكىنى چۈشىنەتتى. قۇندۇزمۇ بۇ سادداء، زېرەك، پالۋان تارىخچى يېگىتنى كۆڭلىدىن ياخشى كۆرەتتى ۋە ئۆز ئىنىسىدەك مېھرىبانلىق قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ بۇلارنىڭ ئارىسىدا چوڭقۇر، سەمىمىي، دوستانە مۇھەببەت پەيدا بولغانىدى...

قاۋۇل بىلەن ئامانقۇل ئەركىنلىكنىڭ جەستىنى بىر تاختايغا سېلىپ دوللىرىغا ئېلىپ ياۋاش قەدەم تاشلىدى. قۇندۇز ئارقىسىدىن بىر قولى بىلەن يارىدار مەيدىسىنى يەنە بىر قولى بىلەن تاختاينى تۇتۇپ باش ئەگكەنچە ماڭدى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئەركىنلىك قاروغچى چېرىكلىرى ماڭدى. ئۇلار سېپىلدىن تۆۋەنلىدى ۋە شەھەردىكى غالىبىيەت تەنتەنىسىگە نەزەر سالدى. بۇغرا قوشۇن مەنسۇر ئوردۇسىغا قاراپ سەلدەك ئاقماقتا. جاھاننى زىلزىلىگە كەلتۈرگۈدەك قۇدرەتلىك "ئۇررا!!" ئاۋازى بارغانچە ئەۋج ئالماقتا....

* * *

ئوردۇ ئالتوپىلاڭ، مەنسۇر ئالدىغا كەلگەنىنى تىللاپ ۋارقىرايتتى. ئۇ چوڭ سارايدا قالايمىقان پىرقىراپ يۈرەتتى. كەينى-كەينىدىن

شۇم خەۋەرلەر كېلىپ تۇراتتى.

ــ بۇغرا قوشۇنلىرى سېپىل قوۋۇقتىن كىردى!

ــ توسۇڭلار، ئۆلتۈرۈڭلار!

ــ ئۇلار سېپىلدىن چۈشتى!

ــ توسۇڭلار، يوقىتىڭلار!

ــ ئوردۇغا يېقىنلاشتى!

ــ سەردار قېنى، توسۇڭ!

ــ سەردار بىر قىسىم چېرىكلەر بىلەن قوۋۇقتىن چىقىپ، ياغى سېپىنى يېرىپ ئۆتۈپ قېچىپ كەتتى!

ــ ھەي خائىن! ــ مەنسۇر بېرىپ تەخت ئالدىدىكى سۇپىدا پەرىشان ئولتۇردى. ئوردۇ ئاغىسى ئاستا بېرىپ ئۇنىڭ يېڭىدىن تارتىپ ئىچكىرىگە شەرەت قىلدى. چەتتىرەك ئولتۇرغان باش ۋەزىر بۇنى بايقاپ قالدى. مەنسۇر ئوردۇ ئاغىسى بىلەن ئارقىغا قاراپ ــ قاراپ ئۇركۈپ ئىچكىرى مېڭىشتى. باش ۋەزىر پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن دەسسەپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى...

بۇغرا قوشۇن ھوگا ــ سۇرەن سېلىپ ئوردۇغا بېسىپ كىردى. ئەنە، بوتىلاق تۇمەنباشى بىر بۆلۈك چېرىكلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ چوڭ سارايغا كىردى. قارىسا، مەنسۇر يوق. ئۇ ئىچكىرى مېڭىپ تەخت سارايغا كىردى. ئۇ بېرىپ چېرىكلەرنىڭ يارىمسى بىلەن تەختىنى ئوراپ تۇرغانىدى. ئۇ يەردە يەر ئاستىغا قاراپ كەتكەن بىر يولنىڭ ئاغزى كۆرۈندى. ئېغىزنىڭ يېنىدا باش ۋەزىرنىڭ تېنىسى خىرقىراپ جان تالىشىۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆكرىكىدە خەنجەر سانجىلىپ تىك تۇراتتى.

ــ ئەتتەڭ، قېچىپتۇ ــ دە! ــ دېدى بوتىلاق تۇمەنباشى ۋە غەزەپ

بىلەن يانتۇ ياتقان تەختكە قىلىچ تۇردى. تەخت ئىككى پارچە بولۇپ كەتتى...

* * *

شەھەرنىڭ تېشىدا، يۇلغۇن، شۇاقلار قاپلاپ كەتكەن كەڭ زەرەتكارلىقتىكى بىر شام گۆرنىڭ ئاغزىغا تىزىلغان خىشلارنى ئىچىدىن بىرسى بىر-بىرلەپ ئېلىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ قالدى. خىشلار ئېلىنىپ گۆرنىڭ ئاغزى ئېچىلدى. گۆردىن ئىككى "تارىخچى" چىقىپ ئەتراپىنى بىرپەس بايقاپ تۇلتۇردى. كېيىن ئەتراپقا سەپسېلىپ، ئارقا-ئارقىدىن يورغىلاپ يۈرۈپ كەتتى...

* * *

ئوردۇدا ھوگا-ھۇرەن ئەۋج ئالدى. شەھەردە غالىبىيەتنى تەنتەنە قىلىش سادالىرى ياڭرىدى... بىر ۋاقىتتا تۈيۈقسىز چېلىنغان جەڭ ئاياغلاشقانلىقىنى بىلدۈرىدىغان كاناي ئاۋازى بىلەن ئوردۇ، شەھەر "شىپپىدە" بولۇپ ۋاراڭ-چۇرۇڭ توختىدى.

پۈتكۈل شەھەر دەققەت-نەزىرىنى يۇقىرىغا قاراتقان. ئۇچ چېرىك ئارقىدىكى ئون چېرىك بىلەن ئوردۇ كىندىكىدىكى مۇنارغا قاراپ كۆتۈرۈلمەكتە... ئەنە ئۇلار مۇنارغا تۇغ ئېسىشقا باشلىدى... تۇغ ئېسىلىپ بولدى. پۈتكۈل شەھەردە "ئۇرراا!" ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلدى. ھەممە جايدا چېرىكلەر سەكرىشەتتى، قۇچاقلىشاتتى، ئىسىق ياشلار تۆكۈلەتتى. قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ توققۇز پۈتاقلىق شانلىق دۆلەت تۇغى سەمەرقەنتنىڭ كۆك ئاسمىنىدا ئەركىن يەلپۈلدەيتتى...

ئىككىنچى باب

غالىبىيەت تەنتەنىسى

سەھەرقەنت ئېلىنىپ ئەتىسى سۈتۈق بۇغراخان شەھەرگە كىردى. ئۇ ئۆزىنىڭ دوستلىرى بىلەن شەھەر تېشىدىكى چۈشكۈنى ئالدىدىن ئاتلىنىپ ماڭغاندا، كۆزگى ئەتىگەنلىك قۇياش ئارقىلىرىدىن نۇرىنى چېچىپ تۇراتتى. ئەنە ئۇلار سېپىل قوۋۇقىغا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە. تۆتىتىن قاتار تىزىلىپ كېتىپ بارغان ئاتلىق چېرىكلەر ئارقىسىدا بۇغراخان ئاق ئارغىماق ئۈستىدە مەغرۇر ئولتۇرۇپتۇ. ئوخشاش ئاق ئارغىماقلىق قەدىناس دوستى ئالىپ ئارسلان ئۇنى يانداپ ماڭماقتا. ئوڭ يانداً ئەبۇ ئەلى سەمجۇق، سول يانداً سېبۇق تېكىن، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا چېرىك ئەمەلدارلار، ئاندىن قاروغچى چېرىكلەر كەلمەكتە. بۇغراخان سېپىل قوۋۇقى ئالدىغا كەلگەندە، سېپىل ئۈستىدە قاتار تىزىلىپ تۇرغان چېرىكلەر نەيزىلىرىنى تەڭ ئېگىز كۆتۈرۈپ ھۆرمەت بىلدۈردى ۋە راۋاق ئۈستىدىن ناغرا-سۇناي ئاۋازلىرى ياڭرىدى. قوۋۇقتىن كىرگەندە يول چېتىگە تىزىلغان قاتار-قاتار چېرىكلەرمۇ ئوخشاشلا ھۆرمەت بىلدۈردى. ئۇلار ئوردۇ ئالدىدىكى مەيدانغا كىرىپ كەلگەندە، قۇتلۇق سۇباشى بىلەن چەبەر سۇباشى ئات ئويناتىپ، يالاڭ قىلىچلىرىنى يانتۇ تۇتۇپ بۇغراخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى-دە، ئوڭ قوللىرىدىكى پارقىراپ تۇرغان قىلىچلىرىنى تەڭ ئاۋۋال ئوڭغا ئۈدۈل سوزۇپ،

www.uyghurkitap.com

كېيىن يۇقىرى كۆتۈردى ۋە قىلىچنى چۇشۇرۈپ، بىر سېلىپ پىشانىسىنى تەگكۈزدى ـ دە، ئىككىلىسى تەڭ مەلۇمات بەردى:

ـ ئالىپ بۇغرا قوشۇن ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ خاقانىغا قۇتلۇق سالام يەتكۈزۈڭ. سۇباشى قۇتلۇق، سۇباشى چەبەر!

بۇغراخان ئوڭ قولىنى چېكىسىگىچە كۆتۈرۈپ سالامغا جاۋاب قايتۇردى.

ئىككى نەپەر غالىب سۇباشىنىڭ ئۆز خاقانىغا بەرگەن بۇ تەنلىك چېرىكچە سالىمى بىر يىل داۋام قىلغان ئۇلۇغ يۇرۇشنىڭ غالىبىيەت مەلۇماتى، بۇغرا قوشۇنىنىڭ پۈتكۈلمەس ئىرادىسى ئىدى. بۇغراخان ئوڭ قولىنى چېكىسىگىچە ئاپارغاندا، پۈتكۈل ۋۇجۇدىدىن ئۇرغۇپ چىققان هاياجانلىق تەسىرات ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىنى ياشقا تولدۇردى. لېكىن ئۇ نەمدەلگەن كىرپىكلىرىنى قاقماي تۇرۇۋېلىپ كۆز يېشىنى سىڭدۈرۈۋەتتى. بۇنداق ئۇلۇغ غالىبىيەت تەنتەنىسىنى كۆرگەندە، يۇرۇشنىڭ باشلامچىسى بولغان ئادەم قانداقمۇ هاياجانلانمىسۇن؟! بىراق كۆزدىن ياش چىقىرىش بىر خاقان ئۈچۈن ئەپلەشمەيدىغان ئىش ـ تە!

بىرنەچچە تىنىق ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن بۇ تەنتەنە نامايىشى مەيدانغا لىق تولغان چېرىكلەرنىڭ جۇشقۇن روهىنى پەلەكىكە كۆتۈردى، مەيدان ۋە كوچىلارغا توپلانغان سەمەرقەنتلىكلەرگە چوڭقۇر تەسىر قىلدى. پۈتكۈل مەيداندا تۇمەنلىك كىشىلەرنىڭ قۇدرەتلىك هوگىسى كۆتۈرۈلدى. هوگا ئىچىدىن: "بۇغراخان ئامان!"، "ئامان ـ ئامان!" دېگەن سۆزلەر ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇغراخان قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، قوشۇنىغا، ئاممىغا هۆرمەت بىلدۈرۈپ ئىلگىرى ماڭدى.

سۈتۈق بۇغراخان ئوردۇ ئالدىغا كېلىپ ئاتىتىن چۈشكەندە، مۇدەررىس مەۋلانە ھەزرەت، ئېركەشبەگ، ئەل ئوغلى، ئابدۇل خالىق شايىچى ۋە بىر قىسىم ئۆلىمالار، يۈرت مۇتەۋەرلىرى قارشى ئالدى.

ــ قاراخانىلار خانىدانلىقىنىڭ ئۇلۇغ خاقانى سۈلتان سۈتۈق بۇغراخان ئابدۇل كېرىم جانابلىرىنىڭ غالىبىيەت قەدەملىرى مۇبارەك بولغاي! ــ دېدى مەۋلانە ھەزرەت.

بۇغراخان رەھىمەت ئىزھار قىلدى. ئۇ ئالدىدا ئايغۇچى، كەينىدە تۇمەنباشىلار، ھەر مىڭلىك ئالدىدا مىڭباشىلار قىلىچ-لىرىنى پېشانىلىرىگە كۆتۈرۈپ، تىزىلىپ تۇرغان قوشۇن ئالدىدىن ئۆتكەندە، "قۇتلۇق قوشۇن" ۋە "چەبەر قوشۇن" دەپ خەت چې-كىلگەن ئەلەمنى تۇتۇپ تۇرغان چېرىكباشى ئالدىغا كېلىپ توختاپ يۇقىرى ئاۋاز بىلەن "ئامان قاداشلار!" دېدى. پۈتكۈل قوشۇنىڭ "ئامان ـ ئامان!" دېگەن ئاۋازلىرى شەھەر ئۈستىدە ياڭرىدى....

سۈتۈق بۇغراخان قوۋۇقتىن كىرگەندە، ئوردۇ ئۈستىدىكى مۇنارە ئۈچىدا يەلپۇلدەپ تۇرغان تۇغقا كۆزى چۈشتى. بىر يىلدىن بېرى يۇرۇش ئۈستىدە ئۈنىڭ چۈشكۈنى چېكىسىگە قادىلىپ كەلگەن قاراخانىلار دۆلەت تۇغى، گويا بۇغراخاننى قارشى ئېلىپ غالىبىيەت بىلەن تەبرىكلەۋاتقاندەك مەغرۇر يەلپۇلدەيتتى...

ئەتىسى ئەتىگەن سەمەرقەنت تېشىدىكى بىر باغ ئادەملەرگە لىق تولىغانىدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى چېرىكلەر بولۇپ، پۇقرالارمۇ بار ئىدى. باغ ئوتتۇرىسىدا، گۈلزارلىق ئالدىدىكى سەينادا سۈتۈق بۇغراخان، ئۈنىڭ يېنىدا ئالىپ ئارسلان، ئەمىر ئەبۇ ئەلى سەم-

جۇق، ئەمىر سەۋق تېكسىن، قۇتلۇق سۈباشى، چەبەر سۈباشى، مەۋلانە ھەزرەت، ئىركەشبەگ، ئابدۇل خالىق شايىچى، ئەل ئوغلى، قاتارلىق كاتتىلار قاتار تۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا يەتتە گۇر قاتار كولاقلىق تۇراتتى، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا تۇمەنباشلىرى، ئايغۇچىلار ۋە بىرقانچە ئۆلىمالار، يۇرت مۆتىۋەرلىرى تۇرۇشاتتى. كىشىلەر چوڭقۇر ماتەم جىملىقىدا كىمنىدۇ كۆتۈشەتتى ۋە پات-پات ئارقىلىرىغا قارىشىپ قويىاتتى.

ئەنە، باغنىڭ ئارقا ئىشىكىدىن ئاق يوپۇق يېپىلغان جىنازىلار كۆرۈندى. يەتتە جىنازىنى كۆتۈرگەن چېرىكلەر ئاستا قەدەم بېسىپ كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆتمەكتە. ئۇلارنىڭ كەينىدە يۈزدەك نەيزىلىك چېرىك قاتارلىشىپ قايغۇلۇق مېڭىپ كەلمەكتە ئىدى...

چېرىكلەر جىنازىنى ئېلىپ كېلىپ بۇغراخانلار ئالدىغا، گۈلزارلىق بېرىسىدىكى گۆرلەر يېنىغا قويىدى. ئالتە جىنازىنىڭ ئاق يوپۇقلىرى ئۈستىگە سېرىق سىيا بىلەن ئەرەبچە يېزىقتا ئەركىنبەگ، مىرگەن تۇمەنباشى، توختى تۇمەنباشى، ئالىپ چېرىكباشى، ئەلى شاھ قۇرباشى، "وقەلەندەر" دەپ قۇربانلارنىڭ ئىسىملىرى يېزىلغان. ئوتتۇرىدىكى چوڭراق بىر جىنازا ئۈستىگە "بارلىق شېھىتلەر ئۈچۈن" دەپ يېزىلغانىدى.

مەۋلانە ھەزرەت قاتاردىن ئۆچ ماڭدام ئالدىغا چىقىپ تەييارلاندى، ئاندىن "ئاللاھۇئەكبەر!" دەپ قۇلاق تۇتتى. ئارقىدىكى بىر كىشىنىڭ تەكرارلاپ توۋلىشى بىلەن پۈتكۈل باغدىكىلەرمۇ ئەگىشىپ قۇلاق تۇتتى... شېھىتلەرنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، تەڭ يەرلىكە قويۇلدى. ئوتتۇرىدىكى گۆرگە ئاۋال بۇغراخان توپا تاشلىدى. يەتتە كەتمەندىن توپا تاشلانغاندىن

كېيىن، چەتتىرەك يۇكۈنۈپ ئولتۇرغان بىر بەستلىك قارىم قۇرئان تىلاۋەت قىلدى. تەسىرلىك ئوقۇلغان قۇرئان ئايەتلىرى ھازىر-دارلارنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ يۇمشىتۇەتتى، بەزى چېرىكلەر ئېسەدەپ يىغلىدى...

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن بۇغراخان ئارسلان بىلەن قۇندۇزنى يوقلاپ باردى. قۇندۇز ئېركەشبەگنىڭ ئۆيىدە داۋالىنىپ ياتاتتى. ئۇ بۇغراخانىنى كۆرۈشنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتتىمۇ، لېكىن بۇنداق چاپسان بۇ يەرگە كۆرگىلى كېلىدۇ، دەپ زادىلا ئويلىمىغانىدى.

— قۇندۇزخان، سۈلتان سۈتۈق بۇغراخان سىزنى كۆرگىلى كەلدى، — دېدى ئېركەشبەگ ئالدىراش كىرىپ.

قۇندۇز قۇلىقىغا ئىشەنمەي ھەيران بولۇپ تۇرغاندا، بۇغراخان، ئارسلان، ئەبۇ ئەلى بىلەن كىرىپ كەلدى. قۇندۇز ھاياجانلانغانلىقىدىن تەمتىرەپ قالدى. ئاڭغۇچە بۇغراخان كېلىپ، كارىۋىتى ئالدىدا ئولتۇرغانچە سۆزلىدى:

— قۇندۇز، سىڭلىم، مانا بىزمۇ كەلدۇق، — ئۇ يېرىم ئۆرە بولغان قۇندۇزنىڭ سوزۇلغان قوللىرىنى سىقىپ، كېيىن ئاستا ياتقۇزدى، — يېتىڭ، قانداقراق؟

قۇندۇز بۇغراخانغا تاراملاپ تۆكۈلگەن ئىسىق ياشلىرى بىلەنلا جاۋاب بېرەتتى.

— قارىڭ بىز سىزنىڭ ئارقىڭىزدىن كېلىپ غەلىبە قازاندۇق. سىز بىزنى باشلاپ كەلمىگىز ھەم قەھرىمانلىق بىلەن قارشى ئالمىدىڭىز. ئەركىن، ئۇ ھايات، ئۇ شېھىتلىك مۇقامغا يەتتى. ئۇنىڭ روھى، ئۇنىڭ باتۇرلۇق ئىشلىرى بىز بىلەن دائىم بىللە...

قۇندۇز ئۆزىنى بۇغراخاننىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى، بۇغراخان كۆز يېشىنى سۈرتۈپ، پېشانىسىنى سىلاپ جۇۋۇتۇپ ياتقۇزدى.

قۇندۇز سۆز قىلالمايتتى. ئىسسىق مېھرىبانلىق، ھاياجانلىق تۇيغۇ ئۇنىڭ ھېسسىياتىنى ئورۇۋالغانىدى. ئاھ نېمىدېگەن مېھرىبانلىق. دادىنىڭ مېھرىبانلىقى مۇشۇنداق بولامدىكىن-تاڭ! دادا كۆرمىگەن كىشىگە ئۇنى تەڭلەشتۈرۈش قىيىن، ئاشۇ ئىسسىق قول، ئاشۇ مۇلايىم سۆزلەر... بۇغراخان قۇندۇز ئۇچۇن، ئەركىن ئۇچۇن ئۇلۇغ خاقانلا ئەمەس، بەلكى، ئۇلارنىڭ قۇتقۇزغۇچىسى، تەربىيىلىگۈچىسى، پېشۋاسى، دادىسى.... تېخى تۇنۇگۈن كېلىپلا بۇگۈن يەنە كۆرگىلى كەلگىنىنى قاراڭ، يادىدىن چىقارماپتۇ...

— قۇندۇز، سالام، تۈزۈكمۇ؟ — دېدى ئارسلان يېنىغا كېلىپ.

ئۇنى كۆرگەن قۇندۇزنىڭ بېسىلاي دېگەن يىغىسى يەنە كۈچەيدى، ياشلىرى تارامىلدى.

— يىغلىماڭ قۇندۇز، جاپا چەكتىڭىز، ئەركىنىڭىزدىن ئايرىلىپ قالدىڭىز، لېكىن، بىز بىلەن بىللە جىق جەڭلەرنى قىلىسىز، — ئارسلان ئارقىسىدا تۇرغان ئەبۇ ئەلنى كۆرسەتتى، — قاراڭ، مانا ئەمىرمۇ سىزنى كۆرۈشكە كەلدى.

قۇندۇز قوزغىلىپ قول سوزغانىدى، ئەبۇ ئەلى تۇرغۇزمىدى. ئۇنىڭ قولىنى قىسىپ، پېشانىسىنى سىلىدى.

— ئاكا، مەن سىزنى تېڭ تۇرۇپ قارشى ئالالمىدىم...، — دېدى قۇندۇز ناگولا، ۋە يەنە كەلگەن يىغىسىنى ئاران باسىتى.

— بىز جەڭلەردىن كېيىن بىر-بىرىمىز بىلەن ھايات كۆرۈشتۇق سىڭلىم قۇندۇز، ھە، راست، ئىنىم ئەركىن دېيىشىم كېرەك ئىدى-

دە! ــ دېدى ئەبۇ ئەلى ئولتۇرغانلار كۈلۈشتى. قۇندۇزنىڭمۇ چىرايىدا ئازراق كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى، ــ شۇنداق، ئەركىنلىك ئۇلۇغ نەرسە. ئەركىنلەر ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەشتى. ئەل ئەركىن بولدى. ھەممىز ئەركىن، شۇنداق ئەمەسمۇ، قۇندۇزخان؟ ھە، مانا بۇ ياخشى، كۈلۈش كېرەك. يىغلاش، بۇغراخاننىڭ چېرىكلىرىگە يات ئىش. ھەممەيلەن كۈلۈشتى، قۇندۇزمۇ كۈلۈمسىرىدى.

ــ توغرا كەپ، ــ دېدى ئېركەشبەگ، ــ سىز ھازىر ئۆز زامانىڭىزدىكى يىغلاڭغۇ دېدەك ئەمەس قىزىم، قەھرىمان بۇغرا قىزىسىز. يۇز ئوغۇلغا بەرمەيدىغان پەلۋانسىز، مانا قاراڭ، ھەممىز جەم بولدۇق، ئاتىڭىز بۇغراخانمۇ يېنىڭىزدا، سىز يىغلاش بۇ ياقتا تۇرسۇن، تېخى بىزگە ھېلىقى قەشقەر غەزەللىرىنىمۇ ئېيتىپ بېرىسىز...، ــ يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى، قۇندۇز خېلى روھلىنىپ قالدى.

ــ رەھمەت سىلەرگە، چىن دىلىمدىن ھەشقالىلا، ئەمىر ئاكام مېنى ئۆز ئىنىسىدەك كۆرۈپ، غەمخورلۇق قىلىپ ئاسرىدى، تەربىيىلىدى، ــ دېدى ئۇ بۇغراخانغا قاراپ، ــ ئەمىر ئاكام مېنى "سىڭلىم" دېمەكچى بولغانىدى، كېيىن مېنىڭ تەلىپىمگە كۆنۈپ "ئىنىم" دېدى، ماڭا ھەم ئاكا، ھەم رەھبەر بولدى، جىق تەربىيىلىدى.

ــ بۇ بىزنىڭ ۋەزىپىمىز سىڭلىم، ياق ئىنىم، ھە، نېمە دېيىش كېرەك؟ ئەمدى دەۋرىسەك بولار، سىر ساقلايدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتىغۇ!

ئەمىرنىڭ خۇش چاقچاق سۆزلىرى ھەممىنى كۈلدۈردى،

ــ ۋەزىر ئاتام بولسا ئۆز دادامدەك مېھرىبانلىق قىلىدى،

ئەگەر بۇ كىشىنىڭ تەدبىرى بولمىسا، مەن مەنسۇرنىڭ زىندانىدا چىرىپ كەتكەن، ياكى دارغا ئېسىلغان بولار ئىدىم، ئۇنىڭدىن كېيىن...

— بولدى، قۇندۇزخان، ئېغىزغا ئالغىچىلىك گەپ يوق، — دېدى ئېركەشبەگ، — راستىنى ئېيتسام، سىز مېنى جىق تەربىيىلىدىڭىز، سىزنىڭ ئەخلاق ۋە ئىدراكىڭىزدىن مەن قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ، ئۇلۇغ بۇغراخانىنىڭ ئالىي پەزىلىتىنى كۆردۈم.

— ئاشۇرۇۋەتتىلە ئاتا، — قۇندۇز ئىشىك تۈۋىدە توپلىشىپ تۇرغان دوستلىرىغا قاراپ دېدى، — كىرىڭلار، كېلىڭلار دوستلىرىم، بۇغرا دادام بىلەن كۆرۈشۈڭلار، — ئۇلار كىرىپ بۇغراخانغا تازىم قىلدى، — مانا بۇ يىگىتنىڭ ئېتى ئامانقۇل، باشتىن-ئاياغ مېنى جان تىكىپ ئاسرىغان ئىنىم، ماۋۇ يىگىت بولسا جەڭ ئۈستىدە تونۇشتۇق، ئېتى قاۋۇل، راستىنلا قاۋۇل يىگىت، ئەركىن بىلەن بىللە مېنى، بىزنى ياغىي چەمبىرىكىدىن قۇتقۇزدى، ماۋۇ چوكان بولسا ۋەزىر ئاتامنىڭ ئەتىۋار قىزى رەيھان، چاقچاقچى، خۇش ئاۋاز چوكان، ناخشىغۇ ئۇستا، ماۋۇ ئانا بولسا...

ماھىبانۇ بۇغراخانىنىڭ ئالدىغا تىز چۆكتى، ئۇ خانغا تەلمۈرۈپ قاراپ يىغلايتتى.

— قويسلا ئانا! — بۇغراخان ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزدى، — ئۇنداق قىلمىسلا، يىغلىمىسلا، — ئۇ، ئۇن-تىنسىز يىغلاۋاتقان چارباش مومايغا قاراپ ھەيران بولۇپ ئېركەشبەگكە قارىدى.

ئېركەشبەگ ماھىبانۇنىڭ ئەھۋالىنى قىسقىچە ئېيتىپ بەردى، ماھىبانۇ بۇغراخانغا ئېسىلىپ يەنە يىغلىدى، ئۇ سۆزسىز ئاۋاز چىقىرىپ قول شەرتى بىلەن ھەرىكەت قىلاتتى، باشقىلار ئۇنىڭ

دېمەكچى بولغانلىرىنى ئۆرۈپ بەردى، ئۇ: "تىلمىدىن ئايرىلىپ قالدىم، لېكىن، ئۇلۇغ بۇغراخانىنى كۆردۈم، ئۆلمەمۇ ئارمانىم يوق" دەپتۇ، بۇغراخان، ئارسلان ۋە ئەمىر ئەبۇ ئەلى ماھىبانۇنىڭ ئايىنچىلىق ئەھۋالىنى كۆرۈپ بەك تەسىرلەندى، مەنسۇرنىڭ جاللاتلىق قىلمىشلىرىغا غەزەپلەندى.

— زامانقۇل قەيەردە؟ — سورىدى بۇغراخان.

— ئوردۇ ئاشخانىسىدا.

— بۇ ئىككىيلەنگە بىر باغلىق ھويلا-جاي بېرىلگە، ياكى سالدۇرۇپ بېرىلگە، ئېركەشبەگ، بۇلار ئاخىرقى ھاياتىنى ياخشىراق ئۆتكۈزىدىغان بولسۇن.

ماھىبانۇ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرۇپ خانىغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

خان كېتىش ئالدىدا قۇندۇزغا:

— ياخشى ئەملىسىپ چاپسانراق ساقىيىلگە، باربېتچى ئانىڭنز سىزنى قەشقەردە ساقلاپ تۇرىدۇ، — دېدى.

— ھە ئوبدان دەم ئېلىلگە، ماۋۇ خۇش ئاۋاز چوكان بىلەن جىقراق ناخشا ئېيتىشىڭلار، ماقۇلمۇ؟ — ئەمىر ئەبۇ ئەلى رەيھانىغا قاراپ كۈلدى، ئۇ قىزىرىپ كۈلۈمسىرەپ يەرگە قارىدى...

* * *

سەمەرقەنت ئېلىنغىنىغا ئۈچ ئاي بولدى، پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيا، ئىككى دەريا ئارىلىقى سامانىلار ھۆكۈمرانلىقىدىن ئازاد قىلىندى. بۇ دىيارلاردىكى خەلقنىڭ ئارزۇلىرى ئەمەلگە ئاشتى. ئۈچ ئايدىن بېرى پۈتكۈل ئەل غالىبىيەتىنى تەنتەنە قىلماقتا. سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ ئۇلۇغ چېرىك يۇرۇشى غەلبە قىلدى. لېكىن، بۇغراخانىنىڭ

ۆەزىپىسى تېخى تۈگىمىگەنىدى. سەمەرقەنت ھاكىمىيىتى ۋە باشقا خانلىقلارنىڭ ھاكىمىيىتىنى مۇقىملاشتۇرۇش كېرەك، ئەلنى خاتىرجەم قىلىش كېرەك، ئاندىن ئۆزى خاتىرجەم بولۇپ قەشقەرگە قايتالايدۇ.

سامانىلار يەنە كەلمەسمۇ؟ بۇنى بىرلەمە دەپ بولمايتتى. مەنسۇر قېچىپ كەتتى. ئۇ ئەلەم بىلەن كەتتى. يەنە ئەبۇ ئىبراھىم بار، ئۇلار يېڭىلگىنىگە تەن بېرىپ جىم ياتارمۇ؟ مەنسۇرنىڭ بۇغراخانغا بولغان ئۆچلۈكى تۈگەپ كېتەر، دەمسىز؟ ئىشىنىك بۇياقىنىمۇ ئويلاش كېرەك.

ئۇچ ئايدىن بۇيانقى ئاقىشلاردىن مەلۇم بولۇشچە مەنسۇر خۇراسان، ئىرانلاردا قايتا كۈچ يىغماقتا ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ئۇرۇنۇشىرىغا باغداد خەلىپىسىمۇ بەزى ئاشكارا، بەزى خۇپىيانە ھالدا قوللاش پوزىتسىيىسىنى تۇتماقتا. بۇ ئالامەتلەر مەنسۇرنىڭ قايتىدىن كېلىدىغانلىقىدىن بېشارەت بەرمەكتە.

ھاكىمىيەت، دۆلەت تۇزۇلۇشى ــ بۇ كىچىك مەسىلە ئەمەس. "ھەر جايىنى ئۆز خەلقى سورىسۇن!" بۇ بەك توغرا. لېكىن كىملەر خەلققە راست ۋەكىللىك قىلالايدۇ؟ بۇنى تاللاش خېلى مۇشكۇل ئىش. ئىىركەشىبەگ بىلەن مەۋلانە ھەزرەتتىن جىقراق پىكىر ئېلىش كېرەك. ئىىركەشىبەگ ئاق كۆڭۈل، خەلقپەرۋەر ئادەم. مەۋلانە ھەزرەت بولسا بىلىمدان، دانا، خەلقچىل ئۆلىما ئادەم. شۇڭا ئۇنى ئامىمە ھۆرمەتلەيدۇ. بۇ ئىككىسى غەربىكە يۈرۈش سەپىرىنىڭ غالىبىيىتى ئۈچۈن، بولۇپمۇ ئوبدان تۆھپە قوشتى. خەلق ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى باشقۇرۇشى ئۈچۈن، خەلق ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئادىل، ساغلام ئادەملەرنى ھاكىمىيەت بېشىغا قويۇش كېرەك.

سەمەرقەنت ئېلىنىپ، ھازىرغىچە سۈتۈق بۇغراخان باش يېتەكچى بولۇپ، ۋاقتىلىق كېڭەش بىلەن كېڭىشىپ ئىش ئېلىپ بارماقتا: بۇنداق كېتىۋەرگىلى بولمايدۇ، خانلىقنى رەسمىي ئېلان قىلىش كېرەك. قەشقەردىن چىققىلى بىر يىل بولۇپ قالدى. قايتىش كېرەك ـ تە...

سۈتۈق بۇغراخان ئاۋۋال ئارسلان بىلەن قايتا ـ قايتا پىكىر ئېلىشقاندىن كېيىن، مەۋلانە ھەزرەت ۋە ئىركەشبەگ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ يېڭى تايىنلانماق بولغان خان ۋە باشقا ئەمەلدارلارنىڭ نامىلرىنى يەنە بىر قېتىم تەكشۈرلاپ ئۆتتى. چۈنكى ئۇلارنى رەسمىيلەشتۈرۈش كېرەك ئىدى.

ئەتىسى سۈتۈق بۇغراخاننىڭ پەرمانى جاكالاندى. پەرماندا مۇنداق دېيىلگەنىدى:

"...پۈتكۈل ئەلگە جاكالايمىزكى، ئۇلۇغ قاراخانىلار خاندانلىقى تەۋەلىكىدە سەمەرقەنت خانلىقى قۇرۇلدى.

ئىلكخانلىققا مۇدەررىس مەۋلانە ھەبىبۇللا ھەزرەت قويۇلىدۇ، ئالىپ ئارسلان ۋاقتىنچە مەسلىھەت ـ كېڭەشچى بولۇپ تۇرىدۇ.

ئىلكخانلىقنىڭ ئوردۇ ئەربابلىرىغا تۆۋەندىكى زاتلار بەلگىلەندى:

باش ئولچىلىققا ـــ قوشۇمچە مۇدەررىس مەۋلانە ھەبىبۇللا ھەزرەت.

مەمۇرىي ئىشلار ئولچىلىقىغا ـــ ئەبۇ ئەلى سەمجۇق.

ئوردۇ ئاغىلىققا ـــ ئىركەشبەگ.

ئوردۇ باش بېتكچىلىككە ـــ غۇلامخان بۇخارى...لار تەيىنلىندۇ."

ئاندىن پەرماندا: دىنىي ئىشلار ئولچىلىقىغا، خەزىنە ئاغىچىلىقىغا، چېرىك ئولچىلىقىغا، ئىلىم ـ مەرىپەت ئىشلىرى ئولچىلىقىغا، ئەل پارا ـ

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ۋانلىقى ئولچىلىقىغا بەلگىلەنگەن كىشىلەرنىڭ نامىلرى ئېلان قىلىندى.

پەرماندا يەنە:

بۇخارا خانى بولۇپ ئەمىر ئەبۇ ئەلى سەمجۇق.

بۇخارا خانلىقىنىڭ باش ئولچىسى ــ سىبۇق تېكىن تەيىنلەنگەن-لىكى؛

بۇخارا خانلىقىغا غەزنە، ھېرات ۋە ئىككى دەريا ئارىلىقى قارايدىغانلىقى سىبۇق تېكىن خان غەزنە خانلىقىنى قوشۇپ باش-قۇرىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن. ئاندىن يېگىدىن تەيىنلەنگەن: شاش، پەرغانە، نەمەنگان، ئۆزگەن، قوقەنت خانلىرىنىڭ نامىلىرى كۆرسىتىلگەن. پەرمان ئاخىرى: "بارلىق پۇقرالارغا، دۆلەت خەزىنىچىلىرىگە، چېرىكلەرگە، لەشكەرباشلىرىغا مەلۇم بولغاي، دەپ:

ئۇلۇغ قارا خانلار خانىدانلىقىنىڭ خاقانى ــ سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان.

سەمەرقەنت، توشقان يىلى تۆتىنچى ئاي" دەپ تاماملانغان.

پەرمان جاكالانغاندىن كېيىن، كۆپچىلىك ئەمەلدارلار، چېرىك-باشلىرى، ئۆلىمالار، يۇرت مۆتىۋەرلىرى، خەلق قوشۇلدى. كۆپچىلىك: "بۇغراخان ئادىل پادىشاھ ئىكەن، ئۆز كىشىلىرىمىزنى خان، ئولچى قىلىپ قويدى. يەنە كېلىپ خەلق ياخشى كۆرىدىغان ئادەملەرنى تاللىدى..." دەپ قارىدى. بۇغراخانىنىڭ ۋە قاراخانىلار دۆلىتىنىڭ ئابرويى يەنىمۇ كۆتۈرۈلدى. قوشۇلمايدىغانلار، ھەتتا قارشىلارمۇ بولدى. بولۇپمۇ نۆھ مەنسۇرنىڭ سابىق دوستى شەيخ شاھاۋۇددۇن ئىشان قاتتىق نارازىلىق بىلدۈردى. "سەمەرقەنت خانىغا ئېمىشقا ئۆز كىشىمىز قويۇلمايدىكەن؟ مەۋلانە بىن ھەبىبۇللا باش ئولچىلىققا يارىمايدۇ، سەدر ئەزەم ئىشان بولغان بىلەن باشقا

مەزھەپتىكى يەنە ئابدۇل خالىق، غۇلامخان، سىيىتتەك بىرنەچچە غەيرىيلەر خان ئوردۇسىغا كىرىۋېلىشتى. غۇلامخان نامى چىقىقان دەھرى، سىيىتنى كىم بىلمەيدۇ؟ ئۇ ھېلىقى ئۆزىگە ئەل ئوغلى دەپ ئات قويۇۋالغان توپىلاڭچى ئوغرى ئەمەسمۇ..." دېدى ئۇ ۋە مۇشۇنداق نارازىلىق پىكىرلىرىنى ھەممە يەردە سۆزلەپ يۈردى. ھەتتا بەزى ئىغۋالاردىنمۇ باش تارتمىدى. ئۆزىنىڭ ئەل-ئاغىنىلىرى ۋە مۇرىت-مۇخلىسلىرىمۇ ئۇنىڭ ئاكتىپ تەشۋىقاتچىسى بولۇپ، تۇشمۇ-تۇشتا سۆز-چۆچەك تاراتقىلى تۇردى. شاھاۋۇدۇن ئىشان كېچىلىرى ئۇخلىماي ئازابلىنىپ چىقاتتى. "زادى مېنىڭ قەيبىرىم ئوردۇغا ياراشمايدىكەن؟ ئاشۇ مەۋلانە بىلەن سەدر ئەزەمنىڭ ئىشلىرىغۇ بۇ، تايىنىلىق؟، ــ دەيتتى ئۇ خانىقادا سوپىلىرىغا ۋەز ئېيتقان چاغلىردا ۋە دۇئاسىغا، ــ ئىسلاھا، پېقىر سادىق قۇلۇڭنى كۆرەلمىگەن ئاسىيلارنىڭ زاۋالىنى بەرگەيسەن!" دەپ قاغاپ قوشۇپ قوياتتى. ھېلىمۇ ياخشى، شاھاۋۇدۇن ئىشانىنىڭ جۈمە نامىزىغا خەتىلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلىشىدى. بۇ بولسا ئىشانىنىڭ ناگولا كۆڭلىنى ئازراق بولسىمۇ جوۋۇتۇپ تۇراتتى. ئۇ ئازنا كۈنلىرى خۇتبىغا چىققاندا، چاندۇرماسلىق ئۈچۈن مەيدىسىنى ئىلگىرىكىدىنمۇ كۆتۈرۈۋېرەك تۇتاتتى. ئۇ ئوردۇدىن چىقىقان بىلەن، خۇتبىدىن چۈشۈپ كەتمىدى-دە! جۈمە، ھېيت نامازلىرىدا مىڭلىغان كىشىلەر "ئىقتىدا قىلدىم ھازىر ئىمامغا" دەپ ئۇنىڭغا ئەگىشىدۇ. مەلۇم، ئونمىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاغا ئىبادەت قىلىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش ــ بۇ كىچىك گەپمىكەن؟ جەننەتتە يۇقىرى مەرتىۋەك بولغاندىلىقىنى ئۇ ئولچى جانابلار مەھشەرگاھدا كۆرۈپ قالىدۇ، تېخى ئۇ دۇنيادا مەھشەرگاھدا خۇدا قازى بولۇپ، پەيغەمبىرىمىز

شاپائەت تەختىگە چىقىقاندا، كىمنىڭ قانچىلىك شاپائەتكە ئىگە بولغانلىقىنى كۆرۈۋالىمىز، ھازىر تۆردە ئولتۇرغانلار مەھشەر گاھىنىڭ چۈشىگىمۇ ئىلىنەلمەسلىكى مۇمكىن. ئۇ چاغدا ئىشان ئاغىنىمۇ يېلىنارسەن، بەلكى. ھە، ئۇزۇنغا چىقىپ كەت. يېلىنىش تۆكۈل باش قويساڭمۇ پەرۋايىم پەلەك...ھەئە، بۇ خاندانلىقتا مەنسەپدار بولمىغانمۇ ياخشى ئىش. ئەتە-ئۆگۈن مەنسۇر پادىشاھ قايتىپ كېلىپ قالسا... ئۇ ۋاقىتلاردا ئاكاڭنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى كۆرۈشسەن، تېخى مەلئۇنلار..." شاھاۋۇدۇن ئىشان ئىشىنىڭ بۇ ياغنى ئويلىغانسىرى كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ، چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ، مەيدىسىنى كۆتۈرەتتى. بىراق، ئۇزاق ئۆتمەي، يەنە بېشى چۈشۈپ كۆڭلى خىرە بولۇپ قالاتتى: "خۇتبىگە چىققىنىڭ بىلەنمۇ، يەنىلا بىر ئىماملىغۇ، سەن؟ مەھشەرگاھ بولسا يىراقنىڭ داۋرىگى. مەنسۇر قايتىپ كېلەلەمدۇ، يوق، ئۇنى كىم بىلسۇن؟! بۇ، بۇغراخان دېگەننىڭ بېلى چىڭ، گېپى چوڭ تۇرىدۇ. ھەي قانداق بولاركىن..."

شاھاۋۇدۇن ئىشان بىركۈنى خانىقادىكى ھۇجرىسىدا ئاشۇنداق كۆڭۈلسىز، كۆڭۈللۈك، يەنە كۆڭۈلسىز خىياللار بىلەن ئېلىشىپ ئولتۇرغاندا، ئۇنىڭ خىزمەتچىسى ئۇزۇن پەرىجىلىك، چار ساقاللىق، چوڭ سەللىلىك بىر غەيرىي ئادەمنى باشلاپ كىردى. ئۇ ئادەم كىرىپلا ئىشانىنىڭ ئالدىغا يۈگۈندى ۋە "ئاللاھۇئەكبەر!" دەپ قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئېگىلدى.

— ئىشان پىرىم، پېقىر مۇخلىسلىرىنى مۇرىتلىققا قوبۇل قىلىشلىرىنى ئىلتىماس قىلىمەن، — دېدى ئۇ خىزمەتچى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن پارسچە.

— تۆزلىرىنى قەيەردىن سورايمىز؟

— خۇراساندىن. ئىشان ھەزرىتىمنىڭ مۇرىتى بولسام، دېگەن تارزۇ بىلەن يىراق يوللارنى كېزىپ كەلگەن بىر تاشىق مەن.

— تۆزلىرىنىڭ ئىسملىرى؟...

— ساھىب كالام، دەپ تاتايدۇ پېقىرنى كىشىلەر.

— ساھىب كالام. ياخشى ئىسىم، يەنى، سۆزگە ماھىر بولغانلىقلىرى ئۈچۈن شۇنداق تاتاشقان بولسا كېرەك.

— يوقسۇ، ماھىر دېگۈچىلىكى يوق. جانابىي تالالا ھەربىر بەندىسىگە تىل بەردى، ئىمان بەردى، تاللا يولىدا جان پىدالىق بىلەن كۆرەشمەككە كۈچ بەردى. كاپىرلار تالدىدا تىز چۆكمەك ھەربىر بەندىگە تاسىلىق بولىدۇ ئىشان پىرىم...

— ھە، شۇنداً دېسىلە. كاپىرلار كىملەر ئىكەن؟

— كىم بولاتتى، ياقا يۇرتلۇقلار، ئۆلار ئۇلۇغ ئىسلام دىنىمىزنى تاياغ تاستى قىلماقچى. ئەسلى مەجۇسى ئەمەسمۇ ئۇلار؟ كەپىنەك ئۇ ياقىنى تېخى سۆزلىشۈالارمىز، ھەزرىتىم، — ساھىب كالام يانچۇقىدىن بىر كىچىك خالتا چىقىرىپ ئىشانغا سۇندى، — تارزاق نېسىۋىلىرى. خۇراساننىڭ تالتۇنىدىن تۆزلىرىگە يادىكارلىق.

ئىشان خالتىنى ئۇنچە مەنىسىمەي تالغىلى تۇرغانىدى، "تالتۇن" سۆزىنى تاڭلىغانىدىن كېيىن يۇرىكى "قارت" قىلىپ، قوللىرى تارزاق تىترەپ كەتتى. لېكىن، مېھمانغا چاندۇرمىدى.

— بۇ كېرەك ئەمەس ئىدى، مېھمان...

— ھېچ گەپ ئەمەس، كۆرۈشكەنلىكىمىزنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن.

— جانابلىرىنىڭ پېقىرگە مۇرىت بولۇش تارزۇلىرىنى قانىدۇرماق بىزنىڭ بۇرچىمىز. ئەتىگەنلىككە رەسمىيەتنى ئۆتەيلۇك، قانداق؟

www.uyghurkitap.com

ـــ جانابلىرىنىڭ ئىلتىپاتىغا ھەمشاللا. مەن ئەتە كېلەي، ـــ ساھىب كالام ئورنىدىن قوپتى ۋە سىرلىق ئاۋازدا، ـــ ياقىلىق كاپىرلار يادىلىرىدىن چىقمىغاي ئىشان پىرىم، ـــ دېدى ۋە خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

ئىشان خالىتا بوغقۇچىنى يېشىپ كۆرۈپ كۆزلىرى ئالىيىپ كەتتى. راستتىنلا، كېپەك ئالتۇن، ئاز ئەمەس ئىكەن. ئەجەب ياخشى ئادەم ئىكەن بۇ؟ مۇرىت بولماقچى بولسا بولمۇھەرگەي. چاكىنا ئادەم ئەمەس، ئىسمىمۇ كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. خوراساندىن كەلگەن مۇرىتلىرىڭ بولسا، بۇ نېمىدېگەن ياخشى...ئۇنىڭ "ياقا يۇرتلۇق كاپىرلار، ئۇنتۇمالڭ" دېگىنى نېمىسى؟ دېمەكچى، يېقىندىلا مۇسۇلمان بولغانلارغا ئىشىنىپ كەتكىلى بولمايدۇ. بىرىنچى كۆرۈشۈپلا بىر خالتا ئالتۇن!... قىزىق گەپ. بۇ ئادەمنىڭ سۆزلىرىدىنلا ئەمەس، كۆزلىرىدىنمۇ، قانداقتۇر بىر سىر بىلىنىپ تۇرىدۇ...

ئىشان ئويلىغاچ قويۇپ كېچىك ساندۇقىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى. خالتىنى ئۇنىڭ ئىچىگە ئەپلەپ قويۇپ قۇلۇپ سالدى ۋە قۇلۇپنىڭ ئېتىلگەنلىكىنى تەكشۈرۈپ، ئاچقۇچىنى جىلىتكىسىنىڭ يانچۇقىغا سالدى ـ دە، خۇشال تاشقىرىغا ماڭدى...

ئەتىسى ناشتىدىن كېيىن بىر خادىم ساھىب كالامنى خانىقا ھۇجرىسىغا، ئىشاننىڭ ئالدىغا باشلاپ كىردى. ئۇ كىرىپ سالام قىلىشىغا ئىشان:

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام. كايىپ قوي ئېلىپ كەلمىسىمۇ بولاتتى. رەھمەت، ئولتۇرسىلا. كۆك قوچقار ئۇلۇغ. ئالىلا "قۇربانلىق قىلىڭلار" دېگەندە، ئىسمائىل پەيغەمبەر ئوغلى ئىبراھىمنى قۇربان قىلماق بولغانىدا، ئالىلا ئۇنىڭ ساداقىتىنى تەقدىرلەپ

ئاسماندىن بىر كۆك قوچقار چۈشۈرۈپ بەرگەن. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ئۆزلىرىنىڭمۇ خەۋەرلىرى بولسا كېرەك.

"بۈمۈ بىر ھىيلىگەر ئالدامچى ئىكەن، ــ دەپ ئويلىدى ساھىب كالام، ــ مېنى باشلاپ كىرگەن سوپىنىڭ ئىسمى كۆك قوچقارلىقىنى مېنى بىلمەيدۇ، دەيدۇ. سەن نادانلارنىلا ئالدىيالايسەن، ئىشان.

ئۇ خۇراساندا بىر ئىشانىنىڭ ئالدىغا بارغاندا، بىر ئالا توپاق ئېلىپ بارغانىدى. ئۇ ۋاقىتتىمۇ ئۇ كىرىشى بىلەن ئىشان "ئالا توپاقلىرىغا رەھمەت" دېگەنىدى. كېيىن، ئۇ سىرنى بىلىش ئۈچۈن تەكشۈرۈپ كۆرگەندە، ئىشانىنىڭ ئادەملىرىنىڭ مەخسۇس ئىسملىرى بارلىقىنى بىلدى. ھېلىقى خادىمنىڭ ئىسمى "ئالاتوپاق" ئىكەن. ئەمدى "كۆك قوچقار" ئالدىدىن چىقتى.

ــ ئۇلۇغ ئىشان ھەزرىتىمىنىڭ كارامىتىگە قايىلمەن، ــ دېدى ساھىب كالام مۇغەمبەرلىك بىلەن، ــ جانابىي ئاللا ئۆزلىرىنگە غايىبانە بىشارەت ئىقتىدارى ئاتا قىلغانلىقى، ئۆزلىرىگە خاس ئۇلۇغ خىسلەتتۇر.

ــ شۇنداق. ئاللانىڭ سادىق بەندىلىرىگە رەھمەتىنىڭ چېكى يوق، مېھمان.

ــ پېقىرمۇ ئاللانىڭ بىرەر مەرھەمىتىگە ئىگە بولالىسام ئەجەب شەرەپلىك بولغان بولاتتىم.

ــ بۇ سىزنىڭ ئاللا يولىدا پىداكارلىقىڭىزغا باغلىق، مېھمان.

ئىشان ساھىب كالامنى مۇرىتلىققا قوبۇل قىلغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇلار خېلى جىق ئاشكارا-خۇپىيانە سۆزلەرنى قىلىشىپ ئولتۇرۇشتى.

شۇنداق قىلىپ ساھىب كالام ئىشانىغا سادىق مۇرىت بولۇپ قالدى. ئۇ ئىشانىنىڭ سىزغان سىزىقىدىن چەتكە چىقماسلىقى كېرەك.

www.uyghurkitap.com

هاماقەت ئىشان بولسا ئۇنىڭ چاڭگىللىغا ئۆتۈپ بولغانلىقى، ئۇنىڭ سىزنىڭدىن چىقالمايدىغانلىقىنى سەزمەيتتى. كېيىن ئىشان بۇنى سېزىپ قېلىشى مۇمكىن. بىراق ئىلاجى قانچە! بىر خالتا ئالتۇن، "سادىق مۇرىت"لىق ئۆزىنىڭ رەھىمسىز كۆچىنى كۆرسەتمەي قويمايدۇ-دە...

* * *

بىر كۈنى قاۋۇل ئامانقۇل بىلەن ئايلىنىپ كەلمەكچى بولۇپ بازارغا چىقتى. بۈگۈن جۈمە كۈنى بولغاچقا، سەمەرقەنت بازىرىنىڭ ئاۋات كۈنى ئىدى. ئادەملەر تىقما-تىقماق، گۈزەرلەردىن ئۆتۈش تەس ئىدى. ئۇلار ئاشلىق بازىرى، دوپپا بازىرى، ئۆتۈك بازىرى، قاسساپ بازىرى ۋە ئوتياش بازارلىرىنى چۆگىلەپ تاماشا قىلدى. بىر يەرگە كەلسە، كىشىلەر هالقا بولۇپ ئۆرە-تۆپە بولۇپ تۇرۇپتۇ. بىرىپ قارىسا بىر مەددا<u>ھ</u> قۇلاقلىرىنى تۇتۇۋېلىپ سۆزلەۋېتىپتۇ. "ئەجەب قايناپ كېتىپتۇ، بۇ نېمە دەيدىكەن-تاڭ" دېدى ئۇلار مەددا<u>ھ</u> بىرپەس قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، مېڭىپ كەتتى. بۇ بازار پەرغانە، قوقەنت بازارلىرىدىن چوڭ ئىكەن. ساتىدىغان نەرسىلىرىمۇ جىق ئىكەن. ئويۇن-تاماشىلىرىمۇ جىق ئىكەن. ئۇلار تېكە ئويىنتىش، خوراز سوقۇشتۇرۇشنى ئازراق تاماشا قىلدى. ئۇ يەردىن ئۆتۈپ چوڭ مەسجىدنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، مەسجىد قوۋۇقىنىڭ ئىككى تەرىپىدە سەدىقە تىلەپ ئولتۇرغان ئەر-ئايال، چوڭ-كىچىك قەلەندەرلەرنى كۆرۈپ كۆڭۈللىرى غەش بولدى. قاۋۇل سەدىقە تىلەپ ئولتۇرغان بىر ئاقساقالنى كۆرۈپ، بوۋىسى يادىغا كەلدى-دە، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ بىرنەچچە تەڭگە پۇل بەردى. جۈمە نامىزىدىن چىققانلارنىڭ گايىلىرى

يانچۇق كولاپ ئۇلارغا ئاز-ماز پۇل بېرەتتى، گايىلىرى پەرۋاسىز غادىيىپ ئۆتۈپ كېتەتتى... قاۋۇل بىلەن ئامانقۇل قايتىپ ئوردۇ ئالدىغا كەلسە، بىر چىرىك ئىككى ئايال بىلەن تاكاللىشىۋېتىپتۇ. "ئاۋۇ بىچارىلەرنى قارىغىنا، ئۇلارنىمۇ ئاتا-ئانىلىرى ئارزۇلاپ چوڭ قىلغان بولغىيدى؟" دېدى ئامانقۇل ئايالىلار تەرەپكە بۇرىلىپ. "شۇنى دېمەمسەن. قارا ئۇلارنىڭ تۇرقىنى؟" دېدى قاۋۇل. ئايالىلارنىڭ تۇرقى راستىنلا بەك ئاۋارە ئىدى، كىيىملىرى جۇل-جۇل، بەللىرىنى چىگە بىلەن باغلىۋالغان، بىرى ئۆشنىسىگە بىر كىچىك خۇرجۇن ئارتىۋاپتۇ، بىرى بىر تۈگۈنچەكنى قولتۇقلىۋاپتۇ، ئايالغلىرى كىرلىشىپ يېرىلىپ كەتكەن، يۈزلىرى كىر، چاچلىرى پاقماق كۆرۈنىدۇ. ئايالىلارنىڭ بىرسى: "بىزنى كىرگۈزۈڭلار، بولمىسا قاۋۇلنى قىچقىرىپ بېرىڭلار" دەپ چىرىكىكە يېلىنىاتتى. "قاۋۇل" دېگەن سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇلار بىر-بىرىگە قارىشىپ، ئايالىلارغا يېقىن باردى. قاۋۇل ئايالىنىڭ كۆزىدىن بىرنەرسە سەزگەندەك چۆچۈپ كەتتى. ئاڭغۇچە بىر ئايال يۈگۈرۈپ كېلىپ: "قاۋۇل ئاكا!..." دېگەنچە ئۇنىڭغا ئېتىلدى. "ھە!!!" دېدى قاۋۇل ئايالغا تىكىلىپ ۋە دەرھال تونۇدى. "ئاھ مەردانە!" دېدى-دە، ئۇنى قۇچاقلىدى. مەردانە ئىچ-ئىچىدىن بۇقۇلداپ يىغلايتتى، قاۋۇل ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ جۇۋۇتاتتى. ئامانقۇل ھەيران بوراپ ئۇلارغا قاراپ تۇردى-دە، ئاۋۇ ئايالدىن سورىدى:

— بۇ مەردانىمۇ، يا؟

— ھەئە، شۇ، — دېدى ئايال كۆز ياشلىرىنى يىرتىق يېڭى بىلەن سۈرتۈپ.

— شۇنداقمۇ بولۇپ كېتەرمۇ، نېمە بولدى؟

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاپ تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتاپلار يېڭى تورىسى

ــ ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز ئەلەملەرنى تارتتى.

ــ سىزچۇ؟

ــ مەردانىنىڭ دوستى، مەنمۇ بىر ۋەيرانە سەرگەردان...، ــ ئايال ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى.

ئامانقۇل ئۇنى جوۋۇتتى. ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ، يېشىنى سۈرتكۈسى كەلدى. بىراق ئۇنداق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

ــ يىغلىماڭ سىڭلىم، يىغلىماڭ. بىز بىلەن كېتىڭلار ــ ئۇ بىرىپ قاۋۇل بىلەن مەردانىنى ئاجراتتى، ــ بولدى، يىغلىماڭلار، قاۋۇل بۇلارنى چاپسان ئېلىپ كېتەيلى. قېنى يۈرۈڭلار.

ــ ماۋۇ كىشى كىم؟ ــ سورىدى قاۋۇل مەردانىدىن.

ــ دوستۇم زۇمرەت ئەمەسمۇ! تونۇمىدىڭىزمۇ؟

ــ ۋاي زۇمرەتمۇ، نېمە بولۇپ كەتتىڭلار، ئەجەبمۇ ئېغىر كۈنلەر كەپتىغۇ بېشىڭلارغا؟ ــ قاۋۇل زۇمرەتنىڭ بېشىنى سىلىدى، ــ يۈرۈڭلار كەتتۇق...

ئۇلار مەردانە بىلەن زۇمرەتنى يېتىلەپ قۇلدۇزنىڭ ئوردۇدىكى ئىشخانىسىغا كىرگەندە، قۇندۇز ھاڭۇبقىپ ھەيران قالدى.

ــ بۇ نېمە گەپ، بۇلار كىملەر؟

ــ ماۋۇ مەردانە، ماۋۇ، بۇنىڭ دوستى، ئېتى زۇمرەت، ــ دېدى قاۋۇل.

ــ ھە؟! نېمە دەۋاتىسىز قاۋۇل، مەردانە!؟

ــ شۇنداق ئاچا، ــ دېدى ئامانقۇل، ــ بۇلارنى ئوردۇ ئالدىدا قاۋۇلنى ئىزدەپ تۇرغان يېرىدىن ئېلىپ كەلدۇق. مەردانە قاۋۇلنى تونۇۋالدى.

ـــ بۇ كىشى بۇغراخان ئاتامنىڭ سىڭلىسى قۇندۇز ئاچام، ـــ دېدى قاۋۇل يېتىرقاپ تۇرغان مەردانىگە.

مەردانە بېرىپ قۇندۇزنىڭ ئالدىغا تىزلاندى، ئۇنىڭ كەينىدىن زۇمرەتمۇ تىزلاندى.

ـــ جېنىم ئاچا، بۇغراخان ئاتامغا ئېيتىڭ، بىزنى، كەمبەغەل بىچارىلەرنى قۇتقۇزسۇن، ـــ دېدى مەردانە. ئىككىسى قوللىرىنى سوزۇپ يىغلىدى.

ـــ ۋاي بولدى، قوپۇڭلار، چاپسان قوپۇڭلار، ـــ قۇندۇز ئۇلارنى قوللىرىدىن تۇتۇپ تۇرغۇزدى، ـــ قاۋۇل! بۇلارنى باشلاپ ماھىبا-نۇنىڭ يېنىغا ئاپىرىڭ. ئاۋال يۈيۇنىدۇرۇپ كىيىندۇرسۇن. ئاندىن قورسىقىنى تويغۇزۇڭلار. بېرىڭلار، سىڭىللىرىم، يېشىڭلارنى سۇرتۇڭلار، يىغلىماڭلار. ئەمدى ئازاپ چەكمەيسىلەر، ـــ قۇنىدۇز ئۇلارنى جۇۋۇتقان بىلەن ئۆزىمۇ كۆز يېشىنى باسالمىدى. لېكىن، ئۇلارغا كۆرسەتمەي ئۆرۈلۈپ كۆزىنى سۇرتۇۋالدى ۋە قاۋۇل بىلەن ئامانقۇل باشلاپ چىقىپ كېتىپ بارغان ۋەيرانە ئايالىلارغا قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. "...بىزنى، كەمبەغەل-بىچارىلەرنى قۇتقۇزسۇن!...شۇنداق، مەنسۇرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى يىقىتىش بىلەن ئىش پۈتمەيدىكەن. كەمبەغەل-بىچارىلەرنى قۇتقۇزۇش كېرەك ئىكەن... ئەركىنلىك، چىن ئەركىنلىك... ئىلىك ئۇستاز توغرا ئېيتقان. لېكىن، ئۇنى قانداق قولغا كەلتۈرۈش كېرەك، قانداق قىلغاندا، كەمبەغەل-بىچارىلەر ئازاد بولىدۇ؟!..." قۇندۇز ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى قاتۇرۇپ قويغاندەك تىك تۇراتتى.

قۇندۇز ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ يەنە ئويلايتتى: "ئەسلى-ئەسلىنى ئۇلتۇش جىنايەت! دەيتتى ئىلىك ئۇستاز. مېنىڭ

ئەسلى-نەسلىم مۇشۇنداق ئەمەسمىدى. ھالىم بۇلارنىكىدىنمۇ خاراب ئىدى. بىراق زامان باشقا، لېكىن يەنە مۇشۇنداق ئېزىلىش... ناھراتلارنىڭ نوختىسى ئېلىنىپ يۈگەن سېلىنىدى، دېگىنى راست ئىكەن. مەن ئەسلى-نەسلىمنى ئۇنتۇماسلىقىم ئۈچۈن ئاشۇنداق ئازاب ئىچىدىكى بىچارىلەرنى قۇتقۇزۇشقا كۈچ قوشۇشىم كېرەك... بىرنەچچە سەرگەردانىنى، قەلەندەرنى قۇتقۇزۇش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. مىڭلىغان-تۈمەنلىگەن قەلەرلەندەرنى، مەردانە-زۇمرەتلەرنى قۇتقۇزۇش كېرەك. نوختىسىمۇ يوق، يۈگىنىمۇ يوق دۇنيا بولارمۇ؟! ئۇ ئۆزلۈكىدىن كەلمەيدۇ. ئۇنى بارلىققا كەلتۈرۈش كېرەك... سۈتۈق بۇغراخان ئۇلۇغ ئادەم، ئەگەر ئاشۇ ئەركىن دۇنيانى بارلىققا كەلتۈرەلسە، تېخىمۇ ئۇلۇغ بولۇپ كېتەتتى-دە!..."

قۇندۇز ئاخىر ئۆزىنىڭ بۇ پىكرىنى بۇغراخانغا ئېيتىماقچى بولدى. بۇغراخان رەنجىپ قالارمۇ؟ ئۇنداقمۇ بولماس. قۇندۇز بۇغراخان قۇتقۇزۇپ ئۆستۈركەن كۆچەت. بۇغراخان ئۇنى سىڭلىسىدەك ياخشى كۆرىدۇ. قۇندۇز ياغىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن بۇغراخان ئۇنىڭغا بەك قايغۇردى. قۇندۇز ئامان قاپتۇ. ئۇ يەنە سەمەرقەنتنى ئېلىش ئۈرۈشىدا، سەمەرقەنت سېپىلى تۈۋىدە يارىدار بولۇپ ئامان قاپتۇ. ئۇ ئۆزىنى قۇتقۇزغان يۈرەك باغرى ئېرىدىن ئايرىلىپ قالدى ئەمەسمۇ؟ شۇڭا بۇغراخان، ئارسلان ۋە باشقىلار قۇندۇزنى ھۈرمەتلەيدۇ. ھازىر ئۇ بۇغراخانىنىڭ بىتكچىسى بولىدى. بۇغراخان ئىشىنىپ ئۇنىڭغا ئۆز يېنىدا مۇشۇ ۋەزىپىنى بەردى. قۇندۇزمۇ بۇغراخانىنىڭ يېنىدا ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشنى شەرەپلىك ئىش دەپ بۇ ۋەزىپىنى قوبۇل قىلدى، مۇھىم خىزمەت. بۇغراخان ئۇنىڭ پىكرلىرىنى رەت قىلمايدۇ، بەلكى خۇش بولىدۇ.

بۇنىڭغا قۇندۇز ئىشىنىدۇ. لېكىن، قۇندۇز ئۆز پىكرىنىڭ توغرىلىقىغا تولۇق ئىشىنىپ كەتمەيتتى، شۇنداق بولسىمۇ ئېيتىپ بېقىشقا قارار قىلدى...

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئۇچىنچى باب

سەمەرقەنت مەدرىسىسىدە

شۇ كۈنى كەچقۇرۇن قۇندۇز مەردانە بىلەن زۇمرەتنىڭ يېڭىلاپ تۇرۇپ سۆزلەپ بەرگەن سەرگۈزەشتلىرىنى ئاڭلىدى. ئەتىسى ئۇ ئىككى چوكانىنى بۇغراخانىنىڭ يېنىغا باشلاپ كىردى.

ــ قاراڭ چوڭ دادا، كىم كەلدى؟ ــ دېدى قۇندۇز ئىشىك ئالدىدا تۇرغان مەردانە بىلەن زۇمرەتنى كۆرسىتىپ.

مەردانە بىلەن زۇمرەت كۆڭلەك پەشلىرىنى تۇتۇپ، پۇتلىرىنى پۇكۇپ يۇۋاش ئېگىلىپ، بۇغراخانغا تەڭ تازىم قىلدى.

ــ ھا، بۇ مەردانە، ــ دېدى خان ئورنىدىن تۇرۇپ، ــ بىز كونا تونۇش، بۇ قىزنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈشۈم.

ــ بۇ ياق مەردانىنىڭ دوستى ــ زۇمرەت.

ــ بەك ياخشى، ئولتۇرۇڭلار، گۈزەل قىزلار.

ــ ئەگەر تۇنۇگۈن كۆرگەن بولسىڭىز كونا تونۇش مەردانىنى زادى تونۇمىغان بولاتتىڭىز. ھازىر مانا بۇلار باشقىچە ئادەم بولۇپ قالدى.

راست ئۇلار تۇنۇگۈنكى چوكانلار ئەمەس ئىدى. ماھىبانۇ ئانا بازارغا باشلاپ چىقىپ، يارىشىملىق كىيىملەر ئېلىپ بەرگەن. ئۇلار ئوخشاش ئەتلەس كۆڭلەك، تاۋار جىلىتكە، گۈللۈك پوپۇچ كىيگەن. ئارقىسىغا تاشلانغان قارا چاچلىرى پارقىراپ تۇرىدۇ. مەردانىنىڭ

ئويناق قارا كۆزلىرى كۈلۈمسىرەيتتى. ئىككى مەڭىزى قىزىرىپ تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەن. ئۇ ئۆزىگە ئاتىلارچە غەمخورلۇق قىلغان مېھرىبان ئادەمنى كۆرۈپ چەكسىز ھاياجانلاندى بولغاي، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. زۇمرەت نامىنى تولا ئاڭلىغان بۇ ئۇلۇغ ئادەمنى كۆرەرمەن دەپ ھەرگىز ئويلىمىغاندى. ئۇ ئەيمىنىپ بۇغراخانغا قارىيالمايتتى.

ــ ياخشى كەپسىز مەردانە، دوستىڭىزنى ئېلىپ كەلگىنىڭىز ياخشى بوپتۇ، قالغان ئىشلارنى قۇندۇز ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ھە، كېلىڭلار، ماۋۇ مېھمانلار بىلەن كۆرۈشۈڭلار، ــ دېدى بۇغراخان تاشقىرىدىن كىرگەن ئېركەشبەگ غۇلامخانغا ئۇلارنى كۆرسىتىپ. چوكانلار ئۇلارغا تازىم قىلدى.

ــ سىلەر ئەمدى چىقىپ دەم ئېلىڭلار، مەردانە، ــ دېدى قۇندۇز. ئۇلار خانغا تازىم قىلىپ، چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، قۇندۇز ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى. بۇغراخان ھەم ئوردۇ ئاغىسى ئېركەشبەگ باش بىتكچى غۇلامخان ئىنتايىن قىزىقىش بىلەن ئاڭلىدى...

قاۋۇل بۇغراخان بىلەن پەرغانىدىن يۇرۇپ كېتىپ ئۇزاق ئۆتمەي بوۋىسى تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كېتىپتۇ. مەردانە خوشنىسى بايدىن پۇل قەرز ئېلىپ بوۋىسىنى يەرلىكىدە قويۇپتۇ. كېيىن باي "شەپقەت قىلىپ مەردانىدىن ھال سوراپ تۇرۇپتۇ"، "قېينالما قىزىم، خەجلە" دەپ پۇل ببرىپتۇ. خوتۇنىنى يېمەك-ئىچمەك بىلەن كىرگۈزۈپ "ھال سورىتىدىكەن". "يالغۇزلۇقۇمدا بېشىمنى سىلىدى، ئوبدان ئادەم ئىكەن دەپتۇ" مەردانە... باي ئاستا-ئاستا غەمخورلۇقىنى توختىتىپتۇ. بىرنەچچە ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ دەپتىرىنى

www.uyghurkitap.com

كۆتۈرۈپ چىقىپلا پۇلنىڭ ھېسابىنى كۆرسىتىپتۇ. مەردانە يىغلاپتۇ، باي: "گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتقاندا، يا سەن ماڭا تېگىسەن، يا باغ-تۇرىسۇبرىسەن، ياكى باغ-ئۆيىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىسەن" دەپتۇ. مەردانە "ئاللا-كاللا" دەپ زارلاپتۇ، بۇ ھارامزادىنىڭ ئۆلۈم تىلەپتۇ. "كۆتۈپ تۇرسىلا، قاۋۇل كەلگەندىن كېيىن بىر ئامال قىلىپ پۇللىرىنى بېرەيلى" دەپ يېلىنىپتۇ بايغا، بۇ بولمايدۇ، ئىككىنىڭ بىرى دەپتۇ باي. ئۇ ھەر كۈنى كىرىپ مەردانىنى قىستايدىكەن. مەردانە نېمە قىلىشىنى بىلمەي يىغلايدىكەن. دوستى زۇمرەت ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ مۇڭدىشىدىكەن، زۇمرەتنىڭ ئېرى چېرىكلىكتە ئۆلۈپ كېتىپ. كوچىدا قالغان بىر يېتىم چوكان ئىكەن. ئۇ بۇۋىسى ئۆلگەندىن كېيىن مەردانە بىلەن بىللە تۇرىدىكەن. ئۇ دوستىنىڭ ھالىغا يېتىدىكەن. باي مەردانىنى قىستاۋېرىپتۇ. بىركۈنى كىرىپ: "ساڭا بىر ھەپتە مۆھلەت بېرىمەن، يا ماڭا تېگىسەن، يا باغ-ھويلاڭنى ئۆتكۈزىسەن!" دەپ ۋارقىراپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئەمدى مەردانىگە ئاسمان يېراق، يەر قاتتىق كەپتۇ. زۇمرەت بىلەن ئىككىسى يىغلاپتۇ، قاخشاپتۇ. شۇ كۈنلەردە ئەھۋالنى بىلىپ تۇرغان قوشنا بۇۋاي كىرىپ مەسلىھەت بېرىپتۇ: "كۆز يېشى بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. بۇ باي قارا يۈرەك ئەبلەخ. ھەر ئىشتىن يانمايدۇ. جېنىڭنى بىر ياقىغا ئال قىزىم، قاۋۇلنى ئىزدەپ تاپ..." دەپتۇ. ئاخىرى مەردانە زۇمرەت بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، بىر كېچىدە سەھەر-قەدەتكە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. قوشنىسى بۇۋاي بۇلارنى بىر ھارۇنكەش دوستىغا تاپشۇرۇپ قويۇپتىكەن. ئۇلار ئۆزئارا يارەملىشىپ قوقەلتكە كەپتۇ. ئۇ يەردە بايلارنىڭ ئۆيلىرىدە ئىشلەپ يۈرۈپ بىرەر ئاي جان بېقىپتۇ. ھېلىقى ھارۇنكەش پەرغانىدىن يەنە بىر كەلگىنىدە

بۇلارنى بىر ئېشەكچى كىراكەش دوستىغا تاپشۇرۇپ قويۇپتۇ. بۇ يامان ئادەم ئىكەن. ئۇلارنى ئېشەككە مىندۈرۈش تۈگۈل، قوناغالا جايدا چاۋار تەرگۈزۈپ، تاماق ئەتكۈزدىكەن. قورساقلىرىغىمۇ تويغۇدەك بىرنەرسە بەرمەيدىكەن، ئۇلار "ئىشقىلىپ قاۋۇلنى تېپىپ ئالساقلا بولدى." دەپ، قىينالسىمۇ رازى بوپتۇ... شۇنداق قىلىپ مىڭبىر ئازاب بىلەن ئۇلار سەمەرقەنتكە كەپتۇ. كەلگىلى بىرنەچچە كۈن بوپتۇ، ئاچ قاپتۇ، ھەر كۈنى ئوردۇ ئالدىغا كېلىدىكەن، ئامال يوق كېتىدىكەن. تۈنۈگۈن قاۋۇل بىلەن ئامانقۇلغا ئۇچراپ قاپتۇ...

بۇغراخان قۇندۇزنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاپ بولۇپ، ئورنىدىن قوپۇپ كەتتى. ئۇ ئۆينىڭ ئىچىدە سۆزسىز ئايلىناتتى...

— مەردانە ماڭا: "بۇغرا ئاتامغا ئېيتىپ قويۇڭ، بىزدەك، كەمبەغەل-بىچارىلەرنى قۇتقۇزسۇن" دېدى، دېدى قۇندۇز، — قارا ڭ چوڭ دادا، ئۇنىڭ سۆزى قانچىلىك چوڭقۇر ۋە ئۆتكۈر! بۇغرا ئاتام كەمبەغەل-بىچارىلەرنى قۇتقۇزسۇن! ئۇ سانسىز مەردانىلەرنىڭ سۆزىنى، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ ئېغىر ئازاب چېكىۋاتقان ئامراتلارنىڭ سۆزىنى ئېيتتى. ئۇلار ئۆزى قەدىرلىگەن بۇغرا ئاتىسىدىن، تېخىمۇ چوڭراق ياخشىلىق تىلەيدىكەن، — بۇغراخان ئويچان ھالدا ھامان ئايلىناتتى. بىر توختاپ ئېلىپ يەنە ماڭدى. بۇنىڭدىن "سۆزۈم سىڭىۋاتقان ئوخشايدۇ." دېدى قۇندۇز ئىچىدە ۋە سۆزىنى داۋام قىلدۇردى، — ئەلنىڭ ھۆرمىتى بەك قىممەت. بۇنىڭدىن چوڭ بەخت بەلىمايدۇ كىشىگە. لېكىن، ئەل تىلىكىنى قاندۇرمىسا، ئۇنداق بەخت يىلتىزسىز دەرەخكە، پو تېرەككە ئوخشاپ قالىدۇ...، — ئۇ قاتتىقىراق كەتتىمۇ نېمە، دەپ ئويلاپ، سۆزىنى يۇمشاتتى، — ئەركىنلىك دېگەن سۆز، ئىلگىرى، قۇلدارلىق مەزگىلىدە قانداق چوڭقۇر مەنىلىك بولسا،

www.uyghurkitap.com

هازىرمۇ شۇنداق. ئۇ بىزدىن ئەلىنىڭ تولۇق ئەركىنلىكى ئۈچۈن يېڭى دەۋردە يېڭى تەلەپ قويۇۋاتىدۇ، بۇ تۈمەنلىگەن يولداش قوللارنىڭ ئاۋازى...

قۇندۇز نېمە دەركىن دەپ بۇغراخانغا قاراپ ئەيمىنىپ سۆزىنى توختاتتى.

ــ بەللى قۇندۇز، سىزنىڭ ئەلگە كۆيۈمچان يۈقىرى تىلىكىڭىزگە قايىلمەن، ــ دېدى بۇغراخان ئولتۇرۇپ، ــ سىزنىڭ، ئاۋۋالقى بىر دېدەكنىڭ مۇشۇنداق ئۇلۇغ تىلەك ئىگىسى بولۇپ قالغىنىغا بەك خۇشمەن، تۇرمۇش سىزنى تەربىيىلەپ ئۆستۈردى. ئىلىك ئۇستازمۇ تەربىيىلىدى. ئىلىك ئۇستازنىڭ "ئەركىنلىك" تىلىكى سىزگە ئوبدان سىڭىپتۇ. تەتۇرلەرنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، ئىلىك سىزنى ئوبدان زەھەرلىگەن ئوخشايدۇ، ــ ئۇ زوقلىنىپ قۇندۇزغا قارىدى.

ــ ئالدى بىلەن زەھەرلىگەن ئۆزلىرى چوڭ دادا، يەنە زەھەرلىگۈچىلەر ئارىسىدا ئايدىڭ ئاچام بىلەن يۇلتۇز ئاچاملارمۇ بار.

ــ ۋايجان، ئۇنداق بولسا، بىز ھەممىمىز بىر بولۇپ دۇنيانى زەھەرلەپ بولىدىكەنمىز ــ دە؟ ــ كۈلدى بۇغراخان، ــ بىز ئۇستازدەك زەھەر تارىتالىساق، بۇ ياخشى ئىش. خوپ، قۇندۇز، ئەركىنلىك دېگەن يەنە قانداق بولىدۇ؟ ئۇنى قانداق قولغا كەلتۈرۈش كېرەك؟ بۇ ياقىنى ئويلاشتىڭمۇ؟

ــ ئۇ ياقىنى ئويلاپ كېتەلمىدىم. قۇللارغۇ ئەركىن بولىدى. لېكىن، ئۇلار ئېيتقاندەك، يەنە نوختا يۈگەنگە ئايلىنىپ قالغىنى راست. نوختىسىمۇ يوق، يۈگىنىمۇ يوق دۇنيا قۇرۇلسا دەيمەن.

ــ بەك ياخشى ئويلاش. بىراق نوختا بىلەن يۈگەننى تاشلىۋەتسەك، تەتۇرلەرنى، يوغان قورساقلارنى قانداق باشقۇرىمىز؟

— بۇ نوختا-يۈگەنلەرنى كۆيدۈرۈپ تاشلاپ، ئۇلارغا باشقىرا-قىنى ياسىمايمىزمۇ!

— ها، ها، ها...، — راھەتلىنىپ كۈلدى بۇغراخان، — كونىنى كۆيدۈرۈپ يېڭىنى ياساش، توغرا، بەك توغرا... سىگىلىم! بىز ئىككى چوڭ ئىشنى قىلدۇق: بىرى يېڭى دۆلەت قۇرۇش. بىرى، قۇلدارلىقنى يوقىتىش. دۆلەت قۇرۇش ئىشىمىز تېخى تۈگىمىدى. بۇ ياقلاردىكى قاداشلىرىمىزنى چەتئەلدىن قۇتقۇزدۇق. بىراق بۇنىڭ بىلەن تىنچ ياتقىلى بولمايدۇ. ياغىنىڭ ئۇۋىسىنى بۇزۇپ چىشىغا تېگىپ قويدۇق-تە! بۇنىڭدىن باشقا، ئوڭ-سولدىن باشقىلىرى كېلىشى مۇمكىن. قوشۇنىنى ئۇلغايتىش كېرەك. بىرلىكنى كۈچەيتىش كېرەك. يەنە بىر چوڭ ئىش — بىلىگ، ئاقارتىش. بۇ ئىشىمىز تېخى چالا. ئاۋۋال مۇشۇ ئىشلارنى بىر ياقلىق قىلىۋالساق، ئاندىن سىز دېگەن ئىككىنچى ئەركىنلىكنى ئويلاشساق. تولۇق ئەركىنلىك قانداق بولىدۇ، شۇ ۋاقىتتىمۇ ئەركىنلىك شۇنداق تۈگەل بولۇپ كېتەرمۇ؟ كونا نوختا بىلەن يۈگەننى شۇنداق ئاسانلا كۆيدۈرۈپ تاشلىغىلى، يېڭىسىنى شۇنداق ئاسان ياسىغىلى بولارمۇ؟ مۇشۇنداق بىر قاتار ئىشلارنى چوڭقۇر ئويلىشىش كېرەك. ئاڭغۇچە نامراتلار يەنە ئېزىلىپ تۇرىدۇ. ئىلاجى بار ئازراق ئېزىلىشى ئۇچۇن چارە تېپىش كېرەك. ئۆتكەن قېتىم يەر-سۇنى تەكشۈردۇققۇ. لېكىن ئېزىلىشنى ئۇنداق ئاسانلا تۈگەل يوقاتقىلى بولمايدۇ. بەش بارماقنى بىراقلا ئېغىزغا تىققىلى بولمايدۇ.

— كەچۈرىسىز چوڭ دادا. مېنىڭ ئېيتقانلىرىم بەلكى توغرا ئەمەستۇ؟

— قاراشلىرىڭىز بەك توغرا. ماختاشقا لايىق. ۋاقىت، چارىنى

ئۇيغۇر كتابلىرى تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنى بىر يەردىن تاپالايسىز

ئويلاشماق لازىم...هە، ئېيتماقچى مەردانىلەرنى قانداق ئورۇنلاشتۇرماقچىسىز؟

ــ ئۇلارنى ئۆزىمىز بىلەن بىللە تۆتۈپ بىللە يۈرتقا ئېلىپ كەتسەك، دەيمەن.

ــ مەيلى سىزنىڭچە بولسۇن، ئەمدى بۇ سۆھبىتىمىزنى تۈگەتسەك قانداق؟ باشقا ئىشلارغا ئۆتەيلۇك.

ــ خوش يىغىنىڭ تەييارلىقى قانداق بولدى؟ ــ بۇغراخان ئوردۇ ئاغىسى بىلەن باش بىتكچىگە قارىدى.

ئۇلار دەرھال جاۋاب بېرەلمىدى. بىرئاز تەمتىرەش سېزىلىپ تۇراتتى، قۇندۇز قاراپ ھەيران بولدى. قۇندۇز بىلەن بۇغراخاننىڭ سۆھبىتى بۇ ئىككىسىنى راستلا ھەيران قالدۇردى. بولۇپمۇ ئۇلار قۇندۇزنىڭ قانچىلىك بىلىمدان ئايال ئىكەنلىكىگە قايىل قالدى. ئەركىنلىك، يەنە ئەركىنلىك، ئىكىنچى ئەركىنلىك... ئۇلار بۇ توغرىدا ئويلاپ باقمىغان. پەقەت مەنسۇر ھاكىمبېتنى يىقىتىشنىلا ئويلىغان. شۇڭا ئۇلار سۆھبەتكە گەپ قىستۇرالمىدى. لېكىن، سۆھبەتتىن ئۇلار يەنە قانداقتۇر ئالىي غايە بارلىقىنى، ئۇنى قولغا كەلتۈرۈش مۇشكۈل ئىش ئىكەنلىكىنى پەملىدى.

ــ هە، يىغىن... يىغىن تەييارلىقى ياخشى، ــ دېدى ئېركەش-بەگ ئازراق ھودۇقۇپ، ــ غۇلامخان، سىز...

ــ يىغىن تەييارلىقى تۈگەپ قالدى، ــ دېدى غۇلامخان ئۆزىنى رۇسلاپ، ــ خانلارغا، چېرىكباشلىرىغا ۋە باشقا مېھمانلارغا خەۋەر قىلىندى. دۆلەت قانۇنى بېسىپ تەييارلاندى، ئۆزلىرىنىڭ سۆزلىرى ئۆتكەن نۆۋەت ئېيتىپ بەرگەنلىرىدەك يېزىلدى. ياغاچ باسمىدا باستۇرۇلماقتا.

— ھە، تەييارلىقلار بىر يەرگە بېرىپ قالدى. يىغىننى سەككىزىنچى ئايدا ئېچىشقا بولىدۇ، — دېدى ئىركەشبەگ.

— سەككىزىنچى ئاينىڭ بىرىگە دېگەنمىدۇق. بۈگۈن يەتتىنچى ئايغا بەش. يەنە يىگىرمە بەش كۈن قالدى، ئۇلگۈرىمىزمۇ؟

— ئۇلگۈرىمىز.

— بولىدۇ، دېگەن ۋاقىتتا ئاچايلۇق. دۆلەت قانۇنى شۇ ۋاقىتتا، دۆلەتنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئەھۋالىغا قاراپ تۈزۈلگەن باش قانۇن. دىققەت قىلدىڭلارمۇ؟ ئۇنىڭدا "ئىلىخانلىقلار مۇشۇ باش قانۇنىنى يېتەكچى قىلىپ، ئۆز جايىنىڭ ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ قانۇن تۈزىدۇ" دەپ پۈتۈلگەن. سەمەرقەنت خانلىقىمۇ شۇنداق قىلىدۇ. بۇ يىغىندا باش قانۇننى تارقىتىپ بېرىپ، ئۇنى چۈشەندۈرسەك بولىدۇ. سۆزلەيدىغان سۆزنى يەنە ئويلىشايلۇق. بايا قۇندۇزنىڭ ئېيتقانلىرى بەك مۇھىم. گەپنى ئۇنداق قىلمىساقمۇ، ئەركىنلىك بۇنىڭ بىلەن تۈگىمەيدىغانلىقىنى، ئۇنى تۈگەللەش لازىملىقىنى ئېيتىش كېرەك. سۆزنى بېسىپ بولغاندىن كېيىن ماڭا بىر پارچە بېرىڭ، ئۇنىڭغىچە تاراتماي تۇرۇڭلار... بۈغراخان بىرئاز ئويلاپ دېدى، — مۇشۇ ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا يەنە بىر نۆۋەت ئوردۇ كېڭىشىنى ئۆتكۈزەيلۇق. ئارسلان ئۇلگۈرۈپ كېلەرمۇ؟

— كېلىشى مۇمكىن. ئۇ ئەبۇ ئەلى بىلەن بۇخارادىن ھېراتقا بارغاندى. بۇ ياقىقا قاراپ يولغا چىققىلى ئىككى كۈن بولىدى.

— ياخشى، ئۇلار كەلمەي يىغىننى ئېچىشقا بولمايدۇ.

* * *

ئوردۇ كېڭىشى مۇزاكىرىسىدىن كېيىن، چوڭ يىغىن ئېچىلدى. يىغىنغا سەمەرقەنت خانلىقىنىڭ ئەمەلدار، ئەربابلىرىدىن باشقا، ھەربىر

خانلىقنىڭ ئەمىر-خانلىرى، چېرىكباشلىرى قاتناشتى. يىغىن سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ سۆزىگە ئاساسەن، ئەلنىڭ ئەھۋالى، قاراخانىلار خاندانلىقى بىلەن بولغان بىرلىكى، ھاكىمىيەت-ھۆكۈمەت تۈزۈمى، تەڭلىك، ئالۋاڭ-سېلىق ۋە باشقىلار مۇزاكىرە قىلىندى. باشقا مەسىلىلەر دەتالاش جىق بولمىدى، تەڭلىك ۋە ئالۋاڭ-سېلىق توغرىسىدا جىقراق سۆز بولدى. ئاخىرى، بۇغراخاننىڭ پىكرى بويىچە "نامرات تارىغچىلارنى تەڭ كۆرۈش؛ دۆلەت سېلىقىنىڭ ئوندىن ئۈچىنى كېمەيتىش؛ ئادەم سېتىش، ئادەم ئۆلتۈرۈشنى قاتتىق چەكلەش" دېگەن سۆزلەر قارارغا كىرگۈزۈلدى. يىغىنىڭ بەشىنچى كۈنى بۇغراخان يەنە سۆز قىلدى. ئاندىن بىر قارار قوبۇل قىلىندى. قارارداۋ: "سەمەرقەنت ئىلىكخانلىقى قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ بىر قىسمى، قاداشلىقنى، بىرلىكنى كۈچەيتىپ ئەلنى ياخشى باشقۇرۇش، ئەلنى پاراۋان قىلىش ۋە ئەلنى قوغداش" دەپ بېكىتىلدى.

يىغىن تۈگىگەن كۈنى ئاخشىمى ئوردۇ زىياپىتى بېرىلدى. زىياپەت چوڭ سارايدا ئۆتكۈزۈلدى. سەمەرقەنتنىڭ داڭلىق ئاشپەز ئۇستىلىرى يەرلىك تاماقلار تەييارلاشتى، ھەممە ھۈنىرىنى كۆرسەتتى.

زىياپەتتىن كېيىن ئويۇن كۆرسىتىلدى. شاش، بۇخارا، پەرغانە دىن خەلق سازەندىلىرى، قوشاقچىلار-ناخشىچىلار، ئۇسۇلچىلار ئەكەلدۈرۈلگەن. ئۇلار سەمەرقەنت سەنئەتچىلىرى بىلەن بىرلىكتە ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ھۈنەرلىرىنى يۇقىرى ماھارەت بىلەن كۆرسەتتى. شاش ئۇسۇلى، بۇخارا قوشاقلىرى، پەرغانە ناخشىلىرى تاماشىچىلارنى بەك قايىل قىلدى.

يىغىن تۈگەپ ئىككى ھەپتىدىن كېيىن قۇربان ھېيىت بولدى.

بۇغراخان مەسجىدكە بارغىنى ئۇچۇن ھېيت نامىزى ھەر ۋاقىتتىكىدىن تەنتەنىلىك باشلاندى. لېكىن، ناماز ۋاقىتىدا كۆڭۈلسىز ۋەقە يۈز بەردى...

سەھەرقەنت مەدرىسىنىڭ يېنىدىكى ھەشەمەتلىك ياسالغان چوڭ مەسجىدكە جامائەت لىق تولغانىدى، ئىمام خۇتبىنى تۇگىتىپ مېھراب ئالدىغا كەلگەندە، جامائەت "گۇر" قىلىپ قوپۇشتى. خۇددى شۇ ۋاقىتتا ئالا يەكتەك كىيىكەن بىر كوسا ئادەم ئالدىراپ سەپنى يېرىپ ئىچكىرىلىدى، بەشىنچى سەپكە بارغاندا تۇۋرۇك يېنىدا تۇرغان ساھىب كالامنىڭ شەرىتى بىلەن ئۇ قىستاپ يۇرۇپ ئۇچىنچى سەپكە، مېھرابنىڭ سول تەرىپىگە ئۆتتى. ئارقا سەپتە ئوردۇ قاروغچى ئىشلار خادىمى شاھمەردان ئۇنى بايقاپ قالدى ۋە ئىكىكىنچى سەپتە، بۇغراخاننىڭ كەينىدە، مېھراب ئۇدۇلىدا تۇرغان سادىق غۇلامنى ئىملاپ قويدى. شاھمەردان ياغمىنىڭ بۇگۈن ھېيت نامىزىدىن پايدىلىنىپ بىرەر ۋەقە چىقىرىشىدىن ئەندىشە قىلاتتى. ئۇ ئۆز قاروغچىلىرىنى ئىككىنچى، ئۇچىنچى سەپكە ئارىلاشتۇرۇپ ئورۇنلاشتۇرغان، ئۇ بۇغراخاننىڭ مەخسۇس قاروغچىسى سادىق غۇلامنى مەسجىدكە كېلىش ئالدىدا ئاگاھلاندۇرغانىدى. شۇڭا سادىق غۇلام شاھمەردان شەرەتلىگەن ئالا يەكتەكنى كۆزلەپ قويدى. ناماز باشلاندى. پۇتكۇل جامائەت روكۇدىن ئۆتۈپ سەجدىگە باش قويدى. شاھمەردان بىلەن سادىق غۇلام ئولتۇرۇپ سەجدىگە ئېگىشتى، لېكىن باش قويماي يەر ئاستىدىن پايقىدى. نامازنىڭ بىرىنچى ركەئىتى ئامان ئۆتتى. ئىككىنچى ركەئەتكە سەجدىگە باش قويۇلغاندا، سادىق غۇلام بايقاپ تۇراتتى، ھېلىقى ئالا يەكتەك كىيىگەن ئادەم سەجدە قىلماي قويىنىغا قول سېلىۋېتىپتۇ. سادىق غۇلام

ئەندىشە قىلىپ بۇغراخانغا قارىغانىدى، شاھمەردانىڭ "سادىق!" دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ بۇرىلىپ قاراپ غۇيۇلداپ كېلىۋاتقان بىر پىچاقنى كۆردى-دە، دەرھال بېرىپ سەجدىدە تۇرغان بۇغراخانىنى قوغدىدى، ئاڭغۇچە پىچاق كېلىپ سادىق غۇلامنىڭ مەيدىسىگە قادالدى، سادىق يىقىلدى. شاھمەردان ئېتىلىپ بېرىپ، سەپ ئاتلاپ قېچىپ كېتىپ بارغان ئالا يەكتەكنى گەجگىسىگە بىرنى ئۇرۇپلا دومىلاتتى. نامازى بۇزۇلدى. مەسجىدنىڭ ئىچى پاتىپاراق بولۇپ كەتتى. بۇغراخان مەيدىسىدىن قان ئېقىپ ياتقان سادىق غۇلامنىڭ بېشىنى تىزىغا ئالدى. "سادىق، ئوغلۇم، كۆزۈڭنى ئاچ!" دېدى. ئۇ ئۇنىڭ پېشانىسىنى سىلاپ. سادىق غۇلام كۆزىنى ئېچىپ بۇغراخانغا تەلمۈرۈپ قاراپ كۈلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار ئاقاتتى. ئۇ شۇ پېتى ئاستا كۆز يۇمدى. ئارسلان قارۇغچى چېرىكلەرگە سادىق غۇلامنى ئەپچىقىشقا بۇيرۇدى. سادىق غۇلامنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ ماڭغاندا، مەسجىد ھازا قىيامىتىنى ئالدى. بىرمۇنچە كىشىلەر كۆز يېشى قىلدى. بۇغراخان كۆز يېشىنى سۈرتتى. "قاتىلنى، ئۇنىڭ خوجايىنىنىمۇ تۇتقۇنغا ئالدۇق" دەپ ئارسلانغا مەلۇم قىلدى شاھمەردان.

— بىزنىڭ بىر ياخشى غۇلامىمىز نامازى ئۈستىدە شېھىت بولدى، — دېدى بۇغراخان جامائەتنى تىنچلاندۇرۇپ، — قاتىل قولغا چۈشتى. ھوشيار بولۇش كېرەك. ئىمام ئاخۇنۇم، نامازنى قايتىدىن ئوقۇساق قانداق؟

— بەك ياخشى، شۇنداق قىلايلۇق، — دېدى ئىمام. ئۇ مېھرابقا ئۆتتى. سەپ جايىغا تىزىلدى. ئىمامغا ئەگىشىپ جامائەت قولاق تۇتتى...

هېيت نامزى هەم سۈرلۈك، هەم تەزىيىلىك ئۆتتى. نامازدىن كېيىن بۇغراخان قاروغچىلارنىڭ قوغدىشىدا ئەربابلىرى بىلەن بىللە مەسجىدتىن چىققاندا، جامائەت يول ئېچىپ ئىلگىرىكىدىنمۇ يۇقىرى ھۆرمەت بىلەن ئۇزاتتى...

سادىق غۇلامنى ئەتىسى شېھىتلەر قەبرىلىرى يېنىغا قويدى. بۇ چەبدەس، خۇش ئاۋاز يىگىتنىڭ تۇيۇقسىز ۋاپات بولۇشى كۆپچىلىكنى ئېچىنىدۇردى. بولۇپمۇ بۇغراخان بەك ئېچىندى. ئۇنىڭ ئورنىدا قاۋۇل بۇغراخانلىق يېنىدا ئىشلەشكە باشلىدى. بۇغراخان قاۋۇلنى ياخشى كۆرەتتى. پەرغانىدە بوۋىسى بىلەن كەلگەندە، ئۇنىڭ باتۇر، قىلىچۋازلىقىنى كۆرگەندە ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى. لېكىن، ئۇ تېخى سادىق غۇلامغا يەتمەيتتى. سادىق غۇلام راستىنلا بۇغراخانلىق ئوبدان، ساداقەتلىك غۇلامى ئىدى. ئۇ بۇغراخانلىق يېنىغا كەلگىنىگە ئۈچ-تۆت يىل بولغان، بىر كۈنمۇ ھاردىم-تالدىم دېمەي بۇغراخانلىق ھەممە كىرىكىنى تەييارلاپ تۇراتتى. بولۇپمۇ سىرتقا چىققان ۋاقىتلاردا، ئۇ بۇغراخان ئۇخلىمىغىچە ياتمايتتى. ئەتىگەن سەھەر تۇرۇپ بۇغراخانىنى كۈتەتتى. ئۇ ئوبدان خىزمەتچى بولۇپلا قالماي، ئوبدان مۇھاپىزەتچى ئىدى. كېيىنكى كۈنلەردە ئەركىن ئۇنىڭغا مەخسۇس مۇھاپىزەتچىلىكنى تاپشۇرغان. كېيىن سادىق غۇلام ھوشيارلىقىنى ھەسسىلەپ ئاشۇردى. ئۇ خانلىق يېنىغا كىرىپ-چىققىنىغان كىشىلەرگە دىققەت قىلىپلا قالماستىن، تالا-تۈز، ھويلا-ئارام، ئاشخانا، ھەتتا ئاتخانىغىچە كۈنىگە بىرنەچچە قېتىم ئايلىناتتى. خانلىق تامىقىنى تېتىپ كۆرەتتى. خان كىيىنىش ئالدىدا كىيىم-كېچەكلىرىنىڭ يانچۇق-قويۇنلىرىنى ئاختۇرۇپ چىقاتتى. سادىق غۇلامنىڭ دۇنيالىقتا ئىككىلا ئارزۇسى بار ئىدى بىرى، بۇغرا-

خانىنى ياخشى قوغداش، خىزمەتىنى ياخشى قىلىش. يەنە بىرى، يالغۇز ئانىسىنىڭ خىزمەتىنى قىلىش. بۇغراخانىنىڭ خىزمەتىنى قىلىشىنى ئۇ ئالىي بۇرچى دەپ ھېسابلايتتى. بۇغراخان ئانىسىنىڭ ھالىنى سورىستىپ پۈل، نەرسە-كېرەك ئەۋەتىۋرۈپ تۇراتتى. ئۇ سادىق غۇلامنىڭ ئانىسىنى سېغىنىدىغانلىقىنى، ھەمىشە ئانىسىنى چۈشىدە كۆرۈپ تۇرىدىغانلىقىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇ سادىق غۇلامنىڭ سېغىنىش ھېسسىياتى بىلەن ئانىسىنى كۆرگەن چۈشلىرىنى سۆزلەپ بېرىشىنى ياخشى كۆرەتتى ۋە قىزىقىپ ئاڭلايتتى. "ئاناڭنىڭ يېنىغا بېرىپ خىزمىتىنى قىلسەن، ياكى ئاناڭنى شەھەرگە ئالدۇرارسەن..." دەپ ئۇنىڭغا كۆڭۈل قويماتتى بۇغراخان. خانىش ئايدىڭمۇ سادىق غۇلامنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ بولغىنى ئۈچۈن خانىش ئايدىڭ بۇغراخاندىن خاتىرجەملىك سېزەتتى.

ئىككى كۈندىن بېرى بۇغراخانىنىڭ كۆڭلى ئېچىلمىدى. سادىق كۆزىدىن كەتمەيتتى. ئۇ بۇغراخانىنى قوغدايمەن دەپ شېھىت بولدى. ئۇ شېھىت بولۇپ، قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ خاقانى ئامان قالدى. سادىق غۇلامۇ جېنىنى تىكىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ خانىنى، ياق، ئۆزىنىڭ قەدىردان ئاتىسىنى ساقلاشقا داۋاملىق تەييار تۇردى، ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق بولدى. بۇلارنى ئويلىغاندا، بۇغراخانىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلاتتى. "ئانىسى بىچارە ئاڭلىغاندا، قانچىلىك يىغلاپ قاخشارىكىن..." دەپ ئېچىناتتى بۇغراخان.

بۇ قېتىمقى ئۇلۇغ يۇرۇشتە شېھىت بولغانلار ئاز بولمىدى. ئۇرۇش بولغاندىن كېيىن ئۆلۈش بولدۇ، قۇربانسىز غەلبە بولمايدۇ، بەدەلسىز ئۇتۇق بولمايدۇ. بۇنى بۇغراخان ئالدىن مۆلچەرلەپ قويغانىدى، مىڭلىغان چېرىكلەر شېھىت بولدى. ئۇچ نەپەر تۇمەن-

باشی ۋە بىرقانچە مىڭباشى ۋە يۈزباشىلار شېھىت بولدى. بۇغرا قوشۇنىنىڭ بۇ ئېغىر يوقىتىشى بۇغراخانىنى قايغۇغا سالغانىدى. سەمەرقەنت سېپىلى ئاستىدا ئۆزى ئازاد قىلغان، تەربىيىلەپ ئۆستۈرگەن ئەركىنىڭ شېھىت بولۇشى، شەھەر ئېلىنىپ، ئۇرۇش تۈگىگەندە سادىق غۇلامنىڭ جان پىدالىق بىلەن شېھىت بولۇشى بۇغراخانىغا تېخىمۇ ئېغىر كەلدى. "شۇنداق، جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولمايدۇ، ئۇرۇشسىز جەڭمۇ بولۇپ تۇرىدۇ..." دېدى بۇغراخان ئاخىرى ئۆزىگە ئۆزى كۆڭۈل قويۇپ.

شاھىمەردان ئاۋۋال ئالايەكتەك قاتىل، كېيىن ساھىب كالامنى سوراق قىلىپ ئاندىن ئىشان بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئىشنى ئېنىقلىدى:

ئالايەكتەك شەيخ شاھاۋۇدۇن ئىشانىنىڭ جاھىل مۇرىتى ئىكەن، ئۇ دىن يولىدا جان پىدا، ئىشانىنىڭ ئەمرىگە تەييار سادىق مۇرىت ئىكەن، ئۇ ساھىب كالامنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىپتۇ. ساھىب كالام ئىشانىنىڭ قولتۇقىغا كىرىۋالغاندىن كېيىن، بۇغراخان "ئىسلام دىنىنىڭ ياغىسى" ئىكەنلىكىگە ئىشانىنى ئىشەنىدۈرۈپتۇ. بۇغراخانىنىڭ ئىشانغا مەنسەپ بەرمەي ئەلەم قىلغىنىنى ئاز دەپ، تېخى ئۇ "دىن ياغىسى" بولۇپ چىققانلىقى ئىشانىنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىپتۇ. ئۇنىڭ بۇغراخانغا ئۆچمەنلىكى ئېشىپ-تاشقاندىن كېيىن، ساھىب كالام بۇغراخانىنى "يوقىتىۋېتىش"نى ئېيتىپتۇ. ئىشان ئاۋال ئۇنماپتۇ، ئۇ "قولنى قانغا تىقىش گۇناھ... ئىش چاتاقلا ئايلانسا ئۆزەڭنىڭ بېشىغا كېلىدۇ." دەپ رەت قىپتۇ. كېيىن ساھىب كالام "بۇغرانى يوقىتىپ باشقىدىن قۇرۇلىدىغان ھۆكۈمەتتە يۇقىرى مەنسەپ بېرىش"نى ۋەدە قىلغاندىن كېيىن، ئۇ ئويلاشقا باشلاپتۇ. كېيىن يەنە يېنىۋاپتۇ. "گۇناھكار بولمايمەن، ئاللانىڭ ئالدىغا ئاق

يۈز بىلەن بارىمەن" دەپتۇ ئۇ. ئاخىرى ساھىب كالام "فاتىق قول" ئىشلىتىپتۇ. "سەن ئاللىقاچان بۇغرانى ئۆلتۈرۈش قەستىگە قاتناشتىڭ بولدۇڭ. بۇنى بۇغرا بىلىپ قالسا، ھالىڭنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىنى ئويلا!" دەپ تەھدىت سېلىپتۇ. ئۇشان ئامالاج رازى بوپتۇ. ساھىب كالامنىڭ تەلىپى بويىچە ئۇشان "دىنغا جان پىدا، باتۇر" بىر سوپى "تاللاپ" يۈرۈپ، ئاخىرى ئالا يەكتەكنى ئۆنىڭغا تونۇشتۇرۇپتۇ. ئۇشان ئالا يەكتەككە "مۇقەددەس دىنىمىز تەھلىكىگە دۇچار بولدى. بۇغرا يالغان مۇسۇلمان. دىن يولىدا، ئاللا يولىدا شېھىت بولۇشتىن باش تارتماي كاپىرلار بىلەن، مەجۇسىلەر بىلەن كۆرەشمەك كېرەك" دەپ تاپشۇرۇپتۇ. ئالا يەكتەك بۇنى ئاڭلاپ سەۋدايىلەرچە غەزەپلەنىپتۇ. ئۇشان ساھىب كالامنى ئالا يەكتەككە تونۇشتۇرۇپ: "بۇ كىشى باغداد خەلىپەم ئالدىدىن كەلگەن، دىنىمىزنى قوغدىغۇچى ئالىيجاناب كىشى. سىز بۇ كىشىنىڭ سۆزلىرىگە ئەمەل قىلمايسىز" دەپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ ساھىب كالام ئالا يەكتەك بىلەن ئاغىنە بوپتۇ، غەزىپىنى ئاشۇرۇپتۇ. ئالا يەكتەك ئۇشان ھەم ساھىب كالام ئالدىدا "دىن يولىدا ئۆلسەم شېھىت، قالسام غازى بولىمەن" دەپ قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىپتۇ. ئاخىرى ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ ھېيت نامىزىدا سەجدىدىكى ۋاقتىنى تاللاپ ئالغانكەن.

ئالا يەكتەك دەلىل ئالدىدا غىڭ قىلالمايلا ھەمىنى ئېيتىپ بەردى. ئۇشان ئاۋال: "ئۆلۈمدىن خەۋىرىم بار، بۇ ئۇشتىن خەۋىرىم يوق" دەپ تۇرۇۋالدى. كېيىن ساھىب كالامنىڭ ئەسلى كىم ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئۇشانىنى ئالداپ ئۇنىڭدىن پايدىلانغانلىقىنى ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇشان باش ئېگىپ كۆز يېشى قىلدى. "مەن ئەخمەق بولدۇم، كور بولدۇم، ئاللا ئالدىدا گۇناھكار بولدۇم"

دېدى ئۇ.

ساھىب كالام بولسا ئۆزىنىڭ كونا تەجرىبىلىرىنى ئىشلىتىپ، شاھمەردانىنى يېڭىشكە تىرىشىپ باقتى. قىلىمىغان لولىلىقلىرى قالمىدى. ئاخىرى شاھمەردان ئۇنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ئېچىپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇ تاۋۇزى قولتۇقىدىن چۇشۇپ باش ئېگىشكە مەجبۇر بولدى.

شاھمەردان "ساھىب كالام"نى ياخشى بىلەتتى. ئۇنىڭ ئەسلى ئېتى "قەمىرىددىن" ئىدى. ئۇ، ھېچقانداق موللا، سوپى ئەمەس، سەردار ئەبۇ ئىبراھىمنىڭ پايلاقچى ئىدارىسىنىڭ بىر مەسئۇل خىزمەتچىسى ئىدى. شاھمەردان سەمەرقەنتته ياشىغان ئۇچ يىل ئىچىدە ئۇنى بىرنەچچە قېتىم كۆرگەن. چېرىك پايلاقچى ئىدارە شاھمەردانىنى ئالىپ ئارسلاننى ئۆلتۈرمەك ئۈچۈن شاشقا ئەۋەتكەندىغان ۋاقىتتا شاھمەردان قەمىرىددىننى يەنە بىر قېتىم كۆرگەن. ئۇ ۋاقىتتا ئۇ قويۇق قارا ساقال-بۇرۇتلۇق، چېرىكچە كىيىنگەن سۇرلۇك ئادەم ئىدى.

شاھمەردان سامانىلارنىڭ چېرىك قوشۇنىغا تۇتۇۋېلىنىغان خۇراسانلىق چېرىك ئىدى. سەمەرقەنتكە كەلگىلى ئۇچ يىل بولغاندا، بۇغرا قوشۇن ھۇجۇم قىلىپ كەلدى. ئۇ ئەسلى بىر تارىخچى بالىسى بولۇپ، ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەن، كىچىكىدىنلا جاپالىق ئەمگەك قىلىپ دادىسىغا يارەملىشىدىغان. ئون بەش ياشقا كەلگەندە، دادىسى قېرىلىق يەتتىمۇ ياكى بىرەر ئاغرىقتا ئۇچراپ قالدىمۇ، ئىشقىلىپ ئەمگەك قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئەمدى بىر ئۆيىنىڭ ئىشى شاھمەردانىنىڭ بېشىغا قالدى. ئون سەكىز يېشىدا ئۇنى چېرىكلىككە تۇتۇۋالدى. ئۇ ئەسلىدە ھۆكۈمەتكە قارشى ئىدى.

دادىسى: "زامانە زورنىڭ بولۇپ كەتتى. كۈن كۆرۈش قىيىن بولۇپ قالدى..." دەپ زارلىغاندا، شاھسەمەردان تۆرىسىلەرنىڭ تۆيىلىرىگە ئوت قويغۇسى كېلەتتى. چېرىككە تۈتۈلۈپ دادىسى يالغۇز قالغاندا، ئۇ ئۇلارغا تېخىمۇ قارشى بولۇپ كەتتى. چېرىك بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ جاپاسى كۆپەيىپ كەتتى. بەزىدە ئۇ كونا چېرىكلەرنىڭ ئاغزىدىن: "ئادالەت"، "ھەقىقەت" دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلاپ، مەنىسىگە چۈشىنەلمىدى. كېيىن، ئاستا-ئاستا چۈشىنىپ قالدى. "ئادالەت بولۇش ئۈچۈن ھۆكۈمەت ئادىل بولۇش كېرەك" دېگەن ئوي ئۇنىڭ بېشىغا كىرىۋالدى. چېرىك بولۇپ ئىككى يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنى ئونباشى قىلدى. يەنە بىر يىلدىن كېيىن يۈزباشى قىلىپ سەمەرقەنتكە ئەۋەتتى. چېرىك پايلاقچى ئىدارە ئۇنى تەربىيىلەپ ئىشلەتتى. ئۇ ئىشلىدى، لېكىن "ئادىل ھۆكۈمەت نەدىكىن-تاڭ!" دېگەن ئوي ئۇنىڭدا كۈچىيىۋەردى. ئارىلىقتا دادىسىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن خەۋىرى كەلدى. ئۇنى يۈرتىغا قايتۇرۇشمىدى. بۇ ئۇنىڭغا بەك ئەلەم قىلدى. بىرنەچچە كۈن كېچىلەپ يىغلاپ چىقتى. ھۆكۈمەتكە بولغان ئۆچلۈكى كۈچەيدى. بىر كۈنلەردە "كۈنچىقىشتىن بۇغرا-خان دېگەن بىر سۇلتان چېرىك باشلاپ كېلىۋاتقۇدەك..." دېگەن گەپ چىقتى. ئۇزاق ئۆتمەي "ئوشنى ئاپتۇ، ئۆزگەنگە بېسىپ كەپتۇ ئىمىش، نەمەنگان قولدىن كەتتى..." دېگەن خەۋەرلەر كەينى-كەينىدىن تارىلىپ ھۆكۈمەتتە ئەندىشە كۈچەيدى، چېرىكلەر ئالدىراپ قالدى. شاھسەمەردان "ھەي، كۈنچىقىش پادىشاھىنىڭ بىزنىڭ پادىشاھقا كۈچى يېتەرمىكىن-تاڭ" دەپ ئويلاپ يۈرگىنىدە "ۋاي، ئۇ بۇغراخان دېگەن قالتىس پالۋان ئىكەن، ئۇنىڭ چېرىكلىرى بوراندەك باستۇرۇپ كېلىۋاتقۇدەك" دېگەن مىش-مىشلەر

كۆپەيدى. ئۇزاق ئۆتمەيلا دېگەندەك پەرغانە قولدىن كېتىپ بۇغرا-خان قوقەنتكە كەلدى. يەنە "ئۇنىڭ بىر سەرداري شاشقا بېسىپ بېرىپتۇ ئىمىش. مەنسۇرنىڭ پاچىقىغا پىت چۈشۈپ هودۇقۇپ قالدى" دېگەن خەۋەر كەلدى. بۇ مەنسۇر دېگەن زالىمنىڭ كۈنى ئاز قالدى، بولغاي دەپ خۇش بولدى، شاهىمەردان.

شۇ كۈنلەردە چېرىك پايلاقچى ئىداره شاهىمەردانىنى يەنە ئىككى كىشى بىلەن شاشقا ئەۋەتتى. ئۇنىڭغا بېرىلگەن ۋەزىپە — ئالىپ ئارسلاننى ئۆلتۈرۈش ئىدى. تاپشۇرۇق بويىچە، ئۇ ئاۋال ئارسلانغا "ئەل" بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىش، ئاندىن بىر ئامال قىلىپ ئارسلاننى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش ئىدى. بىر باشلىق ئۇنىڭغا مۇشۇ تاپشۇرۇقلارنى بېرىۋاتقاندا، هازىر "ساهىب كالام" دەپ ئاتالغان ئەسلى قەمىرىددىن كىرىپ "شەپقەتسىز بول. ئۆزەڭ ئۆلمەسلىكىڭ ئۈچۈن ياغىنى ئۆلتۈرۈشۈڭ كېرەك" دەپ سۆز قوشقانىدى.

شاهىمەردان تاپشۇرۇقنى ئېلىپ شاشقا ماڭدى. ئۇ چىگىش، قورقۇنچلۇق ئۆيلار بىلەن قىينىلاتتى: "ياغىنى ئۆلتۈرۈش..."، "ئەل بولۇپ ئاندىن چارە تېپىش... ئۇلار قاراپ تۇرىدىكەن-دە! ئەل بولغىنىڭدا ساڭا ئىشىنەمدۇ؟ ئۇنداق چوڭ بىر ئادەمنى ئۆلتۈرتكۈزۈپ، ئۇنىڭ يېنىدىكىلەر قاراپ تۇرامدىكەن؟... ئۇنچىلىك دۆت بولسا، هۇجۇم قىلىپ كېلىپ، دۇنياغا تېتىمەن، دەپ تۇرغان مەنسۇر پادىشاهىنى قورقۇتالايتىمۇ؟!...."، "ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئويۇن گەپ ئەمەس، بىراق ئۆلتۈرەلمەي قايتساڭ سېنى پايلاقچى ئىداره ئامان قويارمۇ؟... قىزىق گەپ. يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم بولۇپ قالدى-دە..." "ياغىنى ئۆلتۈرۈش... ئارسلان ياغى بولسا، زادى كىمنىڭ ياغىسى؟ ئۇ مەنسۇرنىڭ ياغىسى بولسا، ماڭا دوست بولۇپ قالمىدىمۇ؟...

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

ھەي، ياغىڭنى ئەمەس دوستۇڭنى ئۆلتۈرىدىكەنسەن-دە! ئەمدى قاملاشمىغان گەپ..."

شاھسەمەردان شاشقا بارغانسىرى، بۇغرا قوشۇنى شەھەرگە يېقىن چىرچىق دېگەن يەرگە كېلىپ بولغانىدى. شاشتىكى ئەمەلدارلار پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تېپىرلىشىپ قاپتۇ. چېرىكلەر ئۆز جېنى بىلەن بولۇپ قاپتۇ. يەرلىك قوشۇن باشلىقى مەزمخان بولسا چەتكە چىقىۋاپتۇ. ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇ ئارسلان تەرەپ ئوخشايدۇ. ئۇندىن كېيىن، بۇغرالار كەلگەنلا يەردە پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلمىدىكەن، خەلق ئۇلارنى قوغدايدىكەن. تەسلىم بولغانلارغا جازا بەرمەيدىكەن. ئادىل پادىشاھ ئىكەن. ياغى بولسا، خەلق قوغدىمايدۇ-دە! مەنسۇرنىڭ قوغدىمايدۇ، قارشى تۇرىدۇ. دېمەك، ئۇلار خەلق ياغىسى ئەمەس، خەلق دوستىكەن. تازا قىزىق گەپ بولدى-دە. خەلقنە دوست بولغان ئادەمنى مەنسۇرنىڭ خەنجىرى بىلەن ئۆلتۈرۈش ئىمىش...

ئارسلان شاش ئەمەلدارلىرىغا بەش كۈنلۈك ۋاقىت بېرىپ، ئەل بولۇشنى تەلەپ قىلغاندىن كېيىن، شاھسەمەردان بىر خۇلاسىگە كەلدى: راست ئەل بولۇش، ئارسلانغا ئىشىنىڭ تېگىنى سۆزلەپ بېرىش...ھە، شۇنداق. بۇ "ھايات" يولى. ئامان قالسەن. ياغىغا يارىدەم قىلساڭ ئۆزەڭنىڭ پايدىڭ ئۈچۈن ئىش قىلسىمەن ئەمەسمۇ! بۇ يالغۇز ئۇزەڭنىڭلا ئىشىڭ ئەمەس-تە...

شاھسەمەردان شۇنداق قارارغا كېلىپ، شۇ كېچىسىلا مەزمخاننىڭ بىر چېرىكى بىلەن چىرچىققا قاراپ ماڭدى. ئەتىسى ئۇلارنى بۇغرا چېرىكلىرى تۇتۇۋالدى. شاھسەمەردان "ئارسلان سەردارىنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىڭلار" دەپ تۇرۇپىلاۋالدى. ئۇنى سوراق قىلغاندا "مەن

ئارسلان سەردارنى ئۆلتۇرگىلى كەلدىم، ئۆزىگە گېپىم بار." دېگەن-دىن باشقا گەپ قىلمىدى. بۇ خەۋەر ئارسلانغا يەتكەنىدىن كېيىن، ئۇ شاھمەردانىنى قوبۇل قىلدى. ئۇ ئارسلانغا ھەمىشە تۇگەل سۆزلەپ بەردى، ئارسلان ئۇنىڭغا ئىشەنگەن بولسىمۇ، يەنە سىناپ كۆرمەك بولدى. شاش ئېلىنغاندىن كېيىن، شاھمەردان ياغى پايلاقچى ئىدارىسىنى، نۇرغۇن مەخپىي ھۇججەتلەرنى قولىغا چۈشۈ-رۈشتە ئەستايىدىل خىزمەت قىلدى. ئاندىن ئۇ ئارسلانىنىڭ بىر مەسلىھەتچىسى ئورنىدا ئىش قىلدى. خەلق تىلىكى، مەنسۇر ئوردا-سىنىڭ ئىچكى ئەھۋالى، ئەل ئەھۋالى، ئۇنىڭ چېرىكلىرىنىڭ ئەھۋالىدىن سۆزلەپ بېرىپ ئارسلانىنى نۇرغۇن ياخشى ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى. سەمەرقەنت ئېلىنغاندىن كېيىن، شاھمەردان بۇغرا قوشۇنىنىڭ قارۇغچى ئىشلار ئىدارىسىگە مەسئۇل خىزمەتكە قويۇلدى. ئۇ كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىدى...

شاھمەردان سەمەرقەنتنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى بىلگىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ياردىمى ئاز بولمىدى، ئۇنىڭغا بۇغراخانىنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلغانىدى. سامانلار باشلىقى مەنسۇر بىر ئامال قىلىپ بۇغراخانىنى يوقىتىش كويىغا چۈشكەنىدى. ئۇ قوقەنتكە كەلگەندە، سەردار ئەبۇ ئىبراھىمنىڭ پايلاقچى ئىدارىسى قوقەنتكىمۇ بىر "ئۆلتۇرگۈچىلەر" ئەۋەتكەنىدى. كېيىن شاھ-مەردان ئاڭلىسا، ئۇلار قوقەنتكە بارغاندىن كېيىن بۇغرالار قولىغا چۈشۈپ قالغانىكەن.

سامانلار دۆلىتى يىقىلدى. مەنسۇر بىلەن ئەبۇ ئىبراھىم قېچىپ كەتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ يېڭىلگىنىگە تەن بەرمەيدىغانلىقىنى شاھ-مەردان ياخشى بىلەتتى. شۇڭا ئۇ ھوشيارلىق بىلەن كۆز-قۇلاق

www.uyghurkitap.com

بولۇپ ئىشلىدى. بىركۈنى شاھىمەردان جۈمە نامىزىدىن چىقىپ-
تىپ ئۆزۈن چار ساقاللىق بىر ئادەمنى كۆرۈپ دىققەت قىلىدى، ئۇ
قارىغاندا ھېلىقى ئادەم دەرھال بېشىنى بۇرىدى، شاھىمەردان
بولسا ئۇنىڭ سىرلىق شەيتان كۆزىنى كۆرۈپ بولغانىدى، "قىزىق،
ئەجەپ ھېلىقى قەمىرىددىنىڭ كۆزىگە ئوخشاپ كەتتا بۇنىڭ كۆزى؟"
دەپ ئويلىدى ئۇ. قاراپ تۇرسا ھېلىقى ئادەم مەسجىد قوۋۇقىدىن
چىقىپ كېتىپ بېرىپ شاھىمەردانغا بىر قارىدى-دە، غايىب
بولدى. شاھىمەردان شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭ كەينىگە ئادەم
قويۇپ پايلىدى ۋە ئاخىرى ئۇنىڭ قەمىرىددىن ئىكەنلىكىنى ئېنىق-
لىدى. ئۇ شاھاۋۇدۇن ئىشاننىڭ خانىقاسىدا تۇرىدىكەن، ئىشانىنىڭ
ئۆيىگە كېچىلىرى بېرىپ تۇرىدىكەن. يەنە چوڭ گۇمانلىق بىر ئىش،
قەمىرىددىن ئالا يەكتەك سوپىنىڭ ئۆيىگە تۈن يېرىمىدا "غىپىدە"
كىرىپ چىقىدىكەن. ئالا يەكتەك بولسا سەمەرقەنتىكى بىر كاللا
كېسەر لۇكچەك بولۇپ، جىق جىنايەتلەر ئۆتكۈزگەن. ئىككى يىل
ئىلگىرى يالغۇز بىر تۈل خوتۇنغا باسقۇنچىلىق قىلىپ، كېيىن ئۇنى
ئۆلتۈرۈپ، ئۆيىنى بۇلاپ قېچىپ كەتكەن. قارۇغچىلار يېزىلاردا
ئىزدەپ يۈرگەندە، ئۇ يوشۇرۇنچە شەھەرگە كېلىپ شاھاۋۇدۇن
ئىشاننىڭ سوپىسى بولۇۋالغان. ئاندىن ئىشان ئۇنى قوغداپ قالغان،
بۇ ۋەقەنى شاھىمەردان ياخشى بىلگىنى ئۈچۈن، "ئىشاننىڭ يېنىدا
بىر غالجىر بار" دەپ ئويلاپ يۈرەتتى. ئەمدىلىكتە قەمىرىددىن بۇ
غالجىرنى تېپىپتۇ. ئۇ چوقۇم ئۇنى ئىشقا سېلىپ بىرەر سۇيىقەست
قىلىدۇ. دەيتتى ئۇ. ھېيت كۈنى مەسجىدتە بىرەر ئىش ئۇغۇلمىغىدى
دەپ شاھىمەردان قوغدىغۇچىلارنى ئورۇنلاشتۇردى. قەمىرىددىن
بىلەن ئالا يەكتەك مەسجىدتە پەيدا بولىدى. ئۇلارنىڭ قىلىقلىرى

گۈمانسلىق ئىدى. شۇڭا ئۇ سادىق غۇلامنى بۇغراخانغا ئار قىسىدىكى سەپكە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆزى ئاۋۇ ئىككىسىنى بايقىدى. دېگەندەك ۋەقە چىقتى. ئۇ پىچاقنى توسۇشقا ئۇلگۈرەلمىدى. ھېلىمۇ ياخشى، بۇغراخان ئامان قالدى. بىراق بىر ئوبدان غۇلام شېھىت بولدى ـ دە...

شاھمەردان مەسلىنى ئېنىقلاپ يۇقىرىغا مەلۇم قىلدى. بۇغراخانغا تەستىقى بىلەن قەمىرىددىن بىلەن سوپىغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى. ئىشانغا ئاكاھلاندۇرۇش قىلىندى.

• • •

سۈتۈق بۇغراخان سەمەرقەنت مەدرىسىگە بېرىپ كېلىشنى ئويلاپ يۈرگەن بولسىمۇ، ۋاقىت چىقىرالمىغانىدى. بۈگۈن ناشتىدىن كېيىن ئالىپ ئارسلان، باش ئولچى مۇدەررىس مەۋلانە ھەزرەت، بوز يېگىت بىلەن مەدرىسىگە باردى. ئۇ مەدرىسىگە خەۋەر قىلماسلىقنى تاپىلىغان، يالغۇز مەۋلانە ھەزرەت بىلەتتى. بىراق باشقىلارغا مەلۇم بولماي قالمىدى. شاھمەردان بىر قىسىم قاروۇغچىلارنى ئېلىپ بېرىپ مەدرىسە ھويلىسىغا جايلاشتۇردى. دەرسخانىنى بىر ئايلىنىپ چىقتى. "تىنچ، دەرسىمىز بىلەن شۇغۇللىنايلۇق، ھېچ گەپ يوق" دېدى دەرس ئۆتۈۋاتقان مۇدەررىس مۇنەججىم① دەرسخانىدىكى ئالىملارنى، تالىپلارنى تىنچلاندۇرۇپ. ئۇ بۇغراخانغا كېلىش ئېھتىمالىنى بىلەتتى. شۇڭا دەرسنى داۋام قىلدۇردى. كىشىلەرنىڭ قۇلقى دەرستە، كۆزى ئىشكىتە ئىدى.

بۇغراخان مەدرىس ھويلىسىغا كىرىش بىلەنلا ھەيۋەتلىك گۈمـ

---

① مۇنەججىم ــ ئاستروئنوم.

بەزگە كۆزى چۈشتى. ئۇستى-ئاستى دۈگىلەك گۈزەل بىنا هويلىلىرى-نىڭ ئوتتۇرىسىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ تامىلىرىدىكى ئاق، يېشىل رەڭلەك نەقشلەر ئۆگزىسىدىكى سىرلىق يېشىل ساپالىلار كۈن شولىسىدا پارقىراپ تۇراتتى. ئالدىنقى تامنىڭ ئىككى بۇلۇڭىدىكى نەقىشلىق ئېگىز ئىككى مۇنارە ئۈچىدا ۋە گۈمبەزنىڭ كەندىكى ئۈستىدە ئاق تۆمۈردىن ياسالغان ئاي-يۇلدۇز ئەكس نۇرچاچاتتى. بۈغراخان ئىشىك ئالدىدا توختاپ، ئىشىك بېشىغا "لائىلاهە ئىللەللا، مۇهەممەدۇن رەسۇلۇللا" دەپ يېزىلغان چىرايلىق چوڭ مەشق خەتكە قارىدى. چوڭ ئىككى قاناتلىق ئىشىككە ئويۇلغان نەقشلەر قىزىل-يېشىل رەڭلەردە بويالغان. ئىشىكنىڭ يانلىرىغا ۋە يۇقىرىسىغا گەچدىن هەر خىل چىرايلىق نەقشلەر چىقىرىلىغان. يۇقىرىراقتىكى پەنجىرە-دىن كىرگەن قۇياش نۇرىدا گۈمبەز ئىچىدىكى، تام تورۇسىدىكى بىر-بىرىدىن گۈزەل هەر خىل نەقشلەر ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۈغراخان گۈمبەزنىڭ ئىچىنى بىر ئايلىنىپ چىققاندىن كېيىن، ئارقا هويلىغا ئۆتتى، ئۇ يەردە چوڭ-چوڭ تۈۋرۈكلۈك، ئېگىز پېشايۋانلىق دەرسخانا كۆرۈنۈپ تۇراتتى...

بۈغراخان دەرسخانىغا كىرگەندە، ئالىم ۋە تالىپلار قوپۇپ هۆرمەت بىلدۈردى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئوتتۇز ياش ئۆپچۈرىسىدىكى تالىپلار بولۇپ، يەنە دەرس ئاڭلىغۇچى هەر خىل پەننىڭ ئالىملىرىمۇ بار ئىدى. مەۋلانە هەزرەت بۈغراخاننى ئالدى تەرەپكە باشلاپ بېرىپ، دەرسخانىنىڭ تۆردىكى كىچىك پەس سۇپىسىدا تازىم قىلىپ تۇرغان بىر كىشىنى تونۇشتۇردى:

ــ بۇ كىشى ئىلىمىزنىڭ نامدار ئالىمى، نۇجۇم① دەرسىنىڭ

① ئىلمى نۇجۇم ــ ئاستىرونومىيە.

مۇدەررىسى ئابدۇسالام مۇنەججىم بولىدۇ.

ئابدۇسالام قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ تازىم قىلدى. بۇغراخان ئۇنىڭ قىياپىتىگە نەزەر سالدى. مۇنەججىمنىڭ تۇرقىدىن ئالىملىق سىياقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ساقال-بۇرۇتىنىڭ تەگىدىن تولىسى ئاقارغانلىقىغا قارىماي، يۈزلىرى قىزغۇچ، يىرىك-ئۇزۇن چار قاشلىرى ئاستىدىكى ئويچان كۆزى نۇرغۇن ھېكمەتلەردىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. كۆلاھلىق ئەپچىل سەلىسى، چاسا بەلباغ باغلىۋالغان پەشمىتى ئۇستىگە كىيگەن چەكمەن يەكتەكى بەستىگە تازا ياراشقان. ئۇ تازىم قىلغاچ چوڭ، قېلىن كىتابلار ئوچۇق قويۇلغان پەس شىرەنى ئايلىنىپ كېلىپ بۇغراخان بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشتى.

ــ ئۇلۇغ سۇلتان سۈتۈق بۇغراخاننىڭ مەدرىسىمىزگە تەشرىپ قەدەم قىلغانلىقى ئۈچۈن زىيادە خۇرسەنمىز، ــ دېدى ئۇ ۋە قوللىرىنى قوۋۇشتۇرۇپ ئارقىسىغا چېكىندى.

ــ كۆرۈشكىنىمىز ئۈچۈن خۇرسەنمەن، ــ دېدى بۇغراخان، كېيىن مەۋلانە ھەزرەتكە قاراپ، ــ بۇ كىشىنىڭ تەرىپىنى ئاڭلىغانىمىز، ــ دەپ ئالىمغا قاردى، ــ قەشقەردىكى خانلىق بىلىگ يۇرتى ئۆزلىرىنىڭ ئىلمىي ئوجۇم تەلىماتلىرىنى دەرس قىلىپ ئوقۇيدۇ.

ــ كەمىنە ئىلمى ئوجۇمدا تېخى كەمتۈك. ئۇلۇغ بۇغراخان رەھبەرلىكىدىكى قەشقەر خانلىق بىلىگ يۇرتى يىراق-يېقىن ئەل بېشىغا نۇر چاچماقتا. ئىلىك ئۇستازنىڭ تەلىماتلىرى بىزگە ساۋاق بولماقتا، ــ دېدى ئابدۇسالام بىر خىل مەغرۇر قىياپەتتە.

ــ توغرا گەپ، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى مەۋلانە، ــ قەشقەر خانلىق بىلىگ يۇرتىدىن تارالغان بىلىم، يېتىشكەن بىلەرمەنلەر پۈتكۈل تۈرك ئۇلۇسلىرى ئارىسىغا بىباھا نۇرۇقلار سالماقتا. ئۇلار ئالىم فارابىنىڭ

قىممەتلىك بىلىملىرىنگە ۋارىسلىق قىلماقتا. بۇ ئۇرۇقلاردىن ھاسىل بولغان مېۋىلەر ئەلگە نەپ بەرگۈسى.

ــ بىر قەشقەر بىلىگ يۈرتى بىلەن ئىش پۈتىمەيدۇ، ــ دېيدى بۇغراخان، ــ سىلەرنىڭ مەدرىسەڭلەر بەزى جەھەتلەردە ئالدىدا ماڭماقتا. يەنە، بۇخارا، شاش مەدرىسلىرى... ھە، شۇنداق، بىرلىكتە نىجات يولىنى ئىزدەش كېرەك. ئەلنىڭ بىرلىكى ۋە تولۇق ئەركىنلىكى ئۈچۈن بىرلىكتە بىلىم سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش زۆرۈر. ھە، مەۋلانە ھەزرەت، مۇنەججىم ئالىمنىڭ دەرسىنى بىللە ئاڭلايلى.

بۇغراخاننى سۆيىنغا تەكلىپ قىلغاندى، ئۇ ئۇنىماي پەستە ئالدىدا ئولتۇردى. مەۋلانە ھەزرەت، ئارسلان، بوز يېگىت بىللە ئولتۇردى. ئۇلار مۇدەررىسكە تىكىلىشەتتى. مۇدەررىس كۆزلىرىنى يۇمۇپ، قوشۇملىرىنى تۇرۇپ بىرپەس ئولتۇردى ــ دە، دەرسىنى داۋام قىلدۇردى:

ــ بىز ئاسمان جىسىملىرى ئۈستىدە سوزلەۋاتقانىدۇق، ــ ئۇ يەنە كۆزىنى يۇمۇپ، ئازراق تۇرۇۋېلىپ داۋام قىلدى، ــ شۇنداق، ئاسمان ــ بىر چەكسىز ئالەم. بۇ ئالەمدە نېمىلەر بارلىقى توغرىسىدا بىزدىن مۇقەددەم ئۆتكەن مۇنەججىملەر كۆپلىگەن قىممەتلىك ئىزدىنىشلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. تەتقىقاتلارغا ئاساسەن شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى، ئالەم بوشلۇقىدا سانسىز، خىلمۇخىل جىسىملار بار. بىز كۆرۈپ تۇرغان قۇياش، ئاي، يۇلتۇزلاردىن باشقا، بىز كۆرەلمەيدىغان جىسىملارمۇ كۆپ بولۇشى مۇمكىن. قۇياش ــ بۇ كارامەت ئۇلۇغ قۇدرەتلىك كۈچ بولۇپ، باشقا جىسىملارنى ئۆزىگە تارتىپ تۇرىدۇ. قۇياش بولمىسا ئالەمدە ھېچنېمە بولمايتتى. ھازىرغىچە بىزگە مەلۇم بولغان ئالەم سەييارىلىرىمۇ بولمايتتى. بىز ياشاپ تۇرغان بۇ دۇنيامۇ

بولمايتتى... "يەتتە قات ئاسمان" دېگەن سۆز يەتتە سەيياردىكە قارىتىپ ئېيتىلغان بولۇشى مۇمكىن. بىزنىڭ دۇنيامۇ ئالەم جىسملىرىنىڭ بىرسى. دۇنيا قانداق يارالغان، دۇنيادىكى هايات (جۇملىدىن ئادەم) قاچان، قانداق يارالغان؟ بۇ داۋاملىق تەتقىق قىلىنىشى كېرەك بولغان مۇهىم ۋە مۇرەككەپ بىر مەسىلە. ئاللا ئادەم ئەلەيهىسسالامنى يارىتىشتىن ئىلگىرى دۇنيا بار ئىدى، هايات بارمىدى؟ هايۋانلار، قۇرۇتلار، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ هەممىسى بىرلا دەقىقىدە يارالغانمۇ؟ ئادەمچۇ؟!...

ـ ئادەمنى ئاللا يارالتقان ـ دېگەن بىر ئاۋاز چىقتى تۆۋەندىن ـ ئادەملەر ئادەم ئەلەيهىسسالامدىن ۋە هاۋا ئانامدىن يارالغان.

ـ شۇنداق. شۇنداق بولسىمۇ، دۇنيانى، هاياتنى، ئادەمنى داۋاملىق تەتقىق قىلىش لازىم. بۈلارمۇ ئالەم جىسملىرى. ئالەم جىسملىرىنىڭ بارلىققا كېلىش، راۋاجلىنىش ۋە ئۆلۈش جەريانى بولىدۇ... زادى ئالەم، ئالەم جىسملىرى، دۇنيا قانداق يارالغان، قانداق داۋام قىلىپ كەلمەكتە؟ پېقىر بۇنىڭغا تېخى كېسىپ بىرنەرسە ئېيتالمايمەن. شۇنىسى ئېنىقكى، يارالتقۇچى بىر قۇدرەتلىك ئىلاهىي كۈچ بار.

مۇنەججىم سۆزىنى توختىتىپ، يەنە كۆزىنى يۇمدى. ئۇ باشتىكى سۆزلىرىنى خېلى ئىشەنچلىك سۆزلەۋاتاتتى. كېيىن سۆزلىرى مۇجمەللىشىپ كەتتى. سۆزلەۋاتقانلىرىنىڭ توغرا، ياكى خاتا ئىكەنلىكىگە ئۆزىمۇ گۇمان قىلاتتى. هەممىنى يارالتقۇچى قۇدرەتلىك ئاللانى قانداقمۇ ئىنكار قىلغىلى بولسۇن (؟!). توۋا، بۇ كۇفرىلىق ئەمەسمۇ؟... تېخى ئىلگىرىكى ئالىملارنىڭ ئېيتقانلىرى، ئۆزىنىڭ نەچچە ئون يىللاپ قىلغان تەتقىقاتىنىڭ نەتىجىلىرى "ئىلاهىي كۈچ"

نى ئىنكار قىلىۋاتىدۇ. ئالەم يوقتىن بار بولغان. ئۇ ئۆزى يولى بىلەن تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ. بۇ ئەھمىيەتتۇر! بىراق، بىرەر كۈچ ياراتمىسا ئۇ قانداقچە ئۆزلۈكىدىن بار بولسۇن؟! مۇنەججىمنىڭ مېڭىدە ئۇزاقتىن بېرى كۆرەش قىلىۋاتقان روھ بىلەن مادداء ياراتقۇچى بىلەن يارىلىش ئارىسىدىكى زىددىيەت يەنە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى. بۇ زىددىيەتلەر گويا كى ئۇنىڭ ئالدىدا دەھشەتلىك ئىككى ئادەمدەك ئۇنىڭغا تەھدىت سالاتتى: بىرى "مەۋجۇدىيەتتىن كۆز يۇمما، ھەقىقەتنى ئۇنتۇما" دېسە، يەنە بىرى "مەۋھۇمىيەتنى ئۇنتۇما" دەيتتى. ئۇ بىرسىنى تېپىپ يېقىتىپ، بىرسى تەرەپكە ئۆتۈشنى خالايتتى. لېكىن قايسىنى تاشلاپ، قايسىغا ئۆتۈشتە بىر قارارغا كېلەلمەيتتى. شۇڭا ئۇ دائىم مۇشۇ مەسىلىگە كەلگەندە قىينىلاتتى. باشقىلارنىڭ سوئاللىرىدىن ئەپلەپ-سەپلەپ ئۆزىنى چەتكە ئالاتتى. ئۇ ئالەمنى، ئالەم جىسىملىرىنى مەلۇم دەرىجىدە بىلگەن، لېكىن، تېخى بىلىپ كېتەلمىگەن. ئۆزىنىمۇ بىلىپ يەتمىگەن. ئۇنىڭدا بۇنداق يېتىشكەن ئىدراك يوق ئىدى. جىسمىنى، ماددىنى ئېقرار قىلاتتى. لېكىن، ئۇنى ئاخىرى بېرىپ ئاللاغا باغلايتتى. شۇنداق بولسىمۇ مۇدەررىس ئابدۇسالام ئۆز زامانىسىنىڭ ئىلغار مۇنەججىم ئالىملىرىدىن ئىدى. شۇڭا ئۇ، ئىلغار كۆچىلەرنىڭ يۆلىشىگە، ئەكسىيەتچى كۆچىلەرنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرايتتى.

مۇنەججىمنىڭ ئىدىيىسىدىكى بۇ قارىمۇقارشىلىق كۆپلىگەن ئالىملاردا مەۋجۇت ئىدى. ھازىر دەرس ئاڭلاۋاتقان تالىپلاردىمۇ، مۇدەررىس مەۋلانە ھەزرەتتىمۇ، سۈتۈق بۇغراخانىدىمۇ مەۋجۇت ئىدى. شۇڭا ھېلىقى بىر كىشىدىن باشقىسى سوئال قويمىدى. بۇغرا-

خانىمۇ، مەۋلانىمۇ غىك قىلمىدى. "بۇ تارتىشىلار بۇ يەردىمۇ بار ئىكەن، — دەپ ئويلىدى بۇغراخان، — ئۆتكەن قېتىم مەۋلانە ھەزرەتنىك ئېيتىپ بېرىشىچە پەلسەپە توغرىسىدىكى تالاش تېخىمۇ چوڭراق ئىكەن... بۇ يەردىكى ئالىملار بىزنىك ئۇستاز ئىلىكچىلىك قەتئىي، ئۆتكۈر ئەمەس ئوخشايدۇ."

بۇغراخان ئوردۇغا قايتىپ، مۇنەججىمىنىك دەرسىنى ۋە ئۇنىك مۇجمەل، سوئاللىق سۆزلىرىنى قۇندۇزغا سۆزلەپ بەرگەندى، قۇندۇز: "بۇ سوئاللارنى ئاخىر ئىلىك ئۇستاز يېشىدۇ" دېدى.

ئۇيغۇر كتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

تۆتىنچى باب

قەشقەرگە قايتىش

سۈتۈق بۇغراخان سەمەرقەنتنى ئېلىپ، ئۇلۇغ يۇرتىش ۋەزىپە-سىنى تاماملىدى. يۇرتتىن چىققىلى بىر يىل بولۇپ قالدى، ئەمدى قايتىش كېرەك. بۇ ياقتىن كۆڭلى تىنىپ قالدى، قالغان ئىش بولسا ئارسلان ھەل قىلىدۇ. ئۇ ياقتا ئىشلار يامان ئەمەس ئوخشايدۇ. خانىش ئايدىڭ بار، ئىلىك ئۇستاز ياخشى مەسلىھەتكار. خان ئوغۇل بايتاش بىلەن تونغان تېخى ياش-دە! ئەل بىرلىكى ياخشى دەيدۇ. چاتاق-چىلار يەنە ئاشۇ يوغان قورساق، چوڭ سەللىكلەر. بىرسى گادايلار بېشىمىزغا چىقىۋالدى دېسە، بىرسى، دەھرىلەر دىنسىزنى بۆزدى دەيدۇ. نامراتلارنىڭ قورسىقى تويۇپ كىيىمى پۈتۈن بولۇپ كەتكىنى يوق. يەر، سۇ تەڭشەلگەندىن كېيىن ياخشىراق بولۇپ قالدى. بىراق يەر ئىگىلىرى، تۆرىلەرنىڭ قولى ئۇزۇن، دېگىنى دېگەن. بىرى ئوڭغا تارتسا، بىرى سولغا تارتىدۇ. يەنە نامراتلار ئېزىلمەكتە. قاچان تۈگەيدىكىن-تاڭ، بۇ ئېزىلىشلەر؟ ھەي، تۈگەمەيدىغان ئوخشايدۇ، ئىلىك ئېيتقان "تۈگەل ئەركىنلىك" بىلەن بۇ تالاش-تارتىشنى بىر ياقلىق قىلغىلى بولارمۇ! ھازىر "ئەركىنلىك" دەيدىغانلار جىقلاپ كەتتى. قاراڭ، قۇندۇزنىڭ سۆزلىرىنى، ئۇ توغرا دەيدۇ. ئۇ گادايلارنىڭ دەردىنى ئوبدان بىلىدۇ. ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن-دە! مەردانىنىڭ "جاپاكەشلەرنى قۇتقۇزسۇن"

دېگەن سۆزى قۇنـدۇزغا شۇنچىلىك ئۆتـكۈر تەسـىر كۆرسەتـكەن. نېمىشقا بۇغراغا ئۇنچىلىك تەسـىر قىلـمايـدۇ؟ مەردانە بۇغـرادىن جاپاكەشلەرنى قۇتقۇزۇشنى تەلەپ قىلمۇاتـسىدىغۇ؟! مەردانە "زىمىـ تان كۆرگەن بۇلبۇل"، بۇغرا بولسا خانـىنلىك "ئالـتۇن بۆشـۈكى"دە چـوڭ بولغان-دە! ھە، شۇنـداق، گەپـنىڭ تەكـتى مانا مەشـدە. شۇنچە ئادەم "ئەركىنلىك"، "تۆگەل ئەركىنلىـك" دەيـدۇ، بۇ سۆز بۇغراخانىنىڭ قۇلىقىغا نېمىشقا ئانچە يېقـىپ كەتمەيـدۇ؟ بۇغـراخان قۇلدارلىق تۈگىشى بىلەن ئەركىنلىك ئىشى تۈگـىدى دەپ قارىدى. كۆپچىلىك نامراتلارنىڭ زارىنى ئۇ نېمىشقا ئىلىكتەك، قۇندۇز، مەر- دانىلەردەك چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ؟!...ھە، ھە، شۇنـداق. ئىلكىنىڭ "ئىـش تېخى تۈگـمىدى" دېگـىنى راسـت ئىـكەن. بۇغـرالارنىڭ بىرنەچچە ئون يىلدىن بېرى قىلغان ئىشلىرى ئىشىنىڭ تۈگىشى ئەمەس، باشلىنىشى ئوخشايدۇ...ئۇنداق بولسا قانـداق قىلىپ ئوبـدان داۋام قىلـدۇرۇش، ئايـغىـغا يەتـكـۈزۈش كېرەك؟...ئاھ، ئىـش جىق، يۈك ئېغىر، دۆلەت ئۇلغايـدى، ھازىر يۈك تېخىـمۇ ئېغىرلاشـماقتا. يۈكنى غەيـرەت بىلەن كۆتـۈرۈپ، مەردانە ئالغا بېـسـىش كېرەك. توغرا، چوقۇم شۇنداق قىلـىش كېرەك...چاپـسان قايتـىپ دوسـتلار بىلەن بىرلىكتە چېلىشىش كېرەك...

مۇشۇلارنى ئويلىغاندا سۈتۈق بۇغراخان قەشقەرگە قايتىشقا ئالدى- رايتتى. ئۇ توققۇزىنچى ئاينىڭ ئاخىرىغىچە قەشقەرگە يېتىپ بېرىشقا قارار قىلدى.

بۈگۈن سەكسىزىنچى ئايـنىڭ باشلـىرى. ئىلـلىق ياز ھاۋاسى پەيزىدە سەمەرقەنت ئۇلۇغ خاقانىنى ئۇزىتىشقا تەييارلاندى. شەھەرنىڭ شىمالىي قوۋۇقى تېشىدىكى يول ياقىلىرىـدا ئادەملەر لىق تولـغان.

ئۇلار خاننى كۆتەتتى...ئەنە، قوۋۇق ئۈستىدىكى ناغرا-كالاي ئاۋازى ياڭرىدى. كىشىلەر ئۇ ياقتا تەلمۈرۈشتى. قوۋۇقتىن بىر توپ ئاتلىقلار چىقىپ كەلدى، يېقىنلاشتى. ئالدىنقى قاتاردا ئوتتۇرىدا چاقماق سەپەر كىيىمى كىيگەن سۈتۈق بۇغراخان، ئوڭ يېقىدا چار ساقال، سەللىلىك باش ئولچى مەۋلانە ھەزرەت، سول يېقىدا سۆلەتلىك چېرىكچە كىيىم كىيگەن ئالىپ ئارسلان كېلەتتى. بۇغراخانىڭ چىپار ئايغىرى قۇلقىنى يوپۇرۇپ، ئىككى يېنىدىكى ئاتلارغا كۆز ئالايتىپ ئويناپ ماڭماقتا. ئارقىدىكى قاتاردا ئەبۇ ئەلى، ئېركەشەگ، سېبۈق تېكىن، ئۇچىنچى قاتاردا-ئوتتۇرىدا قۇندۇز، ئىككى يانداپ چەبەر سۈباشى بىلەن بوز يىگىت. ئۇنىڭ ئارقىدا ئوتتۇرىدا مەردانە بىلەن زۇمرەت، يانلىرىدا قاۋۇل بىلەن ئامانقۇل، ئاندىن كېيىن ئولچى ئەربابلار ۋە بىر قىسىم چېرىك-مۇلكىي ئەمەلدارلار ئۇچ-تۆتتىن قاتار تىزىلىپ كەلمەكتە. ئۇزاتقۇچىلارغا يېقىنلاشقاندا بۇغراخان يولداشلىرى بىلەن ئاتتىن چۈشتى. يىگىرمە نەچچە كىشى ئالدىغا كېلىپ بۇغراخانغا سالام بەردى. بۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر قىسىم ئەمەلدارلار، قازى-كالان، مۇپتى، ئىشانلار، مۇدەررىس، ئۆلىمالار بار ئىدى. بۇغراخان ئۇلار بىلەن سەمىمىي سالاملىشىپ، ئۇلار بىلەن بىللە ئۇزاتقۇچى كىشىلەر قاتارى ئوتتۇرىسىدىن ماڭدى. قاتارلار ئىڭ بېشىدا مەدرىس تالىپلىرى، شەھەر ئەمەلدارلىرى خانىنى ئىززەت بىلەن ئۇزاتتى. بۇغراخان شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە "بۇغراخان ئامان!"، "ئاق يول بولسۇن!" دېگەن ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى. بۇغراخان ئۇلارغا سەمىمىي ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ماڭدى. ئۇ بىردەم قول كۆتۈرەتتى، بىردەم قوللىرىنى مەيدىسىگە قويۇپ باش لىڭشىتاتتى. كىشىلەر

چوڭقۇر هاياجان بىلەن گايىلىرى كۆز ياشلىرىنى سۈرتەتتى. بۇغراخان ئۇزاتقۇچىلار قاتارىنىڭ ئايىغىغا چىققاندىن كېيىن ئارقىسىغا بۇرىلىپ، ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، كۆپچىلىك بىلەن خوشلاشتى. ئاندىن بايانىن ئاتتىن چۈشۈپ سالاملاشقان كىشىلەر بىلەن خوشلىشىپ ئاتلاندى، شەھەردىن بىلىلە چىققان ئۇزاتقۇچىلارمۇ ئاتلاندى...

شەھەردىن ئون چاقىرىمچە يىراقلىقتىكى بىر قىشلاقنىڭ چېتىدە بۇغراخان ئاتتىن چۈشتى ۋە ئۇزاتقۇچى يارانلىرى بىلەن خوشلاشتى. ئۇ ئاۋال ئالىپ ئارسلان بىلەن چىڭ، ئۇزاق قۇچاقلاشتى. ئاندىن چەبەر سۈباشى بىلەن (ئۇ ئارسلان بىلەن بىللە قالماقچى بولغان، قوتلۇق سۈباشى ئىككى ئاي ئىلگىرى قوشۇن بىلەن قايتىپ كەتكەن)، مەۋلانە ھەزرەت، ئېركەشبەگ، ئەبۇ ئەلى، سىبۈق تېكىن...لەر بىلەن قۇچاقلىشىپ بولۇپ ئاتقا مىندى. ئات ئۈستىدە ئۇلارغا تازىم قىلىپ، ئېتىنى يولغا بۇرىدى. ئۇ بۇرىلىپلا، كۆڭلى بۇزۇلۇۋاتقانلىقىنى سەزدى. باشقىلارمۇ ياشلىرىنى توسالمىدى. ئۇزاتقۇچىلار ئارىسىدىمۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتكۈچىلەر ئاز بولمىدى. بولۇپمۇ ئالىپ ئارسلاننىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلدى بولغاي، كۆزىنى سۈرتىۋالدى. ئۇ ئۆزىنىڭ خانىلا ئەمەس، بىردىنبىر قەدىردان ئىناق دوستىنى ئۇزاتماقتا. "ئۇزاق سەپەر ۋەزىپىسى مۇشكۈل...ئامان بولغاي..." دەپ ئېچىدە ئويلايتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدا "ئامان كۆرۈشەرمىزمۇ؟" دېگەن بىر سوئال پەيدا بولغانىدى، لېكىن ئۇ بۇ سوئالنى دەرھال رەت قىلدى. "كۆرۈشىمەيچۇ؟ تېخى يەنە ئۇزاق بىللە كۆرەش قىلىمىز..."

سۈتۈق بۇغراخان ئات ئۈستىدە شۇڭ كېتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ

www.uyghurkitap.com

يولداشلىرى، ئالدى-ئارقىدا كېتىپ بارغان قاروڭغۇ توشۇنمۇ شۇك بولۇپ قېلىشتى، ئاتلارنىڭ ئاياغ ئاۋازلىرى ۋە پۇرقۇشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇغراخان ئويلايتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن دوستى ئارسلاننىڭ شەكلى كەتمەيتتى. ئارسلان بىلەن بىللە ھەم ئايدىڭ، يۇلتۇز بىلەن تال چۈشىنى ئات ئېتىپ ئويناشلىرى، ھەكتەپتە بىللە ئوقۇغان چاغلىرى باتۇرتاغنىڭ ئۆيىدە بىللە چېرىك ھەشقى قىلغانلىقلىرى، ئوۋ، تاماشا، تەختنى ئېلىش، خانلىق ئوردۇسىدىكى ئۆتكۈر كۈرەشلەر... ئاخىر ئۇلۇغ يۇرۇش... ھەممىسى ئۇنىڭ مېڭىسىدىن بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا تىزىلىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئارسلان ھامان ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئىلگىرىكىدەكلا سەمىمىي كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. بايا ئايرىلىش ۋاقتىدا بۇغراخان ئارسلان بىلەن قول سىقىشقاندا، "ئامان بولۇڭ دوستۇم، كۆرۈشكىچە خوش" دېگەندە، ئاۋازى تىترەپ بۇ سۆزنى ئاران ئېيتالىدى. ئارسلان" ئۆزىڭىزنى ساقلاڭ، چوقۇم كۆرۈشىمىز" دېگەندە، ئۇ كۆزىگە لاپىدە ئۇرغۇپ چىقىپ چاناقلىرىغا تولغان ياشنى كىرپىك قاقماي تۇتۇۋالغانىدى. ئۇ بۇ ۋاقىتتا دوستىنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇۋاتقانلىقىنى پەملەپ، ئېتىنى بۇرىغانىدى. بۇغراخان ئەڭ قەدىناس دوستىدىن، جانغا جان، قولىغا قول بولىدىغان يېقىن سەپدىشىدىن ۋاقىتلىق بولسىمۇ ئايرىلدى. ئۇ گويا يۇرىكىنىڭ يېرىمى قېپقالغاندەك، مادارى بوشاپ كەتكەندەك ھېس قىلاتتى. ھەممە جىم، قوشۇن جىم، ئەتراپ جىم. پەقەت ئاتلارنىڭ دۇپۇرلىگەن ئاياغ ئاۋازلىرى، ئارسلاپ-ئارىلاپ پۇرقۇپ قويۇشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى...

بۇغراخان كۈن ئولتۇرۇش ئالدىدا مىرزاچۆل ياقىسىدىكى بىر قىشلاقتا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. باشلامچى قوشۇن بۇ يەردە قونالغۇ

ئۇچۇن ھەممىنى تەييارلاپ قويغانسكەن. سەپەرنىڭ بىرىنچى قونالغۇسىنى ئۇ ياخشى ئۆتكۈزدى...

ئۆگۈنى كەچقۇرۇن چۆلنىڭ نېرىقى چېتىدە شاش خانى مەزەم-خان باشلىق بىر توپ كىشىلەر بۇغراخانىنى قارشى ئالدى ۋە قونالغۇغا باشلاپ باردى. مەزەمخان دوستلىرى بىلەن بۇ يەرگە كەلگىلى ئىككى كۈن بوپتىكەن. ئوبدان تەييارلىق قىپتۇ. ئۇ بۇغرا-خانىنى بىر ئاجايىپ گۈزەل باغقا باشلاپ كىردى. ئۇلار باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى راۋاققا چىققاندا، باغنىڭ مەلزىرىسى تۆگەل كۆرۈندى. ئۇدۇلدا شاپتۇل-توغاچلار، ئەنجۇر-ئانارلار كىشىنىڭ ئىشتىھاسىنى قوزغاپ ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئوڭ-سول ياقتا، ئۆزۈملىغا سوزۇلغان ئېگىز بارائ تېگىدە ھەر خىل ئۈزۈم شىڭگىللىرى چىرايلىق ئېسىلىپ تۇرۇپتۇ. بارائغا گەلەم، كۆرپىلەر سېلىنىپ ياستۇقلار قويۇلغانىدى. راۋاقنىڭ ئەتراپىدا خىلمۇخىل گۈللەر غۇنچىدە ئېچىلىپ كەتكەنىدى. راۋاققىمۇ كۆرپە-ياستۇقلار سېلىنىپ، داستىخانغا ھەر خىل شېرىن مېۋىلەر، نان، ھالۋا، شىرنە...لەر قويۇلغانىدى.

بۇغراخان راۋاقتا چىقىپ باغنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، خېلى ھاردۇقى چىقىپ قالغاندەك بولدى. "ياخشى باغ ئىكەن، بەك گۈزەل..." دېدى ئۇ.

بۇغراخانلار بۇ يەردىمۇ ياخشى قوناق بولۇپ ئوبدان ئۇخلىدى...

بۇگۈن شاش بېزەندى. ئەسلى بېزەكلىك شەھەر تېخىمۇ گۈزەل-لىشىپ كەتتى. يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرى، كۈن چىقىش بىلەنلا شەھەرنى قىزىتىۋەتتى. ناشتىدىن كېيىنلا شەھەر كوچىلىرى ئادەم-لەرگە تولۇشقا باشلىدى. كىشىلەر شەھەر تېشىغا، كۈنپېتىش ياقتا

قاراپ ئاقماقتا ئىدى... شەھەر سىرتىدا قوغۇنچى تەرەپتىن كېلىدىغان يول پاكىز سۈپۈرۈپ سۇ چېچىلىغان، ئادەملەر يولنىڭ ئىككى يېقىغا توپلانغان، ئاتلىق قارۇغچىلار تەرتىپ ئورناتماقتا ئىدى. كىشىلەردىن بىرەر چاقىرىم يىراقراقتا يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى ئىككى تۇپ يوغان چىنارنىڭ چوڭ شاخلىرى ئارىلىرىغا ناغرا باغلانغان، ئىككىدىن تۆت كانايچى ئۇزۇن كانايلىرىنى تۇتۇپ يىراقتا تىكلىپ تۇرۇشاتتى...

بىرپەستىن كېيىن بىر چاپارمەن ئات چاپتۇرۇپ كەلدى. ئۇ قامچىسىنى بېشىدا پۇلاڭشىتىپ: "كەلدى، كەلدى..." دەپ ۋارقىرايتتى. ئۇنى كۆرۈپلا ناغرا-كانايچىلار ھەربىرىكەتكە كەلدى. پۈتكۈل ئەتراپىنى ناغرا-كاناي ئاۋازى قاپلىدى. ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭلىرى جىمىدى. ئۇلار باشلىرىنى ئېگىپ يولغا قارىشاتتى...

ئاتلىقلار توپى چاڭ توزۇتۇپ يېتىپ كەلدى. سۈتۈق بۇغراخانىڭ ئالدىدا ماڭغان قارۇغچى قوشۇن چېرىكلىرى قارشى ئالغۇچىلارنىڭ يۇقىرىسىدا، يولنىڭ ئىككى چېتىگە تىزىلدى. ئارقىدىن بۇغراخانلار يېتىپ كەلدى.

بۇغراخان ئاتتىن چۈشۈشى بىلەن مەزەمخان ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ قارشى ئالغۇچى تەرىبالار، ئەمەلدارلار، چېرىكباشىلىرى، يۇرت مۆتىۋەرلىرىنى تونۇشتۇردى. بۇغراخان ئۇلار بىلەن سەمىمىي كۆرۈشتى. "ئۇلۇغ سۇلتان سۈتۈق بۇغراخانىڭ شەھىرىمىزگە تەشرىپ قەدەم قىلغانلىرىنى پۈتكۈل شاش خەلقى قىزغىن قارشى ئالىدۇ!" دېدى بۇغراخاننىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ بىر سەلىملىك ئاق ساقال كىشى. بۇ شاشنىڭ مۆتىۋەر ئۆلىمالىرى ئىدى. بۇغراخان ئۇنىڭغا رەھمەت بىلدۈردى. ئاندىن مەزەمخان ئاتقا

www.uyghurkitap.com

مىنىشكە تەكلىپ قىلغانىدى، بۇغراخان ئۇنىمىدى. ئۇلار كىشىلەر ئارىسىدىن پىيادە ئوتتى. "ئامان-ئامان!" "بۇغراخان ئامان!" دېگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇردى. بۇغراخان "ئەل ئامان!" دەپ ئۇلارغا جاۋاب قايتۇراتتى. كىشىلەر بۇغراخانغا ھەر خىل گۈللەرنى ئاتاتتى. ئوغۇل-قىز ئۆسمۈرلەر يۈگۈرۈپ كېلىپ گۈل تۇتاتتى. ناغرا-كاناي جارانلايتتى...

شەھەرگە كىرگەندە، ئادەملەر يولنىڭ ئىككى يېقىسىغا تىقىلىپ كەتتى. ھايا جان، خۇشال كەيپىيات تېخىمۇ ئۇلغايدى. ئۇلار ئوردۇ ئالدى كوچىسىغا كەلدى. يول چېتىدىكى مەسجىدنىڭ پەشتىقىدا يەنىمۇ چوڭ ئاۋازلىق ناغرا-كاناي چېلىنماقتا ئىدى. مىللىي كىيىملىرى بىلەن گۈزەل بېزەلگەن بىرەر يۈزدەك قىز-يىگىتلەر تۆتتىن قاتار بولۇپ ناغرىغا تەڭكەش قىلىپ ئەركىن ئۇسۇل ئويناپ كەلدى. بۇغراخاننىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئۇلار ئۇسۇللۇق خوش ئاۋاز ھەربىرىدە بىلەن ئېگىلىپ تازىم قىلدى. ئاندىن بىر قىسمى ئىككىدىن بۆلۈلۈپ چەتلەپ بۇغراخانغا يول بەردى ۋە خانىنى يانداپ ئۇسۇل ئويناپ ماڭدى. بىر قىسىم قىز-يىگىتلەر بۇغراخانلارنىڭ ئالدىدا ئويناپ ماڭدى. ئۇلار غۇلاچلىرىنى كەڭ يېيىپ چوڭ قەدەم تاشلاپ، بىر-بىرىنى چۆگىلەپ مەردانە، شوخ، چەبدەس ئويناتتى. بۇغراخان كەينىگە قاراپ قويغانىدى. قۇندۇز شەرىتىنى چۈشىنىپ مەردانە بىلەن زۇمرەتكە شەرەت قىلدى. ئۇلار ئوينىغاچ توپ ئىچىدىن ئالدىغا ئۆتۈپ ئۇسۇلغا چۈشۈپ كەتتى. ئۇلارنى كۆرۈپ ئۇسۇلچىلار توختاپ ئورۇن بوشتىپ چاۋاك چېلىشتى.

كۆپچىلىك توختىدى. يېڭىباشتىن بىر مەيدان ئويۇن باشلىنىپ كەتتى. مەردانە بىلەن زۇمرەت ئەپچىل سەپەر كىيىمى كىيە-

ۋالغان، باشلىرىغا باغلۇالغان قىزىل شايە ياغلىقلىرى ئۇلارنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشقان. يېنىك گۈللۈك چورۇق كىيگەن ئاياغلىرى خۇددى ئاسمانغا كۆتۈرۈلىدىغاندەك يەڭگىل دەسسەيتتى. ئۇلار داڭلىق چەرغانە ئۇسۇلىنى شۇنداق ياخشى ئويناياتتىكى، كىشىلەر گويا ئۇسۇل مەرىكىسىگە كەلگەندەك بۇگۈنكى قارشى ئېلىشىنى ئۇنتۇپ قالدى. ئاخىرى ئۇلارنىڭ تەكلىپى بىلەن شاشلىق قىز-يىگىتلەر-مۇ ئۇسۇلغا چۈشتى. ئۇلار ئىككى مېھمان قىزنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ بىللە ئويناشىپ ئىلگىرىلىدى. قارشى ئېلىش خۇددى مەرەمگە ئايلاندى.

بۇغراخان ھۇزۇرلاندى. مەزمىخان مەغرۇرلاندى. قارشى ئالغۇچىلار ۋە مېھمانلار تولۇپ تاشقان خۇشاللىق تەنتەنىسى بىلەن ئوردۇ قوۋۇقىدىن كىرىپ كەتتى. لېكىن ئوردۇ ئالدى تېخىمۇ قىزىپ كەتتى. ناغرا-كاناي شوخ پەدىگە يۆتكەلدى. يۇزلىگەن ئەر-ئايال، ياش-قېرى كىشىلەر ئۇسۇلغا چۈشۈپ، بىر-بىرى بىلەن بەسلىشىپ، ھارغىنىغا قارىماي ئۇسۇل ئويناياتتى...

سۇتۇق بۇغراخان شاشتا بىر ھەپتە تۇردى، ئۇ مەزمىخانىنىڭ مەلۇماتلىرىنى ئاڭلىدى، ئەمەلدارلار، چېرىك باشلىقلىرى بىلەن ئۇچراشتى. كېيىن، شەھەر ھۇنەرۋەنلىرى ۋە تارىخچىلار ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇ، بۇ ئۇچرىشىشلاردا، كېتەر ئالدىدا مەزمىخان بىلەن بولغان سۆھبەتتە "قاداش بولۇش، ئەلنى قوغداش، نامراتلارنىڭ يۈكىنى ئازايتىش" دېگەن ئۇچ چوڭ ئىشنى تەكتىلىدى، چۈنكى ئۇنىڭ ئۇقۇشچە قاداشسىزلىق ئاز ئەمەس ئىدى. ئەمەلدارلار ئارىسىدا، ئۆلىمالار ئارىسىدا، خەلق بىلەن ئوردۇ ئارىسىدا، بولۇپمۇ نامراتلار بىلەن ھۆكۈمرانلار ئارىسىدا ئاز بولمىغان زىددىيەتلەر

بار بولۇپ، بۇ زىددىيەتلەر ئاساسەن كونچىلىق بىلەن يېڭىچىلىق ئارىسىدىكى مەنپەئەت تالىشىشلار زىددىيىتى، دىنىي مەزھەپلەر-نىڭ زىددىيىتى ئىدى. زىددىيەتلەر ئارىسىدا خەلق بىلەن ئوردۇ ئارىسىدىكى زىددىيەت بۇ كۈنلەردە گەۋدىلىنىپ چىقتى، تارىخچىلار-نىڭ، ھۇنەرۋەنلەرنىڭ تۇرمۇشى كۈندىن-كۈنگە ئېغىرلىشىپ كېتە-ۋاتقان، زېمىندارنىڭ "سېتىشى" ئازايغان بىلەن كالتەكى ئوخشاشلا تارىخچىلار بېشىدا تېخىمۇ قاتتىق ئويناۋاتقانىدى. سامانلاردىن قۇتۇلغاندىن كېيىن ئوردۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ دۇمبالىشى، مەجبۇرى چېرىك تۇتۇشى، قاماپ ئۆلتۈرۈشى ئاساسەن يوقالغان. بىراق، ئالۋاڭ-سېلىق ئاۋۋالقىدەكلا ئېغىر پېتى قېلىۋەرگەن. "ھازىرقى ئوردۇ يەنىلا قورسىقى يوغان، مۇشتۇمزورلارنىڭ ئوردۇسى بولدى، — دېيدى تارىخچىلار بۇغراخانغا، — ئۇلارنىڭ قولىدىكى يەر-سۇنى تارتىۋالمىغۇچە كالتەكىدىن قۇتۇلغىلى بولمايدۇ..."

بۇغراخان يۇقىرىدىكى مەسىلىلەرنى ئۇزۇل-كېسىل ھەل قىلىش ۋاقتى كەلمىدى، دەپ ھېسابلىدى. ئەمما ئۇ قاداشلىقىنى كۆچەي-تىش، خەلقنىڭ يۈكىنى ئازايتىش ئىشى ھەل بولمىسا بولمايدىغان-لىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى. ئەمەلدارلارغا، موللىلارغا: "قاداش-لىق بولمىسا، ئوردۇنى ساقلاپ قالغىلى بولمايدۇ، ئوردۇ خەلقتىن ئايرىلسا پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ" دېدى. تارىخچىلارغا: "سىلەرنىڭ تەلەپلىرىڭلار توغرا. لېكىن، بىراقلا تۈگەل ھەل قىلغىلى بولمايدۇ. ئىش ئاستا-ئاستا بولىدۇ. كالتەكنى يوقىتىش، قورساقنى تويغۇزۇش كېرەك. تولا ئالدىراپ كېتىشكە بولمايدۇ. سەۋر قىلسا غوردىدىن ھالۋا بولىدۇ" دېدى...

بۇغراخان شاشتا خەلق سەلتەنىتىنى بەك قىزىقىش بىلەن كۆردى.

قارشى ئېلىش زىياپىتىدىن كېيىن بىر قېتىم، ئۇزىتىش ئالدىدا بىر قېتىم ناخشا-ئۇسۇل كۆردى. شاشىنىڭ سازەندىلىرى، ئەشۇلەچەلىرى، ئۇسۇلچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ يۇقىرى ماھارىتىنى نامايىش قىلدى، بۇلار ئۇنىڭغا بەك ياقتى. ئۇ مەزەمخانغا: "شاشلىقلار مول سەنئەت بايلىقىغا ئىگە، خۇش ئاۋاز خەلق ئىكەن" دېدى.

بۇغراخان شاشتىن ئايرىلىشتا كەلگەندەكگە ئوخشاش تەنتەنە بىلەن ئۇزىتىلدى...

سۇتۇق بۇغراخان نەمەنگانغا كېلىپ ئۇزاق تۇرمىدى، جىق ئىشىمۇ قىلمىدى. نەمەنگان خانى قوچقارخان ۋە چېرىكباشى مەمەتالىلار بىلەن جىقراق سۆھبەتلەشتى. قوچقارخان قەدىردان خانىنى ئوبدان كۈتۈپ، ياخشى دەم ئالدۇردى. لالەخان قەشقەردىن كەلگىنىگە ئىككى ئايچە بولىتىكەن. ئۇ بۇغراخانىنى ھەم "بۇغداي سۆزى" بىلەن، ھەم "بۇغداي نېنى" بىلەن ئارماندىن چىقىۋەك مېھمان قىلدى. لالەخان قەشقەرنىڭ ئەھۋالىنى، ئوردۇ خىزمىتىنى، ئايدىڭ، ئوغۇل-قىزلىرى توغرىسىدا كۆلۈپ-كۆلدۈرۈپ سۆزلەپ بەردى. خان ئۇنىڭ سۆزلىرىنى قىزىقىش بىلەن تىڭشىدى. قۇندۇز لالەخان بىلەن ئۇزۇن-ئۇزۇن مۇڭداشتى. ئۇ ئانىسىنىڭ، ئاكىسىنىڭ ياخشى تۇرغانلىقىنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولۇپ قالدى.

نەمەنگاندىن مېڭىش ۋاقتىدا، بۇغراخانىنى قارشى ئالغان كۈندەكىگە ئوخشاشلا قىزغىن ئۇزىتىشتى. قوچقار بىلەن مەمەتالى پىرىم كۈنلۈك يولغۇچە ئۇزىتىپ كەلدى...

سۇتۇق بۇغراخان يول ئۈستىدە ئارغۇ دېگەن يۇرتتىكى كەڭ بىر ئوتلاقتىن ئۆتۈپ، بىر تاغ جىلغىسىغا كىردى. ئازراق مېڭىپ، بىر دەريانى بويلاپ ئوڭغا بۇرالدى. بۇ دەريانى "تالاس دەريا" دەيتتى.

www.uyghurkitap.com

ئۇلار دەريانى بويلاپ، ئوڭ-سول بۇرىلىپ، كېچىكىلەردىن ئۆتۈپ يۇقىرىلاپ خېلى ئۇزاق ماڭغاندىن كېيىن كەڭرەك بىر سايغا يېتىپ كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. باشلامچى قوشۇن بۇ يەردە چۈشلۈك ھاردۇق ئېلىشقا تەييارلىق قىلغانىكەن. بۇغراخان دەريا بويىغا سېلىنغان گىلەم ئۈستىدىكى ئېيىق تېرىسىگە ئولتۇرۇپ ئەتراپقا نەزەر سالدى. سول ياقتا سىرت تاغ يوتىلىرىنىڭ كەينىدە قاتمۇقات تاغلار كۆرۈنەتتى. ئوڭ ياق ئاسمان-پەلەك ئېگىز قورام تاشلىق تىك تاغ بولۇپ، تاغنىڭ يېنىدىكى دەريانىڭ سۈزۈك سۈيى تاشتىن تاشقا ئۇرۇلۇپ شارقىراپ ئاقاتتى. جىلغىنىڭ ئېتىكىدە قازان ئېسىلغان ئوچاقلاردىن كۆتۈرۈلگەن تۈتۈنلەر يوغان سۇر ئاغامچىدەك تىككىسىگە ئۆرلەيتتى. شۇ تەرەپتىن چېرىكلەرنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇغراخان ئېيىق تېرىسىگە سوزۇلۇپ، ئىككى قولىغا بېشىنى قويۇپ ئوڭدا يېتىپ تىك تاغنىڭ چوققىسىغا قاردى. تاغ چوققىسى گاھىدا بۇلۇتلارنى تېشىپ يۇقىرى ئۆرلەۋاتقاندەك، گاھىدا بۇلۇتلارنى يېرىپ تۆۋەنگە شۇڭغۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئالا بۇلۇتلار ئارىلىرىدىن قۇياش شولىسى بىر كۆلۈپ، بىر مۆكۈپ نۇر چاچاتتى ۋە نۇرىنى يىغىۋالاتتى، سۈزۈك يېشىل ئاسمان بىر ئېچىلىپ بىر يېپىلاتتى. "بۇ تاغ چوققىسى نېمىدېگەن قۇدرەتلىك ھە، — دەپ ئويلىدى بۇغراخان، ئۇ بوراندىنمۇ، قاردىنمۇ، يامغۇر-دىنمۇ، چاقماقتىنمۇ قورقمايدۇ. ئۇ ھامان تىك تۇرغىنى تۇرغان، بۇ تاغ قاچانلاردا پەيدا بولغان بولغىيدى؟ ئەزەل-ئەزەلدىن بار بولغىيمىدى، ياكى يەر ئاستىدىن ئۆسۈپ چىققان ۋە ياكى يىراقلار-دىن ئۇچۇپ كېلىپ بۇ جايغا قونغان بولغىيمىدى؟ تەبىئەت ئۆمرىگە، كۈچىگە قارىغاندا، ئادەم ھېچنېمە ئەمەس...بىراق ئادەم — بەربىر

ئادەم-دە!. ئۇنىڭدا ئەقىل بار، ئىدراك بار. ئەگەر ئۇ غەيرەتلىك بولسا، قىسقا ئۆمرىدە تاغنى تالقان، چۆلنى بوستان قىلالايدۇ. سەنچۇ سۈتۈق، سەنمۇ ئادەمغۇ، سەن ئەلگە قانچىلىك ئىش قىلىپ بېرەلىدىڭ؟!...ماختانما، ماختىنىشقا ھەققىڭ يوق..."

چوققىدا بىر قارا نەرسە كۆرۈنگەندەك قىلدى. ئۇ كېيىن، كۆزىنى يۇمچەكلەپ قارىغانىدى، چوقىدا بىر ھايۋان تۇرغاندەك كۆرۈندى. ئۇ قولى بىلەن كۆزىنى ئۇۋۇلاپ دىققەت بىلەن قارىغانىدى، راستتىنلا، بىر ئارقار تىك چوققىدا پەسكە قاراپ تۇرۇۋېتۇ. بۇغراخان ياتقان يېتىچە: "قاۋۇل، ئوقيانى ئەكىلە!" دېدى، نېرىراقتا بىرنېمە بىلەن ھەپىلىشۋاتقان قاۋۇل خانىڭ يېتىپ تۇرۇپ ئوقيا تەلەپ قىلغانلىقىدىن سەل ھەيران بولۇپ ئوقيانى ئەكىلىپ بەردى. بۇغراخان ئوڭدا ياتقىنىچە ياغا ئوقنى سىلىپ كىرىچنى تارتىپ بىر كۆزىنى قىسىپ ئارقارنى چەنىلىدى، ئاندىن دېمىنى ئىچىگە ئېلىپ، يانىڭ يېپىنى قويۇپ بەردى، غۇيۇلداپ ئۇچقان ئوق كۆرۈنمەي قالدى، كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقۇچە چوققىدىن بىر يوغان تاش غولىغاندەك قىلدى-دە، بىردەمدىلا "گۈپ" قىلىپ يەرگە — دەريانىڭ ئۇ قېتىمقى تاغ تۈۈگە چۈشۈپ كەتتى. تىنماي دېگۈدەك ئارقارنىڭ نېمە بولۇشىغا جىم قاراپ تۇرغانلار ھوگا سىلىشىپ كەتتى. بۇغراخان قوپۇپ ئولتۇردى، ئۇ مەغرۇرلاندى بولغاي، مەيدىسىنى ئازراق كۆتۈرۈپ كۈلدى. ئۇ ئارقارنى بۇلداق غۇلاپ ئالدىغا چۈشەر دەپ ئويلىمىغانىدى. بۇ راستتىنلا بەك كۆڭۈللۈك ئىش بولدى.

ئامانقۇل بىلەن قاۋۇل دەرھال ئاتقا مىنىپ دەريادىن ئۆتتى ۋە ئارقارنى ئالدىغا ئېلىپ قايتىپ كەلدى-دە، ئارقارنى بۇغراخانىڭ

ئالدىغا تاشلىدى، ھەممەيلەن يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى تاماشا قىلىدى. مۇڭگۈزلىرى بىر يېرىم ئورالغان يوغان بوز ئارقار كۆزلىرى ئۇچۇقلا ھالدا پۇتلىرىنى سوزۇپ مىدىر قىلماي ياتاتتى. "بۇ نەق چوشقا، ھازىرلا كاۋاپ قىلىمىز." دېدى ئاشپەز قولىدىكى چوڭ پىچاقنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ. ئاشپەز يەنە ئۇچ كىشى بىلەن ئارقارنى تۆت پۇتىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ ئېلىپ ماڭدى.

بۇغراخان ھامان كۈلۈمسىرەيتتى ۋە ئېلىپ كېتىپ بارغان ئارقار-دىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى. قاۋۇل كېلىپ قولىدىكى ئوقيانى ئالغاندا، ئاندىن ئۇ ئۆزىنى يىغىپ يەنە ئېيىق تېرىسىگە سوزۇلغىنىچە خۇشال كەيپىياتتا چوقىغا قاراپ ئوڭدا ياتتى. كېيىن ئېغىر ھارغىنلىق سېزىپ كۆزىنى يۇمدى...

بىرھازادىن كېيىن بۇغراخاننىڭ دېمىقىنى بىرنېمە غىدىقلاۋاتقاندەك قىلىپ ئويغاندى. پۇتكۈل جىلغىغا يېيىلغان مەززىلىك كاۋاپ ھىدى ئۇنى ئويغاتقانىدى. ئۇ كاۋاپ ھىدىگە مەس بولغاندەك كۆزىنى ئاچماي بىرپەس ياتتى. ئۇنىڭ ئىشتىھاسى قوزغىلىپ كەتتى. ئۇزاق يول مېڭىپ ھېرىپ-ئېچىپ كەلگەندە، تاغ جىلغىسىدا، سۇزۇك سۇلۇق دەريا بويىدا كاۋاپ...ئۇ ئارقار كاۋىسىنى، يەنە كېلىپ ئۆزى ئاتقان ئارقارنىڭ كاۋىسىنى قانداقمۇ ئىشتىھاسىنى قوزغىمىسۇن؟!...ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ دەريانىڭ مۇزدەك سۈيىدە يۇزۇپ كۆزىنى يۇدى. قايتىپ كەلسە، داستىخان سېلىنىپ بوپتۇ، نان-توقاچ، قەنت-گېزەكلەر تىزىلىپ كېتىپتۇ. بوز يېگىت بىلەن قۇندۇزمۇ كەلدى. بۇغراخان ئۇنىڭغىنىغا قويماي مەردانە بىلەن زۇمرەتنىمۇ چاقىرتىۋالدى. ئاشخانىچە قاۋۇل زىخ كاۋاپلارنى ئەكىلىپ داستىخانغا قويدى.

ـــ قېنى ئېلىكلار، ئارقار كاۋىپى ئوبدان بولىدۇ، ـــ دېدى بۇغرا-خان ۋە ئاۋۋال باشلاپ بىر زىخ كاۋاپنى قوندۇزغا بەردى. ئاندىن ئۆزى يېدى، باشقىلارمۇ كاۋاپتىن ئازراق يەپلا ماختىشىپ كەتتى.

ـــ قوندۇز!

ـــ ئىلەل.

ـــ ئېيتىپ بېقىڭا، كاۋاپ راست ئوخشاپتىمۇ، ياكى مېنىڭ ئاغزىمغا شۇنداق تېتىپ كەتتىمۇ؟

ـــ راستلا بەك مەززىلىك بوپتۇ.

ـــ راستلا ئوبدان بوپتۇ، ـــ دېدى بوز يېگىت، ـــ ئىلگىرى مۇنداق مەززىلىك كاۋاپ يەپ باقمىغانىدىم، ئۇستاممۇ ئۇستىكەن.

ـــ ئۇستام ئىلگىرى نېمىشقا بۇنداق كاۋاپ قىلالمىغان؟ ـــ دېدى قوندۇز.

ـــ كاۋاپقۇ ياخشى بوپتۇ، قورساق ئاچقاندا، بىزگە تېخىمۇ تېتىپ كەتكەندۇ، بەلكى؟ ـــ دېدى بۇغراخان، ـــ ھەي قىزلار ئارتىنماي ئېلىكلار، ـــ دېدى ئۇ مەردانە بىلەن زۇمرەتكە ۋە ئۆزى ئۇچىنچى زىخنى قولىغا ئالدى.

بۇغراخان كاۋاپىنى يېگەنچە يېگىسى كېلەتتى. بۇرۇن ئارقار كاۋىپىنى يېگەندە، بۇنچىلىك تېتىپ كەتمىگەنىدى. ھە، راستلا، ئۆزەك ئاتقان ئارقار گۆشى-دە! ئۆزەك ئەمگەك قىلىپ تاپقان نان ياخشى تېتىيدۇ...

كۈن قايرىلىپ پېشىن بولغاندا، ئۇلار ئاتلاندى. بۇغراخانىڭمۇ، باشقىلارنىڭمۇ كەيپىي بەلەن ئىدى. ئۇلار ياخشى دەم ئالدى، تويغۇدەك كاۋاپ يېدى. تاغ، دەريا، يايلاق گۈزەللىكى قوشۇلدى...

سەپەر كۆڭۈللۈك ئىدى. قوندۇزنىڭ تەكلىپى بىلەن مەردانە،

زۇمرەتلەر ناخشا باشلىۋەتتى. مەردانىنىڭ ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان، قۇندۇزغا يېقىپ قالغان ھېلىقى پەرغانە ناخشىسى جارانلىدى. ئۇلار نىڭ شوخ ئاۋازلىرىنىڭ سادالىرى تاغدىن تاغقا ئۇرۇلۇپ يىراقلاردا ئاكسلىناتتى:

قۇياش چىقتى، نۇر چاچتى،
كۆلدى كۆزەل پەرغانە.
قىز-يىگىتلەر جۇر بولۇپ،
قوشاق قوشتى مەردانە.

بۇ كۆپلەتنىڭ ئاخىرىدا مەردانىنىڭ ئاۋازى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەپ چىقتى. قۇندۇز ئۇنىڭغا دىققەت قىلدى. قاۋۇل كۆزىنى باشقىلاردىن يوشۇردى. ئۇلار ئانا ماكانى پەرغانىنى سېغىنىدىمۇ، ياكى پورەكلەپ تۇرغان ئاشۇ چاغلىرى يادىلىرىغا چۈشتىمۇ، يا بولمىسا بۇۋىسى ئېسىگە كەلدىمۇ، بۇنى مەردانە بىلەن قاۋۇلدىن باشقىلا ئېيتىپ بېرەلمەيتتى.

. . . . . .

قارلىغاچ، جان قارلىغاچ،
ئۇچ دولامغا قونىسىڭچۇ.
ئۇلۇغ بۇغرا ئاتامغا،
مەندىن سالام ئېيتىسىڭچۇ.

ناخشىنىڭ بۇ يېرىگە كەلگەندە، مەردانىنىڭ ئاۋازى تېخىمۇ جارانلاپ كەتتى. ھەمىمەيلەن كۈلۈشتى. بۇغراخانىمۇ ئارقىسىغا قاراپ قىزلارغا كۈلۈپ قويدى.

— ئەمدى قارلىغاچنى ئاۋارە قىلماي ئۆزەڭ سالام بەرسەڭمۇ بولار مەردانە، — دېدى قۇندۇز كۈلۈپ.

ـ بۇغراخان ئاتامنى كۆرەلمەيدىغان، تەلمۇرىدىغان باشقا مەردانىلەر ئاز دەملا خانئاچا، شۇلارنىڭ سالمى بولمۇرمەمدۇ؟

ـ بەك توغرا ئېيتتىڭ سىڭلىم، "كۆرەلمەي، تەلمۇرگەنلەر..." بۇ توغرا گەپ. كۆرەلمەي خان ئاتىمىزدىن يەنە چوڭ-چوڭ ئۇمىدلەرنى كۆتۈپ تەلمۇرۈپ يۈرگەن مەردانىلەر ئۇچۇن ئېيتمۇبرد-مەن، دېگىن. مەيلى ئېيتمۇەر. سېنىڭمۇ شۇ چاغدىكى قەلبىڭنىڭ خاتىرىسى بولۇپ قالمۇن!...

بۇغراخان ئارقىسىدا ئاتلىق كېلىۋاتقان بۇ خاتۇنلارنىڭ سۆزلەرىگە دىققەت قىلىپ، تاغ-جىلغىلارنى كۆزىتىپ، ئات ئۇستىدە جىم كەلمەكتە ئىدى. "كۆرەلمىگەنلەر تەلمۇرمەكتە" دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى ئۇ قايتا-قايتا ئويلايتتى. بۇ سۆزنى سەمەرقەنتكە يېڭى كەلگەندە، مەردانە ئېيتقان "بۇغرا ئاتامغا ئېيتىپ قويۇڭ، بىزدەك جاپا تارتىۋاتقانلارنى قۇتقۇزسۇن!" دېگەن سۆز بىلەن بىرلەشتۇرۇپ ئويلىدى. شۇ ۋاقىتتا قۇندۇز مەردانىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ "تۇغەل ئەركىنلىك" مەسلىسىنى يەنە ئوتتۇرىغا قويغانىدى. ھازىر يەنە ئۇ "تەلمۇرگەنلەر" دېگەن سۆزنى تەكرارلاۋاتىدۇ...بۇ، ھە...توغرا گەپلەر...

ئاتلار ساي ئىچىدىكى بىر كىچىك داۋاندىن ئېشىپ، كەڭ ئوتلاقا قاراپ تۆۋەنلىدى. بۇغراخان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى بوشراق قويۇۋەتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ باشقا ئاتلىقلارمۇ ئېتىنى تېزلەتتى. يىراقتا، ئوتلاق ئوتتۇرىسىدىكى ئۇچ چىغىر يولدا كېتىپ بارغان باشلامچى قوشۇن ئۇزۇن ئۇچ تال تاناپەتنى تولغىنىپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى...

يايلاقنىڭ ئۇ يېقىدا، ئانچە ئېگىز بولمىغان تاغ تىزمىلىرىنىڭ

باغرىدا، بالاساغۇن خانلىقىنىڭ خانى ئارسلان ئىلىكخان قوناڭغا تىكىپ بۇغراخاننى كۈتەتتى. ئۇ ئۆز يارانلىرى بىلەن قونالغۇدىن ئون نەچچە چاقىرىم يەرگە كېلىپ، بۇغراخاننى قارشى ئالدى. كونا دوستلار قۇچاقلىشىپ ئامانلاشتى ۋە يەنە ئاتلىنىپ ئىلگىرىلەشتى. ئۇلار يېقىنلاشقانچە تاغ باغرىدىكى ئاۋۇللار، يېڭى، چوڭ قارا ئۆيلەر، ئوتلاپ يۈرگەن كالا-قوتاز، ئات-تۆگە، قوي-ئۆچكىلەر ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئارقىدىكى ئېگىز تاغ چوققىسىغا تېگەي دەپ قالغان قۇياش قىزغۇچ نۇرى بىلەن پۈتكۈل يايلاقنى پۈركىگەنىدى.

ــ بەك گۈزەل جاي ئىكەن، ــ دېدى بۇغراخان يانداش ئاتلىق كېتىپ بارغان ئارسلان ئىلىكخانغا، ــ يايلاقنىڭ پەيزى كىشىنىڭ كۆڭلىگە ئارام بېرىدۇ.

ــ بۇ جاي ئېلىمىزنىڭ ئەڭ ياخشى يايلىقى، ــ دېدى ئارسلان ئىلىكخان، ــ بۇ يەرنىڭ مالىلىرى داڭلىق، ئوبدان كۆلۈك ئاتلار چىقىدۇ.

ــ بەك ياخشى. ئەنە قاراڭ، ــ قارشىدىكى قىزغۇچ تاغنى كۆرسەتتى بۇغراخان، ــ قۇياش بىر تاغ كەينىگە مۆكىكەن بىلەن يەنە تاغدىن نۇرىنى يوشۇرمايدىكەن.

ھازىر ئەمدى كەچكى شەپەق بىلەن يايلاق تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەنىدى. ئۇدۇلدىكى تاغنىڭ قىزغۇچ باشلىرىدا قىزىل-ئالا بۇلۇتلار ئوينىماقتا. تىزغا كېلىدىغان ئوتلارنىڭ ھەر خىل گۈللىرى يېنىك شامالدا ئېگىلىپ كۈلۈپ، ئەزىز مېھمانلارنى قارشى ئالاتتى...

بۇغراخانلار ئاق قارا ئۆيلەر تىكىلىپ قىلىنغان قونالغۇ ئالدىغا كېلىپ ئاتلىرىدىن چۈشكەندە، بىر توپ قىزلار يۈگۈرۈپ كېلىپ تاغ

گۈللىرىدىن تىزغان دەستىلىرىنى تۇتتى. كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ بارغاندا، قارا ئۆي ئالدىدا بىرنەچچە مومايى قولىدىكى ياغاچ ئاياق-تىن سەمىلاپ ئېلىپ چاچقۇ چاچتى. بۇغراخان ئۇلارغا قايتا-قايتا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ئۆزى ئۈچۈن راسلانغان قارا ئۆيگە كىرىپ كەتتى...

ئازراق دەم ئالغاندىن كېيىن داستىخان سېلىنىپ، يايلاقنىڭ ئەڭ مەززىلىك، ئەلدە داڭلىق تاماقلىرى بولغان تاي گۆشى، قوتاز قوردە-قى، قوزىنىڭ يوتا كاۋىپى...كەلتۈرۈلدى. بۇغراخان بىلەن ئارسلان ئىلىكخان ئالدىغا ئىككى قوي بېشى قويۇلدى. چوڭ قارا ئۆيگە ھەر خىل گۆشلەرنىڭ مەززىلىك ھىدى تولدى. قىمىز قۇيۇلۇپ، گۆشكە ئۇتۇش قىلىندى...

تاماقتىن كېيىن، ئەل ئويۇنلىرى كۆرسىتىلدى. بۇغراخان ئويۇننى بەك قىزىقىش بىلەن تاماشا قىلدى. بولۇپمۇ قىز-يىگىتلەرنىڭ بەسلىشىپ بېيىت-قوشاق ئېيتىشلىرى ئۇنىڭغا بەك يېقىپ كەتتى.

بۇغراخان يايلاقتا ئۈچ كۈن دەم ئالغاندىن كېيىن، بالاساغۇنغا كېلىپ، ئۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ يولغا چىقتى. ئۇ يايلاقتا، بالاساغۇندا ئارسلان ئىلىكخان بىلەن كۆپ سۆزلەشتى، ئوردۇ ئەربابلىرى بىلەن ۋە باشقا ئەمەلدارلار بىلەن ئۇچراشتىيۇ، يەنە ئۇزاق تۇرالمىدى. ئۇ قەشقەرگە چاپسانراق يېتىپ بېرىشقا ئالدىرايتتى.

ئارسلان ئىلىكخان ئوردۇ ئەمەلدارلىرى بىلەن ئىسىق كۆل بويىغچە كېلىپ ئۈزىتىپ بۇغراخانغا ئاق يول تىلىدى، بۇغراخان ئۇلارغا ئامانلىق تىلەپ ئۆز سەپىرىگە ئاتلاندى...

* * *

www.uyghurkitap.com

بۇگۈن پۈتكۈل قەشقەر يەنە بىر قېتىم بېزەنسىدى. بۇ تۇلۇغ يۈرۈشتىن غالىبسىيەت بىلەن قايتىپ كەلگەن، بىر يىلدىن تارتۇق كۆرمىگەن سۇلتان سۇتۇق بۇغراخانىنى قارشى ئېلىشقا راسلانغانىدى.

توققۇزىنچى ئاي، قەشقەرنىڭ باش كۈزى تازىمۇ پەيزىگە تولغان. تاغ ئېتىشى بىلەنلا شەھەر كۇلۇپ ئورنىدىن قوپۇپ، ئەركىلەتكۈچ قۇياش نۇرىنى قارشى ئالدى. كىشىلەر ئالدىراپ ناشتا قىلىپ رەستىگە يۈگۈرۈشتى. ساندۇقنىڭ تېگىدىكى قاتلاقلىق كىيىملىرىنى كىيىپ بېزەنگەن قىز-چوكانلار، يىگىت-بوز بالىلار ئازنا مەسجىد ئالدىدىكى مەيدانغا توپلىنىشقا باشلىدى. كوچا-كوچىلاردىن ئېقىپ كېلىۋاتقان ئادەملەر بىلەن مەيدان تولۇپ‌ەردى، تۇيۇقسىزلا ناغرا بىلەن سۇناي ئاۋازى جارانلىدى. كىشىلەر يۇقىرىغا قاراشتى. ئېگىز پەشتاقتا ئىككى ئادەم ناغرا چېلىۋېتىپتۇ. بىرى قولىدىكى قوش چوكا بىلەن ئالدىدىكى چوڭ زىل ناغرىنى پەيزى بىلەن چالاتتى. بىرسى ئاۋۇنىڭغا كەلتۈرۈپ بوم ناغرىسىنى ئۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئارقىلىرىدا ئۇزۇن تۇرغان ئىككى سۇنايچى، يانىلىرىدىكى ئىككى كانايچى ناغرىغا ماسلىشىپ سۇناي-كانايلىرىنى چالاتتى. ساز ئاۋۇال بىر خىل يېقىملىق ئاھانغا سوزۇپ، ياۋاش چېلىندى، كېيىن ئاستا-ئاستا ئېگىز كۆتۈرۈلدى، يەنە تۆۋەن چۈشتى، ئاخىرى چۈشۈر-گىگە ئۇلىنىپلا شۇخ ئۇسۇل ئاھانغا جارانلاپ كەتتى. مەيدانىدىكىلەر بىرەر كىشىنىڭ تارتىشىنى كۈتۈپ تۇرمايلا ساماغا چۈشۈپ كەتتى. مىڭلىغان كىشىلىك بىرلەشمە ئۇسۇل قاينام كەتتى. بارلىق مەيدان-چاقلاردا، ھەتتا ئۆگزىلەردىمۇ ئۇسۇللار باشلىنىپ كەتتى. خاقانىيە-لىكلەرنىڭ بايرام كۈنلىرىدىكى بۇ ئەنئەنىلىك شوخ مىللىي ئادىتى

بۇگۈن باشقىچىلا قىزىپ كەتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يېڭىلمەس خاقانىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە تېخىمۇ سۆيۈنۈپ ئويناپتتى. بىرپەس قاينىغان ئويۇندىن كېيىن كىشىلەر تېخى ۋاقتى بولمىغىنىغا قارىماي تۈمەن دەريا تەرەپكە قاراپ ئېقىشقا باشلىدى...

ئۇستۇن ئاتۇشنىڭ ئايمغدىكى تاغ باغرىدا تەنتەنىلىك قارشى ئېلىش سورۇنى تەييارلانغان، بۇ تەنتەنە بۇلتۇر باھاردىكى ئۇزىتىش تەنتەنىسىگە ئوخشاپ كېتەتتى. ئۇنىڭدىن ئارتۇق يېرى، ئادەم تېخىمۇ جىق، بېزىنىشلەر يەنىمۇ كۆركەم، داغدۇغا چوڭ. خۇشال-خۇراملىق تولۇپ تاشقانىدى، يولنىڭ ئوڭ يېقىغا — بۇلتۇرقى جايغا چوڭ قارا ئۆي تىكىلىپ، ئالدى-ئىچىگە زىلچىلار سېلىنغان. قارا ئۆي باشلىرىدىكى تۇغ-ئەلەملەر يېشىل ھاۋادا يەلپۇنۇپ تۇرىدۇ. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تاغ يوتىلىرى ئادەم بىلەن تولغان، دۆڭلۈكلەردە، تاغ چوققىلىرىدا ناغرا-سۇنايچىلارنىڭ بەسلىشىپ چالغان ساز ئاۋازلىرى تاغ باشلىرىدا، كەڭ دالىدا يانجىرىماقتا. ئۇ يەر-بۇ يەردە ئادەملەر ھالقىلىرى ئىچىدە ئوسۇلچىلار قاينام ئويناماقتا ئىدى...

قارا ئۆي ئالدىدا ئەمەلدارلار، يۇرت كاتتىلىرى ئۆرە-تۆپە بولۇشۇپ پاراڭلاشقاچ بۇگۈنكى زوقلۇق تەنتەنىنىڭ ئەھمىيىتىدىن باشلىنىۋاتقان پەيزىنى ماختاشماقتا ئىدى. خانىش ئايدىڭ بىر قىسىم ئوردۇ ئەربابلىرى ۋە بالىلىرى بىلەن ئەتىگەندىلا خان ئالدىغا قارشى ئېلىشقا كەتكەن. مانا ئەمدى چۇش بولۇپ، كۈن قايرىلاي دەپ قالدى. كىشىلەر "كېلەر ۋاقتى بولۇپ قالدىغۇ" دېگەندەك يولغا قارىشاتتى....

قەيەردىدۇر بىر ئېگىزلىكتىن بوم ناغرىنىڭ "دۇم-دۇم" قىلىپ

ئۇچ قېتىم ئۇرۇلغان ھەيۋەتلىك ئاۋازى، ئۇنىڭغا تەڭكەش بولۇپ سۇنايىنىڭ "تا-تا-تا..." قىلىپ چىققان جارانلىق ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇنىڭ بىلەن باشقا ساز ئاۋازلىرى، ئۇسۇلىلار، كىشىلەرنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭلىرى شىپپىدە توختاپ قالدى. ئادەملەر بويۇنلىرىنى سوزۇپ يولغا قاراشتى...

ئۇزۇن تاسمىدەك سوزۇلغان يولنىڭ ئۇ بېشىدا، تاغ ئېتىگىدىن چۈشۈۋاتقان ئارغامچىدەك بىر قارا كۆرۈندى. ئۇ يېقىنلاشقانچە ئاتلار، ئات ئۈستىدە ئولتۇرغان ئادەملەر، كىشىلەر باشلىرىدا يەلپۇنۇپ تۇرغان ئەلەملەر ئاۋال تۇتۇق، كېيىن ئوچۇق كۆرۈندى...

ئاتلىقلارنىڭ ئارىلىقى بىر چاقىرىمچە قالغانىدا، ناغرا-سۇنايلار يەنە جارانلاپ كەتتى. كىشىلەر يول چېتىگە تىزىلىپ كۈتۈشتى. ئەنە، ئاتلىقلار يېقىنلاشتى. ئالدىدا باشلامچى قوشۇن، ئۇنىڭدىن كېيىن قارۇغچى قوشۇن ئۆتتى. كۆپچىلىك بۇ قوشۇنلارنى "ئۇررا...!" دەپ قىزغىن چاۋاك بىلەن قارشى ئېلىپ ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ تۇردى. قوشۇننىڭ كەينىدىن بۇغراخان يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ سۆڭەتلىك چىرىكچە كىيىمىگە، ساقال-بۇرۇتلىرىغا ئازراق چاڭ قونغانىدى، ئۇ شۇنچە ئۇزاق سەپەردىن ھېرىپ كەلگىنىگە قارىماي ئاق ئارغىماق ئۈستىدە مەزمۇت ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ كۆلۈمسىرەشتىن ئازراق قىسىلغان كۆزلىرىدىن ھەم خۇشاللىق، ھەم مەغرۇرلۇق سېزىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ مەغرۇرلىنىشىغا ھەقىقى يوق دېيىشكە بولمايدۇ. ئۇ بۇلتۇر مۇشۇ يەردە ئۇزىتىلغاندا بۇ يۇرۇشتىن غالىبىيەت بىلەن قايتىپ كېلىشىنى ئۈمىد قىلغان بولسىمۇ، بىراق ئۇتۇقنىڭ بۇ قەدەر مول بولۇشىغا بولغان ئىشەنچىسى تولۇق ئەمەس ئىدى. ئەمدى نېيىتى ئەمەلگە ئاشتى. ئوتتۇرا ئاسىيا، ئىككى دەريا

ئارىلىقىنى ــ بۇ ماكانىدا ياشىغۇچى تۈرك ئۇلۇسلىرىنى دەھشەتلىك سامانلار زۇلمىدىن خالاس قىلىپ، قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ شەرەپلىك دەۋرىدە تۇغۇلغان سەمەرقەنتكە قاداپ قايتتى. بۇ كىچىك ئىش ئەمەس ئىدى. بۇ مۇشۇ ئالەم بىنا بولغاندىن بۇيانقى چوڭ چېرىك يۈرۈشلىرىدىن قېلىشمايدىغان، يېڭىلمەس ئۇلۇغ يۈرۈش بولدى. ئۇنىڭ دۆلىتى زورايدى، داڭقى ئۇلغايدى. ئۇ غالىب، مەغرۇر ئىدى. بىراق ئۇنىڭ قەلبىدە قانداقتۇر تەڭ كەلگىلى بولمايدىغان بىر كۆچ "كەمتەر بول" دەپ ئاگاھلاندۇرۇۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ ھامان كۆلۈمسىرەپ قارشى ئالغۇچىلارنىڭ قىزغىنلىقىغا ھۇرمەت بىلدۈرەتتى. بۇغراخان بىلەن بىر قاتاردا خانىش ئايدىڭ، ئىلىك ئۇستاز، ئالىپ سۇباشى، توغرۇلبەگلەر ئاتلىق كېلەتتى. كېيىنكى قاتاردا ئوتتۇرىدا بايتاش، ئىككى ياندا ئالانۇرخېنىم بىلەن تونغان، ئۇندىن كېيىنكى قاتاردا قىلىچبەگ، يۈلتۇز، قۇندۇز ۋە مەردانە، زۇمرەتلەر بىلەن بوز يېگىت، قاۋۇل، ئامانقۇلىلار قاتار كېلىشەتتى. كىشىلەر "بۇغراخان ئامان!"، "خاقان ئامان!"، "ئامان ـ ئامان!" دەپ توۋلىشاتتى. ئارىلاپ "خانىش ئامان!" دېگەن ئاۋازلارمۇ ئاڭلىناتتى. بۇغراخان ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، بېشىنى لىڭشىتىپ، كۆلۈپ تۇرۇپ خەلقتە ھۇرمەت بىلدۈرەتتى. "ئەل ئامان!"، "يۇرت ئامان!" دەپ توۋلايتتى...

بۇغراخان قارشى ئېلىش جايىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. ئوردۇ ئولچىلىرى، ئەربابلار، يۇقىرى ئەمەلدارلار، يۇرت كاتتىلىرى ھۇرمەت بىلەن قارشى ئالدى. ئۇلار قارا ئۆيدە ئۇسسۇلۇق ئىچىپ، مېۋە ـ چېۋە يەپ ھاردۇق ئالغاندىن كېيىن شەھەرگە قاراپ ئاتلاندى...

ئەنە، بۇغراخان يولداشلىرى بىلەن، قارشى ئالغۇچىلار بىلەن قورغان يېزىسىنىڭ باغلىرى ئارىسىدىكى ئەگمە يوللاردىن ئوتوپ كېتىپ باردۇ. قارشى ئالغۇچىلار، ئالدى-كەينىدىكى قوشۇنلارنىڭ باش-ئايىغى كۆرۈنمەيدۇ. بۇغراخانىنىڭ ئالدىدا كەڭ، ئېگىز توت ئاتلىق ھارۋىدا بىر توپ ناغرا-سۇنايچىلار ئىشتىياق بىلەن بىرىلىپ ناغرا-سۇناي چالماقتا. ھارۋىنىڭ بۇرجەكلىرىگە قىزىل ئەلەملەر قادالغان. بويۇنلىرىغا قىزىل تاۋار باغلانغان، بېلىگە گۈللۈك يوپۇق توغرىسىغا يېپىلغان ئارغىماقلار ناغرىغا تەڭكەش قىلغاندەك پۇتلىرىنى سالماق تاشلاپ، باشلىرىنى ئىرغىتىپ ھارۋىنى ئەركىن تارتىپ كېتىپ بارماقتا. يولنىڭ ئىككى چېتىگە تولغان ئادەملەر خانىنى قىزغىن قارشى ئالماقتا...ئۇلار تۇمەن دەرياسىدىن ئۆتكەندە، بىر توپ ئۇسۇلچى قىز-يىگىتلەر ھارۋىنىڭ كەينىگە چۈشۈپ، ئۇسۇل ھەرىكىتى بىلەن ئاۋۋال بۇغراخانغا تەڭ تازىم قىلدى، ئاندىن بۇرىلىپ ئۇسۇل ئوينىغىنىچە ھارۋىنىڭ كەينىدىن ماڭدى. بۇلارنىڭ ئۇسۇللىرى پەيزىگە پەيزى قوشۇۋەتتى. شەھەر گويا ئەسلى ئورنىدىن قوزغۇلۇپ كەتكەندەك بولدى. ئادەملەرنىڭ قىزغىن روھى پەلەككە كۆتۈرۈلدى. كوچىلاردىلا ئەمەس، ئۆگزە-ئۆگزىلەردە تىقما-تىقماق ئادەم، ئۇسۇل، ناخشا، ھەر خىل خۇشاللىق ئاۋازلىرى... مۇز تاغ ئاتا چوقىقىسىغا يېقىنلاپ قالغان قۇياش غالىب بۇغراخاننى ۋە قەشقەرلىقنى مۇبارەكلەپ قىزغۇچ نۇرىنى چېچىۋاتقاندەك قىلاتتى.

بۇغراخان ئوردۇ ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى ۋە پىيادە ھالدا كىشىلەر دولقۇنى ئىچىدە ئىلگىرى ماڭدى. قىزلار سالغان قىزىل زىلچا پايانداز‌غا قەدەم قويۇپ قوۋۇقىغا كۆتۈرۈلدى. پەلەمپەيدىن چىقىپ، ئارقىسىغا بۇرىلىپ، مەيدانغا تولغان كىشىلەرگە قول

كۆتۈرۈپ يەنە ھۇرمەت بىلدۈردى. خانىش، ئىلىك...لەرمۇ قوۋۇق ئالدىغا چىقتى، ئىلىك قول كۆتۈرۈپ مەيدانىنى تىنچلاندۇرغاندىن كېيىن:

ــ قۇتلۇق سەپەردىن غالىبىيەت بىلەن قايتقان ئۇلۇغ خاقانىمىز سولتان سۈتۈق بۇغراخاننى مەرەكىلەپ قارشى ئالىمىز!... ــ دېدى.

مەيدان گۈلدۇرلەپ كەتتى، پۈتكۈل شەھەر خۇشاللىق سادالىرىغا چۆمدى...

سولتان سۈتۈق بۇغراخان قەشقەرگە قايتىپ كەلگەنىگە ئەتىسى كۈنى پېشىندىن كېيىن ئۇرۇق-تۇغقان، ئائىلە-تاۋابىئات، دوست-ئاغىنىلەر ئوردۇ ئارقىسىدىكى خان سارىيىغا ھويلىسىغا جەم بولدى. ھويلىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى كەڭ-ئۇزۇن ئۇزۇم بارىگىنىڭ ئىچى چوڭ-كىچىك، ئەر-خاتۇن، بالا-چاقىلار بىلەن تولغان، بارلىق تەڭگە زىلچىلار ۋە ئۇزۇن كۆرپىلەر سېلىنغان، كۆرپە ئالدىدا داستىخان يېيىلغان پەس شىرەلەر ئۇستىدە لېگەن-لېگەندە ھەر خىل مېۋىلەر قويۇلغان، ھەممە خۇشال-خۇرام ئىلىق ئىچىدە ئۆز دېمەتلىرى بىلەن پاراڭلىشاتتى. خان ئوغۇللار بايتاش، تونغان، توغرۇل-بەگ، قىلىچلار ئىلىك ئۇستاز بىلەن بىرنەچچەلەرنى دەپ قىزغىن سۆزلىشەتتى. خان قىز ئالانۇرخېنىم، يۇلتۇز، گۈللەيلى، ئادار-گۈللەر قۇندۇز ھەم مەردانە بىلەن زۇمرەتنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ پاراڭلىشۋاتاتتى، ئۇلار كەينى-كەينىدىن ھەر خىل سوئاللارنى بېرىشەتتى. ئالانۇرخېنىم مەردانىگە قىزىقىپ قارايتتى. مەردانە بولسا خان قىزدىن تارتىنىپ كۆزىنى ئېچاچاتتى ۋە كۈلۈمسىرەپ يەر ئاستىدىن قاراپ قويياتتى. بۇ قىلىقى بىلەن ئۇنىڭ ئۆز سىياقى تېخىمۇ ئۆزگىشىپ كېتەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ــ هامماچا، كۆردىڭمۇ؟ ــ دېدى ئالانۇرخېنىم كۈلۈمسىرەپ ــ ئۇ ياقتىكى قىزلىرى ئەجەپ ئۇز بولىدىكەن ــ هە؟

ــ ئۇز بولمايچۇ. ئۇز قەشقەردىلا دەپ ئويلاپمىدىلە، خېنىم؟ ــ دېدى گۈللەيلى چاقچاق ئارىلاش.

مەردانىنىڭ يۈزلىرى تېخىمۇ قىزاردى. ئۇ ئاستا لېۋىنى چىشلەپ بېشىنى ئەگدى.

ــ پەرغانىنىڭ قىزلىرىنى كۆرسىمۇ قەشقەر يىگىتلىرى هوشىدىن كېتىپ قالىدۇ، ــ دېدى قۇندۇز كۈلۈپ، ــ بۇ قىزلارنىڭ ناخشىلىرىنى ئاڭلىغانىدا، ئاندىن ئاغزىڭلار ئېچىلىپ قالىدۇ، تېخى! شۇنداق ئەمەسمۇ، مەردانە؟

ــ ۋايەي ئاچا، بىز قەشقەر قوشۇغچىلىرىغا تەڭ كېلەلەمدۇ-غان؟ ــ دېدى مەردانە بېشىنى كۆتۈرمەي.

ــ ئۆزەڭنى كەمستىمە سىڭلىم، هېلىقى قوشۇغۇڭدا بىر سۆز بار ئىدىغۇ، زۇمرەت نېمىدى؟

ــ قايسىنى دەيلىكىن؟ ــ دېدى زۇمرەت.

قۇندۇز قوشۇملىرىنى تۆرۈپ ئويلانىدى، ئاندىن قوشۇغدىن بىر پارچە ئېيتتى:

پەرغانىنىڭ قىزلىرى،
ئالما-ئانار يۈزلىرى.
دوستىغا دوست مېهرىبان،
ياغمۇ ئۆچ كۆزلىرى.

هەممەيلەن كۈلۈشتى.

مەردانە ئۇيۇلۇپ كۈلدى، كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ بىر جىلۋە بىلەن ئۇزۇن چېچىنى كەينىگە تاشلىدى-دە، يىراقتا كۆز تاشلاپ

مۇنداق دېدى:

بۇ قەشقەرنىڭ قىزلىرى،
تولۇن ئايدەك يۈزلىرى.
مەرت يىگىتنى تاللايدۇ،
ئۇنىڭ خۇمار كۆزلىرى.

ئولتۇرغانلار يەنە كۈلۈشتى.

ــ ياشا مەردانە، ــ دېدى بايا تىن ئۇنىڭغا قاراپ جىم ئولتۇرغان يۈلتۇز، ــ راستلا مەردانە قىزكەنسەن. قوشۇغۇڭ بەكلا ئېسىل. بىراق قەشقەرقىزلىرىنى ئاشۇرۇۋەتتىڭ.

ــ ياق، ئېشىپ كەتمىدى، ــ دېدى زۇمرەت، ــ قەشقەر قىزلىرى ئايدىن ئۆتۈپ چولپاننى خىجىل قىلىدىكەن. قارىسىلا، خان قىز ئالانۇر خېنىمنىڭ ئۇزلۇقىنى!

ــ مەن باشقىنى خىجىل قىلىش تۈگۈل، ئۆزەمىلا خىجىل بولسام بولىدۇ. ئۇزنى ئىزدىسەڭلار ماۋۇ ئادارگۇل ئاچامنى تېپىڭلار، ــ دېدى ئالانۇرخېنىم ئادارگۇلنى كۆرسىتىپ.

ئادارگۇل قىزىرىپ كەتتى. ئاڭغۇچە ئىشىكتە قاراپ "چىقتى-چىقتى" دېيىشتى. بۇغراخان خانىش ئايدىڭ بىلەن كۆتۈرمە پېشايۋاننىڭ پەلەمپەيلىرىدىن چۈشۈپ كېلىۋاتاتتى. ئۇچ-تۆت بالا ئۇلارغا قاراپ يۈگۈرۈشتى. خان ئوغۇل بايتاشنىڭ ئوغلى ئوبۇل ھەسەن ئېلى ئۇلاردىن قېلىشماي ئارقىدىن يۈگۈردى، ئۇنىڭ مۆدۈرۈپ ئىغاڭلاپ-مىتىقلاپ يۈگۈرگىنىگە قاراپ كۈپچىلىك كۈلۈشتى. بۇغراخان ئاۋۋال بارغان بالىلارنىڭ پېشانىلىرىگە سۆيۈپ ئەركىلەتتى. كېيىن، يېقىن كېلىپ يېقىلىپ ئولتۇرۇپ قالغان بىكەچ ئەلنى كۆتۈرۈۋالدى. كالپۇكلىرىنى ئۆمەللەپ

يخلىغلى قوپقان ئوبۇل ھەسەن ئېلى بۇغراخانغا قاراپ كەينىنكە داجىغانىدى، بوۋىسى سۆيۈپ كۆلگەندىن كېيىن ئۇمۇ ھەجايدى.

بۇغراخان باراڭغا كەلگەندە، ھەممەيلەن ئۇنى خۇشال قارشى ئېلىشتى. بۇغراخاننىڭ كەيپى بەلەن ئىدى. ئۇ ئاۋۋال ئىلىك ئۇستاز بىلەن، كېيىن باربىتچى ئانا بىلەن كۆرۈشۈپ، باشقىلار بىلەن ئانداز-لاشتى. ئاندىن كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ بېيت ئېيتتى:

دوست-يارانلار جەم بولۇپتۇ دەرقەمتە،
شولىسىنى كەك چېچىپتۇ چولپان يۇلتۇز.
دۇنيا كېزىپ ياغى سوقۇپ كەلدى مانا،
قۇچاقلاشتى دوستلار بىلەن پەلۋان قۇندۇز.

كۆپچىلىك كۆلۈشۈپ قۇندۇزغا قاراشتى.

قۇندۇز:

ئۇزلار ئۇزى، گۈزەللەرنىڭ قىزىل تاجى،
نۇرلار نۇرى، نازاكەتلىك ئەلايىم نۇر.
ئاتىسىنى، جان دوستلارنى مۇبارەكلەپ،
خۇش پۇراقلىق ھىد چېچىپتۇ ئۇز ئىپارگۈل.

يەنە كۆلكە كۆتۈرۈلدى. كۆپچىلىك ئىلىك ئۇستازغا قاراشتى. بۇنداق چاغلاردا بېسىيت ئېيتماي قويمايدىغان ئۇستاز كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ مۇنداق دېدى:

كۈنچىقىشتىن كۈنپېتىشقا ئۇچۇپتىكەن،
بۈلۈت يېرىپ، پەرۋاز قىلىپ پەلۋان بۇركۈت.
ھەيۋىتىدىن چىلبۆرىلەر كۆچۈك بوپتۇ،
كۆلۈپ يايراپ خۇشال بوپتۇ ئېزىلگەن يۇرت.

يەنە كۆلكە كۆتۈرۈلدى، كىشىلەرنىڭ پەيزى تېخىمۇ ئاشتى.

ــ ئەمدى نۆۋەت سىلىگە كەلدى، ئانا، ــ دېدى ئايدىڭ خالتىغا سېلىنغان باربىتىنى قۇلتۇقىغا قىسىپ بۇ يەردىكى ئەھۋالغا زوقلىنىپ ئولتۇرغان باربىتچى ئانىغا.

ئانا شىرە ئالدىغا ئولىتۇردى. بۇغراخان باشلاپ كۆپچىلىكمۇ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار ئانىدىن بەلەن قوشاق كۈتەتتى.

ئانا باربىتىنى خالتىدىن چىقىرىپ، يەڭ ئۈچى بىلەن باربىتنىڭ تارلىق يۈزىنى سىلاپ قويۇپ، تارلارنى ئۇرۇپ كۆردى. باربىت سازلىق ئىكەن. ئۇ باربىتنى ئۆزىنىڭ ياخشى كۆرىدىغان قوشۇغ پەدىسىگە بىر پەدە چالغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا تەڭكەش قىلىپ قوشۇغنى باشلىۋەتتى:

راست دېگەندەك ئەمدى ساڭا كەلدى نۆۋەت،
كەتتى سېنى زار قاخشاتقان ئاشۇ كۈلپەت،
تاۋار كېيدىڭ، شىرمان يېدىڭ، ئىچتىڭ شەربەت،
قېنى ئەمدى شوخ پەدىگە سايرا، باربىت.

ئۇلۇغ يولدىن ئامان كەلدى بۇغرا ئاتاڭ،
ئەلگە زور قۇت بېرىپ كەلدى بۇغرا ئاتاڭ،
يۇرتقا كۈۋرۈك سېلىپ كەلدى بۇغرا ئاتاڭ،
ئاتاپ ئاڭا ناخشاڭنى ئېيت يايرا، باربىت.

مىسكىن ئىدىڭ، ئەركىن بولدۇڭ كەلدى بەختىڭ،
ساقايدىغۇ يارا قەلبىڭ، يۈرەك لەختىڭ،
ئوبدان ئاسرا، مەزمۇت بولغاي تاج ـ تەختىڭ،
هوشيار بولۇپ خەنجىرىڭنى قايرا، باربىت.

www.uyghurkitap.com

. . . . . .

باربت سايرىماقتا، قوشۇغ ياڭرىماقتا. ئانا كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىپ، بۇقۇلداپ قوشۇغ ئېيتاتتى. بارماقلىرى گويا بەسلەشكەندەك بوم-زىل باربت تارلىرىنى چېكەتتى. ئانا قانىلىق ئۈتمۇشىنى ئەسلەيتتى. دۈنيانى تىترىتىۋەتكەن ئۇلۇغ ئۇتۇقلارنى كۆيلەيتتى. بۇغراخاننى مەدھىيىلەيتتى. ئۇنى ۋە يارانلارنى هوشيار بولۇشقا، ئەلەمنى چىڭ تۇتۇشقا، قەلەمنى تاشلىماسلىققا ئۈندەيتتى:

بۇ دۇنيادا ياخشىمۇ بار، يامانمۇ بار،
ۋە يەنە بار يامان نىيەت قورسىقى تار،
ئەلنى سۆيگەن ئەل ئوغلىغا ئەل بولۇر يار،
ئاق كۆڭۈلنى مۇغەمبەردىن ئايرا، باربت.

ئەرزىمىگەن قوشۇغۇڭغا قىلما مىننەت،
مەندۇرمەن دەپ ساق بېشىڭغا سالما ئىللەت،
ئوبدان باقساڭ جاھاندا جەق ئاچچىق ئىبرەت،
كۆرەڭلىمەي ئوڭ-سولۇڭغا قايلا، باربت.

. . . . . .

ئانىنىڭ ئېسىل قوشۇغىدىن تەسىرلەنگەن كىشىلەر چوڭقۇر هايا-جانلىق كەيپىياتقا چۆكۈپ پەيز سۈرەتتى. بۇلبۇللار تىلىدەك سايرىغان باربت ئاۋازى ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى روهلاندۇرۇپ پەلەككە كۆتۈرەتتى...

ئانا قوشۇغىنى ئاياغلاشتۇرغاندا، كۆپچىلىك شېرىن ئۇيقۇدىن ئويغانغاندەك ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ كۆكسىنى كۆتۈرۈشتى.

— باربكا للا ئانا، — دېدى ئىلىك ئۇستاز، — ئۇلۇغ ئادەمسىز.

بىر ئوبدان باربىتچى ـ قوشۇغچىلا ئەمەس، دانا ئۇستازسىز.

ــ ھەشقاللا ئانا، ــ دېدى بۇغراخانمۇ، ــ سىز راستتىنلا ئۇلۇغ ئۇستاز، سىزنىڭ باربىتىڭىز ئەل دەردى بىلەن تاۋلانغان، ئۇ ئەل تىلىكىنى سايرايدۇ، بىزنىڭ كۆزىمىزنى ئاچىدۇ، ئۇ بىزگە ھەم باشلامچى، ھەم قامچا...

ئانا ئورنىدىن تۇرۇپ ئاۋۋال بۇغراخانغا، كېيىن ئىلىك ئۇستازغا تازىم قىلدى.

ــ ئىلتىپاتلىرىغا ھەشقاللا، ئەگەردە مېنىڭ باربىتىم ئەل تىلىكىنى قوشۇپ سايرىيالسا، ماڭا بۇنىڭدىن چوڭ قۇت بولمايدۇ...

گۈللەيلىنىڭ شەربىتى بىلەن خىزمەتچىسى قىزلار لېگەنلەردە تاماق كەلتۈرۈشتى. خانىش ئايدىڭ كۆپچىلىكنى تاماققا تەكلىپ قىلدى...

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

توققۇزىنچى قىسىم

بىنانىڭ ئۇلىنى پىششىقلاپ سېلىش،
ئۇرۇق قېرىنداشلارنى ياخشى كۆرۈش،
كەمتەر بولۇپ ئەرمانلارغا ئالدىرىماسلىق،
چوڭ ئۇمىدكە تەمكىنلىك بىلەن ئىگىلىش.

بىرىنچى باب

خان ئوغۇل ئىز باستى

سۇتۇق بۇغراخان ئۇلۇغ سەپەردىن قايتقىلى ئىككى يىل بولدى. يىلان يىلى، ئات يىلى ئۆتتۇپ قوي يىلى كەلدى.

ئەسلىدە ئۇ بىرەر مەزگىل دەم ئېلىشنى ئويلىغانىدى. تەتۇرىچە، ئىش تېخىمۇ قاتتىلاق بولدى. ئۇ ئۆزىدە بارغانچە ھارغىنلىق، ماغدۇرسىزلىق سېزىشكە باشلىدى. گايىدا يۇرىكى سىقىلىدىغان، بېشى قايىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ سالامەتلىكىدىكى بۇ ئۆزگىرىش باشقىلارنى ئەندىشىگە سېلىپ قويدى، بولۇپمۇ، خانىش ئايدىڭ ئۇنىڭ ساقسىزلىقىنى، ئۇيقۇسى قېچىپ، ئىشتىھاسى تۆۋەنلەپ قالغانلىقىنى كۆرگەندە، قاتتىق ئەندىشە قىلىدىغان بولۇپ قالدى. "ئاز ئىش قىلىپ كۆپرەك ئارام ئالسىلا بولغۇدەك" دەيتتى ئۇ سۇتۇققا.

ئىلىك ئۇستاز سۇتۇق بۇغراخاننىڭ سالامەتلىكىگە چوڭ كۆڭۈل بۆلەتتى. "ئالدىمىزدا قىيىن ئىشلار جىق، سالامەتلىك كېرەك" دەيتتى ئۇ بۇغراخاننى جىقراق دەم ئېلىشقا ئۈندەپ. ئوردۇ تېۋىپلىرى كۆرۈپ گايىلىرى "زىققا كېسەل" دېسە، گايىلىرى "قۇرۇق ئىسسىق چىماپ كەتكەن" دېدى. بىرداڭلىق تېۋىپ بىرنەچچە قېتىم كۆرۈپ ئاندىن يۈرەكسىنىڭ سوقۇشى بېجىرىم ئەمەس، قان قويۇلۇپراق قالغان، ھارغىنلىق چوڭ. ياخشى دەم ئالمىسا بولمايدۇ،

www.uyghurkitap.com

دېدى. تېۋىپ ئۆزىنىڭ بۇ قارىشىنى بۇغراخانغا ئېيتىشىغىچە، روھى يۇك كۆپەيسە، ئاغرىقى كۈچىيىپ قالىدىغانلىقىنى ئاگاھلاندۇردى.

سۈتۈق بۇغراخان ئاۋۇاللىرى پەرۋا قىلمىدى. كېيىنكى كۈنلەردە، دېمى سەقلىپ بىئارام بولغان چاغلاردا ئويلايدىغان بولۇپ قالدى: "ئەجەب ئىش، قېرىلىق يەتتىمكىن؟ يۈرەك ئالدىرىتىپ قويۇۋاتىدۇ. بېشىڭدا مۇنچىۋالا ئىش تۇرسا قانداقمۇ دەم ئالىسەن؟!... سالامەتلىكىنى دېسەڭ ئىشتىن قول ئۈزۈش كېرەك. ئىشتىن تامام قول ئۈزۈشكە بولمايدۇ...بايتاشنى ئىش بېشىغا چىقىرىپ قويۇپ، ئۇنىڭغا ياردەم قىلىپ جەقىراق دەم ئالىڭچۇ!... ھە، مۇشۇنداق قىلغان تۈزۈك بولارمىكىن. ئۈزاقراق ئۆمۈر سۈرگىلى بولار، بەلكى..."

سۈتۈق بۇغراخان بۇ ئويىنى ئايدىڭغا ئېيتقانسىرى، ئۇ "ئويلىشىقا بولىدۇ. دوستلار بىلەن مەسلىھەتلىشىش كېرەك" دېدى. شۇ كۈنلەردە ئالىپ ئارسلان سەمەرقەنتتىن قايتىپ كەلدى. ئۇ ئىشلارنى سەرەمجانلاشتۇرۇپ، خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن بۇغراخانغا رازىلىقى بىلەن قايتقانىدى. بۇغراخان ئۆزىنىڭ ئويىنى دوستىغا ئېيتقاندا، ئارسلان "ياخشى ئويلاپسىز، ئەل ئۈچۈن ئۈزۈنراق ئۆمۈر كۆرگەن ياخشى" دېدى

سۈتۈق بۇغراخان دەم ئېلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە كەچلىكى دوستلار جەم بولۇپ قالدى. ئاۋۋال ئارسلان يۈلتۈز بىلەن كېلىپ نېرى-بېرى پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىدى، ئىلىك ئۇستاز ئىپارگۈل بىلەن كىرىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئايدىڭ قوشۇلۇپ ئۈچ جۈپ قەدىردان دوستلار دەرقەمتە بولۇشتى. ئالدىراشلىقتا ئاز بولىدىغان بۇنداق ئولتۇرۇشلاردا دوستلار ئېچىلىپ يېيىلىپ سۆزلە-

شىشەتتى، ياشلىق كۈنلىرىنى ئەسلىشىشەتتى، ئووۋ تاماشىلاردىن سۆزلىشىشەتتى. بەسىپ ئۆتكەن ھەم قىيىن، ھەم ئوڭۇشلۇق چېلىشىش يوللىرى، ئاچچىق-تاتلىق ساۋاقلار توغرىسىدا پاراڭلىشىشاتتى. ئەل ئەھۋالى ئۈستىدە، ئېغىر يۈكلەر، تايىغاق يوللاردىن، جۈدۈنلۈق داۋانلاردىن قانداق ئۆتۈش توغرىسىدا مۇڭدىشىشاتتى. قەدىناس دوستلارنىڭ بۇنداق ئولتۇرۇشلىرىدا چاقچاقلار، بەيىت ئېيتىشىشلار، غەزەل-قوشۇغلار ــ ھەممىسى بولاتتى. ئاخىرى گەپ يەنە ئەل ئەھۋالى، دۆلەت ئىشلىرىغا كۆچۈپ، مۇزاكىرە، تالاشلار بىلەن، گايىدا ئوبدان يەكۈنلەر بىلەن ئاياغلىشاتتى.

ــ ھا، مانا قارىسلا، ئۈستىدىن چۈشۈپتىمىز-دە، ــ دېدى ئىپارگۈل ئىلىك ئۈستاز بىلەن پەلەمپەيدىن پېشايۋانغا چىقىۋېتىپ، ــ ھە، سالام، سالام، ــ ئۇ ئارسلان، يۈلتۇز، ئايدىڭلار بىلەن سەممىي ئامانلاشتى، ــ ياق بولمايدۇ، قوزغالماڭ سۈلتان، ــ دېدى ئۇ تېز بېرىپ ۋە ئورنىدىن قوزغىلىۋاتقان بۇغراخانىڭ قوللىرىدىن تۇتۇپ تۇرغۇزمىدى.

ــ "سۈلتان"، سەمەرقەنتتىن چاپلىشىپ كەلگەن يەنە شۇ ئالپىتە سۆز. "دوستۇم" دېگەن ئىناق سۆزلەر تۇگەپ كېتەرمۇ؟ ــ بۇغراخان كۈلۈمسىرەپ ئىلكىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. باشقىلارمۇ كۆرپىگە ئولتۇرۇشتى. باغدىن ئەتىر گۈللەرنىڭ يېقىملىق ھىدى پۇراپ تۇراتتى.

ــ ياق، يوقسۇ، ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ. "دوستۇم" دېگەن بۇ سۆز بىزنىڭ دىل-رىشتىلىرىمىزنىڭ ئۆگۈنى. بىزدىن ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ، خانىش؟ ــ ئىلىك ئۈستاز كۈلۈپ ئايدىڭغا قارىدى.

www.uyghurkitap.com

ـ بىلمەيمەن، ـ دېدى ئايدىك بېشىنى سىلايان بۇراپ، ـ خالىمىش بولغاندىن كېيىن "دوست، يار" دېگەن گەپلەرنى بىلمەيدۇ، ـ ئۇ كۆلكىسىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن قولى بىلەن ئاغزىنى ياپتى.

ـ ۋاي خۇدايىمەي، تۇزىتىمەن دەپ بۇزۇپ ئالدىمۇ نېمە؟ ھە، شۇنداق، ئايدىك، بىراق ئاي تەتۇر قارىۋالسا، ئۇنىڭ شولىسى بۇرىلىپ كېتىدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ يۇلتۇز؟ ئاينىڭ سىرىنى يۇلتۇز ئوبدان بىلىدۇ ـ دە!

ـ بىلمەيچۇ؟ يۇلتۇز ئاي بىلەن ھەم نۇرداش ھەم سىرداش، ئاينىڭ كۆڭلى ئاغرىسا، يۇلتۇزنىڭمۇ كۆڭلىگە كېلىدۇ.

ھەمەيلەن كۈلۈشتى. ئايدىڭ تۇزلىنىپ كۈلۈپ ئىلكىگە قارىدى.

ـ توغرا گەپلەر. دوستلۇق رىشتىسىز مەھكەم بىزنىڭ. بىر زاماندا، ياش چېغىمىزدا، ئوۋغا چىققانىدا ئېيتقان بىر بېيىتلىرى بار ئىدىغۇ؟ ـ دېدى ئارسلان بىرنېمىنى ئويلىغاندەك يۇلتۇزغا قاراپ، ـ قانداق ئىدى؟

يۇلتۇز قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئازراق ئويلىغاندىن كېيىن، قوشۇغنى يادقا ئوقۇدى:

بىر سۆزۈم ئەيتايىن، ئىشتىكسىل يارۇ،
سۆيۈكلى دوستۇڭا ئاسقىل تۇمارۇ.
بېزەكلى يۈزىگە، باقما سۆزىگە،
ئارىخ دىل دوستىنى تاپ، چىقار خۇمارۇ.

ـ شۇنداق، بىز سۆيۈكلى، ئارىخ دىل دوستلار بىز، ـ دېدى ئايدىك، ـ بۇنىڭدىن ئوتتۇز ئالتە يىل ئىلگىرى ئوۋ ئۈستىدە ئۇلانغان ئاشۇ دوستلۇق رىشتىسى بىزنى بىر ـ بىرىمىزگە شۇنداق

مەھكەم باغلىغانىكى، بۇزۇشكە قەست قىلغان قارا قوللارمۇ ئۇنى ئۇزەلمىدى، ھەم ئۇزەلمەيدۇ. بۇ رىشتىنى شۇ ۋاقىتتا ئىلىك ئۇستاز ئاشۇ چوڭقۇر مەنىلىك بېيىتلىرى بىلەن باغلىغان.

دوستلار خانىش ئايدىڭنىك سۆزلىرىگە قوشۇلۇپ باش لىڭشىتتى. شۇ تاپتا چاپقۇنىلۇق ئۇزاق يىللارنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن قەدىر-دانلىق، قەدىناسلىق سۆيۈنچىلىرى ئۇلارنىڭ ئارىغ دىللىرىدا دولقۇنلىناتتى.

ئىلىك ئۇستاز كۆزلىرىنى قىسىپ يىراقتا قاراپ تۇرغىنىچە مۇنۇ قوشۇغنى ئوقۇدى:

يەر-جاھاننى تىترەتىتى بۇغرا ئارسلان،
كەلگ ئاڭۇلغا نۇر چاچتى قوشماق قىز-جۇۋان.
ئاسمانۇزىمىننى ئۇلىغان رىشتە،
جان دوستلارنىڭ تۇماری بولدى ھەر زامان.

بۇغراخانمۇ چوڭقۇر تەسىرلىنىپ مۇنۇ قوشۇغنى ئوقۇدى:

ئارىغ دىللار يورۇدى نۇرلۇق بىلىگىدىن،
سۆيۈنچىلەر ئۇرغۇدى قاندىن-يىلىكتىن.
بۇغرا بىلەن ئارسلان بولماستى غالىب،
ئايرىلسا گەر ئاداشى، ئۇستاز ئىلىكتىن.

ــ ۋاي، ئۇستازىم كېلىپ قاپىتىغۇ، ئەجەب ياخشى، ــ دېدى گۈللەيلى ئۆيدىن چىقىپ، ــ سالام، سالام ئۇستاز. ھە، بايا تىن دىمىقىمنى بىرنېمە غىدىقلاپ قويمىدى. بايازە، ئىپارگۈلنىڭ ھىدىكەن-دە!

ئۇ ئىپارگۈلگە قاراپ كۈلدى.

ــ ھىدلەر تۇگۈل، گۈلمۇ توزۇپ بولدى، ھامماچا، ــ دېدى

ئىپارگۈل كۈلۈپ.

ــ ئۇنداق دېمەك سىگلىم. ياخشى گۈل زادى تۇرۇمايدۇ، ھىدى تۇگىمەيدۇ. ئۇنىڭ يىلتىزى مەزمۇت بولسا بولغىنى، قارىماي چېچىگىزغا ئاق كىرگەن بولسىمۇ يەنە گۈلدەك تۇرىسىز. مانا مانا قاراڭ، قېرى دېسە تازا قېرىدىم. بىراق "لەيلى"گە گۈلنى قوشمىسا ئاچچىقىم كېلىدۇ.

ــ توغرا، گۈلنى لەيلىدىن ئايرىغىلى بولمايدۇ، ــ دېدى ئىلىك ئۇستاز، ــ لەيلىنىڭ ئۆزىمۇ بىر خىل گۈل ئەمەسمۇ؟

ــ ھە، توغرا، گۈل بولسا ئۆز، ھىد چاچىدىغان گۈل بولغىنى ياخشى. يانتاقمۇ گۈل ئاچىدۇ، شۇمبۇينىڭمۇ گۈلى بار ئەمەسمۇ؟ يانتاقنىڭ تىكىنى بولسىمۇ، گۈلى چىرايلىق، ئۇنى يەنە تۆگە يەيدۇ. شۇمبۇيا قوغۇننى بۇزىدۇ. ئۇنداق گۈللەرنى سېستىپ قىغ قىلىۋېتىش كېرەك...

ــ ھە، بىزنىڭ گۈللەيلى سايراپتۇ-دە، ــ دېدى ئالىپ سۇباشى، توغرۇلبەگلەر پېشايۋانغا يېقىنلىشىپ، ــ باشقىلارغىمۇ ئازراق گەپ قالسۇنمىكىن، ــ ئۇ كېلىپ خان، خانىشلار بىلەن ۋە باشقىلار بىلەن ئامانلىشىپ ئولتۇردى.

ــ ئۆيدىغۇ بىزگە گەپ تەگمەيدۇ، بۇ يەردىمۇ گەپ قىلغىلى بولمامدىكەن؟ مەن سىلىنىڭ چېرىكلىرى ئەمەس سۇباشى...

ھەممەيلەن كۈلۈشتى، گۈللەيلىمۇ قوشۇلۇپ كۈلدى.

ــ ھامماچام بوش كەلمەيدۇ، ئۇنى خام چاغلىمائلار. توغرۇلبەگكە تەڭ كېلەلمىسە، بىر ئوردۇنى باشقۇراتتىمۇ؟ ــ سۆتۇق بۇغراخان گۈللەيلىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

ــ ئۇ ياش چاغلاردىكى ئىش، بالام. ئەمدى ئوردۇ ئىشىنى

قۇنـدۇزغا ئوتـكۈزۈپ بەردىـم. ۋاي، سلىـنىڭ پاراڭـلىرىڭـلارنى بۆلۈۋەتتىمۇ دەيـمەن، كىرىـپ كېتەي، ــ ئۇ تۇرۇپ ئىشـك ياققا ماڭدى ۋە توغرۇلغا قاراپ، ــ ئۆزلىرى چاغـلاپ گەپ قىلسلا جۇمۇ، ئۆيدە يوغان گەپ قىلـغان بىلەن، بۇ يەردە قىلالمايـلا. پاشا بالام بار.

ــ ۋاي توۋا قىلدىم. مىڭ توۋا، ــ دېـدى توغرۇلـبەگ قولىنى چېكىـسىگىچە كۆتۈرۈپ قويۇپ.

ئولتۇرغانلار يەنە كۈلۈشتى. گۈللەيلـمۇ كۈلگىنـىچە ئىچـكىرى كىرىپ كەتتى.

ــ توغرۇل ئاكامۇ ئوبدان كەلدى، ــ سۆز باشلىدى بۇغراخان، ــ ھېلىقى ئىشنى مەسلىھەتلىشىپ پۈتۈشۈۋالـساق دەيمەن، ئىشقا بايىتاشنى جىقراق مەسئۇل قىلىپ، مەن جىقراق ئارام ئالمىسام بولمىغۇدەك.

ــ ئىككىمىز بۇ ئىشنى جىق ئويلاشتۇق، بۇ كىشى غەيـرىتىـدىن يانمايدۇ، بىراق تەن سالامەتلىكى راستىنلا بوشاپ قالـدى. مېنىڭ ئويلايدىغىنىم بايـتاش ئىشـنىڭ ھۆددىـسىدىن چىقىپ كېتەلەرمۇ؟ ــ ئايدىڭ دوستلارغا بىر قارىۋېلىپ داۋام قىلـدى، ــ يارانلار بارغۇ؟، يالغۇز ئۇنىڭ قولىدىن ئىش كەلـمەيـدۇ. شۇنـداق بولسـمۇ، يەنە ئابروي دېگەن گەپمۇ بار.

ــ مەنمۇ بۇ ئىشنى جىق ئويلىدىم، ــ دېدى ئىلىك ئويچان، ــ ئەل ئۈچۈن خانـىڭ سالامەتـلىكى مۇھىـم، خان ئوغۇل بايـتاش ئوردۇ ئىشىغا مەسئۇل بولسا بولىدۇ. بىراق سۆتۈق بۇغراخان ئەلنىڭ چوڭ ئىشـلىرىنى باشقۇرمسا بولمايدۇ. خان ئوغۇل بىكەچ بايـتاش تېكىن يۈكـىنىڭ جىقـىنى كۆتۈرسۇن. خان جىقـراق دەم ئېلىـپ، ئەلنىڭ، دۆلەتـىنىڭ چوڭ ئىشلىرىـدا يېـتەكچىلىـك قىلـىپ بەرسە،

ئىشمىز تېخىمۇ ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا مەن، خان ئوغۇل بىكەچ بايتاش تېكىن خانلىققا ئولتۇرغىنى تۇزۇك دەيمەن.

ــ ئۇستازنىڭ سۆزى ئورۇنلۇق ــ دېدى ئالىپ ئارسلان قوشۇمچە قىلىپ، ــ ئابروي دېسەك، بىكەچ بايتاش تېكىننىڭ ئابرويى بار. ئۇ خان ئوغۇل ــ دە! چوڭ ئابرويلۇق خانىمىز يەنە ئالىپ يېتەكچى بولغاندىن كېيىن گەپ يوق.

ــ بىكەچ بايتاش تېكىننىڭ چېرىكلەر، چېرىكباشچىلىرى ئارىسىدا ئابرويى يۇقىرى، ــ توغرۇل قوشۇمچە قىلدى، ــ ئۇ چېرىك ماھارىتىنى ئوبدان ئۆگىنىپلا قالماي، چېرىكلەر، چېرىكباشچىلىرى بىلەنمۇ يېقىن دوست بولۇشۇپ كەتتى.

ــ ياخشى پىكىرلەر، ــ دەپ قوشۇلدى يۇلتۇز، ــ بىكەچ ئىدراكلىق، چەبدەس ئادەم بولۇپ يېتىشتى. يەنە يارەمچىسى بىكەچ تونغانمۇ بار. چوڭ ئىشلاردا خان يۆلەكتە بولىمىدۇ؟ خانىنىڭ ئۆزاق ئۆمۈر كۆرۈپ، ئەلگە جىقراق تۆھپە قوشۇشى ئۈچۈن بالىلارغا كۆپرەك يۈك ئارتقان ياخشى.

دوستلار بۇ ئىش ئۈستىدە ئۇزاق پاراڭلاشتى. ئاخىرى بىر ئېغىزدىن "خان ئوغۇل بىكەچ بايتاش تېكىننىڭ ئوردۇ ئىشىغا مەسئۇل قىلىش، تونغانغا خان جەمەتىنىڭ ئەنئەنىۋى ئۇنۇقان تۇزۇمى بويىچە ئۆستۇرۇپ ئىلىك ئۇنۋانى بېرىش[1]، سۈتۈق بۇغراخان ۋاقىت چىقىرىپ دەم ئالغاچ ئەلنىڭ چوڭ ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش" دېگەن قارارغا كېلىشتى...

سۈتۈق بۇغراخاننىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن بىكەچ بايتاش تېكىن

---

① تونغان ئىلىكىنىڭ ئىسلامى ئىسمى سۇلايمان ئىبنى ئابدۇل كېرىم.

بۇغراخان ئۇنۇڭانى بىلەن خانلىقتا باش بولدى ۋە تۇنجى ئوردۇ كېڭەشمىسىنىڭ مەجلىسىنى ئاچتى. ئالدىنقى كېڭەشمىدە بۇغراخان ئۆز پىكرىنى ئېيتقان.

خان ئوغۇل بايىتاش بۇغراخانىنىڭ باشقۇرۇشىدا بۇگۈن ئوردۇ كېڭەشمىسى ئېچىلدى. بايىتاش بۇغراخاندا ئازراق ھاياجانلىنىشتەك كەيپىيات بار ئىدى. ئۇ بىرىنچى قېتىم كېڭەشمە مەجلىسىنى باشقۇرۇۋاتىدۇ، ئەمەسمۇ. بىكەچ بايىتاش تېكىن دادىسى ۋە "ئۇچلۇك ئۇيغۇرۇش ھالقىسى"نىڭ پىكرى بويىچە ئۆزىنىڭ ئىسلامى ئېتى بولغان مۇسا ئىبنى ئابدۇل كېرىم بۇغرا قاراخان① نامىدا چاقىرغان بۇ كېڭەشمىگە روھىي جەھەتتىن خېلى تەييارلىق قىلىدى. ئۇ تەخت سارايىغا كىرگەندە، ئولچى-ئەربابلار زور ئېھتىرام بىلدۈرۈشتى. مۇسا بۇغراخان ئۆزىمۇ سەزمىگەن مەغرۇرلۇق بىلەن ئىككى قاتار تۇرغان ئوردۇ ئەربابلىرى ئارىسىدىن ئۆتۈپ تۆرگە چىقىپ ئولتۇردى. كېيىن، ئۇنىڭ يۇرىكى دۈپۈلدەپ بىرپەس جىم ئولتۇرۇپ قالدى. ئاندىن تۆۋەندىكىلەرگە قاراپ چىقتى. ئۇنىڭ كۆزى ئىلىك ئۇستازىنىڭ كۆزى بىلەن ئۇچراشتى. مەنىلىك چوڭقۇر بۇلاق كۆز ئۇنىڭغا ئاشۇ بىرنەچچە تىنىق ئىچىدە ئۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلدۈرەتتى. ئۇ گويا "ئىشەلچىلىك بول، يۈرەكلىك بول، ئەلنى ئۇنۇتۇما، كەمتەر بول..." دەپ مەدەت بېرەتتى. خان "خاتىرجەم بولسىلا ئۇستازىم" دېدى كۆڭلىدە ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ مەجلىسنى ئاچتى.

---

① مۇسا ئىبنى ئابدۇل كېرىم دادىسى سۇتۇقىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئاندىن ئۆزىنى ئارسلان قاراخان دەپ ئاتىغان.

www.uyghurkitap.com

ـــ بۇگۈنكى كېچەشمىسىز يەنە ئىلگىرىكى كېچەشمىلىرىڭ داۋامى، ـــ دېدى ئۇ خانىملارغا خاس مەغرۇر ئاھاڭدا. بىراق، ئۇنىڭ بېشىدىن "دادام بۇنداق سۆزلىمەيتتىغۇ" دېگەن خىيال ئۆتۈپ كەتتى. ئاندىن ئۇ سۆزىنى سەل مۇلايىملاشتۇرۇپ داۋام قىلدى، ـــ دادامنىڭ پىكرى بويىچە بۇگۈنكى مەجلىستە ئۇچ ئىش ئۇستىدە كېچەشمەكچىمىز. بىرى، دۆلىتىمىزنىڭ ئۇرانى. بىرى قۇرۇلتاي چاقىرىش. يەنە بىرى، ئوردۇ ئەمەلدارلىرى ئىچىدە بەزى ئالماش-تۇرۇشلار قىلىش.

مۇسا بۇغرا قاراخان يۇقىرىدىكى ئۈچ مەسىلە توغرىسىدا چۈشەندۈرۈپ سۆزلىدى. دۆلەت ئۇرانى ـــ يەنە ئىلگىرىكى بىرلىك، بىلىك، پاراۋانلىق، قوغدىنىش ئىكەنلىكىنى، بۇنىڭ ئىچىدە بىرلىك بىلەن بىلىگنى ئالاھىدە چىڭ تۇتۇش لازىملىقىنى سۆزلىدى ۋە بۇ توغرىدا ئالاھىدە توختالدى.

ـــ دادام: "بىلىگسىز ئەل قۇت تاپالمايدۇ" دېدى. ئىلىك ئۇستاز "دۆلەتنىڭ ئۇلۇغلۇقى بىرلىكىدە" دېدى. بىك توغرا، بىز بۇ سۆزلەرگە ئەمەل قىلمىسىمىز كېرەك ـــ دېدى ئۇ ئاندىن، بىلىگ ئاقارتىش ئىشلىرىنى يېڭى بالداقتا كۆتۈرۈش، بىرلىكنى ئۇلغايتىش ئۈچۈن چېلىشىش، ئەل بىرلىكىنى بۇزىدىغان، بىلىگ ئىشلىرىغا قارشى تۇرىدىغان ھەرقانداق قىلمىشلارغا دەككە بېرىش توغرىسىدا سۆزلىدى.

كېچەشمىدە تالاش بولمىدى. ئولچى-ئەربابلار مۇسا بۇغرا قاراخاننىڭ سۆزىگە قوشۇلدى. قۇرۇلتاي بۇ يىل يازدا ئېچىلماقچى بولدى. خىزمەتكە، يېڭى ئىشقا يېڭى ئادەملەرنى تەيىنلەش ماقۇللاندى...

ئىككىنچى باب

ئۇل سالغۇچىلار سۆھبىتى

سۈتۈق بۇغراخان مۇسا بۇغرا قاراخانىنى ئالدىغا چىقىرىپ قويغاندىن كېيىن، يۇكى يەڭگىسىپ قالغاندەك قىلدى. پۈت-قوللىرىنى سوزۇپ ياتىۋىغان، جىقىراق ئارام ئالىدىغان بولدى. ئۇ بوش ۋاقىتلىرىنى نەۋرە-چەۋرىلەر بىلەن ئويناش، باربىتچى ئانىنىڭ ۋە باشقا ئۇستاز سازچىلارنىڭ سازلىرىنى، داڭلىق قوشۇغچىلارنىڭ قوشۇغلىرىنى ئاڭلاش بىلەن ئۆتكۈزەتتى. دەريا بويلىرىدا، كۆكۈلەمەيدانلاردا، باغلاردا سەيلە قىلاتتى. بىر قېتىم ئايدىڭ بىلەن ئاتۇشقا بېرىپ ئەتىيازنىڭ ياخشى ھىدلىق قوينىدا سایاھەت قىلىپ كەلدى. بۇ يىل يازدا يايلاققا چىقىپ دەم ئېلىپ كەلمەكچى. چۈنكى، قوزا، قېمىز، تاغ سەيلىسىنى سېغىنىپ قالدى. يايلاققا چىققاندا، ئادەتتى قوزغىلىپ قالسا، يۇقىرى چىقىپ ئۇۋ قىلىشمۇ مۇمكىن. يېقىندىن بۇيان ئۇيقۇسى جايىدا بولۇپ قالايمىقان چۈشىنى ئاز كۆرىدىغان بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ئۇۋ چۈشلىرى كۆپەيىپ، ئۇنى سېغىندۇرىدىغان بولۇپ قالدى. ئاھ، بۇغا، ئېيىق، ئارقار... ئۇۋلاش نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك!

ئايدىڭ خانىنىڭ دەم ئېلىشىغا لايىق ھەممە شارائىتلارنى تەييارلاپ بېرەتتى. ئىش بىلەن كەلگەنلەرنى چەكلەيتتى. ھال سوراپ كەلگەنلەرگە ئىش توغرىسىدا سۆز ئاچماسلىقنى تاپىلايتتى. لېكىن،

ئۇلار ئىختىيارسىزلا ئىش ئۈستىدە سۆزلىشىپ كېتەتتى. يارانلار كەلگەندە ئەل ئىشى توغرىسىدا گەپ قىلماسلىق قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن! بۇگۈن كەچقۇرۇن ئىسلىك ئۈستاز كەلگەندە سۈتۈق بۇغراخان بىلەن خانىش ئايدىڭ بىر يىل كۆرۈشمىگەندەك سېغىنىش بىلەن قارشى ئالدى.

ــ كېلىڭ دوستۇم، ــ دېدى بۇغراخان سەمىمىي كۈلۈمسىرەپ، ــ كېلىپ تۇرۇڭ، سېغىنىپ قالدىكەن كىشى.

ــ ھە، ھېنىڭ ھەر كۈنى كەلگىم بار. بىرنەچچە كۈندىن بۇيان ئالدىراش بولۇپ قېلىپ كېلەلمىدىم. قانداق، ياخشى ئارام ئېلىپ قاللىمۇ؟

ــ رەھمەت، ياخشى. بىراق، تەن ئارام ئالغان بىلەن باش دەم ئالمايدىكەن.

ــ ياق، بۇ بولماپتۇ. مۇھىمى باشنى دەم ئالدۇرۇش كېرەك ئىدى. بۇگۈن ھەرگىز ئىش ئۈستىدە سوزلەشمەيمىز. شۇنداق ئەمەسمۇ خانىش؟

ــ شۇنداق، شۇنداق. ھەممىسى كېلىپلا شۇنداق دەيدۇ، نەدىكىنى؟ ئادەملەرنىڭ ئاغزىنى تۇڭاقلاپ قويغىلى بولمايدىكەن. چوڭ ئىشلار بولسىغۇ ئىلاجىڭ يوق.

ــ بۇگۈن چوڭراقنىمۇ سۆزلەشمەيمىز، بولامدۇ؟

ــ ھايا تىلىڭنىڭ ھەممە ئىشى چوڭ ئىش، ــ دېدى سۈتۈق، ــ لېمە ئۇچۇن، كىم ئۇچۇن ياشايسەن؟ ئەل ساڭا تەلمۇرۇپ تۇرسا، ئۇنىڭ ئۇچۇن قايغۇرۇشۇڭ كېرەك ئەمەسمۇ؟ بۇلار چوڭ ئىش ئەمەسمۇ! كىچىك ئىشلار كۆپەكلىك، بالىلىق ۋاقىتلاردا تۇگەپ بولغان. شۇ ۋاقىتلاردىمۇ كىچىك ئىشلاردىن چوڭ ئىش تۇغۇلاتتى. ھېلىقى

بالىلىق ۋاقىتلىرىمىزدا ئوقۇلىدا ساۋۇق بىلەن ئۇرۇشقانلىرىمىزنى دەڭ. شۇ كۈنكى ئېيتقان قوشۇغلار يادىڭىزدا باردۇ، دوستۇم؟

— بولمايچۇ؟ گۈدەكلىك ئۇمىتۇلۇشلىرىمىز كېينىكى چوڭ ئىشلارنىڭ تۈرەلمىسى ئىكەن، بايام سىزنىڭ بالادىنمۇ قورقمايدىغان باتۇرلۇقىڭىز بىزگە مەدەت بېرەتتى.

— راستتىنلا قورقمايدىكەنمىز، — دېدى ئايدىڭ، — ھېلىقى ئووغا چىققانلىدا، چەتتىن كەلگەن ياغى بىلەن ئۇرۇشۇپ كەتكىنىمىزنى دېمەمدىغان! كېيىن ئويلىسام قورققۇم كېلىدۇ. سۈتۈڭنىڭ باتۇرلۇقى بولمىسا بىز ئۇ ئوتقا كىرەلمەيتتۇق. بىراق دوستلار بولمىسا بىر كىشىنىڭ بارلىقى بىر كىشىلىك بولىدۇ-دە!

— توغراگەپ، — دېدى سۈتۈق كۈلۈپ، — يالغۇز قارىغاي قانچە ئېگىز ئۆسسىمۇ ئورمان بولالمايدۇ. راست گەپ قىلىدىڭىز ئىلىك. گۈدەكلىكسىز ئادەم بولغىنىمىزنىڭ تۈرەلمىسى ئىكەن. بۇ تۈرەلمە "ئادەم" كەلگۈسىدىن چوڭ ئۇمىتىدلەر كۈتۈپ قالغانىدى. بىز ئۇلارغا جاۋاب بېرىشىمىز كېرەك.

مۇسا بۇغرا قاراخان كىرىپ دادىسى بىلەن ئانىسغا سالام بېرىپ ئولتۇردى. ئىلىك قوپۇپ ھۇرمەت بىلدۈردى.

— توغرا گەپ. ئادەم گۈدەكلىكىنىڭ ئۇمىدىگە جاۋاب قايتۇرۇشى كېرەك، — سۆزىنى داۋام قىلدى ئىلىك، — ئەلنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرۇش كېرەك. ئۆز ۋىجدانىغىمۇ جاۋاب قايتۇرۇش كېرەك، توغرا، قانائەتلىنەرلىك جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچۈن ھەقىقىي ئادەم، مەنىلىك ئادەم بولۇشى كېرەك. ئادەمنىڭ مەنىسى — ئۇنىڭ بارلىقىنى ئەلگە بېغىشلىغان ئىرادىسىدە. مەنىسىز ئادەم ئەلگە پايدىسىز بىر مەخلۇق، خالاس.

www.uyghurkitap.com

ـــ بىزنىڭ مەنسىمىز قانچىلىك بولغانـدۇ ئۇستاز؟ ـــ قىزنىڭ سوروندى ئايدىڭ.

ـــ بۇنى ئەلنىڭ تارازىسى ئۆلچەيدۇ. ئەمۋالدىن قارىغاندا مەنسىمىز ئانچە تۆۋەن ئەمەسكە ئوخشايدۇ. بىراق، ئەلنىڭ ئارزۇسىدىن قارىغاندا، مەنسىمىزگە ئازراق تۆز قوشۇشىمىز كېرەك ئوخشايدۇ، ـــ ئىلىك كۆلۈمسىرەپ دوستىغا قارىدى.

ـــ توغرا، ـــ دېدى سۈتۈق، ـــ بۇ تۆزنى يەنە ئەلدىن ئالىمىز. ئەل تۆزنى بىكارغا بەرمەيدۇ.

ـــ "ئىلىڭنىڭ تۆزىنى يېگەيسەن ھالال، تۆزچىنىڭ ئالدىدا بولمىغىن مالال" شۇنداقمىدى ئۇستاز؟ بۇ سىزنىڭ قوشۇغىڭىز ئەمەسمۇ؟ ـــ ئايدىڭ كۆلۈپ ئىلىككە قارىدى.

ـــ شۇنداق، ھەممىمىز ئەل ئالدىدا ھېساب بېرىشىمىز كېرەك. ھېساب بەرگەندە مالال بولۇپ قالماسلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك. مەن مالال بولۇپ قېلىشتىن ئەندىشە قىلمەن. قۇرۇق گەپنىم جىق، قىلغان ئىشىم بەك ئاز.

ـــ ئۇنداق ئەمەس دوستۇم. بولۇپمۇ سىزنىڭ بىلىگ ئاقارتىش ئىشلىرىدا، تەتۇر كۆچلەر بىلەن بولغان كۈرەشلەردە ئەلگە قوشقان تۆھپىڭىز ئۇنتۇلغۇسىز، مالال بولمايسىز.

ـــ ئاشۇرۇۋەتتىلە. ھە، راست، يەنە شۇ بىلىگ ئۇستىدە ئېيتماقچى ئىدىم، بىلىگ يۈرتىنىڭ نامىنى سىزنىڭ تەكلىپىڭىز بويىچە "ساجىيە مەدرىسىسى" دەپ ئۆزگەرتتۇق. بىلىگ يۈرتىمىز ئەمدى نامىغا لايىق ئۇلگە، بەلكى ئېلىمىزدىن ھالقىپ باشقا ئەللەرگە نۇر چېچىشى كېرەك. مۇشۇنداق بولغاندا، ئادەمگەرچىلىكسىزنىڭمۇ، ئۆمرىمىزنىڭمۇ مەنىسى ياخشىراق بولىدۇ. مەن بۇ ئىشقا يەنە

جىقراق كۆچ قوشساق دەيمەن.

ــ بەك ياخشى، ياخشى پىكىر ئۇستاز. سىز ئېيتىلغ، سۆزلەڭ، چېلىشىلغ. مەن بارلىق كۆچۈم بىلەن سىزنى قوللايمەن.

ــ تولا ئوبدان گەپ، ئۇستاز، ــ دېدى تەسىرلىنىپ ئولتۇرغان مۇسا بۇغراخان، ــ زامانىمىزدا ئەلنىڭ يۇقىرى بىلىگى ئۈچۈن بىز مەزمۇتراق ئىۇل سېلىشۇالساق، بىزنىڭ ئۆمرىمىزنىڭ تۆكۈل، پۈتكۈل خاندانلىقىمىزنىڭمۇ مەنىسى بولىدۇ. بىز ئۇل سالغۇچىلار، ئۇرۇق چاچقۇچىلاردىن بولايلىق.

خانىش ئايدىڭ ئوغلىغا زوقلىنىپ سەپسالدى، كېيىن "قانداق" دېگەندەك سۆزتۇققا قارىدى.

ــ ھە، گېپىڭ تۈزۈك ئوغلۇم، ــ دېدى سۆزتۇق بۇغراخان كۈلۈمسىرەپ ئوغلىغا قاراپ، ــ ئېلىمىزگە چەبدەس تامچىلار، سەزگۈر ئۇرۇقچىلار كېرەك. زامانىمىزدا تۆكۈل، كەلگۈسى زامانىلاردىمۇ ئاشۇنداق چەبدەس سەزگۈر ئەۋلادلار جىقراق چىقسا، بىز بوۋاي، مومايلارنىڭ روھى خاتىرجەم بولىدۇ، ــ ئۇ ئىلىك ۋە ئايدىڭغا قاراپ قويدى. ئۇلار سۆزتۇق بۇغراخاننىڭ سۆزىگە رازى بولۇپ باشلىرىنى لىڭشىتىپ ئولتۇراتتى.

ــ كۆچەتنىڭ يىلتىزى چىڭ بولسا، مېۋىسى مول بولىدۇ، ــ دېدى ئىلىك مۇسا بۇغرا قاراخانغا قاراپ قويۇپ، ــ بىزنىڭ روھىمىز خاتىرجەم بولغۇسى. بىراق، يىلتىزنى قۇرۇتىتىن ئاسراش كېرەك. خوپ، ئەسلى سۆزگە قايتىپ كېلەيلى. مەدرىسىمىزنى نۇرلاندۇرايلۇق، ئۇ ئىسمى جىسمىغا لايىق مەدرىس بولسۇن دېمەكچىمەن.

ــ قېنى سۆزلەڭ، قۇلىقىمىز سىزدە، ــ دېدى سۆزتۇق بۇغراخان دوستىغا قاراپ.

ئىلىك ئۇستاز ئوزىنىڭ بىلىگ-ئاقارتىش ئىشلىرىنى ئۇلغايتىش ۋەجىسىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ پىكرى بويىچە، "ساجىيە" مەدرىسىسى كېڭەيتىلىپ قۇرۇلۇشى، تالىپلار كۆپەيتىلىشى. دەرسلەر قوشۇلۇشى كېرەك. ھېسابىتىن ئالجەبىر قوشۇلۇشى، يەنە ئىلمى نۇجۇم، تىسابەتچىلىك، ئىلمى مەنتىق دەرسلىرى كىرگۈزۈلۈشى كېرەك. مەدرىس ئۆزى ئۇچۇن، قەشقەر ئۇچۇنلا ئەمەس، پۈتكۈل ئەلگە ئالىملارنى تەييارلاپ بېرىدىغان بولسۇن. بۇنىڭدىن باشقا ئىلىكخانىلىقلار، خانىلىقلاردا، ئايماقلاردا، ھەتتا يېزا-كەنتلەرگىچە ھەر خىل سەۋىيىدىكى ئوقۇغۇچىلارنى كۆپەيتىش كېرەك.

ئىلىكنىڭ سۆزىنى ئۇلار بەك دىققەت بىلەن ئاڭلاشتى.

— بۇ ياخشى پىكىر، بىز چوقۇم سىز ئېيتقاندەك قىلىشىمىز كېرەك، — دېدى مۇسا بۇغرا قاراخان جانلىنىپ، — تەئۇر كۆچلەرنى قانداق قىلىش كېرەك؟ مېنىڭچە ئەزىم مەدرىسىگە ئوخشاش تەئۇر مەدرىسىلەرنى تاقاش كېرەك، سۇيىقەستچى روھانىلاردىن ۋە تەئۇر ھەربكەتچى ئىشانلاردىن بىرمۇنچىسىنىڭ ئەدىبىنى بېرىش كېرەك، بۇلار يولىمىزدىكى پۈتلىكاشاك.

— بۇ ئىشلاردىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، — دېدى ئۇستاز، — يول ئېگىز-پەس، ھاۋا بوران-چاپقۇنلۇق بولىدۇ. ئوك بىلەن تەئۇرنىڭ، ياخشى بىلەن يامانىنىڭ چېلىشىشى بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇنداق بولمىسا كۆرەش بولمايدۇ. كۆرەش بولمىسا ئالغا بېسىش بولمايدۇ. تەئۇرلەرنىڭ، يامانلارنىڭ بولغىنى يامان ئىش ئەمەس. تاقاش، ئەدىبىنى بېرىش ئاسان ئىش. لېكىن كاشىلا بۇنىڭ بىلەن تۇگىمەيدۇ. بەلكى تېخىمۇ چوڭ كاشىلا كېلىپ چىقىدۇ. بىز ھەقنى، ئادالەتنى، ئەركىنلىكنى كۆچەيتىپ ئۆگىتەيلۇك. خەلق ھەق بىلەن

ناھەقنىڭ پەرقىنى بىلىۋىن، شۇ ۋاقىتتا يامانلارنى خەلق يوللىمەيدۇ، بەلكى قارشى بولىدۇ. بىز خەلق تەرەپتە تۇرىمىز، كاشىلا ئاجىزلايدۇ، يوقىلىدۇ. بىز سەگەكلىك بىلەن، قەتئىي، مەزمۇت قەدەم بىلەن ئىلگىرىلىشىمىز كېرەك.

ــ ئۇستازىڭنىڭ بۇ سۆزلىرىنى يادىڭدا چىڭ تۇتقىن ئوغلۇم، ــ سۈتۈق بۇغراخان نەسىھەت ئاھاڭىدا سۆزلىدى، ــ بىز باشتىلا ئاۋۋال بىلگە تېكىن ئۇستازنىڭ، ئاندىن ئىلىك ئۇستازنىڭ كۆرسەتمىلىرى بىلەن ئاشۇنداق چىلىشىپ كەلدۇق. شۇڭا ئىشلىرىمىز ئوڭۇشلۇق بولۇپ كەلدى.

ئايدىڭ "راست دەيدۇ" دېگەندەك ئوغلىغا قاراپ قويىدى.

ــ دادامنىڭ، ئۇستازنىڭ سۆزلىرى بەك ئورۇنلۇق، ــ دېدى مۇسا بۇغرا قاراخان، ــ مەن تامامەن قوشۇلىمەن.

ــ ئەمدى بولدى، ــ دېدى ئايدىڭ ۋە تاماق كۆتۈرۈپ چىققان قىزغا قاراپ ئالدىدىكى پەس شىرەنى تۇزەتتۈردى، ــ ئۇستاز، بۈلار كىچىك ئىشلار بولسا كېرەك. بولىدى، چوڭىسىمۇ، كىچىكىسىمۇ توختىتايلۇق. ھازىرقى ئىش ــ تاماق يېيىش.

ــ ئۆزلىرىمۇ خانىش، بۇ چوڭ ئىشلار سۆھبىتىدىن چەتتە قالمىدىلىغۇ؟ ــ دېدى ئىلىك چاقچاق ئارىلاش.

ــ گەپ دەڭا، ئۆزى ئىشتىن سۆزلەشمەيلى، دەيدۇ، قاراپ تۇرسام چوڭ گەپلەرنى ئۆزى باشلايدۇ، ــ سۈتۈق بۇغراخان ئايدىڭغا قاراپ كۈلدى.

ــ ئەمدى بولدى. ھازىرقى گەپ "بىسمىللا"، تاماقتا قول كەتتى، ــ دېدى ئايدىڭ شىرەگە قويۇلغان پولۇنى كۆرسىتىپ.

ئۈلار ئىشتىها بىلەن ئاش يېيىشتى. ئارىلاپ چاقچاق سۆزلەردىن باشقا گەپلەر بولمىدى.

ئۇيغۇر كتاب تورى يىكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئۇچىنچى باب

نوروز بايرىمى

بۇگۈن بەشىنچى ئايىنىڭ بەشىنچى كۈنى ــ باھار بايرىمى. تارىخچىلار ئادەتتە ئەتىيازلىق تېرىلغۇنى تېرىپ بولغاندىن كېيىن بىر ھاردۇق ئېلىش ئۈچۈن بەشىنچى ئايىنىڭ باشلىرىدا بىرەر جايغا توپلىنىپ سەيلە ــ تاماشە قىلاتتى. ئەسلىدە بۇ تارىخچىلارنىڭ بايرىمى ئىدى. ئۇنىڭدا ھەر خىل مىللىي ئويۇنلار بولاتتى. كېيىنكى چاغلاردا ياشلارنىڭ پائالىيىتى كۈچىيىپ، چوڭلارمۇ جىقراق قاتنىشىدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ، بۇ بىر مىللىي بايرامغا ئايلىنىپ قالدى. كېيىنرەك "نوروز بايرىمى" دەپ ئاتالدى.

قەشقەر يەنە بىر قېتىم بېزەندى. بۇگۈنكىسى باشقا بېزىنىشلەرگە ئوخشىمايتتى. تالىپلاردىن تارتىپ مەھەللە ئوقۇل بالىلىرىغىچە بارلىق ئوقۇغۇچىلار ئالاھىدە تەييارلاندى. ئاتا ــ ئانىلىرى كىيىم ــ كېچەك تەييارلىشى، بالىلار ھەرقايسىسى بىر ياكى بىرنەچچە كۆپلېتتىن قوشۇغ تەييارلىشى كېرەك. بۇ قوشۇغنى ئۆزى يېزىشى كېرەك، زادى بولمىغاندا باشقا كىشى يېزىپ بېرىدۇ. لېكىن، بۇنداق بالىلارنىڭ ئۆزىنىڭ كۆڭلى يېرىم بولغاندىن باشقا، كۆپ ــ چىلىكنىڭ ئىچىدە بۇ بىر ئىزا تارتىدىغان ئىش ئىدى. چۈنكى قوشۇغ يېزىپ چىقىش ئوقۇغۇچىلاردا ئاممىۋى سىناق شەكلىنى ئېلىپ قالغان. چوڭلارمۇ يازاتتى، يازالمىسا يادلاپ چىقاتتى، بۇنداق

سورۇنلاردا يەنە مەخسۇس ساز‌چىلار، قوشۇغچىلار ئۆزئىنىڭ ھۈنىرىنى كۆرسىتەتتى. بۇنىڭدىن باشقا ئوغلاق، چېلىش، دار، ساغادى، توپ... ئويۇنلىرى بولاتتى. شۇنداق قىلىپ بۇ بايرام ئاممىۋى ئەدەبىيات ـ سەنئەت بايرىمى بولۇپ قالغانىدى. بايرام تەييارلىقىغا يۇقىرىدىن بۇيرۇقمۇ قىلمايتتى، ھېچكىم ھەيدەكچىلىكمۇ قىلمايتتى، كىشىلەر ئۆزلۇكىدىن ئالدىراش تەييارلىق قىلاتتى.

قەشقەر بۇگۈن مانا مۇشۇ بايرامغا بېزەلىگەنىدى. تەبىئەتمۇ كىشىلەردىن قېلىشماي بېزەلىگەن. چېچەك ـ چوكانلار يېشىلگەن، ئۆرۈك چېچەكلىرى ئاياغلىشىپ، شاپتۇل، توغاچ چېچەك ئاچقان، باھارنىڭ خۇش پۇرىقى ھەممە ياقنى قاپلىغان، يىراقتىن ـ يۇقىرىدىن قارىغانىدا، قەشقەر شەھىرى گويا بىر گۈلىستان باغ كېندىكىدەك گۈزەل بىناغا ئوخشايتتى.

ئىلىك ئۇستاز نوروز بايرىمىنى بەك ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ تەشەببۇسى بىلەن سۇتۇق بۇغراخان بىلەن خانىش ئايدىڭ ھەر يىلى دېگۈدەك بايرامغا قاتنىشاتتى. بۇگۈن ئەتىگەندىلا ئۇ ئوردۇغا بېرىپ سۇتۇق بۇغراخانىنى باشلاپ بايرام مەيدانىغا ماڭدى...

ئەنە، ئۇلار قىزىل مەيدانغا يېقىنلاشتى. سۇتۇق بۇغراخان بىر يېنىدا ئايدىڭ، بىر يېنىدا ئىلىك، ئىككى يېنىدا مۇسا بۇغراخان بىلەن چېچەن كېلىن ئاغىچا ئاتلىق كېتىپ باراتتى. ئارقىدىكى قاروغچى چېرىكلەر توپا توزۇتماسلىق ئۈچۈن ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى ئاۋايلاپ تارتىپ ماڭماقتا ئىدى. ئارقىدا، ئوتتۇرىدا كېتىپ بارغان قاۋۇل باشقىلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ ماڭماقتا. ئۇلار چوڭ يولدىن بۇرۇلغاندا، قىزىل مەيدان كۆرۈندى. ئىككى دەرىۋا قولىتۇقىدىكى

www.uyghurkitap.com

ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇ مەيدان ئادەم بىلەن تولاي دەپ قالغان. كەچ قالغان بالىلار چوڭلارنىڭ ئارىسىدىن سۈزگۈپ ئۆتۈپ چاپماقتا ئىدى.

بۇغراخان مەيدانغا يېتىپ كەلگەندە، ۋاراڭ-چۇرۇك بىرپەس جىمىپ قالدى-دە، بىردىنلا تېخىمۇ كۈچلۈك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى:

— بۇغرا ئاتام كەلدى!

— ئۇلۇغ بۇغراخان ئامان! ئامان-ئامان!

بۇغراخانلار ئاتىسىنى چۈشۈپ ئوردۇ ئاغىسىنىڭ باشلامچىلىقىدا بايرام تەنتەنىلىرىنى تاماشا قىلدى. قارۇغىچى چېرىكلەر ئۇلارغا يول ئاچاتتى. ئۇلار ھەر خىل ئويۇنلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى ۋە قوشۇغچىلار، سازچىلار، چېلىشچىلار، ساغادى، داۋازلار...نىڭ ھەممىسىنى كۆردى. كېيىن، قىقاس-سۈرەنلىك ئادەملەر توپى يېنىغا كېلىپ توختىدى. كۈتۈپ تۇرغان بىر كىشى كىشىلەرنى پوش-پوشلاپ يول ئېچىپ، بۇغراخانلارنى تىزىقلىق ئورۇندۇقلارغا ئولاشتۇرغۇزدى. مەيدان بىر كۆتۈرۈلۈپ بېسىلدى. بۇ يەردە ئۇچىدىكى تاختايغا قوشۇغ يېزىلغان تاياقنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرغان تالپىلار، كېچىك ئوقۇغۇچىلار ۋە ھەر خىل كىيىمدىكى ئادەملەر نەمگىدۇ ئالدىراپ ئۇمىدلىنىشەتتى. بۇ يەردە قوشۇغچىلار كۆرىكى بولۇۋېتىپتۇ. ئاداش تېكىنىنىڭ باشقۇرۇشىدا بىرقانچە تالپىلار ئارقا-ئارقىدىن چىقىپ ئۆزلىرى يازغان قوشۇغلىرىنى ھەربىرىدە بىلەن ئوقۇپ بەردى. كۆپچىلىك ئۇلارنى ئالقىشلايتىتى. ئاددىيراق تارىخچى كىيىمى كىيگەن، بۇرۇتى خەت تارتقان بىر بالا قىلچىلىكمۇ تەپ تارتماي جارانگلىق ئاۋاز بىلەن تاياق ئۇچىدىكى تاختىغا قاراپ ئۆزىنىڭ قوشۇغىنى ئوقۇپ بەردى:

سلىڭ قۇت بېرۇر دېدى ئۇستازىم،
بىلىڭ تولپارمدا يېراق ئۇچىمەن.
ئېلىمگە ئاتىدىم بارۇ يوقمىنى،
ئەل بىلەن قۇيۇاشنىڭ نۇرىن قۇچىمەن.

ئەل ـ ئانام پەپىلەپ باقتى مېنى،
تۇزنى ياندۇرماق مېنىڭ ئارمانىم.
بىلىگدىن قايرىلماس قاناتلار ياساپ،
ئۇچىمەن توختىماي بولسا دەرمانىم!

كۆپچىلىك ئۇنى ئۇزاق ئالقىشلىدى.

ــ بۇ بالا مەدرىسگە تېخى بۇلتۇر كىرگەن، مۇشۇنداق چاقماقتەك ئۆتكۈر بالىلار ئاز ئەمەس، ــ دېدى ئىلىك بۇغراخانغا.

ــ بەك ياخشى بالىكەن، راستىنلا چاقماق ئىكەن، ــ دېدى بۇغراخان.

ئاندىن چوڭلارغا نۆۋەت كەلدى. گاىىلىرى قولىدىكى تاختىغا يېزىلغان قوشۇغلارنى ئوقۇدى. گاىىلىرى چىقىپلا يادقا ئوقۇپ بېرەتتى. بىر ۋاقىتتا تارىخچى سىياقدىكى بىر ئادەم چىقىپ، سۇر باستىمۇ نېمە، ئەتراپقا بىر قاراپ سەل توختىۋېلىپ ئاندىن باشلىدى:

ــ گەپنىڭ راستىنى ئېيتسام، ئاداشلار، مەن خەت پۈتۈشنى بىلمەيمەن. ئەمدى "ئېشەك ئېشەكتىن قالسا قۇلىقىنى كەس" دەپتىكەن، توخۇمۇ ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى چىللايدۇ. مەنمۇ بىرنېمە دەپ باقاي، ــ ئۇ بىر يۆتىلىۋېلىپ قوشۇغىنى ئېيتتى:

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئەجەبمۇ ياربشىپتۇ،
قارا ئاغماق قاشقىسى.
ئەل دەردىنى بىلمەيدۇ،
بۇغراخاندىن باشقىسى.

نېمە دەردى باربكىن،
تۇمۇچۇقلار سايرايدۇ.
بۇغراخان ئامان بولسا،
تارىغچىلار يايرايدۇ.

كىشىلەر ئۇنى تازا ئالقىشلىدى. بىر تارىغچى يوغان ئاۋاز بىلەن باشمادىقىنى چىقىرىپ "يارايسەن، ئوغۇل بالا!" دەپ ۋارقىرىدى، كۆلكە كۆتۈرۈلدى.

ئەمدى بالىلارغا نۆۋەت كەلدى. چوڭ-كىچىك بالىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى چىقىپ تاختىدىكى شېئىر-قوشۇغلىرىنى ئوقۇدى. تېخى ئولغا كىرمىگەن بىر قىز بالا قولىدىكى تاياقنى ئېگىز كۆتۈرۈپ مەزمۇت قەدەم بىلەن چىقتى. ئۇ كىشىلەرگە بىر قارىدى-دە، قولى بىلەن ئاغزىنى بېسىپ ئارقىسىغا بۇرىلىپ قاچتى. ئاداش تېكىن ئۇنى توسۇۋېلىپ بىرنېمىلەرنى دېگەنىدى. ئۇ يەنە بايىقىدەك مېڭىپ كېلىپ قولىدىكى تاختىغا تۆز قاراپ قوشۇغ ئوقۇدى:

مېنى كۆرسە ئوينايدۇ،
ھۆرۈن ئالا مۇشۇكۇم.
بىر كۈن بارماي قالمايمەن،
ئوقۇل مېنىڭ بۆشۈكۈم.

مەيداندا پاراققدە كۆلكە كۆتـۈرۈلـدى، قـزچاق ھېـچكـىمكە قارىماي يۈگۈرگىنىچە كىرىپ كەتتى.

بىرنەچـچە بالـدىن كېيـىن ئون ئىككى ياشقا كىرىـپ قالـغان ئەپچىل كىينىگەن چىرايلىق بىر بالا چىقىپ كەلـدى. ئۇ كۆزلـىرى بىلەن كىشىلەر ئارىسىدىن كىمـنىدۇ ئاختۇراتتى.

ــ ۋاي بۇ بىكەچ ئەلى ئەمەسمۇ؟ ــ دېـدى چېچەن مۇسا بۇغرا قاراخانغا.

ــ ھە، راستلا شۇغۇ، بۇ نېمە دەر ئەمـدى؟ ــ دېدى مۇسا بۇغـراخان. ئايدىك سۈتۈق بۇغراخانغا بىرنېمە دېدى ـ دە، ئاندىن مۇسا بىلەن چېـچەنـگە قاراپ كۈلۈپ بـكەچ ئەلـنى ئىملاپ قويـدى. چېچەن ھەم قىزىرىپ، ھەم كۈلەتتى. ئۇنىڭدا قانداقتۇر تىنىمسىزلىق سېزىلەتتى. قانچە دېگەن بىلەن ئوغلى ئەمەسمۇ؟ ئۇنىك ئۇزلۇقسـىنى قارىك! ئۆيدىغۇ قوشۇغ ـ بېيىت ئوقۇغسـنى ئاڭلانمىغان. ئەمـدى بۇ سورۇندا ئۇ نېمىـمۇ دەر؟ ئەنە قارىك، بىكەچ ئەلى ئاتا ـ ئانىسـنى تېپىـۋالـدى. بۇ ياقـتا قاراپ كۆزىـنى قىسـىپ ھىجايـدى ـ دە، قولـدىكى تاياقـنى ئېگىـز كـۆتـۈرۈپ تاختىـدىكى قوشۇغـنى ئوقۇدى:

ئوقۇ ئاداش بىلىـگ ئال،
ئۇستازىڭغا قۇلاق سال،
بىلىگ بىلىـەك ئاغزىنىك بال،
ئوقۇپ، بىلىپ يايرايلى.

بەسلىشەيـلى قېـنى كەل،
سىنىشايلى تۆتۈپ بەل،

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

كىم ئوقۇپتۇ بىلىگ دەل،
ساندۇلاچتەك سايرايلى.

ئوقۇپ ـ ئوقۇپ تالمايمىز،
ھۆرۈن بولۇپ قالمايمىز،
ھېچكىمگە قول سالمايمىز،
ئاق ـ قارىنى ئايرايلى.

كىشىلەر بىكەچ ئەلىنى قىزغىن ئالقىشلىدى. ئۇ خان بوۋىسى، خان مومىسى، خان دادىسى، خان ئانىسى ياقىغا قاراپ كۆلدى ۋە كۆپچىلىككە ئېگىلىپ تازىم قىلىپ، پۇتلىرىنى ئېگىز ئېلىپ، مەيدىسىنى كېرىپ مەغرۇر كېرىپ كەتتى. سورۇندىكى ئادەملەر ئۇنى ئۇزاق ئالقىشلىدى. چېچەننىڭ يۈرىكى جايىغا چۈشتى. "ئۇھ!" ــ دېدى ئۇ، ئەلنىڭ قولىنى سىقىپ تۇرغان قولىنى بوشىتىپ. ئاندىن سۆتۈق بۇغراخانغا ۋە ئايدىڭغا قاراپ كۈلۈپ قويىدى. بۇغراخان، ئايدىڭ، ئىلىك بىلەن كۈلۈشۈپ بىرنەمىلەرنى سۆزلەشتى. قارىماققا ئۇلار بىكەچ ئەلىدىن رازى بولغانغا ئوخشايتتى.

ئەمدى سورۇندا ساز ئاۋازى كۆتۈرۈلدى. ناغرا ـ سۇناي ئۈسۈل پەدىسىگە يانىرىدى. چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ خاتۇن، بىر ـ بىرىنى تارتىشىپ ئۈسۈلغا چۈشۈپ كەتتى. سازچىلارنىڭ ئارقىسىدا بىر توپ ياشلار سازغا تەڭكەش بولۇپ ناخشا ئېيتاتتى. ئۈسۈلچىلار تەقما ـ تەقماق بولۇشىغا قارىماي بىر ـ بىرىگە تەگمەي، سۆڭالماي چاققان ئويناياتتى. ساز ئەۋجىگە ئالدى، ئۈسۈل قايناپ كەتتى...

* * *

سۆتۈق بۇغراخان ئوغلى مۇسا ئىبنى ئابدۇل كېرىم بۇغرا قاراخان

بولغاندىن كېيىنكى چاقىرىلغان قۇرۇلتايىنى ئۆتكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن ئاتۇشقا كېلىپ قەدىم جايدا دەم ئالدى. ئارىلىقتا بىر ھەپتە ئاغقا چىقىپ يايلاقنىڭ يازلىق گۈزەللىكىنى تاماشا قىلىپ، قېمىز ئىچىپ قايتتى.

ئۇ قۇرۇلتايىنىڭ ياخشى ئۆتكەنلىكىدىن رازى ئىدى. دېمىسمۇ قۇرۇلتاي ئالدىنقى قېتىمدىكىدىن ياخشىراق ئۆتتى. مۇھىمى، ئەلنىڭ بىرلىكى كۈچەيتىلدى. قارا قوچۇ ئۇيغۇر دۆلىتىنىڭ ئىدىقۇت خانى، ماچىن خانى شىرخان قۇرۇلتايغا ئۆزلىرى كېلىپ قاتناشتى. ئۇلار قاراخانىلار خاندانلىقىغا ئۇيۇشۇپ، بىرلىكتە ئەلنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈردى. قۇرۇلتايغا قاتناشقانلار سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ قىرىق بەش يىللىق خانلىق مەزگىلىدە قىلغان ئۇلۇغۋار ئىشلىرىنى ماختىدى. بولۇپمۇ، ئۆزى باش بولغان غەربىكە يۈرۈشتە غالىبىيەت قازىنىپ، ئۇ ياقىلاردىكى تۈرك قەبىلىداشلارنى قۇتقۇزۇپ، دۆلەتنى ئۇلىغايتقانلىقىنى، ئەلدە ئىسلام-مەدەنىيەت ئىشلىرىنى چىڭ تۇتۇپ تەرەققىي قىلدۇرغانلىقىنى ئالاھىدە ئاتاپ، ئۇنىڭ ئۆچمەس تۆھپىلىرىنى مەدھىيىلىدى. ئۇلار سۈتۈق بۇغراخاننى "ئۇيغۇر ئېلىنىڭ داڭقىنى چىقارغان ئۇلۇغ قاراخان، ئەلگە قۇتاتقان ئۇلۇغ بۇغراخان" دەپ ماختىدى. قۇرۇلتاي مۇسا بۇغراخان نىڭ خانلىغىنى قوللاش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ دادىسىنىڭ ئىزى بىلەن مېڭىپ، ئەل ئۇمىدىنى قاندۇرۇشنى ئۇمىد قىلدى.

قۇرۇلتاي ئۇتۇقلۇق ئۆتتى. يەنە، ئىلىك ئۇستازىنىڭ بىلىگ-ئاقارتىش پىكرىنى مۇسا بۇغرا قاراخان ياخشى ئورۇنلاشتۇردى. شۇڭا سۈتۈق بۇغراخاننىڭ كۆڭلى ئارام تېپىپ دەم ئېلىش ئۈچۈن ئاتۇشقا كەلگەندى.

بۇگۈن ئازنا كۈنى سۈتۈق بۇغراخان مەھشەد چوڭ مەسجىدىگە

ئۇيغۇرچە كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىرىپ ناماز ئوقۇدى. جامائەتنىڭ ئاۋۋالقى ۋاقىتلاردىكىدىنمۇ سەممىي هۇرمەت قىلغانلىقى ئۇنى تەسىرلەندۈردى. "ئەلنىڭ هۆرمىتى — ئەڭ يۇقىرى تارتۇق" دەپ ئويلىدى كۆڭلى تولغان خۇشال هېسسىيات بىلەن. ئۇ دوستلىرى ۋە قاۋۇل باشلىق قارۇغچىلار بىلەن، مەسجىدنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى قەبرىستانلىققا ئۆتتى. ئۇ يەردە نۇرغۇن چوڭ-كىچىك قەبرىلەرنى ئارىلاپ ئۆتۈپ ئاددىي قىلىپلا پىششىق خىشتىن كۆتۈرۈلگەن گۈمبەز يېنىدا توختىدى. ئۇلار گۈمبەز ئىچىگە كىرىپ يۇقىرىدىكى كىچىك پەنجىرىدىن كىرىپ تۇرغان يورۇقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىككى قەبرە ئالدىدا توختاپ يۇكۇنىدى. مەسجىدتىن بىللە كىرگەن بىرسى قۇرئان-تىلاۋەت قىلدى. دۇئا قىلىپ ئورۇن-لىرىدىن قوپۇپ قەبرىلەرنى كۆزدىن كەچۈردى. ئىشىكنىڭ ئۈدۈلىدا گۈمبەزنىڭ ئوتتۇرىدا چوڭ-كىچىك ئىككى قەبرە بولۇپ، چوڭراقى دادىسى بازبرخاننىڭ، يېنىدىكى كىچىكرەكى ئانىسى تەركىن بېگىم-نىڭ قەبرىسى ئىدى. دادىسىنىڭ قەبرىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە بىر قەبرىگە لايىق بوش جاي تۇراتتى. بۇ جاي ئانىسىنىڭ يېنىكى بىلەن بوش قالدۇرۇلغان. بۇنىڭ مەنىسىنى ئۇنىڭ ئانىسىمۇ هېچكىمگە ئېيتمىغان، هېچكىممۇ سورىمىغان، ئۆز ۋاقتىدا سۈتۈقمۇ ئۇنچىقمىغا-نىدى، چۈنكى بۇ بوش جاي كىمگە قالدۇرۇلغانلىقى هەممىگە ئايان ئىدى. سۈتۈق بۇغراخان ئۆزىدىكى هاياجانىنى باشقىلارغا سەزدۈرمەسلىكە تىرىشسىمۇ باشقىلار بىلىپ تۇراتتى. سۆزسىز ئىپادىلەنگەن بۇ هاياجانلىق كىشىلەر قەلبىنىڭ چوڭقۇر هېسسىياتىنى سەزدۈرۈپ تۇراتتى. سۈتۈق بۇغراخان چەتتىكى بىر قەبرە ئالدىغا كېلىپ دۇئا قىلدى. بۇ، ئۇنىڭ دىنىي پېشۋاسى ئەبۇ نەسر سامانى-نىڭ قەبرىسى ئىدى. چوڭ قەبرە ئارقىسىدىكى ئۇنىڭدىن چوڭراق

تەبرە يېنىغا كېلىپ دۈگا قىلدى. بۇ ئۇنىڭ تەربىيىچىسى، غەمخورى باتۇرتاغىنىڭ قەبرىسى ئىدى. بۇغراخان بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي قەبرىستانلىقتىن قايتىپ كەلدى.

سۈتۈق بۇغراخان چوڭ هويلىسىنىڭ بېغىدا — كۆل بويىدىكى بوستانلىقتا ئولتۇرۇپ كۆلنىڭ سۈزۈك سۈيىگە قارىغانچە ئۇزاققىچە جىمجىت خىيال سۈردى. كېيىن بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ، ئۇدۇلىدا، كۆلنىڭ ئۇ ياقىدا پىشقان ئۇزۇم شىڭگىللىرى ساڭگىلاپ تۇرغان باراڭغا، كېيىن، كۆلنىڭ ئىككى ياقىدىكى گۈلزارلىققا قارىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى گۈلزارلىق ئۈستىدە توختاپ قالدى. شۇ تاپتا گۈللەر ئارىسىدىن دادىسى بىلەن ئانىسى كۈلۈمسىرەپ چىقىپ كەلگەندەك تۇيۇلدى. ئۇلار ئوغلىغا قاراپ بىرپەس تۇردى-دە، كۈلۈمسىرىگىنىچە ئوڭ ياقتىكى گۈلزارلىق ئىچىگە كىرىپ غايىب بولدى. ئانىسىنىڭ سىماسى كېيىنرەك غايىب بولدى. ئۇنىڭ سەمىمىي سىياقىدىن ئوغلىغا بولغان رازىلىقى بىلىنگەندەك بولدى. لېكىن يەنە قانداقتۇر خاپىلىقى بارەكمۇ قىلاتتى. ئانىدىن كېيىن، بېشىدىن تارتىپ ئايغىچە ئاق رەخت بىلەن ئورالغان ئەبۇ نەسىر سامانى پەيدا بولدى. ئۇ سۈتۈق بۇغراخانغا ئېگىلىپ تازىم قىلدى-دە، ئاسمانغا تىك كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى. گۈلزارلىقتا چېرىكچە چىرايلىق كىيىنگەن، بويىنىغا قىلىچ ئاسقان، ئاپئاق ساقلى مەيدىسىنى ياپقان باتۇرتاغا ئاق ئارغىماقتا مىنىپ پەيدا بولدى. ئۇ يەر ئاستىدىن چىقىپ كەلگەندەك قىلدى، گۈگۈم تۇتەكلەر تارقىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قەيسەر قىياپىتى ئوچۇق كۆرۈندى. ئۇ سۈتۈق بۇغراخانغا قاراپ گۈلۈپ ئازراق تۇردى-دە، قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ئېگىز كۆتۈرگەنچە قاناتلىق ئات بىلەن يانتۇ ئۇچۇپ

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك تۇيۇلدى...

سۈتۈق بۇغراخان چۆچۈپ خىيالدىن باش كۆتۈردى. ئەسلىدى گۈلزارلىقتا گۈللەردىن باشقا نەرسە كۆرۈنمەيتتى. لېكىن سۈتۈق بۇغراخان ھامان شۇ جايغا تىكىلگىنىچە جىمجىت ئولتۇراتتى.

قىزىق ئىش، ئاتا-ئانىسىنىڭ، پىر-ئۇستازىنىڭ روھلىرى ئۇنى يوقلاپ كەلگەندىمۇ، يا؟ ھە، بەلكىم شۇنداقتۇ، ئۇلارنىڭ روھلىرى، ئوغلىغا، شاگىرتىغا مەدەت بەرگىلى كەلدى بولغاي. بىراق ئاتىنىڭ سىياقىدا ئازراق ئەندىشە بارەدەك قىلامدۇ، قانداق؟! تاغا بولسا ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار روھىنى تەنتەنە قىلدى، يەنە قىلىچىنى چىقىرىپ ئوچۇپ كەتتى. بۇ ئۇنىڭ "ئوتتۇرا يولدىن توختاپ قالما" دېگەن بىشارىتى بولسا كېرەك... رازىلىق، ئەندىشە، دۇئا، ئۈمىد... مەدەت بار. لېكىن، تەلەپمۇ بار. كەمتەر بول سۈتۈق، ماختىنىدىغان يولۇڭ يوق. ئاتا-ئاناڭنىڭ، ئۇستازلىرىڭنىڭ روھىنى خۇش قىلىشىڭ، ئەلنى تولۇق رازى قىلىشىڭ كېرەك. ئالغا باس...

"قەيەردە؟"، "باغدا" دېگەن ئاۋازلار سۈتۈقنىڭ ئويىنى بۇزۇۋەتتى. ئۇ بۇرىلىپ ئالپ ئارسلان بىلەن ئالىپ سۈباشى توغرولبەگنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

سۈتۈق بۇغراخان ئورنىدىن قوپۇپ ئۇلارنى قارشى ئالدى. ئۆزئارا ئامانلاشقاندىن كېيىن سورىدى:

— بىرەر يېڭىلىق ئېلىپ كەلگەنگە ئوخشىمامسىلەر؟

— شۇنداق، كىچىك يېڭىلىق ئەمەس، — دېدى ئارسلان، — كۈنپەتتىش ئۇلۇسلىرىدىن ۋەكىللەر كەلدى. باشلىقلىرى خوجا ئابدۇللا تۈركى بىلەن خوجا ئەبۇ بەكرى شاشى دېگەن كىشىلەر ئىكەن. يەنە قىرىق-ئەللىك ئادەم بار.

ـــ مەقسەتلىرى نېمە ئىكەن؟

ـــ ياردەم سوراپ كەپتۇ.

ـــ ھە، ياردەم؟ ئۇ يەرلەردە ئىش چاتاق ئىكەن-دە؟

ـــ ھە، شۇنداق ئىكەن. چاتاق بولغاندىمۇ تازا چوڭ چاتاق چىقىپتۇ.

ئالىپ ئارسلان ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى. ۋەكىللەرنىڭ ئېيتقىنى، ئۇ تەرەپلەرگە بېسىپ كەلگەن سامانى چېرىك باشى ئەبۇ ئىبراھىم سەردار قوشۇن باشلاپ كېلىپ ئاۋال ئىككى دەريا ئارلىقىنى، ئاندىن سەمەرقەنت بىلەن بۇخارانى تارتىۋاپتۇ. يېقىنقى بىر نەچچە ئايدىن بېرى يەنە ئۇلار شاش، مەرغىلان، قوقەنت تەرەپلەرگە باستۇرۇپ كەلمەكتە ئىكەن. ئۇلار ھەممە يەردە خەلقنى بۇلاپ-تالايدىكەن، باشلىقلارنى ئۆلتۈرىدىكەن، بۇغراخان بەلگىلەپ قايتقان باشلىقلارنى تۇتقان يېرىدىلا ئۆلتۈرىدىكەن. سەمەرقەنت، قوقەنتتىكى چېرىكباشلىرى چېرىكلەرنى باشلاپ تاغقا چىقىپ كېتىپتۇ. ھازىر نەمەنگان، ئۆزگەن تەرەپلەر خەۋپ ئاستىدا ئىكەن. ۋەكىللەر سۇتۇق بۇغراخانىڭ دەرھال قوشۇن ئەۋەتىپ خەلقنى ئازاد قىلىشنى تەلەپ قىلىدىكەن. ۋەكىللەرنى سەمەرقەنت، شاش-تىكى يوشۇرۇن يۇرگەن باشلىقلار ۋە ئۆلىمالار، يۇرت كاتتىلىرى مەسلىھەتلىشىپ مەخپىي ئەۋەتىپتۇ.

ـــ شۇنداق بولۇشىنىڭ ئېھتىمالى بار ئىدى، ـــ دېدى سۇتۇق بۇغراخان ئويچان ھالدا ـــ ئەبۇ ئىبراھىم تىنچ ياتمايدۇ. بىز قايتىپ كەلگىلى تۆت يىل بولدى. ئۇ ئىچكى ئىتتىپاقسىزلىقتىن پايدا-لىنىپ باستۇرۇپ كەلمەي قويمايتتى.

ـــ توغرا. سەمەرقەنتتىن قايتىشتا بۇ مۆلچەرنى قىلىشقا-

www.uyghurkitap.com

نەدۇق، ــ دېدى ئارسلان، ــ بىز ئەبۇ ئىبراھىمنى قاچۇرۇپ قويغىنىمىز خاتا بولغان.

ــ شۇ ۋاقىتتىكى ئەھۋالدا ئىلاجى يوق ئىدى. ئۇ بولسا، يەنە بىر ئىبراھىم، ياكى ئىسمائىل كېلەتتى. مەن قايتقىلى ئۇچ يىل بولدى. سىز قايتقىلى تېخى بىر يىل بولدى. مانا قارا‌ڭ، چاتاق چىقىپتۇ. سىلەر ئويلاشتىڭلارمۇ، قانداق قىلماق كېرەك! ــ سورىدى سۇتۇق بۇغراخان.

ــ بىز ئويلىشىپ، دەرھال تەييارلىق قىلىپ قوشۇن ئەۋەتسەك دېگەن پىكىرگە كەلدۇق، ــ دېدى توغرۇل ئالىپ سۆزباشى، ــ ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇ ياقتىكى قاداش ئۇلۇسلىرىمىزنى بىر-ئىككى قېتىم قۇتقۇزۇش بىلەن ئىش تۈگىمەيدىغان ئوخشايدۇ. مۇسا بۇغرا قاراخان بۇ پىكىردە چىڭ، خان ئوغۇل تونغان ئىلىك بىلەن ئىلىك ئۈستازمۇ قوشۇلدى.

بىرپەس جىمجىلىقتىن كېيىن ئارسلان دېدى:

ــ ئەمدى ئۇرۇشتىن قولىمىزنى بوشاتىپ باشقا ئىشلارنى قىلغىلى تۇرغاندا، بۇ ئىش يەڭگىل چۈشمەيدۇ. بىراق، ياردەم بەرمەي بولمايدىغان ئوخشايدۇ.

سۇتۇق بۇغراخان قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ گەپ قىلماي يەنە ھېلىنقى گۈلزارلىققا قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يالاڭ قىلىچىنى ئېگىز تۇتۇپ قاناتلىق ئاق ئارغىماقتا مىنىپ ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىپ بارغان باتۇرتاغا يەنە پەيدا بولدى...

ــ شۇنداق دوستلار، قىلىچنى قولدىن چۈشۈرۈشكە بولمايدىغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، ــ ئەلەم بىلەن قەلەم بىر-بىرىدىن ئايرىلسا ئىش پۈتمەس، بۇ توغرىدا تېخى يېقىنىدا

سۆزلەشكەنسىدۇق. قەلەمسىز ئەل گۈللەنمەيدۇ، ئەلەم بولمسا قەلەمنى ساقلىغلى بولمايدۇ، ياغسى ئۇ ياقلاردا توختاپ قالمايدۇ. ئۇنىڭ نىيىتى ــ بىزنى يوقىتىش.

ــقاداشلارغا ياردەم قىلىش كېرەك. ئۆزىمىزنىمۇ قوغداش كېرەك.

ــنۆۋەتتىكى ئىش ــ ئەلنىڭ ھالىنى تىكلەش، كۈنپېتىشقا يۈرۈش جېڭىمىز ئاسانغا چۈشمىدى. چىقىم تارتىتۇق، چىرىكلەر ھاردى. ئىگىلىك، بىلىگ ـ ئاقارتىش ئىشلىرىغا كاشىلىسى بولدى. بىز بېلىمىزنى رۇسلىۋالماقىمىز كېرەك.

ــھازىرچە ئۇ ياقتا ئىككى ـ ئۈچ تۈمەنلىك قوشۇن ئەۋەتىپ ياردەم قىلىش كېرەك. ياغىنى توسۇپ ئىلاجى بار شاش، پەرغانىگە كەلتۈر ـ مەسلىككە تىرىشماق كېرەك. بۇ ئىشنى بالاساغۇن خانى ئۆز ئۈسـ تىگە ئالسۇن، توغرۇل سۇباشى بالاساغۇنغا بېرىپ كەلسە قانداق؟

باشقىلار بۇغراخانىڭ سۆزىگە تولۇق قوشۇلۇپ رازىلىقىنى بىلدۈرۈشتى...

ئۇيغۇر كتاب تورى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

تۆتىنچى باب

ئۈمىد دولقۇنلىرى

ئايلار، يىللار ئۆتتى. قاراخانىلار خاندانلىقى بەستىنى رۇسلاپ يەنە ئۇلغىيىشقا باشلىدى، بارغانچە ئۇلغىيۋەردى. ئونىنچى يۈز يىللىقنىڭ ئىككىنچى يېرىمى، كۈزنىڭ يېقىملىق كۈنلىرىدىن بىرى — ساجىيە مەدرىسىسى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمى بولدى. بۇ ئادەتتىكى يىللاردىكى مۇراسىمغا ئوخشىمايتتى. بىرى، ساجىيە مەدرىسىسى ياسالغاندىن كېيىنكى چوڭ مۇراسىم، يەنە بىرى، خانلىق بىلىگ يۇرتىدىن تارتىپ تا ساجىيەگىچە بىر قېتىملىق ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئەڭ جىق بولغان بىر مۇراسىم ئىدى. يەنە بىرى، بۈگۈن خانلىق بىلىگ يۇرتىنىڭ قۇرۇلغان كۈنى ئىدى. مۇراسىم بىلەن مەدرىسىنىڭ ئۆتۈقىنى، پۈتكۈل ئەلدە قانات يايغان بىلىگ-ئاقارتىش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى شۇنىڭ بىلەن، بۈلىكىدىن كېيىنكى ۋەزىپىلەرنى سۆزلەش مەقسەت قىلىنغانىدى. شۇڭا بۇ مۇراسىم ئالاھىدە تەنتەنىلىك مۇراسىم بولدى.

ئەتىگەندىلا مەدرىسىنىڭ ھويلىسى، ئارقىدىكى بېغى كىشىلەر بىلەن تولۇشقا باشلىدى. ئادەملەر توپ-توپ بولۇپ مەدرىسىنى، ھويلا-باغنى تاماشا قىلاتتى. ئىككى يانغا، ئارقىغا تارتىپ كېڭەيتىلىپ ياسالغان يېڭى مەدرىس كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتاتتى. كېڭەيتىلگەن ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قايتا ياسالغان ئاۋۋالقى خانلىق بىلىگ يۇرتى قەد

كۆتـۈرۈپ تۇراتتى. نەقشـلەر بىلەن ياسالغانـدىن كېيىن ئۇ تېخىمۇ گـۈزەل بولۇپ كەتـتى. ئۇ بـىنا ئەمدى كـىچـىك بولۇپ قالـدى. "بۇ بىنا يېڭىلىرىغا قارىغاندا، كىچىك، ــ دېدى مەدرىس تاشقىرىسىدا ئولىشپ تۇرغان كىشىلەر ئىچىدىن بىر كـىشى، ــ بىراق بۇ بىنانىڭ ئەھـمىيىتى چوڭ. ئۇ، سۇتۇق بۇغراخان مۇسۇلمان بولۇپ بىرىنـچى قېتىم قۇرۇلغان تارىخى بىنا. بۇ ئۇلۇغ خاتىرە". باشقىلارمۇ قوشۇلۇپ باشلىرىنى لىڭشىتتى.

دېمىسىمۇ بۇ قەدىمىي مەدرىس، ئۇرغۇنلىغان كۆرەش ۋە ئوقۇش جەريانىنى سۆزلەپ بېرىدىغان بىر تارىخىي مۇزېيغا ئوخشايتتى. كونا مەدرىسنىڭ ئالدىدا چوڭراق مەدرىس، ئارقىغا ــ باغ ئوتتۇرىسىغا تېخىمۇ چوڭ بىر مەدرىس سېلىنىغان، كەڭ پېشايۋانـلار، سالاسۇنلار ئوراپ تۇرغان مەدرىـــلەر بىلىـگ كۆرگەزمىـــلا ئەمەس، ئېسىل سەنئەت كۆرگەزمـــسى ئىـدى. پۈتۈن تامـغا ئاق گەچدىن ھەر خىل نەقشلەر، ئىشىك ـ پەنجىرىلىرىگە ئاق ـ يېشىل نەقشـلەر سېلىنغان. مەدرىس ئۆگزىلىرىنىڭ بۇرجىكىدىكى پەشتاقـلار نەقـشـلىق پىشىق خىشـلار بىلەن كۆتۈرۈلـگەن. مەدرىـــلەرنىڭ ئۆگزە كىنىدىـكىدىـكى يېشىل ساپالـلىق گۈمـبەزلەر، گۈمـبەزنىڭ ئوتتۇرىســغا تىكىلەنـگەن ئالتۇن ئەگىم ئاي قۇياش شولىســدا پارقىراپ نۇر چاچاتـتى. مېۋىـلىك، گۈلزارلىق باغ گۈزەل بوستانغا ئوخشايتتى. يېتـىشىپ پىشقان باراڭلاردىكى ئۈزۈملەر، دەرەخلەردىـكى شاپتۇل، نەشپۈت، كۈزگى ئەنجۈرلەر چىراي ـ لەۋلىـرىنى سۆزۈپ كۈلۈمـسىرەپ مېھمانـلارنى قارشى ئالاتتى. ئۈز كىيىنگەن ئۇماق بالىلار لېگەن ـ لېگەندە ھەر خىل مېۋىلەرنى ئۈزۈپ باراڭ ۋە بوسـتانلاردىكى داستـخانلارغا تىزاتتى. كىشىلەر ئايلىنىپ ـ چۆگىلەپ داستىخانغا توپلىنىشقا باشلىدى.

www.uyghurkitap.com

ئولتۇرۇپ مېۋە يەۋاتقانلاردىن سەللىلىك بىر كىشى يېنىدىكىلەرگە:

ــ ئاۋۇ خاتۇنلارنى قارامسىلا، ئۇلارمۇ كەپتۇ، ــ دېدى. ئىرىنىپ بوستانىدا ئولتۇرۇپ خوش ئاۋاز پاراڭلىشىۋاتقان ئايالىلارنى كۆرسىتىپ، ــ ئۇلار ئەمدى ئۆي ئىشىنى قىلسا بولاتتى.

ــ ئۇلارغا بىلىگ كېرەك ئەمەسمىكەن؟ ــ دېدى بىرسى تېرەكسىپ، ــ ئۆي ئىشىنى ئەرلەر بىللە قىلىشى كېرەك.

ــ ھە، ئاغىنە، خاتۇن دېگەن يەنە خاتۇن-دە. ئۇلارنىڭ بىلىگ يۇرتىنى تاقاش كېرەك، ــ دېدى يەنە بىرسى، ــ تېخى يېڭىدىن ياسالغىنىنى دېمەمدىغان.

ــ بۇ خاتۇنلارنى كۆزگە ئىلماسلىق، بۇ ئۇلارغا ھاقارەت...

بوستانلىق بۇ چېتىدە ئولتۇرغان بىر ئايال ئەرلەرنىڭ تالىشىشىغا قۇلاق سېلىپ ئولتۇرۇپ ئاخىر چىدىيالماي چاچراپ قوپۇپ كەتتى.

ــ كىمكەن ئۇ، خاتۇنلارغا ھاقارەت قىلىدىغان! ــ دېدى ئۇ قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ، ــ ھە، ئۆزلىرىمۇ، تەقسىرىم. خاتۇن بولمىسا ئوزلىرى نەدىن كەلگەن؟ خاتۇنلار بولمىسا جاھاندار-چىلىقنى كىم قىلىدۇ؟ سول قوۋۇرغىسىدىن يارىتىلغانمۇ دەيلۇق، خاتۇنلارمۇ ئادەم، بىزنىڭ ئادەملىك ھوقۇقىمىز بار. بىزنىڭ ئەل ئۇچۇن خىزمەت قىلىش بۇرچىمىز بار. بىز ھارام تاماق، ئوزكور بولۇپ ئۆيدە يېتىۋەرمەيمىز. بىزگىمۇ بىلىگ كېرەك. خاتۇنلار ئوقۇماسلىق كېرەك، دېسە توغرا بولمايدۇ. پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۆزلىنىشىچە ئىلىم خىلاپ بولىدۇ. "ئىلىم تەلەپ قىلماق ھەربىر ئەر-خاتۇن مۇسۇلمانغا پەرز" دېگەن ئەمەسمۇ "... مۇسۇلمان ۋە مۇسۇلمەتتىن" دېگەن سۆزنى ئۇلتۇمايلۇق. خاتۇنلار بىلىگ يۇرتىنى يوقتىش تۇگۈل، ئۇنى چوڭايتماق، ئەلنىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ بۇنداق بىلىگ يۇرتىنى

قۇرماق كېرەك. بىزگە ئەرلەرنىڭ قوللىشى، ياردىمى كېرەك. قارشى بولغۇچى چىقسا ياخشى ئىش ئەمەس... قانداق دېدىم ئەرەنلەر!

ــ توغرا گەپ. خاتۇنلارنىڭ بىلىمىگە ئېلىشىغا قارشى بولۇشقا يول قويماسلىق كېرەك.

تالاشقۇچىلار جىم باشلىرىنى ئېگىپ ئولتۇردى. ئىپارگۈل ئوقۇغۇچىلارنى باشلاپ كەتتى.

كىشىلەر قوۋۇق تەرەپكە قاراشتى. قوۋۇقتىن بۇغراخانلار كىرىپ كەلگەنىدى. سۈتۈق بۇغراخان، خانىش ئايدىڭ مۇسا بۇغرا قاراخان، بىكەچ تونغان ئىلىك، ئىلىك ئۇستاز، ئارسلان، يۈلتۇز ۋە باشقىلار كېلىپ كىشىلەرگە ئارىلىشىپ كەتتى. ئۇلار ئوردىسۇالىغان ئادەملەر ئارىسىدىن ئىچكىرى ماڭدى. مەدرىس باشلىقى تېكىن ئاداش ئالدىدا باشلاپ ماڭدى. مۇدەررىس، تالىپلار، مېھمانلار بۇغراخانلارنى، خانىش، ئاغىچىلارنى سەمىمىي قارشى ئالاتتى. سۈتۈق بۇغراخان ئۇلار بىلەن سەمىمىي ئامانلىشىپ بازاتتى. بوستان ئالدىغا كەلگەندە خاتۇنلار بىلىگ يۇرتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنى كۆرۈپ توختىدى، قۇندۇز بىلەن ئىپارگۈل ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىدا تۇراتتى، ئۇلار تازىم بىلەن ھۇرمەت بىلدۈردى.

ــ ئامان، بالىلار، ــ دېدى سۈتۈق بۇغراخان زوق بىلەن كۈلۈپ، ــ ھە، بىزنىڭ خاتۇن بىلگەلىرىمىز مەشھەدىكەن ــ دە، سىلەرنىڭ تۆھپەڭلەر باشقىلارنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ. ئەل سىلەرگە ھەشقاللا دەيدۇ.

باغ تۆردىكى يېڭى سىلىنغان چوڭ مەدرىسنىڭ دەرسخانىسى ئادەم بىلەن لىق تولغان، تۆردە ــ دەرس سۆپىسىدا بۇغراخانلار،

www.uyghurkitap.com

ئوردۇ ئەمەلدارلىرى، داڭلىق ئالىم-مۇدەررىسلەر ئولتۇرۇپتۇ. تۆۋرۈكلۈك كەڭ-تېگىز چاسا دەرسخانىدىكى تۆت يۈزدىن ئارتۇق تالىپلار جىم ئولتۇرۇشاتتى.

— مەدرىسىمىزنىڭ بىر قىسىم تالىپلىرىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش يىغىنىنى باشلايمىز — دېدى ئاداش تېكىن — بۇ يىل توپىتوغرا ئىككى يۈز تالىپ ئوقۇش پۈتتۈرىدۇ. بۇداقى پۈتتۈرگەنلەرنىڭ سانى جەق، ئوقۇش ۋاقتى ئۇزاق، ئالغان بىلىمى يۇقىرى، مەدرىسىمىزنىڭ تارىخىدا بىرىنچى قېتىمقىسى. بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئارىسىدا ئەلنىڭ ھەممە جايىدىن كەلگەن تالىپلاردىن باشقا، چەت ئەلدىن — خوراساندىن، ئەرەب ۋە باشقا ئەللەردىن كەلگەن تالىپلارمۇ بار، بۇگۈن بىزنىڭ مەدرىسىمىزنىڭ ئۇتۇقلىرىدىن ئۇچۇر بېرىمىز...

ئاداش تېكىن مەدرىس قۇرۇلغاندىن تا ھازىرغىچىلىك بولغان تەرەققىيات ئەھۋالى، بۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەزىپىلەر ئۈستىدە كەڭ توختالدى. ئۇ خاتۇنلار بىلىم يۇرتىنىڭ ئۇتۇقىنىمۇ سۆزلەپ ئۆتتى. يولتۇز، قۇندۇز ۋە ئىپارگۈللەرنىڭ تەۋەپسىنى ماختاپ "بۇ بىلگۈچىلىرىمىز خاتۇن ئوقۇغۇچىلار ئەمەس، ئەرەن ئوقۇغۇچىلارغىمۇ جەق بىلىملەر ئۆگرەتتى" دەپ قوشۇپ قويدى.

ئاداش تېكىن سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، ئوقۇتقۇچىلار ۋەكىللىرى، ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرى سۆزلىدى. ئەرەب ئىلىدىن كەلگەن بىر ئوقۇغۇچىمۇ سۆزلەپ، بىلىم بەرگەن مەدرىسكە، ئوقۇتقۇچىلارغا ھەشقاللا ئېيتتى. ئاداش تېكىن بۇغراخان بىلەن ئىلكىنىڭ ئالدىغا بېرىپ سۆزگە تەكلىپ قىلغانىدى. سۇتۇق بۇغراخان ئىلىك بىلەن ۋە مۇسا بۇغرا قاراخان بىلەن بىرنەمە دېيىشتى، ئاندىن كېيىن ئىلىك ئۇستازغا ماقۇل بولغانىدەك باش لىڭشىتىپ ئورنىدىن

قويتى.

ــ ئالىپ بىلىكە، ئۇلۇغ مۇدەررىسىمىز ئىلىك ئۇستاز سۆز قىلىدۇ! ــ ئېلان قىلدى ئاداش تېكىن. ھەممە تالىپلار ۋە مېھمانلار خۇددى بىرى بۇيرۇق بەرگەندەك تەڭلا گۇرىدە قويۇپ ئۇستازغا سالام قىلدى. ئوتتۇرىدا، خاتۇنلار ئارىسىدا ئولتۇرغان ئىپارگۈلمۇ قويۇپ تازىم قىلدى. ئۇنىڭغا قاراپ بەزىلەر كۈلدى، بەزىلەر زوقلاندى. "تازىم قىلمايمۇ؟ ــ دەيتتى ئۇ ئىچىدە، ــ ئۇ مېنىڭ ئېرىملا ئەمەس، ئالىدى بىلەن ئۇستازىم، مېنىڭ قۇتقۇزغۇچىم، مېنىڭ تەربىيىچىم." ئىپارگۈل چوڭقۇر مۇھەببەت ھېسسىياتى بىلەن ئۇستازغا تەلمۈرەتتى. ئۇ كۆزلىرىدىن تەپچىگەن ئىسسىق سۈيىنچ يېشىنى چىقارماسلىق ئۈچۈن كالپۇكىنى چىشلەپ، ئاق كىرگەن چاچلىرىنى سىلاپ قويدى.

ــ ئولتۇرۇڭلار، باللار، رەھمەت سىزلەرگە، ــ ئىلىك ئۇستاز سۆيىنىڭ لېۋىگىرەك قويۇلغان ئورۇندۇققا ئولتۇردى ۋە سۆزلىيەلمەي تۇرۇپ قالدى. بۇ ئۇنىڭ سۆز تاپالمىغانلىقى ئەمەس، ئېمىشقىدۇ كۆڭلى بۇزۇلغانىدى. بۈگۈن ئۇ باشقىچە ھاياجاندا ئىدى. بايا-تىن جىق نەرسىلەرنى ئويلىدى. مۇشۇ مەدرىسىنىڭ بىرىنچى ئۇلى چۈشكەندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئۇلغىيىشى ئارقا-ئارقىدىن مەدرىس پۈتتۈرگەن باللارنىڭ تىزىلىپ قووۇقتىن چىقىشى، تەتۈرلەرنىڭ مەدرىس چېقىشى، كالتەك يەپ چىشى چۈشۈپ كەتكەنلىكى، مىڭلىغان تالىپلارنى باشلاپ، جىن-شەيتانلارنى يەنجىپ، بىر ئېگىز داۋانغا كۆتۈرۈلۈۋاتقانلىقى، سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ بىر ئېگىزلىكتە قولىدىكى تۇغنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ ئۇلارغا قاراپ كۈلۈپ تۇرغىنى ــ مانا مۇشۇنداق بىر قاتار مەنزىرىلەر بىر-بىرلەپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن

www.uyghurkitap.com

ئۆتتى. تەنتەنىلىك مۇراسىملار بولغان. لېكىن، بۇگۈنكىدەك كۆڭۈل-لۈك، تەسىرلىك بولمىغانىدى. ئۇ سۆزلەيمۇ، يوقمۇ دەپ تۇرغانلار سۆتۈق بۇغراخان ئۇنى ئۆزىگە، بۇغراخانغا ۋاكالىتەن سۆزلەشكە تەكلىپ قىلدى. قەدىردان دوستىنىڭ ئىشەنچى ئۇنى يەنە تەسىرلەندۈردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بالىلارنىڭ سەمىمىي ھۆرمىتى ئۇنىڭ يۈرىكىنى دولقۇنلاندۇردى. "ئەجەب ئىش، ئۆمرۈمدە بۇنداق ئىش بولۇپ باقمىغان" دەپ ئويلىدى ئۇ چوڭقۇر تىنىپ ۋە بىرپەستىن كېيىن سۆزىنى باشلىدى.

— مەن ئۇلۇغ قەدىناس دوستىمىز سۆتۈق بۇغراخانغا ۋاكالىتەن سۆزلەيدىغىنىم ئۈچۈن بەك خۇشمەن. بۇگۈن بىز ئىككى يۈز ئوقۇلداشنى ئۇزىتىۋاتىمىز. سىلەرنى بەش يىل ئىلگىرى قارشى ئالغانىدۇق، بۇگۈن ئۇزاتماقتىمىز، قىرىق-ئەللىك يىلدىن بېرى مۇشۇ بىلىگ يۇرتىمىزدا بىرنەچچە مىڭ ئوقۇلداشلارنى قارشى ئېلىپ، ئۇزىتىپ تۇردۇق. بۇگۈن سىلەر پۈتتۈرۈپ چىقتىڭلار. بېرىڭلار بالىلار، ئەل سىلەرنى كۈتمەكتە. ئەلنىڭ كۈتكەن ئۈمىدىنى ئاتقۇرۇڭلار، — ئۇ بىرئاز توختىۋېلىپ داۋام قىلدى، — سىلەرنى ئەل كۈتمەكتە، ياخشى كۈنلەرمۇ، ئېغىر يىللارمۇ كۈتمەكتە. سىلەرگە خەلق بىلەن جىق بايراملارنى تەنتەنە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، تايىغاق يوللاردىن مېڭىپ داۋانلار ئېشىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇتۇقمۇ بولىدۇ، ئۇتتۇلۇشمۇ بولىدۇ. تەييار تۇرۇڭلار، ئۇتۇقىقا مەغرۇر بولماسلىق، ئۇتتۇلۇشقا كۆڭۈلسىز بولماسلىق كېرەك. ئادەملەر چېلىش بىلەن ئالغا باسىدۇ، دۇنيا ئۆزگىرىپ بارىدۇ، ئاخىرى تامامەن ئەركىن، يېڭى دۇنيا قۇرۇلىدۇ. لېكىن، ئۇ يېڭى دۇنيا ئۆزلۇكىدىن كەلمەيدۇ. بىز ئۇنى كۈرەش بىلەن كەلتۈرىمىز. ئۇ دۇنيانىڭ نامى نېمە بولسا بولسۇن،

خەلقنىڭ، ئېزىلگەن جاپاكەش خەلقنىڭ ئەركىن دۇنياسى بولىدۇ. بۇگۈن بىز ئۆزگەرتىپ قۇرۇۋاتقان دۇنيامۇ ئەركىن دۇنيا. بۇ ئەركىن- لىك ئىلگىرىكى دوزاخ ــ قوللۇق دەۋرىگە قارىغاندا شۇنداق. لېكىن بۇ ئەركىنلىك بەك ئاز. بۇ تېخى باشلاپقىسى، تولۇق ئەركىن دۇنيا، دۇنيانى يارىتقان، ئۆزگەرتەلەيدىغان ئەمگەكچان خەلقنىڭ راست ئەركىن دۇنياسى تېخى ئالدىمىزدا. ئۇنىڭ يولى يىراق ۋە مۇشكۈل. كىشىلەر نۇرغۇن قۇربانلارنى بېرىپ ئاندىن يېتىپ بارىدۇ. بىز مۇشۇنچىلىك ئىش قىلالىدۇق. سىلەر ئىلگىرىلەيسىلەر. سىلەر بارالمى- ساڭلار، كەلگۈسى ئەۋلادلار ئاخىر شۇ پەللىگە يېتىپ بارىدۇ. بىز ئاشۇ ئەركىن دۇنياغا ئۇل سالغۇچىلاردىن بولايلۇق. كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز ئارقىسىغا قاراپ بىزنى تىللاپ ئەمەس، ماختاپ ئەسلىگە ئالىدىغان بولسۇن! مەزمۇت ئۇل قويغۇچى ئۇستا تامچىلار- دىن بولۇڭلار. ئامان، بالىلار!

ئىلىك ئۇستاز توختاپ قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ بىرئاز ئويلىغاندىن كېيىن سۆزلۈك ئاۋاز بىلەن مۇنۇ قوشۇغنى ئېيتتى:

پەللىدە بار دەيدۇ ئەلنىڭ پاناھى،
ئەركىنلىك نىجاتى ـ قۇياشى، ماھى.
يەتمەككە پەللىگە ماڭغىنىم ماڭغان،
توسالماس يولۇمدىن دېۋە ئىلاھى.

ئوقۇغۇچىلار يەنە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ گۈلدۇرلىتىپ ئۇزاق ئالقىش بىلەن ھۆرمەت بىلدۈردى. ئۇستاز سۆزلەپ بولۇپ ئورنىغا قايتقاندا، سۆتۈق بۇغراخان باشلاپ ھەممەيلەن قوپۇپ ھۆرمەت قىلدى. بۇغراخان دوستىنى ئۇزاق، چىڭ قۇچاقلىدى، دەرسخانا يەنە گۈلدۈرلىدى. ھاياجاندىن ئاز بولمىغان كىشىلەرنىڭ

www.uyghurkitap.com

كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى. بولۇپمۇ خاتۇنلاردىن يىغلىمسىش قالمىدى، ئايدىڭ بىلەن يۈلتۈز تەتۈر قاراپ كۆزلىرىنى سۈرتتى...

ئاداش تېكىن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قوشۇغ ئوقۇشى باشلىنىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. چوڭ-كىچىك تالپىلار كەينى-كەينىدىن چىقىپ ئۆزلىرى يازغان قوشۇغلىرىنى ئوقۇپ بەردى. ئۇلارنىڭ قوشۇغلىرىنى كۆپچىلىك دىققەت بىلەن ئاڭلىدى. خاتۇنلار بىلىگ يۈرتىنىڭ يېگىرمە ياشلاردىكى بىر قىز ئوقۇغۇچىسىنىڭ قوشۇغى بولۇپمۇ كىشىلەرگە بەك ياخشى تەسىر قىلدى، ئۇ قىزنى ماختاشتى. قىز قايتىپ ئورنىغا بارغاندا، ئاۋال قۇندۇز، ئاندىن ئىپارگۈل ئۇنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ ئەركىلەتتى.

ــ مەدرىسىمىزنىڭ باشلانغۇچ ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئىككى ئوقۇغۇچىمىز قوشۇغلىرىنى ئوقۇپ بېرىدۇ، ــ ئېلان قىلدى ئاداش تېكىن. بىرى ئون ئىككى ياش، بىرى ئون ياشلىق ئىككى ئوغۇل بالا چوڭ كىشىلەردەك مېڭىپ سۆپىغا چىقىپ دەس توختىدى. قەددىنى رۇسلاپ، ئاۋال بۇغراخانلارغا تازىم قىلدى، ئاندىن كۆپچىلىككە تازىم قىلدى. كېيىن، قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، جانلىق ھەرىكەت ۋە جارانلىق ئاۋاز بىلەن قوشۇغىنى ئوقۇشقا باشلىدى.

ئىككىسى تەڭ:

ئېتىلدىم باش تىكىپ بىلىگ قوينىغا،
بىلىگ سۈمۈرۈغىغا مىنىپ ئۇچارلەيمەن.
كىتابىم قالقاندۇر، قەلىمىم خەنجەر،
يانماستىن ئۆچمەن، كۇننى كۆزلەيمەن.

ئا بالا:

يۇرتۇمنى سورىماڭ بالاساغۇنلۇق،

بىلمىگەن تەلمۇرۈپ تەلپۈندى قەلبىم.
تىلىكسم ئەل ئۈچۈن بولماق بىر چاكار،
جېسمنى ئاتايمەن تىلسە خەلقىم.

ب بالا:

نەسلىمنى سورساڭ ئۇيغۇر بالىسى،
بىلمىگەن تەشنا بولۇپ ماڭدىم سەپەرگە.
يولۇمدا بولسىمۇ بوران-چاپقۇنلار،
ئاخىرى يېتىمەن نۇرلۇق سەھەرگە.

ئا بالا:

بىلىگ يۈرت ئوقۇلۇم قۇتلۇقتۇر ماڭا،
تەر تۆكۈپ، قان ېبرىپ ياراتتى بۇۋام.

ب بالا:

بىلىگىڭ غۇنچىسى ئەزىزدۇر ماڭا،
ئېچىلدۇرۇپ ساقلايمەن ياراتتى دادام.

ئىككىسى نەڭ:

ئېتىلدىم باش تىكىپ بىلىگ قوينىغا،
بىلىگ سۆمۈرۈغىغا مىنىپ ئۆرلەيمەن.
كىتابىم قالقاندۇر، قەلىمىم خەنجەر،
پەرۋاز قىلىپ ئۇچىمەن، كۆننى كۆزلەيمەن!

ئۇلار شۇنداق تەسىرلىك ئوقۇدىكى، پۈتكۈل دەرىخانىنى هاياجانغا كەلتۈرۈۋەتتى. بالىلار سۆيىدىن چۈشكىلى ماڭغاندا سۆتۈق بۇغراخان شەرەتلەپ چاقىرىۋالدى. ئۇ بالىلارنى بىر-بىردىن پېشانىلىرىگە سۆيۈپ، باشلىرىنى سىلىدى ۋە ئىككى قولتۇقىغا قىسىپ ئۇزاق قۇچاقلىدى، كۆپچىلىك ئالقىشلىدى. بۇغراخان

ئېگىلىپ باللارنىڭ چاقماقتەك چاقناپ تۇرغان ئۆتكۈر كۆزلىرىگە، ئىدراكى ئۇرغۇپ تۇرغان چەبدەس سىياقىغا قارىدى. باللار مۇبتىسى كۆتۈرۈپ بۇغراخانغا قاراپ كۈلۈشتى. سۈتۈق بۇغراخان ئۆزىدە ئۆزىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان ئاجايىپ بىر شېرىن ھېسسىياتنى سەزدى. ئۇنىڭ كۆڭلى يورۇغاندەك بولۇپ كەتتى. ئۇ بۇ باللار سىماسىدا خەلقنىڭ كەلگۈسى قۇتلۇق ھاياتىنى، ئەلنىڭ ئەركىن، گۈزەل مەنزىرىسىنى كۆرگەنىدى... سۈتۈق بۇغراخان بىلەن ئىلىك ئۇستازنىڭ سىرداش كۆزلىرى ئۇچراشتى. چوڭقۇر مەنىلىك بۇ كۆزلەردىن ئۇمىد يالقۇنلىرى چاچرايتتى. ئۇچقۇنلار بىللە ئېلىپ چىققان خۇشاللىق ياشلىرى ئاق ساقاللارغا سېپىلەتتى. باللار ئۆزلەرىنىڭ، ياق، پۈتكۈل قاراخانىلار خاندانلىقى تەۋەسىدىكى خەلقنىڭ بۇ ئۇلۇغ پېشۋاسىغا ۋە ئەلگە داڭلىق دانا ئۇستازىغا تويماي قارايتتى...

بۇ بىر جۈپ چاقماق بالا بەلكى كەلگۈسىنىڭ داڭلىق ئالىملىرى، ئەلنىڭ دانا باشلامچىلىرى بولۇپ يېتىشەر، بىراق، سۈتۈق بۇغراخانىمۇ، ئىلىك ئۇستازمۇ، ئولتۇرغان يارانلارمۇ، باللارنىڭ ئۆزلىرىمۇ ئالدىن بىرنېمە دېيەلمەيتتى.

لېكىن قەلبلەردىن ئۇرغۇغان ئۇمىد دولقۇنلىرى، كۆزلەردىن چاچرىغان ئىشەنچ ئۇچقۇنلىرى بۇنىڭدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى!...

سۈتۈق بۇغراخان چوڭقۇر ھاياجان بىلەن، بالىلارنى قولتۇقلىغىنىچە قەلب دولقۇنلىرى بىلەن ئۇرغۇپ چىققان ئىشەنچ، ئۇمىد ۋە ئارزۇسىنى بايان قىلدى:

پەللىگە يېتەلمەي قالسىمۇ قەبرەم،
مەنزىلدىن مەنزىلگە باسىدۇ نەۋرەم.

ئەجدادى ئىزلىرى قالغان يول بىلەن،
يەتكۈسى پەللىگە تۇمەنمىلگ چەۋرەم.

يارانلار دەس ئورۇنلىرىدىن قوپۇپ گۈلدۈرلىگەن ئالقىشلار ياڭراتتى. ئۇلار هاياجان، ئىسسىق كۆز ياشلىرى بىلەن ئۇلۇغ بۇغراخانغا قەلبىدىن ئۇرغۇپ چىققان سەمىمي مۇھەببەتلىرىنى ئىزهار قىلاتتى...

1979 — 1982 ـ يىللار، بېيجىڭ.

ئۇيغۇر كىتاب يۈزلۈكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى يۈزلۈكتى
www.uyghurkitap.com

پەلەكە يېتىلمەي قالسىمۇ قەبرەم،
مەنزىلدىن - مەنزىلگە باسىدۇ نەۋرەم،
ئەجدادى ئۆزلىرى قالغان يول بىلەن،
يەتكۈسى پەلەكە تۇمەن مىڭچە ۋەرەم.

مەسئۇل مۇھەررىسى: سەمەت دۇگايلى
مەسئۇل كوررېكتورى: رىشت ۋاھىدى
خەتتات ۋە رەسسام: غازى ئەھمەت

سەيپىدىن ئەزىزى

سۇتۇق بۇغراخان

(تارىخىي رومان)

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
1987 - يىل 9 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى
1987 - يىل 9 - ئايدا بېيجىڭدا 1 - قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 15 يۈەن

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىڭى تارقىتىش
www.uyghurkitap.com

苏图克·布格拉汗
（维吾尔文）
赛福鼎·艾则孜著

民族出版社出版　新华书店发行
民族印刷厂印刷
开本：850×1168毫米1/32　印张：3 1/4
1987年9月第1版
1987年9月北京第1次印刷
印数：0001—13,000册　定价：4.15元
书号：M10049(4)223